

ISSN 3006-0974
DOI: 10.61638/ALJL2023

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

ELMİ-PRAKTİK HÜQUQ JURNALI / SCIENTIFIC-PRACTICAL LAW REVIEW

AZERBAIJANI LAWYER

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
VƏKİLLƏR KOLLEGİYASI
AZERBAIJANI BAR ASSOCIATION

Azərbaycan Vəkili
elmi-praktik
HÜQUQ JURNALI

Azerbaijani Lawyer
scientific-practical
LAW REVIEW

2024-№2 (24)

ISSN 3006-0974

DOI: 10.61638/ALJL2023

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” ELMİ-PRAKTİK JURNALININ REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş Redaktor:	<i>H.ü.f.d.</i> Anar Bağirov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan anar.baghirov@barassociation.az
Baş Redaktorun müavini:	<i>H.e.d., prof.</i> Əmir Əliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan amir.aliyev@barassociation.az; al.amir.ibr@gmail.com
Redaksiya Heyətinin Sədri:	<i>H.e.d.</i> Turqay Hüseynov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan turguy1973@gmail.com
Məsul katib:	<i>H.ü.f.d.</i> Lalə Nağıyeva, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan lala@rkonsaltinq.com

Redaksiya Heyəti

üzləri:

<i>H.e.d., prof.</i> Azər Əliyev, Martin Luther Halle-Wittenberg Universiteti, Halle, Almaniya	azar.aliyev@jura.uni-halle.de
<i>H.e.d., prof.</i> Oleq Zayçuk, Kiyev Milli Elmlər Akademiyası, Kiyev, Ukrayna	ozaichuk@hotmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Həsən Mirzəyev, Rusiya Federal Vəkil Palatası, Moskva, Rusiya Federasiyası	advokat.gra@mail.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Viktoriya Romanova, Musin enerji Hüquq və Müasir Hüquq Elmi Mərkəzi, Moskva, Rusiya Federasiyası	musinlc@musinlc.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Farhad Karəqusov, Kaspi Universiteti, Almatı, Qazaxıstan	fsk2906@gmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Daulet Baydeldinov, Əl-Fərabî adına Qazax Milli Universiteti, Almatı, Qazaxıstan	baideldinovd@gmail.com
<i>H.e.d., prof.</i> Fəthi Gedikli, İstanbul Universiteti, İstanbul, Türkiyə	fgedikli@istanbul.edu.tr
<i>H.e.d., prof.</i> Cavid Abdullazadə, Ankara Universiteti, Ankara, Türkiyə	cavidabdullahzade@hotmail.com
<i>H.ü.f.d., dosent</i> Stela Botnaru, Moldova Dövlət Universiteti, Kişinyov, Moldova	stelacorlateanu@gmail.com
<i>H.ü.f.d.</i> Thomas Glassman, Sinsinnati Universiteti, Ohayo, ABŞ	thos.glassman@gmail.com
<i>H.ü.f.d.</i> Tamar Zarandia, Tbilisi Dövlət Universiteti, Tbilisi, Gürcüstan	tamar.zarandia@tsu.ge
<i>H.e.d., prof.</i> Cavanşir Süleymanov, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan	mopi_sid@yahoo.com
<i>H.e.d., prof.</i> Şəhla Səmədova, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan	shahlats@mail.ru
<i>H.e.d., prof.</i> Firuzə Abbasova, Bakı Dövlət Uni-	firuz.a.abbasova@gmail.com

versiteti, Bakı, Azərbaycan
H.e.d., prof. Alış Qasimov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan kasumov-bsu@rambler.ru
H.e.d., prof. Namiq Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, Bakı, Azərbaycan namikamall@gmail.com
H.e.d., prof. Mayis Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan aliyev.mayis@mail.ru
H.e.d., prof. Ayxan Rüstamzadə, Milli Aviasiya Akademiyası, Bakı, Azərbaycan rustamzadeax@hotmail.com
H.e.d., prof. Zahid Cəfərov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan zahid.ceferov122@gmail.com
H.e.d., prof. Sübhan Əliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan aliyev_subhan@yahoo.com
H.e.d., prof. Midhəd Qəfərov, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan msqafarov@mail.ru
H.e.d., prof. Etibar Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan a-etibar@rambler.ru
H.e.d., Rauf Qarayev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan raufgara@yahoo.com
H.ü.f.d., dosent Bəhrüz Məhərrəmov, Milli Məclis, Bakı, Azərbaycan bahruzhaydary@gmail.com
H.ü.f.d., dosent Zaur Əliyev, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan alievzh@gmail.com
H.ü.f.d., Məhəmməd Quluzadə, Hüquq və İnsan Hüquqları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan mguluzade@lhri.az
H.ü.f.d., Şahin Məmmədrzalı, Azərbaycan Respublikası Mediasiya Şurası, Bakı, Azərbaycan memmedrzali@gmail.com

Buraxılışa məsul: Orxan Babayev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan
orkhan.babayev@barassociation.az
Texniki redaktor: Rəşad Həsənəliyev, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Bakı, Azərbaycan
rashad.hasanaliev@barassociation.az

THE EDITORIAL BOARD OF THE SCIENTIFIC-PRACTICAL LAW REVIEW
“AZERBAIJANI LAWYER”

Editor-in-Chief: *PhD* Anar Baghirov, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
anar.baghirov@barassociation.az

Deputy Editor-in-Chief: *Doctor of Laws (DoL)*, prof. Amir Aliyev, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
amir.aliyev@barassociation.az; al.amir.ibr@gmail.com

Head of Editorial Board: *DoL* Turgay Huseynov, Baku State University, Baku, Azerbaijan
turguy1973@gmail.com

Secretary: *PhD* Lala Naghiyeva, Azerbaijani Bar Association, Azerbaijan
lala@rkonsalting.com

Editorial Board Staff:

DoL, prof. Azer Aliyev, Martin Luther University Halle-Wittenberg, Halle, Germany azar.aliyev@jura.uni-halle.de

DoL, prof. Oleg Zaychuk, Kyiv National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine ozaichuk@hotmail.com

DoL, prof. Hasan Mirzayev, Federal Bar Chamber of the Russian Federation, Moscow, the Russian Federation advokat.gra@mail.ru

DoL, prof. Victoria Romanova, Musin Energy Law and Modern Legal Science Center, Moscow, the Russian Federation musinlc@musinlc.ru

DoL, prof. Farhad Karagusov, Caspian University, Almaty, Kazakhstan fsk2906@gmail.com

DoL, prof. Daulet Baydeldinov, Kazakh Al-Farabi National University, Almaty, Kazakhstan baideldinovd@gmail.com

DoL, prof. Fethi Gedikli, Istanbul University, Istanbul, Turkiye fgedikli@istanbul.edu.tr

DoL, prof. Javid Abdullazadeh, Ankara University, Ankara, Turkiye cavidabdullahzade@hotmail.com

PhD, assoc. prof. Stela Botnaru, Moldovan State University, Kishineau, Moldova stelacorlateanu@gmail.com

PhD Thomas Glassman, Cincinnati University, Ohio, the USA thos.glassman@gmail.com

PhD Tamar Zarandia, Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia tamar.zarandia@tsu.ge

DoL, prof. Javanshir Suleymanov, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan mopi_sid@yahoo.com

DoL, prof. Shahla Samedova, Baku State University, Baku, Azerbaijan shahlats@mail.ru

DoL, prof. Firuza Abbasova, Baku State University, firuza.abbasova@gmail.com

Baku, Azerbaijan
DoL, prof. Alysh Gasimov, Baku State University, kasumov-bsu@rambler.ru
 Baku, Azerbaijan

DoL, prof. Namig Aliyev, The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan namikamall@gmail.com

DoL, prof. Mais Aliyev, Baku State University, Baku, aliyev.mayis@mail.ru
 Azerbaijan

DoL, prof. Aykhan Rustamzadeh, National Aviation Academy, Baku, Azerbaijan rustamzadeax@hotmail.com

DoL, prof. Zahid Jafarov, Baku State University, zahid.ceferov122@gmail.com
 Baku, Azerbaijan

DoL, prof. Subhan Aliyev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan aliyev_subhan@yahoo.com

DoL, prof. Midhad Gafarov, Baku State University, msqafarov@mail.ru
 Baku, Azerbaijan

DoL, prof. Etibar Aliyev, Baku State University, Baku, a-etibar@rambler.ru
 Azerbaijan

DoL Rauf Garayev, Baku State University, Baku, raufgara@yahoo.com
 Azerbaijan

PhD, assoc. prof. Bahruz Maharramov, Parliament of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan bahruzhaydary@gmail.com

PhD, assoc. prof. Zaur Aliyev, Baku State University, Baku, Azerbaijan alievzh@gmail.com

PhD Mahammad Guluzadeh, Institute of Law and Human Rights, Baku, Azerbaijan mguluzade@lhri.az

PhD Shahin Mammadzali, Mediation Council of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan memmedrzali@gmail.com

Responsible for publishing: Orkhan Babayev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan
 orkhan.babayev@barassociation.az

Technical Editor: Rashad Hasanaliyev, Azerbaijani Bar Association, Baku, Azerbaijan
 rashad.hasanaliyev@barassociation.az

Contact information of the editorial office: Baku, J. Hajibeyli Street 100, Tel/Fax:+994 12 594 08 70;
 Email: Office@barassociation.az; Website: <http://www.barassociation.az>, <http://www.academy-aba.az>
 © Bar Association of the Republic of Azerbaijan, 2024

MÜNDƏRİCAT

<i>Baş redaktordan</i>	9
<i>Fərhad Karaqusov, Aleksey Bondarev. Qazaxıstanda kriptovalyutaların hüquqi rejimi və onların dövryyəsinə nəzarətin mümkünsüzlüyü</i>	10
<i>Gülnaz Rzayeva, Türkanə Babayeva. Yaradıcılıq azadlığının təminatının hüquqi və təc-rübi aspektləri</i>	26
<i>Elnur Hümbətov. İnternet provayderlərin məsuliyyətinə dair təcrübənin Azərbaycan, Türkiyə və Avropa hüquqi tənziqlənməsi əsasında müqayisəli təhlili</i>	35
<i>Ruslan Vəliyev. Fiziki şəxsin şüuri-iradə sferasının zəruri yetişkənliyinin prezumpsiyası</i>	44
<i>Əziz Quliyev. Yetkinlik yaşına çatmayan uşaqdan ayrı yaşayan valideynin valideynlik hü-quqlarının həyata keçirilməsində problemlər</i>	53
<i>Yunis İsmayilov. Azərbaycan Respublikasında 2012-2023-cü illərdə törədilmiş dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərin kriminoloji tədqiqinin aktual problemləri</i>	60
<i>Orxan Ağayev. Azərbaycan Respublikasında arbitraj mübahisələrin həllinin alternativ üsulu kimi</i>	67
<i>Zeynalabidin Hüseynov. Hüquq texnologiyaları və onların vəkillik sahəsinə inteqrasiyası</i>	76
<i>Sübhən Rəsulzadə. Müqavilənin standart şərtləri</i>	83
<i>Atilla Öztürk, Oğuzhan Uzar. İnsan resursları departamentlərinin funksiyalarına daxil edilən yeni səlahiyyətlər</i>	90
<i>Fatmaxanım Əhmədli. Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğunun hüquqi statusu, vəziyyəti və inkişaf perspektivləri (prosesual aspektdə)</i>	97
ƏLAVƏLƏR	
Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun Qərarları.....	104
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarları	182
Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası 2024-cü ildə (may – sentyabr ayları)	236

CONTENT

<i>From the editor-in-chief</i>	9
<i>Farhad Karagusov, Alexey Bondarev.</i> The legal regime for cryptocurrencies in Kazakhstan and impossible control of their circulation	10
<i>Gulnaz Rzayeva, Turkana Babayeva.</i> Legal and practical aspects of ensuring creative freedom	26
<i>Elnur Humbatov.</i> A comparative analysis of the practice of liability of internet providers based on the legal regulation of Azerbaijan, Turkey and Europe	35
<i>Ruslan Veliyev.</i> Presumption of the necessary maturity of the conscious-volume sphere of the person	44
<i>Aziz Guliev.</i> Problems in the exercise of parental rights by a parent residing separately from a minor child	53
<i>Yunis Ismailov.</i> Actual problems of criminological research of crimes against state power committed in the Republic of Azerbaijan in 2012-2023	60
<i>Orkhan Aghayev.</i> Arbitration as an alternative method of dispute resolution in the Republic of Azerbaijan	67
<i>Zeynalabidin Huseynov.</i> Legal technologies and their integration into the field of advocacy	76
<i>Subhan Rasulzade.</i> Standard terms of contract (STC)	83
<i>Atilla Ozturk, Oguzhan Uzar.</i> New powers included in the functions of human resources departments	90
<i>Fatmakhanim Ahmadli.</i> Legal status, condition and development prospects of the prosecutor's office of the Republic of Azerbaijan (in the procedural aspect)	97
APPENDICES	
Decisions of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan.....	104
Decisions of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan	182
The Bar Association of the Republic of Azerbaijan in 2024 (may – september)	236

BAŞ REDAKTORDAN

Hörmətli oxucular, böyük məmnunluq hissi ilə “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalının növbəti - 2024-2-ci sayını Sizlərə təqdim edirik.

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası tərəfindən buraxılan “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalı artıq 2023-cü ildən məzmun, forma və istiqamət baxımından tamamilə yenilənərək beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmış əsaslarla oxuculara təqdim edilir. Jurnalın redaksiya heyətinin çox nüfuzlu yerli və əcnəbi alimlərdən təşkil edilməsi ilə bərabər, həm də jurnalda çap olunacaq elmi məqalələr keyfiyyət baxımından daha da yüksəlmiş, elmi məqalələrin çap olunması üçün müraciət edən müəlliflərin sayı artmışdır. Çox sevindirici haldır ki, artıq vəkillər tərəfindən də xeyli elmi məqalələr təqdim edilmişdir və bu hazırda da davam edir. Bundan başqa, Vəkillər Kollegiyasında kifayət qədər nüfuzlu alimlərin birləşməsi praktika və nəzəriyyənin əlaqələndirilməsində mühüm rol oynayır ki, bu da onlar tərəfindən təqdim edilən elmi məqalələrin əhəmiyyətini artırır.

Jurnalda dərc edilən elmi məqalələr antiplagiat programından keçirilir, redaksiya heyəti üzvləri tərəfindən müsbət rəylər alındıqdan sonra çap edilir. Bundan başqa, elmi məqalələr artıq Vəkillər Kollegiyasının mühüm orqanı olan Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının rəsmi saytı (academy-aba.az) vasitəsilə qəbul edilir. Burada jurnal haqqında bütün məlumatlar, o cümlədən elmi məqalələrə aid tələblər və s. qaydalar Azərbaycan və ingilis dillərində ətraflı qeyd edilmişdir.

Sonda BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası - COP29-un doğma paytaxtımız Bakı şəhərində keçirilməsi ərəfəsində çap olunacaq “Azərbaycan Vəkili” elmi-praktik hüquq jurnalının növbəti - 2024-2-ci sayının da oxucular üçün faydalı olacağına ümid edir və hüquq cəmiyyətini yeni elmi məqalələrlə çıxış etməyə dəvət edirik.

FROM THE EDITOR-IN-CHIEF

Dear audience, the upcoming 2024-2 issue of law review “Azerbaijani Lawyer” is proudly presented to you.

Since 2023, the Bar Association of the Republic of Azerbaijan's “Azerbaijani Lawyer” law review has undergone a thorough revision in terms of content, format and direction. It is now in the disposal of readers in accordance with international standards. The caliber of the scientific articles to be published in the review has improved, as has the number of writers applying for the publication of scientific articles, in tandem with the professional editorial board of prominent national and international scholars. The fact that lawyers are still submitting scientific articles in large numbers is quite encouraging. In addition, the combination of quite influential scientists in the Bar Association plays an important role in coordinating practice and theory, which increases the importance of the scientific articles presented by them.

The scientific articles published in the review go through the anti-plagiarism program and are printed after receiving positive opinions from the members of the editorial board. In addition, scientific articles are already accepted through the official website of the Bar Association Academy (academy-aba.az), which is an important body of the Bar Association. You may find all the details regarding the review here, including the specifications for scientific articles, among other things. Both English and Azerbaijani are used to describe the rules in depth.

Furthermore, we hope that the next issue - 2024-2 of the “Azerbaijani Lawyer” law review, which will be published on the eve of the 29th session of the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change (COP29) in Baku, will be useful for audience and we invite the law community to come up with new scientific articles.

THE LEGAL REGIME FOR CRYPTOCURRENCIES IN KAZAKHSTAN AND IMPOSSIBLE CONTROL OF THEIR CIRCULATION

FARHAD KARAGUSOV¹, ALEXEY BONDAREV²

Abstract

Development of a legal framework for cryptocurrencies in Kazakhstan is described in this article: from very first steps in 2018 when financial intermediaries were just warned from use of Bitcoins and alike in their transactions to prohibition of their circulation established into 2020, with cancellation of the prohibition and strengthening regulation of crypto mining in 2023. Authors show that neither existence nor absence of a legislative restriction of cryptocurrencies' circulation can help the State to control respective turnover. Respectively, no efficient solution can be said existing to both support a public order and protect individual property rights to cryptocurrencies.

Keywords: Republic of Kazakhstan, cryptocurrency, Law on Informatisation, digital assets, AIFC, digital mining, regulation, legal framework.

I. Introduction

Kazakhstan's legislative system does not operate the notion of cryptocurrency as a legal term. However, the legal framework exists for certain objects which in essence fall under the common understanding of cryptocurrencies.

Respective legal regime for such objects (i.e. cryptocurrencies) in Kazakhstan was introduced recently, not earlier than 2018. Three stages of its development can be identified until now.

The first stage represented efforts, first operational and later regulatory, of the National Bank of the Republic of Kazakhstan (the "NB RK"). Thus, in February 2018, the NB RK circulated a letter among local financial organisations insisting to abstain from any transactions with cryptocurrencies [9]. The position of the NB RK rests on the fact that Tenge as the national currency of Kazakhstan is the only legal tender in the country [28]. Further, in 2018, the NB RK prohibited banks and banks' employees to engage into any transactions with cryptocurrencies, restricted payments for shares to be made by cryptocurrencies and prohibited dealers and brokers from dealing with financial instruments which value is defined as cryptocurrencies.

The second stage was associated with the legislative introduction of the notion of digital assets as a legal term and prohibition of circulation of cryptocurrencies in Kazakhstan. However, the legal framework for cryptocurrencies remains controversial and requires significant improvements.

As a third, current, stage we can identify as a one which started earlier in 2022 with an attempt to clarify the legal framework for digital assets in Kazakhstan. As of the end of November 2022, such efforts have not been completed yet. However, on 29 November 2022, a press release was made with the information that the Parliament of Kazakhstan has passed a package of laws aimed at regulating digital mining and "creating a cryptocurrency ecosystem in Kazakhstan" [36]. Such legislative amendments require signing respective laws by the President of Kazakhstan before the laws shall be published and come into effect. Therefore, we cannot know the final wording of the laws, but refer to the information given in the Press Release.

II. Definition – Legal Qualification

Neither regulations of the NB RK nor a legislative act of the Republic of Kazakhstan (the "RK") use and define a term "cryptocurrency". Though, this term is widely used in daily life and informal communications.

¹ Leading scientific fellow at the Institute of Private Law of Caspian University in Almaty, Kazakhstan / email: fsk2906@gmail.com

² Consultant at K&T Partners LLP (TOO «Кей энд Ти Партнерс») in Almaty, Kazakhstan

In relation to cryptocurrencies, the NB RK regulations operate two notions of similar meaning. The first one is the legal term “digital (virtual) units” [tsifrovaya (virtual’naya) yedinitsa] [32]. The second notion we can name, for the purpose of economy of words, as “value units” [34]. Both of the notions are similarly defined as “a digital record created and recorded in a decentralized information system with application of cryptography methods and (or) computer calculations”, but the second one is additionally qualified as not being “financial instruments” or “financial assets” (as those terms are defined by the RK Civil Code) and not representing someone’s right to claim.

At the same time, the RK Civil Code (Article 115 (2)) and the Law on Informatisation (Article 33-1) use the term “digital assets”. The Law on Informatisation classifies them into two categories: “secured digital assets” and “unsecured digital assets” [26]. Secured digital assets represent a digital legal form (certification method) of a certain type of property rights with respect to goods and services. Their legal regime can be compared with the one of certified securities which are simultaneously considered as a type of certain property and a qualified form of certification of respective property rights. Respectively, cryptocurrencies, like Bitcoin, cannot be recognized as secured digital assets under Kazakh law.

Unsecured digital assets are defined as “digital tokens received as a reward for participation in maintaining consensus in a blockchain in accordance with a procedure established in the legislation of the Republic of Kazakhstan” (Article 33-1 (2) of the Law on Informatisation).

Obviously, the aforementioned NB RK regulations and the Law on Informatisation define both terms, the digital (virtual) units or value units, on the one hand, and unsecured digital assets, on the other hand, with different words but similar in essence. Both definitions cover cryptocurrencies, because they generally correspond to a global understanding of cryptocurrencies as tokens which are rewarded to a person for participation in consensus algorithms [7]. Therefore, under Kazakh law cryptocurrencies, like Bitcoin, are subject to the legal regime of unsecured digital assets, and not of secured digital assets.

No cryptocurrency has been legislatively recognized as legal tender in Kazakhstan.

III. Regulatory Framework

The Law on Informatisation clearly prohibits issuance and circulation of unsecured digital assets within the RK territory. Thus, such rule expressly prohibits the circulation of cryptocurrencies in Kazakhstan’s legal system. This prohibition means that derivatives referencing cryptocurrencies are also prohibited in Kazakhstan.

Such prohibition is of a common nature and applies for any person whether it is a resident or non-resident of the RK, individual or legal entity, etc.

It is obvious that the RK, as many other States, finds unsecured cryptocurrencies such as Bitcoin, all of the alternative coins (ETH, LTC, BCH and etc.) as well as stable coins (USDT, BUSD, USDC and etc.) as a high-risk and unwelcomed investment opportunities and instruments which may threat and harm the financial well-being of the RK citizens.

However, the Law on Informatisation provides for certain exceptions from this prohibition that can be established by legislative acts. But no such exceptions exist at this moment. We assume, however, that certain reservations are made for a business within the Astana International Financial Centre (the “AIFC”) [5].

The AIFC is an independent entity within the territory of the RK which is excluded from the RK’s civil, financial and judicial legal regulation and self-governed “based on principles of laws of England and Wales” [22]. But one has to know that due to its such specific status the AIFC cannot be considered as the RK jurisdiction, though it is located in the territory of Kazakhstan [10].

Since the legislative prohibitions for issuance and circulation of cryptocurrencies have been set out, no system and/or infrastructure for issuance and circulation for cryptocurrencies can exist in the RK. Accordingly, no actual or potential legal relationships between different participants to a blockchain on which cryptocurrencies are transferred and recorded can also exist. Although, a controversial exception can be seen in relation to legalization of mining in Kazakhstan (see below).

At the same time, we shall note that in the digital era any prohibition of issuance and circulation of anything having digital form is extremely ineffective without creation of relevant prevention mechanisms. As we know, there are plenty of digital methods which allow both issuance and circulation of cryptocurrencies regardless of such legislative prohibitions. All existing online services, such as launchpads (BSCPad, BullPerks, TrustSwap and etc.), cryptocurrency exchanges (Binance, Coinbase, Kraken and etc.), digital currency exchangers (BitMEX, EXX, OKEx and etc.), cryptocurrency wallets (MetaMask, BitGO, XAPO and etc.) can combine all of the methods in general.

We also know that, by this time, the only effective mechanism ensuring such prohibitions has been created by China where they are able to effectively block access to any use of mentioned methods through the Internet. But they also established and enforced legislative prohibitions for industrial mining of cryptocurrencies.

Different for the RK: (I) mining of cryptocurrencies has been legalized in Kazakhstan and (II) established prohibition of issuance and circulation of unsecured assets (cryptocurrencies) has not been backed by any enforcement mechanism. In addition, such prohibition is not supported by any relevant provision of criminal law or administrative violations law.

Besides, it looks controversial where cryptocurrencies' mining is allowed but the entire infrastructure for their issuance and circulation cannot legally exist due to the aforesaid legislative prohibition of issuance and circulation of unsecured digital assets within the RK territory (and all of the abovementioned online services should be illegal in Kazakhstan).

Another controversy (though not in law, but in practice) can be found in the fact that there were no attempts undertaken to block in the RK any use of such digital methods as mentioned above. Even Binance cryptocurrency exchange which caused legal problems in many jurisdictions throughout 2021 has been always accessible in Kazakhstan [20]. Moreover, for unclear reasons Binance is now present in the AIFC [3], and the NB RK considers integrating the RK's CBDC (digital Tenge) on Binance's blockchain network BNB Chain [8].

Specific anti-money laundering and counter-terrorism financing (the "AML/CFT") provisions applicable to operations with digital assets were introduced into the legislation of the RK. Since January 2022, those entities issuing digital assets, organizing trades with digital assets and exchanging digital assets into money, other values and property are recognised as subject of financial monitoring under the law [24]. As such, they are obliged to conduct know-your-client procedures (KYC) on their clients and report on respective suspicious operations. Currently, respective provisions relate to operations with only secured digital assets because issuance and circulation of unsecured digital assets (cryptocurrencies) are prohibited in the RK.

IV. Supervision

There is no state or public supervision for cryptocurrencies in the RK.

However, the Law on Informatisation identifies a category of those who must give specific notice to the relevant governmental authority about their activities involving cryptocurrencies. Particularly, before 2022 only miners were obliged to submit such notices (Article 33-1 (9)). But in 2022, issuers of digital assets, organizers of trading with digital assets or providers of services on exchange of digital assets into money, other values and property were also recognized as such notifying persons (Article 33-1 (10)), as well as providers of mining equipment were also set to be the notifying persons but within the same category as miners [30]. Now all of them must submit required notices regarding beginning and termination of their activity.

Nevertheless, until now there are no supervisory measures/actions which are regulated by law and were taken against any of those entities. As the only exception numerous raids can be mentioned which were undertaken by law-enforcement agencies and prosecutors in 2022 to reveal those miners who failed to notify relevant authorities about the start of their activity and which raids resulted in seizure of mining equipment.

In the Law on Informatisation, digital mining is defined as a process of conveying of calculating operations with use of computers, power supplies according to established algorithms of encryption

and data processing ensuring validation of data blocks integrality in the informatisation objects by methods of blockchain (Article 1 (55-3)).

In turn, providing mining equipment means provision of complex computing infrastructure for performing computational operations and data processing [14].

The aforementioned regime of communication provides for specific notice of miners and providers of mining equipment to be given to the authorized state agency which is the RK Ministry of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry (the “Ministry”). We understand that this regime was meant to ensure the monitoring function of the State, but we cannot consider it as true monitoring.

Particularly, it is established that digital miners and providers of mining equipment shall inform the Ministry regarding their activity on digital mining in accordance with procedures set forth by the Ministry [14]. The procedure requires that the relevant person shall send a notice regarding its digital mining or mining equipment provision activity to the Ministry. The notice must be submitted before a commencement date of the respective activity. It should include, inter alia, proposed location of the mining data center, volume of electric power to be consumed, name’s indication and quantity of the mining equipment to be used.

Acting digital miners who already operate data centers and providers of mining equipment shall submit quarterly reports which shall include, among others, volume of consumed electrical power, planned investments, quantity of work places for personnel.

Digital miners and providers of mining equipment who consider termination of their activity shall also inform the Ministry regarding shutting down their operations in the RK.

Such existing regulation of digital mining gives rise to, at least, the following two problems.

First of the problems relates to the existence of two major consensus algorithms in the crypto industry which are Proof-of-Work (the “PoW”) and Proof-of-Stake (the “PoS”) algorithms. As it is well known, methods of obtaining new cryptocurrency units (coins) depend on the consensus algorithms applicable to a certain blockchain project. These two (or any other) methods shall be considered as separate ones and cannot be mixed up by legislation as a single method.

Particularly, the PoW consensus process relates to “mining” itself and is performed by complex mathematical calculations using computers, other expensive equipment and significant consumption of electricity which involves validation of transactions in the blockchain. Use of the PoW consensus allows to obtain a relevant reward in form of new digital coins/tokens.

In turn, the PoS consensus known as “staking” needs no significant power consumption because it requires blockchain users to pledge a certain amount of a cryptocurrency to a special wallet. Such pledge grants them a right in validation of transactions in blockchain and the right to obtain a relevant reward in form of new digital coins/tokens.

The definition of “digital mining” existing in the RK legislation is unclear because it can be interpreted as covering both mining and staking. It appears that the RK legislator introduced regulation of digital mining in pursuit to control significant power consumption. In that case, staking should be expressly excluded from the definition of “digital mining” to prevent any misuse of the established rules regarding the notifications of digital mining as described above.

Second problem exists in connection with the fact that digital mining is legalized but circulation of cryptocurrencies is prohibited in the RK. Only secured digital assets can be issued and circulated in the RK, but such cannot be mined as a matter of their nature. Only unsecured digital assets such as Bitcoin, Ether, Litecoin, Bitcoin Cash and similar coins can be subject to mining.

Circulation of any assets/property is regulated by law based on general provisions of the Civil Code according to which civil rights’ objects may be freely disposed or transferred to any person in order of the universal succession (e.g. in case of inheritance or reorganization of a company), or titles and property can be transferred in any other way provided that such objects are not excluded from the circulation or not limited in circulation (Article 116 (1)).

Digital mining may not be attributed to circulation of digital assets. It can be considered only as a ground of emerging civil rights to certain types of objects/assets. Particularly cryptocurrency and rights to cryptocurrency shall be a result of digital mining. Any transfer of cryptocurrency by those

who possess it as a result of such digital mining should cause its ability for circulation which is prohibited under current legal regime. Therefore, mining becomes senseless because it is limited only to holding the unsecured digital assets being mined.

Different from establishing specific notification regime which is mandatory for digital miners and providers of mining equipment, the Law on Informatisation (Article 33-1 (10)) has obliged issuers of digital assets, organizers of trading with digital assets or providers of services on exchange of digital assets on money, values and other property to notify the respective governmental authority about beginning or termination of their activities in accordance with the rules existing in the Law on Permits and Notices [25].

V. Private Law Issues

Prohibition of the unsecured assets' circulation entails that cryptocurrency cannot be contractually acquired, sold, gifted, otherwise transferred, be subject to attachment, be pledged or lent, as well as a trust or managements with respect to cryptocurrencies cannot be created. In addition, insolvency proceedings and actionable tort regarding loss of cryptocurrencies cannot be established and applied. Besides, because of the legislative prohibition of cryptocurrencies' circulation, it is unclear whether Kazakh courts would recognise unsecured digital assets to be a property possible for inheritance.

One should note that the Law on Informatisation provides that a digital miner becomes an owner of the digital assets produced in the course of digital mining (Article 33-1 (8)). This provision is very controversial because: (I) mining can be applied only in respect to cryptocurrencies (i.e. unsecured digital assets) which (II) cannot be objects of property rights including, among others, ownership rights. In connection with that, the ownership right to cryptocurrencies obtained as a result of mining cannot be implemented in accordance with the law.

This means that the established constitutional guarantee of the ownership right (Article 6 and 26 of the RK Constitution detailed in Article 188 (1) of the Civil Code) does not work with respect to cryptocurrency owned in the result of mining. And such inconsistency with the RK Constitution can serve as a ground to challenge the constitutionality and applicability (at least in this part of the regulation) of the Law on Informatisation.

VI. Tax Measures

Since 1 January 2022, the RK Tax Code provides for taxation of digital mining activity (Articles 606-1 – 606-5). Special tax shall be paid by miners. An amount of the tax to be paid should be calculated based on a volume of the electrical power consumed for digital mining, i.e. 1 (one) Kazakhstan's Tenge for a kilowatt-hour of electrical power used.

According to amendments made to the RK Tax Code in 2022, from 1 January 2023 the taxation of digital mining will be changed to the way that respective tax rates shall differ depending on the electricity consumed (amended version of Article 606-3). Namely, the starting tax rate will be equal to 25 (twenty five) Kazakhstan's Tenge for up to 1 (one) kilowatt-hour consumed and a gradually decreased rate down to 1 (one) Kazakhstan's Tenge shall apply for more than 24 kilowatt-hour consumed. The tax rate decreasing step shall be equal to 1 (one) Kazakhstan's Tenge for consumption of 1 (one) additional kilowatt-hour.

However, the tax regime shall be different in the case when miners consume their own-generated electric power. Particularly, the following special tax rates shall apply instead of above mentioned rates: (I) 10 (ten) Kazakhstan's Tenge for 1 (one) kilowatt-hour consumed shall be paid by miners using their own electric power and (II) 1 (one) Kazakhstan's Tenge for 1 (one) kilowatt-hour consumed to be paid by miners using their own renewable energy produced in Kazakhstan. However, such special rates shall not apply in absence of electricity metering devices and the maximum tax rate of 25 (twenty five) Kazakhstan's Tenge per 1 (one) kilowatt-hour shall apply.

It is worth mentioning that since the migration of miners from China after the prohibition of industrial mining by Chinese authorities introduced in China in May 2019, the RK became among the top three countries in the world for cryptocurrency mining. Apparently, RK-based mining still has an important

share in global mining. Its importance became obvious during the internet shutdown in the regions of RK during riots of the early January of 2022 which caused a fall of Bitcoin price for about 10% [13].

However, we assume that introduction of the aforementioned tax regime (together with some other reasons, among which the electricity shortage presumably caused by an increased number of digital miners can be mentioned) [12] would cause a number, if not the most, of miners to think leaving the RK, even considering introduction of the tax incentives for the case of use of so called own-produced electricity for digital mining, regardless of whether it is “green” or not.

VII. Litigation in relation to cryptocurrencies

We are not aware about any completed or still ongoing judicial or arbitration proceedings involving cryptocurrencies in the RK. Searches in publicly available sources did not show any result.

No specific actions or class actions exist for disputes in relation to cryptocurrencies use or services. No special or exclusive heads of jurisdiction are available for cryptocurrencies litigation.

Since circulation of cryptocurrencies is prohibited in Kazakhstan, no disputes and litigations within regulated civil procedures can take place with respect to cryptocurrencies under existing legal regime. As the only exception, a claim for recognition or protection of the ownership right to cryptocurrencies emerged as a result of their mining can be possible under the existing legal regime.

But breach of the prohibition should lead to criminal or at least administrative prosecutions. However, this prohibition does not constitute a legally defined crime or administrative violation and no specific liability for breach of the prohibition has been provided for by the RK legislation at this point.

Nevertheless, we are aware of two criminal proceedings involving cryptocurrencies which took place in 2017 and 2022. First one was initiated by the State against a RK-resident individual who scammed other RK-resident individuals by imitating the selling of Bitcoins to them for a low price. The scammer reimbursed losses (approx. USD 15,000) of his victims and was sentenced to three years of probation [18]. The second one has a similar context but the amount of reimbursed losses comprised approx. USD 280,000 [16]. Given that not all of the judicial and arbitration cases are publicly available in Kazakhstan, we cannot confirm that the mentioned cases are the only ones that have taken place in the RK these days.

As a general rule, as established in the RK Code of Civil Procedures, decisions of foreign courts and arbitral awards can be enforceable by the RK courts if recognition and enforcement of such decisions and arbitral awards is provided by law and (or) international treaty ratified by the RK and or on the basis of reciprocity (Article 501). Kazakhstan is a party to the 1958 New York Arbitration Convention and also it is a party to numerous bilateral and multilateral international treaties concerning recognition and enforcement of foreign courts decisions.

However, the RK courts may reject recognition and enforcement of such decision and arbitral awards if it results in breach of public order of the RK. Since circulation of cryptocurrencies is prohibited in the RK, such recognition and/or enforcement by the RK courts shall likely be impossible.

VIII. Miscellaneous

A legal theory of cryptocurrency is merely developed in the RK. Very few publications can be noticed to be valuable for development of the theoretical basis of legal regime for cryptocurrencies and, in general, digital assets. In his article, concerning the newly introduced concept of digital assets M. Suleimenov opined that digital assets (without any references to their acknowledged types) represent a form of existence of property rights [19].

In their publication F. Karagusov and A. Bondarev proposed explanation of the term “cryptocurrency”, compared it with concepts of money and electronic money, stressed out specific features of cryptocurrencies which are different from those of fiat money, collated money circulation and cryptocurrencies market, described situation related to use and regulation of cryptocurrencies in Kazakhstan as of beginning of 2020, and concluded that the cryptocurrencies’ circulation cannot be under, at least, full control of the State [9].

Lack of well-developed theoretical considerations of legal nature of cryptocurrencies and neglectfulness of regulators and legislators to the existing scientific elaborations led to creation of an unclear and ineffective legal framework for cryptocurrencies in the RK.

Nevertheless, the following three fields can be identified as directions of current and further development of crypto industry in Kazakhstan: (I) improvement of the existing legal framework for digital assets in RK, (II) understanding of significance and impact on the RK jurisdiction of the existing legal environment for circulation of cryptocurrencies and other digital assets within the AIFC and (III) elaboration of relevant pilot project and introduction of digital Tenge as national currency.

8.1. Legal Framework of Crypto Industry in Kazakhstan: background and current state of affairs

For a long time since the crypto industry appeared and substantially evolved in the RK the State did not try to legally allow or forbid individuals and companies to participate in this industry. First signs of the State's concern in cryptocurrencies appeared in 2018 and coincided with the all-time high of Bitcoin in December of 2017 and forcing of the respective news in the media.

Particularly, in February 2018, the NB RK, in absence of a respective legal framework, started with recommendations to abstain from any transactions with cryptocurrencies which were addressed only to financial institutions functioning in the RK. Despite the recommendatory nature of this position of the NB RK, we are not aware of any precedent where any financial institution ignored that.

That position of the NB RK was based on the acknowledgement of Tenge as the only legal tender in the RK [28]. However, one should note that under the RK Law on Currency Regulations foreign currencies can also serve as legal tender in Kazakhstan under specific and very limited circumstances. For example, settlements between residents and non-residents of the RK can be made in foreign currency.

Here we should mention that this exception allows use of foreign currency but not any of a legal tender recognized in foreign jurisdictions. That means that Bitcoin (accountable only on digital wallets), which is recognised by El Salvador as its legal tender, cannot be available for settlements in Kazakhstan because it is not a foreign currency according to the established legal definition of this term under the RK law (i.e., Bitcoin is not “coins and banknotes as well as money in monetary units of foreign countries [deposited] on bank accounts”).

In October 2018, the NB RK amended its previous Rules on Risk Management System and Internal Control in Banks [29], and later replaced them with the new Rules [33], both of which set forth the prohibition to banks and their employees to engage in any transactions with cryptocurrencies.

In 2018, the NB RK also prohibited payments by any digital (virtual) units and derivatives with underlying digital (virtual) units/assets for shares. The same prohibition was established with respect to indexation of a nominal value and interest rates of bonds in digital assets [32], as well as circulation of financial instruments whose price depends on cryptocurrency's price [17].

Also since 2018 securities brokers and dealers as well as managers of investment portfolios have been prohibited to enter into transactions with derivatives where a price depends on the values created and recorded in decentralized systems [35, 36, 37].

Consequently, in absence of any clear conceptual approaches for a legal framework of cryptocurrency the NB RK took a position of prevention of crypto industry's invasion to the financial market of the RK.

This approach allowed the RK to postpone a development of a legal framework for cryptocurrencies and to mitigate the risk of massive involvement of the unqualified private investors into the high volatility assets.

Two years later, in 2020, the RK introduced the first set of national regulation of cryptocurrencies which consists of relevant amendments to the Civil Code and the Law on Informatisation as well as creation of some supportive regulations [31].

As mentioned above, the broader term “digital assets” is used as the main concept of the new legal framework instead of use of the notion “cryptocurrencies”.

In the Civil Code, the term “digital assets” is recognized as a separate type of material goods and other property which can be owned by different categories of persons of law (individuals, legal entities and

the State). In addition, the Civil Code generally recognised transferability of digital assets, but specified that specifics of circulation of digital assets shall be regulated by the RK legislation and acts of the AIFC. As one of such specific regulations in RK laws, the prohibition of circulation (i.e., transferability) of unsecured digital assets (i.e., cryptocurrency) has been set out in the Law on Informatisation.

Generally, all the legal terms and basic provisions regarding digital assets are set forth in the Law on Informatisation. Particularly, the new terminology includes the following legal terms and their definitions:

“digital asset” means property created in digital form with appliance of cryptography methods and computing, not being a financial instrument, and a digital form of property rights certification (Article 1 (55-1));

“digital token” means a type of digital asset serving as a digital method of record, exchange and certification of property rights (Article 1 (56-1));

“blockchain” means an information and communication technology ensuring permanence of information in the distributed platform of data on the base of interdependent data blocks chain, established algorithms of integrality validation and cryptography methods (Article 1 (38-2));

“distributed platform of data” means a technological platform, which components are interconnected with the established algorithms, placed on the various nodes of network, may have one or more possessors and may have varying level of identical data (Article 1 (39-1));

“digital mining” means a process of conveying of calculating operations with the usage of computer, power supplies according to established algorithms of encryption and data processing ensuring validation of data blocks integrality in the informatisation objects by methods of blockchain (Article 1 (55-3));

The definitions of “blockchain”, “distributed platform of data” and “digital mining” are purely technical and they do not include any legal content and, in general, we see no practical sense in defining technological terms by legislative acts. However, the definition of “digital assets” has certain legal significance and deserves a legal consideration.

It appears that the RK legislator tried to establish a broader definition of “digital asset” to cover all the diversity of instruments presented in the crypto market. Such an approach seems reasonable because, as of today, existing cryptocurrencies co-exist with other digital assets like non-fungible tokens and tokenized assets (securities, metals, goods and raw materials). Besides, the definition can include potential new instruments emerging from time to time on the rapidly evolving crypto market.

At the same time, the Law on Informatisation classifies digital assets in two major groups: (i) secured and (ii) unsecured (Article 33-1 (2)). As said above, secured digital assets are not related to the cryptocurrencies and specifics of the legal framework are not analyzed herein.

However, we should mention that under the acting law, regardless of their type, digital assets shall not ensure rights on the financial instruments and they shall not provide their owners/possessors with rights in relation to a legal entity (obviously, the law means shareholder or participants rights in a company). We understand that such restriction was introduced as the RK’s response to at least the following two issues.

The first one relates to the well-known “US Securities and Exchange Commission vs. Ripple” case where Ripple is alleged in unregistered securities offering and the court has to decide whether the XRP cryptocurrency is a security or not. In that context, under the RK law Ripple’s XRP could be qualified as an unsecured digital asset.

The second problem which the RK legislator obviously intended to resolve was the exclusion of the situation where tokenized securities could be treated as traditional investment securities such as shares, corporate bonds and, probably, treasury notes.

In April 2022, the NB RK cancelled the above mentioned prohibition regarding banks’ operations with cryptocurrencies which previously existed in the Rules of Risk-Management and Internal Control in Banks. Instead the NB RK introduced the provision which requires banks to reject operations with high-risk of AML/CFT. In addition, those Rules were amended with strict and precise AML/CFT provisions concerning banks’ interaction with the AIFC participating companies in case when such companies

provide services on management of a digital assets' platform, as well as concerning banks' clients operations involving the clients' interaction with the AIFC participating companies [33].

Analyzing such development of the legal framework for digital assets in Kazakhstan, we understand that the NB RK demonstrates a cautious approach by allowing only banks to process corresponding transactions, keeping previous prohibitions for the indexation of nominal value and interest rate of bonds in digital assets, as well as the circulation of financial instruments which price depends on cryptocurrency price as well as for brokers, dealers and managers of investment portfolios.

Finally, in 2022 a draft of the Law on Digital Assets was developed. The purpose of such Law is to codify most of the regulations concerning digital assets, determine characteristics of secured digital assets, introduce licensing regime for mining data-centers' activity, as well as to restrict circulation of unsecured digital assets (including their issuance and mining, crypto exchanges' activity) to allow it only within the jurisdiction of the AIFC (which is not the jurisdiction of the RK).

8.2. The Astana International Financial Center (AIFC)

As mentioned above, the AIFC cannot be considered as existing under jurisdiction of the RK (although, it was created based on the Constitutional law of the RK, it is located in the RK and the part of the RK territory was given to its location). However, despite the legislative prohibition for cryptocurrencies' circulation in the RK, the AIFC regulations allow functioning of cryptocurrencies exchanges within its regulatory framework and its activity can considerably affect business practice in the RK jurisdiction.

However, since 15 November 2020, participants of the AIFC (i.e., companies registered under the AIFC regulations), which perform specified types of activities determined by the Astana Financial Service Authority, have been recognized as subjects of financial monitoring by the RK law.

The financial monitoring under the RK law was established with respect to operations of the AIFC participants involving use of digital assets trading facilities. Such facility functions regularly and brings together multiple parties (whether as principal or agent) with a view to the entering into of contracts: to buy, sell or exchange digital assets for a fiat currency; and/or to exchange one digital asset for another digital asset, in its facility, in accordance with its non-discretionary rules.

The AIFC regulations also chose the term "digital assets" instead of cryptocurrency. The AIFC Glossary defines "digital assets" as a "digital representation of value that can be digitally traded and functions as a medium of exchange; or a unit of account; or a store of value; can be exchanged back-and-forth for fiat currency, but is neither issued nor guaranteed by the government of any jurisdiction, and fulfils the above functions only by agreement within the community of users of the digital asset and accordingly is to be distinguished from fiat currency and e-money" [21].

Obviously, the AIFC Glossary: (I) does not classify digital assets into secured and unsecured types like the RK law does and (II) it considers digital assets as cryptocurrency.

Since 26 October 2021, the AIFC has set forth certain limits on purchasing digital assets by the retail investors. Particularly, AIFC Rules provides that an "authorised digital asset trading facility must maintain effective systems and controls to ensure that a retail client using its service does not invest, in respect of all digital assets in aggregate calculated over a period of one month, an amount which exceeds the greater of: USD 1,000; or the lesser of 10 percent of the annual income; or 5 percent of the net worth of such retail client (excluding the value of the primary residence), up to a maximum aggregate amount of USD 100,000" [2].

According to mass media, the AIFC's participants (who obviously freely deal with the digital assets within the AIFC) "will soon start working with local banks allowing their clients the opportunity to officially and openly work with cryptocurrency" [4]. And in September 2022, one of the RK's major banks completed its first purchase of crypto for fiat [14] involving the AIFC based cryptocurrency exchange. The purchase was performed within the framework of crypto exchange-client-bank [15].

Implementation of the mentioned purchase operation certainly violates the RK law which currently prohibits circulation of cryptocurrencies in Kazakhstan. The circulation of cryptocurrency is not prohibited

within AIFC and such of their intention means an unreasonable attempt to extend the extraterritorial influence on the RK individuals and companies who are prohibited from dealing with cryptocurrencies.

We understand that the RK regulators try to restrict the circulation of cryptocurrencies among the RK's residents only to the investing purposes. But the access to the cryptocurrencies stored on the digital wallets of the AIFC-based crypto exchanges granted to the RK's resident banks will create a high risk of transition of payment operations from national currency (Kazakhstan Tenge) to the cryptocurrencies.

We would like to stress out that even if such operations would be performed within the AIFC's framework, the result of them (for example, transfer of goods, works and services) will take place on the territory of the RK. Thus, the established prohibition of cryptocurrencies' circulation in the RK territory (which is restated in the draft of the Law on Digital Assets) obviously shall be ineffective. We can already observe the announcement of a payment instrument (bank crypto card) to be issued by the end of 2022 which will cause indirect circulation of cryptocurrencies in the RK's territory [14, 39].

8.3. The RK Central Bank's Digital Currency Pilot Project

In December 2021, the National Bank of the RK published the Report on its pilot project concerning development of digital Tenge (the "DT") as a central bank's digital currency (the "CBDC") [27].

The main objectives of the pilot project for 2021 included the test of the feasibility of the DT concept through the experimental confirmation of the technological realization based on distributed ledger technology as well as the definition of the core CBDC model parameters for the RK together with all stakeholders.

Among the achieved advantages of the implemented technological solutions the following was mentioned in the Report:

(I) "tokenization of ownership": the DT is stored by the user in the form of tokens in a digital wallet on the mobile device (or another gadget) which enables full control over money;

(II) "offline payments": DT users can make purchases when both the customer and the merchant do not have Internet access;

(III) "customizable anonymity": transaction details can be hidden from all settlement participants (including at the user's choice) while ensuring a possibility to carry out necessary checks;

(IV) "special purpose tokens": the programmability of the DT allows to put restrictions on spending in token structure and simplify tracking of its use on special purposes;

(V) "simplicity of integration": DT infrastructure provides an opportunity for easy connection and implementation of their scenarios for traditional (second-tier banks) and new (fintech) financial market players.

The Report sets out milestones for the future research for the DT implementation one of which, elaboration of regulatory aspects of the DT introduction, will make it possible to develop a list of specific recommendations for exclusion of legal unambiguity and create a balanced environment for the functioning of the DT. Necessary changes will be identified to consolidate vocabulary, define roles, rights and obligations of participants in DT circulation, establish regulatory mechanisms to control potential risks, cover all relevant AML/CFT aspects, etc.

We share the position that money as a legal tender and national currency cannot be issued by any person except for the State. The CBDC represents a form of fiat money backed by the State and, as in Kazakhstan, secured, at least, by all assets of the NB RK.

IX. Conclusion

The existing legal framework in the RK does not allow circulation of cryptocurrencies but leaves some room for their circulation in exceptional situations. Such exceptions have to be provided for in the law, but at this point no such exceptions exist. It seems that with the success of introduction of the digital national currency by the NB RK (i.e. DT), those rooms for circulation of privately issued cryptocurrencies shall disappear entirely.

As we knew from the Press Release, it is envisaged to introduce a digital mining licensing regime aimed at "involving the mining product in the economy of Kazakhstan" [11]. We also

understand that a general prohibition on the circulation of cryptocurrency in the Republic of Kazakhstan has been maintained.

However, we think that cryptocurrency represents “a mining product” and, in this regard, it is very unclear how, with such a prohibition, it will be possible to “involve cryptocurrency in the economy of Kazakhstan”, even if a digital mining licensing regime and the obligation for all miners to “work through accredited Kazakh mining pools” shall be introduced in the law of Kazakhstan.

While the legislative possibility for circulation of cryptocurrencies exists, the set of NB RK’s rules adopted in 2018 where the circulation and denomination of securities in cryptocurrencies is prohibited should be brought in line with the legal framework established by the Law on Informatisation. It should, among other, include unification of legal terminology related to digital assets.

Controversies of the existing legal framework can be used as a basis for the disputes and litigations where digital miners owning cryptocurrencies can claim an unconstitutionality of existing restrictions of their ownership rights. This risk will exist until a clear prohibition of mining and the existence of ownership rights to cryptocurrency will be established by the law.

In general, we suggest that mining on the territory of Kazakhstan shall be also prohibited by law. Such prohibition seems necessary to avoid the aforementioned risk of litigation where miners could try to claim their rights to mining and use of cryptocurrencies they own or would own. Besides, it is advisable because mining can be seriously harmful for the national economy and wellbeing of our people.

Due to a very significant deviation of generation of electricity from its consumption, when the frequency in the energy system of Central Asia sharply decreased, an overload occurred in it. As a result, the power systems of Uzbekistan and Kyrgyzstan completely shut down. The correct operation of emergency automatics prevented the full power outage of consumers in the southern zone of Kazakhstan. However, a massive power outage occurred in Almaty and several regions of Kazakhstan [39].

Although this is not stated in official sources of information, some experts believe that such a power outage occurred when automatics were triggered due to a failure of backup power stations to be connected, since “miners use power stations that were in reserve, and as a result, the reserve disappeared. Any loss of any generating asset leads to a power outage” [6]. Also unofficial is the information from the Telegram channel, according to which all 69 companies that are officially registered as “miners” in the RK have been disconnected from electricity since Monday, 24 January 2022, the reason for which is called “a tense situation with maintaining the balance of electricity and power” [1].

In this regard, it seems completely unreasonable to make national backup power stations available to miners to make them able to use those reserves for their narrow material interests, thereby creating risks for the well-being of citizens and the continuity of other (and much more significant) economic activities in the country, as well as ignoring world-wide efforts to ensure a cleaner and more favorable ecology and the environment in general. In particular, one should understand the importance of a responsible conduct of authorized bodies and organizations, not only when establishing a legal regime and legislative prohibitions concerning cryptocurrencies, but also when allocating national resources for the implementation of one or another business activity of private entities in general.

As follows from the Press Release, such incidents will be prevented by measures envisaged in the new law passed by the RK Parliament on 29 December 2022 to protect the national energy system from unregulated mining [11]. Such measures shall include: (i) limiting availability of sources of electricity which can be used for mining (allowing the use of renewable energy, own generation and imported electricity only), and (ii) placing significant restrictions on consumption of electricity directly from the general energy system (where such consumption can be available for miners only with a surplus of electricity and through its purchase exclusively at a specialized exchange of the Kazakhstan’s operator of the electricity and capacity).

Besides, the clear state policy should be formulated and implemented either to insist the AIFC’s regulations also clearly prohibit mining and circulation of cryptocurrencies within its jurisdiction or, at least, prevent involvement of the RK citizens and companies in cryptocurrency operations sourced in the AIFC.

It should also be understood that regulation of digital assets in the AIFC and consequences for the retail clients and national economy heavily depend on bona fides of the officers responsible for the

AML/CFT. Therefore, both a legislative policy of the RK and regulatory policy of the AIFC should include effective measures to ensure appropriate implementation of functionalities by respective officers of those two jurisdictions. Moreover, regulators should provide for an effective mechanism protecting the RK's economy from the indirect circulation of the cryptocurrency which is potentially caused by the cooperation of RK banks and AIFC based crypto exchanges.

Tragic events which took place in the RK (especially in Almaty) in the beginning of January of 2022 showed that the payment infrastructure based on internet connectivity can be useless during a public emergency. Therefore, it is a highly positive sign that the RK's DT project considers the possibility of offline circulation of Digital Tenge.

In a mid-term perspective we see no grounds for existence and circulation of any cryptocurrency unless it is issued by the State and its circulation as a legal tender is fully controlled by the State. Once the State introduces a national digital currency (the DT as the RK's CBDC) and/or allows regulated circulation of foreign CBDCs, we see no reason for circulation of privately created and promoted cryptocurrencies.

We understand that steps to introduce the CBDC all over the world is just an initial stage for the greater changes. The future of circulation of civil rights objects is in a transition from traditional contracts to self-executable smart-contracts fully recognized by many different States and powered by the State recognized blockchains (though, in theory, CBDC may not be necessarily based on blockchain).

In these circumstances, introduction of the DT in the RK shall be considered as a positive development for the automation and digitalization of the circulation of different types of various assets (the most of objects of civil rights) in the RK. As soon as the NB RK decides on introduction of the DT as a third form of national currency (in addition to cash and bank account balances), property rights and some of non-property rights which are currently certified in various centralized state ledgers may be tokenized to allow more effective and secured transfers and circulation.

This is where the legal practice will evolve and probably will require local lawyers to learn coding of smart-contracts which will become a day-to-day necessity either smart-contracts will be a standalone form of agreement or an instrument for implementation of traditional written agreement.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. A Telegram-channel "Bessimptomno" [25.01.2022].
URL: <https://t.me/bessimptomno> (last access 29.12.2022).
2. AIFC Authorised Market Institution (AMI), the AIFC Rules No. FR0002 of 2017, p. 45.
URL1 : https://aifc.kz/files/legals/57/file/ami_v6_fr0002_23.11.2020-final.pdf (last access 29.12.2022). URL2: <https://afsa.orderly.kz/articles/6.7.-clients-of-an-authorized-digital-asset-trading-facility-and-investment-limits> (last access 29.12.2022).
3. AIFC: Binance obtains In-Principle Approval from AFSA to operate a Digital Asset Trading Facility and Provide Custody in the Astana International Financial Centre [15.08.2022].
URL: <https://aifc.kz/press-relizy/binance-obtains-in-principal-approval-from-afsa-to-operate-a-digital-asset-trading-facility-and-provide-custody-in-the-astana-international-financial-centre/> (last access 29.12.2022).
4. Arystanbek A. Bank Accounts for Cryptocurrency Will Be Available in Kazakhstan As Country Expands Its Crypto Mining to Global Market, [27.07.2021].
URL: <https://astanatimes.com/2021/07/bank-accounts-for-cryptocurrency-will-be-available-in-kazakhstan-as-country-expands-its-crypto-mining-to-global-market/> (last access 29.12.2022).
5. Beknazarov A. On regulation of the digital assets in the Republic of Kazakhstan and the AIFC, [07/29/2021] (in Russian / Beknazarov A. On regulation of the digital assets in the Republic of Kazakhstan and the AIFC, [07/29/2021]).
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36513764 (last access 29.12.2022).
6. Blackout in the South of Kazakhstan: the expert spoke about the power outage (Блэкаут на юге Казахстана: эксперт высказался об отключении электричества) [25.01.2022].

- URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/blekaut-yuge-kazahstana-ekspert-vyiskazalsya-otklyuchenii-460118/ (last access 29.12.2022).
7. Coinbase, What is “proof of work” or “proof of stake”? / Houben R., Snyers A. Cryptocurrencies and Blockchain. Legal context and implications for financial crime, money laundering and tax evasion, p.19 [July 2018].
URL: <https://www.coinbase.com/ru/learn/crypto-basics/what-is-proof-of-work-or-proof-of-stake> (last access 29.12.2022).
URL2: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/150761/TAX3%20Study%20on%20cryptocurrencies%20and%20blockchain.pdf> (last access 29.12.2022).
 8. Handagama S. Kazakhstan to Test National Digital Currency on BNB Chain, Binance CEO Zhao Says [27.10.2022].
URL: <https://www.coindesk.com/policy/2022/10/27/kazakhstan-to-test-national-digital-currency-on-bnb-chain-binance-ceo-zhao-says/> (last access 29.12.2022).
 9. Karagussov F., Bondarev A. Securities and Money as Objects of Civil Rights. E-money and Payment Systems: Tutorials), Almaty: Caspian Social University, 2020, pp. 112-118 (in Russian / Карагусов Ф., Бондарев А. Ценные бумаги и деньги как объекты гражданских прав. Электронные деньги и платежные системы. Учебное пособие).
URL: https://katpartners.kz/Edu_files/Sec_money.pdf (last access 29.12.2022).
 10. Karagussov F. On the attempt to create a legal basis for functioning of two jurisdictions in the territory of the Republic of Kazakhstan (in Russian / Карагусов Ф. О попытке создать правовую основу для функционирования двух юрисдикций на территории Республики Казахстан), [30.11.2015].
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39979088 (last access 29.12.2022).
 11. Mamyrkhanova M. The Parliament adopted amendments on regulating mining in Kazakhstan (Мамырханова М. Парламент принял поправки по регулированию майнинга в Казахстане), [29.12.2022],
URL: <https://www.zakon.kz/6380161-parlament-prinyal-popravki-po-regulirovaniyu-mayninga-v-kazakhstane.html> (last access 29.12.2022).
 12. McGregor G. Kazakhstan welcomed the Bitcoin miners that China banned. Now an energy crisis is forcing some miners to relocate—again, [24.11.2021].
URL: <https://fortune.com/2021/11/24/kazakhstan-bitcoin-crypto-mining-energy-power-crisis-china-xive-shuts-down/> (last access 29.12.2022).
 13. O. Carly and agencies, Kazakhstan internet shutdown deals blow to global bitcoin mining operation, [06.01.2022].
URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/06/kazakhstan-bitcoin-internet-shutdown> (last access 29.12.2022).
 14. Partz H. Kazakhstan ready to legalize crypto as Russians flock to the country, [29.09.2022].
URL: <https://cointelegraph.com/news/kazakhstan-ready-to-legalize-crypto-as-russians-flock-to-the-country> (last access 29.12.2022).
 15. Press release of the Eurasian Bank: Kazakhstan citizens to legally buy and sell cryptocurrency, [28.09.2022].
URL: <https://eubank.kz/kazakhstantsy-smogut-legal-no-pokupat-i-prodavat-kriptovalyutu-28-09-2022/> (last access 29.12.2022).
 16. Press release regarding sentence of the District Court № 2 of the Yessiliskii District of Astana, [28.10.2022].
URL: <https://astana.sud.kz/rus/news/sudom-rassmotreno-delo-o-kriptomoshennichestve> (last access 29.12.2022).
 17. Requirements Concerning Issuers and their Securities Eligible for (Admitted to) Circulation at the Stock-Exchange ... approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 27.03.2017 No. 248 (as amended), Paragraph 3.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015175> (last access 29.12.2022).

18. Sentence of the District Court № 2 of the Yessiliskii District of Astana dated 15.01.2018 No. 7135-17-00-1/616, The “Paragraph” Information System.
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35213965 (last access 29.12.2022).
19. Suleimenov M.K. Digitalization and improvement of the civil legislation (Сулейменов М.К. Цифровизация и совершенствование гражданского законодательства), [26.02.2020].
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39931835 (last access 29.12.2022).
20. T. Geron, Protocol: Here's everything going wrong at Binance, the world's biggest crypto exchange. [22.09.2021].
URL: <https://www.protocol.com/fintech/binance-regulation-crypto> (last access 29.12.2022).
21. The AIFC Glossary, the AIFC Act No. FR0017 of 29.04.2018 (as amended), p. 30.
URL: https://aifc.kz/files/legals/40/file/glo_v13_fr0017_01.07.2022.pdf (last access 29.12.2022).
22. The Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On Astana International Financial Centre” dated 07.12.2015 No. 438-V (as amended).
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39635390 (last access 29.12.2022).
23. The energy system of Kazakhstan has been restored (Энергосистема Казахстана восстановлена) [25.01.2022].
URL: <https://www.zakon.kz/6005260-energositema-kazakhstan-vosstanovlen-pravitelstvo.html> (last access 29.12.2022).
24. The Law of the Republic of Kazakhstan “On Anti-money Laundering and Combating Financing of Terrorism” dated 28.08.2009 No. 191-IV (as amended), Article 3 Paragraph 1 Section 20.
URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000191_ (last access 29.12.2022).
25. The Law of the Republic of Kazakhstan “On Permits and Notices” dated 16 May 2014 No. 202-V (as amended).
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000202> (last access 29.12.2022).
26. The Law of the Republic of Kazakhstan on Informatisation dated 24.11.2015 No. 418-V (as amended), Article 33-1(2).
URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33885902 (its English version, not updated, at: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1500000418>) (last access 29.12.2022).
27. The National Bank of the Republic of Kazakhstan: Digital Tenge (pilot project), [15.12.2021].
URL: <https://nationalbank.kz/en/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt> (last access 29.12.2022).
28. The National Bank: The only legal tender on the territory of the Republic of Kazakhstan is Tenge. The Information Statement (Национальный Банк – Единственным законным платежным средством на территории Республики Казахстан является тенге. Информационное сообщение), [14.02.2018],
URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/informacionnye-soobshcheniya/rubrics/394?page=28> (last access 29.12.2022).
29. The Rules of Forming of Risk Management System and Internal Control of Second-tier Banks approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 26.02.2014 No. 29 (ceased to be in force), Paragraph 8.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009322> (last access 29.12.2022).
30. The Rules of Informing regarding Activity on Digital Mining approved by the Order of the Minister of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated 13.10.2020 No. 384/ҲҚ, Paragraph 1 (4).
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021445> (last access 29.12.2022).
31. The Rules of Informing regarding Activity on Digital Mining approved by the Order of the Minister of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated 13.10.2020 No. 384/ҲҚ.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021445> (last access 29.12.2022).

32. The Rules of Issuance and Circulation of Secured Digital Assets approved by the Order of Minister of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan dated 29.10.2020 No. 407/HK.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021546> (last access 29.12.2022).
33. The Rules of the State Registration of Non-State Bonds Issuance ... approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 29.10.2018 No. 248, Paragraph 17.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017884> (last access 29.12.2022).
34. The Rules on Creation of the Risk Management System and Internal Control in Second-tier Banks and Branches of Non-resident Banks approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 29.11.2019 No. 188 (as amended on 30.12.2021), Paragraphs 33 (12), 33 (10) and 98 (4).
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/V1900019632/30.12.2021> (last access 29.12.2022).
35. The Rules to Conduct Activity on Management of Investment Portfolio approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 03.02.2014 No. 10, Paragraph 33-1.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009248> (last access 29.12.2022).
36. The Rules to Conduct Activity on Management of Investment Portfolio approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 03.02.2014 No. 10, Paragraph 33-1.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009248> (as applicable to portfolio managers) (last access 29.12.2022).
37. The Rules of Broker and (or) Dealer Activity on Securities Market and on Procedures for Banking Operations Performed by Broker and (or) Dealer approved by the Resolution of the Management Board of the National Bank of the Republic of Kazakhstan dated 03.02.2014 No. 9 (as amended), Paragraph 53-1.
URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009249> (as applicable to brokers / dealers) (last access 29.12.2022).
38. Vorotilov A. The National Bank of the RK Notified Banks: cryptocurrencies operations are prohibited (in Russian / Воротилов А. Нацбанк РК уведомил банки: операции с криптовалютами запрещены). [15.02.2018].
URL: https://forbes.kz/finances/finance/natsbank_rk_uvedomil_banki_operatsii_s_kriptovalyutami_zapreschenyi/ (last access 29.12.2022).
39. URL: <https://intebix.kz/ru> (last access 29.12.2022).

QAZAXISTANDA KRİPTOVALYUTALARIN HÜQUQİ REJİMİ VƏ ONLARIN DÖVRİYYƏSİNƏ NƏZARƏTİN MÜMKÜNSÜZLÜYÜ

FƏRHAD KARAQUSOV¹, ALEKSEY BONDAREV²

Annotasiya

Bu məqalə Qazaxıstanda kriptovalyutalar üçün hüquqi bazanın inkişafını təsvir edir: 2018-ci ildə maliyyə vasitəçilərinə öz əməliyyatlarında bitkoinlərdən və buna bənzər şeylərdən istifadə etməmələri barədə xəbərdarlıq edildiyi ilk addımlarından, 2020-ci ildə tətbiq edilən onlarla işləmə qadağasına və 2023-cü ildə qadağanın götürülməsi və kriptomininqin tənziqlənməsinin

¹ Almatı Xəzər Universitetinin Xüsusi Hüquq İnstitutunun aparıcı elmi işçisi / email: fsk2906@gmail.com

² Menecer, Qazaxıstanın Almatı şəhərində “K&T Partners” LLP (Həmçinin «Кей энд Ти Партнерс») şirkətində məsləhətçi

gücləndirilməsinə qədər. Müəlliflər göstərirlər ki, kriptovalyutaların dövriyyəsi ilə bağlı nə qanunvericilik məhdudiyyətlərinin olması, nə də olmaması dövlətə müvafiq dövriyyəyə nəzarət etməyə kömək edə bilər. Buna uyğun olaraq, eyni zamanda, ictimai asayışı qoruyacaq və kriptovalyutalarda fiziki şəxslərin mülkiyyət hüquqlarını qoruyacaq effektiv həll yolu olduğunu söyləmək olmaz.

Açar sözlər: Qazaxıstan Respublikası, kriptovalyuta, İnformatizasiya haqqında Qanun, rəqəmsal aktivlər, AIFC, rəqəmsal mining, qərar, hüquqi baza.

ПРАВОВОЙ РЕЖИМ КРИПТОВАЛЮТ В КАЗАХСТАНЕ И НЕВОЗМОЖНОСТЬ КОНТРОЛЯ ЗА ИХ ОБРАЩЕНИЕМ

ФАРХАД КАРАГУСОВ¹, АЛЕКСЕЙ БОНДАРЕВ²

Резюме

В данной статье описано развитие правовой базы криптовалют в Казахстане: от самых первых шагов в 2018 году, когда финансовых посредников только что предупредили от использования биткойнов и им подобных в своих транзакциях, до введенного в 2020 году запрета на их обращение, с отменой запрета и усилением регулирования криптомайнинга в 2023 году. Авторы показывают, что ни наличие, ни отсутствие законодательного ограничения обращения криптовалют не могут помочь государству контролировать соответствующий оборот. Соответственно, нельзя сказать, что существует эффективное решение, которое одновременно поддерживало бы общественный порядок и защищало права собственности отдельных лиц на криптовалюты.

Ключевые слова: Республика Казахстан, криптовалюта, Закон об Информатизации, цифровые активы, МФЦА, цифровой майнинг, решение, правовая база.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 15.04.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Ведущий научный сотрудник Института Частного Права Каспийского университета в Алматы, Казахстан / email: fsk2906@gmail.com

² Менеджер, консультант в ТОО «К&Т Partners» (ТОО «Кей энд Ти Партнерс») в Алматы, Казахстан

YARADICILIQ AZADLIĞININ TƏMİNATININ HÜQUQİ VƏ TƏCRÜBİ ASPEKTLƏRİ

GÜLNAZ RZAYEVA¹, TÜRKANƏ BABAYEVA²

Annotasiya

Müxtəlif hüquqi tənzimləmələrdə müxtəlif formada təsbit olunan yaradıcılıq azadlığı öz xüsusiyyətinə görə insanın maddi və mənəvi varlığının inkişafı ilə bağlı əsas azadlıqlardan hesab olunur. Müasir dövrdə rəqəmsallaşma prosesləri və informasiya cəmiyyətinə keçid bu azadlığın yeni forma almasını, yalnız bədii əsərləri deyil, daha geniş məzmunu əhatə etməsini şərtləndirmişdir. Məqalədə yaradıcılıq azadlığının mahiyyəti, əsas elementləri, hüquqi təminat mexanizmləri, eləcə də bu azadlığın digər hüquq və azadlıqlarla qarşılıqlı əlaqəsi haqqında təhlillər aparılmışdır. Bundan əlavə, yaradıcılıq azadlığına yönəlmiş qeyri-qanuni müdaxilələrdən qorunma üsulları barədə tövsiyələr təqdim edilmişdir. Bu zaman yaradıcılıq azadlığı və informasiya mədəniyyətinin qarşılıqlı əlaqəsinin mühüm tərəfləri də tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: yaradıcılıq azadlığı, informasiya məhsulu, bədii əsər, informasiya mədəniyyəti, məhdudiyyətlər, qanunauyğunluq.

I. Giriş

Yaradıcılıq azadlığı tarixən yaranmış klassik hüquqlar və ya birinci nəsil insan hüquqları sırasındadır. Bunun əsas səbəbi yaradıcılıq azadlığının uzun müddət ifadə azadlığının bir hissəsi kimi qəbul edilməsidir. Lakin onu da əlavə etmək lazımdır ki, bu azadlıq xüsusilə XX əsrdə müstəqil insan hüququ kimi qəbul edilməyə və milli konstitusiyalarda tanınmağa başlamışdır. Bu gün onlar arasında sıx əlaqə danılmaz olsa da, yaradıcılıq azadlığı ifadə azadlığının spesifik forması kimi deyil, ayrıca və orijinal klassik azadlıq kimi qəbul edilir.

Yaradıcılıq azadlığı əsas insan hüququ kimi hüququn subyekti olan şəxsin və ya şəxslərin sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərə bilməsi deməkdir. Bu, insanın hər cür bədii fəaliyyətlə məşğul ola bilməsini və ya bu fəaliyyətlərdən bəhrələnməsini təmin edir. Yaradıcılıq azadlığı incəsənət əsərlərinin yaradılmasına, təbliğinə, yayılmasına və ictimailəşdirilməsinə yönəlmiş bütün növ fəaliyyətlərin dövlətin və ya dövlətdən başqa üçüncü şəxslərin müdaxiləsi ilə üzləşmədən həyata keçirilə bilməsidir. Azadlığın predmeti bədii axtarışlar və əsərlərdir. Bununla belə, texnoloji, iqtisadi və sosial dəyişikliklərlə yanaşı, sənətin mənasının dəyişməsi sənət sahəsini də genişləndirmişdir. Bu dövrün ən mühüm xüsusiyyəti hər şeyin sənət ola bilməsi ehtimalının olmasıdır. Sənətin mənası nə qədər dəyişkən olsa da, yaradıcılıq azadlığı ilə bağlı hüquqi mübahisələr yarandıqda, azadlıq mövzusu, yəni bədii keyfiyyətlə bağlı aparılacaq qiymətləndirmələrin möhkəm təməl üzərində qurulması zəruridir.

II. Yaradıcılıq azadlığının mahiyyəti və səciyyəvi xüsusiyyətləri

Demokratik dövlətlərdə əsas hüquq və azadlıqların tanınması kifayət etmir. Əsas hüquq və azadlığı effektiv edən onun müxtəlif hüquqi sənədlərlə təmin edilməsidir. Digər əsas hüquq və azadlıqlar kimi, yaradıcılıq azadlığı da həm dövlət orqanları, həm də hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən pozuntulara qarşı qorunmalıdır. Belə ki, bədii axtarışların həyata keçirilə bilmədiyi, sənət əsərlərinə malik olduqları intellektual dəyərin verilmədiyi, sənətdən bəhrənin aşağı səviyyədə olduğu bir sistemdə yaradıcılıq azadlığına sahib olaraq insanların sərbəst şəkildə sənət yarada və sənətdən sərbəst istifadə edə bilmələri barədə danışmaq çətinləşir. Ona görə də yaradıcılıq azadlığının təminatı və qorunması ilk növbədə milli hüquq sistemində təsbit olunmadan və təminat mexanizmlərindən asılıdır.

Yaradıcılıq azadlığının mahiyyətini dövlətin və ya fərdi şəxslərin müdaxiləsi olmadan sənətin hər hansı bir sahəsində həyata keçirilən səylər təşkil edir. Əsər, məşğuliyyət və ya fəaliyyətin yaradıcılıq azadlığından bəhrələnməsinin ilkin şərti onun bədii keyfiyyətə malik olmasıdır. Odur ki, ilk növbədə

¹ Bakı Dövlət Universiteti / hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / email: gulnazrzayeva@mail.ru

² Bakı Dövlət Universiteti / email: turkanebabayeva6@gmail.com

müəyyən edilməli olan məqam bədii sərbəstlik baxımından müzakirə predmeti olan əsərin sənət məhsulu olub-olmamasıdır. Yaradıcılıq azadlığının predmetini təşkil edən bədii axtarışların bədii keyfiyyətə malik olub-olmaması qiymətləndirilərkən, şərhlər sənətin inkişafa açıq təbiətinə uyğun olaraq, mümkün qədər geniş şəkildə sənətin xeyrinə aparılmalıdır. Cəmiyyətin inklüziv və plüralist anlayışına uyğun fikirlərə yer vermək lazımdır. Sənət azadlığı bəzi Konstitusiyalarda hər kəsə verilir. Bunlara misal olaraq, Polşa (maddə 73), Almaniya Federativ Respublikası (maddə 5) və 1982-ci il Türkiyə Konstitusiyası (maddə 27) göstərilə bilər. Həmçinin respublikamız da elə dövlətlər sırasında yer alır.

Bəzi konstitusiyalarda bu, yalnız vətəndaşlara verilən hüquq kimi qəbul edilir. Bir çox beynəlxalq müqavilə və bəyannamələrdə aydın şəkildə ifadə olunub ki, yaradıcılıq azadlığının subyektini hər kəsdir. Bundan əlavə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Komitəsinin 1986-cı il tarixli Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktı çərçivəsində Əcnəbilərin Hüquqları adlı 15 sayılı Ümumi Şərhdə əcnəbilərin də ifadə azadlığının olduğu və bu hüququn həyata keçirilməsi baxımından əcnəbilərlə vətəndaşlar arasında heç bir fərqi olmadığını açıq şəkildə ifadə olunmuşdur. Qeyd edildiyi kimi, sözü gedən Konvensiyanın 19-cu maddəsi hər kəsin öz fikrini ifadə etmək azadlığının yaradıcılıq azadlığını da əhatə etdiyini nəzərdə tutur. İnsan Hüquqları Komitəsinin bu Şərhi əsas yaradıcılıq azadlığının subyektini kimi əcnəbilərlə vətəndaşlar arasında heç bir fərq qoyula bilməyəcəyi qənaətini ortaya qoyur. Əcnəbilər heç bir ayrı-seçkilik olmadan, yalnız vətəndaşlar üçün açıq şəkildə ifadə edilmiş konstitusiya hüquq və azadlıqları istisna olmaqla, bütün əsas hüquq və azadlıqlara malikdirlər. İnsanların bundan faydalanacağını qəbul etmək əslində liberal və plüralist demokratiya anlayışı ilə uyğun gəlir və yaradıcılıq azadlığının əhatə dairəsini genişləndirir.

Respublikamızda konstitusiya qaydada yaradıcılıq azadlığının bəyan olunması (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 51-ci maddəsi) insan hüquq və azadlıqlarını nəzərdə tutan beynəlxalq normalara söykənir. Beynəlxalq səviyyədə üç mədəni hüquq – mədəniyyət hüququ, yaradıcılıq azadlığı və əqli mülkiyyət hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında isə qeyd olunan bu hüquq və azadlıqlar ayrı-ayrı maddələrdə əks olunmuşdur. Konstitusiyasının 40-cı maddəsi mədəniyyət hüququnu təsbit edir, 51-ci maddə yaradıcılıq azadlığının rəhbər müddəalarını müəyyənləşdirir, 30-cu maddə isə əqli mülkiyyət hüququnu nəzərdə tutur. Sadalanan hüquq və azadlıqların beynəlxalq mənbələrdə eyni maddə çərçivəsində bəyan olunması onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli olmasından irəli gəlir. Maraqlı cəhət onunla bağlıdır ki, beynəlxalq normalarda yaradıcılıq azadlığı və əqli mülkiyyət hüququ mədəniyyət hüququna dair maddənin tərkibində əks olunmuşdur. Eyni zamanda mədəniyyət hüququ (right to culture) anlayışı altında şəxsin yalnız mədəni həyatda iştirakı və mədəni sərvətlərdən istifadəsi deyil, həmçinin elmi tərəqqidə iştirak etməsi, elmi yaradıcılıq fəaliyyəti ehtiva olunur. Məhz bundan irəli gələrək, elm hüququ (right to science) bir çox ədəbiyyatlarda mədəniyyət hüququ ilə bərabər təhlil olunur [4].

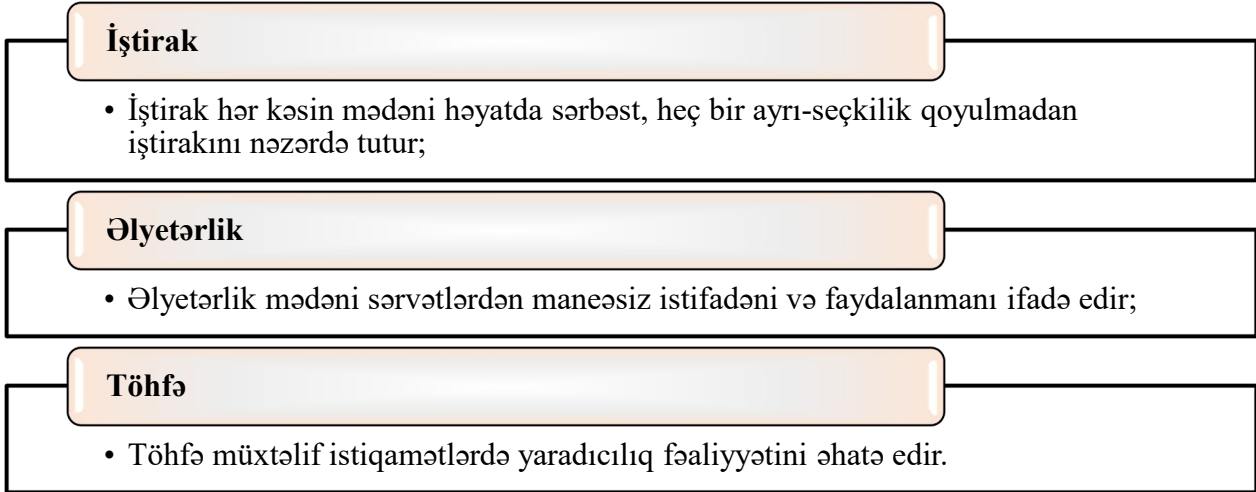
Sual yaranır: Yaradıcılıq azadlığının, mədəni həyatda iştirak hüququnun və əqli mülkiyyət hüququnun eyni bir hüquq – mədəniyyət hüququ adı altında birləşdirilməsi düzgündürmü? Qeyd olunan hüquqları bir-birindən hansı spesifik xüsusiyyətlər fərqləndirir? – Bu sualların cavablandırılması məqsədilə ilk növbədə, mədəniyyət, mədəni həyat, yaradıcılıq və s. kimi bəzi ümumi terminlərin anlayışı müəyyənləşdirilməlidir. Belə ki, UNESCO-nun Mədəni Müxtəliflik haqqında Bəyannaməsində (2001) mədəniyyət – cəmiyyətin və ya sosial qrupun səciyyəvi mənəvi, maddi, intellektual və emosional xüsusiyyətlərinin məcmusu olub, ədəbiyyat və incəsənət də daxil olmaqla, həyat tərzini, birgə yaşayış qaydalarını, mənəvi dəyərlər sistemini, ənənələrini və inanclarını əhatə edir.

Analoji anlayış Mədəniyyət haqqında 21 dekabr 2012-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1-ci maddəsində verilmişdir.

BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsinin mövqeyinə görə, müxtəlif yanaşmalarda mədəniyyətə fərqli şərhlər verilmişdir. Lakin əsas etibarilə onu hər zaman geniş aspektli bir termin olaraq qiymətləndirmişlər. Komitə mədəniyyəti bəşəriyyətin bütün təzahürlərini əhatə edən hərtərəfli bir konsepsiya kimi qiymətləndirir, mədəni həyat ifadəsinin mədəniyyəti tarixi, dinamik və inkişaf edən bir proses kimi xarakterizə etməsini xüsusi vurğulayır [5].

Mədəniyyət haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda mədəni həyatın anlayışı nəzərdə tutulmasa da, 1.0.6-cı maddədə izahı verilən mədəniyyət məkanı termini mahiyyətcə eyni məzmunu

malikdir. Yaradıcılıq insanın maddi və mənəvi sərvətlər yaratmağa doğru yönəldilmiş fəaliyyətidir. Yaradıcılıq azadlığı isə hər kəsin öz dünyagörüşünə, etik və estetik ideallarına, maraq və qabiliyyətinə uyğun istənilən yaradıcılıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq hüququnu ifadə edir. Sual yaranır: Əgər yaradıcılıq azadlığı mədəniyyət hüququnun tərkibindən formalaşan bir hüquqdursa, bütün yaradıcılıq növləri mədəni həyatda iştirak etmək kimi qiymətləndirilməlidir? – Yuxarıda qeyd olunan bəyannamələrin məzmunundan görünür ki, elmi fəaliyyət və digər yaradıcılıq növləri də mədəni həyatda iştirakın bir formasıdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsi də 21 nömrəli Ümumi Şərində mədəni həyatda iştirakın əsas üç komponentini müəyyənləşdirir:

Əslində yaradıcılıq azadlığını həyata keçirən şəxs dolayısı ilə mədəni həyatda iştirak etmiş olur. Ədəbi-bədii yaradıcılıq növlərini tənzimləyən Mədəniyyət haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda da həm mədəni həyatda iştirak etmək hüququ, həm də yaradıcılıq azadlığı ayrı-ayrı maddələrdə əks olunmuşdur.

Beləliklə, mədəni həyatda müxtəlif formalarda iştirak edən şəxsin yaradıcılıq fəaliyyəti ilə məşğul olması onun öz istəyindən asılıdır. Əgər bu istək reallaşdırılırsa, yaradıcılıq azadlığı realizə edilmiş sayıla bilər və bundan sonra artıq əqli mülkiyyət hüququ ilə bağlı məsələlər meydana çıxmış olur.

Yaradıcılıq azadlığı digər əsas hüquq və azadlıqlar kimi öz təbii həddləri daxilində həyata keçirilməlidir. Bundan əlavə, müəyyən prinsip və şərtlərə əməl olunmaq şərti ilə kənar müdaxilələri məhdudlaşdırmaq da mümkündür. İctimai maraq, ictimai qayda və ya ümumi sağlamlıq kimi yaradıcılıq azadlığını məhdudlaşdıran bəzi səbəblərə əlavə olaraq, spesifik səbəblərə görə də yaradıcılıq azadlığı məhdudlaşdırıla bilər. Məsələn, ədəbsiz (qeyri-etik), nifrət dolu çıxışlar və dini məzmunlu ifadələrə görə məhdudlaşdırılma. Bu kimi səbəblərdən yaradıcılıq azadlığının məhdudlaşdırılmasının səbəbi insan ləyaqətidir. Yaradıcılıq azadlığı ayrı-ayrı insanların dəyəri deyil. Bu, insan ləyaqətinin tələbidir və ya insan olma dəyəridir. Bu dəyəri azaldan və ya məhv edən bədii ifadələrin məhdudlaşdırılması yaradıcılıq azadlığının pozulması sayılmayacaqdır.

A. Yaradıcılıq azadlığı və informasiya mədəniyyəti: qarşılıqlı əlaqə

Yaradıcılıq azadlığının ilk ağıla gələn subyektivi sənət əsərini yaradan şəxsdir. İstər həvəskar, istər peşəkar, istərsə də birdəfəlik bədii yaradıcılıq olsun, bu səylər nəticəsində yaranan əsərlər və əsərin yaradıcıları da yaradıcılıq azadlığı çərçivəsində qiymətləndirilməlidir. Yaradıcılıq azadlığının subyektivi təkcə əsərin yaradıcısı deyildir. Sənətkarla cəmiyyət arasında əlaqə yaratmaq üçün lazımi dərəcədə vasitəçi kimi çıxış edən insanlar da yaradıcılıq azadlığının subyektivi ola bilərlər. Bu insanların fəaliyyəti bilavasitə bədii yaradıcılıqla bağlı olmasa da, yaradıcılıq azadlığının tərkib hissəsi olan sənət əsərlərinin kütləyə çatdırılması prosesinin ən mühüm hissəsidir. Buna görə də onlar demokratik cəmiyyət üçün vacib olan sənət vasitəsilə fikir mübadiləsinə öz töhfələrini verirlər. Yaradıcılıq azadlığı, xüsusən də mədəni hüquq ölçüsündə fərdlərin heç bir məhdudiyyətə məruz qalmadan öz mədəni əsərlərini sərbəst şəkildə yaratmaq imkanını, eləcə də bütün insanların bu əsərlərə sərbəst çıxışını ehtiva edir. O halda, müxtəlif sənət aləmlərində muzey, sərgi, qalereya kimi sənət əsərlərinin sərgisinə həsr olunmuş nəşriyyatlar, prodüserlər, nəşriyyatlar, kuratorlar, dekoratorlar, xoreoqraflar,

müxtəlif sahələrin rəhbərləri, rejissorlar, səhnə rəhbərləri, hətta sənət əsərlərini reklam edən insanlar da yaradıcılıq azadlığının subyektləri sırasında yer alırlar.

Yaradıcılıq azadlığını həyata keçirməklə, hər bir insan özünün intellektual-psixoloji xüsusiyyətlərini ifadə etmiş olur. Ona görə də bu azadlığın realizəsinin təzahürü subyektin intellektual səviyyəsindən çox asılıdır. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşdığı bir dövrdə informasiya sahəsində savadlılıq səviyyəsinin aşağı olması şəxsə təqdim etdiyi yaradıcılıq məhsulunun keyfiyyətinə də mənfi təsir göstərə bilər. Qeyd olunanlar yaradıcılıq azadlığı ilə informasiya mədəniyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı məsələni gündəmə gətirir.

İnformasiya cəmiyyətində məlumatlandırma, yəni zəruri informasiyanın bütün istifadəçilərə çatdırılması, biliklərin saxlanması və yayılması, eləcə də informasiya texnikası vasitələri və informasiya resurslarından öz maraq və mənafeləri daxilində istifadə ilə bağlı təlimatlandırılma və cəmiyyətin mütərəqqi inkişafı məqsədilə biliklərdən istifadə olunması funksiyaları reallaşdırılır [6, s. 31].

İnformasiya cəmiyyətinin səciyyəvi elementlərindən birini informasiya mədəniyyəti təşkil edir. İnformasiya mədəniyyəti – cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin bir hissəsi olub, informasiya ilə məqsədyönlü işləmək və onun qəbul edilməsi, emalı və ötürülməsi üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək bacarığıdır.

İnformasiya mədəniyyətinin tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

- informasiya tələbatını müəyyənləşdirmək bacarığı;
- müxtəlif mənbələrdən informasiyanın axtarış tapmaq bacarığı;
- informasiyaların arasından əsas və ikinci dərəcəli informasiyanı seçmək bacarığı;
- toplanmış informasiyanı strukturlaşdırmaq, sistemləşdirmək, ümumiləşdirmək və emal edərək yeni informasiya yaratmaq bacarığı;
- informasiya ilə işləyərkən onun məxfiliyini qorumaq, tamlığını, əlyətərliyini təmin etmək, hüquqi və etik normalara əməl etmək bacarığı;
- əldə edilən informasiyadan öz fəaliyyətində istifadə etmək bacarığı;
- informasiyanı aydın şəkildə təqdim etmək bacarığı;
- informasiya ilə məqsədyönlü şəkildə işləmək üçün müasir informasiya texnologiyalarının imkanları barədə biliklərə malik olmaq və onlardan istifadə etmək bacarığı.

Biliklərə əsaslanan informasiya cəmiyyətində əhalinin bütün təbəqələri yüksək informasiya mədəniyyətinə malik olmalıdırlar ki, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri ilə yaxından tanış olsunlar və öz yaradıcılıq fəaliyyətlərində bundan istifadə edə bilsinlər.

İnformasiya mədəniyyəti ilə yaradıcılıq azadlığı arasında qarşılıqlı əlaqə elmi-texniki yaradıcılıqda daha çox özünü büruzə verir. Bilavasitə elmi tədqiqat, elmi-texniki, elmi-təcrübi və elmi innovasiya prosesi olan elmi yaradıcılığın əsasında elmi fəaliyyət dayanır ki, bu fəaliyyət elmin inkişafına xidmət edir.

Elmi fəaliyyət yalnız elmi biliklərin əldə edilməsi və tətbiqinə yönəlmiş yaradıcılıq prosesi olmayıb, həmçinin həmin biliklərin təbliğini də əhatə edir. Belə təbliğ isə müxtəlif formalarda təzahür edə bilər və bundan irəli gələrək, müxtəlif yeni hüquq və azadlıqlar meydana çıxmışdır. Məsələn, elmi yaradıcılığın bir forması olan akademik azadlıq alimlərin işlədikləri qurumlar və sistemlər haqqında fikirlərini ifadə etmək azadlığını və məhdudiyət olmadan məlumatları və həqiqəti yaymaq azadlığını əhatə edir.

Beləliklə, informasiya mədəniyyətinin yüksək olduğu halda təqdim olunan yaradıcılıq məhsulunun da keyfiyyəti yüksək olur.

Yaradıcılıq azadlığı və informasiya mədəniyyətinin qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edərkən, informasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti və elektron mədəniyyət anlayışlarına da aydınlıq gətirilməsi məqsədmüvafiqdir. Çünki öz yaratdığı yaradıcılıq məhsulunu – biliyi və ya informasiyanı müxtəlif təhlükələrdən qorumağı bacarmayan şəxs həmin yaradıcılıq məhsulu ilə bağlı hüquqlarını da normal şəkildə reallaşdırma bilməyəcəkdir. İnformasiya təhlükəsizliyi mədəniyyəti informasiyanın tamlığının, əlyətərliyinin və konfidensiallığının pozulmasına yönəlmiş qəsdlərdən (təhlükələrdən) qoruna bilmə bacarığıdır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları informasiya məhsullarının nüsxələrinin yaradılmasında geniş imkanlar təqdim edir. Digər tərəfdən isə bu texnologiyalardan istifadə etməklə əqli mülkiyyət obyektlərinin müəllifin icazəsi olmadan asanlıqla çoxaldılması mümkündür. Ona görə

də informasiya infrastrukturaları vasitəsilə saxlanılan və ötürülən məlumatların təhlükəsizliyinin təminatı məsələsi dövrün aktual problemlərindəndir. Müəlliflər əqli mülkiyyət obyektinə daxil olan informasiyanın ötürülməsində təhlükəsizlik problemlərinin azaldılması və bəlkə də aradan qaldırılması üçün bir neçə həll yolu təklif edirlər [8]:

Birinci həll yolu müəlliflik hüququ ilə qorunan elektron əsərin icazəsiz çoxaldılmasının qarşısını alan texnologiyaların əlavə edilməsini əhatə edir. Kompüter sənayesi tarixində və xüsusən də fərdi kompüterlərin inkişaf etdiyi dövrdə bir sıra bu kimi texnologiyalar hazırlanmışdır. Kompüter istehsalçıları, ümumiyyətlə bu cür texnologiyaları tətbiq etməməyi seçmişlər. Çünki kompüterlərin daha çox proqram təminatı ilə dəyəri daha yüksək olduğu üçün kompüter istifadəçilərinin bu cür qorunma tətbiq etməyi seçən istehsalçının məhsullarını almaqdan imtina etməsi riski daha çoxdur. Həmçinin bu cür proqram təminatı öz oxuyucusundan açarın yoxlanması ilə sistemə daxil olmağı tələb edəcəkdir. Məsələn Lotus 1-2-3 proqram təminatını göstərmək olar ki, bu proqram istifadəçilər tərəfindən o qədər də dəstəklənməmişdir.

İkinci həll yolu proqram paketlərini müşayiət edən quraşdırma proqramına surətin çıxarılmasına nəzarət sxemlərini yerləşdirməkdir. Bu da yalnız işlək proqramlara aiddir və alternativ oxuculardan istifadə edərək əldə edilə bilən məlumatların yayılması üçün digər mexanizmləri istisna edir.

Üçüncü həll yolu istifadəçilər və məlumatların ayrı-ayrı surətlərini əlaqələndirməkdə ifadə olunur. Bu texnika bir istifadəçinin eyniləşdirilməsini və proqram istehsalçısından icazə kodları almasını tələb edir. Bu metod əsas kompüter quraşdırmalarında istifadə olunsa da, onun idarə edilməsi çox maddi məsrəf tələb edir. Buna baxmayaraq, ondan CD-ROM bazarında effektiv şəkildə istifadə edilmişdir.

Problem ondan irəli gəlir ki, hal-hazırda informasiya infrastrukturunu üzərindən paylana biləcək proqram və digər məlumatların etibarlı qorunması üçün qəbul edilmiş ümumi standartlar mövcud deyil. Təhlükəsizliyin təminatının aşağı səviyyədə olmasının birinci səbəbi texniki təminatın çox vəsait tələb etməsindən irəli gəlir. Bu cür xərclərin bütünlüklə müəlliflərin üzərinə qoyulması informasiya cəmiyyətində əqli mülkiyyət sahəsinin inkişafında başlıca maneə ola bilər. Müəlliflik hüququnun qorunması üzrə xərclərin müəlliflik hüququ ilə qorunan məlumatların istehsalçıları və istifadəçiləri üzərinə qoyulması da o qədər ağılabatan hesab oluna bilməz. Fikrimizcə, bütövlükdə informasiya təhlükəsizliyinin təminatı dövlətin informasiya siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. İnformasiya, informasiyanın mühafizəsi və informasiyalaşdırma haqqında Qanunun 3-cü maddəsində informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dövlətin informasiya siyasətinin istiqamətləri sırasında göstərilmişdir.

B. Yaradıcılıq azadlığının realizəsinin qeyri-qanuni məhdudlaşdırılması və onunla mübarizə tədbirləri

Yaradıcılıq azadlığının azad şəkildə həyata keçirilməsinə dövlət tərəfindən təminat verilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında birbaşa nəzərdə tutulmuşdur. Ona görə də bu hüququn qeyri-qanuni məhdudlaşdırılmasının və ya pozulmasının qarşısının alınması tədbirləri dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.

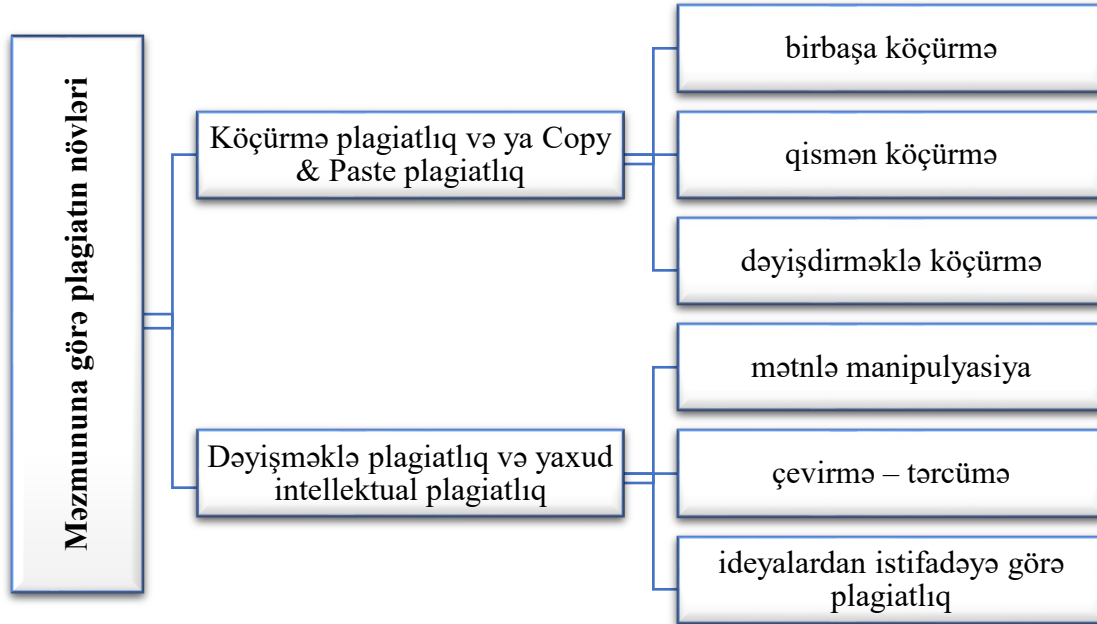
Yaradıcılıq fəaliyyətinə qəsd edən pozuntularla bağlı plagiat¹ və piraçılıq² anlayışlarından istifadə olunur. Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piraçılığa qarşı mübarizə haqqında 22 may 2012-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununa görə, piraçılıq – piraç məhsulun hazırlanması (istehsalı) və yayılması, piraç məhsul isə hüquq sahibinin razılığı olmadan hazırlanan (istehsal edilən) və yayılan nüsxələrdir (maddə 1.0.9-1.0.10). Elm haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq olaraq, elmi plagiat – müəllifini, götürülmə mənbəyini göstərmədən başqasının əsərlərini, elmi kəşf və ixtirasını, səmərələşdirici təklifini, innovasiya məhsulunu tam və ya qismən mənimsəmək, yaxud özünü kimi təqdim etməkdir (maddə 1.0.23).

¹ Plagiatlıq – latın dilində “plagio” sözündən götürülüb, “oğurlayıram” mənasını verir. “Plagium” Qədim Roma qanunlarında azad insanın köləliyə satışını bildirirdi. Müasir anlamda “plagiat” sözü Avropa dillərində XVII əsrdə istifadə edilməyə başlamışdır.

² Piraçılıq – tarixən dəniz quldurlarının adı ilə bağlı meydana gəlmiş və sonradan XVII əsrin əvvəllərindən başlayaraq, müəlliflik hüquqlarının pozulması hallarında istifadə edilməyə başlanmışdır.

Deməli, piratçılıq – intellektual mülkiyyətin maddi formada qeyri-qanuni mənimsənilməsidirsə, plagiatlıq – intellektual mülkiyyətin qeyri-maddi formada qanunsuz mənimsənilməsidir. Hər iki mənimsənilmənin müxtəlif forma və növləri vardır.

Plagiata təsnifatı müxtəlif meyarlara görə aparılır. Məhz həmin meyarlardan asılı olaraq konkret plagiat növünün xüsusiyyətləri və onunla mübarizə tədbirləri müəyyənləşdirilir. Məsələn, tətbiq sahəsinə görə, incəsənətdə, bədii ədəbiyyatda, elm və təhsildə plagiat halları fərqləndirilir ki, bunların hər birinin spesifik cəhətləri vardır [1, s. 68-51]:

Beləliklə, yaradıcılıq azadlığına qəsd edən plagiatlıq geniş aspektli olduğu üçün onunla mübarizə tədbirləri hüquqi, texniki və təşkilati istiqamətlərdə inkişaf etdirilməlidir. İlk növbədə, qeyd etməliyə ki, bu cür əməllərə görə sanksiyaların müəyyən edilməsi çəkəndirmə prinsipinə əsasən, onların aradan qaldırılmasına xidmət edir. Ona görə də plagiatın müxtəlif formalarına görə mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir (AR İXM-nin 185-188-ci maddələri, AR CM-nin 165-166-cı maddələri). Eyni zamanda, nəzərə alınmalıdır ki, plagiat yalnız milli hüdudlarda həyata keçirilmir. Əksər hallarda xarici müəlliflərin ideyaları oğurlanır. Ona görə də plagiatın aradan qaldırılmasına yönəlmiş milli-hüquqi tədbirlərdə beynəlxalq normalar mütləq şəkildə rəhbər tutulmalı, eləcə də bütün dövlətlər bu problemin həlli istiqamətində qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərməlidirlər. UNESCO tərəfindən hazırlanmış Kiberməkanda çoxdilliliyin inkişafı və istifadəsi və hamı üçün əlyətərliliyinin təmin olunması haqqında Tövsiyələrdə üzv ölkələrə tövsiyə olunur ki, müəllif hüquqlarına dair milli qanunvericiliyi yeniləyirlər və müəlliflərlə cəmiyyətin maraqları arasındakı tarazlığı nəzərə almaqla onu kiberməkana uyğunlaşdırsınlar [9]. Belə tövsiyənin verilməsi son dövrlərdə plagiatın geniş yayılmasında İnternetin xüsusi rolundan irəli gəlir.

Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair 9 aprel 2013-cü il tarixli Dövlət Proqramına əsasən, Azərbaycan dilində antiplagiat sisteminin yaradılması plagiat hallarının qarşısının alınmasında mühüm rol malikdir. Bundan əlavə, cəmiyyət üzvlərinə informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasının da plagiat hallarının qarşısının alınmasına istiqamətlənmişdir. Belə ki, informasiya mədəniyyətinə malik olan istifadəçi digər şəxslərin hüquqlarını pozmadan məlumatı axtarmaq, əldə etmək, istifadə etmək və s. bu kimi hüquqlarını realizə edir. Bununla bağlı, e-elmin və vətəndaş elminin əhəmiyyəti xüsusi vurğulanmalıdır.

Bütün bunlarla yanaşı, elmi materialların elektron qaydada əlyətərlilik səviyyəsinin təmin olunması və buna nəzarətin təşkili də plagiat hallarının qarşısının alınmasına dəstək ola bilər. Belə əlyətərliliklə bağlı Açıq arxivlər təşəbbüsünün (OAI – Open Archives Initiative) [10] mühüm əhəmiyyəti vardır. Açıq arxivlər təşəbbüsü 1999-cu ilin oktyabrında ABŞ-ın Santa-Fe şəhərində elektron elmi nəşrlərin inkişaf mexanizmləri üzrə keçirilmiş işçi görüşdə rəsmiləşdirilmişdir. Onun 2000-ci ildə ABŞ, Böyük Britaniya və Almaniyanın elmi, universitet, kitabxana və informasiya cəmiyyətlərinin daxil olduğu Koordinasiya

Komitəsi yaradılmışdır. Komitə OAI-nin əsas məqsəd və vəzifələrini, Açıq Arxivlərin yaradılması standartlarının işlənməsini və tətbiqi məsələlərini təqdim etmişdir. Konseptual baxımdan, OAI şəbəkə rejimində bilik-əmtə qeyri-kommersiya prinsipi əsasında elmi və texniki fəaliyyətin nəticələrinə geniş istifadəçi kütləsinin açıq girişinin təmin edilməsidir.

Müəlliflər işlərini Açıq Arxivlərdə yerləşdirməklə nəticədə kommersiya nəşriyyatlarından azad olurlar və aldıkları nəticələrin elmi ictimaiyyətə daha tez çatdırılması imkanı əldə edirlər. Bu elmi infrastruktur müəlliflərə elmi materiallarının elektron versiyalarını Açıq Arxivlərə daxil etmək (özünüarxivləşdirmə) və uyğun sahələr üzrə informasiya fəzasının bir hissəsi etmək imkanı verir [2, s. 38-40].

Sadalanın hüquqi, texniki və təşkilati tədbirlərin planlaşdırılması plagiat hallarının aradan qaldırılmasına xidmət edir ki, bu da nəticə etibarilə yaradıcılıq azadlığının normal və təhlükəsiz şəraitdə realizəsinə şərait yaradacaqdır.

III. Nəticə

Hüquq ədəbiyyatının və hüquqi tənzimləmələrin təhlilinə əsasən, belə qənaətə gələ bilərik ki, yaradıcılıq azadlığı daha çox XX əsrin ikinci yarısından beynəlxalq səviyyədə tanınmağa başlamışdır. Xüsusilə, II İkinci Dünya Müharibəsindən sonra artan hüquq və azadlıq axtarıları nəticəsində bir çox fundamental hüquq və azadlıqlara ümumbəşəri tələb yaranmış və bu prosesdə yaradıcılıq azadlığı beynəlxalq qaydalarla təmin edilən əsas hüquq və azadlıqlar sırasında öz yerini tutmuşdur. Bu çərçivədə həm BMT səviyyəsində, həm də regional səviyyədə yaradıcılıq azadlığının tanınması və təmin edilməsi məqsədi daşıyan bir çox beynəlxalq bəyannamə və konvensiyalar qəbul edilmişdir. Beynəlxalq tənzimləmələrin bəziləri yaradıcılıq azadlığını əsas insan hüququ kimi, digərləri isə yalnız mədəni hüquq kimi təmin etmişdir. Belə ki, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi 27-ci maddəsində bu azadlığı mədəni hüquq kimi tanıyır, 1966-cı il tarixli Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 19-cu maddəsi hər kəsin öz fikrini bildirmək hüququ olduğunu, bu hüquqa sərhədlərdən asılı olmayaraq, şifahi, yazılı və ya çap formasında, bədii əsərlər şəklində və ya öz seçdiyi hər hansı digər formada hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığının daxil olduğunu qeyd edir. 1950-ci il Avropa Konvensiyası isə yaradıcılıq azadlığını açıq şəkildə tanıyır. Bununla belə, Konvensiya ilə təsis edilmiş İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi Konvensiyanın tərkib hissəsi kimi qəbul edilmiş və bu məhkəmə təcrübəsi vasitəsilə yaradıcılıq azadlığı dövlətlərustü səviyyədə tanınmış və təmin edilmişdir. İHAM bildirir ki, ifadələrin məzmunu qədər müxtəlif ifadə formaları da qorunur və Konvensiyanın zəmanəti altında sənət onlardan biridir. Bu səbəbdən bədii ifadələr də Konvensiyanın 10-cu maddəsində ifadə azadlığı çərçivəsində yer alır.

Beynəlxalq-hüquqi baxımdan yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün növləri mədəni həyatda iştirakın formaları hesab oluna bilər. Lakin milli qanunvericilik aspektindən mədəniyyət hüququ yaradıcılıq fəaliyyətini həyata keçirmək hüququnu ehtiva etmir. Deməli, BMT-nin İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Komitəsi də 21 nömrəli Ümumi Şərində və beynəlxalq normalarda nəzərdə tutulan töhfə komponenti (“mədəni həyatda iştirak”ın əsas üç komponentindən biri) konstitusion qaydada yaradıcılıq azadlığı formasında ayrıca maddədə ifadə olunmuşdur. Ona görə də elmi fəaliyyət mədəniyyət hüququnun deyil, yaradıcılıq azadlığının realizə forması hesab edilir.

Milli səviyyədə tanınma konstitusiyası, qanun vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Bu gün bir çox konstitusiyalar yaradıcılıq azadlığını müstəqil azadlıq kimi tanıyır və bilavasitə ona zəmanət verir. Azərbaycan Respublikasında da yaradıcılıq azadlığı Konstitusiyası ilə tənzimlənir ki, Konstitusiyanın 51-ci maddəsində dövlətin ədəbi-bədii, elmi-texniki və başqa yaradıcılıq növlərinin azad həyata keçirilməsinə təminat verildiyi qeyd edilmişdir. Konstitusiyalarda yaradıcılıq azadlığını birbaşa təmin etməyin başqa bir yolu əsas hüquq və azadlıqlarla bağlı beynəlxalq müqavilələrə və ya qanunlara istinad edərək onlara konstitusiyası dəyəri verməkdir. Bəzi konstitusiyalar ifadə azadlığını tanımaqla həm də bədii ifadəni qorumuş və dolayısı ilə ifadə azadlığı vasitəsilə yaradıcılıq azadlığını təmin etmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bədii yaradıcılıq azadlığının təkə konstitusiyası və ya digər hüquq normaları ilə tənzimlənməsi kifayət deyildir. Yaradıcılıq azadlığının həqiqətən qanuni olaraq tanındığını və təmin edildiyini söyləmək üçün sözügedən ölkədəki bütün hüquq sistemi bütövlükdə yaradıcılıq azadlığına təminat verməlidir. Belə təminat mexanizmləri isə ayrı-ayrı qanunlarla

tənzimlənir. Bu qanunlar həm yaradıcılıq azadlığına qarşı məhdudiyətlərdən qorunma tədbirlərini nəzərdə tutmalı, həm də yaradıcılıq azadlığının sərhədsiz realizə olunmaması üçün bu azadlığa dair qanuni məhdudiyətləri özündə ehtiva etməlidir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliguliyev R.M., Ağayev N.B., Aliguliyev R.M. Anti-plagiarism technologies. - Baku: Information Technologies, - 2015. - 165 p (in Azerbaijani / Əliquliyev R.M., Ağayev N.B., Aliguliyev R.M. *Plagiatlıqla mübarizə texnologiyaları*. – Baku: *İnformasiya Texnologiyaları*, – 2015. – 165 s).
2. Aliguliyev R.M., Alakbarov R.G., Aliguliyev R.M., Fətaliyev T.Kh. Electronic science: current state, problems and development prospects. - Baku: Information Technologies, - 2015. - 127 p (in Azerbaijani / Əliquliyev R.M., Ələkbərov R.Q., Aliguliyev R.M., Fətaliyev T.X. *Elektron elm: müasir vəziyyəti, problemləri və inkişaf perspektivləri*. – Baku: *İnformasiya Texnologiyaları*, – 2015. – 127 s).
3. Aliyev, A.I. Human rights. Textbook. Second edition, revised. - Baku: Nurlar, - 2019. - 352 p (in Azerbaijani / Əliyev, Ə.İ. *İnsan hüquqları. Dərslik. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşri*. – Baku: *Nurlar*, – 2019. – 352 s).
4. Anna Maria Andersen, Nawrot. The Utopian Human Right to Science and Culture: Toward the Philosophy of Excendence in the Postmodern Society. 1st Edition, Routledge, – 2014. – 232 p.
5. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). General comment No. 21, 2009.
URL:
<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQc5ReG9hKvddWC2ML5U76E63nT%2BeY%2BtmSVIRS0ynN0q4EDmpjJye7rC1DxEtC%2FGxx7WLBcmnxGwpWSXy0fmmHDS> (last access 17.01.2024).
6. Current issues of information law: Textbook. Edited by Bachilo I.L., Lapin M.A. – Moscow: Justice, – 2016. – 534 p (in Russian / *Актуальные проблемы информационного права: Учебник. Под ред. Бачило И.Л., Лапина М.А. – Москва: Юстиция, – 2016. – 534 с*).
7. Information law. Textbook / A.I.Aliyev, G.A.Rzayeva, A.N.Ibrahimova, B.A.Maharramov, Sh.S.Mammadrzali - Baku: Nurlar publishing house, - 2019. - 448 p (in Azerbaijani / *İnformasiya hüququ: dərslik / Ə.İ.Əliyev, G.A.Rzayeva, A.N.İbrahimova, B.A.Məhərrəmov, Ş.S.Məmmədrzalı - Baku: Nurlar nəşriyyatı, - 2019. – 448 s*).
8. Mansell Robin and Steinmueller W. Edward. Intellectual property rights: the development of information infrastructures for the information society. Report, Science and Technology Options Assessment, European Parliament, Maastricht, The Netherlands, 1995.
URL: <http://eprints.lse.ac.uk/24969> (last access 15.01.2024).
9. Recommendation concerning the Promotion and Use of Multilingualism and Universal Access to Cyberspace.
URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17717&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (last access 20.04.2024).
10. Open Archives Initiative
URL: <https://www.openarchives.org/> (last access 27.02.2024).

LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ENSURING CREATIVE FREEDOM

GULNAZ RZAYEVA¹, TURKANA BABAYEVA²

Abstract

The freedom of creativity, which is established in different forms in various legal regulations, is considered one of the main freedoms related to the development of the material and spiritual existence of a person due to its characteristics. In the modern era, digitalization processes and the transition to the information society have conditioned this freedom to take a new form, to include not only artistic works, but a wider content. The article analyzes the nature of freedom of creativity, its main elements, mechanisms of legal protection, as well as the interaction of this freedom with other rights and freedoms. In addition, recommendations on methods of protection against illegal interference aimed at freedom of creativity have been presented. At this time, the important aspects of the interaction of freedom of creativity and information culture were also studied.

Keywords: *freedom of creativity, information product, artistic work, information culture, limitations, legality.*

ПРАВОВЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ ТВОРЧЕСТВА

ГУЛЬНАЗ РЗАЕВА³, ТУРКАНА БАБАЕВА⁴

Резюме

Свобода творчества, закрепленная в разных формах в различных правовых нормах, в силу своих особенностей считается одной из основных свобод, связанных с развитием материального и духовного существования человека. В современную эпоху процессы цифровизации и переход к информационному обществу обусловили эту свободу принять новую форму, включив в себя не только художественные произведения, но и более широкое содержание. В статье анализируется природа свободы творчества, ее основные элементы, механизмы правовой защиты, а также взаимодействие этой свободы с другими правами и свободами. Кроме того, были представлены рекомендации по методам защиты от незаконного вмешательства, направленного на свободу творчества. В это время также изучались важные аспекты взаимодействия творческой свободы и информационной культуры.

Ключевые слова: *свобода творчества, информационный продукт, художественное произведение, информационная культура, ограничения, законность.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.05.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Baku State University / Ph.D. in law / email: gulnazrzayeva@mail.ru

² Baku State University / email: turkanebabayeva6@gmail.com

³ Бакинский Государственный Университет / Доктор философии по праву / email: gulnazrzayeva@mail.ru

⁴ Бакинский Государственный Университет / email: turkanebabayeva6@gmail.com

İNTERNET PROVAYDERLƏRİN MƏSULİYYƏTİNƏ DAİR TƏCRÜBƏNİN AZƏRBAYCAN, TÜRKİYƏ VƏ AVROPA HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ ƏSASINDA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

ELNUR HÜMBƏTOV¹

Annotasiya

Məqalədə internet provayderlərin məsuliyyətinə dair təcrübənin Azərbaycan, Türkiyə və Avropa hüquqi tənzimlənməsi əsasında müqayisəli təhlili aparılır. Qeyd edilir ki, virtual məkanda paylaşılan məzmunu görə provayderlərin məsuliyyət məsələsi iki əsas informasiya hüquqi tədqiqat mövzusunun vəhdəti kimi internetin tənzimlənməsinə və informasiya hüquqi məsuliyyətə əsaslanır. Sonda belə bir nəticəyə gəlinir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində internet provayderlərin təsnifatı aparılmamışdır. Belə ki, host provayderi, internet informasiya ehtiyatının sahibi və telekommunikasiya operatoru və provayderi ifadələrindən istifadə olunur. Yalnız host provayderə verilən hüquqi anlayış beynəlxalq normalara və qabaqcıl xarici təcrübələrə uyğun gəlir. İlk hüquqi anlayışların olmaması hüquq və azadlıqların pozulması zamanı məsuliyyət məsələlərinin həllində də çətinlik törədir.

Açar sözlər: internet provayder, virtual məkan, internet tənzimlənməsi, informasiya-hüquqi məsuliyyət, internet informasiya ehtiyatı, hüquq və azadlıqlar, hüquqi tənzimlənmə.

I. Giriş

Virtual məkanda paylaşılan məzmunu görə provayderlərin məsuliyyət məsələsi iki əsas informasiya hüquqi tədqiqat mövzusunun vəhdətinə əsaslanır: internetin tənzimlənməsi və informasiya hüquqi məsuliyyət.

Hələ 1962-ci ildə yazdığı “Qalaktika Şəbəkəsi” konsepsiyasında bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan kompüterlərdən ibarət global şəbəkə yaratmaq ideyasını irəli sürən Amerika alimi Cozef Karl Robnet Liklayder bu şəbəkə vasitəsilə hər kəsin istənilən kompüterdə olan verilənlərə və proqramlara ani giriş əldə etməsinin mümkünlüyünü göstərirdi [1, s. 368]. Öz mahiyyətinə görə, həmin konsepsiya müasir internetin missiyasına çox yaxın olduğu üçün bu xidmətlərinə görə C.Liklayderi haqlı olaraq “İnternetin atası” adlandırırlar [1, s. 35].

Beləliklə, 1969-ci ildə ARPANET adlı bir kompüter şəbəkəsi olaraq meydana gələn İnternet müasir dünyada cəmiyyət həyatını bütünlüklə əhatə etmişdir [3]. Bu da onun elmi tədqiqatların obyekt qismində hərtərəfli araşdırılmasını şərtləndirir. İnternetin tənzimlənməsinin rəhbər prinsipləri onun idarə edilməsi məqsədilə müəyyən olunsun da, mahiyyət etibarilə şəbəkədə əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xidmət edir. Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş “İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında” Bəyannamədə yeddi prinsip əks olunmuşdur ki, [5] onlardan biri də provayderlərin paylaşılan məzmunu görə məhdud məsuliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, altıncı prinsipə müvafiq olaraq, üzv dövlətlər provayder xidmətlərinin milli qanunvericiliklə informasiyanın ötürülməsi və ya internetə çıxış funksiyalarını məhdudlaşdırarkən, onların internet materiallarının məzmununa müdaxilə etməyəcəklərinə təminat verməlidirlər. Lakin bu, hüquq pozuntularının qarşısını almaq və ya onları aradan qaldırmaq üçün qərar vermə hallarına aid deyil. Bu o deməkdir ki, legitim məqsədlər üçün müdaxiləyə icazə verilir və bu, tamamilə qanunidir. “Telekommunikasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda deyilir ki, qanunvericilikdə başqa qayda müəyyən edilməyibsə, telekommunikasiya şəbəkələri ilə ötürülən məlumatların məzmununa görə operatorlar və provayderlər məsuliyyət daşıyırlar (maddə 43.3). Lakin burada konkret hansı provayderlərin nəzərdə tutulması bir qədər mübahisəlidir. Çünki bildiyimiz kimi, internet provayderlər məzmun provayderi, host provayderi, giriş provayderi olaraq təsnifləşdirilir.

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu / email: elnur_88@inbox.ru

Məhdud məsuliyyət bütün növlər üçün müəyyən olunmuşdurmu? – Bu kimi suallar müxtəlif dövlətlərin, eləcə də Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əsasında təhlil ediləcəkdir.

II. Tədqiqatın əsas məzmunu

Hal-hazırda insanlar dezinformasiya hazırlamaq üçün texnoloji vasitələrə, eləcə də bu cür dezinformasiyanı bütün dünyada daha geniş auditoriyaya yaymaq və ya hətta konkret qrupları hədəfə almaq üçün vasitələrə malikdirlər. Bundan əlavə, bu insanlar internetdə anonimlikdən istifadə edirlər və ya hətta saxta vaxt təşkil edirlər, istifadəçilər isə internet anonimliyinin arxasında gizlənmə bilsələr də, ABŞ və Aİ-də vasitəçi xidmət təminatçısının məhdud məsuliyyəti ilə bağlı hüquqi çərçivə problemi daha da gücləndirir. Çünki virtual məkanda baş verən hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələdir.

Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Budapeşt Konvensiyasının 1-ci maddəsində verilən anlayış köhnəlmiş və dövrün tələbinə cavab verməyən olsa da, ümumilikdə, internet provayderlərin əsas əlamətlərini özündə ehtiva edir: şəbəkə vasitəsilə xidmətin göstərilməsi; informasiya mübadiləsi imkanını təqdim etməsi; həm dövlət, həm də özəl sektora aid olması; istifadəçilərin verilənlərinin işlənməsi və saxlanması funksiyası.

Konfidensiallıq prinsipləri baxımından internet xidmət provayderinin qəbul edilən və göndərilən mesajları/e-poçtları oxuması ağılasığmazdır, lakin bu, texniki cəhətdən mümkündür. Bununla belə, bu məzmunu oxumaq və ya yoxlamaq qanuni və ya etik deyil. İnternetdən istifadəyə görə anonim istifadəçilərin kimliyini açıqlamaq qanuna ziddir. Bununla belə, istifadəçilərin anonim olması onların şəxsiyyət məlumatlarının ISP tərəfindən saxlanmadığı anlamına gəlir [15, s. 178].

Xidmət təminatçıları İnternetə çıxışı təmin edən kanallardır. İnternetdəki məlumatlar burada saxlanılır. Ancaq təbii ki, onlar digər serverlər kimi istehsal olunan məzmunu görə məsuliyyət daşıyırlar. Bununla belə, bu nöqtədə məsuliyyət yalnız ittihamedici məlumatların mövcudluğundan xəbərdar olmaqla mövcuddur. Alman doktrinasında qəbul edilən fikrə görə, xidmət təminatçılarının internetdə yaradılmış məzmunu təsir göstərməsini gözləmək mümkün deyil. Bununla belə, provayder təqsirləndirici məlumatların mövcudluğunu öyrənərsə, gecikmədən tədbir görməlidir, məsuliyyət yaranacaqdır [4]. Bundan əlavə, internet xətti sahibinin məsuliyyət daşdığı Türkiyə Ali Məhkəməsinin qərarını da qeyd etmək lazımdır ki, bu da maraqlı bir təcrübədir. Müvafiq olaraq, Ali Məhkəmə maraqlı bir qərar çıxararaq, internet provayderini həmin internet xətti üzərindən paylaşılan təhqiramiz məzmunu görə qanuni olaraq məsuliyyətə cəlb etmişdir. Belə ki, həmin iş üzrə iddiaçının Facebook səhifəsinə qoruxuducu mesajların göndərildiyi, həmin mesajların göndərildiyi kompüterlərin İP nömrələrinin cavabdehlərə aid olduğu və iddiaçının ünvanına e-poçt və mesajların göndərildiyi saatlarda aydın olduğu müəyyənləşdirilmişdir. E-poçt və Facebook ünvanları əlaqəli olduqları internet xətti sahibləri üçün şübhəli insanların internetə daxil olduqları IP ünvanları vasitəsilə mesajların göndərilməsinə görə məsuliyyət tətbiq olunmuşdur [4].

Avropada internet provayderlərin məsuliyyəti Elektron Ticarət Direktivi çərçivəsində tənzimlənir. Müqayisəli təhlillərimizi internet provayderlərin hər üç növü üzrə Azərbaycan, Avropa və qonşu Türkiyə Cümhuriyyətinin hüquqi tənzimləmələri əsasında aparmağı məqsəduyğun sayırıq.

Host provayder. Həm Azərbaycanın İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunu, həm Avropa Direktivi, həm də Türkiyə qanunvericiliyi host provayderi öz informasiya sistemlərində yerləşdirilməsi xidmətini göstərən təchizatçı kimi müəyyən etmişdir.

Türkiyə qanunvericiliyində host provayderlərin yer təmin etmə xidmətindən qaynaqlanan məsuliyyətləri 5651 nömrəli Qanunun 5-ci maddəsində tənzimlənmişdir. Maddənin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq: Hostinq provayderi yer təmin elədiyi məzmunu yoxlamaq və ya qeyri-qanuni fəaliyyətin olub-olmadığını araşdırmaq üçün məsuliyyət daşımır. Hostinq provayderi yer təmin elədiyi qeyri-qanuni məzmunu bu qanunun 8-ci və 9-cu maddələrinə görə xəbərdar edildiyi təqdirdə yayımdan silməyə borcludur [10].

Maddənin məzmununa nəzər saldıqda, hostinq provayderinin qeyri-qanuni məzmun haqqında xəbərdar olduğu təqdirdə məzmunu yayımdan silməsi əks halda inzibati cərimə ilə cəzalandırılacağı

tənzimlənmiş, hosting provayderinin hüquqi məsuliyyətinə dair tənzimləmə edilməmişdir. Buna görə də bir qayda olaraq, hosting provayderlərinin yerləşdirdikləri məzmunu nəzarət etmək və ya qeyri-qanuni bir hərəkətin olub-olmadığını araşdırmaq öhdəlikləri yoxdur.

Hosting provayderlərinin verilənlərin məzmunu yoxlamaq kimi hər hansı bir audit öhdəlikləri olmasa da, qanunun 8-ci və 9-cu maddələrinə görə xəbərdar edildikləri təqdirdə hüququ pozan məzmunu silmə öhdəlikləri var. Hosting provayderlərinin məsuliyyətlərində xəbərdarlıq-silmək prinsipi qüvvədə olub, qeyri-qanuni məzmunu xəbərdar edildikləri təqdirdə məsuliyyətləri yaranacaqdır.

Azərbaycan qanunvericiliyi də analoji tənzimləmə aparmışdır. İnformasiyalaşdırma haqqında Qanunun 13-2.5-ci maddəsində aşkar etdikdə ifadəsi host provayderin məzmunla bağlı araşdırma və yoxlama vəzifəsinin olması anlamına gəlməməlidir.

Məhz hansı məlumatların məsuliyyətə səbəb olacağı ilə bağlı tənzimləmə üzrə isə Azərbaycan qanunvericiliyi (İnformasiyalaşdırma haqqında Qanunun 13-2-ci maddəsi) Türkiyədən fərqli olaraq (5651 sayılı qanunun 8-ci maddəsi) daha geniş siyahı təqdim etmişdir. Lakin hər bir halda xəbərdarlıq-silmək metodundan istifadə olunur. Xəbərdarlıq-silmək metodu öz mənşəyini müəllif hüquqları ilə bağlı hüquqi tənzimləmələrin rəqəmsal dövrə və internetin artan yayılmasına uyğunlaşdırmaq və istifadəçilərlə hüquq sahibləri arasında tarazlıq yaratmaq məqsədindən götürür. “Notice and take down” (xəbərdarlıq-silmək) olaraq adlandırılan bu metod şəxsin onlayn olaraq bir hüququn pozulduğunu öyrəndiyi təqdirdə, məzmunun silinməsi istəyinə görə qeyri-qanuni məzmunun olduğu rəqəmsal platformaya xəbərdarlıq göndərməyə əsaslanır.

E-Ticarət Direktivinin 14-cü maddəsi ilə qeyri-qanuni məzmunun yerləşdirilməsi halında host provayderinin məsuliyyəti tənzimlənmişdir. Bu tənzimləmə ilə hosting provayderlərin məsuliyyətdən azad edilməsi ilə bağlı şərtlər müəyyənləşdirilmişdir [10]. Belə ki, passiv və qərəzsiz rol öz üzərinə götürən host provayderi internet mühitinə ötürülən qeyri-qanuni məlumat və ya fəaliyyət barədə məlumatı olmadığı və bu vəziyyətin fəsadlarını dərk etmədiyi təqdirdə məsuliyyət daşımayacaqdır. Bundan əlavə, xəbərdar edildikdən sonra sözügedən məlumatı silməsi və ya məlumata girişi bloklaması halında yenə məsuliyyəti yaranmayacaqdır. Məzmun xidmət provayderinin özü tərəfindən təmin edilirsə, xidmət provayderləri məsuliyyət daşıyacaqdır.

Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən Direktivin 14-cü maddəsinin təfsir edildiyi Fransa Google-a qarşı işində də host provayderinin ötürülən və ya saxlanılan məlumatlar üzərində məlumat nəzarətinin olmadığı bildirilmişdir. Ona görə də pountu ilə bağlı konkret məlumatı olan host provayderinin məzmunu silinməsi anında heç bir hərəkət etməməsi halında da məzmunun yerləşdirilməsində aktiv rol oynamış olaraq dəyərləndirilir və məsuliyyəti yaranır [10]. Yerləşdirilən məzmun baxımından fəaliyyətinin aktiv və ya passiv olması isə hər bir konkret hadisənin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq müəyyən ediləcək. Avropa Ədalət Məhkəməsinin baxdığı L'Oréal eBay-a qarşı işində qeyd edildiyi kimi, ümumi olaraq hosting provayderi qəbul edilən eBay kimi onlayn bazar operatorlarının serverlərində satış təklifini etməsi, xidmət şərtlərinin müəyyən edilməsi, təqdim etmiş olduğu bu xidmət üçün haqq alması və müştərilərinə ümumi məlumat verməsi bu operatorları məsuliyyətdən azad etməyəcəkdir. Bununla belə, operatorun, xüsusilə sözügedən satış təkliflərinin təqdimatının təkmilləşdirilməsi və ya bu məhsulların təsviqi üçün dəstək göstərildiyi hallarda fəal rol oynadığı və bu səbəblə məsuliyyətlərinin hosting provayderlərinə verilən azad edilmə çərçivəsində qiymətləndirilməyəcəyi deyilir. Buna görə də host provayderinin üçüncü şəxsə aid məzmunu görə məsuliyyət daşımaması üçün o, ilk olaraq məzmunun təmin edilməsində aktiv rol oynamamalıdır [11].

Giriş provayderi. Azərbaycan qanunvericiliyində giriş provayderi ifadəsinə rast gəlinmir. Telekommunikasiya haqqında Qanunun 43.3-cü maddəsində göstərilir ki, ötürülən məlumatların məzmununa görə internet telekommunikasiya xidmətini göstərən operatorlar və provayderlər məsuliyyət daşıyırlar. Deməli, birmənalı şəkildə giriş provayderlərin məsuliyyəti istisna olunur.

Türkiyə qanunvericiliyində giriş provayderlərinin məsuliyyəti 5651 sayılı Qanunun 6-cı maddəsində tənzimlənmişdir. Maddənin müvafiq müddəalarına görə, giriş Provayderi bu Qanunun müddəalarına uyğun olaraq məlumat verildiyi təqdirdə, istifadəçilərindən hər hansı birinin yayımladığı

qanunsuz məzmunu girişin qarşısının alınması, girişin bloklanmasına qərar verilmiş yayımlarla bağlı alternativ giriş yollarının qarşısının alınması üçün tədbirlər görməyə borcludur. Giriş provayderi onun vasitəsilə əldə edilmiş məlumatların məzmunlarının qanunsuz olub-olmadığını və məsuliyyət tələb edib-etmədiyini yoxlamağa borclu deyil. Maddə çəçivəsində açıq şəkildə qeyd edildiyi kimi, giriş provayderlərinin məsuliyyəti kifayət qədər məhdud olub, əldə edilməsinə vasitəçilik edilən məzmunların qanuna uyğun olub-olmadığını və bunun məsuliyyət tələb edib-etmədiyini yoxlamaq öhdəliyi yoxdur. Çünki məzmunu müdaxilə etmək və dəyişdirmək səlahiyyətinə malik olmayan giriş provayderləri çox vaxt məzmunundan belə xəbərsiz olurlar. Ötürdükləri və ya girişini təmin elədikləri üçüncü şəxslərə aid məzmunlardan, məzmunun hazırlanması və təqdim edilməsinə bir töhfə vermədiklərinə görə, əsas fəaliyyətlərinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar və qeyri-qanuni məzmunundan xəbərdar olduqları təqdirdə girişin qarşısını almağa borcludurlar. Giriş provayderlərinin texniki rolundan kənara çıxması və qeyri-qanuni məzmunun hazırlanması və internetə yerləşdirilməsi kimi hərəkətlər etməsi üçüncü şəxslərlə birlikdə hərəkət etməsi halında isə məsuliyyətinin yaranacağı qəbul edilir. Buna görə də giriş provayderi bir qayda olaraq məsuliyyət daşımır, lakin məzmunun qanunsuzluqlarından xəbərdar olduğu təqdirdə girişin qarşısını almağa borcludur. Bu öhdəliyin pozulması isə məsuliyyət yaradır.

Giriş provayderinin girişin qarşısının alınması öhdəliyinə uyğun olaraq qeyd edilən maddə 6/1-a bəndində 6518 nömrəli Qanunun 89-cu maddəsi ilə dəyişiklik edilmiş və “Hər hansı bir istifadəçinin yayımladığı qeyri-qanuni məzmunundan, bu qanunun müddəalarına uyğun olaraq xəbərdar edilməsi halında və texniki cəhətdən bloklamaq mümkün olduğu həddə girişi bloklamaqla” tənzimlənməsindəki “və texniki cəhətdən bloklamaq mümkün olduğu həddə” ifadəsi qanunvericilikdən çıxarılmışdır. Texniki bloklama imkanının olmaması meyarı giriş provayderləri üçün rahatlaşdırıcı vəziyyət olub, əksəriyyətlə serverlərin xaricdə olması və bu səbəblə girişin bloklanması qərarının yerinə yetirilməsinin giriş provayderinin imkanları daxilində olmamasını ifadə edir. Lakin edilən bu düzəlişlə giriş provayderinə hər bir halda girişin qarşısının alınması öhdəliyi verilmiş və giriş provayderi tərəfindən texniki cəhətdən mümkün olmaması səbəbilə girişi bloklama qərarlarının ləğv edilə bilməyəcəyi və qərarı mütləq yerinə yetirilmək lazım olduğu bildirilmişdir.

Girişin bloklanması üsulu mübahisəsiz məhkəmə prosesi olduğundan, əleyhinə girişin bloklanması tələb edilən tərəfin iddialara qarşı özünü müdafiə etmək imkanı yoxdur. Buna görə də girişin bloklanması qərarı yalnız pozuntunun ətraflı araşdırılması tələb olunmadıqda və pozuntu ilk baxışdan başa düşüldükdə qəbul edilməlidir. Bu vəziyyət prima facie pozulması doktrinası adlanır. Latın dilindəki prima facie ifadəsi “ilk baxışda” və ya “ilk təəssürat əsasında” deməkdir. Həm mülki, həm də cinayət hüququnda bu termin ilkin araşdırma zamanı hüquqi iddianın məhkəməyə və ya hökmə keçmək üçün kifayət qədər sübuta malik olduğunu ifadə etmək üçün istifadə olunur [14].

E-Ticarət Direktivinin 12-ci maddəsi ilə birbaşa ötürmə, yəni yalnız giriş xidmətinin yerinə yetirilməsi halında xidmət provayderinin məsuliyyəti tənzimlənilir. Bu tənzimlənməyə uyğun olaraq, yalnız giriş xidmətini yerinə yetirən bir giriş provayderi ötürmənin mövzusu olan məzmunu yaratmaması, mesajın alıcısının müəyyən edilməsində rol oynamaması və mesajı başlatmaması zamanı məsuliyyət daşımır.

Göründüyü kimi, Direktivlə Azərbaycan qanunvericiliyi giriş provayderlərinin məsuliyyəti ilə bağlı eyni qaydalar nəzərdə tutur.

Məzmun provayderi. Azərbaycanda məzmun provayderi termininə istinad olunmur, internet informasiya ehtiyatının sahibi ifadəsinə anlayış verilir. Bu subyektlər məzmunu görə birbaşa məsuliyyət daşıyırlar.

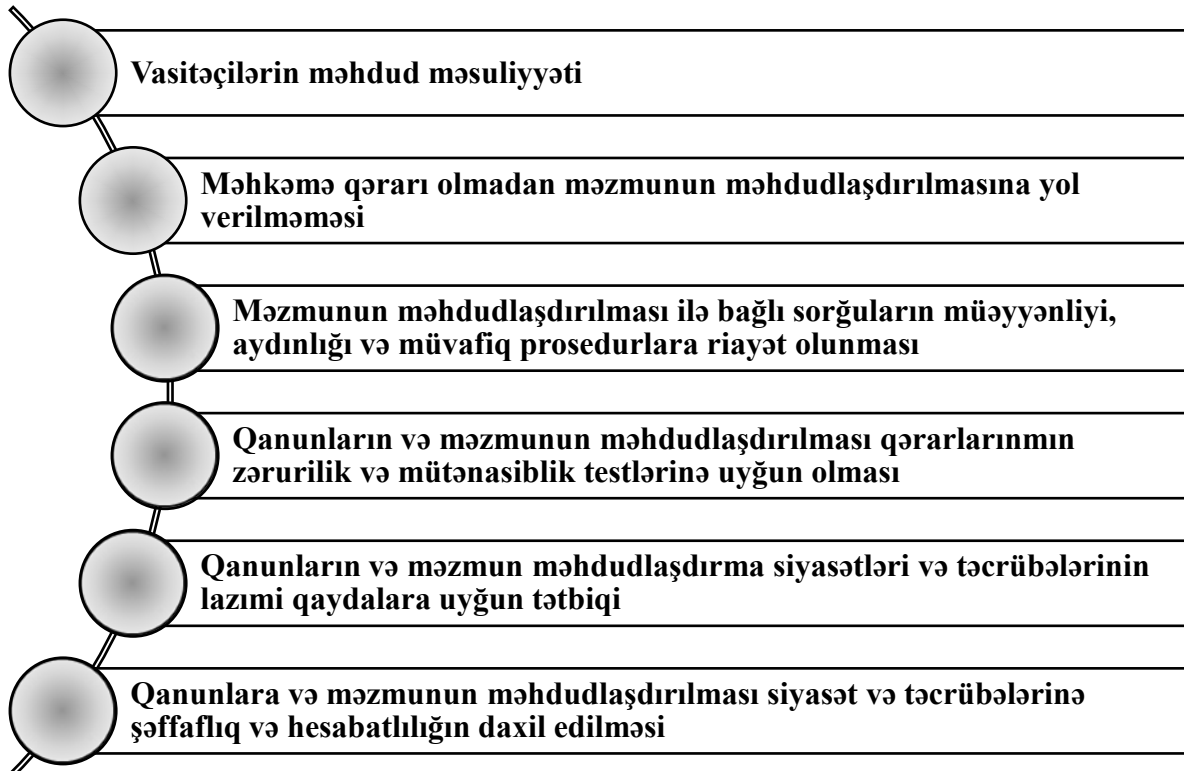
Türkiyədə məzmun təminatçıları 5651 sayılı Qanuna əsasən, internet üzərindən istifadəçilərə təqdim edilən hər cür məlumat və ya məlumatları istehsal edən, dəyişdirən və təmin edən real və ya hüquqi şəxslərə istinad edir. Məzmun provayderinin məsuliyyəti eyni qanunun 4-cü maddəsində də tənzimlənilir: Məzmun provayderi internetdə təqdim etdiyi bütün məzmunu görə məsuliyyət daşımır. Məzmun provayderi əlaqələndirdiyi başqalarının məzmununa görə məsuliyyət daşımır. Bununla belə,

təqdimat tərzindən aydın olarsa ki, o, bağladığı məzmunu qəbul edir və istifadəçinin sözügedən məzmunu daxil olmasını hədəfləyir, ümumi müddəalara uyğun olaraq məsuliyyət daşıyır.

Veb sayt yaradan və orada yaratdığı məzmunu paylaşan şəxs məzmun təminatçısı hesab edildiyi üçün Twitter və Instagram kimi sosial mediada məzmun istehsalçıları və istifadəçiləri də məzmun təminatçılarıdır. Bloqlar açan, internet xəbərlərini şərh edən və forumlarda iştirak edən şəxslər hüquqi tərifə görə məzmun təminatçılarıdır. Vebsaytı yaradan fiziki və ya hüquqi şəxs kiminsə şəxsi həyatını pozan yazı paylaşarsa, bu məzmun provayderi təbii ki, cinayət və hüquqi sanksiyalara məruz qalacaqdır. Bundan əlavə, bir şəxsin sosial media hesabı oğurlandıqda və başqaları hesaba giriş əldə etdikdə oğurlanmış hesabdən törədilən təhqir və ya cinayət davranışının faktiki olaraq müvafiq hesabın sahibi tərəfindən paylaşılmadığı başa düşülürsə, burada heç bir məsuliyyət yaranmamalıdır. Lakin həmin şəxs öz hesabını geri ala bildikdə, o, pozan postu dərhal silməli, silməli və məhv etməlidir. Hesabı geri alan məzmun provayderi cinayət məzmununu qəbul etməsə və silməsə, o, həmin məzmununda iştirak etmiş hesab edilməli və məsuliyyətə cəlb olunmalıdır.

2012-ci ildə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin tövsiyəsində xüsusilə müzakirə olunan internetdə nəşrlərin tənzimlənməsi ilə bağlı qanuna Aİ qanunvericiliyində tez-tez adı keçən uşaqların və gənclərin onlayn mühitlərdə qorunması ilə bağlı tənzimləmənin əlavə edilməsi müsbət hal kimi qiymətləndirilmişdir. Sözügedən müddəaya əsasən, internet provayderləri məhz yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş xidmətlərin göstərilməsi üçün zəruri addımlar atmalıdır. Bu öhdəlik üçün xarici mənşəli olmaq və ya müəyyən giriş dərəcəsinə malik olmaq kimi şərtlər qoyulmur. Buna görə də internet provayderi anlayışına daxil olan bütün platformaların bu öhdəliyi yerinə yetirməsi gözlənilir. Yetkinlik yaşına çatmayanların sadəcə əlyetərliliyi nisbətən asan olan platformalara girişinin məhdudlaşdırılması ilə kifayətlənməyərək, əlavə tədbirlərlərin də görülməsi təqdirəlayiq addımdır. Aİ-nin qanunvericilik aktlarından biri olan DSA-da olduğu kimi internet provayderlərinin üzərinə xüsusi ehtiyacları olan əlillər üçün rəqəmsal xidmətlərdən istifadəni asanlaşdırmaq və bu cür xidmətlərə çıxışı təmin etmək öhdəliyi qoyulması tövsiyə olunur [6].

Rəqəmsal vasitəçilərin fəaliyyəti ilə bağlı Manila Prinsipləri xüsusi qeyd olunmalıdır ki, bu prinsiplər həm internet provayderləri, həm sosial şəbəkələri, həm də axtarış motorlarını əhatə edir:

Vasitəçilərin məhdud məsuliyyəti. Bu o deməkdir ki, vasitəçilər üçüncü tərəfin paylaşdığı məzmununa görə məsuliyyət daşıyırlar, yəni onlar həmin məzmunun dəyişdirilməsində iştirak etmədikləri hallarda üçüncü tərəfin məzmununa görə məsuliyyətdən immunitetə malik olmalıdırlar.

Məhkəmə qərarı olmadan məzmunun məhdudlaşdırılmasına yol verilməməsi. Bu prinsipin əsas məğzini ifadə azadlığının təminatı təşkil edir. Çünki əsassız məhdudlaşdırmalar bu azadlığın pozulması deməkdir. Ona görə də Manila Prinsiplərinə əsasən, məzmunun məhdudlaşdırılmasına dair qərarlar məzmunun konkret dövlətin yurisdiksiyasında qanunsuz olduğuna əsaslanmalıdır, kifayət qədər sübutlara istinad etməlidir, o cümlədən mümkün olduqda, məzmunun məhdudlaşdırılması olduğu müddət göstərilməlidir.

Məzmunun məhdudlaşdırılması ilə bağlı sorğuların müəyyənliyi, aydınlığı və müvafiq prosedurlara riayət olunması. Manila Prinsipləri məzmunun məhdudlaşdırılması ilə bağlı verilən sorğunun məzmununa daxil olunmalı məlumatların dairəsini müəyyənləşdirir ki, bunlar sorğunun aydın və konkret olmasına xidmət edir. Məsələn, məzmunun qeyri-qanuni olduğunu təsdiqləmək üçün hüquqi əsas, internet identifikatoru və qeyri-qanuni məzmunun təsviri və s. Bu prinsipin əsas mahiyyətini senzuranın qarşısının alınması təşkil edir. Çünki belə prosedur qaydalara tam riayət etmə və müvafiq əsaslandırma yersiz qadağa və senzuralara yol verilməməsinə şərait yaradır.

Qanunların və məzmunun məhdudlaşdırılması qərarlarının zərurilik və mütənasiblik testlərinə uyğun olması. Məzmunu məhdudlaşdıran qanunlar və təcrübələr demokratik cəmiyyətdə zəruri və mütənasib olmalıdır: Məzmun müəyyən coğrafi bölgədə qeyri-qanuni olduğu üçün məhdudlaşdırılıbsa və vasitəçi coğrafi cəhətdən müxtəlif xidmət təklif edirsə, məzmun məhdudiyyətinin coğrafi əhatəsi belə məhdud olmalıdır; Məzmun qeyri-qanuni olması səbəbindən məhdud müddətə məhdudlaşdırılırsa, məhdudiyyət bu müddətdən artıq davam etməməlidir və onun qüvvədə qalmasını təmin etmək üçün məhdudiyyət əmri vaxtaşırı nəzərdən keçirilməlidir [14].

Qanunların və məzmun məhdudlaşdırma siyasətləri və təcrübələrinin lazımi qaydalara uyğun tətbiqi. Bu prinsip xüsusilə istifadəçilərin məhdudlaşdırma qərarlarından şikayət vermək imkanlarına dair siyasətlərin və qanunların tətbiqini əhatə edir. Vasitəçilər istifadəçi məzmun provayderlərinə vasitəçinin məzmun məhdudlaşdırma siyasətlərini pozaraq məzmunun məhdudlaşdırılması qərarlarını nəzərdən keçirmək mexanizmləri ilə təmin etməlidirlər. Eyni zamanda, məzmun məhdudlaşdırma siyasətlərini hazırlayarkən və tətbiq edərkən vasitəçilər insan hüquqlarına hörmət prinsipini rəhbər tutmalıdırlar.

Qanunlara və məzmunun məhdudlaşdırılması siyasət və təcrübələrinə şəffaflıq və hesabatlılığın daxil edilməsi. Bu prinsip cəmiyyətə qarşı hesabatlılığın və şəffaflığın təminatına xidmət edir, vaxtaşırı hesabatların təqdim edilməsini və vasitəçilərin siyasətlərinin müxtəlif dillərdə istifadəçilər üçün əlçatan olmasını rəhbər tutur.

Rəqəmsal kuratorların məsuliyyəti məsələsi də internet provayderlərinin məsuliyyəti kontekstində şərh olunmalıdır. Rəqəmsal kurasiya termini ilk dəfə 19 oktyabr 2001-ci ildə Londonda keçirilən Rəqəmsal Mühafizə Koalisiyası və Britaniya Milli Kosmik Mərkəzinin sponsorluğu ilə keçirilən “Rəqəmsal Kurasiya: rəqəmsal arxivlər, kitabxanalar və e-elm seminarı”nda istifadə edilmişdir [15]. Əvvəlcə rəqəmsal qorunma rəqəmsal kurasiyada strateji aspekt kimi görünürdü. Daha sonra rəqəmsal kurasiya termini böyük tədqiqat məlumatlarının və digər rəqəmsal materialların bütün həyat dövrü ərzində və zamanla indiki və gələcək nəsil istifadəçilər üçün saxlanmasına istinad etmək üçün getdikcə daha çox istifadə olunmağa başladı.

Facebook və Google kimi şirkətlər kurator və fərdiləşdirici rolunu oynadıqları üçün məzmunla bağlı qərarlar qəbul etməkdən qaça bilmirlər. Ona görə də biz onların öhdəlikləri haqqında ödəniş sistemləri və əsas internet xidmətlərindən fərqli düşünməliyik. Məzmun və nöqtəyi-nəzərdən neytrallıq kimi tanış anlayışlar, formalaşmaqda olan qlobal ifadə azadlığı sistemində öz öhdəliklərini təsvir etmək üçün sadəcə olaraq faydasızdır. Hər şeydən əvvəl, bu kuratorlar axtarış və kommunikasiya xidmətlərinin etibarlı təminatçıları olmalı və icmaların idarə edilməsində özbaşına olmamalıdırlar.

Rəqəmsal kuratorların qanuni öhdəliklərdən fərqli olaraq ictimaiyyət qarşısında sosial və mənəvi öhdəlikləri vardır. Bu öhdəliklərlə birlikdə kurasiya və idarəetmənin peşəkar normalarını inkişaf

etdirmək və onlara əməl etmək üçün müvafiq vəzifə gəlir. Sosial media şirkətləri və axtarış sistemləri üç əlaqəli ictimai xidmət həyata keçirdikləri üçün ictimaiyyət qarşısında sosial və mənəvi öhdəliklərə malikdirlər. Birincisi, onlar ictimaiyyətin incəsənət, siyasət və mədəniyyətdə iştirakını asanlaşdırır. İkincisi, onlar ictimai söhbət təşkil edirlər ki, insanlar bir-birlərini asanlıqla tapıb əlaqə saxlasınlar. Üçüncüsü, onlar fərdiləşdirilmiş lentlər və axtarış nəticələri təqdim etməklə və xidmət şərtləri öhdəlikləri və icma təlimatları vasitəsilə sivillik normalarını tətbiq etməklə ictimai rəyi kurasiya edirlər [9, s. 2041]. Ona görə də vaxtilə özlərini sırf texnologiya kimi görən şirkətlər iyirmi birinci əsrin media şirkətləri kimi ictimai məsuliyyətlərini anlamağa başlayırlar.

Bütün rəyləri nəzərə alaraq, fikrimizcə, xidmət təminatçısının məzmunu istehsal edən şəxslə eyni məsuliyyət daşmasını gözləmək olmaz. Bu halda ehtiyatsızlıqdan və ya qəsdən törədilə bilən cinayətlə bağlı yalnız xidmət təminatçısı ona kənar məlumat verildikdə və ya bu məlumatlardan özbaşına xəbər tutduqda təxirə salınmadan zəruri tədbirlər görməyə borcludur. Bundan başqa, dibsiz bir dəniz kimi olan internet mühitində törədilən hər bir hərəkətə görə qeyd-şərtsiz məsuliyyət daşımaq nə cinayət hüququ, nə də insan hüquqları baxımından düzgün qəbul edilə bilməz [4, s. 128].

III. Nəticə

Beləliklə, sosial media platformalarından fərqli olaraq, rəqəmsal kuratorlar istifadəçilərin onlayn məlumatlarını toplayaraq, sonradan təhlillər əsasında köhnə məlumatları ləğv edərək, daima onları yenilərlə əvəz edir. Qısa sözlə desək, rəqəmsal kuratorlar ənənəvi arxivlərin müasir formasıdır. Hətta son zamanlar, rəqəmsal kurator peşəsi formalaşmışdır ki, bu mütəxəssislər əhalinin rəqəmsal sərişlərinin inkişafında konsultasiyanı əhatə edir və rəqəmsal məkanda rahat həyat üçün bacarıqlar əldə etməyə və inkişaf etdirməyə kömək edir.

Əslində sosial media platformaları da müxətlif məlumatları toplayır, saxlayır və təqdim edir. Lakin rəqəmsal kuratorlar rəqəmsal məlumatların toplanmasını ifadə azadlığı müstəvisində həyata keçirmədiyi üçün onları sosial media ilə eyniləşdirmək düzgün olmazdı. Bəzi məqamlarda funksional üst-üstə düşmə ola bilər. Məsələn, Facebookun işində. Ona görə də rəqəmsal məkanda informasiya vasitəçilərini Manila Prinsiplərinə əsasən, təsnifləşdirməyi məqsədəuyğun sayırıq: internet provayderlər, sosial şəbəkələr və axtarış motorları [12]. Sırf rəqəmsal kuratorlar dedikdə, axtarış motorlarını nəzərdə tuturuq.

Azərbaycan qanunvericiliyində internet provayderlərin təsnifatı aparılmamışdır. Belə ki, host provayderi, internet informasiya ehtiyatının sahibi və telekommunikasiya operatoru və provayderi ifadələrindən istifadə olunur. Yalnız host provayderə verilən hüquqi anlayış beynəlxalq normalara və qabaqcıl xarici təcrübələrə uyğun gəlir. İlk hüquqi anlayışların olmaması hüquq və azadlıqların pozulması zamanı məsuliyyət məsələlərinin həllində də çətinlik törədir. Hesab edirik ki, qanunvericilikdə host, giriş və məzmun provayderlərinə İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunda leqal anlayış verilməsi mövcud tətbiq problemlərini aradan qaldıra bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliyev A.I., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Maharramov B.A., Mammadrzali Sh.S. Right to information. Textbook. Baku: Nurlar, 2019, 448 p (in Azerbaijani / Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzali Ş.S. İnformasiya hüququ. Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 448 s).
2. Aliguliyev R.M., Mahmudov R.Sh. The Internet as a driving force for the development of society. // Information society problems, 2016, No. 1, p. 35–45 (in Azerbaijani / Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet cəmiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi. // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2016, №1, s. 35–45).
3. Barry M.L., Vinton G.C., David D.C., Robert E.K., Leonard K., Daniel C.L., Jon P., Larry G.R., Stephen W. Brief History of the Internet.

- URL: https://www.internetsociety.org/sites/default/files/Brief_History_of_the_Internet.pdf (last access 12.01.2024).
4. Çelen Ç. The effect of the changing culture of expression in social media on the crime of insult / Master's Thesis / - İzmir, 2022. - 162 p (in Turkish / Çelen Ç. Sosyal medyada değişen ifade kültürünün hakaret suçuna etkisi / Yüksek Lisans Tezi / - İzmir, 2022. - 162 s).
 5. Declaration on freedom of communication on the Internet. / Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies.
URL: <http://www.osce.org/fom/31507> (last access 12.01.2024).
 6. Digital Services Act.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/digital-services-act.html> (last access 15.02.2024).
 7. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce).
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0031> (last access 12.01.2024).
 8. France v Google, Court of Justice EU.
URL: <https://www.economist.com/business/2013/01/12/france-v-google> (last access 15.02.2024).
 9. Jack M. B. Free speech is a triangle // Columbia Law Review, 2018, Vol. 118, No. 7, pp. 2011-2056.
 10. Law No. 5651 on the regulation of publications made on the internet and combating crimes committed through these publications, 2007 (in Turkish / İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında 5651 sayılı Kanun, 2007).
URL: <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf> (last access 12.01.2024).
 11. LOréal v Ebay, Court of Justice EU, 12 July 2011.
URL: https://www.oxbridgenotes.co.uk/law_cases/l-oreal-v-ebay (last access 15.02.2024).
 12. Manila Principles on Intermediary Liability, 2015.
URL: https://www.eff.org/files/2015/10/31/manila_principles_1.0.pdf (last access 15.02.2024).
 13. Maurizio V., Maria C., Federico V. The Digital Curator Between Continuity and Change: Developing a Training Course at the University of Turin, DigCurv, 7 p.
URL: file:///C:/Users/User/Downloads/The_digital_curator_between_continuity_a.pdf (last access 12.01.2024).
 14. Prima Facie: Legal Definition and Examples.
URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/prima-facie.asp#:~:text=The%20Latin%20expression%20prima%20facie,the%20charges%20against%20the%20defendant> (last access 15.02.2024).
 15. Sevil Y. Internet Service Providers and Their Criminal Liability // Selçuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal of Social and Economic Research, 2002, Volume: 2, Issue: 3, pp. 167- 184 (in Turkish / Sevil Y. İnternet Servis Sağlayıcılar ve Cezai Sorumlulukları // Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2002, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 167- 184).
 16. Those who wrote the insulting message on Facebook and those who allowed the internet to be used are jointly liable. HK. Y.4.H.D., 2016/16612 E., 2019/1233 K., 06.03.2019 (in Turkish / Facebook üzerinden hakarete mesajı yazarlar birlikte internetini kullandıran da birlikte sorumlu oldukları HK. Y.4.H.D., 2016/16612 E., 2019/1233 K., 06.03.2019).
 17. URL: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=662157> (last access 15.02.2024).

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PRACTICE OF LIABILITY OF INTERNET PROVIDERS BASED ON THE LEGAL REGULATION OF AZERBAIJAN, TURKEY AND EUROPE

ELNUR HUMBATOV¹

Abstract

In the article, a comparative analysis of the practice of the liability of Internet providers is carried out based on the legal regulation of Azerbaijan, Turkey and Europe. It is noted that the issue of responsibility of providers for the content shared in the virtual space is based on the regulation of the Internet and information legal responsibility as a unity of two main information legal research topics. In the end, it is concluded that Internet providers are not classified in the legislation of the Republic of Azerbaijan. Thus, the terms host provider, Internet information resource owner, and telecommunications operator and provider are used. Only the legal understanding given to the host provider complies with international norms and best foreign practices. The lack of basic legal concepts also makes it difficult to solve the issues of responsibility in case of violation of rights and freedoms.

Keywords: *Internet provider, virtual space, Internet regulation, information-legal responsibility, Internet information resource, rights and freedoms, legal regulation.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРОВ НА ОСНОВЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА, ТУРЦИИ И ЕВРОПЫ

ЭЛЬНУР ГУМБАТОВ²

Резюме

В статье проводится сравнительный анализ практики ответственности интернет-провайдеров на основе правового регулирования Азербайджана, Турции и Европы. Отмечается, что вопрос ответственности провайдеров за контент, распространяемый в виртуальном пространстве, основан на регулировании интернета и информационной правовой ответственности как единстве двух основных тем информационно-правовых исследований. В итоге делается вывод, что интернет-провайдеры не классифицируются в законодательстве Азербайджанской Республики. Таким образом, используются термины хост-провайдер, владелец информационного интернет-ресурса, оператор и провайдер телекоммуникаций. Только юридическое понимание, данное хост-провайдеру, соответствует международным нормам и лучшей зарубежной практике. Отсутствие основных правовых понятий также затрудняет решение вопросов ответственности в случае нарушения прав и свобод.

Ключевые слова: *интернет-провайдер, виртуальное пространство, регулирование интернета, информационно-правовая ответственность, информационный интернет-ресурс, права и свободы, правовое регулирование.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.04.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ PhD in Law / General Prosecutor's Office of Azerbaijan / email: elnur_88@inbox.ru

² Доктор философии по праву / Генеральная Прокуратура Азербайджанской Республики / email: elnur_88@inbox.ru

ПРЕЗУМПЦИЯ НЕОБХОДИМОЙ ЗРЕЛОСТИ СОЗНАТЕЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА

РУСЛАН ВЕЛИЕВ¹

Резюме

В статье исследуются виды правовых презумпций, приводится аналитический обзор литературы, а также мнения ученых-цивилистов по исследуемой тематике. На основе проведенного теоретического анализа выработано определение понятия гражданской дееспособности физического лица как презумпции необходимой зрелости сознательно-волевой сферы физического лица. Констатируется что, при наличии юридических фактов, свидетельствующих о негативном влиянии на сознательно-волевою сферу физического лица, такая презумпция может быть опровергнута. Делается вывод что опровержением презумпции необходимой зрелости сознательно-волевой сферы физического лица является ограничение гражданской дееспособности физического лица, а юридическими фактами служат законодательно закрепленные основания ограничения дееспособности. Приведенное авторское определение позволяет уточнить юридическую сущность и особенности дееспособности физического лица и ее ограничения, имеющие теоретическое и практическое значение в юридической науке.

Ключевые слова: презумпция, опровержение презумпции, гражданское право, семейное право, объективное право, правосубъектность, правоспособность, дееспособность, ограничение дееспособности, сделкоспособность, деликтоспособность, социальная зрелость, сознательно-волевая сфера, разумность, добросовестное поведение, юридический факт, физическое лицо, опекун, попечитель.

I. Введение

В гражданско-правовой науке категория «дееспособность» является одной из базовых фундаментальных категорий, определяющих основы этой науки, пределы и правовые возможности лица как субъекта гражданско-правовых отношений. Соответственно, изменения в системе гражданских прав и обязанностей, пересмотр правового статуса лица как участника имущественных частноправовых отношений, необходимость защиты прав и интересов иных субъектов взаимодействий в этой сфере требуют в качестве теоретико-методологической основы уточнения сущности и содержания понятия дееспособности вообще, выявления ее содержания применительно к физическим лицам в частности, а также разработки на этой основе теоретических и прикладных аспектов ограничения дееспособности, ее оснований и последствий с учетом современных социально-экономических реалий.

Гражданская дееспособность физического лица предполагает наличие необходимой степени зрелости волевого и разумного распоряжения участником гражданских правоотношений правами, составляющими содержание правоспособности в системе гражданско-правовых отношений.

В статье рассматривается презумпция наличия необходимой степени зрелости свободного волевого и разумного распоряжения физическим лицом — участником гражданских правоотношений всеми правами (или их частью), составляющими содержание правоспособности лица в системе гражданско-правовых отношений.

II. Основная часть

Презумпция (praesumptio) в переводе от латинского означает предположение [10, с. 5]. Такое предположение считается истинным до тех пор, пока его не опровергнут.

¹ Адвокат, Коллегия адвокатов Азербайджанской Республики, Азербайджан / email: veliyev.r@gmail.com

Основа юридического предположения состоит в том, что на правоприменителя возлагается обязанность признать определенные факты установленными не окончательно, а до тех пор, пока не будет доказано обратное, т.е. обязанность предположить, что факты установлены [23, с. 33].

Правовые презумпции являются юридическими категориями, истоки которых находятся в древнем обществе. Римские юристы в совершенстве владели как методом восхождения от частного к общему (методом индуктивного обобщения, который во многом и лежит в основе правовых предположений / презумпций), так и методом восхождения от абстрактного к конкретному (методом дедуктивного рассуждения), позволяющим решать конкретные вопросы с применением некоторых общих правил. Римскому праву были известны три основные разновидности (категории) презумпций: «*praesumptionesjuristantum*» (законная опровержимая презумпция), «*praesumptionesjurisetdejure*» (законная неопровержимая презумпция) и «*praesumptionesfactiseuhominis*» (фактические (человеческие) презумпции) [20, с. 464–465].

Значимость правовой презумпции как самостоятельного явления и в настоящее время не вызывает никаких возражений. Презумпции довольно часто встречаются в разных отраслях права, например в гражданском праве: презумпция вины лица, нарушившего обязательство и презумпция вины причинителя вреда (причинитель вины считается виновным, пока не докажет обратное), презумпция разумности и добросовестности осуществления гражданских прав, презумпция добропорядочности физического лица, презумпция государственной собственности (всякое спорное бесхозное имущество предполагается государственной собственностью, пока не доказано обратное) [3, с. 77, 83], презумпция фактического принятия наследства [16, с.198]. В семейном праве – презумпция места проживания несовершеннолетнего ребенка в возрасте до 10 лет при разводе супругов, презумпция отцовства ребенка, родившего после развода (отцом ребенка, родившегося в течение 300 дней после расторжения брака, считается бывший супруг матери, если не доказано иное) [18, с. 36], презумпция общности имущества, нажитого во время брака, презумпция согласия при распоряжении общим имуществом объектом [6, с.104]. Международно-правовыми презумпциями считаются: презумпция суверенитета государства, презумпция ответственности государств и международных организаций, презумпция правосубъектности государств, презумпция международной безопасности и др. [1, с. 59].

Существуют и другие презумпции, как например, согласно презумпции времени смерти, если несколько человек погибли (например, во время автокатастрофы) и неясно, кто умер первым, то следует презюмировать наступление их смерти согласно возрасту: сначала старший, затем младший и т.д. Такой вид презумпции относится к категории неопровержимых, поскольку если можно было бы сказать, кто умер первым, то такая презумпция не возникла бы. Единственное, что необходимо доказать, как основной факт для возникновения указанной презумпции, – невозможность определить точный момент смерти каждого погибшего. А при одновременной смерти супругов муж считается умершим первым, жена считается умершей после него [11, с. 214].

Суммируя различные подходы к определению данного понятия, можно заключить следующее. Во-первых, презумпция – это предположение, которое одни авторы обуславливают нормативностью, т.е. закреплением в системе норм объективного права [14, с. 5], другие допускают и договор как источник такого предположения [5, с. 8], а третьи в число источников включают также нормы иных социальных регуляторов (морали, религии и др.) [17, с. 2]. Во-вторых, презумпцию в системе родовидовых категорий в одних случаях характеризуют как специальное технико-юридическое правило [5, с. 8], либо как основание классификации юридических фактов на законодательно-констатируемые и презюмируемые, т.е. признак самого юридического факта [7, р. 70], либо вообще как юридические факты или особые правовые явления, «представляющие юридические факты» [2, с. 72].

Таким образом, презумпция – это правило определения юридических фактов применительно к конкретным ситуациям, отличающимся фактической и юридической неопределенностью. Следовательно, презумпции не могут быть квалифицированы, ни как юридические факты, ни как феномен, их замещающий. Например, презумпция добросовестности и разумности участников

гражданских правоотношений [9, ст. 5.3], закрепленная гражданским законодательством, указывает на признаваемый юридический факт – добросовестное поведение, который может быть и опровергнут. Иными словами, приведенное правило определяет, какой юридический факт условно может быть принят, а не замещает этот факт как таковой.

Важнейшим признаком презумпций, в чем солидарны все ученые-цивилисты, является предположение о взаимосвязи и взаимообусловленности одного юридического факта (законодательно-констатируемого) с другим юридическим фактом (предполагаемым), полученное индуктивным путем на основе накопления эмпирических данных о причинно-следственных связях явлений действительности. Ценность и значимость презумпций как особого технико-юридического приема заключается в возможности разрешения типичной ситуации, характеризующейся высокой степенью неопределенности, обязывая участников правооборота признать презюмируемый факт в качестве доказанного [11, с. 216].

Если с учетом изложенного обратиться к рассмотрению дееспособности, то поскольку это правовое явление связано с построением конструкции субъекта права, соответственно в ней «в чистом виде» заключены такие характеристики человека, как способность к свободному формированию воли, ее выражение вовне в определенных действиях и (или) бездействиях, а также возможность разумной оценки своих действий и своих потребностей как в системе правовых требований, так и в социально-культурном контексте.

Общепринято, что для самостоятельного участия в гражданских правоотношениях человек должен понимать значение своих действий, осознавать их (интеллектуальный критерий), руководить ими (волевой критерий), нести самостоятельную ответственность (быть деликтоспособным) [12, с. 5–6].

Несколько более развернутая характеристика презумпций, неявным образом стоящих за понятием дееспособности, предложена В. А. Витушко, который в связи с этим указал на такие человеческие качества, как способность понимать значение своих действий, соблюдая добросовестность и разумность их совершения; способность разумно руководить (управлять) своими действиями, включая планирование действий, самоконтроль за ними; способность разумно предвидеть последствия своих действий; способность разумно предупреждать их возможные негативные последствия [28, с. 89]. Данное утверждение достаточно точно отражает необходимые качества лица как субъекта гражданских правоотношений, но для краткости эти качества можно свести к двум основным: интеллектуальному и волевому. Следует также учесть замечание В. А. Белова, что в качестве критериев дееспособности необходимо рассматривать в том числе и социальный, обозначаемый указанным автором как «социальная зрелость человека» [4, с. 55]. Относительно последнего стоит указать, что в социальной психологии названное понятие рассматривается в двух аспектах: как возрастной этап и как уровень развития [29, с. 12]. Во втором случае речь идет об интеллектуальной, эмоциональной и личностной зрелости, причем во всех случаях степень развития указанных компонентов оценивается через призму ответственности индивида перед близкими, социумом и т.д.

С этой точки зрения в рамках предложенной концепции можно с определенной степенью условности оценивать процесс формирования правосубъектности через призму сознательно-волевого критерия, предполагающего комплексное единство в понятии социальной зрелости, не исключая, однако, возможности обращения в отдельных случаях к категории социальной ответственности с учетом ценностной шкалы отдельно взятого социума. Последнее может быть реализовано через систему правовых норм, предусматривающих определенные ограничения в реализации некоторых прав для защиты общего интереса. В качестве примера можно указать на ограничения дееспособности лиц, злоупотребляющих спиртными напитками, которое вводится для защиты имущественных интересов семьи данного лица [9, ст. 32.1]. В отсутствие практической возможности оценить все эти способности и социально-психологические качества применительно к каждому конкретному физическому лицу на основе накопленного социального опыта законодатель закрепляет в норме права предположение о том, что физическое лицо, достигшее совершеннолетия, обладает характеристиками, необходимыми для

участия в гражданских правоотношениях лично и без посредничества третьих лиц. Таким образом устанавливается вероятная связь между законодательно-констатированным фактом – достижением определенного возраста, и предположением – определенной социальной зрелостью субъекта, позволяющей ему разумно на основе собственной воли осуществлять правовое поведение в имущественной сфере.

При этом следует признать абсолютную правоту Н. С. Караниной, которая подчеркивала, что за пределами объективного права презумпция не существует, она «теряет свои регулятивные функции, ибо процесс формирования презумпции всегда протекает как процесс... обобщения жизненного опыта» [11, с. 216] и выражение результата этого обобщения в соответствующей правовой норме. Иными словами, если отдельно взятый индивид по достижении возраста совершеннолетия может отличаться высокой степенью неразвитостью и по разным причинам осуществлять неразумное поведение или в актах формирования и выражения воли быть абсолютно зависимым от третьих лиц, то никакого влияния на состояние дееспособности это не окажет. Верно и обратное: физическая возможность совершать юридически значимые действия не обязательно влечет для физического лица правовые последствия. Подтверждением тому служит, например, институт ничтожности сделок, совершенных недееспособным лицом [9, ст. 344.1]. В основании фактического состава сделки в этом случае отсутствует такой юридический факт, как достижение установленного возраста, а следовательно, субъект правоотношения является в определенном смысле ущербным, законодатель отказывает ему в наличии возможности разумного и волевого поведения, что может повлечь дестабилизацию всего гражданского оборота, даже если в данном случае конкретный индивид в действительности обладает требуемыми качествами. Однако, как уже отмечалось, эффективность правового регулирования требует не только учета типичных социальных форм и отношений, но и определенной степени индивидуализации. Учет отклонений от типичных форм поведения участников общественных отношений, а также специфика самих отношений, обусловленных правовым режимом их объектов, целей и т.д., осуществляется посредством установления количественных характеристик презюмируемых фактов, а также возможностью опровержения презумпции.

Применительно к дееспособности количественные характеристики, используемые для индивидуализации правового регулирования, принимают вид объема дееспособности. В этом случае прослеживается логико-методологическая связь между категориями правоспособности и дееспособности. В правоспособности законодатель устанавливает все доступные на данном историко-правовом этапе формы правового поведения субъекта, меру его свободы в имущественном обороте – субъективные права, а в содержании категории дееспособности закрепляет презумпцию, связывающую конкретные субъективные права с определенным законодательно-констатированными фактами: в современной законодательной практике – возрастом и вступлением в брак.

Возрастной критерий используется при установлении градации объема доступных к реализации субъективных прав из общей совокупности, зафиксированной в содержании правоспособности. В связи с этим представляется не вполне корректным вывод отдельных авторов об производности дееспособности от правоспособности [21, с. 58]. Дееспособность не производна от правоспособности, а является специальным механизмом ее реализации персонифицированным субъектом права, т.е. это правовая презумпция, позволяющая перейти в механизме правового регулирования от абстрактного набора правовых возможностей к конкретной форме их реализации физическим лицом в отдельных правоотношениях. В целом данное суждение согласуется с общетеоретическими законами, в частности законом восхождения от абстрактного к конкретному, в котором воплощаются не только гносеологические закономерности, но и становление категориального аппарата любой надстроечной сферы.

Вместе с тем дееспособность и правоспособность взаимосвязаны и взаимообусловлены, между ними существует диалектическое взаимодействие. Так, ограничение правоспособности приведет к уменьшению презюмируемых правовых возможностей соответствующего лица и,

наоборот, опровержение презумпции сознательного (разумного) или волевого компонента дееспособности повлечет невозможность реализации части правовых возможностей, заключенных в правоспособности. Представляется, что именно это лежит в основе объединения двух рассматриваемых категорий в единое понятие «правосубъектности».

Изучение дееспособности как специфического правового явления невозможно без раскрытия ее внутренней структуры, поскольку любые ограничения, как правило, должны носить конкретный характер, то пределы этих ограничений следует устанавливать относительно отдельных элементов содержания дееспособности. В цивилистической литературе сформировано две основные позиции по данной проблеме. Одни ученые ограничивают состав дееспособности сделкоспособностью, т.е. способностью самостоятельного заключения сделок [27, с. 126], другие дополняют его способностью нести ответственность за свои действия (деликтоспособностью) [19, с. 11]. Отдельно выделяется позиция Л. Г. Кузнецовой, которая предлагала в составе дееспособности выделять способность приобретать права и возлагать на себя обязанности, способность осуществлять своими действиями права и обязанности, принадлежащие другому лицу, а также способность своими действиями прекращать имеющиеся у данного лица права и обязанности [15, с. 80]. Вопрос о содержании дееспособности и характеристике ее составляющих элементов носит не только теоретический, но и практический смысл. В частности, применительно к теме настоящей диссертации необходимо уточнить, с признанием каких именно юридических факторов связана презумпция дееспособности.

Буквальное толкование ст. 28 ГК Азербайджанской Республики дает основания заключить, что законодатель с определенным уровнем сознательно-волевой деятельности индивида связывает возможность приобретать, осуществлять права и обязанности, но права и обязанности возникают, изменяются и прекращаются, во-первых, в результате совершения гражданско-правовых сделок [9, ст. 324], во-вторых, в результате иных действий, имеющих юридическое значение. В качестве примера последних можно указать вступление в юридическое лицо, основанное на членстве. Следовательно, в состав дееспособности включается сделкоспособность и способность осуществлять иные юридически значимые действия. Сходная точка зрения была выражена А. Е. Тарасовой, которая, наряду с иными элементами, обратила внимание на юридические действия в составе дееспособности [24, ст. 74]. Анализ иных гражданско-правовых норм позволяет утверждать, что содержание рассматриваемой категории несколько шире. Можно согласиться с аргументами сторонников включения в состав дееспособности деликтоспособности [22]. Действительно, участие в гражданских правоотношениях предполагает как договорную ответственность, т.е. возложение специфических обязанностей, связанных с нарушением условий сделок (что прямо вытекает из категории сделкоспособности), так и внедоговорную – как возможный результат совершения юридически значимых действий. Кроме того, в ГК Республики Беларусь содержится прямое указание на деликтоспособность в связи с определением объема дееспособности. Так, в ст. 30 ГК Азербайджанской Республики установлено, что несовершеннолетние самостоятельно несут имущественную ответственность по совершенным ими сделкам в пределах их дееспособности, а в ст. 1104 того же Кодекса определено, что эти лица самостоятельно на общих основаниях несут ответственность за причиненный вред (внедоговорная ответственность) [9]. Таким образом, законодатель, не указывая в качестве общего правила, подчиняет способность нести гражданско-правовую ответственность установленным возрастным градациям, что можно считать косвенным подтверждением легальности деликтоспособности как элемента дееспособности.

Следует также обратить внимание и на такой аспект участия субъектов в гражданском обороте, как вступление в гражданские правоотношения от чужого имени. Такую ситуацию нельзя свести к закрепленной в ст. 28 ГК Азербайджанской Республики возможности «иметь права и возлагать на себя обязанности», поскольку результатом действий данного лица является приобретение и реализация прав третьих лиц, а также исполнение обязанностей, возложенных на третьих лиц. Системное толкование положений статей 30, 362 и 365 ГК Азербайджанской Республики приводит к выводу, что законодатель учитывает различие в

правовых режимах действий субъекта от собственного имени и в интересах, и от имени третьих лиц [9]. Возложение исполнения обязательства на третье лицо позволяет собой самостоятельную правовую конструкцию в системе обязательственного права, для реализации которой необходимо соглашение между должником и третьим лицом (единственный признак, присущий одновременно и переводу долга – одному из вариантов перемены лиц в обязательстве) [26]. Если ограничение дееспособности влечет прекращение доверенности, которая является основанием для действия от имени третьего лица, значит, для реализации функций представительства необходимо обладать полной дееспособностью. В этой связи следует обратить внимание на содержащуюся в ГК России специальную оговорку, что в качестве опекуна или попечителя (т.е. лица, действующего в чужих интересах) может выступать только совершеннолетнее дееспособное физическое лицо [8, ст. 35]. Однако действия от чужого имени не охватываются институтом опеки и попечительства. Сходная правовая конструкция используется и в рамках представительства, к похожей ситуации можно отнести деятельность уполномоченных в потребительских кооперативах, а также действия единоличного органа управления в юридическом лице.

Таким образом, презумпция необходимой степени зрелости сознательно-волевой сферы физического лица устанавливается как общее правило, которое конкретизируется применительно к юридическим актам, пользующимся специальными правовыми режимами, что в вербальном закреплении через правовые нормы представляется как «объем общей и специальной дееспособности». По сути, определяя дееспособность несовершеннолетних в возрасте от 14 до 18 лет, законодатель предполагает, что эти лица уже обладают достаточной степенью зрелости сознательно-волевой сферы, чтобы, например, распоряжаться собственным доходом, но недостаточной для совершения сделок от чужого имени [9, ст. 30]. Дифференциация правовых возможностей физических лиц в законодательстве позволила ученым утверждать о динамическом характере дееспособности. Так, по мнению А. Г. Потюкова, «диалектический метод требует, чтобы... явления рассматривались с точки зрения их движения, саморазвития, поэтому сущность дееспособности может быть раскрыта лишь при рассмотрении ее в движении» [19, с. 12]. Результатом такого подхода явилось разграничение состояний дееспособности на полную, частичную (ограниченную) и недееспособность, а в рамках частичной – выделяют дееспособность малолетних и дееспособность несовершеннолетних от 14 до 18 лет [4, с. 55–60]. Однако дееспособность – не свойство самой личности, с чем согласны и авторы, разрабатывающие концепцию ее динамики, а явление объективного права. Поэтому, когда говорят об ограниченной, полной и иной дееспособности речь идет о презумпции возможности разумно совершать определенные действия юридического характера.

Целесообразно указать, что дееспособность можно рассматривать как систему презумпций, поскольку она включает в себя как опровержимые, так и неопровержимые презумпции. Например, никакими юридическими фактами нельзя опровергнуть «неразумность», т.е. отсутствие необходимых социально-психологических характеристик для участия в гражданско-правовых отношениях у лиц, не достигших 14 лет. Однако в данной диссертационной работе дееспособность рассматривается как опровергаемая презумпция, а ограничение дееспособности – как опровержение такой презумпции.

Следует добавить, что в силу прямого указания закона презумпция необходимой степени зрелости сознательно-волевой сферы физического лица добросовестно и разумно участвовать в гражданско-правовых отношениях опровергается фактами, негативно влияющими и причиняющими вред сознательно-волевой сфере личности, что может выражаться в неразумных действиях, приводящих к тяжелому материальному положению его семьи или его самого. Согласно законодательству, такими фактами являются факт злоупотребления спиртными напитками, наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами, факт наличия психического заболевания или расстройства. В юридической литературе отмечается, что опровержимость правовой презумпции связана с конкретной

единичной ситуацией, которая не охватывается содержанием правовой презумпции, а значит, ее применение не допустимо в данной ситуации, т.е. происходит ее опровержение [25, с. 114].

Таким образом, дееспособность следует рассматривать как правовую основу формирования одобряемого обществом и государством поведения лица в системе урегулированных правом отношений путем нормативного закрепления презумпции необходимой степени зрелости сознательно-волевой сферы физического лица для волевого и разумного поведения. Иными словами, дееспособность – это правовая форма действий индивида как субъекта права, или, по выражению О. А. Красавчикова, «...юридические качества лица» [13, с. 9]. При этом вряд ли допустимо переносить презумпции, применяемые в сфере одной отрасли права (например, гражданского), на регулирование отношений иной предметно-отраслевой принадлежности.

Предполагая о наличии у лица способности разумно действовать в сфере имущественных отношений (совершать сделки, участвовать в юридических лицах), вряд ли можно одновременно считать, что такое лицо сможет в этом возрасте принимать политически-значимые решения от лица государства. Следовательно, конституционно-правовая дееспособность, не может быть сведена к гражданско-правовой дееспособности. Из данного суждения следует вывод, что ограничения публично-правовой или иной отраслевой дееспособности не могут автоматически переноситься в область гражданских правоотношений. Если в отношении лица, например, установлен запрет на занятие определенных должностей, это не означает умаления его гражданско-правовой дееспособности, поскольку для ее ограничения необходимо отдельное решение, принятое в установленном законом порядке.

III. Заключение

Таким образом, гражданская правовая дееспособность физического лица представляет собой правовую презумпцию необходимой степени зрелости сознательно-волевой сферы физического лица относительно возможности свободного волевого и разумного осуществления им всех или части из совокупности прав, составляющих содержание правоспособности лица в системе гражданского-правовых отношений, которые могут быть опровергнуты при наличии юридических фактов, свидетельствующих о негативном влиянии на сознательно-волевою сферу физического лица. Опровержением презумпции необходимой зрелости сознательно-волевой сферы физического лица является ограничение гражданской дееспособности физического лица, а юридическими фактами служат закрепленные в гражданском законодательстве основания ограничения гражданской дееспособности физического лица.

REFERENCES (ЛИТЕРАТУРА):

1. Aleksandrova N.V. The integrative role of international legal presumptions. “Legal technology”, N 4, 2010. P. 57–60 (in Russian).
2. Babayev V.K. Presumptions in Soviet law. Gorkiy, Publishing House of Gorkiy High School of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1974, 124 p. (in Russian).
3. Baktirova T.V. Theoretical and methodological foundations of the study of the presumption of guilt in civil law. “Legal technology”, N 4, 2010. P. 71–86 (in Russian).
4. Belov V.A. Civil law: general and special part. Moscow, Publishing House “ЦентрЮрИнфоР”, 2003, 960 p. (in Russian).
5. Bronnikova M.N. Civil law presumption under Russian legislation: content, legal forms and application of law. Kazan, Publishing House of Kazan State University named after V. I. Ulyanov-Lenin, 2006, 25 p. (in Russian).
6. Bryukhina E.R. Legal fictions and presumptions in family law. “Law and Practice” Publishing House, 2015, P. 102-107 (in Russian).

7. Bulayevskiy B.A. On the concept of presumptions in law. "Journal of Russian Law". 2010, P. 63-72. (in Russian).
8. Civil Code of the Russian Federation (part 1). 1994.
9. Civil Code of the Azerbaijan Republic. 2000.
10. Efremova T.S. Modern explanatory dictionary of the Russian language. URL: https://www.efremova.info/word/a_takzhe.html#.W5Ovu6C3qUk. last access: 15.08.2024.
11. Karanina N.S. The essence of legal presumption: definition of the concept of "presumption" in modern legal theory and modern Russian legislation; signs of legal presumption. "Legal technology", N 4, 2010. P. 213–220 (in Russian).
12. Kirichenko O.V. Limitation of a citizen's legal capacity due to mental disorder. "Modern law", N 2, 2014. P. 93-98 (in Russian).
13. Krasavchikov O.A. Civil legal personality as a legal form. Publishing House of Ural University, V 62, 1978. P. 8-20 (in Russian).
14. Kusznetsova O.A. Presumptions in Russian civil law. Publishing House of Ural state Law Academy, 2002. 23 p. (in Russian).
15. Kusznetsova L.G. Development of the institution of legal capacity of citizens in the new civil legislation. "Jurisprudence", N 4, 1965. P. 72-80. (in Russian).
16. Khodireva E.A. Methods of refuting the presumption of actual acceptance of inheritance. Publishing House Udmurt university. V.24, 2024, P. 197-201
17. Matveyeva N.S. Legal presumptions in civil law. "Electronic scientific and methodological journal", N 5, 2018. URL: <http://e-journal.omgau.ru/images/issues/2018/S05/00546.pdf>.- ISSN 2413-4066. last access: 20.08.2024.
18. Nikitashina N.A. Classification of presumptions in family law. "Lex Russica", N 3, 2018. P. 34-51. (in Russian).
19. Potyukov A.G. Legal capacity and legal competence of citizens under Soviet civil law. Publishing House of Leningrad Law Institute named after M.I. Kalinin, 1954. 21 p. (in Russian).
20. Pridvorov N.A. Presumptions in Roman and Modern Law: Historical and theoretical aspect. "Legal technology", N 4, 2010. P. 463–469. (in Russian).
21. Repnikova Y.B. Some aspects of the relationship between legal capacity and legal capacity of individuals. "Legal technology", N 4, 2010. P. 28–34. (in Russian).
22. Ruzanova E.B. Delictual capacity of a citizen as an element of civil legal capacity: psychological prerequisites and legal content of concepts. News of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, N 2, 2008. P. 173–177. (in Russian).
23. Sapun B.A. SLegal presumptions as legal means of securing social claims in law. "Legal technology", N 4, 2010. P. 28–34. (in Russian).
24. Tarasova A.E. Peculiarities of participation of minors in civil legal relations. Publishing House North caucasus Academy of state service, 2005. 27 p. (in Russian).
25. Tarasenko V.V. PecProblematic aspects of rebuttable and irrebuttable presumptions in law. Materials of International scientific conference, Publishing House "Буки-Веди", 2014, P. 111-115. (in Russian).
26. Vabishevich S.S. Theoretical and practical aspects of the fulfillment of obligations by a third party. Yekaterinburg. Electronic supplement to the Russian law journal. N 2, 2010, P. 32-36. (in Russian).
27. Vebers Y.R. Legal personality of citizens in Soviet civil and family law. Publishing House "Зинатне", 1976, 231 p. (in Russian).
28. Vitushko V.A. Legal personality of citizens in Soviet civil and family law. "Belarusian science", V.1, 2007. 566 p. (in Russian).
29. Voyushina E.A. Approaches to defining criteria of personality maturity. Materials of International scientific conference, Publishing House "Innovation", 2017. P. 11-14. URL: <https://moluch.ru/conf/psy/archive/237/11844/> (last access: 21.04.2024).

FİZİKİ ŞƏXSİN ŞÜURİ-İRADƏ SFERASININ ZƏRURİ YETİŞKƏNLIYİNİN PREZUMPSİYASI

RUSLAN VƏLIYEV¹

Annotasiya

Məqalədə hüquqi prezumpsiyaların növləri araşdırılır, ədəbiyyatın analitik icmalı, habelə tədqiq olunan mövzu ilə bağlı sivilist-alimlərin fikirləri verilir. Aparılan nəzəri təhlil əsasında fərdin şüurlu-könüllü sferasının zəruri yetkinliyinin prezumpsiyası kimi fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti anlayışının tərfi işlənilib hazırlanmışdır. Bildirilir ki, fiziki şəxsin şüurlu-könüllü sferasına mənfi təsir göstərən hüquqi faktlar olduqda belə bir prezumpsiya təkzib edilə bilər. Belə nəticəyə gəlinir ki, fiziki şəxsin şüurlu-könüllü sferasının zəruri yetişkənliyi prezumpsiyasının təkzibi fiziki şəxsin mülki fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması, hüquqi faktlar isə fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması üçün qanunla müəyyən edilmiş əsasları təşkil edir. Təqdim edilmiş müəllif tərfi fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyətinin və onun məhdudlaşdırılmasının hüquq elmində nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edən hüquqi mahiyyətini və xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa imkan verir.

Açar sözlər: prezumpsiya, prezumpsiyanın təkzibi, mülki hüquq, ailə hüququ, obyektiv hüquq, hüquq subyektliyi, hüquq qabiliyyəti, fəaliyyət qabiliyyəti, fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması, əqd fəaliyyəti, öhdəlik fəaliyyəti, sosial yetişkənlik, şüuri-iradə sferası, ağılabatanlıq, vicdanlı davranış, hüquqi fakt, fiziki şəxs, qəyyum, himayəçi.

PRESUMPTION OF THE NECESSARY MATURITY OF THE CONSCIOUS-VOLUME SPHERE OF THE PERSON

RUSLAN VELIYEV²

Abstract

The article examines the types of legal presumptions, provides an analytical review of the literature, as well as the opinions of civil scientists on the topic under study. Based on the theoretical analysis, a definition of the concept of civil capacity of an individual as a presumption of the necessary maturity of the conscious-volitional sphere of an individual has been developed. It is stated that, in the presence of legal facts indicating a negative impact on the conscious-volitional sphere of an individual, such a presumption can be refuted. It is concluded that the refutation of the presumption of the necessary maturity of the conscious-volitional sphere of an individual is the restriction of the civil capacity of an individual, and the legal facts are the statutory grounds for limiting the capacity. The given author's definition allows us to clarify the legal essence and features of the legal capacity of an individual and its limitations, which have theoretical and practical significance in legal science.

Keywords: presumption, refutation of presumption, civil law, family law, objective law, legal personality, legal capacity, legal capacity, limitation of legal capacity, legal capacity, legal capacity to commit a delict, social maturity, conscious-volitional sphere, reasonableness, conscientious behavior, legal fact, individual, guardian, trustee.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.05.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Vəkil, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası, Azərbaycan / email: veliyev.r@gmail.com.

² Lawyer, The Bar Association of Azerbaijan Republic, Azerbaijan / email: veliyev.r@gmail.com.

ПРОБЛЕМЫ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ РОДИТЕЛЕМ, ПРОЖИВАЮЩИМ ОТДЕЛЬНО ОТ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО РЕБЕНКА

АЗИЗ ГУЛИЕВ¹

Резюме

В данной статье рассматриваются правовые проблемы в осуществлении родительских прав на общение с несовершеннолетним ребенком добросовестным и законопослушным родителем, проживающим отдельно от ребенка. Актуальность темы обосновывается ослаблением традиционного института семьи, которое характеризуется непрерывным ростом числа расторгаемых браков и соответственно - ростом количества неполных семей. Анализируется нормативно-правовая база, регулирующая реализацию родительских прав. Исследуется насколько реально правовой статус отдельно проживающего родителя отличается от декларируемого и является ли он достаточным для осуществления родительских обязанностей по воспитанию и развитию несовершеннолетнего ребенка. Показывается, что в сложившейся правовой действительности, равенство прав и обязанностей супругов после их развода не соблюдается, так как родительские права отдельно проживающего родителя существенно ограничены, что в итоге, приводит к фактической утрате этим родителем ответственности за воспитание ребенка.

Ключевые слова: Родительские права, родитель, несовершеннолетний ребенок, правовые нормы, семейный кодекс, конституция, суд, опека, отдельное проживание, равенство прав и обязанностей, брак, неполная семья.

I. Введение

В статье 18.1.Конвенции о правах ребенка (данная Конвенция ратифицирована Азербайджанской Республикой в 1992 году) определено, что: «Государства-участники предпринимают все возможные усилия к тому, чтобы обеспечить признание принципа общей и одинаковой ответственности обоих родителей за воспитание и развитие ребенка. Родители или в соответствующих случаях законные опекуны несут основную ответственность за воспитание и развитие ребенка. Наилучшие интересы ребенка являются предметом их основной заботы» [4].

Вышеуказанное положение закреплено и в статье 17.П. Конституции Азербайджанской Республики: «Забота о детях и их воспитание являются долгом родителей. Государство осуществляет контроль за выполнением этого долга» [5].

Оно нашло своё отражение и в других нормативных документах и актах Азербайджана, в частности, в статье 19 закона Азербайджанской Республики о Правах ребенка: «Родители пользуются равными правами и имеют равные обязанности по воспитанию ребенка. Они обязаны растить ребенка здоровым, воспитывать его на основе общечеловеческих и национальных ценностей, подготовить ребенка к самостоятельной жизни. Основными обязанностями родителей являются обеспечение развития способностей ребенка, обеспечение его материальных и моральных потребностей, защита его прав и интересов. Вмешательство государственных органов в осуществление прав и обязанностей родителей в отношении детей допускается только в случаях, предусмотренных законом и только во имя интересов ребенка» [7].

Однако необходимо отметить и следующее обстоятельство: хотя приоритет защиты «интересов ребенка» является наиважнейшим фактором в нормативном регулировании вопросов связанных с семейным воспитанием несовершеннолетних, однако само это понятие «интересы ребенка» не имеет легального определения и по нему нет единства во взглядах среди участников данного рода правоотношений.

¹ Член Коллегии адвокатов Азербайджанской Республики / email: azizquliyev25@mail.ru

Так, один из известнейших российских специалистов по вопросам правовой охраны интересов ребенка, профессор А.М.Нечаева подчеркивала, что «при нормативном обеспечении права несовершеннолетнего на семейное воспитание имеет место многообразие интересов разных участников правоотношения, куда входят: ребенок, родители, государство. Определить, как они сочетаются, – тоже проблема, требующая своего разрешения» [1].

Поэтому важно, чтобы обеспечение приоритета защиты интересов ребенка не было бы противоестественным явлением, не «обесценивало» бы права и интересы других участников семейных правоотношений, не «рушило» бы саму семью.

В настоящей статье нами предпринята попытка исследовать насколько реальный правовой статус родителя, проживающего отдельно от ребенка, отличается от декларируемого и является ли этот статус достаточным для осуществления родительских обязанностей по воспитанию и развитию несовершеннолетнего ребенка.

Актуальность темы обоснована ослаблением традиционного института семьи, которое характеризуется непрерывным ростом количества расторгаемых браков в Азербайджане и как следствие этого – ростом количества неполных семей (семей с одним родителем).

Так, в 2023 году районными (городскими) регистрационными отделами Министерства юстиции Азербайджана было зарегистрировано 54200 браков и 21688 разводов (против 61939 браков и 15983 разводов в 2022 году).

Из приведенных статистических данных наглядно видно, что в 2023 году, в Азербайджане на каждые 10 зарегистрированных браков приходилось почти 4 развода; тогда как 20 лет назад, в 2003 году, на каждые 10 зарегистрированных браков приходилось меньше 1,2 развода (56091 и 6671 соответственно) [2, с. 8].

В чем причины такой неблагоприятной статистики?

Семья, по Конституции Азербайджанской Республики, является основной ячейкой общества и находится под особой опекой государства, но тем не менее, не смотря на все предпринимаемые государством усилия, трансформация семьи из полной (с двумя родителями) в неполную (с одним родителем) неуклонно продолжается из года в год.

В Азербайджане, на законодательном уровне не предусмотрена совместная опека над детьми в случае распада семьи. Поэтому при разводе, дети остаются под опекой одного из родителей (в большинстве случаев – дети остаются со своими матерями). Другой родитель (соответственно, в большинстве случаев – это отец), хотя и имеет законные права и обязанности участвовать в воспитании ребенка, но на практике не всегда, по тем или иным причинам, может осуществить их.

В результате, заложниками такой ситуации в конечном счете, оказываются дети, которые вырастают без общения с родителем, проживающим отдельно и поэтому, естественно считают, что неполная семья – это норма для семейных отношений.

Таким образом, более сбалансированное регулирование родительских прав родителя, отдельно живущего от ребенка, как на законодательном уровне, так и в случаях правоприменительной практики, а также неукоснительное выполнение судебных решений по спорам о порядке общения с ребенком – это вопрос не только правой справедливости, но и залог сохранения традиционных семейных ценностей нашего народа формировавшихся из века в век, из поколения в поколение.

II. Нормативно-правовое регулирование родительских прав и обязанностей родителя, проживающего отдельно от ребенка

Рассмотрим, основные правовые нормы действующего законодательства Азербайджанской Республики, регулирующие родительские права и обязанности родителя, проживающего отдельно от ребенка.

Отметим, что после развода, при раздельном проживании бывших супругов (типичная ситуация для подавляющего большинства случаев), первоначально определяется (или письменным соглашением родителей ребенка с нотариальным заверением или судебным

решением) с кем из родителей (под чьей опекой) будет проживать несовершеннолетний ребенок. И только после этого, определяются алиментные обязательства другого родителя, а также порядок общения этого родителя с ребенком (судами, по заявлению сторон судебного процесса, практикуется принятие временных мер по обеспечению исковых требований, касательно алиментных обязательств и определения порядка общения с ребенком).

Алиментные обязательства регулируются Семейным Кодексом Азербайджанской Республики и соответствующими разъяснениями Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики. Вопросы, касающиеся алиментных обязательств, предметом рассмотрения данной статьи не являются и поэтому на них мы останавливаться не будем.

Определение порядка общения регулируется, в основном, положениями статьи 61 Семейного Кодекса Азербайджанской Республики: «Осуществление родительских прав родителем, проживающим отдельно от детей» [6].

Согласно правовым нормам указанной статьи, если родители ребенка не могут прийти к соглашению о порядке общения, то их спор разрешается судом.

Как правило, помимо сторон процесса, к участию в судебном разбирательстве, привлекается соответствующий орган исполнительной власти, назначается судебная психолого-педагогическая экспертиза, а также, в зависимости от возраста несовершеннолетнего ребенка, заслушивается и учитывается мнение самого ребенка.

Судебной практикой выработаны типовые требования, которым должно соответствовать судебное решение при разрешении подобных споров. Эти требования отражены в решениях Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики.

При установлении судом порядка общения ребенка с отдельно проживающим родителем, главным критерием является учет наилучших интересов ребенка: суд принимает во внимание возраст ребенка, состояние его здоровья, привязанность к каждому из родителей и другие конкретные обстоятельства, способные оказать воздействие на физическое и психическое здоровье ребенка, на его нравственное развитие.

На родителя, который просит суд определить порядок общения ребенка с ним, возлагается обязанность доказать, что общение с ребенком не противоречит интересам ребенка и, что у него имеются все необходимые условия для содержания ребенка в период пребывания вместе с ним: жилое помещение, спальное место для ребенка, игрушки, книги, продукты питания и т.д.

При длительном периоде времени, в течение которого ребенок не общался с отдельно живущим родителем, возможно назначение судом адаптационного периода для повторного привыкания ребенка к своему родителю.

Также судами, как уже было отмечено выше, широко практикуется установление временного порядка общения с ребенком, действующего до тех пор, пока спор об определении порядка общения ребенка с отдельно живущим родителем не будет решен по существу и судебное решение по нему не войдет в законную силу.

Несмотря на то, что в судебных спорах об определении порядка общения с ребенком каждая ситуация индивидуальна, тем не менее судами выработался примерный стереотип решений по такого рода делам – в большинстве случаев разрешается общение родителя со своим ребенком в течении нескольких часов один раз (обычно по воскресным дням) в неделю.

III. Спорные моменты действующего нормативного регулирования правового статуса родителя, живущего отдельно от ребенка

В Конституции Азербайджанской Республики нет прямого указания на равенство прав и обязанностей родителей несовершеннолетнего ребенка. Есть только указание в статье 34. IV. на то, что: «Права супругов равны. Заботиться о детях, воспитывать их является как правом, так и долгом родителей».

Прямое указание на равенство прав и обязанностей родителей нашло своё отражение в правовых нормативных актах Азербайджанской Республики.

Так, как уже отмечалось выше, равные права и равные обязанности родителей по воспитанию ребенка закреплены в статье 19 закона Азербайджанской Республики о Правах ребенка.

Также, равенство прав и обязанностей родителей закреплено в статье 56 Семейного Кодекса Азербайджанской Республики: «56.1. Родители имеют равные права и несут равные обязанности в отношении своих детей. 56.2. Права и обязанности родителей, указанные в настоящей главе, прекращаются по достижении детьми совершеннолетия, при вступлении несовершеннолетних лиц в брак, а также в установленных законодательством случаях приобретения не достигшими совершеннолетия детьми полной дееспособности».

Отметим, что понятия «права супругов по воспитанию детей» и «права родителей по воспитанию детей» относительно тождественны. Под «правами родителей по воспитанию детей» могут пониматься, как и «права супругов по воспитанию детей», так и «права не супругов (бывших супругов или лиц, которые имеют совместных детей, но не имеют в официальном порядке зарегистрированных брачных отношений) по воспитанию детей».

Статьями 58 и 59 Семейного Кодекса, конкретизируются права и обязанности родителей, а статьёй 60 определяются принципы совместного осуществления родительских прав и решения возникших между родителями разногласий.

Положения статьи 61 Семейного Кодекса, определяют правовой статус родителя, живущего отдельно по своей сущности, нормы, прописанные в этой статье, определенно противоречат правовым нормам выше указанных статей 58-60.

Разберем детально эти противоречия.

Так, анализ положений статьи 61 приводит нас к выводу, что родитель, проживающий отдельно от детей (подчеркнем, добросовестный и законопослушный родитель), фактически освобождается от всех тех обязанностей (за исключением алиментных), которые были закреплены за ним, как за равноправным родителем, нормами статей 58 и 59. Причиной такого правового положения, является потеря этим родителем права на совместную опеку над детьми после развода. Судебное решение, соответствующее правоприменительной практике и определяющее порядок общения с ребенком, как правило, существенно сужает объем родительских прав родителя, проживающего отдельно и тем самым, делает невозможным его, даже частично сопоставимое с другим родителем (осуществляющим опеку над ребенком) участие в воспитании ребенка.

По закону, суд присуждает одному из родителей только физическую опеку, которая устанавливает, где живет ребенок и кто решает повседневные бытовые вопросы, касающиеся ребенка. Однако на практике, родитель осуществляющий физическую опеку, приобретает «де-факто» и единоличное право на юридическую опеку.

Напомним, что юридическая опека, согласно действующему законодательству, должна являться правом обоих родителей совместно принимать жизненноважные решения, касающиеся ребенка (например, выбор школы для ребенка, врача, медицинского лечения, спорта, религии и т.п.) и только в случае отсутствия взаимного согласия, родители (один из них), для решения возникших между ними разногласий, могут обратиться в соответствующий орган исполнительной власти или суд.

Фактически, сложившуюся практику признания единоличной опеки за родителем-опекуном, отмечает в одном из своих решений и Конституционный Суд: «В соответствии со статьей 13.1 Гражданско-Процессуального Кодекса, суд обязан разрешать споры на основании Конституции Азербайджанской Республики, правовых актов, принимаемым путем референдума, законов, указов Президента Азербайджанской Республики, постановлений Кабинета Министров Азербайджанской Республики, нормативно-правовых актов центральных органов исполнительной власти, а также международных договоров, стороной которой является Азербайджанская Республика».

В этом контексте передача ребенка на попечение одного из родителей в связи с расторжением брака, уход за ним, забота о его здоровье, образовании, развитии, быте, возложенные на родителя на попечении которого находится ребенок, могут служить

основанием для удержания с другого родителя в качестве алиментов суммы, близкой к минимальным средствам к существованию указанным в законодательных актах, определяющих прожиточный минимум» [8].

После развода, по факту, законопослушный и добросовестный родитель, обращаясь с иском об определении порядка общения в суд, априори, не имеет каких-либо, минимально гарантированных законом, родительских прав на воспитание ребенка. И только суд, заслушав доказательства этого родителя на требование иметь родительские права, а также мнения всех заинтересованных сторон, в том числе и другого родителя, а также, с учетом возраста и самого ребенка, фактически заново «наделяет» этого родителя родительскими правами, в большинстве случаев, весьма «усеченными» по сравнению с правами родителя-опекуна.

Другими словами, такой родитель, по независящим от него обстоятельствам (в силу судебного решения, ограничивающего его общение с ребенком обычно до минимума), не может выполнять свой конституционный долг по воспитанию своего ребенка, так как не имеет практической возможности осуществить своё право на совместную юридическую опеку над ребенком.

Помимо этого, нормы, прописанные в пунктах 61.5. и 61.6. Семейного Кодекса законодательно сужают объем родительских прав родителя, живущего отдельно от ребенка, по сути, лишая его права быть законным представителем своего ребенка, так как они явно противоречат положению статьи 59.1 вышеупомянутого кодекса: «Защита прав и интересов детей возлагается на их родителей. Родители, являются законными представителями своих детей, выступают в их защиту в судах, а также защищают их права и интересы, связанные с любыми физическими и юридическими лицами, без получения на то полномочий».

Кроме того, норма, прописанная в пункте 61.6., согласно которой: «В предоставлении такой информации может быть отказано только в случае наличия угрозы для жизни и здоровья ребенка со стороны родителя. Отказ в предоставлении информации (может быть оспорен в судебном порядке) не только ограничивает право родителя, проживающего отдельно, быть законным представителем своих детей, но и нарушает конституционное положение о презумпции невиновности, закрепленное в статье 63, часть III. Конституции: «Лицо, обвиняемое в совершении преступления, не обязано доказывать свою невиновность», так как обязывает законопослушного родителя доказывать в суде свою невиновность, чтобы получить право на получение информации о ребенке.

Вызывает определенное недоумение (возникает ощущение оговорки по Фрейду) и норма, закрепленная в статье 61.2, согласно которой: «Родитель, с которым проживают дети, не должен препятствовать общению ребенка с другим родителем, не причиняющего вреда его физическому, психическому здоровью, нравственному развитию».

Во-первых, получается, что законодатель заранее предполагает, что в семейном законодательстве имеются определенные «прорехи», которые дают возможность родителю, с которым проживают дети, при желании, не выполнять судебное решение по порядку общения, отдельно живущего родителя с ребенком (не смотря на обязательность исполнения судебного решения для всех лиц); а, во-вторых, без решения суда о лишении прав другого родителя, иметь возможность решать, причиняет ли общение вред ребенку или нет, что на практике означает фактическую зависимость родительских прав одного родителя от волеизъявления другого родителя, имеющего опеку над ребенком.

Юридическая двусмысленность возникает и при совместном рассмотрении правовых норм, регулирующих правовой режим «ограничение родительских прав» и правовой режим «осуществление родительских прав родителем, живущим отдельно от ребенка». Применяемые правовые нормы практически аналогичны, в силу чего возникает ощущение того, что законодатель фактически отождествляет указанные правовые режимы, но тогда закономерно возникает вопрос: а как это всё соотносится с декларируемым принципом равенства родительских прав?

Так, согласно статье 68.1 «Суд может с учетом интересов ребенка принять решение об отобрании ребенка у родителей (одного из них) без лишения их родительских прав (одного из них)».

По сути дела, передача физической опеки над ребенком, при разводе, одному из родителей, означает фактическое отобрание ребенка у другого родителя. Парадоксально, но факт, все нормы Семейного Кодекса, применяемые при ограничении родительских прав, за исключением положений пунктов 68.2-68.4, полностью соответствуют реальному правовому статусу законопослушного и добросовестного родителя, живущего отдельно от ребенка, и не имеющему возможности осуществлять декларируемую законом совместную юридическую опеку над ребенком, и постоянно находящегося под угрозой лишения или ограничения общения с ребенком, в силу расплывчатого и юридически неопределенного понятия, как «общение, причиняющее вред ребенку».

Как видно из вышеизложенного, объем родительских прав по воспитанию ребенка, у родителя, живущего отдельно существенно ограничивается, несмотря на закрепленное законодательством «равноправие родительских прав»; в силу чего, закономерно сужаются и обязанности этого родителя, которые на практике, сводятся только к выплате алиментов, но никак не к воспитанию ребенка.

Таким образом, мы однозначно можем констатировать, что правовое регулирование порядка общения ребенка с родителем, живущим отдельно, основанное не на применение императивных правовых норм, а на применение диспозитивных норм, делает реализацию родительских прав, позволяющих хотя бы минимальное общение с ребенком весьма проблематичным.

REFERENCES (LİTERATUPA):

1. Nechaeva, A.M. Legal problems of family education of minors: Monograph. Moscow: Prospect Publishing House. 2016 – 128 p (in Russian / Нечаева, А.М. Правовые проблемы семейного воспитания несовершеннолетних: Монография. Москва: Изд-во Проспект.2016 – 128с).
2. Oxu.az News, 14 Feb 2024.
URL: <https://ru.oxu.az/society/838239> (last access: 14.02.2024).
3. Resolution of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan dated July 27, 2016 (in Russian / Постановление Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики от 27 июля 2016 года).
URL: <https://constcourt.gov.az/ru/decision/902> (last access: 20.02.2024).
4. The Convention on the Rights of the Children.
URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (last access 20.02.2024).
5. The Constitution of the Republic of Azerbaijan.
URL: <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/constitution> (last access: 20.02.2024).
6. The Family Codex of the Republic of Azerbaijan.
URL: <https://e-qanun.az/framework/46946> (last access: 20.02.2024).
7. The Law on the Children's Rights.
URL: <https://e-qanun.az/framework/3292> (last access: 20.02.2024).
8. The population of the Republic of Azerbaijan.
URL: <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/population> (last access: 20.02.2024).

YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAYAN UŞAQDAN AYRI YAŞAYAN VALİDEYNİN VALİDEYNİK HÜQUQLARININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ PROBLEMLƏR

ƏZİZ QULİYEV¹

Annotasiya

Bu məqalədə uşaqdan ayrı yaşayan vicdanlı və qanuna tabe olan valideyn tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayan uşaq ilə ünsiyyətdə olan valideyn hüquqlarının həyata keçirilməsində hüquqi problemlərdən bəhs edilir. Mövzunun aktuallığı boşanmaların sayının davamlı artması və müvafiq olaraq tək valideynli ailələrin sayının artması ilə xarakterizə olunan ənənəvi ailə institutunun zəifləməsi ilə əsaslandırılır. Valideyn hüquqlarının həyata keçirilməsini tənzimləyən qanunvericilik bazası təhlil edilir. Ayrı-ayrılıqda yaşayan valideynin hüquqi statusunun elan ediləndən nə dərəcədə fərqləndiyini və yetkinlik yaşına çatmayan uşağın tərbiyəsi və inkişafı üçün valideyn vəzifələrinin həyata keçirilməsi üçün kifayət olub-olmadığını araşdırır. Göstərilir ki, mövcud hüquqi realıqda ər-arvadın boşandıqdan sonra hüquq və vəzifələrinin bərabərliyinə riayət olunmur, çünki ayrı yaşayan valideynin valideynlik hüquqları əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılır ki, bu da son nəticədə bu valideyn tərəfindən uşağın tərbiyəsi məsuliyyətinin faktiki itirilməsinə gətirib çıxarır.

Açar sözlər: Valideyn hüquqları, valideyn, azyaşlı uşaq, hüquq normaları, ailə məəcəlləsi, konstitusiya, məhkəmə, qəyyumluq, ayrıca yaşayış yeri, hüquq və vəzifələrin bərabərliyi, nikah, tək valideynli ailə.

PROBLEMS IN THE EXERCISE OF PARENTAL RIGHTS BY A PARENT RESIDING SEPARATELY FROM A MINOR CHILD

AZIZ GULIEV²

Abstract

This article discusses legal problems in the exercise of parental rights to communicate with a minor child by a conscientious and law-abiding parent living separately from the child. The relevance of the topic is justified by the weakening of the traditional institution of the family, which is characterized by a continuous increase in the number of divorced marriages and, accordingly, an increase in the number of single-parent families. The legal framework regulating the exercise of parental rights is analyzed. It examines how much the real legal status of a separated parent differs from the declared one and whether it is sufficient to carry out parental responsibilities for the upbringing and development of a minor child. It is shown that in the current legal reality, the equality of rights and responsibilities of spouses after their divorce is not respected, since the parental rights of a separately living parent are significantly limited, which ultimately leads to the actual loss of responsibility for raising the child by this parent.

Keywords: Parental rights, parent, minor child, legal norms, family code, constitution, court, guardianship, separate residence, equality of rights and responsibilities, marriage, single-parent family.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.03.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü / email: azizquliyev25@mail.ru

² Member of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan / email: azizquliyev25@mail.ru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA 2012-2023-CÜ İLLƏRDƏ TÖRƏDİLMİŞ DÖVLƏT HAKİMİYYƏTİ ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏRİN KRİMİNOLOJİ TƏDQIQININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ

YUNİS İSMAYILOV¹

Annotasiya

Məqalədə 2012-2023-cü illər ərzində törədilmiş cinayətlərin strukturunda dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan və əvvəlki on ilə nisbətən daha da artan cinayətlərlə bağlı göstəricilərin dinamikası şərh edilir, eyni zamanda hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə cinayətlərinin vəziyyətinə və səviyyəsinə təsir göstərən ümumi və xüsusi amillər təhlil edilir. Müəllif qeyd edir ki, kriminoloji baxımdan neqativ, anti-ictimai yönümlər öz-özünə meydana gəl-mir və onlar mənşə etibarilə sosial köklərə malikdir, fərdin onu əhatə edən makro və mikro mühitlə ünsiyyəti prosesində təşəkkül tapır. Məqalədə hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə cinayətlərinin xəbərdar edilməsi üzrə xüsusi tədbirlər qismində aşağıdakı tədbirlərin görülməsinin zəruriliyi irəli sürülür: hakimiyyət nümayəndələrinin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəldilməsi, ekstremal vəziyyətlərdə onların qanun çərçivəsində qətiyyətli hərəkət etmək vərdislərinin möhkəmləndirilməsi, media ilə əlaqələrin gücləndirilməsi və genişləndirilməsi, əhalinin nəzərində hakimiyyət nümayəndələrinin nüfuzunun yüksəldilməsində onların imkanlarından istifadə edilməsi, cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi.

Açar sözlər: hakimiyyət, hakimiyyət nümayəndəsi, cinayət, kriminologiya, müqavimət göstərmək, zor tətbiq et-mək, cinayətkar, qanunvericilik, normativ akt, milli qanunvericilik.

I. Giriş

Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə cinayətlərinin vəziyyətinə və səviyyəsinə ümumi səciyyəli amillərlə yanaşı, ictimai münasibətlərin baxılan sahəsi üçün səciyyəvi olan xüsusi amillər də təsir göstərir. Belə amillərə aşağıdakılar daxildir:

- a) hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə ilə bağlı kriminogen şəraitlə bağlı vəziyyət;
- b) hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə ilə bağlı cinayət-hüquqi normaların keyfiyyəti, onların vətəndaşların davranışına təsir etmə qabiliyyəti;
- c) cinayət-hüquqi qadağaların məzmunu barədə vətəndaşların məlumatlı olması [7, s. 12], cinayət qanunvericiliyinin baxılan normalarının təbliğinin səviyyəsi və keyfiyyəti;
- ç) hakimiyyət nümayəndələrinin peşəkar fəaliyyətinin keyfiyyəti: onun qanunilik və peşəkar mədəniyyət səviyyəsi, belə fəaliyyətin əhalinin nəzərində qiymətləndirilməsi;
- d) hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin vəziyyəti və səmərəliliyi.

Kriminoloji baxımdan neqativ, anti-ictimai yönümlər öz-özünə meydana gəlmir. Onlar mənşə etibarilə sosial köklərə malikdir, fərdin onu əhatə edən makro və mikro mühitlə ünsiyyəti prosesində təşəkkül tapır. Kriminologiya təkcə cinayətin mövcudluğunun qanunauyğunluqlarını deyil, həm də mürəkkəb və çoxşaxəli problemlə bilavasitə əlaqəli olan bütün hadisələri və prosesləri öyrənir [3; 4; 10]. Qeyd edək ki, “cinayətkar davranış” anlayışı cinayət qanununda təsbit edilmiş “cinayət” anlayışından daha genişdir. Cinayətkar davranışın öyrənilməsi təkcə cinayətkar aktın özünün deyil, həm də onu doğuran amillərin nəzərdən keçirilməsini əhatə edir. Bu, cinayətin məhz hansı halların təsiri altında törədildiyini real olaraq başa düşməyə, başqa sözlə, hüquqazidd əməlin genezisini aydınlaşdırmağa imkan verir. Fərdi cinayətkar davranışın yaranması prosesinin tədqiqi üçün şəxsiyyətlə mühitin qarşılıqlı münasibətlərinin iki cəhətinə diqqət yetirilməsi zəruridir: şəxsiyyətin təşəkkül tapmasının, onun daxili aləminin mənəvi və hüquqi cəhətdən deformasiyaya uğramasına zəmin yaradan şərait; cinayətin törədildiyi konkret şərait.

¹ Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvü / email: ismayilov.yunis@yahoo.com

X.D.Ələkbərov “cinayətkarlıqla güzəştə mübarizə” ideyasını ziddiyyətli və mahiyyətə yanlış adlandırır. Kriminalist alim yazır: “Güzəştə getməmək” termini cinayətkarlıqla mübarizəni gücləndirməyin zəruri olmasına əhalini inandırməyə cəhd etməkdən başqa heç bir mənə yükü daşımır” [1, s. 22]. Y.İ.Qlinskinin fikrincə, “cinayət və cinayətkarlıq nisbi anlayışdır, çünki hansı əməlin cinayət sayılmasını qanunverici müəyyən edir” [6, s. 19]. D.N.Fartukovaya görə, cinayət hüququnun qarşısında duran vəzifələr sosial siyasətin bir hissəsidir [5]. İ.İ.Karpets cinayət hüququnda güzəşt ideyasının qəbul edilməsini mümkün hesab edir. Ancaq bu zaman o qeyd edir ki, “güzəşt dedikdə, nəyisə güzəştə getməyi deyil, cinayətkarlıqla mübarizənin maraqları naminə güzəştə başa düşmək lazımdır, burada kiçik güzəşt sosial-mənəvi cəhətdən böyük nəticə əldə etməyə imkan verir” [8, s. 4].

Qeyd edək ki, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində münasibətlərin idarə edilməsi çərçivəsində vətəndaşlar üçün bir sıra davranış qaydalarını müəyyən edən cinayət-hüquqi normaların işlənilib hazırlanmasında, eləcə də bu normaların tətbiqi sahəsində dövlət hakimiyyət orqanlarının humanistliyinin gücləndirilməsi, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi zəruriliyi nəzərə alınmalıdır. Digər tərəfdən, ölkədə zorakılıq cinayətlərini, o cümlədən hakimiyyət nümayəndələrinə qarşı törədilən cinayətləri doğuran amillərin öyrənilməsi vacibdir [18]. Y.S.Jarikov düzgün olaraq qeyd edir ki, “qanunçuluq bütün ictimai sistemin normal fəaliyyət göstərməsi üçün əsas hüquqi ideyadır” [20, s. 26].

II. Kriminoloji aspektlər

Azərbaycan Respublikasında 2012-2022-ci illər üzrə törədilmiş cinayətlərin strukturunda dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərlə bağlı göstəricilər aşağıdakı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

1	İllər	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
2	Qeydə alınmış cinayətlərin ümumi sayı	21897	22381	24607	26916	26611	26613	26381	26672	26004	31131	36494
3	Əvvəlki ilə nisbətən dinamika (rəqəmlə)	-2366	+484	+2226	+230	-305	-498	+168	+291	-668	+5127	+5363
4	Əvvəlki ilə nisbətən dinamika (%-lə)	+536	+2,2%	+9,9%	+9,4%	-1,1%	-1,8%	+0,6%	+1,1%	-2,5%	-2,5%	+17,2%
5	2011-ci ilə nisbətən dinamika (rəqəmlə)	+3285	+3769	+5995	+8304	+7999	+7491	+7769	+8060	+7392	+12519	+17892
6	2011-ci ilə nisbətən dinamika (%-lə)	+17,6%	+20,2%	+32,2%	+44,6%	+42,9%	+40,2%	+41,7%	+43,3%	+39,7%	+67,2%	+96%
7	Əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin sayı (cinayətkarlıq əmsalı)	239	238	257	277	271	268	264	265	257	307	361
8	Dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətlərin sayı	665	722	722	751	726	672	884	835	732	1652	1443

9	Əvvəlki ilə nisbətən dinamika (rəqəmlə)	-141	-57	0	+29	-25	-54	+212	-49	-103	+920	-209
10	Əvvəlki ilə nisbətən dinamika (%-lə)	-17,4%	-7,9%	0	+34%	-3,3%	+7,4%	-31,5%	-15,5%	-12,3%	+125%	-12,6%
11	2011-ci ilə nisbətən dinamika (rəqəmlə)	-141	-84	-84	-55	-80	-134	+78	+29	-74	+846	+697
12	2011-ci ilə nisbətən dinamika (%-lə)	-17,4%	-10,4%	-10,4%	-6,8%	-9,9%	-16,6%	+9,6%	+3,5%	-9,1%	+104%	+86,4%

Qeyd edək ki, 2012-ci ildə 21897, 2013-cü ildə 22381, 2014-cü ildə 24607, 2015-ci ildə 26916, 2016-cı ildə 26611, 2017-ci ildə 26113 cinayət qeydə alınmışdır. Rəqəmlərdən göründüyü kimi, törədilən cinayətlərin sayı ildən-ilə artmaqda davam etmişdir. Eyni zamanda, dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərin sayında da artım qeydə alınmışdır: bu cür cinayətlərin sayı 2012-ci ildə 665, 2013-cü ildə 722, 2014-cü ildə 722, 2015-ci ildə 751, 2016-cı ildə 726 olmuş, yalnız 2017-ci ildə bu rəqəm 672-yə düşsə də, 2018-ci ildə 884-ə qalxmışdır. Əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin sayı isə 2012-ci ildə 239-dan 2017-ci ildə 268-ə qalxmışdır. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatlarına əsasən, 2018-ci ildə Azərbaycanda 26381 cinayət qeydə alınmışdır. Bu cinayətlərin 884-ü (+212; +31.5%) dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir. Həmin ildə Azərbaycanda əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin sayı 264 olmuşdur [11]. 2019-cu ildə isə 26672 cinayət qeydə alınmışdır. Bu cinayətlərin 835-i (-49; -5.5%) dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir [12]. 2019-cu ildə Azərbaycanda əhalinin hər 100 min nəfəri üzrə qeydə alınmış cinayətlərin sayı 265 olmuşdur. Amma adı çəkilən ildə bu göstərici Ermənistanda 906, Qazaxıstanda 1315, Rusiya Federasiyasında, 1379, Ukraynada isə 1059 olmuşdur [13].

2020-ci il ərzində ölkədə 26004 cinayət faktı qeydə alınmışdır ki, bu da 2019-cu ilin göstəricisindən 2,5 faiz azdır. Əhalinin hər 100 min nəfərinə hesabı ilə qeydə alınmış cinayət hadisələrinin sayı da əvvəlki dövrlə müqayisədə 8 bənd azalaraq 258 olmuşdur. Qeydə alınmış cinayətlərin 732-i (-103; -12,3%) dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir [14]. Azərbaycan Respublikasında idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərə görə 2019-cu ildə 279 nəfər, 2020-ci ildə isə 221 nəfər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. 2020-ci il ərzində idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərə görə birinci instansiya məhkəmələrinə 191 iş daxil olmuşdur [2].

2021-ci il ərzində Azərbaycan Respublikasında 31131 cinayət faktı qeydə alınmışdır ki, bu da 2020-ci ilin göstəricisindən 19,7 faiz çoxdur. Bu cinayətlərin 4941-i ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin payına düşür. Əhalinin hər 100 min nəfəri hesabı ilə qeydə alınmış cinayət hadisələrinin sayı da əvvəlki dövrlə müqayisədə artaraq 307 olmuşdur. Qeydə alınmış cinayətlərin 1652-i dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir. Göründüyü kimi, dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərin sayında 2020-ci il ilə müqayisədə artım olmuşdur (1652 -732 = 920). Azərbaycan Respublikasında 2021-ci ildə sərxoş vəziyyətdə idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərə görə 4 nəfər məhkum olunmuşdur. Bakı şəhəri digər MDB ölkələrinin paytaxtları ilə müqayisədə ən təhlükəsiz şəhərlərdən biri sayılır [13]. 2021-ci ildə isə Azərbaycan Respublikasında baş vermiş 31131 cinayətdən 1652-i (2020-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə +920) dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir [13].

2022-ci il ərzində ölkədə 36494 cinayət faktı qeydə alınmışdır ki, bu da 2021-ci ilin göstəricisindən 17,2% çoxdur. Qeydə alınan cinayətlərin 1443-ü dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərdir ki, bu da əvvəlki ilin göstəricisindən 74,6% çoxdur. 2022-ci ildə əhalinin hər 100 min nəfəri üzrə qeydə alınmış cinayətlərin sayı əvvəlki dövrlə müqayisədə 54 bənd artaraq 361 olmuşdur

[14]. 2023-cü ildə isə cinayət törətməsi müəyyən olunmuş şəxslərin sayı 36811 nəfərə çataraq 2022-ci ilə nisbətən 317 nəfər artmışdır [15].

Qeyd etmək istərdik ki, 2000-2011-ci illərdə cinayət törədənlərin ümumi sayı 5706 nəfər, yəni 30,7% artmışdırsa, son 11 ildə (2012-2022-ci illərdə) 17882 nəfər (96%) çox olmuşdur. Dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayət törədənlərin sayı 2004-2011-ci illərdə 151 nəfər azalmışdırsa, 2012-2022-ci illərdə əksinə, 697 nəfər (86,4%) artmışdır. Əhalinin hər 100 min nəfərinə düşən cinayətlərin sayı 2000-2011-ci illərdə 51 nəfər (31,6%) artmışdırsa (161 nəfərdən 212 nəfərə çatmışdır), 2012-2022-ci illərdə 212 nəfərdən 361 nəfərə çataraq 149 nəfər (70,2%) çox olmuşdur.

Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə əməlini törətmiş cinayətkarın şəxsiyyətinin kriminoloji tipologiyasını həmin şəxsiyyətin fərqləndirici xüsusiyyətlərinin ifadəsi olan xarakteri, davranışı ilə bağlı olan əlamətlərinin məcmusu təşkil edir. Qeyd edilən cinayəti törətmiş şəxslər haqqında statistik məlumatlar, bir sıra elə xüsusiyyətlər müəyyən etməyə imkan verir ki, bu, kifayət qədər böyük ehtimalla qeyd edilən cinayətlərin törədilməsi ilə bağlı olan şəxslərin dairəsini müəyyən etməyə imkan verir. S.V.Starodumov düzgün olaraq göstərir ki, birinci instansiya məhkəməsində icraat cinayət işinə baxılmasının vacib mərhələlərindən biridir [17, s. 3]. T.K.Ryabinanın təbirincə, ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmə hakimiyyəti sosial-hüquqi hadisədir [16, s. 16].

Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə cinayətləri törətmiş cinayətkarların səciyyəvi xüsusiyyətləri haqqında təsəvvür əldə etmək üçün onların şəxsiyyətinin xarakteristikasını cins, yaş, təhsil, məşğuliyyət növü, ailə vəziyyəti və s. göstəricilər üzrə nəzərdən keçirmək zəruridir. B.S.Volkov yazır: Hüquq pozucuları üçün səciyyəvi olan ümumi xüsusiyyətlərlə yanaşı, müəyyən qrup cinayətkarlar, məsələn, xuliqan, soyğunçu... və s. üçün səciyyəvi olan əlamətlər haqqında da danışmaq lazımdır. Yalnız belə şəraitdə cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı konkret mənə və praktik əhəmiyyət kəsb edir [19, s. 28]. V.İ.Qladkix haqlı olaraq göstərir ki, cinayətkarların şəxsiyyəti ilə bağlı məlumatlara kriminalist-sosioloqlar çox diqqət yetirirlər (cins, yaş, sosial vəziyyət, təhsil və s.) [4, s. 9]. Analoji mövqedən çıxış edən V.O.Kasimov qeyd edir ki, kriminologiya elmində cinayətkarın şəxsiyyəti həmişə xüsusi önəm kəsb etmişdir [9, s. 17].

III. Nəticə

Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə cinayətlərinin xəbərdar edilməsi üzrə xüsusi tədbirlər qismində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi zəruridir: hakimiyyət nümayəndələrinin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəldilməsi, ekstremal vəziyyətlərdə onların qanun çərçivəsində qətiyyətli hərəkət etmək vərdislərinin möhkəmləndirilməsi, media ilə əlaqələrin gücləndirilməsi və genişləndirilməsi, əhalinin nəzərində hakimiyyət nümayəndələrinin nüfuzunun yüksəldilməsində onların imkanlarından istifadə edilməsi, cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Alikperov Kh.D. Criminality and compromise / Baku: Elm, - 1992. - 196 p (in Russian / Аликперов, Х.Д. Преступность и компромисс / Баку: ЭЛМ, - 1992. - 196 с).
2. Criminality in Azerbaijan. State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan (Bulletin prepared based on the information of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan) / - Baku: - 2021. - 24 p (in Azerbaijani / Azərbaycanda cinayətkarlıq. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (Bülleten Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin məlumatları əsasında hazırlanmışdır) / - Bakı: - 2021. - 24 s).
3. Criminology: Textbook / Ed. O.S.Kapinus. - Moscow: Yurait, - 2021. - 1132 p (in Russian / Криминология: Учебник / Под общей редакцией О.С.Капинус. - Москва: Юрайт, - 2021. - 1132 с).
4. Criminology: Textbook / Ed. V.I. Gladkikh. - Moscow: Justice, - 2021. - 422 p (in Russian / Криминология: Учебник / Под общей редакцией В.И.Гладких. - Москва: Юстиция, - 2021. - 422 с).

5. Fartukov D.N. Social essence of criminal law through the prism of criminal policy, - 2011 (in Russian / Фартукова Д.Н. Социальная сущность уголовного права через призму уголовной политики, - 2011).
URL: <https://cyberleninka.ru/article-s...> (last access: 22.05.24).
6. Glinsky Y.I. Postmodern Criminology (Neocriminology) / St. Petersburg: Aletheia, - 2021, - 136 p (in Russian / Глинский Я.И. Криминология постмодерна (неокриминология) / СПб: Алетейя, - 2021, - 136 с).
7. Grounds for criminal-legal prohibition. Criminalization and decriminalization / ed. V.N.Kudryavtsev, A.M.Yakovlev. - Moscow: Nauka, - 1982. - 304 p (in Russian / Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / отв. ред. В.Н.Кудрявцев, А.М.Яковлев. - Москва: Наука, - 1982. - 304 с).
8. Karpets I.I. Preface to the monography of Kh.Alikperov ("Crime and Compromise") / Vaku: Elm, - 1992, - 12 p (in Russian / Карпец И.И. Предисловие к монографии Х.Аликперова ("Преступность и компромисс") / Баку: ЭЛМ, - 1992, - 12 с).
9. Kasimov V.O. Age of the criminal as a criminological problem: / Diss. candidate of legal sciences. / - Saratov, 2018. - 231 p (in Russian / Касимов В.О. Возраст преступника как криминологическая проблема: / Дисс. канд. юрид. наук. / - Саратов, 2018. - 231 с).
10. Kozachenko I.Y., Korsakov K.V. Criminology. Textbook and practical training for bachelor's and specialist's degrees / Moscow: Yurait, - 2018. - 277 p (in Russian / Козаченко И.Я., Корсаков К.В. Криминология. Учебник и практикум для бакалавриата и специалитета / Москва: Юрайт, - 2018. - 277 с).
11. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan. Analysis for 2019 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. 2019-cü il üzrə təhlil).
URL: <https://mia.gov.az/index.php?/az/content/29999/> (last access: 14.05.24).
12. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan. Analysis for 2020 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. 2020-ci il üzrə təhlil).
URL: <https://mia.gov.az/index.php?/az/content/30013/> (last access: 17.05.24).
13. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan. Analysis for 2021 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. 2021-ci il üzrə təhlil).
URL: <https://mia.gov.az/?/az/content/30024> (last access: 02.05.24).
14. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan. Analysis for 2022 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. 2022-ci il üzrə təhlil).
URL: <https://mia.gov.az/?/az/content/30048/https://apa.az/az/incident/azerbaycanda-cinayetlerin-sayi-aciqqlanib-749480> (last access: 17.05.24).
15. Ministry of Internal Affairs of the Republic of Azerbaijan. Analysis for 2023 (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. 2023-cü il üzrə təhlil).
URL: <https://mia.gov.az/az/menu/30205> (last access: 14.05.24).
16. Ryabinina T.K. Implementation of judicial power at the stage of preparing a criminal case for a court hearing: theory and law enforcement: / Diss. Doctor of Law. / - Kursk, 2021. - 545 p (in Russian / Рябина Т.К. Реализация судебной власти на стадии подготовки уголовного дела к судебному заседанию: теория и правоприменение : / Дисс. докт. юрид. наук. / - Курск, 2021. - 545 с).
17. Starodumov, S.V. Judicial actions of an investigative nature in the consideration of criminal cases in the court of first instance / Diss. Cand. of Law. / - Izhevsk, 2018. - 206 p (in Russian / Стародумов С.В. Судебные действия следственного характера при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции / Дисс. канд. юрид. наук. / - Ижевск, 2018. - 206 с).
18. Vinokurov V.N. The direct object of the crime and its place in the classification of objects of the crime. "Russian Law Journal", No. 1, 2017 (in Russian / Винокуров В.Н. Непосредственный объект преступления и его место в классификации объектов преступления. «Российский юридический журнал», №1, 2017 г).

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neposredstvennyi-obyekt-prestupleniye> (last access: 18.05.24).

19. Volkov B.S. Motives for crimes / Kazan: Kazan University Publishing House, - 1982, - 153 p (in Russian / Волков Б.С. Мотивы преступлений / Казань: Издательство Казанского университета, - 1982, - 153 с).
20. Zharikov Y.S. Legality as a principle of criminal liability: Study guide / Moscow: Justice, - 2021, - 262 p (in Russian / Жариков Ю.С. Законность как принцип уголовной ответственности: Учебное пособие / Москва: Юстиция, - 2021, - 262 с).

ACTUAL PROBLEMS OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH OF CRIMES AGAINST STATE POWER COMMITTED IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN IN 2012-2023

YUNIS ISMAILOV¹

Summary

In the article, the dynamics of the indicators related to the crimes against the state power in the structure of crimes committed during the period 2012-2023, which increased even more than in the previous 10 years, are interpreted. At the same time, the general and specific factors which have impact on the situation and level of the crimes of resisting or using force against the representative of the government are analyzed. The author notes that from the criminological point of view, negative, antisocial tendencies do not appear by themselves and they have social roots in origin, they are formed in the process of communication of the individual with the surrounding macro and micro environment. The article suggests the need to take the following measures as special measures to warn of the crimes of resisting or using force against the representative of the authorities - constantly raising the level of professionalism of the representatives of the authorities, strengthening their habits of acting decisively within the law in extreme situations, strengthening and expanding relations with the mass media, using their opportunities to increase the reputation of the authorities in the eyes of the population, improving the criminal legislation.

Keywords: authority, representative of authority, crime, criminology, resistance, use of force, criminal, legislation, normative act, national legislation.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ, СОВЕРШЕННЫХ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В 2012 – 2023 ГОДАХ

ЮНИС ИСМАИЛОВ²

Резюме

В статье трактуется динамика показателей, связанных с преступлениями против государственной власти в структуре преступлений, совершенных за период 2012 – 2023 гг., которые возросли даже больше, чем за 10 лет. Анализируется общее влияние на ситуацию и уровень преступлений сопротивления или применения силы против представителя власти и конкретных факторов. Автор отмечает, что с криминологической точки зрения негативные, антисоциальные тенденции не возникают сами по себе и имеют социальные корни по происхождению, они формируются в процессе общения личности с окружающей макро- и

¹ Member of the Bar Association of the Republic of Azerbaijan / email: ismayilov.yunis@yahoo.com

² Член Коллегии Адвокатов Азербайджанской Республики / email: ismayilov.yunis@yahoo.com

микросредой. В статье высказывается мнение о необходимости принятия в качестве специальных мер по предупреждению преступлений сопротивления или применения силы в отношении представителя власти следующие меры: - постоянное повышение уровня профессионализма представителей власти, укрепление у них навыков действовать решительно в рамках закона в чрезвычайных ситуациях, укрепление связей со средствами массовой информации и расширение, использование их возможностей для повышения авторитета власти в глазах населения, совершенствование уголовного законодательства.

Ключевые слова: *власть, представитель власти, преступление, преступник, криминология, сопротивление, принуждение, законодательство, нормативный акт, национальное законодательство.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 29.05.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ARBITRAJ MÜBAHİSƏLƏRİN HƏLLİNİN ALTERNATİV ÜSULU KİMİ

ORXAN AĞAYEV¹

Annotasiya

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında “Beynəlxalq Arbitraj haqqında” Qanunu əvəz etməyi nəzərdə tutulan “Arbitraj haqqında” Qanun ətraflı təhlil edilir. Qanun arbitraj məhkəməsinə çıxarılmalı olan mübahisələrin kateqoriyalarını, yerli arbitrlərin seçilməsi meyarlarını, arbitraj qərarlarının tanınması və icrası qaydalarını müəyyən edir, məhkəmə yükünün azaldılması vasitəsi kimi daxili arbitraj sisteminin inkişafına, habelə ölkənin arbitraj təcrübəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Məqalə həm də mübahisələri məhkəmə sistemində cəlb etmədən münaqişələrin həlli üsulu kimi mənşəyindən başlayaraq arbitrajın tarixinə toxunmaqla genişləndirir. Arbitrajın təkamülü ətraflı şəkildə araşdırılır, onun qədim kökləri və bir çox mədəniyyətlər və hüquq sistemləri arasında tədricən inkişafı vurğulanır, Azərbaycan Respublikasında yerli arbitraj kontekstinin xüsusiyyətləri araşdırılaraq “arbitraj məhkəmələri” termininə xüsusi diqqət yetirilir. Bundan əlavə, məqalədə ölkəmizdə arbitraj və mediasiya arasında mühüm müqayisəyə toxunulur, mübahisələrin alternativ həllinin bu iki üsulu arasındakı fərqlər və oxşarlıqlar vurğulanır. Hər iki üsul hüquqi təcrübədə münaqişələrin həllinə və işgüzar münasibətlərin möhkəmləndirilməsinə kömək edən əsas alətlərdir.

Açar sözlər: arbitraj haqqında qanun, mübahisələrin alternativ həlli, arbitraj, arbitraj sazişi, arbitraj məhkəməsi, beynəlxalq arbitraj, arbitraj təşkilatları, arbitraj qərarı, mediasiya.

I. Giriş

Mübahisələrin alternativ həlli müasir hüquqi təcrübənin mühüm və artan aspektidir və ənənəvi məhkəmə proseslərindən fərqli olaraq münaqişələrin həlli üçün effektiv, qənaətcil və daha az qarşıdurma yollarının tapılmasına yönəlmişdir. Hüquqi mübahisələrin həcmi və mürəkkəbliyinin durmadan artdığı və məhkəmə sistemlərinin çox vaxt həddən artıq yükləndiyi bir dövrdə mübahisələrin alternativ həlli mexanizmləri həm biznes, həm də fiziki şəxslər üçün dəyərli olan alternativ yanaşma təklif edir.

Qlobal münasibətlər sahəsində mübahisələrin məhkəmə vasitəsilə həllinin klassik üsulları ilə yanaşı, mübahisələrin alternativ həllinin müxtəlif üsulları geniş istifadə olunur, bunların arasında B.V.İqorevnanın əsərlərində göstərilənlər kimi, aşağıdakılar fərqlənir: ekspert rəyi (expert determination), danışıqlar, vasitəçinin iştirakı ilə danışıqlar (facilitated negotiation və ya facilitation), barışıq (conciliation), mediasiya (mediation), vasitəçilik-arbitraj (med-arb), mini-məhkəmə (mini-trial), faktların müəyyən edilməsi (fact finding), mübahisələrə baxılması üzrə şuralar (dispute review boards), özəl mühakimə (private judging), ilkin neytral qiymətləndirmə (early neutral evaluation), “çoxqapılı məhkəmə” konsepsiyası (multi-door courthouse), məhkəməyədək həll etmə konfransı (settlement conference), andlı iclasçılarla məhkəməyədək sadələşdirilmiş mühakimə (summary jury trial) və sair [2].

Alternativ mübahisələrin həlli üsulları arasında arbitraj mühüm yer tutur, baxmayaraq ki, Avropa Komissiyasının 19 aprel 2002-ci ildə Brüsseldə nəşr olunan Mülki və Kommersiya Mübahisələrinin Alternativ Həlli üzrə “Yaşıl Vərəq”-də (green paper) mübahisələrin alternativ həlli üsullarının arbitraj istisna olmaqla, neytral üçüncü tərəf tərəfindən aparılan mübahisələrin məhkəmədənənar həlli prosesləri kimi təsvir edildiyi vurğulanır. Arbitrajın AMH-dən daha çox kvazi-məhkəmə proseduruna yaxın olduğuna istinad edərək, arbitrlərin qərarları məhkəmələrin qərarlarını əvəz edirlər [3]. Arbitraj qərarı (arbitration award) həmin institutun tərkib hissəsi olduğu kimi, arbitrajın kvazi-məhkəmə xarakterini tanımaq doğru olsa da, daha geniş mənada, arbitraj, şübhəsiz ki, mübahisələrin alternativ həllinin bir formasıdır. Üstəlik, mübahisələrin alternativ həlli kontekstində alternativ dedikdə,

¹ Hüquqşünas / “Bureau 28a” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti / orxan.Agayev@bureau28a.com

məhkəmə çəkişmələrindən başqa istənilən üsul başa düşülür, yəni mübahisələrin məhkəmə zalından kənarında həlli üçün hər hansı vasitə nəzərdə tutulur [11].

Arbitraj milli və beynəlxalq səviyyədə bir sıra qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Arbitrajı tənzimləyən əsas beynəlxalq sənədlərdən biri arbitraj qərarlarının beynəlxalq səviyyədə tanınmasını və icrasını təşviq edən Xarici Arbitraj Qərarlarının tanınması və icrası haqqında 1958-ci il Nyu-York Konvensiyasıdır. Bundan əlavə, Avropa Şurası çərçivəsində Vahid Arbitraj Qanununu nəzərdə tutan 1966-cı il Avropa Konvensiyası qəbul edilmişdir ki, bu da Avropa ölkələrində arbitraj prosesinin unifikasiyasına və sadələşdirilməsinə töhfə verir.

Arbitrajın tarixi çox qədimlərə gedib çıxır, onun əhəmiyyətini və mübahisələrin həlli metodu kimi üstünlüyünü ən ibtədai cəmiyyətlərdə belə nümayiş etdirir. Dərin tarixi köklərə malik olan bu üsul ailə hüququ, daşınmaz əmlak, kommertiya sövdələşmələri, etibarlı idarəetmə və vərəsəlik kimi hüququn müxtəlif sahələrində geniş tətbiq tapıb və bu günə kimi öz əhəmiyyətini göstərir. Ailə hüququnda özünü tapan arbitrajın ən ilkin nümunələrindən biri Əhdi-Ətiqdəki məşhur epizodda əks olunur. Burada məhkəmədə padşah Süleyman analıq iddiasında olan iki qadın arasında uşağı qılıncla bölməyi təklif edir. Məhkəmədəki bu təklif əsl ananın şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyırdı, ümid edilirdi ki, onun uşağı xilas etmək istəyi hətta özünə zərər versə də, onu tanımağa imkan verəcəkdir. Yunan mifologiyasında Juno, Pallas Athena və Venera arasında gözəllik üstündə mübahisədə kral çobanı Parisin münaqişənin həllinin digər üsullarının nəticəsiz qalmasından sonra arbitr seçildiyi zaman arbitrajdan bəhs edilir. Makedoniyalı İskəndərin atası II Filippin sülh müqavilələri əsasında tez-tez müraciət etdiyi qədim Yunanıstanda ərazi mübahisələrinin həllində arbitraj mühüm rol oynayırdı. Ticarət əməliyyatları sahəsində Marko Polonun karvanları və Yunan və Finikiya tacirləri arasında mübahisələri həll etmək üçün arbitrajdan istifadə olunurdu. Orta əsrlərdə, İngiltərədə tacirlər arasında mübahisələr çox vaxt kral məhkəmələri deyil, arbitraj məhkəmələri vasitəsilə həll edilirdi, çünki torpaq mübahisələrinə daha çox diqqət yetirilirdi. Kommertiya müqavilələrində arbitraj müqavilələri haqqında ilk qeyd 1224-cü ilə təsadüf edir, o zaman müxtəlif şəhərlərə və yarmarkalara səyahət edən tacirlər kommertiya əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsi zamanı yaranan mübahisələrin tez həllinə ehtiyac duyurdular [4].

Arbitraj artıq biznes, istehlakçı və əmək münasibətlərində mübahisələrin həlli üçün standart və qəbul edilmiş üsul kimi tanınır. O, beynəlxalq və milli şirkətlər tərəfindən mübahisələrin həlli xərclərini azaltmaq, cari və gələcək işgüzar əlaqələri saxlamaq üçün vacib alət hesab olunur. Arbitrajın effektivliyini ABŞ-da ticarət, istehlak və məşğulluq sektorlarında mübahisələrin həlli üçün ümumi mexanizm kimi xidmət edən Amerika Arbitraj Assosiasiyası nümayiş etdirir. Müxtəlif səviyyələrdə biznes strukturları xərcləri minimuma endirmək və işgüzar əlaqələri saxlamaq qabiliyyətinə görə arbitrajı yüksək qiymətləndirirlər. 2022-ci ildə Amerika Arbitraj Assosiasiyası (American Arbitration Association) və Mübahisələrin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəzi (International Centre for Dispute Resolution) tərəfindən baxılan işlərin sayı (10,273) 2021-ci illə (9,196) müqayisədə 11 faiz artmışdır və həmin il ərzində ümumilikdə 14,9 milyard dollar məbləğində iddia qaldırılmışdır. İşlərin sayının artmasına baxmayaraq, iddiaların ümumi məbləği təxminən 2 faiz azalıb. Bununla belə, bu azalma mübahisələrin həllində üstünlük verilən üsul kimi arbitraja artan marağa təsir göstərmədi. Bu isə təcrübəyə olan inamın davamlı olduğunu göstərir [7].

II. Azərbaycanda "arbitraj" terminin keçmiş istifadəsi

Ölkəmizdə indiki dövrdən fərqli xarakter daşıyan arbitraj və arbitraj məhkəmələri termini hələ sovet dövründə yaranmışdır. Bu, öz tarixi köklərini bilavasitə Oktyabr inqilabından götürür, Rusiyada əmtəə-pul münasibətləri inkişaf etmədiyini üçün dövlət orqanları arasında hüquqi mübahisələr yolverilməz idi və bütün fikir ayrılıqları inzibati yolla yuxarı idarəetmə strukturları vasitəsilə həll edilirdi. Zaman boyu iqtisadi münasibətlər inkişaf etdikcə dövlət müəssisə və təşkilatları arasında mübahisələrin həlli üçün ixtisaslaşmış arbitraj komissiyalarının yaradılması zərurəti yarandı. 1922-ci ildə Rusiyada əmlak mübahisələrinə dair Əmək və Müdafiə Şurası yanında Ali Arbitraj Komissiyası, habelə yerli vilayət və quberniya icraiyyə komitələri yanında arbitraj komissiyaları komissiyalar təsis olundu.

1931-ci ildə sosialist iqtisadiyyatı çərçivəsində əmlak mübahisələrini həll etmək üçün nəzərdə tutulmuş dövlət arbitrajı yaradıldı ki, bu da iki növ arbitrajın formalaşmasına səbəb oldu: dövlət — müxtəlif dövlət tabeliyində olan təşkilatlar üçün və idarə — bir idarəyə tabe olan təşkilatlar üçün [14].

1931-ci il dövlət arbitrajı haqqında Əsasnamə ilə SSRİ səviyyəsində dövlət arbitrajının normativ bazası vahidləşdirildi və bunun əsasında sovet respublikalarında daxili tənziomedici normalar qəbul edildi. Bəzi respublikalarda, o cümlədən Azərbaycan SSR-də ayrıca qaydalar qəbul edilməsə də, dövlət arbitrajlarının fəaliyyəti ümumittifaq Əsasnaməsi əsasında tənzimlənirdi, bununla da bütün SSRİ ərazisində mülkiyyət mübahisələrinin həllində vahidlik təmin edilirdi [15].

1991-ci il iyulun 4-də Arbitraj Məhkəməsi haqqında RSFSR Qanunu qəbul edildikdən sonra RSFSR Ali Soveti əvvəlki arbitraj sistemini ləğv edərək, onu Rusiyada arbitraj məhkəmələri ilə əvəz etdi. Artıq müstəqil Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti Milli Şurasının 1992-ci il 25 fevral tarixli 78 nömrəli Azərbaycan Respublikasının arbitraj məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun və Azərbaycan Respublikası Təsərrüfat Prosesual Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi qaydası barəsində Qərarına əsasən, Dövlət Arbitrajı və idarə (sahə) arbitrajları ləğv edilmişdi ki, bu da dövlət arbitrajının yaradılması ilə, həmçinin Azərbaycan Respublikası Arbitraj Məhkəməsinin yaradılması ilə müşayiət olundu [5]. Həmin qərara görə, Azərbaycan Respublikasının Arbitraj məhkəməsi haqqında Qanunu və Azərbaycan Respublikasının Təsərrüfat Prosesual Məcəlləsi dərc edildiyi andan qüvvəyə minmişdi.

V. Mirkamal öz araşdırmalarında göstərir ki, Azərbaycanda ilkin olaraq Arbitraj Məhkəməsi adlandırılan məhkəmə əslində terminin klassik mənasında arbitraj məhkəməsi deyil, dövlət məhkəmə orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi [13]. Bu təfərrüat və statusunun beynəlxalq izahında yaranan çətinliklər adının dəyişdirilməsinə səbəb oldu ki, 1995-ci il noyabrın 12-də Azərbaycanın yeni Konstitusiyasının qəbulu ilə onun Keçid Müddəalarının 12-ci bəndində Azərbaycan Respublikasının Ali Arbitraj Məhkəməsi roluna və səlahiyyətlərinə daha çox uyğun gələn Azərbaycan Respublikasının İqtisad Məhkəməsi adını almışdır. 2005-ci ildə qanunvericilikdə edilən müəyyən dəyişikliklərdən sonra və Məhkəmələr və hakimlər haqqında və Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə 1043-IIIQD nömrəli 22 iyun 2010-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında 143-IVQD nömrəli 10 iyun 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, iqtisad məhkəmələrinin adı tamamilə dəyişdirilib inzibati-iqtisadi məhkəmələri ilə əvəz edilmişdir [9, s. 10]. Daha sonra 2019-cu ildə, məhkəmə işlərinin həcmi baxımından mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, yeni məhkəmə islahatları nəticəsində inzibati-iqtisadi məhkəmələr, müvafiq olaraq İnzibati və Kommersiya məhkəmələrinə ayrıldılar [6]. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, ümumiyyətlə, bu məhkəmələr hazırkı anlayışda arbitraj hesab edilməməlidir.

III. Məsələyə müasir dövr yanaşması

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında 9 noyabr 1999-cu il tarixli, 734-İQ nömrəli Xarici arbitraj qərarlarının tanınması və icrası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən, Nyu-York Konvensiyasına qoşulur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Xarici Arbitraj Qərarlarının Tanınması və İcrasına dair Nyu-York Konvensiyası kimi tanınan beynəlxalq kommersiya arbitraj mübahisələrinin həllini asanlaşdıran əsas beynəlxalq müqavilələrdən biridir. Konvensiya imzalayan dövlətləri digər iştirakçı dövlətlərin ərazisində qəbul edilmiş arbitraj qərarlarını tanımağa və icra etməyə məcbur edir, bununla da beynəlxalq ticarət əlaqələrinin səmərəliliyini və proqnozlaşdırıla bilməyini təşviq edir.

Bunun ardınca ölkədə 1985-ci ildə qəbul edilmiş Beynəlxalq kommersiya arbitrajı haqqında nümunəvi qanundan tamamilə köçürülmüş Beynəlxalq arbitraj haqqında qanun qəbul edilmişdir.

Azərbaycanda arbitraj müstəqillik əldə etdikdən sonra inkişaf yolu keçib. Yeni arbitraj qanununun qəbulu yerli arbitraj institutunun canlandırılmasını və genişləndirilməsini vəd edən mühüm addım idi. Bu qanun arbitraj üçün daha strukturlaşdırılmış və səmərəli çərçivə yaratmaq niyyətindədir ki, bu da onun mübahisələrin həlli metodu kimi daha çox istifadə olunmasına kömək etməli və dövlətdaxili hüquq sistemində onun rolunu gücləndirməlidir.

Yeni qanuna görə arbitraj daimi arbitraj təşkilatı tərəfindən idarə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq arbitraj məhkəməsi tərəfindən məcburi hüquqi qüvvəyə malik qərarın çıxarılması məqsədilə

həyata keçirilən mübahisəyə baxılması prosesi üsuldur. Yeniliklərə əsasən, arbitraj məhkəməsi özü isə təkbaşına arbitr və ya arbitrlər kollegiyası kimi nəzərə alınır.

Milli Məclis tərəfindən 19 dekabr 2023-cü il tarixində Arbitraj haqqında Qanun ikinci oxunuşa təqdim edilmişdir. Bu Qanun, öz növbəsində UNCITRAL Beynəlxalq Ticarət Arbitraj haqqında Model Qanuna (1985) əsaslanan 1999-cu il 757-IQ sayılı Beynəlxalq Arbitraj haqqında Qanunu əvəz etmək məqsədini güdürdü. Qanun, Model Qanuna 2006-cı ildə qəbul edilmiş dəyişiklikləri daxil edir.

Qanunun əsas məqsədlərdən biri, məhkəmələrin yükünü azaltmaq üçün daxili arbitraj sistemini yaratmaqdır [12]. Beləliklə, əvvəlki Beynəlxalq Arbitraj haqqında Qanundan fərqli olaraq, Qanun həm beynəlxalq, həm də yerli arbitrajı əhatə edir. Qəbul olunmuş Qanun, arbitraj üçün tənzimləyici çərçivəni, onun prosedura aspektlərini və qurumsallaşmasını, arbitraj sazişlərini, habelə xarici arbitraj qərarlarının tanınması və icrasını əhatə edir.

Kommersiya mübahisələri, habelə tərəflərin mübahisənin predmeti barədə sərəncam hüququna malik olduğu və üçüncü şəxslərin hüquqlarına toxunmayan mübahisələr arbitrajda həll edilə bilər. Qanun, arbitrajda həll edilə bilməyən iş və mübahisələrin siyahısını müəyyən edir: (I) cinayət və inzibati xətalər; (II) inzibati və digər publik hüquq münasibətlərindən irəli gələn; (III) ailə; (IV) fiziki şəxslərin hüquqi statusu ilə bağlı; (V) məşğulluq və əmək; (VI) ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı mübahisələr; (VII) vərəsəlik; (VII) əqli mülkiyyət hüquqlarının müəyyən edilməsi və qeydiyyatı; (VIII) rəqabət və istehlakçıların müdafiəsi, eləcə də istehlak kreditləri; (IX) Azərbaycan ərazisində yerləşən daşınmaz əmlak üzərində əmlak hüquqları; (X) müflisləşmə və iflas; (XI) müəssisənin ləğvi və ya onun qərarlarının ləğvi (əgər qurumun Azərbaycan Respublikasında hüquqi ünvanı varsa); (XII) sahibkarlıq subyekti olduğu hallar istisna olmaqla, fiziki şəxslər arasında mübahisələr; (XIII) daşıma müqavilələri üzrə daşıyıcılara qarşı; (XIV) Azərbaycan ərazisində daşınmaz əmlakın icarəsi və s.

Daşıyıcılara qarşı daşıma müqavilələrindən irəli gələn iddialara, habelə Azərbaycanda daşınmaz əmlakın icarəsi ilə bağlı mübahisələrə yerli arbitrajda baxıla bilər. Bu onunla əlaqədardır ki, bu məsələlər Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli, 780-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş Mülki Prosesual Məcəllənin 444-cü maddəsinə və ya mahiyyətinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin müstəsna səlahiyyətinə ya da mübahisə predmetinə aiddir.

Yerli daimi arbitraj təşkilatı müvafiq dövlət qeydiyyatına alınmış və akkreditasiyadan keçmiş qeyri-kommersiya təşkilatıdır. Qanun bu təşkilatın yaradıla biləcəyi Mülki Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qeyri-kommersiya təşkilatı-hüquqi və ya istənilən digər təşkilatı-hüquqi formanı müəyyən etmir.

Təşkilat mübahisənin həlli üçün arbitraj məhkəməsinin səlahiyyətlərinə aid məsələlər istisna olmaqla, arbitraj icraatının idarə edilməsi, arbitrajın təşkilatı təminatı, o cümlədən arbitrlərin təyin olunması, onlara etiraz edilməsi və onların səlahiyyətinə xitam verilməsi məsələlərinin həlli, kargüzarlıq, arbitraj haqlarının və digər arbitraj xərclərinin ödənilməsinin təşkili funksiyalarını həyata keçirir. Dövlət orqanları, bələdiyyələr, dövlətə məxsus hüquqi şəxslər, publik hüquqi şəxslər (qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla), siyasi partiyalar, dini qurumlar, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası, Notariat Palatası və Mediasiya Şurası tərəfindən daimi arbitraj təşkilatların yaradılması qadağandır.

Yerli arbitraj icraatına arbitrlərə dair tələblər aşağıdakılardır:

- işin nəticəsinə marağın olmaması və mübahisə tərəflərindən müstəqillik;
- yaşı 25-dən az olmaması;
- istənilən ixtisas üzrə ali təhsil;
- üç ildən az olmayan öz ixtisası üzrə təcrübə.

Mübahisəni təkbaşına həll edən arbitr və tərəflər arasında digər razılıq olmadıqda, arbitraj məhkəməsində sədrlik edən arbitr ali hüquq təhsilinə malik olmalıdır. Arbitraj sazişi və ya daimi arbitraj təşkilatının qaydaları ilə arbitr üçün istənilən əlavə tələblər müəyyən edilə bilər. Qanuna əsasən, arbitr kimi fəaliyyət göstərə bilməyən şəxslərin siyahısına hakimlər, məhkumluğu olan şəxslər, hüquq-mühafizə orqanlarından xaric edilmiş, vəkillik və notariat fəaliyyətinə xitam verilmiş, həmçinin Mediasiya Şurasına üzvlüyündən çıxarılmış şəxslər daxildir.

Tərəflər arasında digər razılıq olmadıqda, arbitraj qərarının ləğvi ilə bağlı ərizə tərəfin arbitraj qərarının məlum olduğu tarixdən üç ay ərzində Azərbaycan Respublikasının beş Kommersiya

Məhkəməsindən birinə verilir. Arbitraj qərarı ləğv edildikdə, arbitraj sazişi qüvvədə qalır və tərəflər mübahisənin həll olunması üçün yenidən arbitraj məhkəməsinə müraciət edə bilərlər.

Kommersiya Məhkəməsi arbitraj sazişi bağlanarkən tərəflərdən birinin fəaliyyət qabiliyyətini itirməsi, müqavilənin etibarsızlığı, prosessual hüquqların pozulması, tərəflərlə razılaşdırılmış arbitraj məhkəməsinin tərkibi ilə uyğunsuzluq və arbitraj müqaviləsində nəzərdə tutulmayan mübahisənin həlli barədə sübutlar olduqda, arbitraj məhkəməsinin qərarını tam və ya qismən ləğv edə bilər. Bundan əlavə, Məhkəmə mübahisənin qanunla müəyyən edilmiş qaydada arbitraj yolu ilə həll edilə bilməməsi və ya qərarın Respublika Konstitusiyası və ya publik qaydasına zidd olmasını əsas gətirərək belə bir qərar çıxara bilər.

Qanun həm xarici, həm də yerli arbitraj qərarlarının tanınması və icrasını tənzimləyir. Xarici arbitraj qərarları hələ də Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən tanınır. Tərəflərdən biri qərarın verildiyi gündən üç ay ərzində yerli arbitraj qərarını könüllü icra etmədikdə, xeyrinə qərar çıxarılmış tərəf arbitraj qərarının məcburi icrasının təmin edilməsi barədə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Arbitraj kommersiya mübahisələrinin həlli üçün müstəqil mexanizm olmaqla, dövlət zəmanətləri ilə, xüsusən, qərarlarının məcburi icrasını təmin etməklə və dövlət məhkəmə orqanları vasitəsilə müvəqqəti tədbirlərin tətbiqi ilə dəstək alır. Dövlət məhkəmələrinin arbitraj prosesinə müdaxiləsinə yalnız Kommersiya Məhkəməsi daxilində aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunan konkret hallarda yol verilir: (a) arbitraj icraatına qədər və ya proses zamanı müvəqqəti tədbirlərin tətbiqi prosedurunun başlanması; (b) tərəflər müstəqil surətdə və ya digər arbitrlərin köməyi ilə razılığa gəlmədikdə, onların tələbi ilə arbitr təyin edilməsi, qərar isə qətidir; (c) etirazların arbitrajda təmin edilmədiyini təqdirdə 30 gün ərzində qiymətləndirilməsi, belə bir qərar qəti sayılır; (d) arbitr gecikmə və ya uğursuzluq səbəbindən öz funksiyalarını yerinə yetirə bilmədikdə onun səlahiyyətlərinin ləğv edilməsi; (e) arbitrajın yurisdiksiyası ilə bağlı mübahisələrə, o cümlədən arbitraj müqaviləsinin mövcudluğu və ya etibarlılığına dair məsələlərə tərəflərdən birinin təşəbbüsü ilə, şikayət vermək imkanı və qərarın yekun statusu ilə baxılması; (e) arbitraj proseduru vasitəsilə və ya onun razılığı ilə sübutların təqdim edilməsi; (g) arbitraj qərarının ləğvi haqqında qərar qəbul edilməsi; (h) könüllü icra müəyyən edilmiş üç ay müddətində həyata keçirilmədikdə, arbitraj qərarının məcburi icra yolu ilə icrası [8].

Arbitraj yerinin dövlət yurisdiksiyasından kənarında olduğu və ya qeyri-müəyyən qaldığı hallarda Bakı Kommersiya Məhkəməsi müvəqqəti tədbirlər görür və mübahisələrə dair sübutların təqdim olunmasına şərait yaradır. Beynəlxalq arbitraj onun yerləşdiyi yeri müəyyən etmədikdə və tərəflərdən ən azı biri iş aparırsa, arbitrin təyin edilməsi, etirazlara baxılması və arbitrin səlahiyyətlərinin ləğv edilməsi ilə bağlı məsələlər Bakı Kommersiya Məhkəməsi tərəfindən həll edilir.

Müvəqqəti tədbirlər haqqında arbitraj qərarlarının tanınması və icrası arbitraj tərəfindən xüsusi olaraq müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, qərarın mənşə ölkəsindən asılı olmayaraq, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə müraciət edildikdən sonra mümkün olur. Apellyasiya məhkəməsi müvəqqəti tədbirlərin tətbiq edilməsinə mahiyyət üzrə baxmır, lakin müəyyən əsaslarla, məsələn, arbitraj müqaviləsinin qeyri-mümkün və ya etibarsız olması, tərəfin etirazını bildirmək imkanının olmaması və digər əsaslarla onları tanımaqdan və ya icra etməkdən imtina edə bilər.

Xarici arbitraj qərarları məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş meyarlara cavab vermədiyini, o cümlədən hüquqi qüvvəsinin olmaması, öz ölkəsinin məhkəməsi tərəfindən ləğv edilməsi və ya dayandırılması ya da qüvvədə olan qanuna uyğun hallar istisna olmaqla, Ali Məhkəmənin sorğusu əsasında icra edilə bilən sayılır və ya belə tanınır.

Azərbaycanda arbitraj mübahisələrin həlli üçün perspektivli alternativ üsul kimi özünü təsdiqləmişdir, eyni zamanda vasitəçilik də əsas rol oynayır. 1 iyul 2021-ci il tarixindən qüvvəyə minən 29 mart 2019-cu il tarixli 1555-VQ nömrəli Mediasiya Qanununun tətbiqi ilə mediasiya ölkənin hüquq sisteminin mühüm tərkib hissəsinə çevrilib. Əgər arbitraj mübahisənin tərəflər arasında çəkişmə prosesi çərçivəsində arbitraj qərarının verilməsi yolu ilə həllinə gətirib çıxarırsa, o zaman mediasiya barışıq və konsensusun əldə edilməsinə, habelə barışıq sazişinin imzalanmasına, əməkdaşlığın stimullaşdırılmasına və dialoqun qurulmasına yönəlir. Azərbaycanda arbitraj və mediasiya arasındakı fərqlər onların tətbiqi sahəsində də özünü göstərir. Milli qanunvericiliyə əsasən, arbitraj əsasən yalnız kommersiya mübahisələrinin həlli ilə məhdudlaşır, mediasiya isə həm mülki, həm də kommersiya mübahisələrinə, o cümlədən xarici elementi əhatə edən mübahisələrə aiddir. Mediasiya çərçivəsində

ailə və əmək mübahisələri, habelə inzibati və hüquqi mübahisələr həll edilir. Əmək və ailə kimi mübahisələrin kateqoriyaları üçün mediasiya məhkəməyə müraciət etməzdən əvvəl məcburi prosedurdur. Arbitraj Qanununun tətbiqinə qədər kommersiya mübahisələri də məhkəmə icraatına başlamazdan əvvəl ilkin mediasiya mərhələsindən keçməli idi.

Arbitrlər üçün ixtisas tələbləri ölkədən ölkəyə fərqlidir. Amerika Arbitrlər Assosiasiyasının (AAA) Arbitrlərin Milli Reyestrinə daxil olmaq üçün bir sıra meyarlara cavab verməlidir: namizədlərin biznes, peşəkar təcrübə və ya hüquqi təcrübədə yüksək rəhbər vəzifələrdə ən azı on il təcrübəsi, habelə müvafiq seçilmiş sahədə təcrübələrini təsdiq edən təhsil və/və ya peşə lisenziyaları olmalıdır. Bundan savayı, peşəkar nüfuz, arbitraj və digər mübahisələrin həlli üsulları üzrə təcrübə və ya təlim, habelə peşəkar assosiasiyalara üzvlük və buna dair mükafatlar, fərqlənmə dərəcələri, elmi məqalələrin nəşri kimi digər mühüm nailiyyətlər və ya töhfələr əlavə üstünlük olacaqdır [1].

Dürüstlük, ədalətlik və düzgün mühakimə qabiliyyətinə görə həmyaşıdları tərəfindən yüksək hörmət edilən reputasiya, həmçinin AAA Kommersiya Arbitrləri üçün Etika Kodeksinə və/və ya Vasitəçilər üçün Model Davranış Standartlarına riayət etmək öhdəliyinə diqqət yetirilir.

IV. Nəticə

Könüllülük və tərəflərin müstəqilliyinə əsaslanan bu mübahisələrin həlli yanaşmaları ölkəmizdə çevik və ədalətli hüquq sisteminin inkişaf etdirilməsi istəyini, münafişələrin alternativ həlli mexanizmlərinə etimadı gücləndirir.

Arbitrajda tərəflərin müstəqilliyi onlara tətbiq olunan qanunu və arbitrləri seçmək azadlığını təmin edir ki, bu da arbitraj prosesinin əsas prinsiplərindəndir. Tərəflər mübahisələrinin hansı hüquqi qaydalar əsasında həll ediləcəyini və mübahisəni kimin həll edəcəyini müəyyən edə bilər ki, bu da prosesin çevik olmasına və onların unikal ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasına imkan verir. Tətbiq edilən qanunvericiliyin seçilməsi tərəflərə mübahisələrin ən uyğun olan hüquq sistemindən istifadə etməyə imkan verir, arbitrlərin seçimi isə onların işinə səlahiyyətli və neytral ekspertlər tərəfindən baxılmasını təmin edir.

Tərəflər arbitri seçsələr də, arbitrin həmin tərəflərdən müstəqil qalması vacibdir. Arbitraj prosesinin ədalətliyini təmin etmək üçün arbitrin neytrallığı və qərəzsizliyi, onun peşəkar keyfiyyətləri ilə birlikdə çox vacibdir. Tərəflərin arbitr seçmək hüququ onların nəinki müvafiq hüquq sahəsində dərin biliyə və mübahisələrin həllində təcrübəyə malik olan, həm də işə neytral və qərəzsiz baxa bilən şəxsi təyin etmək istəyini vurğulayır. Bu yanaşma işə obyektiv baxılmasını, tərəflərə bərabər yanaşılmasını və ədalətli qərarın qəbul edilməsini təmin edir ki, bu da öz növbəsində kommersiya və beynəlxalq mübahisələrin həllində effektiv vasitə kimi arbitraja etimadı gücləndirir.

Arbitr qərəzli olmamalı, hüquqi, biznes və ya ticarət prinsiplərini neytrallıqla qiymətləndirə və tətbiq edə bilməlidir. O, dinləmə prosesini idarə etməyi bacarmalı, ifadələrin və digər sübutların hərtərəfli və qərəzsiz qiymətləndirilməsini təmin etməlidir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi yerli hakimlərə olan tələblərlə müqayisədə arbitrlər üçün daha az sərt tələblər müəyyən edir ki, bu da yeni qanunun tətbiqi ilə bağlıdır. Yuxarıda göstərilən tələblərlə müqayisə edildikdə, bu meyarlar Amerika Arbitraj Assosiasiyası tərəfindən müəyyən edilmiş meyarların ciddiliyindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Maraqlıdır ki, ABŞ-da federal hakimlər üçün heç bir formal tələblər, o cümlədən Konstitusiyada təyin edilmir [16]. Komissiya yeni hakimləri təyin edərkən, adətən, qeyri-rəsmi meyarları, məsələn təcrübə, peşəkar nüfuz, hakim etikası və digərlərini əsas tutur.

Sonda qeyd etmək olar ki, arbitraj haqqında yeni qanun ölkəmizdə bu mübahisələrin həlli alətinin inkişafı üçün şəraitin daha da yaxşılaşdırılmasını vəd edir. Hüquqi bazanın gücləndirilməsi, prosedurların təkmilləşdirilməsi və arbitraj prosesinə etimadın təşviq edilməsi daha çox tərəfi öz mübahisələrini həll etmək üçün arbitrajdan istifadə etməyə təşviq etməyə kömək edə bilər ki, bu da son nəticədə ölkədəki biznes tərəfdaşlarının maraqlarının daha effektiv və sürətli hüquqi müdafiəsinə töhfə verəcək.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. American Arbitration Association (AAA). Qualification Criteria for Admittance to the AAA National Roster of Arbitrators.
URL: https://www.adr.org/sites/default/files/document_repository/Qualification_Criteria_for_Admittance_to_the_AAA_National_Roster_of_Arbitrators.pdf (last access: 22.02.2024).
2. Benova V. Classification of Alternative Dispute Resolution Methods. Gaps in Russian legislation (in Russian: / Бенова Виктория Игоревна. Классификация способов альтернативного разрешения споров. Пробелы в российском законодательстве. 2013. №5).
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-sposobov-alternativnogo-razresheniya-sporov> (last access: 18.02.2024).
3. Commission of the European Communities. April 19, 2002, Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law (COM (2002) 196 final).
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0196> (last access: 19.02.2024).
4. Centner D. & Ford M. A Brief History of Arbitration. ABA, September 19, 2019.
URL: https://www.americanbar.org/groups/tort_trial_insurance_practice/publications/the_brief/2018-19/summer/a-brief-history-arbitration/ (last access: 18.02.2024).
5. Decision of the National Council of the Supreme Soviet of the Republic of Azerbaijan On the Procedure for Enforcing the Law of the Republic of Azerbaijan On the Court of Arbitration of the Republic of Azerbaijan and the Economic Procedural Code of the Republic of Azerbaijan No. 78, dated 25 February 1992 (in Azerbaijani: / “Azərbaycan Respublikasının arbitraj məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun və Azərbaycan Respublikası Təsərrüfat Prosesual Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi qaydası barəsində Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Milli Şurasının Qərarı № 78, 25 fevral 1992-ci il).
URL: <https://e-qanun.az/framework/7033> (last access: 20.02.2024).
6. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan On the Implementation of the Law of the Republic of Azerbaijan On the Establishment of Administrative Courts and Commercial Courts and Amendments to the Law On Courts and Judges No. 1325, dated 19 July 2019 (in Azerbaijani: / İnzibati məhkəmələrin və kommərsiya məhkəmələrinin təşkili və “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı № 1325, 19 iyul 2019-cu il).
URL: <https://e-qanun.az/framework/42913> (last access: 20.02.2024).
7. JD Supra. 2022 Arbitration Trends from AAA and JAMS.
URL: <https://www.jdsupra.com/legalnews/2022-arbitration-trends-from-aaa-and-3188693/> (last access 22.02.2024).
8. Law of the Republic of Azerbaijan on Arbitration No. 1077-VIQ, dated 26 December 2023 (in Azerbaijani: / “Arbitraj haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu No. 1077-VIQ, 26 dekabr 2023-cü il).
URL: <https://e-qanun.az/framework/56210> (last access: 22.02.2024).
9. Law of the Republic of Azerbaijan on Amendments and Additions to the Laws of the Republic of Azerbaijan on Courts and Judges and On the Judicial-Legal Council No. 1043-IIIQD, dated 22 June 2010 (in Azerbaijani: / “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” və “Məhkəmə-Hüquq Şurası haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu No. 1043-IIIQD, 22 iyun 2010-cu il).
URL: <https://e-qanun.az/framework/19849> (last access: 19.02.2024).
10. Law of the Republic of Azerbaijan On Amendments to the Civil Procedure Code of the Republic of Azerbaijan No. 143-IVQD, dated 10 June 2011 (in Azerbaijani: / Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu No. 143-IVQD, 10 iyun 2011-ci il).
URL: <https://e-qanun.az/framework/21848> (last access: 20.02.2024).

11. Legal Information Institute, Cornell Law School. Alternative Dispute Resolution. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/alternative_dispute_resolution (last access: 23.02.2024).
12. Meeting of the Milli Majlis. Plenary Sessions 8 December 2023 (in Azerbaijani: / Milli Məclisin iclasında. Plenar İclaslar. 8 dekabr 2023 il). URL: <https://www.meclis.gov.az/news.php?id=5227&lang=az> (last access: 20.02.2024).
13. Mirkamal V. International Arbitration Process, Baku, Qrifli, 2011, 448 p. (in Azerbaijani: / Mirkamal V. Beynəlxalq Arbitraj Prosesi. Bakı, Qrifli, 2011, 448 s.)
14. Portal "Pravo.ru". Arbitration Courts of the Russian Federation: 9th Arbitration Court of Appeal (in Russian: / Арбитражные суды Российской Федерации: 9-й Арбитражный апелляционный суд). URL: https://pravo.ru/arbitr_practice/courts/9/ (last access: 21.02.2024).
15. Uporov I.V. The 1931 Reform of Soviet Arbitration: Content and Significance in the Sphere of Economic Dispute Resolution. Electronic scientific journal "Dnevnik nauki" No. 3, 2021 (in Russian: / Упоров И.В. Реформа Советского Арбитража 1931 Года: Содержание и Значение в Сфере Разрешения Экономических Споров. Электронный научный журнал "Дневник науки" №3, 2021).
16. U.S. Courts. What are the qualifications for becoming a federal judge? URL: <https://www.uscourts.gov/faqs-federal-judges#faq-What-are-the-qualifications-for-becoming-a-federal-judge> (last access: 22.02.2024).

ARBITRATION AS AN ALTERNATIVE METHOD OF DISPUTE RESOLUTION IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ORKHAN AGHAYEV¹

Summary

The article analyses in detail the recently adopted Law on Arbitration in the Republic of Azerbaijan, which was intended to replace the Law on International Arbitration. The Law sets out the categories of disputes subject to arbitration, the criteria for the selection of local arbitrators and the rules for the recognition and enforcement of arbitral awards. Particular attention is paid to the development of a system of domestic arbitration as a means of reducing the judicial burden, as well as harmonising the country's arbitration practices with international standards. The article also extends the discussion by raising questions about the history of arbitration, beginning with its origins as a method of resolving conflicts without involving the judicial system. The evolution of arbitration is examined in detail, emphasising its ancient roots and its gradual development in many cultures and legal systems. Special emphasis is placed on the term "arbitration courts" in the Republic of Azerbaijan, exploring the specifics and peculiarities of the local context of arbitration. In addition, the article touches upon the important comparison between arbitration and mediation in our state, highlighting the differences and similarities between these two methods of alternative dispute resolution. Both methods stand out as key tools in legal practice, helping to resolve conflicts and strengthen business relationships.

Keywords: law on arbitration, alternative dispute resolution, arbitration, arbitration agreement, arbitral tribunal, international arbitration, arbitration organizations, arbitration award, mediation

¹ Associate: Bureau 28a Limited Liability Company / Orxan.Agayev@bureau28a.com

АРБИТРАЖ КАК АЛЬТЕРНАТИВНЫЙ МЕТОД РАЗРЕШЕНИЯ СПОРОВ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

ОРХАН АГАЕВ¹

Резюме

В статье подробно анализируется недавно принятый Закон об Арбитраже в Азербайджанской Республике, который был призван заменить Закон "О Международном Арбитраже". Закон устанавливает категории споров, подлежащих арбитражному разбирательству, критерии для отбора местных арбитров и правила признания и исполнения арбитражных решений. Особое внимание уделяется разработке системы внутреннего арбитража как средства снижения судебной нагрузки, а также гармонизации арбитражной практики страны с международными стандартами. Статья также расширяет обсуждение, поднимая вопросы истории арбитража, начиная с его зарождения как метода разрешения конфликтов без привлечения судебной системы. Подробно рассматривается эволюция арбитража, подчёркивая его древние корни и постепенное развитие во многих культурах и правовых системах. Отдельный акцент делается на термине «арбитражных судов» в Азербайджанской Республике, исследуя специфику и особенности местного контекста арбитража. Кроме того, статья затрагивает важное сравнение между арбитражем и медиацией в нашей стране, выделяя различия и сходства этих двух методов альтернативного урегулирования споров. Оба метода выделяются как ключевые инструменты в юридической практике, способствуя разрешению конфликтов и укреплению деловых отношений.

Ключевые слова: закон об арбитраже, альтернативное регулирование споров, арбитраж, арбитражное соглашение, арбитражный суд, международный арбитраж, арбитражные организации, арбитражное решение, медиация.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 14.03.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Юрист; Общество с Ограниченной Ответственностью «Bureau 28a» / Orxan.Agayev@bureau28a.com

HÜQUQ TEXNOLOGİYALARI VƏ ONLARIN VƏKİLLİK SAHƏSİNƏ İNTEQRASIYASI

ZEYNALABİDİN HÜSEYNOV¹

Annotasiya

Keçən əsrin sonlarından etibarən rəqəmsal texnologiyaların geniş yayılması bir çox sahələrin inkişafına mühüm təsir göstərmişdir. Texnoloji yeniliklər digər peşə sahələrində olduğu kimi vəkillik sahəsinə də gündən-günə təsirini artırır. Bəzi hüquq texnologiyaları vəkillərin bürokratik yüklərini azaldıb, təkrarlanan tapşırıqları yerinə yetirərkən, bəziləri də vətəndaşlara və şirkətlərə vəkilə ehtiyac duymadan sadə hüquqi problemləri həll etməkdə kömək edir. Bu məqalə Hüquq Texnologiyaları (Legal Tech) anlayışını, hüquq texnologiyalarının istifadə sahələrini, kateqoriyalarını və onların vəkillik sahəsində tətbiqini araşdırır, vəkillərin öz peşələrini yerinə yetirərkən hüquq texnologiyalarından istifadə etməklə necə daha səmərəli və daha keyfiyyətli hüquqi yardım göstərə biləcəklərini vurğulayır. Məqalədə həmçinin vəkillik peşəsində süni intellekdən istifadə məsələlərinə də toxunulmuş, hüquq texnologiyalarının xarici ölkələrdə tətbiqi praktikası və ölkəmizdə müvafiq sahənin inkişafının hansı dərəcədə olduğundan bəhs olunmuşdur. Belə ki, dünyanın bir sıra qabaqcıl dövlətlərinin hüquq texnologiyalarından geniş istifadə etməsi, xüsusən də süni intellektə əsaslanan texnologiyaların beynəlxalq və milli hüquq sistemlərində tətbiqi bu sahənin inkişafına mühüm töhfə vermişdir.

Açar sözlər: hüquq texnologiyaları, vəkil, elektron vəkillik, süni intellekt, elektron hökumət, elektron məhkəmə, e-kəşf, texnoloji tətbiqlər, məlumatların təhlükəsizliyi.

I. Giriş

Vəkillər istər cəmiyyət daxilində baş verən mübahisələrin ədalətli həllində, istərsə də hüquq normalarının həyata keçirilməsində müstəsna xidmətləri olan müəyyən təcrübəyə sahib, müstəqil peşə sahibləridir. Vəkillər sahib olduqları biliklərlə şəxslərin hüquqlarının təmin olunmasına və qarşılaşdıqları ədalətsizliklərin aradan qaldırılmasına kömək edərək, ədalətin təmin olunması ilə cəmiyyətdə sülh və əmin-amanlığın bərqərar olmasında mühüm rol oynayırlar [1, s. 12].

Vəkilin getdikcə artmaqda olan iş yükü ondan qanunvericiliyi mükəmməl şəkildə bilmək, qanunvericiliyə edilən dəyişiklikləri vaxtılı-vaxtında izləmək, beynəlxalq hüququ daim diqqətdə saxlamaq, sənədlərlə dəqiq, məsuliyyətli və səhsiz işləmək, sənədləri arxivləmək, hüquqi yardımla bağlı məsələlərə xüsusi diqqət və qayğıyla yanaşmaq, maliyyə məsələlərində diqqətli olmaq, vəkil büroları və Vəkillər Kollegiyası ilə bağlı məsuliyyətini yerinə yetirmək, icraata götürdüyü işdə baş verən hadisələr və dəyişikliklərlə bağlı müvəkkilinə vaxtılı-vaxtında məlumat vermək kimi məsələləri sürətli, vicdanlı, qərəzsiz yerinə yetirməyi tələb edir. Müvafiq öhdəliklərin yerinə yetirilməsində və vəkillərin yükünün azaldılmasında hüquq texnologiyalarının mühüm rolu vardır. Bəzi hüquq texnologiyaları vəkillərin bürokratik yüklərini azalaraq təkrarlanan tapşırıqları yerinə yetirərkən, bəziləri də vətəndaşlara və ya şirkətlərə vəkilə ehtiyac duymadan sadə hüquqi problemləri həll etməkdə köməklik göstərir [7].

II. Hüquq texnologiyalarının vəkillik sahəsində tətbiqi

Hüquq texnologiyaları (*legal tech*) hüquqi xidmətlərin göstərilməsi və ya hüquqi əməliyyatların icra olunması üçün ənənəvi metodları dəstəkləmək, inkişaf etdirmək və ya ümumiyyətlə onları əvəz etmək məqsədi daşıyan texnologiyalar kimi müəyyən edilir [3, s. 184]. Bu sahə texnologiyasının hüquq sahəsində istifadəsini araşdırır, hüququn texnoloji inkişafı necə uyğunlaşa biləcəyini ortaya qoyur.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, texnologiyalar yarandıqları ilk dövrlərdən hüquq sahəsinə inteqrasiya olunmuş və yazı maşını, faks, printer, peycer, telefon kimi alətlər texnologiyasının hüquq sahəsindəki ilk simvollarından olmuşdurlar. Kompüterdən istifadənin geniş yayılması ilə digər yazı

¹ Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi / email: zeynalhuseynli@gmail.com

vasitələri kənara qoyulmuş, hüquq sahəsində bütün sənədlər, yazışmalar, ərizələr və bu kimi əməliyyatlar kompüter vasitəsilə həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Son zamanlar rəqəmsal innovasiyaların hüquq sektorunda geniş yayılması və süni intellektin yüksəlişi ilə süni intellektlə dəstəklənən proqramlar hüquq sahəsində istifadə olunmağa başlandı və hüquq texnologiyalarının vəkilliyə verdiyi töhfə fərqli bir məcraya yüksəldi. Hüquq sahəsində rəqəmsal transformasiyanın sürətlənməsi vəkillərin hüquqi proseslərdə səmərəliliyinin artmasında, iş yükünün müəyyən dərəcədə azalmasında mühüm rol oynadı [16, s. 5-6]. Daha dəqiq desək, hüquq texnologiyaları hüquq sahəsində rəqəmsal transformasiyanı idarə etməyin bir yoludur. LegalTech əməliyyatları sadələşdirmək, xərclərin səmərəliliyini artırmaq, müasir müştərilərin ehtiyaclarını ödəmək və s. üçün proqram təminatı və texnologiyadan istifadə edir.

Hüquq texnologiyalarının istifadə sahələrinə aşağıdakıları aid etmək olar: 1) Sənədlərin avtomatlaşdırılması və yığılması ilə bağlı sistemlər — mövcud şablonlara və ya verilənlərin seqmentinə əsaslanan sənədlərin (elektron müqavilələr, elektron orderlər və s.) yaradılmasını nəzərdə tutur. 2) Elektron kəşf (e-discovery) — məhkəmə və ya təhqiqat prosesində elektron saxlanılan məlumatın (ESI) müəyyən edilməsi, toplanması və emal edilməsi kimi aspektləri özündə birləşdirir. E-discovery obyektlərinə e-poçt, verilənlər bazası məlumatı, səsli poçt mesajları, şəkil faylları, video fayllar, sosial şəbəkə məlumatları və s. daxildir. 3) Hüquq sahəsində praktiki məsələlərin və maliyyə məsələlərinin aparılması, ümumən işin idarə edilməsi üçün proqram təminatı — fakturalarla iş, təqvim və görüşlərin təyin edilməsi, görüş məlumatlarının yığılması, sənədlərlə iş, müştəri və iş məlumatlarının saxlanması kimi məsələlərin elektronlaşdırılması ilə işin effektiv idarə edilməsi prosesinə töhfə verir. 4) Hüquqi araşdırma — süni intellekt və verilənlərin hasilatına (data mining) əsaslanan müxtəlif xarakterli hüquqi axtarış sistemlərini özündə birləşdirir. 5) Proqnozlaşdırılan analitika və məhkəmə prosesləri üzrə məlumat bazası — statistik və riyazi təhlil ilə gələcək hadisələrin daha yaxşı proqnozlaşdırılması və daha yaxşı qərarların qəbulu üçün istifadə edilə bilən məlumat bazasını formalaşdırır. 6) Mübahisələrin onlayn həlli (ODR) — mübahisələrin məhkəmədən kənar alternativ həlli üçün texnologiyadan, xüsusilə internetdən istifadəni təmin edir. 7) Məlumatların təhlükəsizliyi üçün texnologiyalar — məlumatların məxfiliyini qorumaq üçün şifrələmə alqoritmlərindən istifadə edir [10, s. 4].

Bu sahələri cəmləsək, Hüquq Texnologiyaları sahəsində texnoloji həlləri üç əsas kateqoriyaya bölmək olar.

- Birinci kateqoriyaya ümumi həll yollarına aid edilən texnologiyalar daxildir. Bu texnologiyalar sırf hüquq sahəsi üçün yaradılsa da, hüquq sahəsində geniş istifadə olunurlar. Bu kateqoriyaya mətn redaktorları, verilənlər bazasının idarəetmə sistemləri, elektron cədvəl prosessorları, bulud texnologiyaları, kiberhücumlardan qorunma sistemləri kimi xidmətlər daxildir. Dünya təcrübəsində bu texnologiyaların PerfectNDA, Kira Systems, Ross, Legal Analytics kimi nümunələri vardır.

- İkinci kateqoriyaya prosesin idarə edilməsinə dəstək həlləri daxildir. Bu texnologiyalar məhkəmə prosesləri üzrə vəkillərin səmərəliliyinin artırılmasını, eləcə də müştəri münasibətlərinin idarə edilməsində hüquq firmalarının arxa ofis (back office) işlərinin dəstəklənməsini hədəfləyir. Bura EDiscovery, LegalZoom, DoNotPay kimi beynəlxalq texnoloji tətbiqləri daxil etmək olar.

- Üçüncü kateqoriyaya hüquqi proseslərdə vəkilləri dəstəkləyən və hətta onları əvəz edən texniki həllər daxildir. Bunlara elektron şəxsi kabinet, sənədlərin elektron idarə edilməsi, hüquqi informasiya sistemləri, rəqəmsal imza kimi standartlaşdırıla bilən hüquqi məsələlər üçün tipik həlləri aid etmək olar [9, s. 28; 5, s. 51]. Bununla yanaşı bu kateqoriyaya süni intellekt tərəfindən dəstəklənən məhkəmədə qərar qəbul etmə prosesini öyrənərək hakimi əvəz edə bilən proqram təminatında misal göstərmək olar. Bu texnologiyaların Robot Judges, Compass, Hart kimi nümunələri var. Məhkəmədə hakimin yerinə qərar çıxara bilən “the deep-learning algorithm” əsasında hazırlanan robot hakimlər günümüzdə Estoniya, İngiltərə, Amerika kimi dövlətlərdə istifadə olunmaqdadır. 2017-ci ildə aparılan bir araşdırma, 1816-2015-ci illər arasında ABŞ Ali Məhkəməsi tərəfindən verilmiş 28.000 məhkəmə qərarını təxmin etməyə çalışmışdı. İnkişaf etdirilmiş süni intellekt məhkəmə qərarlarının 70,2 faizini doğru proqnozlaşdırmağı bacarmışdı [2, s. 196].

Birinci kateqoriyaya aid olan texnologiyalardan ölkəmizdə də geniş istifadə olunmaqdadır. Buna misal olaraq “Elektron Hökumət” layihəsini qeyd etmək olar. Dünyada elektron hökumət iki əsas model əsasında təşkil edilir: biri cloud computing (bulud) texnologiyasına əsaslanan mərkəzləşdirilmiş model, digəri isə X-road texnologiyası ilə həyata keçirilən pərakəndə modeldir. Avropa ölkələrinin əksəriyyəti, məsələn, Almaniya, Fransa, İspaniya və digərləri, eləcə də Şərqi Asiya dövlətləri elektron hökumət sistemlərinin qurulmasında cloud computing texnologiyasını istifadə edir [4, s. 2].

Ölkəmizdə də “Elektron Hökumət”in qurulması beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır. Bu məqsədlə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üzrə Dövlət Proqramının (Elektron Azərbaycan)” təsdiq edilməsi ilə bağlı Sərəncamı, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 23 may 2011-ci il tarixli Fərmanı və digər normativ hüquqi aktlar vasitəsilə hüquqi baza yaradılmışdır [6]. İlk dövrlərdə Azərbaycanda Elektron Hökumət sistemi pərakəndə model əsasında fəaliyyət gösərdə tədricən bu proses mərkəzləşmiş modelə-bulud texnologiyasına keçid ilə müşahidə olundu.

Elektron Məhkəmə informasiya sisteminin yaradılması da hüquq texnologiyalarının məhkəmə və vəkillik sahəsinə inteqrasiyasını sürətləndirən amillərdən oldu. Yaradılan yeni sistem əsasən, məhkəmə və proses iştirakçıları tərəfindən ərizə, şikayət və digər sənədlərin tərtib edilməsi, göndərilməsi, qəbulu, sənədlərin qeydiyyatı və dövriyyəsi artıq elektron formada həyata keçirilir.

İnformasiya Sistemi iki əsas komponentdən ibarətdir: “Məhkəmə İşlərinin Elektron İdarəedilməsi Sistemi” və “Elektron Sənədlərin Dövriyyəsi Sistemi” (DMS). Hakimlər və proses iştirakçıları, məsələn, işdə iştirak edən şəxslər, şahidlər, ekspertlər, mütəxəssislər, tərcüməçilər, nümayəndələr və vəkillər, müvafiq olaraq “Məhkəmə İşlərinin Elektron İdarəedilməsi Sistemi” və “Vahid Məhkəmə Portalı” (<https://e-mehkeme.gov.az> və <https://courts.gov.az>) vasitəsilə İnformasiya Sisteminə daxil ola bilirlər [11]. Vəkillər də artıq öz sənəd dövriyyələrini bu sistem üzərində apara bilirlər. Burada isə onların köməyinə üçüncü kateqoriyaya aid etdiyimiz elektron kabinet, elektron imza və s. kimi bir qism texnoloji həllər çatır.

Bundan əlavə hüquq texnologiyalarının vəkillik sahəsinə inteqrasiya olunmasında son zamanlarda inkişaf etməkdə olan “Elektron Vəkil” informasiya sisteminin də mühüm rolu var. “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” ölkə Prezidentinin 2018-ci il 22 fevral tarixli Sərəncamına uyğun olaraq, vəkilliyin vahid elektron informasiya sisteminin təşkili və bu sistemin “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində inteqrasiyası istiqamətində tədbirlər görmək Vəkillər Kollegiyasına tövsiyə olunmuşdur. Bu qərara əsasən, Vəkillər Kollegiyası “Elektron Order” və “Elektron Müqavilə” sisteminin yaradılması istiqamətində işlər görməyə başlamışdır [13].

Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin 3 mart 2024-cü il tarixli iclasında isə “Elektron vəkil orderi” cari ilin aprel ayından ilin sonuna qədər kağız daşıyıcı ilə paralel olaraq, növbəti ildən isə məcburi qaydada istifadə edilməsi barədə qərar qəbul edilib [14]. Elektron order vəkilə sənədləri elektron qaydada təqdim etmək, habelə elektron sənəd dövriyyəsində müdafiəçi və ya nümayəndə qismində iştirak etmək hüququ verir. Elektron order məhkəməyə elektron qaydada verilmiş ərizəyə əlavə edilir və vəkili bunu öz elektron imzası ilə təsdiq edir [8, s. 327]. Beləcə hüquq texnologiyalarının tətbiqi ilə vəkilin daha səmərəli fəaliyyəti təmin olunur.

Bütün bu müsbət hallarla yanaşı, ölkəmizdə süni intellektə əsaslanan hüquq texnologiyalarının inkişafı və vəkillik sahəsinə inteqrasiyası çox yavaş gedir. Bunun belə olmasının səbəbi texniki imkanların və ixtisaslaşmış mütəxəssislərin az olması ilə yanaşı, həm də vəkillərin bu işə elə də maraq göstərməməsidir. Necə ki, telefon ilk icad edildiyində vəkillər müvəkilləri ilə telefon vasitəsi ilə əlaqə yaratmaq istəmirdilər, bu gündə bu tendensiya yeni texnologiyalara qarşı davam edir. Bununla yanaşı süni intellektə əsaslanan texnologiyaların inkişaf etməsi ilə vəkillər öz işlərini itirmək ehtimalından da ehtiyat edirlər [2, s. 201]. Ancaq analitika və proqnozlaşdırma texnologiyalarından istifadə edilərək hüquqi məsələlərin həllinin sürətləndirilməsi və vaxtında yerinə yetirilməsi məqsədilə yaradılan proqramlar vəkillik peşəsinə alternativ kimi qəbul edilməməlidir. Əksinə, süni intellekt tətbiqləri, vəkillərə sənədlərin avtomatik hazırlanması və iş nəticələrinin təhlili kimi vasitələrlə daha tez, dəqiq və

aktual hüquqi məlumat təqdim edərək məhkəmə proseslərini analiz etməyə və daha effektiv müdafiə təşkil etməyə yardımçı olur.

Bu texnologiyalar peşə ehtiyacını aradan qaldırmayacaq, əksinə, vəkillər tərəfindən göstərilən hüquqi dəstəyi təkmilləşdirəcək və xidmət keyfiyyətini artıracaq. Vəkillər bir şeyi də düşünməlidir ki, hüquqi baxımdan müəyyən savadı olan müvəkkillər, onların işini də müəyyən dərəcədə yüngülləşdirəcək, çünki süni intellektə əsaslanan texnologiyalar əhali arasında hüquqi savadlılığın artırılmasında mühüm rol oynayır [16, s. 9]. Bununla yanaşı, ölkəmizdə bu sahənin inkişafında müsbət irəliləyişlər də var. Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının “Elektron vəkillik” Komitəsi tərəfindən hazırlanan və tezliklə istifadəyə veriləcəyi vurğulanan “Pro Bono ChatBot” süni intellektini buna misal gətirmək olar. Bu bot süni intellektdən istifadə edərək vətəndaşlara hüquqi məsləhətlər verə biləcək və hüquqi yardım göstərəcəkdir [15].

Ümumiyyətlə, son illərdə dövlətlər gün keçdikcə hüquq texnologiyalarına daha çox sərmayə qoyur və bir çox ölkələrdə texnologiyalardan istifadə edərək məhkəmə və vəkillik sisteminin gücləndirilməsi hədəfləyirlər [2, s. 201]. Müasir texnoloji yeniliklərin beynəlxalq və milli hüquq sistemlərində tətbiqi ölkəmizin də bu sahədə praktiki addımlar atmasına səbəb olmuşdur. Bu səbəblə, ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sistemində ən yeni texnoloji yeniliklərin tətbiqi ilə bağlı bir sıra əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2020-2025-ci illəri əhatə edən İnkişaf Proqramı çərçivəsində Azərbaycanda texnoloji yeniliklərin tətbiqi, müxtəlif texnoloji xidmətlərə əlçatanlığın artırılması və texnoloji infrastrukturun inkişafı məqsədilə süni intellekt, “Cloud” texnologiyaları, robotik texnoparkların yaradılması kimi layihələrə sərmayə qoyuluşunun artması nəzərdə tutulub [12, s. 52-54]. Bu da ölkəmizdə hüquq texnologiyalarının gələcək inkişafına, o cümlədən onların vəkillik sahəsində daha geniş istifadəsinə öz töhfəsini verəcək.

III. Nəticə

Nəticə etibarlı ilə onu qeyd etməliyik ki, hüquq texnologiyalarının vəkillik sahəsinə inteqrasiyası vəkillərin iş yükünün azalmasında, göstərilən hüquqi yardımın keyfiyyətinin artmasında, işin daha sürətli və səmərəli aparılmasında, müştərilərlə qurulan əlaqənin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır. Dünyanın bir sıra qabaqcıl dövlətlərinin hüquq texnologiyalarından geniş istifadə etməsi, xüsusən də süni intellektə əsaslanan texnologiyaların beynəlxalq və milli hüquq sistemlərində tətbiqi bu sahənin inkişafına mühüm töhfə vermişdir. Azərbaycan da bu texnoloji inkişafdan geri qalmamalı və bu sahədə başladığı islahatları daha da inkişaf etdirərək genişləndirməlidir. Həmçinin hüquq texnologiyaları sahəsinə investisiya qoyuluşlarının artması istiqamətində işlər görmək zəruridir. Vəkillər də öz növbəsində yeni hüquq texnologiyalarının vəkillik sahəsində tətbiqi üçün səy göstərməli, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının yürütdüyü elektronlaşdırma və texnoloji inkişaf siyasətini mənimsəməli, dəstək verməli və davam etdirməlidirlər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Akil C. Research on the Obligation of the Lawyer to Perform His Duty Carefully in Light of the Decisions of the Disciplinary Board of the Union of Turkish Bar Associations. Hacettepe Law Faculty Journal, 2(1), 2012, p. 11-26 (in Turkish / Akil C. Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Kararları Işığında Avukatın Görevini Özenle Yerine Getirme Yükümlülüğü Araştırma. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(1), 2012, s. 11-26).
URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/701320> (last access 18.04.24)
2. Buket A. Digital Access to Legal Information. Marmara University Faculty of Law Journal. Issue 1, 2020, p. 190-203 (in Turkish / Buket A. Hukuki Bilgiye Dijital Erişim. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. Sayı 1, 2020, s. 190-203).
URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1102451> (last access 03.06.2024)
3. Ciaran M.H., Zhang S.S.. Legal Tech and Lawtech: Towards a Framework for Technological Trends in the Legal Services Industry. Market Engineering Insights from Two Decades of Research on Markets and Information. Springer, 2021, p. 183-198.
URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-66661-3> (last access 24.04.2024)

4. Electronic government and electronic services in Azerbaijan. Transparency International, 2015. 12 p. (in Azerbaijani / Azərbaycanca elektron hökumət və elektron xidmətlər. Transparency International, 2015. 12 s.).
URL: <https://transparency.az/alac/files/Progress%20Report%20on%20e-government.pdf> (last access 13.05.2024)
5. Geçgin E., Karadal E.S.. A field research on the experiences of lawyers using legal technologies: the example of Aksaray Bar Association. Suleyman Demirel University. Social Sciences Institute Journal. Issue 45, 2023, p. 47-80 (in Turkish / Geçgin E., Karadal E.S. Avukatların hukuk teknolojilerini kullanma deneyimleri üzerine bir saha araştırması: aksaray barosu örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 45, 2023, s. 47-80).
URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2618917> (last access 05.05.2024)
6. General information about the electronic government (in Azerbaijani / Elektron hökumət haqqında ümumi məlumat).
URL: <https://my.gov.az/elektron-hokumet-haqqinda-umumi-melumat> (last access 13.05.2024)
7. Gizem K. Legal Technologies and Advocacy in the Big Data Age. Üstad Magazine, 3 issues, 2017 (in Turkish / Gizem K. Büyük Veri Çağında Hukuk Teknolojileri ve Avukatlık. Üstad Dergi, 3 sayı, 2017).
URL: <https://ustaddergi.com.tr/hukuk-teknolojileri-ve-avukatlik/> (last access 20.04.2024)
8. Kalacheva E.N. About the electronic order of the lawyer. P. 326-330 (in Russian / Калачева Е.Н. Об электронном ордере адвоката. С. 326-330).
URL: <https://msal.ru/upload/medialibrary/6a4/Kalacheva-E.N.-Ob-elektronnom-ordere-advokata.pdf> (last access 17.06.2024)
9. Palyanova N. B. Development of the legal tech region in Russia. Legal informatics No. 4 – 2022, p. 27-38 (in Russian / Пальянова Н. В. Развитие области legal tech в России. Правовая информатика № 4 – 2022, с. 27-38).
URL: <http://uzulo.su/prav-inf/pdf-jpg/pi-2022-4-st3-s27-38.pdf> (last access 05.05.2024)
10. Praduroux S. de Paiva V. di Caro L. Legal tech start-ups: state of the art and trends. University of Turin, Italy.
URL: <https://vcvpaiva.github.io/includes/pubs/2016-legal.pdf> (last access 30.04.2024)
11. Rules for using the electronic court information system were defined (in Azerbaijani / “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydaları müəyyənləşdi).
URL: <https://www.e-huquq.az/az/news/mehkeme/2874.html> (last access 17.05.2024)
12. Rzayeva G., İbrahimova A.. Artificial intelligence, human rights and personal data security. Textbook. Baku, 2021, 200 p. (in Azerbaijani / Rzayeva G., İbrahimova A. Süni intellekt, insan hüquqları və fərdi məlumatların təhlükəsizliyi. Dərslük. Bakı, 2021, 200 s.).
URL: <https://academy-aba.az/api/books/1721626168206.pdf> (last access 13.06.2024)
13. "Electronic lawyer" information system is being improved (in Azerbaijani / "Elektron vəkil" informasiya sistemi təkmilləşdirilir).
URL: <https://barassociation.az/news/1019> (last access 22.05.2024)
14. The public provision of electron orders, electron contracts and other electronic services has been introduced (in Azerbaijani / Elektron order, elektron müqavilə və digər elektron xidmətlərin ictimaiyyətə təqdimatı keçirilib).
URL: <https://barassociation.az/news/1330> (last access 22.05.2024)
15. What is Pro Bono ChatBot and what will it do? (in Azerbaijani / “Pro Bono ChatBot” nədir və nə iş görəcək?).
URL: <https://time.net.az/2024/04/03/pro-bono-chatbot-n%C9%99dir-v%C9%99-n%C9%99-is-gor%C9%99c%C9%99k/> (last access 01.06.2024)
16. Zafer I., Mumtaz H., M. Tuzunoglu. Legal Technologies and Applications in the Legal Profession. Artificial Intelligence Working Group. Istanbul, 2020, 14 p. (Zafer İ., Mümtaz

H., M. Tüzünoğlu. Hukuk Teknolojileri ve Avukatlık Mesleğindeki Uygulamaları. Yapay Zeka Çalışma Grubu. İstanbul, 2020, 14 s.)
URL:https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/komisyonlar/yzcg/hukuk_teknolojileri_ve_avukatlik_mesleгинdeki_uygulamalari.pdf (last access 29.05.2024)

LEGAL TECHNOLOGIES AND THEIR INTEGRATION INTO THE FIELD OF ADVOCACY

ZEYNALABIDIN HUSEYNOV¹

Summary

Since the end of the last century, the wide spread of digital technologies has had an important impact on the development of many fields. Technological innovations, like in other professional fields, are increasing their impact on the field of advocacy day by day. Some legal technologies reduce lawyers' bureaucratic burdens and perform repetitive tasks, while others help citizens or companies solve simple legal problems without the need for a lawyer. This article examines the concept of Legal Tech, the areas of use of legal technologies, their categories and their application in the field of advocacy, and highlights how lawyers can provide more efficient and better quality legal assistance by using legal technologies in the performance of their profession. The article also touched upon the issues of using artificial intelligence in the legal profession, the practice of applying legal technologies in foreign countries and the level of development of these technologies in our country. Thus, the extensive use of legal technologies by a number of advanced countries of the world, especially the application of technologies based on artificial intelligence in international and national legal systems, has made an important contribution to the development of this field.

Keywords: legal technologies, lawyer, electronic advocacy, artificial intelligence, e-government, e-court, e-discovery, technological applications, data security.

ЮРИДИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ИНТЕГРАЦИЯ В СФЕРУ АДВОКАТУРЫ

ЗЕЙНАЛАБИДИН ГУСЕЙНОВ²

Резюме

С конца прошлого века широкое распространение цифровых технологий оказало важное влияние на развитие многих сфер. Технологические инновации, как и в других профессиональных областях, с каждым днем усиливают свое влияние на сферу адвокации. Некоторые юридические технологии уменьшают бюрократическое бремя юристов и позволяют выполнять повторяющиеся задачи, в то время как другие помогают гражданам или компаниям решать простые юридические проблемы без необходимости привлечения адвоката. В данной статье рассмотрено понятие Legal Tech, сферы использования юридических технологий, их категории и применение в сфере адвокатской деятельности, а также

¹ Baku State University, Law faculty / email: zeynalhuseinli@gmail.com

² Бакинский Государственный Университет, Юридический факультет / email: zeynalhuseinli@gmail.com

показано, как юристы могут оказывать более эффективную и качественную юридическую помощь, используя правовые технологии при осуществлении своей профессиональной деятельности. В статье также затронуты вопросы использования искусственного интеллекта в адвокатуре, практика применения юридических технологий в зарубежных странах и уровень развития этих технологий в нашей стране. Таким образом, широкое использование правовых технологий рядом передовых стран мира, особенно применение технологий на основе искусственного интеллекта в международных и национальных правовых системах, внесло важный вклад в развитие этой сферы.

Ключевые слова: *юридические технологии, адвокат, электронная адвокатура, искусственный интеллект, электронное правительство, электронный суд, электронное раскрытие, технологические приложения, безопасность данных.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 14.06.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

MÜQAVİLƏNİN STANDART ŞƏRTLƏRİ

SÜBHAN RƏSULZADƏ¹

Annotasiya

Məqalədə günümüzün mülki hüquq sferasının vacib bir parametri olan müqavilənin standart şərtləri institutu araşdırılır. Sözügedən anlayışın müasir hüquq sistemindəki yerindən bəhs edilir. Bu məsələ ilə bağlı, qanunvericinin mövqeyi, məhkəmə təcrübəsi və doktrində mövcud olan yanaşmalar təhlil edilir. Müqavilənin standart şərtlərinin anlayışı, Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində yeri, ünsürləri, yoxlanması, etibarlılığı və ondan doğa biləcəkdir sui-istifadələrə qarşı qanunverici tərəfindən formalaşdırılan müdafiə mexanizmləri kimi əhəmiyyətli nüanslara toxunulur. O cümlədən, qanunvericilikdə bu institutu tənzimləyən imperativ tələblərə nəzər yetirilir. Bu şərt növünün mülki hüquq perspektivindən gərəkli və arzuolunan olub-olmamasına aydınlıq gətirilir.

Açar sözlər: müqavilə, standart, şərt, ünsür, etibarlılıq, yoxlama, mexanizm, məhkəmə, qanunverici, imperativ norma, təfsir, məzmun.

I. Giriş

Mövcud münasibətlərin tələblərinə əsasən, müasir dövrdə xeyli müqavilə növü mövcuddur. Şübhəsiz ki, insanlıq inkişaf etdikcə və yeni kəşflər olduqca bu cür yeniliklərin tənzimlənməsi zamanı müqavilə növlərinin çərçivəsi də genişlənir. Məlumdur ki, müqavilə bağlayarkən tərəfləri maraqlandıran əsas amil həmin müqavilədə onların mənafeyinə uyğun şərtlərin mövcud olub-olmamasıdır. Müqavilələr arasındakı fərqliliklərdən biri də elə onları təşkil edən şərtləridir. Dövlətlərin milli hüquq sistemlərində və beynəlxalq hüquqda qəbul edilən yanaşma odur ki, tərəflər mövcud qanunvericiliyin tələblərinə zidd olmadığı halda istənilən şərtləri müqaviləyə daxil etməkdə tam azadlığa malikdirlər. Lakin mülki hüququn elə bir institutu var ki, onun varlığının müqavilənin mülki hüququn prinsiplərinə uyğun olmadığını düşününənlərin sayı heç də az deyil. Belə ki, müqavilə şərtlərini qeyd edərkən, özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilən və mülki hüquqda böyük müzakirə mövzusunə çevrilmiş müqavilənin standart şərtlərini vurğulamaq vacibdir. Müqavilənin standart şərtləri müqavilə azadlığının sərhədlərindən birini formalaşdırır. Mülki hüququn bu institutu barəsində doktrində birmənalı mövqə mövcud deyildir. Bir qrupun fikrincə standart şərtlər mülki sferada, xüsusilə də kommərsiya hüququ sahəsində əvəzəilməz rolə malikdir. Digər qrupə görə isə müqavilənin standart şərtlərinin bir tərəfi çətin vəziyyətə salma ehtimalının olması mülki hüquq aspektindən qəbuləilməzdir. Bəs bu mövqələrdən hansı daha məqbuldur? Qanunverici bu məsələni necə tənzimləyir? Məqalədə bu cür suallara cavab axtarılır.

II. Müqavilənin anlayışı

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 405.1-ci maddəsinə görə, tərəflər müqavilənin bütün mühüm şərtləri barədə razılığa gəldikləri andan müqavilə bağlanmış hesab edilir. Müqavilə azadlığı prinsipinə müvafiq olaraq, adətən, müqavilələrin əksər qisminin şərtləri onların iştirakçıları tərəfindən fərdi qaydada, qarşılıqlı razılaşma ilə müəyyən edilir. Lakin elə hallar ola bilir ki, hər müqavilənin kontragentlə fərdi qaydada razılıq əldə edilməsi yolu ilə bağlanması demək olar ki, mümkünsüz olur. Müqavilə münasibətlərində bu cür vəziyyətlərin mövcudluğunun nəzərə alınması nəticəsində, mülki qanunvericilikdə müqavilənin standart şərtlərinə yer ayrılmışdır [11, s. 1371-1372]. Mülki Məcəllənin 417-420-ci maddələri müqavilənin standart şərtlərindən bəhs edir. Mülki Məcəllənin 417-ci maddəsində müqavilənin standart şərtlərinin anlayışı göstərilir. 417.1-ci maddədə yazılır ki, müqavilənin standart şərtləri əvvəlcədən ifadə edilmiş, dəfələrlə istifadə üçün nəzərdə tutulan elə şərtlərdir ki, bunları bir tərəf (təklif edən) digər tərəfə təqdim edir və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş normalardan fərqlənən və bu normaları tamamlayan qaydalar onların vasitəsilə müəyyənləşdirilir. Həm adından, həm də anlayışından göründüyü üzrə, müqavilənin standart şərtləri,

¹ ADA Universiteti, Hüquq fakültəsi / email: subhansulzad@gmail.com

təklifi alan tərəfin subyektiv yanaşmasına əsaslanan arzu və istəklərini özündə ehtiva etmir. Bu şərtlər təklif edən tərəfin öncədən öz tələblərinə uyğun olaraq təkbaşına formalaşdırdığı və yalnız onun arzu və istəklərini ehtiva edən şərtlərdir [1, s. 110]. Lakin Mülkü Məcəllənin 417.2-ci maddəsinin məzmunundan anlaşılır ki, tərəflər müqavilənin şərtlərini qarşılıqlı müzakirələr vasitəsilə təfsilatlı şəkildə müəyyən etdikləri zaman bunlar müqavilənin standart şərtləri hesab edilmir. Amma unutmamaq olmaz ki, Mülkü Məcəllənin 417.3-cü maddəsində bildirilir ki, əgər tərəflərin ayrıca olaraq haqqında bilavasitə razılığa gəldikləri şərtlər olarsa, onlara standart şərtlərə münasibətdə üstünlük verilir.

III. Müqavilənin ünsürləri

Müqavilə münasibətlərində mövcud olan hər bir şərtə standart şərt deyilməsi düzgün deyildir. Müqavilədə yer alan şərtin standart şərt olaraq qəbul edilməsi üçün o, bəzi tələb edilən ünsürlərə uyğun olmalıdır [2, s. 127]. Həmin ünsürlərin bir neçəsini təhlil etməyi məqsədmüvafiq hesab edirik. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ünsürlərin bəziləri Mülkü Məcəllənin 417.1-ci maddəsində sadalanmaqdadır [14].

1. Müqavilənin standart şərtlərini yalnız bir tərəf, yəni təklif edən əvvəlcədən birtərəfli hazırlayıb qarşı tərəfə təqdim etməlidir. Bu müddəə Mülkü Məcəllənin 417.1-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Müqavilənin standart şərtlərindən bəhs edilə bilməsi üçün bunlar təklif edən tərəfindən ya müqavilə bağlanmazdan öncə yazılı şəkildə hazırlanmalı, ya da şifahi şəkildə dəqiqləşdirilməlidir. Çünki standart şərtlər müqavilənin tərəflərinin qarşılıqlı müzakirələri nəticəsində ortaya çıxmır. Onlar iqtisadi baxımdan güclü olan (təklif edən) tərəfindən öncədən hazırlanır və qarşı tərəfə təqdim edilir [7, s. 228]. Bu şərtləri hazırlayan tərəf, bunları kontragentlə müzakirə etmək, onun rəyini almaq və ya fikir mübadiləsi aparmaq məqsədilə deyil, diskussiya olmadan birbaşa olaraq qəbul edilməsi məqsədilə qarşı tərəfə təklif edir [13, s. 216].

2. Müqavilənin standart şərtləri gələcəkdə çoxlu müqavilələrdə dəfələrlə istifadə edilmək məqsədi ilə hazırlanmalıdır. Bu müddəə da Mülkü Məcəllənin 417.1-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Müqavilənin standart şərtləri gələcəkdə çox sayda eyni növ müqavilələrdə istifadə edilmələri üçün tərtib edilməlidir. Çünki bu şərtlər, onları hazırlayan və təklif edən tərəfin sırf həmin növdən olan müqavilələrin bağlanması üçün gərəkli olan tələblərini özündə əks etdirir və buna görə də eyni növdən olan müqavilələrdə kontragentə təklif edilir [7, s. 233; 6, s. 75]. Hətta əgər standart şərtləri hazırlayan tərəf bu şərtlərin daxil olduğu çoxlu müqavilələr bağlayıbsa, lakin bu müqavilələrin məzmunları arasında fərqliliklər varsa, bu vəziyyət həmin şərtlərin müqavilənin standart şərtləri hesab edilməsinin qarşısını almır [3, s. 83; 9, s. 111].

3. Standart şərtlər müqavilənin şərti qismində çıxış etməlidir. Müqavilənin standart şərtləri hüquq norması deyildir. Yəni onlar hazırlanıb qarşı tərəfə təqdim edildiyi andan müqaviləyə mütləq şəkildə daxil edilməlidir deyə məcburi bir qayda yoxdur [1, s. 111]. Onlar ancaq tərəflərin iradəsinin bir-birinə uyuşması nəticəsində müqavilənin bir tərkib hissəsi olan şərt qismində çıxış edə bilər. Bu o deməkdir ki, təklif edən tərəfin standart şərtlərinin hazırlaması onların hələ müqavilənin standart şərtləri adlandırmaq üçün yetərli hal deyildir. Standart şərtlərin müqaviləyə daxil ola bilməsi üçün, qarşı tərəf və təklif edən tərəfin iradələrinin uyuşması zəruri faktordur. Bu baxımdan bilavasitə qanunla, fərmanla, yaxud qanunla verilmiş səlahiyyət əsasında nizamnamə hökmləri ilə tənzimlənən müqavilə şərtləri müqavilənin standart şərtləri deyildir. Standart şərtlərin müqavilənin şərti qismində çıxış edə bilməsi üçün, bu tələblərə cavab verməsinin əhəmiyyəti odur ki, onlar sadəcə təklif edən tərəfindən hazırlanıqları üçün, qarşı tərəfin mənfəətlərinə zidd olub zərər yetirə bilər. Bu isə ədalətlik və vicdanlılıq prinsipinə uyğun olaraq yolverilməzdir [13, s. 212; 6, s. 1117].

4. Müqavilənin standart şərtləri konkret bir şəxsə münasibətdə tərtib edilməməlidir. Müqavilənin standart şərtləri öncədən məlum olan konkret şəxslərə görə hazırlanıqları üçün, ümumi xarakter daşıyan şərtlərdir. Yəni başqa sözlə, müqavilənin standart şərtlərinin adındakı “standart”-lıq xüsusiyyəti özünü müqavilənin qarşı tərəfinin bəlli olmamasında və şərtlərin konkret bir şəxs nəzərə alınmadan əvvəlcədən tərtib edilmiş olmasında büruzə verir. Standart şərtlər gələcəkdə oxşar növdən olan bir çox müqavilənin bağlanması məqsədilə tərtib edildiyi üçün, onların ünvanlanacağı şəxs və ya şəxslər qrupu konkret deyil, mücərrəddir [7, s. 233; 8, s. 74].

5. Standart şərtlər müqaviləyə daxil edilmələri niyyəti ilə onları hazırlayan tərəfindən qarşı tərəfə təqdim edilməlidir. Müqavilənin standart şərtlərinin konseptual xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, onlar müqaviləyə daxil edilmələri niyyəti ilə qarşı tərəfə təqdim edilməlidir. Yəni standart şərtlər, əvvəlcədən təklif edən tərəfindən gələcəkdə dəfələrlə imzalanacaq müqavilələrə daxil edilmək məqsədilə tərtib edilir. Demək, onlar müqaviləyə daxil edilməlidir ki, onların hazırlanmasının bir əhəmiyyəti olsun və onlara müqavilənin standart şərtləri deyilməsi mümkün hala gəlsin [4, s. 69].

6. Müqavilənin standart şərtləri Mülkü Məcəllənin, digər qanun və normativ hüquqi aktların müqavilə müddəalarına uyğun şəkildə tərtib edilmiş olmalıdır (maddə 417.1).

7. Müqavilənin standart şərtləri elə şərtlər olmalıdır ki, onun barəsində razılığın əldə edilməməsi, onların müzakirəsinə deyil, müqavilənin bağlanmasına yol açsın. Belə ki, qeyd edildiyi üzrə, müqavilənin standart şərtləri sadəcə bir tərəfin hazırlayaraq kontragentə təqdim etdiyi şərtlər olduğuna və bu şərtlər barəsində müzakirələrə yer olmadığına görə kontragent üçün iki mümkün nəticə var: 1) şərtləri qəbul edərək müqaviləni bağlamaq; 2) şərtlərlə razı deyilsə, müqaviləni bağlamaqdan imtina etmək [2, s.128].

8. Əlavə olaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin “M. Hüseynovun şikayəti üzrə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 16 iyul 2014-cü il tarixli qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və qanunlarına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 4 mart 2015-ci il tarixli Plenum Qərarında müqavilənin standart şərtlərinin cavab verməli olduğu bəzi tələblər vurğulanmışdır:

- tərəflər arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsi, onlara öhdəlik xarakterinin verilməsi;
- öhdəliklərin ardıcıl yerinə yetirilməsi üçün qayda və üsulların müəyyənləşdirilməsi;
- öhdəliyi yerinə yetirməyən tərəflər barədə tətbiq olunacaq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

IV. Müqavilə tərəfinin müqavilənin standart şərtlərinə qarşı qorunması

1. Qoruma ehtiyacının əmələ gəlmə əsası.

Buraya qədər olan bölümdən müqavilənin standart şərtlərinin onu təklif edən tərəfindən təkbaşına və əvvəlcədən hazırlandığı və qarşı tərəflə bu barədə müzakirələr aparılmadığı tam aydındır. Bu məqamda bəzi suallar yaranır: Bəs müqavilənin qarşı tərəfi? Əgər onun arzu və istəkləri diqqətə alınmırsa, bu hal standart şərtlərin onların mənafeyinə olduqca ağır zərər yetirməsinə səbəb olarmı? Bu, ədalətsiz situasiyaya yol açmazmı? Qarşı tərəfi qorumağın bir yolu varmı? Və s.

Müqavilənin standart şərtlərindən kommərsiya fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər ilə sahibkar olan və ya olmayan fiziki şəxslər və digər hüquqi şəxslər arasında geniş istifadə olunur. Bu şərtləri əksər hallarda, böyük, güclü müəssisələr hazırlayır və qarşı tərəfə qəbul etmək üçün təqdim edirlər. Bu, oferentin daha güclü tərəf qismində çıxış etməsinə köməklik edir. Müqavilənin standart şərtlərinin müzakirəsi mümkün olmadığı üçün burada 2 cür sonluq baş verə bilər. Birincisi, qarşı tərəf şərtləri qəbul edəcək və müqavilə bağlanacaq. İkincisi, qarşı tərəf şərtlərlə razılaşmayacaq və müqavilə bağlanmayacaq. İlk halın arzuolunmaz cəhəti odur ki, tərəf başqa çıxış yolu olmadığı üçün onun mənafeyinə zidd olan bir müqaviləni bağlamaq məcburiyyətində qala bilər. İkinci halın istənməyən cəhəti isə odur ki, əgər qarşı tərəfin bu müqavilədən əldə etmək istədiyi faydanı başqa bir şəxsdən təmin etmək imkanı olduqca azdırsa və ya ümumən yoxdursa, o, çətin situasiyaya düşə bilər. Göründüyü üzrə, standart şərtlərin müqaviləyə daxil edilməsi onları qəbul edən tərəfin ağır bir vəziyyətdə qalması ehtimalını olduqca yüksək edir. Buna görə də, buradan qarşı tərəfi qoruma ehtiyacının əsası yaranır [9, s. 142].

2. Müqavilənin standart şərtlərinin yoxlanılması

Müqavilənin standart şərtlərinin haqsız olub digər tərəfə zərər yetirmə riski olduqca yüksəkdir deyərək, onların tətbiqinə ciddi nəzarət edilməsi zəruridir. Bu nəzarət funksiyası müqavilənin digər tərəfinin müdafiəsini təmin etmək üçün bu şərtlərin yoxlanılması vasitəsilə həyata keçirilir. Doktrinada ümumi olaraq, müqavilənin standart şərtlərinin yoxlanılması prosesi etibarlılıq yoxlaması, təfsir yoxlaması və məzmun yoxlaması olmaqla üç mərhələdən ibarətdir. Bu yanaşmanı əsas götürən

Azərbaycan Respublikası Mülkü Məcəlləsi müqavilənin standart şərtlərinin yoxlanılması mexanizmini aşağıdakı üç mərhələli sistem şəklində nəzərdə tutmuşdur [5, s. 109].

- Müqavilənin standart şərtləri müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilibmi? (etibarlılıq yoxlaması)

Bu mərhələdə standart şərtlərin müqavilənin tərkib hissəsinə daxil olub-olmaması məsələsi araşdırılır. Mülkü Məcəllənin 418.1-ci maddəsinə görə, müqavilənin standart şərtləri onu təklif etmiş tərəflə digər tərəf arasında bağlanmış müqavilənin tərkib hissəsinə yalnız o halda çevrilir ki, təklif etmiş tərəf müqavilənin bağlandığı yerdə əyani qeyd yazsın və bu şərtlərə istinad etsin. Digər tərəf isə həmin şərtlərlə tanış olmaq və razıdırsa, bu şərtləri qəbul etmək imkanına malik olsun. Bu müddəada “müqavilənin bağlandığı yerdə əyani qeyd yazsın” dedikdə, təklif edilən müqavilədə göstərilmiş bütün şərtlər haqqında təfəssilatlı məlumatın müqavilənin qarşı tərəfi olmaq marağında olan şəxslərə əyani olaraq açıq bir şəkildə çatdırılması başa düşülür. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Mülki Kollegiyasının 7 iyul 2020-ci il tarixli “iddiaçı LPO İddiaçı ASC-nin cavabdeh1 Cavabdeh2 qarşı iş üzrə” qərarının 48-ci bəndində kontragentin standart şərtlərlə tanış olma imkanına malik olmasının önəmini vurğulayır. Lakin standart şərtlərin müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilməsi üçün onların sadəcə bəyan edilməsi kifayət etmir [2, s. 131]. Mülkü Məcəllənin 418.1-ci maddəsi o cümlədən tələb edir ki, təklif edən qarşı tərəfə həmin şərtlərlə tanış olmaq üçün imkan yaratmalıdır. Kontragent şərtlərlə tanış olduqdan sonra əgər onlarla razıdırsa, onları qəbul etmək imkanına malik olmalıdır. Müqavilənin standart şərtlərinin müqavilənin tərkib hissəsi olma məsələsi birbaşa olaraq etibarlılıqla əlaqəli olduğu üçün, etibarlılıq yoxlaması da adlanır [12, s. 4]. Çünki əgər 418.1-ci maddənin tələblərinə riayət edilməzsə və buna rəğmən müqavilə bağlansa, kontragentin mənafeyinə uyğun olmayan və onun tanış olmadığı şərtlər müqaviləyə standart şərtlər olaraq əlavə edilə bilər. Bu hal isə artıq həmin standart şərtlərin etibarsızlığına dəlalət edir. Mülkü Məcəllənin 418.2-ci maddəsi isə müqavilənin qarşı tərəfinin sahibkar olduğu hallar üçün fərqli qayda nəzərdə tutulur.

- Müqavilənin standart şərtlərinin təfsiri (təfsir yoxlaması).

Mülkü Məcəllənin 419.1-ci maddəsinə əsasən, müqavilələrin standart şərtlərinin formaca qeyri-adi olduğuna görə digər tərəfin nəzərdə tuta bilmədiyini müddəalar müqavilənin tərkib hissəsinə çevrilmir. Bu normaın mənası odur ki, müqavilənin standart şərtlərinin elə müddəaları ola bilər ki, qarşı tərəf onları nəzərdə tuta bilməsin, yəni onların qeyri-adi, ilk baxışdan anlaşılmayan olmaları səbəbiylə onlarla tanış olmaq imkanına sahib olmamış olsun. Bu müddəalar müqavilənin tərkib hissəsi hesab edilmir, çünki kontragent standart şərtlərlə tanış olduğu zaman onlardan xəbərdar olmayıb deyə razılıq verməmiş hesab edilir. Mülkü Məcəllənin 419.2-ci maddəsinə görə, müqavilənin standart şərtləri təfsir edilərkən rast gəlinən bütün qeyri-müəyyənliklər, onları özündə əks etdirən şərtlərin müqaviləyə daxil edilməsini təklif etmiş tərəfin ziyanına (əleyhinə) təfsir edilir. Məlumdur ki, doktrinada “müqavilə müəyyənliyi” prinsipi mövcuddur. Müqavilə bağlanarkən, hər bir tərəf tam dəqiq olaraq hansı müqaviləyə və hansı şərtlərə razılaşdığını bilməlidir ki, öhdəliklərini uyğun şəkildə icra edə bilsin. Bu vəziyyətin onu hazırlayan tərəfin əleyhinə təfsir edilməsində əsas motiv təklif edən tərəfi bir növ cəzalandırmaqdır. Çünki bu şərtləri özünün formalaşdırmasına və güclü tərəf olmasına baxmayaraq, onun yol açdığı (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan, heç bir fərqi yoxdur) bu halın qarşı tərəfin əleyhinə təfsir edilməsi, ədalət prinsipinə tamamilə zidd olardı. Bu qayda hüquq sferasında da çoxluq tərəfindən düzgün addım hesab edilir. Belə vəziyyət nəzəriyyədə qeyri-müəyyənlik prinsipi kimi tanınır [7, s. 237; 5, s. 112].

- Müqavilənin standart şərtlərinin məzmununun yoxlanılması.

Müqavilənin standart şərtlərinin məzmununun yoxlanılması adlanan bu son mərhələdə, etibarlılıq və təfsir yoxlamasından keçib müqavilənin tərkibinə daxil olmuş standart şərtlərin etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olub-olmadığı və qarşı tərəfin zərərinə olan nəticələr yaradıb-yaratmadığı yoxlanılır. Ümumi olaraq, məzmun yoxlaması iki mərhələdən ibarətdir, lakin təklif edən tərəfin uyğunsuz addımı üzə çıxarsa, tətbiq ediləcək sanksiya, üçüncü mərhələ sayıla bilər. Müqavilənin standart şərtlərinin məzmun yoxlamasının adı çəkilən mərhələləri bunlardır:

1) İmperativ hüquq normalarına zidd olması baxımından. Təklif edən tərəf qanunun tamamlayıcı və təfsir edici qaydaların öz xeyrinə dəyişir və sonra, daha çox öz mənafeələrini qoruyan standart şərtləri hazırlayıb kontragentə təqdim edir. Belə olduqda, təklif edənin daha güclü olması səbəbiylə

tərəflər arasında yaranan balanssızlıq səbəbiylə qarşı tərəfin bu şərtləri qəbul etmə ehtimalı olduqca yüksəkdir. Bu məqamda imperativ hüquq normaları kontragentin köməyinə gəlir. Azərbaycan Respublikası Mülkü Məcəlləsinin 420-ci maddəsi məhz həmin imperativ normadır. Müvafiq maddənin 1 və 3-cü bəndlərində müqavilənin standart şərtlərinin etibarsız sayıldığı hallar sadalanmışdır. Lakin unutmamaq lazımdır ki, bu müddəalarda qeyd edilən hallar qəti deyildir [12, s. 4; 10, s.82]. Əlavə olaraq, bildirmək gərəkdir ki, görüldüyü üzrə hər iki maddədə müdafiə edilən tərəf sahibkar olmayan fiziki şəxslərdir.

2) Müqavilənin qarşı tərəfi əleyhinə tarazlığı pozması baxımından. Eə anlar olur ki, qarşı tərəfin qəbul etdiyi şərtlər imperativ normaların əhatə dairəsinə düşmür, onların tənzipləmədiyi sahəyə aid olur. Bu cür vəziyyətlərin qarşısının alınması məqsədilə ayrıca qayda mövcuddur. Haqsız olduğu düşünülən standart şərt Azərbaycan Respublikası Mülkü Məcəlləsinin 420.1 və 420.3-cü maddələrində qeyd edilən şərtlərin hər hansı birinə uyğun olmazsa, mübahisə Mülkü Məcəllənin 420.2-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq həll edilməlidir. Həmin maddədə yazılır ki, müqavilənin standart şərti müqaviləyə daxil edilmiş olsa da, etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq müqavilənin digər tərəfi üçün zərərlidirsə, etibarsızdır. Bu zaman həmin şərtlərin müqaviləyə daxil edildiyi şərait, tərəflərin qarşılıqlı maraqları və sair nəzərə alınmalıdır. Yəni təklif edən tərəf kontragentin onun vicdanlı şərtlər təyin edəcəyinə olan etimadını doğrultmalı və kontragentin həmin şəraitə uyğun durumunu nəzərə almalı, hətta bu nüansı şərtlərin hazırlanması prosesini formalaşdıran əsas meyarlardan biri kimi qəbul etməlidir [10, s. 85-86].

• Tətbiq ediləcək sanksiya. Əgər məzmun yoxlamasından sonra müqavilənin standart şərtləri imperativ normaların tələblərini pozursa, yaxud etimad və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olaraq qarşı tərəfin əleyhinədirsə, Mülkü Məcəllənin 420-ci maddəsinə əsasən, həmin standart şərtlər etibarsızdır. Burada Mülkü Məcəllənin əqdlərin etibarsızlığı ilə bağlı olan fəslinə istinad edilir. Mülkü Məcəllənin 337.5-ci maddəsinə əsasən, əqd etibarsız olduqda, əgər bu Məcəllədə onun etibarsızlığının ayrı nəticələri nəzərdə tutulmayıbsa, tərəflərdən hər biri əqd üzrə aldığılarının hamısını digər tərəfə qaytarmağa, alınanları eyni ilə qaytarmaq mümkün olmadıqda isə (o cümlədən alınanlar əmlakdan istifadədə, görülmüş işdə və ya göstərilmiş xidmətdə ifadə olunduqda) onun dəyərini pulla ödəməlidir. Müqavilənin standart şərtləri etibarsız olduqda da, sanksiya olaraq bu müddəə tətbiq edilir [12, s. 7]. Lakin əlbəttə, əlavə olaraq, əgər dəymiş maddi və ya mənəvi zərər varsa, onların ödənilməsi tələb edilə bilər.

V. Nəticə

Standart şərtlərin tətbiq edildiyi müqavilələrdən tam aydın olur ki, Mülki hüquqda elə hallar ola bilər ki, müqavilə azadlığı prinsipi keçərli olmur. Lakin məsələnin özəyinə endikdə, bunun kifayət qədər başadüşülən olduğunu görmək mümkündür. Belə ki, qanunvericinin müqavilənin standart şərtləri institutuna yer verməkdə təməl məqsədi ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsiri olan böyük korporasiyalar və şirkətlərin iş sisteminin nizamının qorunmasıdır. Əgər Mülkü Məcəllədə standart şərtlərə yer verilməsə idi, belə nəhəng mülki hüquq iştirakçıları hər bir müqavilənin bağlanması prosesində kontragentlərlə uzun müzakirələrə girməli olardı və bu da nəticədə onların mövcud iş sisteminə olduqca mənfi təsir edə bilərdi. Belə vəziyyət isə mövcud bazar və bir o qədər də, ölkənin iqtisadi durumu üçün ürək açmayan sonluqlara yol açardı. Müqavilənin standart şərtlərindən bəhs edən Azərbaycan Respublikası Mülkü Məcəlləsinin 417-420-ci maddələrində qanunverici standart şərtlərin ünsürlərini göstərmiş və həmin şərtlərin, tələblərin sərhədini aşaraq haqsız şərt olmaları nəticəsində, qarşı tərəfə dəyə biləcək zərərdən onu müdafiə etmək üçün olduqca yüksək əhəmiyyət kəsb edən üç mərhələli müdafiə mexanizmini təsbit etmişdir. O cümlədən, Mülki Məcəllədə haqsız şərtlərin sırf özünə xas olan sanksiya təsbit edilməmişdir. Bu məqamda əqdlərin etibarsızlığı fəslinə müraciət edilməsi uyğun hesab edilmişdir.

Çox təəssüf ki, hələ də Azərbaycan Respublikası məhkəmə təcrübəsində müqavilənin standart şərtləri ilə əlaqədar qərarlarda tam formalaşdırılmış bir mövqeyə, demək olar ki, rast gəlinmir. Qəbul edilən qərarlarda çox sadə detallara toxunulmuş, əsas mübahisəli hissələrdən yan keçilmişdir. Bu hal müqavilənin standart şərtləri ilə bağlı işlərin məhkəmələr üçün yeni olması ilə əlaqələndirmək mümkündür. Lakin bu növ mübahisələrin ölkədəki məhkəmələr üçün yeni olduğunu nəzərə aldıqda,

irəliləyən zamanlarda təcrübədə məhkəmələr tərəfindən bu növdən olan mübahisələrin həlli istiqamətində qərarların qəbul ediləcəyinə ümid bəsləmək olar.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Akinci S. Knowledge of the Law of Obligations (General Provisions), 10th Edition, Konya, Sayram Publications, 2012 (419 pages). (in Turkish / Şahin Akıncı. Borçlar Hukuk Bilgisi (Genel Hükümler), 10. Baskı, Konya, Sayram Yayınları, 2012 (419 səh.))
2. Asadov B., Valiyev I., Talibov A. Scientific-Practical Commentary on the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, Vol. II, 1st Edition, Legal Publishing House, Baku, 2019 (398 pages) (in Azerbaijani / Bağır Əsədov/İbrahim Vəliyev/Azad Talibov. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin Elmi-Praktiki Kommentariyası II cild, I Nəşr, Hüquq Yayın Evi, Bakı, 2019 (398 səh.))
3. Atamer H. General Terms and Conditions, Yelmen (in Turkish / Atamer. Havutçu. Genel işlem şartları, Yelmen)
4. Atamer. The Review of General Terms and Conditions (in Turkish / Atamer. Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi).
5. Atamullu I. "The burden of proof for the existence of personal (individual) agreement in general terms and conditions," Erciyes University Faculty of Law Journal, Vol. XIII, Issue 1, 2018, pp. 102-147 (in Turkish / İsmail Atamullu, "Genel işlem şartlarında şahsi (bireysel) anlaşmanın mevcudiyetini ispat yükü", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XIII, Sayı 1, Y. 2018, s. 102-147.)
6. Basedow, § 305, N. 5; Gauch, /Schluep, /Schmid, /Emmenegger, N. 1117b
7. Eren F. Law of Obligations: General Provisions, 26th Edition, Ankara, Yetkin Publications, 2021 (1520 pages) (in Turkish / Fikret Eren. Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 26. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2021 (1520 səh.))
8. Ersoz O. "The Scope of Application of General Terms and Conditions in Terms of Persons and Their Application to Merchants," Namık Kemal University Faculty of Law Journal, Issue 1, June 2017, pp. 69-104. (in Turkish / Oğuz Ersöz, "Genel İşlem Koşullarının Kişi Bakımından Uygulama Alanı Ve Tacirler Hakkında Uygulanması", Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1, Haziran 2017, s. 69-104.)
9. Girgin O.A. "The Impact of the Review of General Terms and Conditions on Contractual Freedom," Anadolu University Faculty of Law Journal, Vol. 5, Issue 1, January 2019, pp. 135-155. (in Turkish / Ömer Ali Girgin, "Genel İşlem Koşullarının Denetlenmesinin Sözleşme Özgürlüğüne Etkisi", Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 5 - Sayı: 1 - Ocak 2019 - s. 135-155.)
10. Istanbul University Faculty of Law Comparative Law Research and Application Center, Banking and Consumer Issues Symposium, On İki Levha Publishing, Istanbul, 2010, pp. 79-91. (in Turkish / İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mukayeseli Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi, Banka ve Tüketici Soruları Sempozyumu, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 79-91.)
11. Kutluay E. "General terms and conditions in the Turkish Code of Obligations," D.E.Ü. Law Faculty Journal, Festschrift for Prof. Dr. Şeref ERTAŞ, Vol. 19, Special Issue-2017, pp. 1369-1422 (in Turkish / Ezgi K., "TÜRK BORÇLAR KANUNU'NDA GENEL İŞLEM KOŞULLARI", D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, Özel Sayı-2017, s. 1369-1422)
12. Novruzov D. "Consumer Protection Mechanism Against Unfair Contract Terms in the Civil Code of the Republic of Azerbaijan," Journal of Transport Law, 2019. (in Azerbaijani / Dünyamin Novruzov, "Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində istehlakçıların haqsız müqavilə şərtlərinə qarşı müdafiə mexanizmi", Nəqliyyat hüququ jurnalı, 2019.)

13. Sirmen A. L. "The Concept of General Terms and Conditions," İzmir Bar Association Journal, September 2015, pp. 207-225. (in Turkish / A. Lâle Sirmen, "Genel işlem şartları kavramı", İzmir Barosu Dergisi, Eylül 2015, s. 207-225.)
14. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi)

STANDARD TERMS OF CONTRACT (STC)

SUBHAN RASULZADE¹

Abstract

The article examines the institution of "standard terms of contract", which is an important parameter of today's civil law sphere. The place of the concept in question in the modern legal system is discussed. In relation to this issue, the legislator's position, court practice and approaches available in the doctrine are analyzed. Important nuances such as the understanding of the standard terms of the contract, their place in the legal system of the Republic of Azerbaijan, their elements, verification, reliability, and defense mechanisms formed by the legislator against abuses that may arise from it are touched upon. In particular, the imperative requirements regulating this institution are considered in the legislation. It is clarified whether this type of condition is necessary and desirable from the perspective of civil law.

Key words: contract, standard, condition, element, validity, check, mechanism, court, legislator, imperative, interpretation, content

СТАНДАРТНЫЕ УСЛОВИЯ ДОГОВОРА (STC)

СУБХАН РАСУЛЗАДЕ²

Резюме

В статье исследуется институт «стандартных условий договора», который является важным параметром современной гражданско-правовой сферы. Обсуждается место рассматриваемого понятия в современной правовой системе. По данному вопросу анализируются позиция законодателя, судебная практика и подходы, имеющиеся в доктрине. Затрагиваются такие важные нюансы, как понимание стандартных условий договора, их место в правовой системе Азербайджанской Республики, их элементы, проверка, надежность и механизмы защиты, образуемые законодателем от злоупотреблений, которые могут из этого возникнуть. В частности, в законодательстве учтены императивные требования, регулирующие этот институт. Выяснено, является ли данный вид условия необходимым и желательным с точки зрения гражданского права.

Ключевые слова: договор, стандарт, условие, элемент, действительность, проверка, механизм, суд, законодатель, императив, интерпретация, содержание

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 17.05.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ ADA University, Law faculty / email: subhansulzad@gmail.com

² Университет ADA, Юридический факультет / email: subhansulzad@gmail.com

İNSAN RESURLARI DEPARTAMENTLƏRİNİN FUNKSİYALARINA DAXİL EDİLƏN YENİ SƏLAHIYYƏTLƏR

ATILLA ÖZTÜRK¹, OĞUZHAN UZAR²

Annotasiya

Bu gün və gələcəkdə müəssisələrin inkişafı əhəmiyyətli miqdarda insan resurslarına qoyulacaq kapital və insan resurslarının iş şərtlərinin mümkün qədər onların istəklərini qarşılıyacaq formada qura bilmələri ilə mütənasibdir. Bunları reallaşdırma bilməyən müəssisələrin uzun müddətdə hədəflərini həyata keçirə bilmələri çox çətinidir. İşçilərin sevərək və istəyərək iş yeri qaydalarına uyğun nəticənin əldə edilə biləcək yüksək motivasiya ilə istənilən nəticəni hədəfləyən insan resurslarının idarə edilməsi korporativ uğurun əsas ünsürlərindəndir. Məqalədə insan resursları anlayışı və əhəmiyyəti, insan resurslarının idarə edilməsi funksiyaları, insan resurslarının idarəedilməsinin prinsipləri, insan resurslarının idarə edilməsi mühiti (İRİ) və s. mövzular ətrafı tədqiq edilmiş və onların əhəmiyyəti vurğulanmışdır.

Açar sözlər: insan resursları, hüquq, personal, dəyərləndirmə, işçi, işə götürən, iş, keyfiyyət.

I. Giriş

İnsan resursları idarəetməsinin əsas məqsədi insan gücünü təsirli, məhsuldar və insan xoşbəxtliyini təmin etməkdən ibarətdir. Müasir dövrdə insan resurslarına kapital və təbii faktorlardan daha çox dəyər verildiyi bir həqiqətdir. Buna görə də insan resursları müəssisənin ən dəyərli varlığıdır desək, yanılmırıq. Açıq sistem anlayışı çərçivəsində baxıldığı zaman müəssisə daxil olmaları arasında olan ilk maddə əmtəə, cihaz, təchizat, enerji və başqa faktorlar yalnızca insan resurslarının bacarığına görə önəm kəsb edir və işlərin gedişində mühüm yönləndirici kimi çıxış edir.

Bu gün və gələcəkdə müəssisələrin inkişafı əhəmiyyətli miqdarda insan resurslarına qoyulacaq kapital və insan resurslarının iş şərtlərinin mümkün qədər onların istəklərini qarşılıyacaq formada qura bilmələri ilə mütənasibdir. Bunları reallaşdırma bilməyən müəssisələrin uzun müddətdə hədəflərini həyata keçirə bilmələri çox çətinidir. İşçilərin sevərək və istəyərək iş yeri qaydalarına uyğun nəticənin əldə ediləbiləcək yüksək motivasiya ilə istənilən nəticənin hədəfləyən insan resurslarının idarəedilməsi korporativ uğurun əsas ünsürlərindəndir.

II. İnsan Resursları anlayışı və əhəmiyyəti

A. İnsan Resurslarının idarəedilməsinin tərihi.

İnsan resursları vəzifələri nə olur olsun korporativ fəaliyyətlərdə mövcud olan bütün insanları əhatə edir. Bir Çox hallarda digər struktur bölmələrin üzərində yük olduğu üçün ayrıca struktur bölmə kimi yaradılır [7]. Müəssisədə işləyən insanlar gördükləri işin xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq kadr termini ilə ifadə olunurlar.

Kadrlar müəssisədə yerinə yetirdikləri işlərə görə qrupa bölünürlər:

- İdarəedici kadrlar — müəssisədə mövcud olan yuxarı, orta və aşağı idarəedənləri əhatə edir;
- Ofis kadrları — idarəedənlər istisna olmaqla və ofis xidmətlərində vəzifə tutanlar;
- Texniki heyət — idarəedənlər istisna olmaqla, texniki işlərdə vəzifə tutan mühəndis, texnik və baş usta kimi vəzifə tutanlar və ya ümumi olaraq istehsalat ilə əlaqəli olanlar;
- İşçilər — fiziki gücünü istehsalatda istifadə edənlər. Birbaşa istehsalatda işləyən və bunlara kömək edən işçilər olmaqla iki yerə ayırmaq mümkündür.

¹ Müəllim / Naxçıvan Dövlət Universiteti / email: atillahakan593@gmail.com

² Doktorant / Naxçıvan Dövlət Universiteti / email: oguzhanuzar@hotmail.com

Müəssisələrdə insan resurslarının funksiyalarından bəhs edildikdə müəssisə daxili vəzifə tutan şəxs ilə bağlı hər cür problemin həllinə istiqamətlənmiş hərəkətlər başa düşülür.

Burada ümumi olaraq işlərin analiz edilməsi, işə götürmə, işə yerləşdirmə, maaş təyin edilməsi, korporativ münasibətlər, təhsil və özünü inkişaf fəaliyyətləri, ədalət və ayrı seçkilik kimi problemlər nəzərdə tutulur.

Artan rəqabət fonunda müəssisələrin uğur qazanması baxımından “insan” faktoru, xüsusilə, qeyd olunmalıdır. Belə ki, müəssisələrdə insan resurslarının idarəedilməsi də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Korporativ inkişafa paralel olaraq gəldiyimiz nəticə insan resurslarının idarəedilməsi mövzusu daha geniş şəkildə analiz olunmalı, insan resurslarına daha çox kapital ayrılması siyasəti dəstəklənməlidir. Belə ki, İnsan Resurslarının İdarə edilməsi anlayışına müxtəlif təriflər verilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

İnsan resurslarının idarəedilməsi — müəssisələrin hədəflərinə çatma bilməsi üçün lazım olan funksiyaları həyata keçiriləcək sayda işçinin işə götürülməsi, təhsilinin artırılması, inkişaf etdirilməsi, motivasiya edilməsi və dəyərləndirilməsidir.

İnsan resurslarının idarəedilməsi — müəssisədə işçilər arasındakı münasibətlərə təsir edən bütün qərar və hərəkətlərdir.

İnsan resurslarının idarəedilməsi — müəssisəyə rəqabətçi üstünlüklər vermək məqsədi ilə lazım olan insan resursunun təmin edilməsi ilə bağlı siyasət formalaşdırmaq, planlamaq, təşkilatlanmaq, istiqamətləndirmək və təftiş etmək fəaliyyətlərini özündə birləşdirən intizamdır.

Ümumi mənada insan resurslarının idarəedilməsinin, insana istiqamətlənmiş, işçilərin münasibətlərini idarəedici bir quruluş içində ələ alan, qurum mədəniyyətinə uyğun iş siyasətlərini inkişaf etdirən və bu funksiyaları ilə qurum idarəetməsində əsas funksiyaya sahib olduğunu demək mümkündür.

Belə ki, insan resurslarının idarəedilməsi insan faktorunun müəssisə hədəfləri istiqamətində ən yaxşı idarə edilməsi, inkişaf etdirilməsi və motivasiya edilməsidir.

B. İnsan resurslarının idarəedilməsinə keçidi sürətləndirən amillər.

İnsan Resurslarının idarəedilməsi tarixi korporativləşmənin nəticəsidir, lakin bu faktora əlavə olaraq insan resurslarının idarəedilməsinə keçidi təmin edən çox sayılı amillər də vardır. Bu amillər arasında qloballaşma və rəqabət, iş gücü quruluşunun dəyişikliyi, idarəetmə və istehsal modellərindəki dəyişiklər və s. xüsusi yer tutur insan resurslarının idarəedilməsinə keçidi sürətləndirən səbəbləri dörd qrupa bölmək olar:

1. İş gücü ilə bağlı maliyyələşmədəki dəyişikliklər (texnoloji, avtomatlaşma kimi hallar işgücünə ehtiyacın azalmasına səbəb olmuşdur);

2. Səmərəliliyin əhəmiyyət qazanması (məmnunluq səviyyəsi aşağı, uğur ehtimalı zəif olduqda iş gücü səmərəli ola bilməz);

3. Dəyişikliklər (idarəetmə və istehsal);

4. İş gücünə mənfi təsir edən amillər — məhsuldarlığı olmayan, yadlaşma, məmnunsuzluq kimi anlayışlara həll yolu axtarılması.

C. Kadr idarəedilməsindən insan resurslarının idarəedilməsinə

Kadrların idarə edilməsi, müəssisələrdə işçilərin işə götürülməsi, işdən çıxarma və kadr qeydlərinin tutulması kimi funksiyaları əhatə edirdi. Bu formada kadr idarəetməsi az funksiyalı əhatə etdiyindən müəssisədə əhəmiyyətli rola malik deyildi. Əsas funksiyası kadr sənədləşməsinə yerinə yetirmək olduğundan və müəssisədə hər hansı qərarın qəbul edilməsində iştirak etmədiyindən idarəetmə ilə bağlı məsuliyyət daşımırdı. 1970-1980-ci illərdə insan resurslarının idarəedilməsi bu sahədə boşluqlar olması ilə əlaqədar olaraq “çətin günlər yaşamışdır”. İnsan resursları anlayışı ilk ortaya çıxdığı vaxtlar əlavə mənalara verilmədən kadr idarə edilməsi kimi başa düşülmüşdür.

Kadrların idarə edilməsi, işçinin maaş, əlavə ödəmələr, sığorta, icazələr, işə davamiyyət və s. kimi mövzularda qeyd götürməkdən o tərəfə keçə bilməyib və müasir dövrə uyğunlaşmaqda aciz qalıbdır. Müəssisələrin xaricində və daxilində ortaya çıxan dəyişikliklər və işçilərin idarə edilməsi ilə əlaqəli problemlər kadr idarə etməsinə mümkünəz hala gətirmişdir və nəticədə insan resurslarının idarə edilməsi ortaya çıxmışdır.

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində insan faktorunun müəssisələrdə xüsusi ilə səmərəlilik baxımından önəminin ortaya çıxması və bu mövzunun inkişaf etməsi kadrların idarəedilməsinin insan resurslarının idarəedilməsi ilə əvəzlənməsinə səbəb olmuşdur.

Cədvəl 1. İnsan Resurslarının idarə edilməsi ilə kadrların idarə edilməsi arasındakı fərqlər [6].

Mövzular	Kadrların idarəedilməsi	İnsan resurslarının idarəedilməsi
İşləyənlərlə münasibətlər	Müxalifətçi	İnkişaf etdirən və tərəfdaşlıq
Oryantasiya	Bəzi zamanlarda etiraz edən	İş mərkəzli
Təşkilatçılıq	Ayrı bir funksiya	Birləşmiş funksiya
Müştəri	İdarəetmə	İdarəetmə və işləyənlər
Dəyərlər	Əmir-müsayiət uyğunluğu	Müştəri və problem həllinə yönəlmiş
Mütəxəssislərin rolu	Tənzimləyici və qeyd tutan	Problemləri anlayıb, uyğun həll tapan
Ümumi çıxış	Seqmentli düşüncə və hərəkət	Fərqli kateqoriyadakı insan resurslarını müəssisənin ehtiyacları ilə birləşdirmə

III. İnsan Resurslarının idarə edilməsi funksiyaları

Müəssisələrdə insan resurslarının idarəedicisinin yerinə gətirdiyi beş əsas funksiya və ya fəaliyyət vardır. Bunlar bir-birinə uyğun və bir-birini tamamlayan funksiyalardır:

1. İnsan resursları ehtiyacının planlanması. Bu funksiya ilə bağlı fəaliyyətlərə aiddir: Müəssisənin qısa və uzun vaxt üçün insan resursu ehtiyacının təxmin edilməsi və planlanması, həm fərdin həm də müəssisənin ehtiyaclarına cavab verə biləcək formada işlərin ehtiva etdiyi səlahiyyət və məsuliyyətlə, bunları bacarmaqda lazım olan bacarıq və qabiliyyəti müəyyən etmək üçün iş analizlərinin həyata keçirilməsi;

2. Kadr təmin etmək və seçmək. Müəssisənin insan resursları müəyyənləşdikdən sonra bu vəzifələrin uyğun işçilərlə doldurulması lazımdır. Bu məqsədlə iş üçün müraciət edəcək namizədlərin təmin edilməsi və bu namizədlər arasından ən uyğun olanların seçilməsi lazımdır. Bu hal müəssisədən kənar namizədlərə aid olduğu kimi müəssisə daxili namizədlərə də aid ola bilər;

3. Kadr dəyərləndirilməsi və maaş təyin edilməsi. Motivasiya insan davranışının istənilən istiqamətə yönəldilməsidir. Başqa sözlə, motivasiya insanların fəaliyyətinə təsir göstərir. Onların səylərinin davamlılığını təmin edən, onları motivasiya edən bütün qüvvələrdir. Motivasiya prosesini təyin edərkən aşağıdakı üç vacib elementə diqqət yetirmək lazımdır: 1) Orqanizmi davranmağa məcbur edən və ya davranışa səbəb olan güc; 2) davranışın müəyyən istiqamətdə inkişafını təmin edən güc; 3) davranış baş verdikdən sonra bu davranışı qoruyan və onu saxlayan güc;

Bu gün təşkilatlar qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edirlər. Onlara istehsal amilləri lazımdır. Bu amillərdən ən vacibi əmək faktorudur və buna, şübhəsiz ki, nəzarət etmək çox çətinidir. İnsanlar əməyi digər istehsal amilləri ilə birləşdirərək biznesin məqsədlərinə töhfə verirlər. İş həyatın kritik və xaotik bir görünüşə malik olduğu postsənaye dövründə, işçi, ətraf mühit və iş mühitini qəbul etmək və müvafiq olaraq təşkilat fəaliyyətini təkmilləşdirmək menecerlər üçün əsas prioritetlərdəndir [5]. Kadr işə təyin olunduqdan sonra işçinin işini nə qədər yaxşı bacardığını müəyyən etmək və buna uyğun mükafat qaydasını müəyyən etmək lazımdır. Yaxşı işləməyən işçi haqqında bunun səbəblərini tapmaq və mükafatı buna uyğunlaşdırmaq, təhsil ehtiyacını müəyyənləşdirmək və lazım olduğu təqdirdə motivasiya vasitələrindən istifadə edilməlidir. Belə ki, ilk edilməsi gərəkən fəaliyyətlər bunlardır: a) Kadr davranışını dəyərləndirmək; b) bu davranışı analiz edərək motivasiya etmək.

4. Kadr və iş şəraitini təkmilləşdirmək. Kadr idarəetmənin bu cür funksiyalarına aşağıdakılar daxildir: İşləyənlərin bacarıq və səriştəsinin artırılmasına yönəlmiş təhsil və inkişaf proqramlarını müəyyən etmək və həyata keçirmək, işləyənlərin təhlükəsizlik və sağlamlıqlarını ən yüksək səviyyədə tutmaq, iş həyatının təbiəti və istehsal etmə proqramları istiqamətində biznes mühiti formalaşdırmaq;

5. Təsirli iş münasibətləri mühiti yaratmaq və davam etdirmək. Müəssisə ehtiyacı olan kadrı tapdıqdan sonra onların haqqını verməli və müəssisədə fəaliyyətini davam etdirməsi üçün lazım olan mühiti təmin etməlidir. Bunun üçün də işçilər ilə təsirli iş münasibətləri mühiti yaratmaq və davam etdirmək lazımdır. Bu baxımdan işçi hüquqları təmin edilməli, ona hörmət edilməli, onların təşkilatlanma səbəbləri və formaları qəbul edilməli, kollektiv sövdələşmə və kadr uyğunsuzluqlarını müəyyən etməlidir.

IV. İnsan resurslarının idarəediləsinin prinsipləri

Prinsip — vacibliyi qəbul edilən ümumiləşmə deməkdir. Hansı elm sahəsində olmasından asılı olmayaraq bir elm adamının əsas qayəsi o sahədə prinsiplər müəyyən etməkdir. Prinsiplərin müxtəlif faydaları vardır. Prinsiplər ilk olaraq idarəediciyə daha qəti qərarlar verməkdə fayda göstərir, daha sonra zaman itkisinin qarşısını alır, son olaraq isə məlumatın nəsilən-nəslə keçməsinə kömək edir [6].

İdarəetmə elmində və kadr idarəetməsində elm adamları və tətbiq edənlər prinsipləri inkişaf etdirmək mövzusunda ittifaq etmirlər. Baxmayaraq ki, dəqiq elmlərdəki qəti və etibarlı prinsipləri sosial elmlərdə tətbiq etmək mümkün deyildir. Ancaq idarəetmə sahəsində qəbul edilən və tətbiq edilən prinsiplərdən bəhs etmək mümkündür. Bu prinsiplərə uyğun davranışlar əksər hallarda müsbət nəticələr verir, lakin unudulmaması gərəkən məqam ondan ibarətdir ki, bu prinsiplər cəmiyyət təcrübələrinin məhsuludur. İdarəetmə mövzusunda təcrübələr cəmiyyətdən-cəmiyyətə dəyişiklik göstərdiyi üçün prinsiplər içində olduqları cəmiyyətin təsiri ilə formalaşırlar.

İnsan resurslarının idarəedicilərinin liderlik bacarıqlarını inkişaf etdirməsi də qaçınılmaz reallıqdır [3]. İnsan resursları müəssisənin inkişafında və nailiyyətlərində strateji mərkəz rolu oynayır [2].

İş həyatında plüralist demokratiyanın tətbiq edildiyi ölkələrdə kiçik müxtəlifliklərə qarşı ümumi qəbul edilmiş prinsiplər tətbiq edilir. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

- Kafilik prinsipi;
- Bərabərlik prinsipi;
- Karyera prinsipi;
- İnam prinsipi;
- Neytrallıq prinsipi;
- Varislik prinsipi;
- İdarəetmənin inkişafetdirməsi prinsipi;

V. İnsan resurslarının idarəedilməsi mühiti (İRİ)

İş həyatının insan resurslarına ən mühüm təsiri cari insan resurslarının təşkilati strategiyalarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsidir. İndi təşkilati strategiyalar təşkilatın rəqabət üstünlüyünün gücləndirilməsinə əsaslanır və insan resurslarının daha da mərkəzləşmiş mövqə qazanmasına kömək edir [1]. İnsan resursları idarəetməsinə təsir edən onun funksiya və vəzifələrinin həyata keçirilməsində nəzərə alınmalı olan çoxsaylı amillər vardır. Bu amillərin çoxu bir-birləri ilə əlaqəlidir. Bu amilləri iki qrupa bölmək mümkündür. Bunlar aşağıdakılardır:

- Xarici amillər;
- Daxili amillər;

Xarici amillər: Qanunlar və hüquqi aktlar — dövlətin qəbul etdiyi hüquqi aktlar işçi siyasətinə tamamilə təsir edir. Hər nə qədər kadr idarəetməsinin edə biləcəyi funksiyaları müəyyən edən çoxlu qanuni aktlar olsa da, bununla birlikdə idarəedicilər belə hallarda nələri edə biləcəklərini göstərən üsulları səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması olaraq görürlər. Bununla birlikdə kadr idarəediciyə icraatında “elastiklik” də vardır. Kadr idarəçiliyinə təsir edən hüquqi aktlar bunlardır: İş qanunları, nizamnamə, fərman və qaydalar, əsas hüquqlar və insan haqları, kollektiv müqavilələr, iki və çox tərəfli beynəlxalq müqavilələr və beynəlxalq iş razılaşmaları.

İş gücü — bazarındakı işçilərin sayı və xüsusiyyətləri xarici amillərdəndir. Bir təşkilatın kadr ehtiyacını qarşılama bacarığı özünə uyğun olan işçiləri seçməsi ilə sıx bağlıdır. İş gücü sayı, işçilərin yaş, cins və təhsil xüsusiyyətləri özəl sektor mənsuqlarının maraq dairəsindədir.

Xalq (cəmiyyət) — ümumi olaraq insan resurslarının idarəedilməsi üzərində böyük təsirə malikdir. Son dövrlərdə ətraf mühit tərəkürünün inkişaf etməsi nəticəsində cəmiyyətə səsini eşdirməyə başlamış və bu mövzuda bir çox qanunun qəbul olmasına səbəb olmuş və bəzi özəl sektor nümayəndələrini ekoloji tarazlığı pozacaq hərəkətlərdən çəkəndirmişdir.

Son dövrlər inkişaf edən “cəmiyyət məsuliyyəti” anlayışı təşkilatların verəcəyi qərarların cəmiyyətin maraq və ehtiyaqlarını ödəmək məsuliyyətinin nəticəsi olaraq ortaya çıxmışdır. Əlbəttə, təşkilatların fəaliyyətlərini davam etdirməsi üçün mənfəət əldə etmə əsas məqsəddir, lakin digər tərəfdən bir təşkilat cəmiyyətin ehtiyaqlarını qarşılaya bilməkdə acizdirsə, uzun müddət ərzində mövcud olması mümkün olmayacaqdır. Özəl sektorun cəmiyyətə qarşı vəzifələri arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar: İrəq, cins, yaş, fərqi olmadan bərabər iş və təhsil imkanları yaratmaq, bütün cəmiyyət üzvlərinə kifayət edəcək qədər iş və karyera yaratmaq, yoxsulluqla mübarizə, ixtisaslaşmış səviyyədə sağlamlıq xidmətləri göstərmək, ətraf mühiti qorumaq, işçilərin iş həyatlarının təbiətini pozmamaq. Bu qeyd edilənlər bütün təşkilatların məsuliyyət zonasındadır.

Həmkarlar İttifaqları — işə gətirənlə bərabər şərtlərdə sövdələşmək üçün ortaya çıxmışdır. Həm kommərsiya təşkilatlarının həm də ictimai təşkilatların xarici amilləri formalaşdırılır, çünki ictimai təşkilatla münasibətlər üçüncü şəxs qismindədir. Kadrların hüquqlarının əsas müdafiəçiləri olduqları üçün insan resurslarının idarəedilməsi ən çox təsir edən amillərdəndilər.

5. Pay sahibləri — bir təşkilatın mənfəətində pay alan, yəni təsisçilər təşkilatın aktivliyi ilə sıx əlaqəlidirlər. Baxmayaraq ki, təşkilatları idarə edənlər ixtisaslaşmış idarə edənlərdir, lakin bu pay sahiblərinin ehtiyaqlarına uyğun olmalarını istisna etmir.

6. Müştərilər — bir təşkilatın ən önəmli xarici faktorlarından biri təşkilatın təqdim etdiyi mal və xidmətlərdən faydalanan müştərilərdir. Təşkilatın istehsal etdiyi mal təşkilatın mövcudluğunu davam etdirməsi üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Bu səbəblə də müəssisə xidmət etdiyi bazarı müştərilərin neqativ fikirlərinə səbəb olacaq kadr siyasətindən uzaq tutmalıdır.

Texnologiya — Korporativ qərar verməyə təsir edən ən önəmli faktorlardan biri operativ dəyişikliklər, kompüter istifadəsi, avtomatik idarəetmənin inkişafı bütün təşkilatların iş fəaliyyətinə təsir edir. Yeni texnologiya tələblərini qarşılamaq üçün yeni öyrənmələrə ehtiyac yaranır. Belə bacarığa sahib kadr ehtiyacını dərhal təmin etmək isə çox çətinlikdir.

İqtisadiyyat — kadr fəaliyyətləri mövcud iqtisadi vəziyyətdən də təsirlənə bilirlər. Faiz hədləri, inflyasiya, pul siyasəti, kapital bazarının təşkilatın kadr fəaliyyətləri üzərində çox böyük təsiri vardır. Bu səbəblə insan resursları idarəedənlərinin iqtisadi proqnozları müzakirə edilməlidir, lakin insan resursları idarəedənlərinin ümumi daxili məhsul, rəqabət, işsizlik səviyyəsi və istehsalat kimi gələcəyə proqnozlanmış iqtisadi göstəriciləri daim nəzarətdə saxlanılmalıdır.

Daxili amillər:

Təşkilatın vəzifə və məqsədləri — Bir təşkilatın vəzifə və məqsədləri təşkilatın mövcud olmaq səbəbidir. İki təşkilatı nəzərdən keçirsək bunlardan bircinsinin məqsədi mövcud şərtlərdə sənayedə qabaqcıl olmaq olsun, digəri təşkilat daha qəti şəkildə böyüməyi hədəfləmiş olsun. İlk təşkilat məqsədlərinə çatma bilmək üçün yeni fikirləri dəstəkləyən innovativ bir ətrafa ehtiyac hiss edər və yüksək bacarıqlı kadr ehtiyacının təmin edilməsinə diqqət göstərərək bacarıqlı və qabiliyyətli kadrların işə gətürülməsini hədəfləyər.

Siyasət — Ümumi qaydalar və siyasət idarə edənə qərar vermək üçün kömək edir. İdarəetmənin uğurlu olması üçün hər sahədə siyasi hədəflər qoyur. İnsan resursları idarəedəninin fəaliyyətlərinə təsir edən bilən siyasi amillər aşağıdakılardır:

- Kadrlara etibarlı iş şəraiti təmin etmək;
- Kadrların bacarıqlarından ən üst səviyyədə faydalanmaq üçün təşviq etmək;
- Keyfiyyət və kəmiyyət baxımından yüksək dərəcədə iş bacarığı ortaya qoya biləcək maaş və digər təminat sistemi təsis etmək;
- Bazardakı mövcud iş gücündən istifadədə bərabər imkanlar yaratmaq;

- Boş vakansiyaları öncəliklə daxili kadrlardan seçmək.

Bu cür kadr siyasəti idarə edənin günlük fəaliyyətinə işıq tutur.

Təşkilati rejim — Təşkilati rejim bir təşkilatın psixoloji əhatə dairəsi deməkdir. Qapalı və təhdid edici halların hakim olduğu təşkilatlarda qərarlar yuxarı rəhbərlik tərəfindən alınır və bu hal aşağı vəzifələrdə inam hissinin itməsinə səbəb olur. Təşkilatda sirr mövcud olduğu təqdirdə işçilərin innovativ düşünməsi, problem həll etməsi istiqamətində problemlər yarana bilər. Şəffaf və demokratik iş rejimində isə qərarların verilməsində aşağı vəzifəli şəxslər də iştirak etdiyi üçün güclü inam hissi mövcud olur, şəffaf bir koordinasiya mövcud olur ki, bu da problem həll etmək və innovativ düşüncə üçün geniş imkanlar açır. Bu cür iş rejiminin təşkilatın uğur qazanması istiqamətində də təsiri danılmazdır. Bu cür tətbiqetmələr insan resursları idarəetməsi fəaliyyətlərini çox yaxından maraqlandırır.

4. İş həyatının keyfiyyəti — Son dövrlərdə İnsan Resurslarının idarəetməsində önəmli mövqe tutmağa başlayan anlayış iş həyatının keyfiyyətidir. Kadrlara özünü inkişaf, yeniliklər baxımından daha çox şərait yaratmaq, qərarların qəbul edilməsində kadrların iştiraklarının təmin edilməsi, inzibati idarəetməni azaldaraq özü-özünü idarəetməyə sövq etmək, kadr və idarəedənlər arasında işbirliyinə təşviq etmək iş həyatının keyfiyyətini artırır misallardandır.

VI. Nəticə

XXI əsrin 3-cü on illiyinin ortalarına çatdığımız bu dövrdə kadr və insan resursları ifadələrini bir-birindən fərqləndirməyin vaxtı gəlib çatmış, bəlkə də, keçmişdir. Hər iki ifadə haqqında yuxarıda kifayət qədər detallı məlumat verdiyimizi düşünürük və inanırıq ki, hər iki ifadə arasındakı fərqi korporativ təşkilatlar praktiki, nəzəri və praktiki-nəzəri cəhətdən inkişaf etdirəcəklər və bu sahənin inkişafı üçün yeni yanaşmalar ortaya qoyulacaqdır.

İnsan resursları hüquqla sıx bağlı olan və birlikdə yeni nailiyyətlərə aparan və korporativ təşkilatları hüquqla birləşdirən mühüm institutdur.

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi bu gün və gələcəkdə müəssisələrin inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə insan resurslarına qoyulacaq kapital və insan resurslarının iş şərtlərinin mümkün qədər onların istəklərini qarşılıyaacaq formada qura bilmələri ilə mütənəsbidir. Bunları reallaşdırma bilməyən müəssisələrin uzun müddətdə hədəflərini həyata keçirə bilmələri çox çətindir.

Tədqiqatlar nəticəsində insan faktorunun müəssisələrdə xüsusi ilə səmərəlilik baxımından önəminin ortaya çıxması və bu mövzunun inkişaf etməsi kadrların idarə edilməsinin insan resurslarının idarə edilməsi ilə əvəzlənməsi hər keçən gün daha da sürətlənir. Bu baxımdan biz kadrlar və insan resursları struktur bölmələrinin bir-birindən fərqli və hansının daha əhəmiyyətli olması faktına fokuslanaraq yeni bir yanaşma ortaya qoymağa çalışdıq.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Dessler G. HumanResourceManagement, 8th Edition, PrenticeHall, NewJersey, 2000. S 19.
2. Fisher C.D., Schoenfeldt L.F & Shaw J.B. Human Resurce Management. 4th. Ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1999.
3. Fitz-Enz J. & Plips J.J. İnsan kaynaklarında yepyeni bir vizyon. (Çev.: P.A. Dinç). İstanbul: Sistem yayıncılık, 2001. S.72.
4. Özgener Ş. “Gelişmekte olan Ülkelerde İş görenin Güdülenmesi ve TKY'nin İşgörenin Güdülenmesine Katkıları”, S.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Sayı: 4, Konya, 2000. S. 176.
5. Sapancalı F. “Çalışanların Güdülenmesinde Kullanılan Özendirici Araçlar”, Verimlilik Dergisi, Sayı:4, Milli Prodüktivite Merkezi Yayını, Ankara, 1993. S.55.
6. Serpil A. İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer anlayışı ve bir uygulama, Doçentlik tezi, 1996, S.11.
7. Werther Jr.W.B & Davis K. Human Resource and Personel Management. 4-cü nəşr. New-York: Mc-Graw-hill International Editions, 1993. S.176.

NEW POWERS INCLUDED IN THE FUNCTIONS OF HUMAN RESOURCES DEPARTMENTS

ATILLA OZTURK¹, OGUZHAN UZAR²

Summary

The development of enterprises today and in the future is proportional to the amount of capital that will be invested in Human resources and the ability to establish the working conditions of Human resources in a form that will meet the wishes as much as possible. It is very difficult for enterprises that cannot realize these to realize their goals in the long run. The management of human resources aiming at the desired result with a high motivation that can be achieved according to the rules of the work place by loving and willingly by the employees is one of the main elements of corporate success. In the article, the concept and importance of human resources, functions of human resources management, principles of human resources management, environment of human resources management (IRI) etc. Topics are explored in detail and the important ones are emphasized.

Keywords: Human Resources, law, personnel, evaluation, employee, recruiter, work, quality.

НОВЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ, ВКЛЮЧЕННЫЕ В ФУНКЦИИ ОТДЕЛОВ ПЕРСОНАЛИЗАЦИИ

АТИЛЛА ОЗТЮРК³, ОГУЖАН УЗАР⁴

Резюме

Развитие предприятий сегодня и в будущем пропорционально объему капитала, который будет вложен в человеческие ресурсы, и способности создать условия работы человеческих ресурсов в форме, которая будет максимально соответствовать их желаниям. Предприятиям, которые не могут этого реализовать, очень трудно реализовать свои цели в долгосрочной перспективе. Управление человеческими ресурсами с целью достижения желаемого результата с высокой мотивацией, которая может быть достигнута в соответствии с правилами на рабочем месте с любовью и желанием сотрудников, является одним из основных элементов корпоративного успеха. В статье рассмотрены понятие и значение человеческих ресурсов, функции управления человеческими ресурсами, принципы управления человеческими ресурсами, среда управления человеческими ресурсами (ИРИ) и т.д. темы подробно исследуются и подчеркивается их важность.

Ключевые слова: Человеческие ресурсы, право, персонал, оценка, работник, рекрутер, работа, качество.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.04.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Lecturer / Nakhchivan State University / email: atillahakan593@gmail.com

² PhD candidate / Nakhchivan State University / email: oguzhanuzar@hotmail.com

³ Преподаватель / Нахчыванский государственный университет / email: atillahakan593@gmail.com

⁴ Докторант / Нахчыванский государственный университет / email: oguzhanuzar@hotmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PROKURORLUĞUNUN HÜQUQİ STATUSU, VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ (PROSESSUAL ASPEKTDƏ)

FATMAXANIM ƏHMƏDLİ¹

Annotasiya

Azərbaycan Respublikasında prokurorluq qanunun aliliyinin təmin edilməsi, vətəndaşların hüquq və mənafelərinin ölkənin qanunvericilik çərçivəsində müdafiəsi üçün əsasdır. Bu məqalə Azərbaycan prokurorluğunun hüquqi vəziyyətini, hazırkı şəraitini və gələcək perspektivlərini araşdırmaq, onun prosessual funksiyalarına xüsusi diqqət yetirmək məqsədi daşıyır. Prokurorluğun hüquqi səlahiyyəti milli Konstitusiyaya və müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilir. Hazırda prokurorluğun mövcud vəziyyəti bir sıra çağırışlar və imkanlarla xarakterizə olunur. Qeyd edək ki, Azərbaycanda prokurorluq ölkənin hüquq sistemində mühüm rol oynayır. Prokurorluq qarşıya çıxan problemləri həll etməklə, yaranmış imkanlardan istifadə etməklə qanunun aliliyinə, vətəndaşların hüquq və mənafelərinin müdafiəsinə öz töhfəsini verir.

***Açar sözlər:** Azərbaycan Respublikası, prokurorluq, prosessual aspekt, istintaq, məhkəmə prosedurları, hüquqi status, qanunun aliliyi, beynəlxalq standartlar.*

I. Giriş

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu 1991-ci ildə Sovet İttifaqından müstəqillik qazandıqdan sonra əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. İlk olaraq Sovet dövründən qalma hüquq institutlarından sonra modelləşdirilmiş idarə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq üçün çoxsaylı islahatlardan keçmiş və müasir demokratik dövlətin ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu qanunun aliliyini təmin etmək, vətəndaşların hüquq və mənafelərini qorumaq vəzifəsi daşıyan milli qanunvericilik bazasının mühüm tərkib hissəsidir. Onun vəzifələrinə qanunların icrasına nəzarət etmək, cinayət təhqiqatlarını aparmaq və cinayət törətmiş şəxsləri təqib etmək daxildir. Prokurorluğun hüquqi əsası Azərbaycan Konstitusiyası və əlavə qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir. Konstitusiyada nəzərdə tutulduğu kimi, Prokurorluq müstəqil orqan kimi Azərbaycan Prezidentinin tabeliyində fəaliyyət göstərir və Milli Məclis qarşısında hesabat verir [14]. Bu müstəqillik prokurorluq prosesinin qərəzsizliyini və ədalətliyini təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Prokurorluğun vəziyyətinə müxtəlif amillər, o cümlədən siyasi, sosial və iqtisadi şərait təsir edir. Prokurorluğun inkişaf perspektivləri hökumətin hüquq sistemində islahatların aparılması və müasirləşdirilməsinə sadıqlığından asılıdır. Yeni texnologiyaların tətbiqi, prokurorluq işçiləri üçün təlim proqramları, ixtisaslaşdırılmış bölmələrin yaradılması kimi təşəbbüslər Prokurorluğun fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmağa bilər [4]. Bundan əlavə, beynəlxalq təşkilatlar və digər ölkələrlə əməkdaşlığın gücləndirilməsi Azərbaycan prokurorlarının potensialının və peşəkarlığının artırılmasına kömək edə bilər [12].

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun hüquqi vəziyyəti, inkişaf perspektivləri hüquq sisteminin səmərəliliyini əks etdirən mühüm cəhətlərdir. Problemlərin həlli və islahatların həyata keçirilməsi prokurorluq prosesinin təkmilləşdirilməsinə, vətəndaşların hüquq və mənafelərinin müdafiəsinə töhfə verə bilər.

II. Azərbaycan Respublikası prokurorluğunun fəaliyyət istiqamətləri, sistemi və təşkili

Müasir Azərbaycanın qurucusu Ulu Öndər Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu milli inkişaf strategiyasını Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev səmərəli şəkildə davam etdirmişdir. Cənab İlham Əliyev özünün strateji daxili və xarici siyasəti və müasir tələblərə uyğunlaşdırılmış pragmatik islahatları ilə xalqın tarixində yeni gəncləşmə dövrünün əsasını qoyub.

¹ Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi / email: fatya.ahmedli@gmail.com

İctimai həyatın bütün sektorlarında aparılan sistemli islahatlar, dövlət idarəçiliyinə müasir yanaşmanı vurğulayan ardıcıl tədbirlərlə birlikdə ən yüksək beynəlxalq standartlara və müasir tələblərə uyğunlaşan hüquq sisteminin inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. Bu islahatlar həm də prokurorluq orqanlarının davamlı təkmilləşdirilməsinə şərait yaratmışdır [2, s. 21].

Ulu Öndərin layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə korrupsiyaya və digər cinayətkarlığa qarşı mübarizə tədbirləri yeni səviyyəyə çatdırılıb. Bura hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, onların maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılması, şəxsi heyətinə hərtərəfli dövlət dəstəyi ilə təmin edilməsi daxildir. Məqsədyönlü təşəbbüslər bu mühüm institutların səmərəliliyini və bacarıqlarını artırmaq öhdəliyini əks etdirir.

Prokurorluq Azərbaycan Konstitusiyasının prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir və ədalətin təmin edilməsinə, ictimai asayişin və qanunun aliliyinin qorunmasına xidmət edir. Onun vəzifələrinə cinayət təhqiqatının başlanması və aparılması, məhkəmə proseslərinə nəzarət və məhkəmədə dövləti təmsil etmək daxildir.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu qanunların ədalətli və ardıcıl tətbiqini təmin etməklə, cinayət törətmiş şəxsləri ölkənin qanunvericilik bazasına uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb etməklə məhkəmə-hüquq sistemində həlledici rol oynayır.

Prokurorluğun fəaliyyəti hüquqi dövlət quruculuğu prosesində, dövlətçiliyimizin, qanunçuluğun, insan hüquqlarının qorunmasının təmin edilməsində, eyni zamanda cinayətkarlıqla səmərəli mübarizədə həlledici rol oynayır. Yaradılmış prokurorluq orqanları təqdirəlayiq inkişaf yolu keçmiş və qanunçuluğun möhkəmlənməsinə mühüm töhfələr verməklə xalqa, dövlətçilik ideallarına sədaqətlə xidmət edir [3, s. 14].

Prokurorluq ilk növbədə qanunların icrasına nəzarət və ədalətin təmin edilməsi ilə məşğuldur. Onun fəaliyyətinə cinayət araşdırmalarının başlanması, cinayət işlərinə nəzarət və məhkəmədə dövləti təmsil etmək daxildir. Prokurorların şəxslərə və qurumlara qarşı ittiham irəli sürmək, hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən qəbul edilmiş qərarların qanuniliyinə nəzarət etmək və qanuni prosedurlara əməl olunmasını təmin etmək səlahiyyəti vardır.

Prokurorluğun fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Prokurorluq haqqında Qanun və digər müxtəlif qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Son illər hüquq sistemində islahatların aparılması, o cümlədən məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin və hüquqi proseslərin şəffaflığının artırılması istiqamətində səylər göstərilib.

Azərbaycanda prokurorluğun rolunu və funksiyalarını tənzimləyən hüquqi baza Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 133-cü maddəsinin II maddəsində və Prokurorluq haqqında Qanunun 2-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Bu hüquqi mətnlərə əsasən, Azərbaycan Prokurorluğu mərkəzləşdirilmiş və vahid qurum kimi fəaliyyət göstərir. Buraya Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun nəzarəti altında olan müxtəlif ərazi və ixtisaslaşdırılmış prokurorluqlar daxildir. Ölkə daxilində fəvqəladə və ya xarici prokurorluqların, yaxud Prokurorluq haqqında Qanunda nəzərdə tutulmayan hər hansı formada prokurorluq orqanlarının yaradılması qəti qadağandır.

Azərbaycanda cinayət təqibinin hüquqi bazası Konstitusiyadan, Prokurorluq haqqında Qanundan və digər müvafiq qanunlardan, habelə Azərbaycanın tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir [10].

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 133-cü maddəsində Baş Prokurorluğun vəzifələri müəyyən edilmişdir. Bu maddəyə əsasən, Baş Prokurorluq qanunların vahid tətbiqinə və icrasına nəzarət etmək, mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq istintaq və məhkəmə proseslərinə rəhbərlik etmək, məhkəmə işlərində dövləti təmsil etmək vəzifəsi daşıyır. Bundan əlavə, Baş Prokurorluq məhkəmə qərarlarına qarşı iddiaların verilməsi və apellyasiya şikayətləri daxil olmaqla, qanuni hərəkətlərə başlamaq üçün məsuliyyət daşıyır. Bu, hüquqi vahidliyin qorunmasında və qanunun aliliyinin təmin edilməsində Baş Prokurorluğun həlledici rolunu vurğulayır [14].

Baş Prokurorluq həm regional, həm də ixtisaslaşmış bölmələri olan vahid qurum kimi təşkil edilmişdir. Bütün bu bölmələr Baş Prokurorun tabeliyində fəaliyyət göstərir və bu, vahidliyi və nəzarəti qorumağa yönəlmiş dəqiq müəyyən edilmiş iyerarxik strukturu göstərir.

Baş prokuroru Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edir, lakin bu hərəkət üçün Milli Məclisin razılığı lazımdır. Qeyd olunan müddəa qanunverici orqanı təyinət

prosesinə cəlb etməklə müəyyən dərəcədə nəzarət və balans təmin edir ki, bu da Prezidentin birtərəfli qərar qəbul etməsinə mane ola bilər.

Baş prokurorun müavinləri və ixtisaslaşdırılmış prokurorluq orqanlarının rəhbərləri Baş prokurorun təqdimatı əsasında Prezident tərəfindən təyin edilir. Bu, Baş Prokurorun hələ də Prezidentin iştirakı ilə təyinat prosesinə təsirini gücləndirir.

Həmin vəzifələr prezidentin razılığı ilə baş prokuror tərəfindən təyin edilir. Bu, Baş Prokurorun kadr təminatında mərkəzi rol oynadığı, lakin Prezidentin təsdiqinin də zəruri olduğu birgə yanaşmanı əks etdirir [4].

“Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsində Azərbaycan hüquq sistemində prokurorluğun əsas vəzifələri və funksiyaları müəyyən edilmişdir. Konkret olaraq, bu maddə Prokurorluğa həm cinayət işi başlamaq, həm də ibtidai araşdırma aparmaq səlahiyyəti verir. Bu müddəa müəyyən edilmiş hüquqi standartlara uyğun olaraq cinayət işlərinə baxılması və təhqiqatının rəsmi prosesinin idarə edilməsində və ona nəzarətdə prokurorluğun əsas rolunu vurğulayır [12].

Prokurorluq ibtidai araşdırmaların qanuni standartlara riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə onların prosessual aspektlərinə nəzarət etmək üçün məsuliyyət daşıyır. Bu funksiya cinayət mühakiməsi prosesinin bütövlüyünü qorumaq və cəlb olunmuş şəxslərin hüquqlarını qorumaq üçün çox vacibdir [10].

Prokurorluq istintaq və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən qanunların icrasına və tətbiqinə nəzarət etmək üçün məsuliyyət daşıyır. Bu nəzarət bu qurumların qanuni çərçivələr daxilində fəaliyyət göstərməsini və qanunun aliliyinin qorunmasını təmin edir.

Prokurorluğun cinayət mühakiməsi icraatındakı rolundan əlavə, məhkəmə iddiaları qaldırmaq, mülki və iqtisadi mübahisələrə baxmaq səlahiyyəti var. Bu, onun cəlb edilməsinin ictimai maraqlara və ya qanunla müəyyən edilmiş öhdəliklərə təsir edən müxtəlif hüquqi məsələləri əhatə etmək üçün sadəcə cinayət təqibindən kənara çıxdığını göstərir.

Cinayət işləri üzrə məhkəmə proseslərində prokurorluq işdə tərəf kimi çıxış edərək dövlətin maraqlarını təmsil edir. Onun vəzifələrinə sübutlar təqdim etmək, hüquqi arqumentlər gətirmək və ictimaiyyət adından ədaləti müdafiə etmək daxildir. Beləliklə, o məhkəmə prosesində həlledici rol oynayır [15].

Prokurorluq məhkəmə qərarlarına etiraz etmək və bu qərarların qüsurlu olduğuna inandığı təqdirdə hökmlərin icrası ilə məşğul olmaq səlahiyyətinə malikdir. Bu müddəa məhkəmə qərarlarına baxılması, dəyişdirilməsi və icrası sistemini müəyyən edir və bununla da məhkəmə prosesində nəzarəti və balansı qoruyur.

Bundan başqa, hüquqi müddəalar prokurorluğun üzərinə Konstitusiyada və ya prosessual qanunlarda nəzərdə tutulandan artıq vəzifələr qoyulmamasını tələb edir. Bu təminat, onun rolunun dəqiq müəyyən edilmiş və ciddi şəkildə öz qanuni mandatlarına yönəldilməsini təmin etməklə, qanunla nəzərdə tutulmayan funksiyalara hər hansı müdaxilənin qarşısını almaqla ofisin muxtariyyətini və effektivliyini qorumaq üçün nəzərdə tutulmuşdur [13].

Prokurorluq haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsində prokurorluğun fəaliyyətini tənzimləyən əsas prinsiplər öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplər qanuna riayət olunmasını, bütün fiziki şəxslərin qanun qarşısında bərabər rəftarının təmin edilməsini, həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasını və onlara hörmət edilməsini vurğulayır. Bundan əlavə, prinsiplər faktiki sübutlara əsaslanaraq obyektiv və qərəzsiz qərar qəbul etməyi tələb edir. Prokurorluğun strukturu mərkəzləşdirilmiş nəzarət və vahid yanaşma ilə xarakterizə olunur, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorunun tabeliyində regional və ixtisaslaşmış prokurorlar fəaliyyət göstərir. Bundan əlavə, ofisin fəaliyyətinin siyasi təsirdən azad olmasını təmin edərək, siyasi müstəqilliyini qoruyub saxlaması gözlənilir [6].

Prokurorluq orqanlarının nəzarət funksiyalarını qanunvericilik və digər normativ hüquqi aktlar əsasında bir neçə sahəyə bölmək olar. İlk növbədə, qanunların icrasına nəzarətdə prokurorluğun rolunu araşdırmaq məqsədəuyğundur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 96-cı maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu digər qurumlarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə qanunvericilik təklifi vermək və digər qanun layihələri təqdim etmək hüququna malikdir.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını və qanunlarını şərh edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi digər qurumlarla birlikdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-7-ci bəndlərində göstərilən məsələlərə Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun müraciəti əsasında baxır [7].

İnsan hüquqları anlayışı dərin tarixi köklərə malik olsa da, onun əsl əhəmiyyəti demokratiya, azadlıq, ədalət, humanizm və bərabərlik kimi fundamental prinsiplərin qəbul edilməsindən irəli gəlir. Bu əsas atributlar müasir kontekstdə insan hüquqlarının başa düşülməsi və qiymətləndirilməsi üçün konkret zəmin yaradır [1, s. 10].

Məlum olduğu kimi, insan və vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. Buraya hamının qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, yaşamaq hüququ, azadlıq, mülkiyyət, əqli mülkiyyət, təhlükəsizlik, şəxsi həyat, mənzil, fikir və söz azadlığı, vicdan azadlığı, şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığı daxildir.

Bütün bu hüquq və azadlıqlar hər kəsə doğulduğu andan xasdır və ayrılmazdır, onlara hörmət edilməli və qorunmalıdır. Ona görə də dövlət orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatlarının rəhbərlərinin hərəkətləri bu hüquq və azadlıqları pozmamalı, əksinə, onların tanınmasına, qorunmasına və onlara riayət olunmasına töhfə verməlidir. Hüquq və azadlıqların məhdudlaşdırılmaması ilə bağlı yeganə istisna Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin III hissəsində göstərilmişdir. Hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti ilə bağlı qanunvericilik aktlarında prokurorların fəaliyyətinə nəzarətlə bağlı bəzi müddəalar müəyyən edilmişdir. Məsələn, Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Qanunun 20-ci maddəsinin I bəndində göstərilir ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən subyektlər tərəfindən qanunların icrasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru və onun səlahiyyət verdiyi prokurorlar daşıyırlar.

Polis haqqında Qanunun 12-ci maddəsinin II bəndində qeyd olunur ki, məhkəmələr və prokurorluq öz qanuni səlahiyyətləri daxilində polis orqanlarında qanunların icrasına nəzarət edir [11].

Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 21-ci maddəsində prokurorluq orqanlarının məhkəmə tərəfindən təyin edilmiş cəzaların yerinə yetirilməsi üzrə vəzifələri müəyyən edilmişdir. Buraya hökmlərin icrasına nəzarət və yekun məhkəmə qərarları ilə bağlı şikayətlərə baxılması daxildir [15].

Qanunların icrasına nəzarət Baş Prokurorluğun müxtəlif idarələri, o cümlədən Ədliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Gömrük Komitəsi, Dövlət Təhlükəsizlik Xidməti və Dövlət Sərhəd Xidməti kimi digər dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Prokurorluq haqqında Qanunun 4 və 18-ci maddələrində qeyd olunur ki, prokurorluq istintaq, əməliyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qanunların icrasına və tətbiqinə qanunun müddəalarına uyğun olaraq nəzarət edir. Bu nəzarətə insan və vətəndaş hüquqlarının müdafiəsinin, əməliyyat tədbirlərinin qanuniliyinin, operativ orqanlar və vəzifəli şəxslərin qəbul etdiyi qərarların məqsədəuyğunluğunun təmin edilməsi daxildir.

Əməliyyat orqanlarının rəhbərləri əməliyyat fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi zamanı qanunvericiliyə əməl olunmasının təmin edilməsinə görə şəxsən məsuliyyət daşıyırlar [5].

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Qanunun 20-ci maddəsi əməliyyat orqanları tərəfindən qanunvericilik normalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsini bu vəzifəyə təyin edilmiş prokurorlarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroruna həvalə edir [9].

Vətəndaşlar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı baş verə biləcək hüquq pozuntuları barədə materiallar, məlumatlar və ya yazılı şikayətlər təqdim etdikdə və ya bu tədbirlərlə bağlı müəyyən edilmiş qaydaların və qərarların qanuniliyi prokurorların tələbi ilə yoxlanıldıqda, əməliyyat-axtarış subyektlərinin rəhbərləri bu tədbirlərin səbəblərini və əsaslandırmaqlarını əks etdirən sənədləri təqdim etməyə borcludurlar. Prokurorlar bu sənədlərdə olan məlumatların məxfiliyinin qorunmasına cavabdehdirlər [9].

Bu məxfilik qaydasına istisnalar cinayət məsuliyyətinə cəlb olunma hallarını əhatə edir ki, burada cinayətkar qruplara qoşulmuş və ya istintaq orqanlarının ştatdankənar və ya konfidensial işçisi olan şəxslər haqqında məlumat bu şəxslərdən yazılı razılıq almaq şərti ilə prokurorlarla paylaşıla bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 20-ci maddəsinin IV bəndinə əsasən, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin təşkili, taktikası, üsulları və vasitələrinə dair məlumatlara prokuror nəzarəti həyata keçirilmir. Lakin əməliyyat-axtarış subyektləri tərəfindən tətbiq edilən təşkilati-taktiki üsullar əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin məqsəd və prinsiplərinə, habelə bu tədbirlərin qanunla müəyyən edilmiş əsas və şərtlərinə zidd olduqda onlar araşdırılmalıdır.

Prokurorlar əməliyyat-axtarış fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyin tələblərinə əməliyyat-axtarış orqanları tərəfindən riayət edilməsini təmin etmək məqsədilə əməliyyat-axtarış tədbirlərinin icrasına və qəbul edilmiş qərarların qanuniliyinə nəzarət edir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu ölkənin hüquq sistemində mühüm rol oynayır və qanunun aliliyini təmin etmək və ədaləti təmin etmək vəzifəsi daşıyır. Onun funksiyaları, təşkilati strukturu və aparılan islahatlar Azərbaycanın qanunvericilik bazasının inkişaf edən xarakterini və beynəlxalq hüquqi standartlara cavab vermək öhdəliyini əks etdirir.

III. Nəticə

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun hüquqi statusu, vəziyyəti və inkişaf perspektivləri mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Ölkəmizdə prokurorluq orqanları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Prokurorluq haqqında Qanun və digər müvafiq qanunvericilik aktları çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Son illər Azərbaycan Prokurorluğunda səmərəliliyin, şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması istiqamətində mühüm islahatlar aparılmışdır. Bu islahatlara yeni qanunvericiliyin qəbulu, yeni texnologiya və prosedurların tətbiqi, digər hüquq-mühafizə orqanları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın gücləndirilməsi aid edilir.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu öz səmərəliliyinin, şəffaflığının və hesabatlılığının artırılmasına yönəlmiş islahatları prioritetləşdirməkdə davam edəcəkdir. Bura onun cinayətlərin araşdırılması və təqibi üzrə potensialının gücləndirilməsi, digər hüquq-mühafizə orqanları və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi və s. kimi məsələlərin həlli daxildir.

Bütövlükdə, Prokurorluq Azərbaycanda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayır, hüquqi standartların təmin edilməsi və şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində fəaliyyət göstərir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu cinayət təqiblərinə rəhbərlik etmək və qanunlara riayət olunmasına nəzarət etməklə, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində, insan hüquqlarının müdafiəsində, hüquqi islahatlara töhfə verməklə məhkəmə-hüquq sistemində mühüm rol oynayır. Prokurorluğun fəaliyyəti ölkədə qanunun aliliyinin qorunması və ədalətin təmin edilməsi üçün əsasdır.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğunda, bir çox hüquqi institutlar kimi, şəffaflığın təmin edilməsi, korrupsiyaya qarşı mübarizə və s. kimi mühüm problemlər istiqamətində davam edən islahatlar və modernləşdirmə səyləri onun səmərəliliyini gücləndirmək və ictimai etimadı artırmaq məqsədi daşıyır. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu ölkənin hüquq sistemində həlledici rol oynayır, onun hüquqi statusu, vəziyyəti, inkişaf perspektivləri mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Son illərdə əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə olunsada, müəyyən problemlər hələ də qalmaqdadır və Prokurorluğun fəaliyyətinin səmərəliliyini, şəffaflığını və hesabatlılığını təmin etmək üçün davamlı islahatların aparılması zəruridir.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliyev A.I. Human Rights. Textbook. Baku, Nurlar Publishing, 2019. 352 p (in Azerbaijani / Əliyev Ə. İnsan hüquqları. Bakı, "Nurlar" nəşriyyatı, 2019, 352 s).
2. Aliyev E. Pages from the history of the prosecutor's office of the Republic of Azerbaijan. Baku, Ishig, 1997, 184 p (in Azerbaijani / Əliyev E. Azərbaycan Respublikası prokurorluğu tarixindən səhifələr. Bakı, İşiq, 1997, 184 s).

3. Aslanov S. Azerbaijan Prosecutor's Office: organization and activities. Baku, "Legal literature" publishing house, 2003, 420 p (in Azerbaijani / Aslanov S. Azərbaycan Prokurorluğu: təşkili və fəaliyyət istiqamətləri. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2003, 420 s).
4. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the approval of the Statute of the Anti-Corruption Department under the Prosecutor General of the Republic of Azerbaijan and the number of prosecutors (October 28, 2004, No. 138) (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə İdarəsinin Əsasnaməsinin və prokurorluq işçilərinin say tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (2004-cü il 28 oktyabr, №138)).
5. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the division of powers of operational-search subjects in the implementation of operational-search measures (June 19, 2001 No. 507) (in Azerbaijani / Əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində əməliyyat-axtarış subyektlərinin səlahiyyət bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (19 iyun 2001-ci il № 507)).
6. Gafarov M, Eyvazov H., law enforcement agencies of the Republic of Azerbaijan. Baku, Qanun, 2006, 599 p (in Azerbaijani / Qəfərov M, Eyvazov H., Azərbaycan Respublikasının hüquq-mühafizə orqanları. Bakı, Qanun, 2006, 599 s).
7. Law of the Republic of Azerbaijan on the Constitutional Court (December 23, 2003 No. 561-IIQ) (in Azerbaijani / Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (23 dekabr 2003-cü il № 561-IIQ)).
8. Law of the Republic of Azerbaijan on Courts and Judges (June 10, 1997 No. 310-IQ) (in Azerbaijani / Məhkəmələr və hakimlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (10 iyun 1997-ci il № 310-IQ)).
9. Law of the Republic of Azerbaijan "On Operation-Search Activity", October 28, 1999 No. 728-IQ (in Azerbaijani / "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 oktyabr 1999-cu il № 728-IQ).
10. Law of the Republic of Azerbaijan on state protection of persons involved in criminal proceedings (December 11, 1998, No. 585-IQ) (in Azerbaijani / Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (11 dekabr 1998-ci il, № 585-IQ)).
11. Police Act (in Azerbaijani / "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (28 oktyabr 1999-cu il, № 727-IQ)).
12. Prosecutors Act (in Azerbaijani / "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (7 dekabr 1999-cu il № 767-IQ)).
13. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan on material and social security of employees of prosecution bodies (October 31, 2002, No. 168) (in Azerbaijani / Prokurorluq orqanları işçilərinin maddi və sosial təminatı haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı (2002-ci il 31 oktyabr, №168)).
14. The Constitution of the Republic of Azerbaijan (1995).
URL: <https://e-qanun.az/framework/897> (last access: 28.05.24).
15. The Penitentiary Code of the Republic of Azerbaijan (in Azerbaijani / Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi, 14 iyul 2000-ci il, № 908-IQ).

LEGAL STATUS, CONDITION AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN (IN THE PROCEDURAL ASPECT)

FATMAKHANIM AHMADLI¹

Summary

The prosecutor's office in the Republic of Azerbaijan is the basis for ensuring the rule of law and protecting the rights and interests of citizens within the framework of the country's legislation. This article aims to examine the legal situation, current conditions and future prospects of the Azerbaijani prosecutor's office, paying special attention to its procedural functions. The legal authority of the prosecutor's office is determined by the national Constitution and relevant legislation. Currently, the current state of the prosecutor's office is characterized by a number of challenges and opportunities. It should be noted that the prosecutor's office in Azerbaijan plays an important role in the legal system of the country. The prosecutor's office contributes to the rule of law and the protection of the rights and interests of citizens by solving the problems encountered and using the opportunities that have arisen.

Keywords: Republic of Azerbaijan, prosecution, procedural aspect, investigation, court procedures, legal status, rule of law, international standards.

ПРАВОВОЙ СТАТУС, ПОЛОЖЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОКУРАТУРЫ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ АСПЕКТЕ)

ФАТМАХАНИМ АХМЕДЛИ²

Резюме

Прокуратура в Азербайджанской Республике является основой обеспечения законности и защиты прав и интересов граждан в рамках законодательства страны. Целью данной статьи является рассмотрение правовой ситуации, нынешнего состояния и будущих перспектив деятельности прокуратуры Азербайджана, уделяя особое внимание ее процессуальным функциям. Юридические полномочия прокуратуры определяются национальной Конституцией и соответствующим законодательством. В настоящее время современное состояние прокуратуры характеризуется рядом проблем и возможностей. Следует отметить, что прокуратура в Азербайджане играет важную роль в правовой системе страны. Прокуратура способствует обеспечению законности и защите прав и интересов граждан путем решения возникающих проблем и использования возникших возможностей.

Ключевые слова: Азербайджанская Республика, прокуратура, процессуальный аспект, расследование, судопроизводство, правовой статус, верховенство права, международные стандарты.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 01.06.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ Baku State University, Law faculty / email: fatya.ahmedli@gmail.com

² Бакинский Государственный Университет, Юридический факультет / email: fatya.ahmedli@gmail.com

ƏLAVƏLƏR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin VIII və X hissələri, 80-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və 499.2-ci maddələrinin həmin Məcəllənin 38-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

28 mart 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi F.Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin VIII və X hissələri, 80-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və 499.2-ci maddələrinin həmin Məcəllənin 38-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlər Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru S.Əliyevin və həmin kafedranın dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru N.Şükürovun rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin (bundan sonra – İnzibati Xətalər Məcəlləsi) 499.1 və 499.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 38-ci maddəsinə uyğunluğu baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, “REAL-QAZ” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti (bundan sonra – “REAL-QAZ” MMC) müqavilə əsasında müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malları 6 noyabr 2020-ci il tarixli gömrük bəyannaməsi ilə Gürcüstan Respublikasına göndərmiş və həmin malların 24 ay ərzində, yəni 5 noyabr 2022-ci il tarixinədək Azərbaycan Respublikasına qaytarılmasına zəmanət vermiş, həmin zəmanət müddəti gömrük bəyannaməsində də öz əksini tapmışdır. Malların bir hissəsi müəyyən edilmiş müddət ərzində ölkəyə geri qaytarılsa da, digər hissəsi qaytarılmamışdır. “REAL-QAZ”

MMC-nin əməkdaşı 5 iyun 2023-cü il tarixində Bakı Baş Gömrük İdarəsinə müraciət edərək qalan malların 24 ay ərzində Azərbaycan Respublikasına gətirilməsinin mümkün olmadığını bildirmiş və onların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında qalma müddətinin 12 aya qədər uzadılmasını xahiş etmişdir. Həmin müraciət əsasında Bakı Baş Gömrük İdarəsində aparılmış araşdırma zamanı malların invoices dəyərini 3 320 ABŞ dolları təşkil edən hissəsinin 5 noyabr 2022-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qaytarılmaması müəyyən edilmiş və bu səbəbdən 24 iyul 2023-cü il tarixində “REAL-QAZ” MMC barəsində İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi ilə inzibati xəta haqqında protokol tərtib edilərək baxılması üçün məhkəməyə göndərilmişdir.

Lənkəran Rayon Məhkəməsinin 25 avqust 2023-cü il tarixli qərarı ilə “REAL-QAZ” MMC barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 53.1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq inzibati xəta tərkibinin olmaması əsası ilə xitam verilmişdir. Bakı Baş Gömrük İdarəsinin rəisi qeyd olunan qərardan Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti vermişdir.

Apellyasiya instansiyası məhkəməsi işə baxarkən müəyyən etmişdir ki, müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş əşyalara münasibətdə inzibati xətanın aşkar olunma vaxtına və törədilmə qaydasına görə əməlin hansı hallarda İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və ya 499.2-ci maddələri ilə tövsif edilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində fərqli yanaşmalar vardır. Müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qaytarılmaması faktının aşkar olunduğu vaxt baxımından əməlin İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi ilə tövsifinin mümkünlüyü fikir ayrılığına səbəb olur. Bir qrup hüquq tətbiqedicilər hesab edirlər ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində müəyyən olunmuş müddətlər keçmədən, əməl daha sərt inzibati məsuliyyət nəzərdə tutan həmin Məcəllənin 499.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilməz. Çünki həmin müddət ərzində şəxsin müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş əşyaları Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə qaytarmaq ehtimalı var.

Digər yanaşmaya görə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və 499.2-ci maddələri biri-birindən asılı olmayan, fərqli tərkiblərdir. Əməlin İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün həmin Məcəllənin 499.1-ci maddəsində müəyyən olunmuş müddətlərin bitməsinə zərurət yoxdur.

Müraciətedənin qənaətinə görə, ikinci yanaşma tətbiq edildiyi halda müvəqqəti ixracla bağlı münasibətləri tənzimləyən qaydalarda müəyyən edilmiş müddətin bitdiyi gündən növbəti gün həm İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1, həm də 499.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalərin törədildiyi gün sayılır. İnzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddəti bir il olduğu halda, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş son müddətin keçdiyi vaxtdan, yəni bir ildən sonra şəxs barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraatın başlanması həmin Məcəllənin 53.1.6-cı maddəsi baxımından mümkün olmadığı üçün, şəxs ümumiyyətlə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi üzrə inzibati məsuliyyətdən kənar qalır.

Bununla yanaşı İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsi özlüyündə həmin Məcəllənin 38-ci maddəsi ilə uyğunsuzluq təşkil edir. Belə ki, həmin maddəyə müvafiq olaraq inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin yuxarı həddi bir il olduğundan, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsi ilə təqsirli olan şəxs barəsində həmin maddə üzrə inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat başlanıla bilməz.

Göstərilənlərə əsasən müraciətedən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalərlə bağlı qanunvericiliyin eyni qaydada tətbiqinin və hüquqi müəyyənlik prinsipinin tələblərinə əməl edilməsinin təmin olunması üçün Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etməyin zəruri olduğu qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıları qeyd edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 71-ci maddəsinin VIII və X hissələrinə görə, heç kəs törədildiyi zaman hüquq pozuntusu sayılmayan əmələ görə məsuliyyət daşımır. Dövlət orqanları yalnız bu Konstitusiyaya əsasında, qanunla müəyyən edilmiş qaydada və hüdudlarda fəaliyyət göstərə bilərlər. Konstitusiyanın bu tələbləri qanunçuluq prinsipinin təzahürü olmaqla, onların yerinə yetirilməsi, öz növbəsində, dövlət orqanlarının hərəkətlərinin proqnozlaşdırıla bilən olmasına və onlara məhdudiyətsiz mülahizə üçün imkan yaratmamasına zəmanət verməklə, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının mühüm təminatı kimi çıxış edir.

Hüququn aliliyi prinsipinə əsaslanan qanunçuluq prinsipi, digər məsələlərlə yanaşı, dövlət orqanlarının qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətlərinə uyğun olaraq, bu hüduqlar və müddətlər çərçivəsində hərəkət etmək vəzifəsini də nəzərdə tutur. Buna müvafiq olaraq, qanunla müəyyən edilmiş səlahiyyətverici əsas olmadan dövlət orqanı tərəfindən edilən hər hansı bir hərəkət qeyri-legitim sayılmalıdır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 54.3-cü maddəsinin və “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4, 21 və 27-ci maddələrinin bəzi müddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 23 fevral tarixli Qərarı).

Konstitusiyanın 80-ci maddəsinə görə isə Konstitusiyanın və qanunların pozulması, o cümlədən Konstitusiyada və qanunlarda nəzərdə tutulan hüquqlardan sui-istifadə və ya vəzifələrin yerinə yetirilməməsi qanunla müəyyən edilən məsuliyyətə səbəb olur.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499-cu maddəsi malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmaması, yaxud həmin əraziyə qaytarılmaması ilə bağlı inzibati xəta tərkiblərini müəyyən etmişdir.

Bununla bağlı göstərilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin (bundan sonra – Gömrük Məcəlləsi) 130.2-ci maddəsinə əsasən, malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını bu Məcəllənin tələbləri nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Həmin qaydalarda malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi şərtləri, onların bu prosedur altında qalma müddəti müəyyən edilməlidir.

Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi müddəti Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 2 sentyabr tarixli 244 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi Qaydaları” (bundan sonra – Qaydalar) ilə müəyyən olunmuşdur.

Qaydaların 3.1 və 3.2-ci bəndlərinə görə, müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların bu gömrük proseduru altında qalma müddəti gömrük orqanları tərəfindən 24 (iyirmi dörd) aydan çox olmamaq şərtilə müəyyənləşdirilir. Bu müddət müvəqqəti ixrac gömrük prosedurunun məqsədi üçün kifayət etməlidir. Bu Qaydaların 3.1-ci bəndində göstərilən müddətdə müvəqqəti ixrac gömrük prosedurunun məqsədlərinə nail olunmadıqda, gömrük orqanı həmin prosedur üçün müəyyən olunmuş müddətin başa çatmasına 1 (bir) ay qalmış prosedur sahibinin əsaslandırılmış müraciəti ilə malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında qalma müddətini 12 (on iki) aya qədər uzadır.

Müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar üçün müəyyən edilmiş müddət başa çatanaqədək müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar təkrar idxal edilməli və ya digər gömrük proseduru altında yerləşdirilməlidir (Qaydaların 3.6-cı bəndi).

Beləliklə, qanunvericiliklə malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün ən çoxu 24 ay müddət müəyyən edilmiş və bu müddətin ən çoxu 12 ay uzadıla biləcəyi nəzərdə tutulmuşdur. Prosedur sahibi gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş müddətin sonuncu günündən gec olmayaraq müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malları təkrar idxal etməli, yəni ölkəyə qaytarmalıdır ki, həmin vəzifənin yerinə yetirilməməsi də İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499-cu maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xəta tərkibinin yaranması üçün əsas təşkil edir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə görə, bu Məcəllə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, müraciətdə qaldırılan məsələnin həlli üçün İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və 499.2-ci maddələrində təsbit olunan inzibati xəta tərkiblərinin əlamətləri, xüsusilə də obyektiv cəhətin zəruri və fakultativ əlamətləri nəzərdən keçirilməlidir.

Vurğulanmalıdır ki, inzibati xətanın tövsif edilməsində zəruri və fakultativ əlamətlərin müəyyən edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Zəruri əlamətlər hər bir inzibati xəta tərkibinə məxsus elə

əlamətlərdir ki, onlar mövcud olmadıqda inzibati xəta tərkibi yaranmır. Fakultativ əlamətlər isə bütün inzibati xəta tərkibləri üçün zəruri olmayan və müxtəlif tərkiblərdə fərqli əhəmiyyət daşıyan əlamətlərdir. Zəruri və fakultativ əlamətlərin müəyyənləşdirilməsi oxşar inzibati xəta tərkiblərinin bir-birindən fərqləndirilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1 və 499.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan inzibati xətalər da məhz obyektiv cəhətin əlamətlərinə görə bir-birindən fərqlənməklə, müvafiq olaraq hərəkət və ya hərəkətsizliklə törədilir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsi ilə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmasına və ya bu əraziyə qaytarılmasına görə məsuliyyət müəyyən edilmiş, o cümlədən həmin Məcəllənin 499.1.1-499.1.5-ci maddələri gecikdirilmənin aşağıda qeyd olunan müddətlərdən asılı olaraq məsuliyyəti diferensiallaşdırmışdır:

- on beş günədək müddətə;
- on beş gündən bir ayadək müddətə;
- bir aydan üç ayadək müddətə;
- üç aydan bir ilədək müddətə;
- bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə malların və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması.

Qeyd olunmalıdır ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində göstərilmiş inzibati xəta obyektiv cəhətdən hərəkətlə, yəni Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması ilə bağlı hərəkətlərin icra edilməsiylə törədilir.

Həmçinin yuxarıda göstərilən müddətlər, qeyd edilən inzibati xəta tərkibində obyektiv cəhətin fakultativ elementi kimi çıxış edir. Bu element mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin aparılması və ya qaytarılması üçün müəyyən olunmuş müddətlərin pozulmasında ifadə olunur. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində təsbit olunmuş inzibati xəta tərkibləri bir-birindən məhz həmin elementə görə fərqləndirilmiş, mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin aparılması və ya qaytarılmasının gecikdirildiyi müddətdən asılı olaraq daha sərt inzibati tənbehin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur.

Beləliklə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində təsbit olunmuş inzibati xəta tərkibinin yaranması üçün obyektiv cəhətinin zəruri elementi olan hərəkət icra edilməli, mallar və ya nəqliyyat vasitələri hökmən müəyyən edilmiş müddətlər ötürülməklə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmalı və ya bu əraziyə qaytarılmalıdır. Qeyd edilən kənara aparılma və ya qaytarılma isə müvafiq gömrük proseduru ilə bağlı gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş müddətlərin pozulma dərəcəsi, yəni gecikdirmənin müddətindən asılı olaraq əməl İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xəta tərkibini yaradır.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, həmin maddəyə əsasən, aparılması və ya qaytarılması məcburi olan əvvəllər gətirilmiş və ya aparılmış mallar və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmamasına və ya bu əraziyə qaytarılmamasına görə məsuliyyət müəyyən olunmuşdur. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsindən fərqli olaraq, bu maddədə nəzərdə tutulan əməl obyektiv cəhətdən hərəkətsizliklə törədilən inzibati xətadır.

Nəzərə alınmalıdır ki, qanunverici İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsində malların və ya nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi və ya aparılması üçün gömrük orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilmiş müddətin bitməsinə birbaşa olaraq onların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmamasına və ya bu əraziyə qaytarılmamasına görə məsuliyyətin yaranmasına əsas verən hüquqi fakt kimi müəyyən etməmişdir. Əksinə, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsi ilə məhz gecikdirilmə

müddətlərini müəyyənləşdirərək həmin müddətlər daxilində mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılmasının gecikdirilməsinə görə məsuliyyəti tənzimləmişdir. Bununla da qanunverici, müəyyən olunmuş gecikdirilmə müddətləri daxilində mallar və nəqliyyat vasitələrini gömrük ərazisindən kənara apararı və ya bu əraziyə qaytaran şəxslərin məsuliyyətini, bu müddətlər ötdükdən sonra da hərəkətsizlik nümayiş etdirən şəxslərlə müqayisədə yüngülləşdirərək məsuliyyəti diferensiallaşdırmışdır.

O da qeyd olunmalıdır ki, malların və ya nəqliyyat vasitələrinin ölkə ərazisinə qaytarılmasını və ya aparılmasını müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla (gecikdirməklə) həyata keçirən şəxslər, belə gecikdirmənin nəticələrinə məruz qalmaqla İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində qeyd olunan müddətlərdən asılı olaraq məsuliyyət daşıyacaq, həmin müddətlər bitənə qədər qaytarılma və ya aparılma ilə bağlı öhdəliklər icra edilmədiyi halda isə daha ağır inzibati tənbeh müəyyən edən İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsi ilə məsuliyyət daşıyacaqlar.

Göstərilən səbəblərdən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xəta o halda törədilmiş hesab olunur ki, mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmasının və ya bu əraziyə qaytarılmasının gecikdirilməsi ilə bağlı həmin Məcəllənin 499.1-ci maddəsində göstərilən müddətlərin bitməsinədək mallar və ya nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmamış və ya bu əraziyə qaytarılmamış olsun.

Əks yanaşma, yəni malların və ya nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi və ya aparılması üçün gömrük orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilmiş müddətin bitdiyi an, onların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən aparılmadığı və ya bu əraziyə gətirilmədiyi təqdirdə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsində təsbit olunmuş tərkibin yarandığının qəbul edilməsi, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xəta tərkiblərinin öz əhəmiyyətini itirməsi ilə nəticələnməklə, onların tətbiqini qeyri-mümkün edərdir. Belə ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsindəki inzibati xəta tərkibinin yaranması, eyni hüquqi faktla bağlı şəxs həmin Məcəllənin 499.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət daşmasını istisna edir.

Müraciətdə şərh edilməsi xahiş olunan məsələlərdən biri də İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində göstərilən “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəası ilə bağlıdır. Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bununla əlaqədar qeyd etməyi vacib hesab edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində göstərilən müddətlər bir-biri ilə əlaqəlidir və biri digərinin davamı kimi çıxış edir. Həmin müddətlərdə, yəni müəyyən zaman kəsiyində baş verən hüquqi faktlar hüquqi nəticəsinə görə bir-birindən fərqlənir və məsuliyyətin ağırlaşmasına səbəb olur. Eləcə də “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəası həmin Məcəllənin 499.1.4-cü maddəsinin dispozişiyasında təsbit edilmiş “üç aydan bir ilədək müddətə gecikdirilməklə” müddəası ilə bağlı olmaqla, onun məntiqi davamı kimi çıxış edir.

O da vurğulanmalıdır ki, “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəasına aydınlıq gətirilməsi İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsi anının müəyyənləşdirilməsi baxımından da önəm kəsb edir. Belə ki, həmin Məcəllənin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanın törədilməsi anı 499.1-ci maddəsində göstərilən müddətlərin sonuncusunun (499.1.5-ci maddədəki müddətin) bitdiyi gündən növbəti gün hesab olunur.

Qeyd olunmalıdır ki, qanunların ümumiliyinin təmin edilməsi zərurəti hüquqi dövlətin vacib təzahürlərindən biri olan qanunun aydın və proqnozlaşdırıla bilən olması prinsipi ilə uzlaşmalıdır. Lakin eyni zamanda, qanunun mətninin mütləq aydınlığı (qanunvericinin bütün mümkün ola biləcək həyati halları qanunda nəzərdə tutması) qeyri-realdır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi dafələrlə qeyd etmişdir ki, istənilən hüquq sistemində norma nə qədər dəqiq tərtib olunsa da, məhkəmə şərhə qaçılmazdır. Anlaşılmayan məqamların izah olunmasına hər zaman ehtiyac olacaq. Müəyyənlik arzu edilən olsa da, bəzən lüzumsuz sərtliklə müşayiət oluna bilər, halbuki hüquq dəyişən şəraitlə addımlamaq xüsusiyyətinə malik olmalıdır. Müvafiq olaraq bir çox qanunlar qaçılmaz terminlərin istifadəsi ilə tərtib olunmuşlar ki, onlar az və ya

çox dərəcədə qeyri-müəyyəndir, onların şərhı və tətbiqi təcrübədən asılıdır. Bir müddəanın müxtəlif cür təfsir olunması öz-özlüyündə öncədən görmə tələbinin pozulmasına gətirib çıxarmır. İşlərə baxılarkən məhkəmələrin üzərinə qoyulmuş rol ondan ibarətdir ki, onlar bu cür şübhələri təfsirlə aradan götürsünlər (Böyük Palatanın *CentroEuropa 7S.R.L. və Di Stefano İtaliyaya qarşı iş üzrə* 2012-ci il 7 iyun, §141; *Gorzelik və digərləri Polşaya qarşı iş üzrə* 2004-cü il 17 fevral, §65; *Rekvenyi Macarıstana qarşı iş üzrə* 1999-cu il 20 may, §34 tarixli Qərarları).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu R.Cəfərovun şikayəti üzrə 2012-ci il 18 may tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, hüquqi normaların bəzən qaçılmaz olan natamamlığı və ya qeyri-müəyyənliyi məhz məhkəmə təcrübəsi vasitəsilə aradan qaldırılır.

Nəzərə alınmalıdır ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində qeyd olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəasının hərfi mənada, bir ildən artıq olan istənilən müddəti nəzərdə tutması kimi təfsir edilməsi, faktiki olaraq malların və ya nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən kənara aparılmasını və ya bu əraziyə qaytarılmasını qeyri-müəyyən müddətə gecikdirən şəxslərin məsuliyyətdən kənarda qalmasına şərait yaradar.

Bundan əlavə, belə təfsir malları və ya nəqliyyat vasitələrini bir ildən daha az müddətə gecikdirməklə gömrük ərazisindən kənara apararı və ya bu əraziyə qaytaran şəxslərdən fərqli olaraq, həmin malların və ya nəqliyyat vasitələrinin aparılması və ya qaytarılması ilə bağlı hərəkətləri ümumiyyətlə icra etməyən şəxslərin məsuliyyətdən yayınmasına səbəb olmaqla, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.2-ci maddəsinin tətbiqini mümkünsüz edir. Belə hal isə qanun qarşısında bərabərlik, ədalət, hüquqi müəyyənlik prinsipləri ilə uyğunsuzluq təşkil etməklə yanaşı, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 2-ci maddəsi ilə müəyyən edilən Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyinin vəzifələrinin həyata keçirilməsinə də mane olur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında qeyd etmişdir ki, normanın mümkün olan bütün təfsiri variantları sırasından məhkəmələr yalnız konstitusiyaya uyğun olana üstünlük verməlidirlər. Əgər normanın təfsiri konstitusion norma və prinsiplərin pozulmasına gətirib çıxarırsa, onun konkret işə tətbiq olunması yolverilməzdir. Məhkəmə təcrübəsi, yalnız normanın konstitusion tələblərə uyğun gələn məzmununun müəyyənləşdirilməsinə imkan verən, hamı tərəfindən qəbul edilmiş qaydalara uyğun aparılmış təfsirinə əsaslanmalıdır (“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 263-cü maddəsinin Qeyd hissəsinin və Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38-ci maddəsinin bəzi müddəalarının şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 9 mart tarixli Qərar).

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin qeyri-müəyyən, fərqli yanaşmalara səbəb olan normalarının onların konstitusiyaya-hüquqi mənasına və hüquqi təyinatına uyğun şərhı vasitəsilə məzmununun birmənalı və aydın müəyyən edilməsi və vahid mövqeyin formalaşdırılması hüquq tətbiqindən orqanların fəaliyyətində qanunçuluq prinsipinin gözlənilməsinə imkan yaradaraq, inzibati xəta haqqında işin əsassız olaraq uzanmamasına, işlərə əqlabətən müddətlərdə baxılmasına və son nəticədə Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsi ilə qorunan ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququnun təmin edilməsinə xidmət edir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 132.1.2 və 53-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 11 noyabr tarixli Qərarı).

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi zəruri hesab edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəası gecikdirilmənin yuxarı həddini müəyyən etməklə, malların və ya nəqliyyat vasitələrinin bir ildən artıq olan və həmin (ikinci) ilin sonunadək davam edən müddətdə gecikdirilməsini nəzərdə tutur. Həmin müddət bitənədək mallar və ya nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmadıqda və ya bu əraziyə qaytarılmadıqda növbəti gün həmin Məcəllənin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanın törədildiyi gün hesab olunur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da vurğulamağı vacib hesab edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəasının hansı müddəti əhatə etməsi baxımından qanunverici orqan tərəfindən təkmilləşdirilməsi məqsədmüvafiqdir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq inzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec dörd ay keçənədək verilə bilər. Dairəsi müəyyən edilmiş inzibati xətalər, o cümlədən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə inzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec bir il keçənədək verilə bilər.

Həmin Məcəllənin 38.2-ci maddəsi ilə bu Məcəllənin 38.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan müddətlərin davam edən inzibati xətalara münasibətdə xətanın aşkara çıxarıldığı gündən hesablanması müəyyənləşdirilmiş, 23 fevral 2021-ci il tarixli 270-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.2-ci maddəsində “davam edən” sözləri “uzanan” sözü ilə əvəz edilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, uzanan və davam edən inzibati xətalər fərqli anlayışlar olmaqla, belə inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin hesablanması digər inzibati xətalardan fərqlənir. İnzibati Xətalər Məcəlləsində uzanan inzibati xətalara görə məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin hesablanması qaydası müəyyənləşdirilsə də, uzanan və davam edən inzibati xətalərin anlayışı verilməmişdir.

Bununla yanaşı hüquq nəzəriyyəsində formalaşmış anlayışa əsasən, davam edən inzibati xəta zaman baxımından ara verməklə bir sıra oxşar əməllərin bir neçə dəfə eyni məqsədlər, subyektlər, hərəkət üsulu ilə və məcmu halında vahid niyyətlə həyata keçirilməsidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu uzanan inzibati xətalərlə bağlı əvvəlki qərarlarında da qeyd etmişdir ki, inzibati xətalər qanunvericiliyində uzanan inzibati xətalərin təsnifatı və ya mahiyyəti açıqlanmasa da, nəzəri cəhətdən uzanan inzibati xəta bir müddət ərzində inzibati cəza təhdidi altında qanunverici tərəfindən müəyyən şəxsin üzərinə qoyulmuş öhdəliklərin hərəkət və ya hərəkətsizlik formasında yerinə yetirilməməsidir (“Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 110.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 17 mart tarixli Qərar).

Uzanan inzibati xətanın səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, əməlin törədilməsi ilə bitmir, əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törədildiyi andan başlayır və uzanaraq müəyyən müddət ərzində fasiləsiz törədilir. Uzanan inzibati xəta inzibati xətanı törədən şəxsin özünün xətanın dayandırılmasına yönəlmiş hərəkəti və ya inzibati xətanın kənardan müdaxilə nəticəsində dayandırılması məqamında başa çatır.

Belə ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1-ci maddəsində göstərilmiş inzibati xəta mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması ilə bağlı hərəkətin icra edilməsi anında törədildiyi və həmin anda bitdiyi üçün bu əməl uzanan inzibati xəta hesab edilə bilməz.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bildirməyi vacib hesab edir ki, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində təsbit edilmiş inzibati xətalərin törədildiyi gün həmin xətanın obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətin icra edildiyi - əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparıldığı və ya bu əraziyə qaytarıldığı gün hesab edildiyindən, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin axımı da həmin tarixdən başlanır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VIII və X hissələrinin, 80-ci maddəsinin konstitusion hüquqi mahiyyətindən və təyinatından irəli gələrək, İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində təsbit edilmiş inzibati xətalər əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparıldığı və ya bu əraziyə qaytarıldığı gün törədilmiş hesab edilir və İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin axımı həmin tarixdən başlanır;

- İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəsinin hansı müddəti əhatə etməsi baxımından təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunmalıdır.

Məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəası Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmasının və ya bu əraziyə qaytarılmasının bir ildən artıq və növbəti bir ilin sonunadək olan müddətə gecikdirilməsini nəzərdə tutur;

- Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələri İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində müəyyən edilən bir ildən artıq və bu Qərara müvafiq olaraq növbəti bir il bitənədək Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmadıqda və ya bu əraziyə qaytarılmadıqda, növbəti gün həmin Məcəllənin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanın törədildiyi gün kimi qəbul edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin VIII və X hissələrinin, 80-ci maddəsinin konstitusion hüquqi mahiyyətindən və təyinatından irəli gələrək, Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.1-499.1.5-ci maddələrində təsbit edilmiş inzibati xətalər əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş müddətlər pozulmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparıldığı və ya bu əraziyə qaytarıldığı gün törədilmiş hesab edilir və Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin axımı həmin tarixdən başlanır.

2. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəasının hansı müddəti əhatə etməsi baxımından təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunsun.

Məsələ qanunvericilik qaydasında həll edilənədək Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində təsbit olunmuş “bir ildən artıq müddətə gecikdirilməklə” müddəası Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmasının və ya bu əraziyə qaytarılmasının bir ildən artıq və növbəti bir ilin sonunadək olan müddətə gecikdirilməsini nəzərdə tutur.

3. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılması və ya bu əraziyə qaytarılması məcburi olan, əvvəllər müvəqqəti gətirilmiş və ya aparılmış mallar və ya nəqliyyat vasitələri Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 499.1.5-ci maddəsində müəyyən edilən bir ildən artıq və bu Qərara müvafiq olaraq növbəti bir il bitənədək Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmadıqda və ya bu əraziyə qaytarılmadıqda, növbəti gün həmin Məcəllənin 499.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan inzibati xətanın törədildiyi gün kimi qəbul edilməlidir.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35 və 73-cü maddələri baxımından Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

15 aprel 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayilov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35 və 73-cü maddələri baxımından Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsinin Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim K.Şəfiyevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor A.Qasımovun rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin (bundan sonra – Vergi Məcəlləsi) 102.1.4-cü maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin (bundan sonra – Əmək Məcəlləsi) 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsinin Vergi Məcəlləsinin 2.4-1-ci maddəsinə münasibətdə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, “Taghiyev Operating Company” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti (bundan sonra – “Taghiyev Operating Company” MMC) işçi qüvvəsinin optimallaşdırılması və neft-qaz əməliyyatlarının iqtisadi səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə “İşdən könüllü surətdə azad olunma proqramı 2023” adlı proqram qəbul etmişdir. Proqrama əsasən hər hansı işçi öz arzusu ilə əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi (işdən çıxma) barədə ərizə ilə müraciət etdiyi təqdirdə, son haqq-hesablarına əlavə olaraq, aldığı əmək haqqının on iki misli miqdarında birdəfəlik kompensasiya almaq hüququ qazanır.

M.Həsənov həmin proqrama qoşulmuş və “Taghiyev Operating Company” MMC-nin 6 fevral 2023-cü il tarixli əmrinə müvafiq olaraq onunla bağlanmış əmək müqaviləsinə Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsinin “a” bəndinə (tərəflərdən birinin təşəbbüsü) əsasən xitam verilmişdir. Eyni zamanda ona 13 083,0 manat məbləğində 12 aylıq əmək haqqı miqdarında vəsait ödənilmiş və həmin vəsaitdən Vergi Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq 3 051,32 manat gəlir vergisi tutulmuşdur.

M.Həsənov Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsinə və Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsinə istinadən ona ödənilən vəsaitdən gəlir vergisinin tutulmasını qanunsuz hesab edərək, “Taghiyev Operating Company” MMC-yə qarşı “müavinətin tam ödənilməsi” tələbi ilə məhkəməyə müraciət etmişdir.

İşə baxan Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsi əmək müqaviləsinin işçinin təşəbbüsü ilə ləğv edildiyi halda, işəgötürənin öz imkanları hesabına işçiyə kompensasiya kimi ödədiyi vəsaitin Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş işdənçıxma müavinəti və qanunvericiliyə müvafiq olaraq vergi tutulmayan digər ödəncilər kateqoriyasına aid olub-olmamasının aydınlaşdırılması məqsədi ilə həmin maddənin Vergi Məcəlləsinin 2.4-1 və 102.1.4-cü maddələrinə münasibətdə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Əmək insanların digər konstitusiyaya hüquqlarının həyata keçirilməsinə təsir göstərə biləcək amillərdən biri olmaqla, insanın ləyaqəti və özünü cəmiyyətdə fərd kimi dərk etməsi üçün önəmlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 35-ci maddəsinin I və II hissələrinə müvafiq olaraq, əmək fərdi və ictimai rifahın əsasıdır. Hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır.

Əmək hüququ hər kəsin bərabər şəraitdə və heç bir ayrı-seçkilik olmadan öz əmək qabiliyyətini reallaşdıraraq əmək münasibətlərinə daxil olmaq imkanındır. Bu hüququn həyata keçirilməsi hər bir kəsin öz iradəsindən asılı olduğundan, əmək müqaviləsi də heç bir təsir altında olmadan sərbəst qaydada bağlanmalıdır.

Əmək Məcəlləsinin əmək müqaviləsinin anlayışını müəyyən edən 3-cü maddəsinə əsasən, əmək müqaviləsi (kontraktı) – işəgötürənlə işçi arasında fərdi qaydada bağlanan əmək münasibətlərinin əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq və vəzifələrini əks etdirən yazılı müqavilədir.

Əmək müqavilələrində işçinin əmək qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən əmək (iş yerinin saxlanması, məzuniyyətlərin verilməsi, ezamiyyə xərcələrinin ödənilməsi, təhsilin davam etdirilməsi və s.) və sosial təminat (işdənçıxarma, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi və digər hallarda sosial müavinətin ödənilməsi, sosial sığortanın həyata keçirilməsi və s.) hüquqları və işəgötürənin bununla bağlı vəzifələri müəyyən edilir.

Qeyd edilməlidir ki, əməyin azadlığı, eləcə də əmək müqaviləsi azadlığı təkcə əmək münasibətlərinə daxil olmada iradə azadlığını deyil, həm də tərəflərin qarşılıqlı razılığı, habelə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada tərəflərdən birinin təşəbbüsü ilə ona xitam verilməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur.

Əmək müqaviləsinə xitam verilməsinin əsasları Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsinin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin əsaslara tərəflərdən birinin təşəbbüsü, əmək müqaviləsinin müddətinin qurtarması, əmək şəraitinin şərtlərinin dəyişdirilməsi, müəssisənin mülkiyyətçisinin dəyişməsi, tərəflərin iradəsindən asılı olmayan və tərəflərin əmək müqaviləsində müəyyən etdiyi hallar daxildir.

Məlum olduğu kimi, sosial dövlət prinsipi ədalətli sosial quruluşun təmin edilməsini dövlətin hüquqi vəzifəsi kimi tanıyır. Bu prinsip ədalətli, iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq, hamının layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsini bəyan edən Konstitusiyanın preambulasından irəli gəlir. Məhz dövlətin effektiv sosial siyasəti cəmiyyətdə əmin-amanlığın və firavanlığın bərqərar edilməsini təmin edir. Konstitusiyaya sosial dövlətin təsvirini verməsə də, dövlətin məqsədi kimi iqtisadiyyatın inkişafının müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanaraq xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət etməsini nəzərdə tutur. Konstitusiyanın müddəalarına görə, dövlət sosial-iqtisadi hüquqlar sahəsində həyata keçirilən siyasətlə vətəndaş cəmiyyətinin yaradılmasına, bazar iqtisadiyyatında insanın dövlət

tərəfindən sosial müdafiə olunmasına və sosial ədalət prinsipinə xidmət etməyi öz üzərinə götürmüşdür (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 144-cü maddəsinin ikinci hissəsinin şərh edilməsinə dair” 2002-ci il 29 noyabr və “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 965.2.2-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin IV hissəsinə, 35-ci maddəsinin VI hissəsinə və 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2016-cı il 21 oktyabr tarixli Qərarları).

Dövlətin sosial mahiyyəti digər amillərlə yanaşı, həm də vətəndaşların əmək sahəsində hüquqlarının həyata keçirilməsinin, o cümlədən sabit məşğulluğun təmin olunmasında ifadə olunur.

Nəzərə alınmalıdır ki, əmək münasibətlərinin tənzimlənməsi tərəflərin hüquq bərabərliyinin təmin edilməsi prinsipinə əsaslanarsa da, bir qayda olaraq əmək hüququnun subyektləri faktiki cəhətdən bərabər vəziyyətdə olmurlar. Əmək münasibətlərində işçi və işəgötürən arasında müəyyən hakimiyyət-tabeçilik xüsusiyyətləri (məsələn, işçilərin işəgötürəndən iqtisadi asılılığı, işəgötürən tərəfindən müəyyən edilən iş rejiminə tabe olması, işçiyə intizam sanksiyalarının tətbiq edilməsi və s.) mövcuddur.

Odur ki, faktiki cəhətdən bərabər olmayan subyektlər arasında yaranan münasibətlərdə daha zəif tərəfin (işçinin) müdafiəsi, qanuni maraq və mənafeələrinin qorunması məqsədilə qanunverici bir çox hallarda imperativ xarakterli əmək hüquq normaları vasitəsilə bu münasibətləri tənzimləyir. Belə ki, əmək qanunvericiliyinin iş vaxtı, istirahət vaxtı və işçilərin məzuniyyət hüququ, əmək şəraiti, əmək haqqı və onun hesablanması qaydası, işdən çıxarılma prosedurları ilə bağlı imperativ xarakterli normaları məhz işçilərin Konstitusiyada nəzərdə tutulan əmək, istirahət, təhlükəsiz və sağlam şəraitdə işləmək hüququnun, habelə digər əsas insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə istiqamətlənərək, işəgötürənlər üçün müvafiq öhdəlik və vəzifələr yaradır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-3.4 və 2-4-cü hissələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsinin III və IV hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 20 oktyabr tarixli Qərarı).

Əmək münasibətlərində iqtisadi cəhətdən zəif tərəf olan işçinin işə qəbulu və işdən azad edilməsi üçün ədalətli şəraitin təmin edilməsi, o cümlədən işçinin iradəsindən və təqsirindən asılı olmayan səbəblərdən əmək müqaviləsinə xitam verilərkən, bunun işçi, habelə onun ailəsi üçün yarada biləcəyi maddi çətinlikləri azaltmaq, gəlirdən tamamilə məhrum olmalarının qarşısını almaq məqsədilə qanunvericilikdə müəyyən təminatlar nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Əmək Məcəlləsinin 70-ci maddəsində əmək müqaviləsinin işəgötürən tərəfindən ləğv edilməsinin məhdud əsasları müəyyənləşdirilmiş, eləcə də həmin Məcəllənin on birinci fəslə ilə əmək müqavilələrinə xitam verilərkən işçilər üçün təminatlar təsbit olunmuşdur.

Belə təminatlardan biri də əmək müqaviləsinin ləğv edilməsi ilə əlaqədar işəgötürən tərəfindən işçiyə müavinətlərin, eləcə də işdənçıxarma müavinətlərinin ödənilməsidir. İşdənçıxarma müavinətinin hansı hallarda və miqdarda ödənilməsi isə Əmək Məcəlləsinin 77-ci maddəsinin 3-cü hissəsi ilə tənzimlənmişdir. Həmin maddəyə əsasən, əmək müqaviləsi bu Məcəllənin 70-ci maddəsinin “a” (müəssisə ləğv edildikdə) və “b” (işçilərin sayı və ya ştatları ixtisar edildikdə) bəndləri ilə ləğv edilərkən işçiyə işəgötürən tərəfindən həmin işəgötürənlə bağlanmış əmək müqaviləsinə (əmək müqavilələrinə) uyğun olaraq müəyyən olunan əmək stajından asılı olaraq müvafiq məbləğlərdə işdənçıxarma müavinəti ödənilir.

Həmçinin Əmək Məcəlləsinin 77-ci maddəsində əmək müqaviləsinə başqa əsaslarla (Əmək Məcəlləsinin 68-ci maddəsinin ikinci hissəsinin “c” və “ç” bəndləri, 74-cü maddəsinin birinci hissəsinin “a”, “c” və “e” bəndləri ilə) xitam verilərkən işçilərə müavinətlərin ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, əmək müqaviləsinin ləğv edilməsinin müstəqil əsası kimi müəyyən edilmiş müəssisənin ləğvi və işçilərin sayının və ya ştatlarının ixtisar edilməsi işçinin iradəsindən və təqsirindən asılı olmadığına görə, həmin əsasla əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işçiyə bir sıra təminatlar verilməklə yanaşı, ona işdənçıxarma müavinətinin ödənilməsi də işəgötürənin vəzifəsi kimi nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da işçinin işini itirməsi və daimi gəlirdən məhrum olması ilə əlaqədar

yaranan mənfəi nəticələri yüngülləşdirmək, habelə yeni iş axtardığı müddət ərzində ona maddi dəstək vermək məqsədi daşıyır.

Nəzərə alınmalıdır ki, Əmək Məcəlləsinin 77-ci maddəsi ilə işçiyə verilən təminatlar sırasında işçinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verildiyi halda işəgötürən tərəfindən ona işdənçıxarma və ya hər hansı digər müavinətin ödənilməsi ilə bağlı işəgötürənin öhdəliyi nəzərdə tutulmamışdır. Bu səbəbdən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, işçinin təşəbbüsü ilə (razılığı əsasında) əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işəgötürən tərəfindən işçiyə verilən hər hansı ödəniş qanunvericiliyin imperativ göstərişlərindən irəli gəlmədiyindən və könüllü xarakter daşdığından, belə ödənişlər (kompensasiyalar) həmin Məcəllənin 77-ci maddəsinin 3-cü hissəsində nəzərdə tutulmuş işdənçıxarma müavinəti kimi qiymətləndirilə bilməz.

O da qeyd olunmalıdır ki, Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsinə əsasən işdənçıxarma müavinəti və qanunvericiliyə müvafiq olaraq vergi tutulmayan digər ödəmələrdən məbləğlərin tutulmasına yol verilmir.

Müraciətdə qaldırılan məsələ də məhz işçinin təşəbbüsü ilə (razılığı əsasında) əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işəgötürən tərəfindən könüllü olaraq ödənilmiş kompensasiyanın Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsi üzrə gəlir vergisindən azad edilmiş ödənişlər kateqoriyasına aid olub-olmaması ilə bağlıdır.

Bununla əlaqədar, ilk növbədə, göstərməlidir ki, Konstitusiyanın 73-cü maddəsinə əsasən, qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər bir kəsin borcudur. Heç kəs qanunla nəzərdə tutulmuş əsaslar olmadan və qanunda göstərilmiş həcmdən əlavə vergilər və başqa dövlət ödənişləri ödəməyə məcbur edilə bilməz.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 78.3, 85.4, 90.3 və 93.1.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 12 yanvar tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, vergiləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müvafiq vaxtda və miqdarda ödəmək hər bir şəxsin konstitusiyaya vəzifələrindən biri olmaqla, dövlətin şərtsiz tələbi kimi bütün vergi ödəyicilərinə şamil olunur. Vergi ödəyicisinin bu vəzifəsində cəmiyyətin bütün üzvlərinin ictimai maraqları öz əksini tapmışdır. Buna görə dövlət yalnız vergi ödəyicilərinin deyil, həmçinin cəmiyyətin digər üzvlərinin də hüquq və qanuni mənafelərinin qorunması məqsədilə vergi hüquq münasibətlərini tənzimləmək sahəsində qanuni tədbirlər görmək hüququna və vəzifəsinə malikdir.

İşçinin əmək haqqından, ona ödənilən müavinətlərdən və digər vəsaitdən aparılan tutulmalardan biri də qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müvafiq vergilər, sosial sığorta haqları və digər icbari ödəmələrdir.

Vergi sistemi, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydaları Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuşdur. Vergi Məcəlləsinin 2.4-1-ci maddəsinə əsasən, vergi azadolmalarının və güzəştlərinin verilməsi ilə bağlı müddəalar yalnız həmin Məcəllə ilə müəyyənləşdirilir. Həmin Məcəllədən başqa digər normativ hüquqi aktlarda, o cümlədən bu Məcəllənin 2.4-cü maddəsində (Vergi Məcəlləsinin 2.4.9-cü maddəsi istisna olmaqla) göstərilən normativ hüquqi aktlarda vergi azadolmaları və güzəştləri ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutula bilməz.

Əmək münasibətlərindən yaranan hansı ödəmələrin gəlir vergisindən azad edilməsi Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin normaya görə, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə ödənilən müavinətlər istisna olmaqla, dövlət müavinətləri, əvəzsiz dövlət köçürmələri, dövlət pensiyaları, dövlət təqaüdləri, hüquqi şəxsin, onun filialı və ya nümayəndəliyinin, habelə fərdi sahibkarın fəaliyyətinin ləğvi və işçilərin sayının və ştatların ixtisar edilməsi ilə əlaqədar olaraq əmək müqaviləsinə xitam verildikdə işçilərə, habelə işçinin vəfatı ilə əlaqədar əmək müqaviləsinə xitam verildikdə isə vəfat edənin vərəsələrinə Əmək Məcəlləsinə müvafiq ödənilən təminatlar, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunları və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının qərarları əsasında dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına fərdi birdəfəlik ödəmələr və ya maddi yardımlar gəlir vergisindən azad edilmişdir.

Göründüyü kimi, vergidən azad olunan gəlirlər sırasında əmək müqaviləsi işçi tərəfindən ləğv edilərkən işəgötürənin öz təşəbbüsü ilə işçiyə ödədiyi müavinət nəzərdə tutulmamışdır.

Qeyd edilməlidir ki, Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsinə əsasən işəgötürənin ödədiyi və gəlir vergisindən azad edilən müavinətlərə, məhz Əmək Məcəlləsinin 77-ci maddəsinin 3-cü hissəsi ilə müəyyən olunmuş işdənçıxarma müavinətinin, həmçinin həmin maddənin 7-ci hissəsi ilə müəyyən edilən işçinin vəfatı ilə əlaqədar onun vərəsələrinə ödənilən müavinətin aid edilməsi onların xarakterindən və təyinatından irəli gəlir. Belə ki, əvvəldə də göstərildiyi kimi, bu ödəmə işçinin iradəsi və təqsiri olmadan, habelə onun şəxsiyyəti ilə bağlı olmayan hallardan irəli gələrək işdən çıxarılması, eləcə də ölümü səbəbindən ailəsinin üzləşə biləcəyi maddi və mənəvi zərəri kompensasiya etmək məqsədi ilə qanunvericinin imperativ tələbi üzrə işəgötürən tərəfindən ödənilir. Bu ödəmələrin gəlir vergisindən azad edilən ödənişlər kateqoriyasına aid edilməsi dövlətin vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsinin qayğısına qalması və sosial müdafiəsinin təmin edilməsi ilə bağlı vəzifəsinin icrasına yönəlmişdir.

İşçinin təşəbbüsü ilə əmək müqaviləsinə xitam verilərkən işəgötürənin könüllü olaraq ödədiyi kompensasiya isə müqavilə azadlığı prinsipinə uyğun olaraq tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə müəyyən edilmiş müqavilə şərti kimi çıxış edir.

Beləliklə, Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsi ilə fiziki şəxslərin gəlir vergisindən azad edilmiş gəlirlərinə əmək müqaviləsinə Əmək Məcəlləsinin 70-ci maddəsinin “a” (müəssisə ləğv edildikdə), “b” (işçilərin sayı və ya ştatları ixtisar edildikdə) və 74-cü maddəsinin birinci hissəsinin “e” (işçi vəfat etdikdə) bəndləri ilə xitam verilən hallarda işəgötürən tərəfindən işçiyə ödənilən müavinətlər aid edilmişdir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

Konstitusiyanın 35 və 73-cü maddələrinin tələblərindən irəli gələrək, əmək müqaviləsi işçinin təşəbbüsü ilə ləğv edilərkən işəgötürən tərəfindən işçiyə könüllü şəkildə ödənilən vəsait (müavinət, kompensasiya və s.) hüquqi xarakteri və təyinatı baxımından Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsində müəyyən olunmuş işdənçıxma müavinətinə və Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş vergidən azad olunan gəlirlərə aid edilmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35 və 73-cü maddələrinin tələblərindən irəli gələrək, əmək müqaviləsi işçinin təşəbbüsü ilə ləğv edilərkən işəgötürən tərəfindən işçiyə könüllü şəkildə ödənilən vəsait (müavinət, kompensasiya və s.) hüquqi xarakteri və təyinatı baxımından Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 175-ci maddəsinin 4-cü hissəsində müəyyən olunmuş işdənçıxma müavinətinə və Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 102.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş vergidən azad olunan gəlirlərə aid edilmir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 133-cü və "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddələri baxımından "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.2 və 29.5-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair

16 aprel 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 133-cü və "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddələri baxımından "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.2 və 29.5-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin və Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru G.Cəbinin rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu (bundan sonra – Prokurorluq) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – "Dövlət qulluğu haqqında" Qanun) 29.2 və 29.5-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 133-cü və "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – "Prokurorluq haqqında" Qanun) 2-ci maddələri baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.2-ci maddəsinin birinci hissəsinə əsasən, 1–5-ci kateqoriya dövlət orqanlarında (yerli icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinin müavinləri vəzifələri və Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət nümayəndələri vəzifələri istisna olmaqla) inzibati vəzifələrin birinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin tutulması həmin dövlət orqanı rəhbərinin qərarı əsasında bu Qanunun 28-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada müsabiqə və ya bu Qanunun 29.3-29.9-cu maddələrinə uyğun olaraq müsahibə yolu ilə həyata keçirilir. 1–5-ci kateqoriya dövlət orqanının rəhbəri inzibati vəzifələrin birinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan

vakant vəzifə yarandığı gündən bir ay ərzində müsabiqənin, ümumi müsahibənin və ya daxili müsahibənin keçirilməsi barədə qərar qəbul etməlidir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurum və müsabiqə (müsahibə) barədə qərar qəbul edən müvafiq dövlət orqanı həmin müsabiqə və müsahibələrin ədalətli, şəffaf və operativ keçirilməsini təmin etməlidir.

Həmin Qanunun 29.5-ci maddəsinin birinci hissəsinə görə, müsahibədə barəsində müsahibə elan edilən vəzifənin təsnifatından ən çoxu iki təsnifat aşağı inzibati vəzifələrdə qulluq keçən dövlət qulluqçuları, habelə ən çoxu iki təsnifat aşağı inzibati vəzifələrdə qulluq keçmiş şəxslər iştirak edə bilərlər.

Qeyd olunan maddənin üçüncü hissəsində bu qaydadan istisna kimi Qanunun 28.12-ci maddəsinin ikinci hissəsində müəyyən edilmiş vəzifələrin tutulması, habelə məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin həmin orqanlarda qulluq keçən şəxslərin iştirakı ilə tutulması müəyyən edilmişdir.

Sorğuverən hesab edir ki, "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.5-ci maddəsinin 3-cü hissəsi məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında, o cümlədən prokurorluq orqanlarında qulluq keçən şəxslərin inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin tutulmasının müsahibə yolu ilə həyata keçirilməsi imkanını müəyyən edir.

Belə ki, Konstitusiyanın VII fəslinin müvafiq müddəalarına əsasən, məhkəmə hakimiyyəti sistemi iki qrup orqanlardan - bilavasitə məhkəmələrin özləri və prokurorluqdan ibarətdir.

Sorğuda qeyd edilmişdir ki, prokurorluğun konstitusion statusu nəzərə alınaraq həmin orqanın məhkəmə hakimiyyəti orqanları sırasında olmasına dair normalar digər qanunvericilik aktlarında da əks olunmuşdur. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanun) 106-cı maddəsinin ikinci hissəsində hakim vəzifəsinə təyin edilmiş prokurorluq işçilərinin prokurorluq orqanlarında xidmət illəri hakim stajı ilə bərabər hesab edilərək eyni maddi təminatlar müəyyən edilmiş, hərbi vəziyyət dövründə isə prokurorluq orqanlarının fəaliyyəti "Hərbi vəziyyət haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun "Hərbi vəziyyət dövründə qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) fəaliyyətinin xüsusiyyətləri" adlanan 4-cü fəslinin 23-cü maddəsində tənzimlənmişdir.

Göstərilənlərlə yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 27 sentyabr tarixli, 3065 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun fəaliyyətinin müasirləşdirilməsinə dair 2009-2011-ci illər üçün Dövlət Proqramı"nın 1.11-ci bəndində də müəyyən edilən tədbirin məqsədi kimi "məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının müasirləşdirilməsinə yönəlmiş məhkəmə hüquq islahatlarının tərkib hissəsi kimi prokurorluq orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması", 3.1-ci bəndində isə "məhkəmə hakimiyyətinə daxil olan prokurorluq orqanları işçilərinin vəzifə maaşları sisteminin təkmilləşdirilməsi" nəzərdə tutulmuşdur.

Sorğuverənin qənaətinə görə, qanunvericilikdə prokurorluğun məhkəmə hakimiyyəti sisteminə daxil olan orqan kimi təsbit olunması nəzərə alınaraq, prokurorluq orqanlarında inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin həmin orqanlarda qulluq keçən şəxslərin iştirakı ilə tutulmasının müsahibə yolu ilə həyata keçirilməsinin mümkünlüyü məsələsinə aydınlıq gətirilməsi zərurəti yaranmışdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 55-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək hüququ vardır. Bu hüququ onlar bilavasitə və ya nümayəndələri vasitəsilə həyata keçirə bilərlər. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları dövlət orqanlarında qulluq etmək imkanına malikdirlər. Dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları sırasından təyin edilirlər. Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər dövlət qulluğuna qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada qəbul edilə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasında dövlət qulluğunun hüquqi, təşkilati və maliyyə-iqtisadi əsasları "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunla müəyyən edilir.

Həmin Qanunun 1.1.1 və 1.1.2-ci maddələrində dövlət qulluğu Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və digər normativ hüquqi aktlarına uyğun olaraq dövlətin məqsəd və funksiyalarının həyata keçirilməsi sahəsində dövlət qulluğu vəzifəsində xidmət kimi müəyyən edilmişdir. Dövlət qulluğunun xüsusi növü isə xüsusi, hərbi və ya diplomatik rütbə nəzərdə tutulan vəzifələrdə dövlət qulluğu keçməni ehtiva edir.

Sorğuda qaldırılan məsələ ilə bağlı, ilk növbədə, qeyd edilməlidir ki, "Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – "Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Qanun) 1.1-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının prokurorluq orqanlarında qulluq prokurorluğun fəaliyyət istiqamətləri üzrə prokurorluq işçilərinin səlahiyyətlərini yerinə yetirmələri ilə əlaqədar həyata keçirdikləri dövlət qulluğunun xüsusi növü kimi göstərilmişdir.

Prokurorluq işçiləri dedikdə, prokurorlar, prokurorluğun müstəntiqləri, prokurorluğun əməliyyatçıları və prokurorluğun stajorları nəzərdə tutulur və tutduqları vəzifələrə və iş stajına müvafiq olaraq xüsusi və ya hərbi rütbələr yalnız prokurorlara, prokurorluğun müstəntiqlərinə və əməliyyatçılarına verilir ("Prokurorluq haqqında" Qanunun 1-ci maddəsi və 35-ci maddəsinin birinci hissəsi).

Nəzərə alınmalıdır ki, "Dövlət qulluğu haqqında" Qanun ilə dövlət qulluğunun xüsusi növü nəzərdə tutulan dövlət orqanlarında çalışan və məhz xüsusi, hərbi və ya diplomatik rütbəsi olmayan şəxslərin (dövlət qulluqçusu olmayan digər işçilər istisna olmaqla) qulluq keçməsi tənzimlənir ("Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 2.3-cü maddəsinin ikinci cümləsi və "Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Qanunun 3.3-cü maddəsi).

"Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun müddəalarına əsasən, xüsusi rütbələr nəzərdə tutmayan vəzifələr həmin vəzifələrin funksiyalarının məzmunundan, səlahiyyətlərinin mənbəyindən və tutulması üsullarından asılı olaraq inzibati və yardımçı vəzifələrə bölünür.

Sorğuda aydınlıq gətirilməsi məqsədi ilə qaldırılan məsələ də prokurorluq orqanlarında məhz xüsusi rütbələr nəzərdə tutulmayan inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin tutulmasının "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.2 və 29.5-ci maddələrinə müvafiq olaraq müsahibə yolu ilə həyata keçirilməsinin mümkünlüyü ilə bağlıdır.

Bununla bağlı göstərmək lazımdır ki, dövlət qulluğu haqqında qanunvericilikdə 1–5-ci kateqoriya dövlət orqanlarında (yerli icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinin müavinləri vəzifələri və Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət nümayəndələri vəzifələri istisna olmaqla) inzibati vəzifələrin birinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin tutulması qaydası həmin dövlət orqanı rəhbərinin qərarı əsasında aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

- "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 28-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş test imtahanı və müsahibədən ibarət müsahibə yolu ilə;

- "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.3-29.9-cü maddələrinə uyğun olaraq müsahibə yolu ilə.

Qanunverici ümumi müsahibəni və daxili müsahibəni fərqləndirərək, daxili müsahibəni 1-5-ci kateqoriya dövlət orqanlarında inzibati vəzifələrin birinci-yeddinci təsnifatlarına və həmin Qanunun 28.12-ci maddəsinin ikinci hissəsində müəyyən edilmiş vəzifələrə iddia edən, həmin dövlət orqanlarında inzibati vəzifələrdə qulluq keçən şəxslərin iştirakını nəzərdə tutan müsahibə kimi göstərmişdir.

Göstərilməlidir ki, inzibati vəzifələrin dördüncü-yeddinci təsnifatlarına və Qanunun 28.12-ci maddəsinin ikinci hissəsində müəyyən edilmiş vəzifələrə uyğun olan vakant vəzifənin tutulması üçün, ilk növbədə, daxili müsahibə keçirilə bilər.

Daxili müsahibə nəticəsində müvafiq inzibati vəzifə tutulmadıqda, dövlət orqanı rəhbərinin müvafiq qərarı əsasında həmin Qanunun 29.3-cü maddəsinin birinci hissəsində nəzərdə tutulmuş digər şəxslərin iştirakını nəzərdə tutan ümumi müsahibə və ya Qanunun 28-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada müsahibə keçirilə bilər.

Qeyd edilməlidir ki, "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.5-ci maddəsində müsahibədə iştirakın şərti kimi barəsində müsahibə elan edilən vəzifənin təsnifatından ən çoxu iki təsnifat aşağı inzibati vəzifələrdə qulluq keçmə müəyyən edilmişdir. Bu şərtədən istisna isə həmin Qanunun 28.12-ci maddəsinin ikinci hissəsində müəyyən edilmiş vəzifələrin tutulmasına, habelə sorğuda da vurğulandığı kimi, məhkəmə

hakimiyyəti orqanlarında inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun vəzifələrin həmin orqanlarda qulluq keçən şəxslər tərəfindən tutulmasına şamil olunmadığı təsbit edilmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.5-ci maddəsində məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında inzibati vəzifələrdə qulluq keçən şəxslər dedikdə, prokurorluq orqanlarında çalışan dövlət qulluqçularının da ehtiva edilib-edilməməsi ilə bağlı aşağıdakıların qeyd olunmasını vacib hesab edir.

Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edilməsi Konstitusiyanın 7-ci maddəsinin III hissəsində öz əksini tapmışdır. Bu prinsip qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin öz səlahiyyətləri çərçivəsində müstəqil fəaliyyət göstərmələrini nəzərdə tutur.

Həmin prinsipə əsasən Konstitusiyanın "Məhkəmə hakimiyyəti" adlı VII fəslində məhkəmə hakimiyyətinə iki qrup orqanlar – məhkəmələr və vahid mərkəzləşdirilmiş orqan kimi müəyyən edilən prokurorluq aid edilmişdir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Məhkəmələr ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, digər hüquqi şəxslərin hüquqlarını və qanuni mənafələrini hər cür qəsdlərdən və qanun pozuntularından müdafiə edir, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və bu qanunda nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri həyata keçirirlər (Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin I hissəsi və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Qanunun 3-cü maddəsi).

Beləliklə, məhkəmə hakimiyyəti ədalət mühakiməsi yolu ilə mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələrlə məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu isə Konstitusiyanın 133-cü maddəsinin I hissəsində təsbit edildiyi kimi, qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda qanunların icra və tətbiq olunmasına nəzarət edir, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət işləri başlayır və istintaq aparır, məhkəmədə dövlət ittihamını müdafiə edir, məhkəmədə iddia qaldırır, məhkəmə qərarlarından protest verir.

Beləliklə, prokurorluğun səlahiyyətləri və fəaliyyət istiqamətləri baxımından ədalətin təmin edilməsində əhəmiyyətli iştirakı nəzərə alınaraq, habelə prokurorluğun müstəqilliyinin təmin edilməsi nöqtəyi-nəzərindən bu dövlət orqanı Əsas Qanunda digər hakimiyyət qollarına dair fəsildə deyil, məhz məhkəmə hakimiyyəti fəslində nəzərdə tutulmuşdur.

Müvafiq olaraq "Prokurorluq haqqında" Qanunun 2-ci maddəsində də prokurorluq məhkəmə hakimiyyəti sistemində daxil olmaqla ərazi və ixtisaslaşdırılmış prokurorluqların Azərbaycan Respublikasının baş prokuroruna tabeliyinə əsaslanan vahid mərkəzləşdirilmiş orqan kimi təsbit edilmişdir.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli "Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında" Fərmanında məhkəmə hakimiyyəti sistemində aid edilmiş orqan olaraq prokurorluğa müvafiq məsələlərlə bağlı tövsiyələr də verilmişdir.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində prokurorun iştirakını və dövlət ittihamının müdafiəsini tənzimləyən "Prokurorluq haqqında" Qanunun 19-cu maddəsinə görə, hakimlərin müstəqilliyi və onların yalnız qanuna tabe olması prinsipinə dönmədən əməl edilməklə prokurorlar Azərbaycan Respublikasının prosesual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada və hallarda məhkəmələrdə cinayət işlərinə birinci instansiya, apellyasiya və kassasiya qaydasında baxılmasında tərəf kimi iştirak edir, rəy verir, dövlət ittihamını müdafiə edir, məhkəmədə iddia qaldırır, mülki və kommersiya mübahisələrinə dair işlərə baxılmasında iddiaçı qismində iştirak edir, məhkəmə qərarlarından protest verir.

Göstərilən normalardan çıxış edərək Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra Qərarlarında prokurorluğun konstitusion statusunu məhkəmə hakimiyyətinə aid edilmiş orqan, prokurorluq işçilərini isə məhkəmə hakimiyyəti daxilində hakimlərlə oxşar vəziyyətdə olan şəxslər kimi ifadə etmişdir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası

Qanununun 109-cu maddəsinin beşinci hissəsinə və həmin Qanunun "Keçid müddəaları"nın 7-ci bəndinə dair" 2003-cü il 29 aprel və R.Cəfərovun iddiasına dair 2012-ci il 18 may tarixli Qərarları).

Sorğu ilə əlaqədar Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumuna təqdim edilmiş mütəxəssis müləhizələrində və ekspert rəylərində də məhkəmə hakimiyyəti sisteminə iki qrup orqanların – bilavasitə məhkəmə orqanları və prokurorluğun daxil olduğu ifadə olunmuşdur.

O da qeyd edilməlidir ki, prokurorluq orqanlarında çalışan, xüsusi və hərbi rütbəsi olmayan şəxslər bilavasitə məhkəmələrdə (Azərbaycan Respublikasının apellyasiya məhkəmələri, ümumi məhkəmələr və digər ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrdə) qulluq keçən dövlət qulluqçuları ilə oxşar hüquqi statusda olmaqla, bərabər hüquq və imkanlara malikdirlər.

Konstitusiyanın tələblərindən irəli gələrək "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 4-cü maddəsində dövlət qulluğunun əsaslandığı prinsipləri sırasında dövlət qulluqçularının hüquq bərabərliyi prinsipi müəyyən edilmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun Konstitusiyanın 25-ci maddəsində göstərilən bərabərlik prinsipinin məzmununa dair ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə görə, eyni və ya oxşar vəziyyətdə olan şəxslərə eyni rəftarın göstərilməsi tələb olunur. Belə şəxslərə qarşı fərqli rəftar yalnız o halda mümkündür ki, bunun üçün obyektiv və əqləbatan əsas olsun (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun O.Gərəkməzlinin şikayəti üzrə 2014-cü il 25 fevral tarixli Qərarı).

Bu baxımdan, məhkəmə hakimiyyəti sisteminə aid olan orqanlar daxilində oxşar vəziyyətdə olan şəxslərə münasibətdə inzibati vəzifələrin beşinci-yeddinci təsnifatlarına uyğun olan vəzifələrin tutulması ilə bağlı qaydalarda hər hansı fərqləndirmənin aparılması obyektiv səbəblərə əsaslanmayaraq dövlət qulluğu ilə bağlı qanunvericilik prinsiplərinin pozulmasına şərait yaratmış olur.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

Konstitusiyasının 133-cü maddəsinin və "Prokurorluq haqqında" Qanunun 2-ci maddəsinin hüquqi məzmunu baxımından "Dövlət qulluğu haqqında" Qanunun 29.5-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin "məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında qulluq keçən şəxslər" müddəası məhkəmə hakimiyyəti sisteminə aid olan orqanlar daxilində oxşar hüquqi vəziyyətdə olan prokurorluq orqanlarında çalışan xüsusi və ya hərbi rütbəsi olmayan şəxsləri də ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini və "Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 133-cü maddəsinin və "Prokurorluq haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinin hüquqi məzmunu baxımından "Dövlət qulluğu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.5-ci maddəsinin üçüncü hissəsinin "məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında qulluq keçən şəxslər" müddəası məhkəmə hakimiyyəti sisteminə aid olan orqanlar daxilində oxşar hüquqi vəziyyətdə olan prokurorluq orqanlarında çalışan xüsusi və ya hərbi rütbəsi olmayan şəxsləri də ehtiva edir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və "Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı"nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

“İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 50.1 və 53-cü maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 139-1.1.2 və 139-1.1.4-cü maddələrinin və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.0.2 və 8.0.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 129-cu maddəsinin I və II hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

23 aprel 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov (məruzəçi-hakim) və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin müraciəti əsasında “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 50.1 və 53-cü maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 139-1.1.2 və 139-1.1.4-cü maddələrinin və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.0.2 və 8.0.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 129-cu maddəsinin I və II hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim İ.Nəcəfovun məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin mütəxəssis mülahizəsini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi (bundan sonra – Ali Məhkəmə) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “İcra haqqında” Qanun) 50.1 və 53-cü maddələrinin, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 139-1.1.2 və 139-1.1.4-cü maddələrinin və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanun) 8.0.2 və 8.0.4-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 60-cı maddəsinin I hissəsi və 129-cu maddəsinin I və II hissələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Ali Məhkəmənin Mülki Kollegiyasının icraatında T.Əfəndiyevanın İ.Ağayevə qarşı evin boşaldılması və evə köçürülmə tələbinə və s. tələblərə dair iddia ərizələri üzrə mülki iş vardır.

İşin məhkəmələr tərəfindən müəyyən edilmiş halları ondan ibarətdir ki, Bakı şəhəri Yasamal Rayon Məhkəməsinin 14 mart 2018-ci il tarixli qətnaməsi ilə T.Əfəndiyevanın İ.Ağayevə qarşı pul tələbinə dair iddiası təmin edilmiş, həmçinin iş üzrə 17 iyul 2017-ci il tarixli Qərardadla iddianın təmin tədbiri qismində İ.Ağayevə məxsus fərdi yaşayış evinin üzərinə həbs qoyulmuşdur.

Bakı şəhəri Yasamal Rayon Məhkəməsinin qətnaməsi qanuni qüvvəyə mindikdən sonra icra sənədi üzrə borclu qətnaməni könüllü icra etmədiyi üçün onun mülkiyyətində olan fərdi yaşayış evi borcun əvəzi kimi tələbkar T.Əfəndiyevaya təklif olunmuşdur. Sonuncu təklifi qəbul etmiş və mübahisə predmeti olan daşınmaz əmlak icra məmurunun məktubuna əsasən daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində mülkiyyət hüququ ilə T.Əfəndiyevanın adına qeydə alınmışdır. Sonradan T.Əfəndiyeva iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət edərək, həmin evin İ.Ağayev tərəfindən boşaldılması və özünün oraya köçürülməsinə dair qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd edilmişdir ki, mülki iş müxtəlif instansiya məhkəmələrinin icraatında olmuş, mübahisəyə tətbiq edilməli olan maddi hüquq normaları məhkəmələr tərəfindən fərqli qaydada təfsir və tətbiq edilmişdir. Belə ki, “İcra haqqında” Qanunun 53.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq üzərinə həbs qoyulmuş əmlak tələbkara təklif olunur, tələbkar imtina etdikdə isə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada satılır. Normanın məzmunundan belə görünür ki, tələbkar təklifi qəbul etdiyi halda, hər hansı digər prosedur olmadan borclunun əmlakı tələbkara verilir və o, əmlaka mülkiyyət hüququnu əldə edir. Bu hal isə məhz daşınmaz əmlakın tələbkarın mülkiyyətinə verilməsi halında qeyri-müəyyənliyin yaranmasına səbəb olur.

Mövcud təcrübəyə əsasən, bu kimi hallarda icra məmuru tələbkar tərəfindən qəbul edilmiş daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınması ilə bağlı ərazi üzrə daşınmaz əmlakın dövlət reyestri orqanına müraciət edir və həmin orqan icra məmurunun məktubu əsasında tələbkarın adına qeydiyyat aparır. Lakin istər Mülki Məcəllədə, istərsə də “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunda daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun qeydə alınması üçün əsas kimi belə bir hal, yəni icra məmurunun məktubu nəzərdə tutulmamışdır.

Müraciətdən hesab edir ki, qanunvericiliklə birbaşa müəyyən edilməsə də, borclunun əmlakını qəbul edən tələbkarın müvafiq əşya üzərində hüquqlarının qeydə alınması üçün dolayı əsas kimi 2 hal, müvafiq olaraq Mülki Məcəllənin 139-1.1.2, 139-1.1.4-cü və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8.0.2 və 8.0.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar çıxış edə bilər. Bu isə həmin maddələrin yalnız genişləndirici təfsiri əsasında mümkündür.

Müraciətdənin qənaətinə görə, “İcra haqqında” Qanunun 53.1-ci maddəsində mövcud olan natamamlıq (tələbkar tərəfindən daşınmaz əmlak borcun əvəzi kimi qəbul edildiyi halda bunun rəsmiləşdirilməsi və qeydiyyat qaydası ilə bağlı boşluq), habelə qeyd olunan maddələrin hərfi təfsiri həmin Qanunun 50 və 53-cü maddələrinin tətbiqini əksər hallarda qeyri-mümkün vəziyyətə gətirir ki, bu da tələbkarın məhkəmə müdafiəsi hüququnun pozulmasına səbəb ola bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir.

Məhkəmə müdafiəsi hüququ bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə ağılabatan müddətdə baxmaq və ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsinə nəzarət etmək vəzifəsini müəyyən edir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231.1-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 22 may tarixli Qərarı).

Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin müddəaları məhkəmə müdafiəsi hüququnun təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, həmin maddənin I və II hissələrinə müvafiq olaraq, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlətin adından çıxarılır və onların icrası məcburidir. Məhkəmə qərarının icra olunmaması qanunla müəyyən edilmiş məsuliyyətə səbəb olur.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra qərarlarında da vurğulanmışdır ki, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının icrası məhkəmə müdafiəsi hüququnun tərkib hissəsi olmaqla pozulmuş hüquqların bərpa olunmasında xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarının vaxtında və düzgün icra olunmaması bütövlükdə məhkəmə müdafiəsi hüququnun həyata keçirilməsini səmərəsiz və qəbul olunmuş qərarı əhəmiyyətsiz edər (“İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7, 10, 24 və 26-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin bəzi müddəaları baxımından şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 2 sentyabr tarixli Qərar).

Məhkəmə müdafiəsi ilə bağlı konstitusion göstəriş və prinsiplər Əsas Qanunla bəyan edilmiş digər hüquqların, o cümlədən mülkiyyət hüququnun sadəcə deklarativ xarakterli deyil, real olmasını və qorunmasını təmin etmiş olur.

Konstitusiyanın 13 və 29-cu maddələrinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur.

Qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 139.1-ci maddəsinə görə, mülkiyyət hüququ və daşınmaz əmlaka digər hüquqlar, bu hüquqların məhdudlaşdırılması, əmələ gəlməsi, başqasına keçməsi və xitamı dövlət qeydiyyatına alınmalıdır.

Daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün Mülki Məcəllənin 139-1 və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8-ci maddələrində bir sıra əsaslar müəyyən olunmuşdur. Lakin müraciətdə qaldırılan məsələnin həlli ilə əlaqədar Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bu əsaslardan ikisini:

- qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarlarını (Mülki Məcəllənin 139-1.1.4-cü və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8.0.4-cü maddələri);

- qanunla müəyyən edilmiş qaydada ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar tərəfindən keçirilən açıq hərracın nəticələrinə dair yekun protokol, habelə təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdə, ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə olunmasına dair protokolu (Mülki Məcəllənin 139-1.1.2-ci və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8.0.2-ci maddələri) “İcra haqqında” Qanunun tələbin borclunun əmlakına yönəldilməsini tənzimləyən maddələri ilə funksional əlaqəli şəkildə təhlil olunmasını zəruri hesab edir.

Nəzərə alınmalıdır ki, ədalət mühakiməsinin təmin edilməsi baxımından qanunverici öz səlahiyyətləri çərçivəsində qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktının icrasına yönəlmiş müvafiq qaydaları müəyyən edir və onları mütəmadi təkmilləşdirir. Bu qaydaları özündə əks etdirən “İcra haqqında” Qanunun 43.1.1-ci maddəsinə əsasən, borclunun əmlakı üzərinə həbs qoymaq və onu satmaq yolu ilə tələbin əmlaka yönəldilməsi məcburi icra tədbirlərindən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir. Həmin Qanunun 45.1-ci maddəsinə görə, tələbin borclunun əmlakına yönəldilməsi bu əmlakın üzərinə həbs qoyulmasından, götürülməsindən və satılmasından ibarətdir.

“İcra haqqında” Qanunun 50.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, icraata başlamaq haqqında qərar borcluya təqdim olunduğu gündən ən gec 1 ay müddətində, təxirəsalınmaz hallarda isə qərarın təqdim olunması ilə eyni vaxtda borclunun əmlakı üzərinə həbs qoyulur.

İcra sənədi icraya yönəldilənə qədər borclunun əmlakına həbs qoyulmayıbsa və ya icra sənədinin icrası zamanı tələbin borclunun əmlakına yönəldilməsi hallarında əmlak üzərinə həbs, bir qayda olaraq, icra məmurunun əsaslandırılmış təqdimatına əsasən məhkəmənin qərarı ilə qoyulur. Təxirəsalınmaz hallarda borclu tərəfindən əmlakın məhv edilməsini, zədələnməsini, korlanmasını, gizlədilməsini və ya özgəninkiləşdirilməsini güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat

olduqda, icra məmuru məhkəmənin qərarı olmadan da əmlakın üzərinə həbs qoya bilər. İcra məmuru 24 saat ərzində bu barədə icra üzrə nəzarəti həyata keçirən məhkəməyə məlumat verməlidir (“İcra haqqında” Qanunun 50.2-ci maddəsi).

Qeyd olunan Qanunun 53-cü maddəsi ilə üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın satılması qaydası da müəyyənləşdirilmişdir. Həmin Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələrinin tələblərinə görə üzərinə həbs qoyulmuş əmlak, qanunla dövrüyyədən çıxarılmış və ya dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əmlak istisna olmaqla, həbsin səbəblərindən, əmlakın növündən və mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, tələbkara təklif olunur. Tələbkar imtina etdikdə həmin əmlak tələbkarın imtina etdiyi gündən üç ay müddətində satılmalıdır.

Əmlak satılmadıqda, həmin əmlak yenidən tələbkara təklif olunur. Tələbkar əmlakdan imtina etdikdə, əmlak borcluya, icra sənədi isə icra sənədini vermiş məhkəmə və ya digər orqana (notariusun icra qeydi isə tələbkara) qaytarılır.

Diqqətə alınmalıdır ki, əmlakın üzərinə həbs qoyulması barədə qərardadda həmin əmlakın tələbkara verilməsi və ya üçüncü şəxslərə satılması ilə bağlı hər hansı göstərişin öz əksini tapmaması ilə yanaşı, belə məhkəmə aktı tələbkarın borclunun əmlakını qəbul etməyə razılığı ilə bağlı hər hansı iradə ifadəsini də özündə əks etdirmir. Tələbkarın əmlak üzərində mülkiyyət hüququ həmin əmlak üzərinə həbs qoyulması barədə məhkəmə qərarı əsasında deyil, məhz əmlakın satılması (və ya tələbkara verilməsi) ilə bağlı qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş prosedurların həyata keçirilməsi və onun nəticələrini əks etdirən sənədlər əsasında əmələ gəlir.

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, borclunun əmlakını qəbul etmiş tələbkarın mülkiyyət hüququ dolayısı ilə müvafiq məhkəmə qərarının icrasına yönəlmiş təmin tədbirinin nəticəsində yaranmış olsa da, həmin mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı üçün əsas kimi məhkəmə qərarı və ya qərardadı deyil, tələbkarın borclunun əmlakını qəbul etməsi faktı və bunu təsdiq edən sənəd çıxış edir.

Müraciətdə göstərilən Mülki Məcəllənin 139-1.1.2-ci və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8.0.2-ci maddələri ilə bağlı isə qeyd olunmalıdır ki, əsas müqavilə üzrə kreditorun mənafeyini təminat altına almaq məqsədi daşıyan bir əqd olaraq ipoteka müqaviləsini bağlayarkən ipoteka qoyan qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ipoteka saxlayanın gələcəkdə ipoteka predmetinə tutmanın yönəldilməsi səlahiyyətinin olduğunu bilir və şüurlu şəkildə bu müqaviləni bağlamaqla əvvəlcədən belə bir şərti qəbul etmiş olur. Bu halda tələbin ipoteka ilə yüklü edilmiş əmlaka yönəldilməsi və ipoteka saxlayanın ipoteka predmeti üzərində mülkiyyət hüququ müqavilənin mahiyyətindən irəli gəlir.

Əsas öhdəlik pozulduğu təqdirdə tələbin ipoteka predmetinə yönəldilməsi ilə bağlı qaydaların təsbit edildiyi “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 43.7-1-ci maddəsinə əsasən, təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdə, ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə olunması barədə ipoteka saxlayan və hərracın təşkilatçısı 30 təqvim günü ərzində protokol imzalayırlar və bu protokol müqavilə qüvvəsinə malikdir.

Odur ki, yuxarıda göstərilən maddələrdə təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdə, ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə olunmasına dair protokol bu münasibətlər nəticəsində yaranan mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatının əsası qismində təsbit edilmişdir.

Göründüyü kimi, ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə olunmasına dair protokolun imzalanması müddəti, qaydası, həmin protokolun tərəfləri və hüquqi qüvvəsi ilə bağlı məsələlər qanunvericiliklə açıq şəkildə tənzimlənmişdir.

Bundan fərqli olaraq ipoteka müqaviləsindən kənar digər münasibətlər üzrə tələbkar borclunun əmlakını qəbul etdiyi halda, bu faktın rəsmiləşdirilməsi qaydası və hüququn dövlət qeydiyyatı ilə bağlı qanunvericilikdə birmənalı və qəti tənzimləməni təsbit edən norma nəzərdə tutulmamışdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, müvafiq maddələrdə hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün əsas kimi təsbit olunmuş “təkrar hərrac baş tutmamış elan edildikdə, ipoteka predmetinin ipoteka saxlayan tərəfindən əldə olunmasına dair protokol” məhz ipoteka hüquq münasibətləri üzrə nəzərdə tutulduğundan, bu hal “İcra haqqında” Qanunun 53-cü maddəsinə müvafiq

olaraq borclunun əmlakını qəbul etmiş tələbkarın həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatının əsası kimi çıxış etmir.

Vurğulanmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 14.2.4-cü maddəsinə əsasən, mülki hüquqların və vəzifələrin əmələ gəlməsi əsaslarından biri də qanunvericiliyin yol verdiyi əsaslar üzrə əmlakın əldə edilməsidir. “İcra haqqında” Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələrinə müvafiq olaraq icra məmurunun təklifi əsasında tələbkarın üzərinə həbs qoyulmuş borclunun əmlakını qəbul etməsi də həmin əmlak üzərində əşya hüquqlarının əmələ gəlməsi üzrə qanunvericiliyin yol verdiyi əsaslardan biridir.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 139-1-ci maddəsi daşınmaz əmlak üzərində hüquqların dövlət qeydiyyatı üçün əsasların dairəsini müəyyən etsə də, bu siyahı məhdudlaşdırıcı xarakter daşımır. Daşınmaz əmlak üzərində qanuni əsaslardan yaranan hüququn həmin əsasın bu siyahıda olmaması səbəbi ilə qeydiyyatından imtina edilməsi qeydiyyatın məqsəd və təyinatından kənar olmaqla mülkiyyət hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxara bilər. “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8-ci maddəsi də daşınmaz əşya üzərində qanuni əsaslardan əmələ gələn hüquqların dövlət qeydiyyatının prosessual qayda və əsaslarını müəyyən edir. Odur ki, bu normalarda birbaşa göstərilməməsi səbəbi ilə borclunun əmlakını qəbul etmiş tələbkarın mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatından imtina edilməsi yolverilməzdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki qərarlarında da qeyd etmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində təsbit edilmiş mülkiyyət hüququnun təminatı mexanizmi məhz daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatı əsasında həyata keçirilir. Daşınmaz əmlaka aid olan məlumatların vahid dövlət reyestrində qeydiyyatı həm dövlət, həm də mülkiyyətçilərin mənafelərinin qorunması baxımından vacibdir. Daşınmaz əmlakın dövlət qeydiyyatı nəticəsində şəxsin qanuni əsaslarla əldə etdiyi müvafiq daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüququnun tanınması bu hüququn pozulmasının qarşısını alır. Daşınmaz əmlakın dövlət qeydiyyatı əmlaka dair mülkiyyət hüququnu təsdiqləyən sənədlərin həqiqiliyinə və əsaslılığına təminat kimi qiymətləndirilir. Dövlət orqanlarının bu istiqamətdəki fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri isə hər kəsin hüquq və qanuni mənafelərinin qorunmasıdır. Bu baxımdan qeyd olunan sahədə dövlət orqanlarına həvalə edilmiş səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi nəticəsində hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsin hüquqlarının, o cümlədən mülkiyyət hüquqlarının tam həcmdə reallaşdırılmasının əsassız olaraq məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 15-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2017-ci il 28 mart tarixli Qərar).

Bu baxımdan Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, tələbkarın borclunun əmlakını qəbul etməsinin rəsmiləşdirilməsi qaydasının, eləcə də tələbkarın həmin əmlak üzərində yaranan mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı üçün əsasların qanunvericiliklə birbaşa tənzimlənməməsi boşluğun yaranması ilə nəticələnmişdir. Qanunvericilikdə boşluq isə konkret ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normalarının olmamasıdır (“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun 1.0.9-cu maddəsi).

Hər hansı normativ hüquqi aktın hüquqi cəhətdən tənzimlənməsi zəruri olan ictimai münasibətləri bütövlükdə əhatə etməməsi, təcrübədə yaranan müəyyən hüquqi məsələlərin həllində müvafiq qaydanın yetərsiz qaldığı hallarda da qanun boşluğu yaranmış olur.

Tələbin borclunun əmlakına yönəldilməsi və bununla da yaranan nəticələrin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı qaydaları müəyyən edən hüquq normalarının aydın və birmənalı olması, müvafiq prosessual hərəkətləri və onların nəticələrini dəqiq tənzimləməsi əvvəldə də qeyd olunduğu kimi, dövlət adından çıxarılan məhkəmə qərarlarının icrasının məcburiliyini müəyyən edən konstitusion normaların realizəsi baxımından xüsusi önəm kəsb edir.

Əks təqdirdə, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının, qanuni mənafelərinin müdafiəsinin dövlət təminatını zəiflədən ziddiyyətli hüquqtəbqiyyətə təcrübəsi yaranar (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 221.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 20 may tarixli Qərarı).

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, “İcra haqqında” Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə müəyyən edilmiş hallarda tələbkarın borclunun əmlakını qəbul etməsinin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi qaydasının, həmçinin həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı üçün əsasların qanunverici tərəfindən dəqiq müəyyənləşdirilməsinə və normativ tənzimləmənin təkmilləşdirilməsinə zərurət vardır.

Həmçinin Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bildirməyi zəruri hesab edir ki, Konstitusiyanın 13, 29, 60 və 129-cu maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, borclunun əmlakını qəbul etmiş tələbkarın mülkiyyət və məhkəmə müdafiəsi hüquqlarının təmin edilməsi zərurəti nəzərə alınmaqla, qanunverici orqan tərəfindən müvafiq tənzimləmə həyata keçiriləndək, tələbkarın mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatından, belə qeydiyyat üçün müvafiq əsasın nə Mülki Məcəllədə, nə də “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunda nəzərdə tutulması əsası ilə intina edilməsinə yol verilməməlidir.

Müxtəlif hüquq sahələrində normaların tətbiqi prosesində prosessual hərəkətlərin rəsmiləşdirilməsi bir qayda olaraq protokol əsasında aparılır və həmin sənədin əsasını hansı hərəkətlərin təşkil etməsi protokolun adında ifadə olunur. Məsələn, cinayət prosessual hüququnda hadisə yerinin müayinə protokolu, şahidi, zərərçəkmiş və ya başqa şəxsləri dindirmə protokolu, mülki hüquqda əmlakın qəbul edilməsi və ya verilməsinə dair protokol və s.

Bu səbəbdən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, məsələ qanunvericilik qaydasında həll ediləndək “İcra haqqında” Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tələbkarın borclunun üzərinə həbs qoyulmuş əmlakını qəbul etməsinin icra məmuru və tələbkar tərəfindən imzalanan protokolla rəsmiləşdirilməsi və həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatının da bu protokol əsasında aparılması məqsədmüvafiqdir. Belə protokol məhkəmə qərarlarının icrası prosesində yerinə yetirilən hərəkətləri özündə əks etdirən, icraçı tərəfindən imzalanan prosessual sənəd qismində çıxış edir.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- “İcra haqqında” Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tələbkarın borclunun üzərinə həbs qoyulmuş əmlakını qəbul etməsinin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi qaydasına dair, habelə əmlak üzərində tələbkarın mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı üçün əsasın müəyyən edilməsi məqsədilə Mülki Məcəllənin 139-1 və “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8-ci maddələrində müvafiq tənzimləmənin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilməlidir;

- Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I və III hissələrinə, 60-cı maddəsinin I hissəsinə, 129-cu maddəsinin I və II hissələrinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelərə əsasən, məsələ qanunvericilik qaydasında həll ediləndək “İcra haqqında” Qanunun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tələbkarın borclunun üzərinə həbs qoyulmuş əmlakını qəbul etməsi tələbkarın həmin əmlakın qəbulu ilə bağlı iradə ifadəsini özündə əks etdirən və icra məmuru tərəfindən imzalanan protokolla rəsmiləşdirilməli və həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı bu protokol əsasında aparılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tələbkarın borclunun üzərinə həbs qoyulmuş əmlakını qəbul etməsinin nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi qaydasına dair, habelə əmlak üzərində tələbkarın mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı üçün əsasın müəyyən edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 139-1 və

“Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddələrində müvafiq tənzimləmənin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin

2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin I və III hissələrinə, 60-cı maddəsinin I hissəsinə, 129-cu maddəsinin I və II hissələrinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunan hüquqi mövqelərə əsasən, məsələ qanunvericilik qaydasında həll ediləndək “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 53.1 və 53.3-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş hallarda tələbkarın borclunun üzərinə həbs qoyulmuş əmlakını qəbul etməsi tələbkarın həmin əmlakın qəbulu ilə bağlı iradə ifadəsini özündə əks etdirən və icra məmuru tərəfindən imzalanan protokolla rəsmiləşdirilməli və həmin əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatı bu protokol əsasında aparılmalıdır.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair

26 aprel 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 673.1.2 və 673.3-cü maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının icraatında Tofiq Sadıqovun Toğrul Sadıxova qarşı ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələrin kobud şəkildə pozulması əsası ilə bağışlamaqdan imtina tələbinə dair iddiası ilə bağlı mülki iş vardır.

Müraciətdə Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin “hədiyyə alan ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumlarının biri barəsində kobudcasına pozduqda” müddəasının nədə ifadə olunması ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində fikir ayrılığının olduğu göstərilmişdir.

Həmçinin müraciətdə bağışlama müqaviləsinin icra edilməsindən on ildən çox müddət

keçdikdən sonra bağışlamaqdan imtina səbəbi baş verdiyi təqdirdə, bağışlamaqdan imtina edilməsinin mümkün olub-olmaması və Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan bir illik müddətin hüquqi mahiyyəti, xüsusilə də həmin müddətin iddia və ya kəsici müddət olması ilə bağlı məsələyə aydınlıq gətirilməsinə ehtiyac olduğu qeyd edilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin qənaətinə görə, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının təmin edilməsi məqsədi ilə qeyd olunan qanunvericilik normalarının şərh edilməsi zəruridir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar, ilk növbədə, bağışlama müqaviləsinin hüquqi mahiyyətinin açıqlanmasını, bağışlamadan imtinaya əsas verən halların və bu halların yaratdığı hüquqi nəticələrin təhlil edilməsini vacib hesab edir.

Bağışlama institutu mənəvi və əxlaqi dəyərlər zəminində formalaşan münasibətlər əsasında hər hansı bir şəxs öz maddi əmlak nemətlərini könüllü olaraq başqa şəxsə verməsində ifadə olunur.

Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsinə əsasən, bağışlama müqaviləsi sağ ikən bağlanan əl müqavilədir ki, onun əsasında hədiyyə verən öz əmlakının bir hissəsini bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirir, həm də bu cür bağışlama hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilmir.

Göründüyü kimi, bağışlama müqaviləsi hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilməyən əvəzsiz müqavilə kimi müəyyən edilmişdir. Bağışlama müqaviləsinin əvəzsiz olması onda ifadə olunur ki, hədiyyə alan hədiyyənin müqabilində hədiyyə verənin bəhrələnməsinə və ya hər hansı maddi təminat əldə etməsinə yönələn öhdəliklər daşımır və belə öhdəliyin nəzərdə tutulması istisna edilir.

Mülki Məcəllənin 666.2 və 666.3-cü maddələrinə uyğun olaraq, bağışlama müqaviləsinin predmeti əşyalar, hədiyyə verənə və ya üçüncü şəxsə qarşı əmlak hüquqları (tələblər), habelə hədiyyə alanın hədiyyə verən və ya üçüncü şəxs qarşısında əmlak vəzifəsindən azad edilməsi ola bilər. Mənəvi və ya əxlaqi borcun icrası bağışlama sayılmır.

Göstərilənlərlə yanaşı, qanunverici Mülki Məcəllənin 670.1-ci maddəsində bağışlamanın müəyyən şərtlərin və ya öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən asılı edilə bilməsini mümkün saymışdır. Həmin maddəyə uyğun olaraq, bağışlama hədiyyə verənin bəhrələnməsi ilə bağlı olmayan şərtlərin və ya öhdəliklərin yerinə yetirilməsindən asılı edilə bilər. Hədiyyə alanın götürdüyü öhdəliyin icra edilməməsi və ya lazımınca icra edilməməsinin nəticələri Məcəllənin 670.3-cü maddəsi ilə tənzimlənir.

Qeyd edilməlidir ki, hər hansı əqdin, o cümlədən bağışlama müqaviləsinin etibarlılığı, yəni arzu olunan hüquqi nəticəyə səbəb olması üçün mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulan şərtlərə əməl edilməlidir. Bağışlama müqaviləsinin etibarlılıq şərtlərindən biri kimi hədiyyə verənin iradə ifadəsinin və hüquqi niyyətinin vahidliyi və həqiqiliyi çıxış edir. Müqavilənin etibarlılığı üçün zəruri olan bu tələb müqavilə azadlığı prinsipindən irəli gəlir.

Qanunvericilikdə və hüquq ədəbiyyatında bağışlama müqaviləsinin real və konsensual formaları fərqləndirilir.

Belə ki, hədiyyə verən hədiyyəni bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirdikdə bağışlama müqaviləsi real müqavilə hesab olunur, yəni bu müqavilənin bağlanması barədə razılıq əldə olunmaqla, eyni vaxtda əmlak və ya əmlak hüquqları verilir (Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsi). Hədiyyə verən hədiyyə alana gələcəkdə hədiyyəni bağışlamaq vədi verdiyi halda isə bağışlama müqaviləsinin konsensual forması mövcud olur (Mülki Məcəllənin 668.1.5-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, real müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər müqavilə predmeti olan əmlakın (əşyanın) verilməsi ilə yaranır. Bu halda bağışlama müqaviləsi hədiyyə almış şəxsin hədiyyəni qəbul etməsi ilə bağlanmış sayılır. Konsensual müqavilələr üzrə hüquq və öhdəliklər isə bu müqavilənin bağlandığı (imzalandığı) andan əmələ gəlir. Mülki qanunvericilikdə konsensual müqavilənin əsas əlamətlərindən biri “əmlakı təqdim etməyi öhdəsinə götürür”, “işləri görməyi öhdəsinə götürür” və s. bu kimi ifadələr ilə müəyyən olunur (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 477.0.1-ci maddəsinin həmin Məcəllənin 470.2-ci maddəsi və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.8 və 10.5-ci maddələri, eləcə də Azərbaycan Respublikası Mülki

Məcəlləsinin 269.11 və 307.4-cü maddələrinin “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3.2 və 10.5-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2018-ci il 31 may tarixli Qərarı).

Göstərilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 673-cü maddəsi ümumilikdə həm real, həm də konsensual bağışlama müqaviləsindən imtinanı tənzimləyir.

Belə ki, həmin Məcəllənin 673.1-ci maddəsində qeyd edilən “bağışlamaqdan imtina” müddəası əmlak bağışlanana qədər edilən imtinanı deyil, əmlak bağışlanandan və o, hədiyyə alanın mülkiyyətinə keçdikdən sonra edilən imtinanı ehtiva edir. Həmin maddəyə əsasən, hədiyyə alan hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumunun barəsində ağır cinayət törətdikdə, hədiyyə alan ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri hədiyyə verənin və ya onun yaxın qohumlarının biri barəsində kobudcasına pozduqda, hədiyyə alan bağışlama ilə bağlı öhdəlikləri əsassız olaraq icra etmədikdə hədiyyə verən bağışlamaqdan imtina edə bilər.

Mülki Məcəllənin 673.2-ci maddəsi isə konsensual bağışlama müqaviləsinin, yəni hədiyyə verənin bağışlama barəsində verdiyi vədin ləğv edilməsi və onun icrasından imtina edilməsi hallarını tənzimləyir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 666.1, 670.1, 670.3 və 673.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2012-ci il 19 dekabr tarixli Qərarı).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan bağışlamaqdan imtina halı ilə bağlı xüsusilə ailə və ailə hüquq münasibətləri anlayışlarına aydınlıq gətirilməsini vacib hesab edir.

Ailə institutu fərdin psixi və fiziki cəhətdən sağlam böyüməsi, təhsil alması və gələcəkdə bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında vacib rol oynayır. Bu istiqamətdə ailənin sosiallaşma (şəxsin cəmiyyətin normalarını, dəyərlərini, davranış modellərini mənimsəməsi), emosional məmnunluq, müdafiə (ailə üzvlərinin fiziki, iqtisadi və psixoloji müdafiəsinin müxtəlif müstəvidə təmin edilməsi), iqtisadi (ailə üzvləri arasında sıx iqtisadi əlaqələrin olması) və s. funksiyalarını qeyd etmək olar.

Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsində ailənin cəmiyyətin əsas özəyi olduğu təsbit edilərək, onun dövlətin xüsusi himayəsində olduğu vurğulanmışdır. Bu səbəblə də etibarlı və sağlam ailə münasibətlərinin qorunması və gücləndirilməsi vəzifəsi Konstitusiyaya ilə dövlət üzərinə qoyulan pozitiv öhdəlikdir. Dövlətin daşdığı bu vəzifə isə ailə dəyərlərinin pozuntulardan qorunmasını və buna yol vermiş şəxslərin müvafiq məsuliyyətə cəlb edilməsini labüd edir.

Ailə anlayışı hüquqi bağlar və nəticələr yaradan, ailə dəyərləri ilə bağlı münasibətləri ehtiva edən birliyi ifadə edir. Burada ailə dəyərləri dedikdə, qarşılıqlı qayğı, insanların mənsub olduqları ailəyə hörmət və ehtiram göstərməsi kimi mənəvi və əxlaqi münasibətlərin qorunması nəzərdə tutulur.

Ailə hüquq münasibətləri ailə qanunvericiliyinin predmeti olmaqla, məzmununu ailə üzvlərinin qarşılıqlı hüquq və öhdəlikləri təşkil edir və bu münasibətlər müəyyən hüquqi faktların baş verməsi ilə (nikaha daxil olma, doğulma və s.) yaranır.

Ailə qanunvericiliyi isə Konstitusiyadan, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsindən (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi), həmin Məcəlləyə uyğun olaraq qəbul edilmiş digər müvafiq qanunvericilik aktlarından və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir (Ailə Məcəlləsinin 1.1-ci maddəsi).

Beləliklə, ailə hüquq münasibətləri dedikdə, ailə üzvləri (ər-arvad, valideynlər və uşaqlar), eləcə də ailə qanunvericiliyində müəyyən edilən hallarda və həddə başqa qohumlar və digər şəxslər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətləri başa düşülür.

Ailə hüquq müstəvisində şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərinə aşağıdakılar aiddir:

- nikahın bağlanması və nikaha xitam verilməsi;
- ailə həyatına aid məsələlərin həlli zamanı ər-arvad arasında yaranan münasibətlər;
- nikah bağlanarkən və nikah pozulduqdan sonra soyadı seçimi;
- uşaqların tərbiyəsi və təhsili zamanı valideyn və uşaqların münasibətləri və s.

Əmlak münasibətlərinə isə ər-arvadın, keçmiş ər-arvadın, valideynlərin və uşaqların aliment öhdəlikləri, onların birgə və şəxsi əmlaka dair münasibətləri və s. aiddir.

Ailə Məcəlləsinin 1.3-cü maddəsinə əsasən, ailə qanunvericiliyi ailənin möhkəmləndirilməsi

zəruriyyətindən, ailə münasibətlərinin qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissləri əsasında qurulmasından, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyindən, ailə üzvlərinin ailə qarşısında qarşılıqlı yardım və məsuliyyətindən, onların hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunmasından və bu hüquqların məhkəmədə müdafiəsi imkanlarından irəli gəlir.

Ailənin ümumbəşəri prinsiplər əsasında qurulması, ailə münasibətlərinin qadın və kişinin könüllü nikah ittifaqı, bütün ailə üzvlərinin maddi mülahizələrdən azad olan qarşılıqlı məhəbbəti, dostluğu və hörmət hissləri əsasında qurulması, ailədə uşaqların ictimai tərbiyə ilə üzvi əlaqədar şəkildə vətənə sədaqət ruhunda tərbiyə edilməsi və s. Ailə Məcəlləsinin vəzifələri kimi müəyyən olunmuşdur (Ailə Məcəlləsinin 3-cü maddəsi).

Göstərilənlər baxımından nəzərə alınmalıdır ki, ailə üzvlərindən biri digərinə hədiyyə, xüsusən dəyərli hədiyyələr edərkən heç bir maddi qarşılıq gözləmədən, sırf mənəvi motivdən çıxış edir. Bu halda o, mənəvi dəyər verdiyi, yaxın bildiyi, qarşılığında da eyni əxlaqi münasibəti gözlədiyi ailə üzvünü əvəzsiz qaydada hədiyyə verməklə zənginləşdirir. Bunun isə sağlam və etibarlı ailə münasibətlərinin formalaşmasında, ailə üzvləri arasında mənəvi bağların güclənməsində əhəmiyyəti və rolu danılmazdır. Lakin buna rəğmən hədiyyə alanın hədiyyə verənin özünə və ya yaxın qohumuna qarşı sağlam ailə münasibətlərini kökündən sarsıdan hərəkətlərə yol verməsi ailə qanunvericiliyinin məqsədinin realizəsini və vəzifələrinin icrasını mümkünsüz edir.

Beləliklə, hədiyyə alan tərəfindən hədiyyə verənin özü və ya onun yaxın qohumları barəsində ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələrin kobudcasına pozulması bağışlamanın motivini aradan qaldırdığından, bu hal hədiyyədən imtina üçün əsas kimi təsbit edilmişdir.

O da göstərməlidir ki, Ailə Məcəlləsinin 12.0.1-ci maddəsinə əsasən, valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və anası olan) qardaş və bacılar yaxın qohum sayılırlar.

Qanunvericilikdə ailə hüquq münasibətlərindən irəli gələn vəzifələr sırasında aşağıdakılar təsbit edilmişdir:

- valideynlərin uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək borcu (Konstitusiyanın 34-cü maddəsinin IV hissəsi);

- uşaqların valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq borcu, 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqların əmək qabiliyyəti olmayan valideynləri saxlamaq borcu (Konstitusiyanın 34-cü maddəsinin V hissəsi, Ailə Məcəlləsinin 82.1-ci maddəsi);

- ər-arvadın ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yardım və hörmət hissi əsasında qurması, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməsi, övladlarının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratması və onların sağlamlığının qayğısına qalması (Ailə Məcəlləsinin 29.4-cü maddəsi);

- valideynlərin uşaqların əsas ümumi təhsil almasını təmin etməsi, onların hüquq və mənafelərini müdafiə etməsi, valideynlik hüquqlarını həyata keçirərkən uşaqların mənəvi inkişafına, fiziki və psixi sağlamlığına xələl yetirməməsi və s. (Ailə Məcəlləsinin 58.4, 59.1, 60.2-ci maddələri).

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyinin müvafiq normalarından irəli gələrək hədiyyə verən və onun yaxın qohumları barəsində hədiyyə alanın daşdığı vəzifələri ehtiva edir. Bu vəzifələrin pozulması həm hərəkət, həm də hərəkətsizliklə baş verə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan hal qiymətləndirmə tələb edən əlamət olduğundan, onu təşkil edə biləcək bütün ehtimal edilən halları əhatə etmək mümkün deyil. Bu baxımdan, məhkəmələr tərəfindən hədiyyə alanın daşdığı vəzifələrin pozulmasının nədə ifadə olunması və pozuntunun kobud olub-olmaması konkret işin hallarından (fiziki və psixoloji zərərin dərəcəsi, bəzi hallarda hədiyyə verənin və onun yaxın qohumlarının yaşı və səhhəti və s.) asılı olaraq müəyyən edilməlidir.

Müraciətdə qaldırılan digər məsələ Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan müddətin iddia və ya kəsici müddət olması və bu müddətin axımının hansı andan başlaması ilə əlaqədardır. Həmin maddəyə uyğun olaraq, imtina yalnız onun əsasının hədiyyə verənə məlum olduğu

gündən bir il ərzində imtina haqqında bildirişin hədiyyə alana çatdığı halda qüvvədədir.

Nəzərə alınmalıdır ki, iddia müddəti pozulmuş hüquqların məhkəmə müdafiəsi ilə bağlı nəzərdə tutulmuş müddət olaraq hüquq münasibətləri iştirakçılarının öz hüquqlarını vaxtında müdafiə etməsinə, müqavilə və maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsinə, mülki hüquq münasibətlərində qeyri-müəyyənliyin aradan qaldırılmasına, məhkəmələr tərəfindən zamanla mötəbərliyinin yoxlanılması qeyri-mümkün olan sübutlara istinad edilməsini aradan qaldıraraq mübahisələrin obyektiv əsaslarla həll edilməsinə və s. yönəlmişdir.

Kəsici müddət isə mülki hüququn həyata keçirilməsi üçün müəyyən edilmiş zaman kəsiyi olmaqla, hüququn pozulub-pozulmamasından asılı olmayaraq bu müddətin bitməsi hüquqa xitam verilməsi ilə nəticələnir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun B.Mürsəlovun şikayəti üzrə 2020-ci il 12 mart tarixli və “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 372.1, 373.1, 373.3, 551.1, 551.2.1 və 553.1.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi baxımından şərh olunmasına dair” 2023-cü il 15 fevral tarixli Qərarlarında iddia və kəsici müddətlərin mahiyyəti və fərqləndirici xüsusiyyətləri ilə bağlı ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə əsasən, tələb hüququna xas olan iddia müddətindən fərqli olaraq kəsici müddət əqdi mübahisələndirmək hüququna və iddialara aiddir. İddia müddətinin keçməsi tələb hüququnun özünün deyil, bu hüququn səlahiyyətli orqan vasitəsi ilə məcburi qaydada həyata keçirilməsi imkanının xitamına səbəb olduğu halda, kəsici müddət subyektiv hüququn mövcudluğu ilə şərtlənir, həmin müddətin bitməsi hüququn özünün xitamı ilə nəticələnir. İddia müddətinin axımı dayandırılma (Mülki Məcəllənin 379-cu maddəsi), kəsilə (Mülki Məcəllənin 380-ci maddəsi) və müəyyən hallarda bərpa edilə (Mülki Məcəllənin 382-ci maddəsi) bilər. Kəsici müddətlər isə qanunda birbaşa nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, dayandırılma və kəsilə bilməz. İddia müddəti konkret borclunun konkret tələb üzrə müdafiə vasitələrindən biridir (bu səbəbdən də cavabdehin ərizəsi ilə tətbiq edilir), kəsici müddət isə üçüncü şəxslərin və ümumiyyətlə mülki dövriyyənin maraqları naminə müəyyən edilir (bu səbəbdən də məhkəmənin öz təşəbbüsü ilə (ex officio) tətbiq edilir).

O da qeyd edilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 673.1 və 673.2-ci maddələrində göstərilən halların baş verdiyi təqdirdə hədiyyə verənin imtina haqqında bildirişi birtərəfli qaydada hədiyyə alana göndərməsi ilə hədiyyə predmetini geri tələb etməsi qarşı tərəfin hüquqi vəziyyətinin dəyişməsi ilə nəticələnir. Hüquq doktrinasında isə belə bir hüququn (formalaşdırıcı hüququn) həyata keçirilməsi qarşı tərəfin iradəsindən asılı olmayaraq birtərəfli qaydada sonuncunun hüquqi vəziyyətində dəyişikliklərə səbəb olduğu nəzərə alınaraq, hüquqi müəyyənliyin təmin edilməsi baxımından həmin hüququn istifadəsi üçün müəyyən edilmiş müddət kəsici müddət kimi qəbul edilir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsinin dispozisiyasında qanunvericinin müəyyən etdiyi bir illik müddətin ötürülməsi ilə bağışlamaqdan imtina hüququnun xitamına səbəb olan müddət kəsici müddət kimi qiymətləndirilməlidir. Həmçinin bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, hədiyyə verən məhz imtinaya əsas verən hallar ona məlum olduğu gündən yalnız bir il ərzində imtina haqqında bildirişi hədiyyə alana göndərə bilər. Bu müddətin bitməsi isə hədiyyə verənin hədiyyə predmetini geri tələb edə bilməməsi ilə nəticələnir.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən hallarda və həddə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərindən irəli gələn vəzifələri ehtiva edir;

- Mülki Məcəllənin 673.1.2-ci maddəsinin dispozisiyasında əks olunan “kobudcasına pozulduqda” müddəası qiymətləndirmə tələb etdiyindən, məhkəmələr tərəfindən bağışlamaqdan imtina məsələsi həll edilərkən işin hallarından asılı olaraq hədiyyə alanın ailə hüquq münasibətlərinə uyğun onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin pozulmasının nədən ibarət olması dəqiq olaraq müəyyən edilməlidir;

- bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, bağışlamaqdan imtinaya əsas

verən hallar hədiyyə verənə məlum olduğu gündən Mülki Məcəllənin 673.3-cü maddəsində müəyyən edilmiş bir illik müddətin keçməsi ilə hədiyyə verənin bağışlamaqdan imtina hüququna xitam verilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsinin tələbləri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan “ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq hədiyyə alanın üzərinə qoyulmuş vəzifələr” müddəası ailə qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən hallarda və həddə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərindən irəli gələn vəzifələri ehtiva edir.

2. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.1.2-ci maddəsinin dispozişiyasında əks olunan “kobudcasına pozulduqda” müddəası qiymətləndirmə tələb etdiyindən, məhkəmələr tərəfindən bağışlamaqdan imtina məsələsi həll edilərkən işin hallarından asılı olaraq hədiyyə alanın ailə hüquq münasibətlərinə uyğun onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin pozulmasının nədən ibarət olması dəqiq olaraq müəyyən edilməlidir.

3. Bağışlama müqaviləsinin nə zaman bağlanılmasından asılı olmayaraq, bağışlamaqdan imtinaya əsas verən hallar hədiyyə verənə məlum olduğu gündən Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 673.3-cü maddəsində müəyyən edilmiş bir illik müddətin keçməsi ilə hədiyyə verənin bağışlamaqdan imtina hüququna xitam verilir.

4. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

5. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı” nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

6. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin IV və VI hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32.2, 84.1 və 170-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair

6 may 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim), Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 32-ci maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin IV və VI hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32.2, 84.1 və 170-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor Ş.Səmədovanın rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu (bundan sonra – Prokurorluq) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) sorğu ilə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 32.2, 84.1 və 170-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 17-ci maddəsinin IV hissəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur.

Həmin Məcəllənin 170.1-ci maddəsi ilə on səkkiz yaşına çatmış şəxs tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayanı aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu vasitəsilə cinayətkar fəaliyyətə cəlb etməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 20-ci maddəsinə görə, cinayət törədənədək on altı yaşı tamam olmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. On dörd yaşı tamam olmuş şəxs yalnız qəsdən adam öldürməyə,

qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmağa, adam oğurlamağa, zorlamağa, seksual xarakterli zorakılıq hərəkətlərinə, oğurluğa, soyğunçuluğa, quldurluğa, hədə-qorxu ilə tələb etməyə, talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirməyə, ağırlaşdırıcı hallarda əmlakı qəsdən məhv etməyə və ya zədələməyə, terrorçuluğa, adamları girov götürməyə, ağırlaşdırıcı hallarda xuliqanlığa, odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, nəqliyyat vasitələrini və ya yolları yararsız vəziyyətə salmağa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Sorguverənin qənaətinə görə, təcrübədə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan yetkinlik yaşına çatmayanı aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu vasitəsi ilə cinayətkar fəaliyyətə cəlb etməyə görə Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinin yaranıb-yaranmaması mübahisəlidir.

Belə ki, bir yanaşmaya görə, yetkinlik yaşına çatmayanı aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu vasitəsi ilə cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatıb-çatmamasından asılı olmayaraq, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaradır. Çünki, maddənin dispozisiyasında “yetkinlik yaşına çatmayan” anlayışından istifadə edilmişdir və Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəlləsi) 7.0.33-1-ci və “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.0.1-ci maddələrinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayanlar - on səkkiz yaşınadək olan şəxslərdir. Ona görə də 13 və ya 15 yaşlı şəxsi, məsələn aldatma yolu ilə cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə hər bir halda Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yaratmalıdır.

Digər yanaşma isə ondan ibarətdir ki, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsinin dispozisiyasında əks olunan “yetkinlik yaşına çatmayan” özü cinayət törətmiş şəxsdir. Buna görə də, cinayət törətmiş “yetkinlik yaşına çatmayan” şəxsin müəyyən edilməsi üçün Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə istinad etmək lazımdır ki, həmin maddəyə əsasən də cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Həmin mövqeyə görə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan yetkinlik yaşına çatmayanı aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu vasitəsi ilə cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti yarada bilməz. Bu halda şəxs Cinayət Məcəlləsinin 32.2-ci maddəsinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən şəxslərdən istifadə etməklə cinayəti törətdiyinə görə cinayətin icraçısıdır və yalnız törədilmiş cinayətin icraçısı olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır.

Bu yanaşmanın tərəfdarları hesab edirlər ki, cinayətin subyektı olmayan şəxsin cinayətkar fəaliyyətə cəlb edilməsi halında cinayət məsuliyyəti ona görə istisna olunur ki, cinayətkar fəaliyyətə cəlb olunan şəxs belə bir fəaliyyətə cəlb olunduğunu özü dərk etmir.

Göstərilənlərə əsasən, Prokurorluq yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin qanuni mənafeələrinin qorunması, onların mühafizəsinə yönəlmiş qanunvericilik normalarının hüquq tətbiqindən tərəfindən vahid qaydada tətbiqinin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq maddələrin şərh edilməsinin zəruriliyi qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd edir.

Konstitusiyanın 17-ci maddəsi ilə cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailənin dövlətin xüsusi himayəsində olduğu bəyan edilmişdir. Uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir.

“Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyanın 3-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlər uşağın valideynlərinin, qəyyumlarının və ya qanuna görə onun üçün məsuliyyət daşıyan digər şəxslərin hüquq və vəzifələrini nəzərə alaraq, uşağı onun rifahı üçün zəruri olan müdafiə və qayğı ilə təmin etməyi öhdələrinə götürür və bu məqsədlə bütün qanunvericilik tədbirlərini və inzibati tədbirləri görürlər.

Konstitusiyaya və beynəlxalq-hüquqi aktlar ilə dövlətin üzərinə uşaq hüquqlarının həyata

keçirilməsinə nəzarət etmək kimi pozitiv öhdəliyin qoyulması uşaqlıq dövrünün şəxsiyyətin formalaşmasının mühüm mərhələsi olmasından, məhz bu ərafədə insanın mənəviyyatının, dünya görüşünün inkişaf etməsi, psixi və fiziki sağlamlığının bünövrəsinin qoyulmasından irəli gəlir. Bu pozitiv öhdəliyin icrasının təmin edilməsi üçün uşaqların üstün mənafeələrinin müdafiəsinə yönələn səmərəli hüquq siyasətinin həyata keçirilməsi tələb olunur.

“Uşaq hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə uyğun olaraq uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi, uşaqların yüksək mənəviyyətli, hərtərəfli şəxsiyyət kimi formalaşmasına şərait yaradılması Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Uşaqlar barəsində dövlət siyasəti hər bir uşağın zəruri maddi və məişət şəraitində böyüyüb tərbiyə olunmasının, mütərəqqi tələblər əsasında təhsil almasının, layiqli vətəndaş kimi formalaşmasının təmin edilməsinə yönəldilir.

Həmin Qanunun 28-ci maddəsinə görə, dövlət sosial, hüquqi, iqtisadi, tibbi və tərbiyəvi vasitələrlə uşaqları istismarın bütün növlərindən, ağır, zərərli və təhlükəli əməkdən və təsirlərdən mühafizə edir.

Dövlət tərəfindən uşaqların hüquqlarının və üstün mənafeələrinin səmərəli təmin edilməsi məqsədi ilə onların inkişafına təsir edə biləcək neqativ təsirlərdən müdafiəsinə dair müvafiq tənzimləmə və mexanizmlərin qanunvericilik qaydasında müəyyən edilməsi mütləqdir.

Bu baxımdan qüvvədə olan qanunvericilikdə həm cinayət törətməkdə təqsirli olan yetkinlik yaşına çatmayanların məsuliyyətə cəlb olunması və cəzalandırılmasının xüsusiyyətləri, həm də yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsi məsələləri tənzimlənmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin “Şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlanan VIII bölməsində yerləşən “Yetkinlik yaşına çatmayanlar və ailə münasibətləri əleyhinə olan cinayətlər” adlanan 22-ci fəslə ilə xüsusi olaraq yetkinlik yaşına çatmayanların əlverişli şəraitdə böyüyüb-inkişaf etməsi əleyhinə olan cinayət əməlləri müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin IV hissəsindən irəli gələrək “uşaqların onların həyatına, sağlamlığına və ya mənəviyyatına təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb edilməsi” Cinayət Məcəlləsinin 22-ci fəslində müvafiq olaraq ayrıca cinayət əməlləri kimi nəzərdə tutulmaqla yanaşı, bir sıra digər cinayət tərkiblərində tövsifedici əlamət (məsələn, Məcəllənin 114.2, 283-1.2-ci və s. maddələri) formasında təsbit edilmiş, habelə müvafiq hallarda cəzanı ağırlaşdıran hal kimi nəzərə alınması müəyyən edilmişdir.

Uşaqların cinayət-hüquqi müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədilə Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayan cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə cinayət əməli kimi təsbit edilmişdir. Bu norma yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətkarlığının qarşısının alınmasına yönəlməklə, ikili prevensiyaya malikdir.

Cinayətin obyektivi yetkinlik yaşına çatmayanların normal inkişafı və tərbiyəsi, şəxsiyyətinin formalaşmasının fiziki, mənəvi, əxlaqi, sosial və intellektual tərəfi ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərdir.

Həmin cinayətin ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, yetkinlik yaşına qədər şəxsiyyətin formalaşması yekunlaşmamış hesab edilir. Uşaq psixikası yetişməsizliyi və xarici təsirə davamsızlığı ilə səciyyələndiyindən, yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət fəaliyyətinə cəlb edilməsi nəinki onu hüquqazidd davranışa təhrik edir, onun normal sosiallaşması və mənəvi-psixi inkişafına da neqativ təsir göstərir.

Cinayətin obyektiv cəhətini yetkinlik yaşına çatmayanın cinayətkar fəaliyyətə cəlb edilməsi təşkil edir ki, bu da şəxsə cinayətkar fəaliyyətlə məşğul olmaq arzu və qətiyyətinin yaradılmasına yönələn fiziki və psixi təsirlərlə (aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu) müşayiət olunan hərəkətlərdə təzahür edir.

Cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmənin üsulu kimi aldatma yetkinlik yaşına çatmayan üçün əhəmiyyət kəsb edən hallar haqqında yalan məlumatların verilməsi, təhrik edilən əməlin cinayət olmaması barədə yanlış təsəvvürün yaradılması və bu kimi digər hərəkətləri ehtiva edir. Vəd vermə - yetkinlik yaşına çatmayanı sövq edildiyi əməli törədəcəyi təqdirdə onun mənafeyinə uyğun şəkildə davranılacağına inandırmaqdır. Hədə qorxu - əksinə yetkinlik yaşına çatmayanı onun mənafeyinə zidd davranışın həyata keçiriləcəyinə inandırmaqda ifadə olunur.

Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətdən zərərçəkmiş şəxs kimi

yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər çıxış edir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 12.2, 87.2 və 106.1-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 15 aprel tarixli Qərarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə əsasən, Konstitusiyaya və beynəlxalq-hüquqi sənədlərin müvafiq müddəaları dövlətin yalnız şəxsə zərər və mənəvi sarsıntı vuran cinayət əməllərinin qarşısını almaq vəzifəsini deyil, habelə cinayət əməli nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin qanunla nəzərdə tutulmuş üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və qanuni mənafələrini müdafiə etmək imkanını təmin etmək vəzifəsini nəzərdə tutur.

Bu baxımdan, “zərər çəkmiş şəxs” anlayışının cinayət-hüquqi və cinayət-prosessual mənaları fərqləndirilməlidir. Cinayət hüququnda zərərçəkmiş şəxs dedikdə, cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin subyekt qismində çıxış edən və fiziki, əmlak, mənəvi və digər ziyan vurulmuş şəxs başa düşülür.

Cinayət-prosessual hüququnda isə zərərçəkmiş şəxs dedikdə, cinayət əməli nəticəsində ziyan vurulduğu ehtimal olunan proses iştirakçısı nəzərdə tutulur. Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 87.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməl nəticəsində fiziki şəxsə birbaşa mənəvi, fiziki və ya maddi ziyan vurulmasına kifayət qədər əsaslar olduqda o, zərər çəkmiş şəxs qismində tanınır.

Göründüyü kimi, cinayət-hüquqi mənada cinayətdən zərər çəkmiş şəxs anlayışı cinayət-prosessual hüquqi mənada zərər çəkmiş şəxs anlayışından geniş olmaqla, həm cinayət-prosessual mənada zərər çəkmiş qismində tanınmış şəxsi, həm də zərər çəkmiş şəxs qismində tanınana qədər bu və ya digər səbəbdən ölmüş şəxsi özündə ehtiva edir.

Cinayət əməli nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin Konstitusiyaya və beynəlxalq-hüquqi sənədlərdən irəli gələn hüquq və vəzifələri Cinayət-Prosessual Məcəlləsində öz əksini tapmışdır.

Həmin Məcəllənin 12.2-ci maddəsinə əsasən, cinayətin əlamətləri olan əməldən zərər çəkmiş şəxsin bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət təqibinin başlanılmasını tələb etməyə, onun həyata keçirilməsində zərər çəkmiş şəxs və ya xüsusi ittihamçı qismində iştirak etməyə, habelə vurulmuş mənəvi, fiziki və maddi ziyana görə kompensasiya almağa hüququ vardır.

Cinayət prosesi gedişində hər kəsin özünün Konstitusiyaya ilə təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını qanunla qadağan edilməyən bütün üsul və vasitələrlə müdafiə etməyə hüququ vardır (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 12.3-cü maddəsi).

Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “yetkinlik yaşına çatmayan” ifadəsinin məhz hansı yaşda olan uşaqları ehtiva etməsi ilə bağlı sorğuda qaldırılan məsələyə gəlincə, ilk növbədə, nəzərə alınmalıdır ki, cinayət qanunvericiliyində bu ifadə üç fərqli anlamda işlənmişdir: cinayətin subyekt qismində, cinayətdən zərər çəkmiş şəxs mənasında və cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxs kimi.

Cinayət Məcəlləsinin 84.1-ci maddəsinə görə, cinayət törədərkən on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanlar hesab olunur. Həmin maddənin adından (Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyəti) görünür ki, bu maddə məhz cinayət əməlinin subyekt qismində çıxış edə bilən yetkinlik yaşına çatmayanları, yəni on dörd yaşı tamam olmuş, lakin on səkkiz yaşına çatmayan şəxsləri nəzərdə tutur. Belə ki, on dörd yaşı tamam olmamış şəxs, ümumiyyətlə cinayətin subyekt ola bilmədiyindən və müvafiq olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilmədiyindən (Cinayət Məcəlləsinin 20-ci maddəsi), qanunverici 84.1-ci maddənin kontekstində (cinayətin subyekt) “yetkinlik yaşına çatmayanlar” ifadəsindən istifadə edərkən on dörd yaşına çatmış, lakin on səkkiz yaşı tamam olmamış şəxsləri nəzərdə tutmuşdur.

Lakin Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməlin obyekt, ictimai təhlükəliliyi və törədilmə üsulları, bu əməl nəticəsində nəinki cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatan şəxslərə, həmçinin 14 yaşına çatmayan şəxslərə də birbaşa mənəvi, fiziki və ya maddi ziyanın vurulmasını mümkündür. Hətta, 14 yaşına çatmayan uşaqların psixi, emosional və intellektual inkişaf baxımından 14 yaşına çatmış uşaqlar ilə müqayisədə daha həssas olması və daha zəif iradəyə malik olması həmin əməlin onlara qarşı törədilməsini daha yüksək ictimai təhlükəli edir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməl yetkinlik yaşına çatmayanın cinayət fəaliyyətində iştirak etməyə cəlb edildiyi anda başa çatır. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayanı cinayətkar fəaliyyətə cəlb etməni bitmiş əməl hesab etmək üçün, törədilməsinə sövq edilən cinayətin baş tutması tələb olunmur. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmayanda cinayətkar fəaliyyət göstərməklə bağlı istək və qətiyyətin formalaşdırılmasına yönəlik hərəkətlər (170-ci maddədə nəzərdə tutulmuş üsullarla) özü-özlüyündə onun normal psixi və mənəvi inkişafına zərər vurur.

Oxşar yanaşma “Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri barədə işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun 2008-ci il 30 iyun tarixli Qərarının 8-ci bəndində də ifadə edilmişdir. Həmin bəndə görə Cinayət Məcəlləsinin 170 və 171-ci maddələri ilə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayətlər yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət fəaliyyətinə və digər hüquqazidd hərəkətlərə cəlb edildiyi andan başa çatmış hesab olunur. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayanların təhrik edildikləri hüquqazidd hərəkətləri törədib-törətməməsinin əhəmiyyəti yoxdur.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində əks olunan “yetkinlik yaşına çatmayan” ifadəsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatıb-çatmamasından asılı olmayaraq, 18 yaşına çatmayan hər bir şəxsi ehtiva edir.

Əks yanaşma, Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin IV və VI hissələrinə uyğun olmamaqla, həmçinin 14 yaşına çatmayan uşaqların Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətdən zərər çəkmiş şəxs qismində tanınmaqla, bu statusdan irəli gələn hüquqlarının da pozulmasına gətirmiş olar.

Həmçinin qeyd edilməlidir ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxslərin cinayət törətməyə cəlb olunmasının Cinayət Məcəlləsinin 61.1.5-ci maddəsi ilə ağırlaşdırıcı hal olaraq nəzərdə tutulması həmin Məcəllənin 170-ci maddəsində əks olunmuş “yetkinlik yaşına çatmayan” ifadəsinin yalnız cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatan şəxsləri ehtiva etməsi kimi qiymətləndirilə bilməz.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 177-ci maddəsinin “Qeyd” hissəsinin 3-cü bəndinin şərh edilməsi haqqında” 2013-cü il 4 mart tarixli Qərarında qeyd etdiyi hüquqi mövqeyə əsasən, Konstitusiyada və cinayət qanununda təsbit edilmiş bir cinayətə görə təkrarən məhkum etməyə yol verilməməsinə əks etdirən *non bis in idem prinsipi* yalnız şəxsin eyni bir cinayət əməlinə görə təkrar məhkum edilməsinin və cəzalandırılmasının qarşısını alan qayda kimi dar mənada təfsir olunmur.

Bu prinsip həm də cinayət-hüquqi əhəmiyyəti olan eyni bir halın iki dəfə, həm cinayətin tövsifi zamanı, həm də cəza təyin edilməsi zamanı nəzərə alınmasını istisna edir. Belə ki, bu prinsip hər hansı bir cinayət-hüquqi xarakterli tədbirin cinayət əməlinə hüquqi qiymət verildikdən təkrarən tətbiq olunmasına qadağa qoyur.

Qeyd olunan prinsipin yuxarıda göstərilən əlamətlərindən bəziləri Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində də öz əksini tapmışdır. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 61.3-cü maddəsinə əsasən, bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində cinayət tərkibinin əlaməti kimi nəzərdə tutulmuş cəzani ağırlaşdırıcı hal cəza təyin edilərkən təkrar nəzərə alınma bilməz.

Lakin vurğulamaq lazımdır ki, cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə Cinayət Məcəlləsinin 170.1-ci maddəsinin dispozişiyasında göstərilmiş üsullardan (aldatma, vədlər vermə, hədə-qorxu) və 170.3-cü maddədə göstərilən “zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə” kimi tövsifedici əlamətlərdən fərqli üsullarla həyata keçirilə bilər ki, (məsələn, qisas və ya paxıllıq hissəsinin oyadılması, cinayətkar həyat tərzinin romantikləşdirilməsi və s.) bu zaman 170-ci maddə üzrə cinayət tərkibi yaranmadığından, şəxs müvafiq cinayət əməlinə görə məsuliyyətə cəlb edilərkən Cinayət Məcəlləsinin 61.1.5-ci maddəsinin tətbiqi mümkün olacaqdır.

Həmçinin, Cinayət Məcəlləsinin 61.1.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan “cinayət törətməyə cəlb olunma” ifadəsi həmin Məcəllənin 170.1-ci maddəsindəki “cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə” əlamətindən məzmunca daha genişdir.

Belə ki, “yetkinlik yaşına çatmayanı cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə” ifadəsi Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində göstərilən üsullarla yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə hər hansı cinayətin törədilməsinə istək və qətiyyətin yaradılması məqsədilə sövq edilməsini ehtiva etdiyi halda, həmin Məcəllənin 61.1.5-ci maddəsi göstərilənlərlə yanaşı, həm də müvafiq istək formalaşdırmadan da yetkinlik yaşına çatmayanın cinayətə bu və ya başqa şəkildə cəlb olunmasını ehtiva edir.

Bu halda Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi üzrə cinayət tərkibi yaranmadığından, konkret cinayət əməlinin cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayanın cəlb edilməsi ilə törədilməsi cəzanı ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərə alınacaqdır.

Şərh olunan məsələ ilə əlaqədar o da nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 32.2-ci maddəsinə əsasən, cinayəti bilavasitə törətmiş və ya başqa şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxs (birgə icraçılıq), eləcə də bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən şəxslərdən istifadə etməklə cinayəti törətmiş şəxs icraçı sayılır.

Lakin bu halda yetkinlik yaşına çatmış şəxsin müvafiq cinayətin icraçısı hesab edilməsi, onu Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində göstərilən əmələ görə məsuliyyətdən azad etmir. Belə ki, göstərilən maddə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən təqsirli əməl cinayət-hüquqi qiymətini almalı, bununla da cinayət hüququnun qanunçuluq, ədalət, təqsirə görə məsuliyyət və cəzanın qaçılmazlığı prinsipləri təmin edilməlidir.

Beləliklə, cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxsi müvafiq üsullarla cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmiş şəxs Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə yanaşı, cinayət məsuliyyəti daşımayan yetkinlik yaşına çatmayan şəxsdən cinayətin törədilməsində vasitə kimi istifadə etdiyindən, həmin cinayətin icraçısı kimi məsuliyyət daşıyır və onun əməli cinayətlərin məcmusu üzrə tövsif olunur.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatan yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi müvafiq üsullarla cinayətkar fəaliyyətə təhrik edən yetkinlik yaşına çatan şəxs Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə yanaşı, həm də törədilən konkret cinayətin iştirakçısı sayılır (maddə 32.4) və onun əməli cinayətlərin məcmusu üzrə tövsif olunur.

O da qeyd edilməlidir ki, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş cinayət əməlinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti ötürüldükdə, digər cinayətə görə cəza təyin edildikdə də həmin Məcəllənin 61.1.5-ci maddəsi tətbiq olunacaqdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində təsbit edilmiş əməl hər bir halda onu törədən şəxsin fiziki və ya psixoloji təsir ilə müşayiət olunan aktiv hərəkətləri nəticəsində və təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə yetkinlik yaşına çatmayana qarşı törədilir. Yetkinlik yaşına çatan şəxsin yetkinlik yaşına çatmayanla birlikdə cinayət əməlinin törədilməsində iştirak etməsi faktı isə özü-özlüyündə həmin Məcəllənin 170-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin tərkibini yaratmır.

Göstərilənlərə əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin IV və VI hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində əks olunan “yetkinlik yaşına çatmayan” ifadəsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatıb-çatmamasından asılı olmayaraq, 18 yaşına çatmayan hər bir şəxsi ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin IV və VI hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 170-ci maddəsində

əks olunan “yetkinlik yaşına çatmayan” ifadəsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatıb-çatmamasından asılı olmayaraq, 18 yaşına çatmayan hər bir şəxsi ehtiva edir.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi, 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair

21 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyası Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsi, 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru S.Süleymanlının, Martin Lüter adına Halle-Vittenberq Universitetinin professoru A.Əliyev və ADA Universiteti və Martin Lüter adına Halle-Vittenberq Universitetinin birgə doktorantura layihəsi çərçivəsində doktorantı N.Rəsulzadənin rəylərini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyası Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyası) 29-cu maddəsinin I və VII hissələri baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 1193 və 1194-cü maddələrinin həmin Məcəllənin 372, 373, 1166, 1202.2 və 1255-ci maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsinin 25 avqust 2022-ci il tarixli qətnaməsi ilə A.Alimovun Bakı şəhəri 38 saylı xüsusi notariat ofisinə qarşı Bakı şəhəri Nərimanov rayonu Təbriz küçəsində yerləşən 97 saylı evin 38 nömrəli mənzilində mərhum qardaşı B.Alimovun adına açıq saxlanmış 1/10 hissədə payın onun vərəsəlik payına əlavə edilməsi barədə iddiası təmin edilmişdir.

İşin məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş hallarına görə, qeyd olunan mənzil iddiaçının anasına məxsus olmuş, anası vəsiyyətnamə ilə həmin mənzili iddiaçıya vəsiyyət etmiş, sonuncunun vəfatından sonra iddiaçı Bakı şəhəri 38 sayılı xüsusi notariat ofisinə vərəsəlik işinin açılması ilə bağlı müraciət etmiş, vərəsəlik işi açılmış, iddiaçıya miras mənzilin 7/10 hissəsinə, məcburi payları olan digər üç qardaşın hər birinə isə 1/10 hissəsinə pay almaqları ilə bağlı 4 avqust 2016-cı il tarixli vəsiyyətnamə üzrə vərəsəlik hüququ haqqında şəhadətnamə verilmişdir. Şəhadətnaməyə əsasən, qardaşlardan biri – B.Alimova miras əmlakdan çatası 1/10 hissədə pay açıq saxlanılmışdır. B.Alimov 20 sentyabr 2021-ci ildə vəfat etdikdən sonra onun arvadı M.Popovaya ərinin adına açıq saxlanılmış 1/10 hissədə paya 25 iyul 2022-ci il tarixində qanun üzrə vərəsəlik hüququ haqqında şəhadətnamə verilmişdir.

Bakı şəhəri Nərimanov Rayon Məhkəməsi hesab etmişdir ki, miras əmlakla bağlı hüquqlar vəsiyyətnamə ilə bütünlükdə iddiaçının xeyrinə bölüşdürülmüş, məcburi payın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması isə müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində həyata keçirilməmişdir.

İşdə iştirak etməyə cəlb edilməyən M.Popova qətnamədən apellyasiya şikayəti verərək onun ləğv edilməsini və iddianın rədd edilməsi barədə yeni qətnamə çıxarılmasını xahiş etmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsi işə baxarkən Mülki Məcəllənin mirasda məcburi paya hüququ müəyyən edən normalarında qeyri-müəyyənliyin olması qənaətinə gələrək Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmişdir.

Müraciətdə göstərilmişdir ki, bir sıra hüquq tətbiq edənlərin mövqeyinə görə Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsinə uyğun olaraq miras əmlakdan məcburi pay almaq hüququ tələb hüququdur və bu hüquqa malik olan şəxs vəsiyyətnamə üzrə vərəsədən miras əmlakda məcburi payının mülkiyyətdə pay şəklində müəyyən edilməsini deyil, həmin payın pul formasında ödənilməsinə tələb edə bilər. Məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxsin miras əmlakda payının açıq saxlanması, yaxud həmin əmlakda payının müəyyən edilməsi vərəsənin miras əmlak barəsində sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını məhdudlaşdırır. Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinin tələbinə əsasən, miras əmlak onun açıldığı gündən etibarən vəsiyyət üzrə vərəsənin əmlakı sayıldığından, qanun və ya vəsiyyət üzrə vərəsə statusunda olmayan, yalnız məcburi pay hüququna malik olan şəxslərin həmin əmlakda paylı mülkiyyətinin yaranması Konstitusiyanın 29-cu maddəsi ilə təminat altına alınan mülkiyyət hüququnun mahiyyətinə uyğun gəlmir.

Həmin mövqenin tərəfdarları həmçinin hesab edirlər ki, miras əmlak yalnız vəsiyyətnamə üzrə vərəsəyə vəsiyyət olunmuşsa, tamamilə sonuncunun mülkiyyətinə keçməli, məcburi paya malik olan şəxslərin payı açıq saxlanılmamalı, bundan sonra sonuncular müvafiq tələb hüquqlarından istifadə edərək mülkiyyətçidən miras əmlakda olan məcburi paylarının dəyərini tələb edə bilərlər.

Digər qrup hüquq tətbiqedənlər isə hesab edirlər ki, məcburi pay vəsiyyət olunmuş əmlakın tərkibinə aid olduqda, həmin pay bu əmlakdan qanun üzrə çatmalı olan payın 1/2 hissəsinə təşkil etməli və həmin əmlakdan pay şəklində verilməlidir. Bu mövqenin tərəfdarlarına görə mirasdan məcburi pay almaq hüququ əşya hüququdur və məcburi pay üzərində birbaşa hakimiyyəti təmin edir.

Həmçinin müraciətdə göstərilmişdir ki, məcburi payla bağlı tələblərə baxılarkən məcburi pay hüququna malik olan şəxslərin hansı müddət ərzində belə tələb irəli sürmək hüquqları dəqiq müəyyən edilməmiş, belə tələblərə iddia müddətinin, yaxud kəsici müddətin tətbiq edilməli olması mübahisə doğurmaqla hüquq tətbiqetmədə qeyri-müəyyənliyin yaranması ilə nəticələnir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə əlaqədar aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I, II və IV hissələrinə görə, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsi ilə müəyyən edilmişdir ki, dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir.

Konstitusiyada vərəsəlik hüququ mülkiyyət hüququnun davamı olaraq, onun xüsusi forması kimi müəyyən edildiyindən mülkiyyət və vərəsəlik hüquqları eyni maddədə konstitusiyaya təminatı altına alınmışdır. Konstitusiyanın qeyd olunan norması vəsiyyət etmə hüququ ilə bərabər miras alma hüququna da təminat vermişdir. Çünki vərəsəlik hüququna təminat bir tərəfdən miras qoymağı, eləcə də vəsiyyət edə bilməyi, digər tərəfdən isə vərəsə olaraq mirası qəbul edib ona sahib olmanı nəzərdə tutur.

Mülki Məcəllənin 1133-cü maddəsinə görə, ölmüş şəxsin (miras qoyanın) əmlakı başqa şəxslərə (vərəsələrə) qanun üzrə və ya vəsiyyət üzrə və ya hər iki əsasla keçir. Qanun üzrə vərəsəlik (ölmüş şəxsin əmlakının qanunda göstərilmiş şəxslərə keçməsi) o zaman qüvvədə olur ki, miras qoyan vəsiyyətnamə qoymur, yaxud vəsiyyətnamə tamamilə və ya qismən etibarsız sayılır.

Göründüyü kimi, vərəsəlik institutu hər bir şəxsə zəmanət verir ki, sağlığında əldə etdiyi əmlak və digər maddi nemətlər (onların yüklülükləri ilə birlikdə) ölümündən sonra onun iradəsinə uyğun olaraq ifadə etdiyi vərəsələrinə, iradəsini ifadə etmədiyi təqdirdə isə qanunla müəyyən edilən vərəsələrinə keçsin.

Nəzərə alınmalıdır ki, qanun üzrə vərəsəlik məcburilik əlamətinə malik olmadığından miras qoyan vəsiyyətnamə vasitəsi ilə qanun üzrə vərəsələrini (birinci növbə vərəsələr istisna olmaqla) vərəsəlikdən tam və ya qismən kənarlaşdırmaq səlahiyyətinə malikdir.

Belə ki, vərəsəlik hüququnun mühüm elementlərindən biri vəsiyyət azadlığıdır. Vəsiyyət azadlığı vasitəsilə miras qoyana mülkiyyəti üzərində sərəncam vermək hüququndan irəli gələrək, vərəsəliyi öz sağlığında şəxsi istəyinə uyğun olaraq tənzimləmək imkanı verilir. Bu azadlığın təminatını müəyyən edən Mülki Məcəllənin 1166-cı maddəsində göstərilmişdir ki, fiziki şəxs ölməsi halı üçün öz əmlakını və ya onun bir hissəsini həm vərəsələr sırasından, həm də kənar adamlar sırasından bir və ya bir neçə şəxsə qoya bilər.

Mülki Məcəllənin 1176.1-ci maddəsinə görə isə vəsiyyət edən qanun üzrə vərəsələrdən birini, bir neçəsini və ya hamısını vəsiyyətnamə ilə mirasdan məhrum edə bilər və bunu əsaslandırmağa borclu deyildir.

Lakin qeyd olunmalıdır ki, vəsiyyət etmək azadlığı mütləq xarakter daşımır və mülkiyyət hüququ kimi sosial ədalət baxımından qanunvericiliklə müəyyən edilən hədləri mövcuddur. Mülki qanunvericiliyə əsasən vəsiyyət etmək azadlığı mirasda məcburi pay institutu ilə məhdudlaşdırılmışdır.

Mülki Məcəllənin mirasda məcburi payın anlayışını müəyyən edən 1193-cü maddəsinə müvafiq olaraq, vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının (ərinin) vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq mirasda məcburi payı vardır. Bu pay qanun üzrə vərəsəlik zamanı onlara çatması payın yarısını (məcburi pay) təşkil etməlidir.

Vurğulanmalıdır ki, insanın şəxsiyyət olaraq formalaşmasında, cəmiyyətin inkişafında ailənin əvəzolunmaz rolu nəzərə alınaraq Konstitusiyanın 17-ci maddəsi ilə ailənin dövlətin himayəsində olduğu bəyan edilmişdir. Məcburi pay sahibliyi institutu da dövlətin ailəni himayə etməsi ilə bağlı üzərinə götürdüyü pozitiv öhdəliyin icrasına xidmət edən hüquqi vasitələrdəndir. Odur ki, mirasda məcburi paya dair qanunvericilik normaları məhz bu məqsədə nail olmağa imkan verən məzmununda təfsir və tətbiq edilməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında məcburi pay institutunun hüquqi mahiyyəti və təyinatı ilə bağlı hüquqi mövqelərini ifadə edərkən bu institutun məhz ailənin qorunması prinsipi ilə bağlı olduğunu qeyd etmişdir.

Vəsiyyət azadlığını məhdudlaşdıran mirasda məcburi pay hüququ ailə maraqlarının qorunmasına xidmət edir. Mirasda məcburi pay – sosial-iqtisadi və əxlaqi yükü (əhəmiyyəti) olan vərəsəlik hüququnun ənənəvi hissəsidir. Məcburi pay hüququ ölənlərin yaxınlarının müəyyən kateqoriyasına (yəni məcburi vərəsələrinə) münasibətdə sosial təminat rolunu oynayır (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin I, II və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2011-ci il 20 oktyabr tarixli Qərar).

Mirasda məcburi pay hüququ məcburi vərəsələrə (vəsiyyət edənin uşaqları, valideynləri və arvadına (ərinə) vəsiyyətnamənin mövcudluğundan asılı olmayaraq həcmi qanunvericiliklə müəyyən

edilmiş qaydada verilən minimum pay haqqıdır (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 25-ci maddəsinin I, III, IV və V hissələrinə, 26-cı maddəsinin II hissəsinə, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinə, 71-ci maddəsinin I və II hissələrinə və 149-cu maddəsinin I və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2021-ci il 19 fevral tarixli Qərar).

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193 və 1200-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 8 yanvar tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, mülkiyyətçi yaşadığı dövrdə ona məxsus olan əmlak üzərində sərəncam vermək hüququna malik olmaqla yanaşı, öz övladları, habelə digər yaxın ailə üzvləri qarşısında müəyyən qədər cavabdehlik daşıyır. Mülkiyyətinin bu cavabdehliyi onun ölümündən sonra vərəsəlik hüququnda öz təsbitini tapmış mirasda məcburi pay institutu ilə təmin edilmiş olur. Bu zaman yaxın qohumluqla (uşaq, ər, arvad, valideynlər) miras qoyana bağlı olan şəxslərə miras qoyanın iradəsindən asılı olmayaraq mirasda məcburi pay ayrılır. Beləliklə, qanunverici mirasda məcburi pay institutunu təsbit etməklə, ailə münasibətlərini bir ailə üzvünün düşünülmemiş, digər ailə üzvlərinin mənafelərini nəzərə almadan, bununla da etibarlı və sağlam ailə münasibətlərinə və təminatına zərər verə bilən qərarından qorumaq məqsədi daşıyır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi də *Marks Belçikaya qarşı iş üzrə* 1979-cu il 13 iyun tarixli qərarında göstərmişdir ki, vəsiyyətdən kənar vərəsəlik və yaxın qohumlar arasında sərəncam məsələləri ailə həyatı ilə sıx bağlıdır. Ailə həyatı təkcə sosial, əxlaqi və ya mədəni əlaqələri əhatə etmir (məsələn, uşaqların təhsili sahəsində), buraya həmçinin, digər məsələlərlə yanaşı, alimentlə bağlı öhdəliklər və Razılığa gələn Dövlətlərin əksəriyyətinin daxili hüquq sistemlərində nəzərdə tutulmuş mirasın qorunan hissəsi kimi maddi xarakterli təminat və maraqlar da daxildir.

Beləliklə, qeyd edilənlərə əsasən Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsi ilə ailə birliyinin və maraqlarının qorunmasına xidmət edən mirasda məcburi pay institutu vasitəsi ilə birinci növbə qanun üzrə vərəsələrin vərəsəlik hüquqları miras qoyanın ölümü ilə bağlı sərəncamlarına qarşı təminat altına alınmış, onun belə sərəncamlarla ən yaxın ailə üzvlərini vərəsəlik hüququndan tamamilə məhrum etməsinin qarşısı alınmışdır. Məcburi pay, adından da göründüyü kimi “məcburilik” xüsusiyyəti ilə təmin olunaraq miras qoyanın birinci növbə qanun üzrə vərəsələrinin miras əmlakdan istisna edilə bilməyəcək şəkildə və ehtiyacdən asılı olmayaraq minimum həcmdə ayrılan miras hissəsidir.

Qanunvericiliyə əsasən məcburi pay almaq hüququ olan vərəsənin onu qəbul etməkdən imtina etdiyi halda onun payının vəsiyyət üzrə vərəsələrə keçməsi (Mülki Məcəllənin 1202.1-ci maddəsi), məcburi pay almaq hüququndan məhrum etmənin, ümumiyyətlə, vərəsəlik hüququndan məhrum etməyə səbəb olan hallar olduqda mümkün olması (Mülki Məcəllənin 1203.1-ci maddəsi) kimi müddəaların mövcudluğu da qanunvericinin məcburi payı digər vərəsəlik növlərindən, qanun üzrə vərəsəlikdən fərqlənməyən, əksinə onun toxunulmaz hissəsi kimi müəyyənləşdirdiyini göstərir. Bu səbəbdən də Mülki Məcəllənin 1255-ci maddəsinə uyğun olaraq miras əmlak mirasın açıldığı gündən digər vərəsələr kimi məcburi pay sahibi vərəsələrin də mülkiyyəti sayılır.

Məcburi payı tələb hüququ kimi qiymətləndirən hüquq tətbiqedənlərin öz mövqelərini əsaslandırdığı Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsinə əsasən, məcburi payı tələb etmək hüququ mirasın açıldığı an əmələ gəlir. Bu cür tələb hüququ vərəsəlik üzrə keçir. Məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxs qarşısında digər vərəsələr birgə borelu kimi çıxış edirlər.

Bununla bağlı nəzərə alınmalıdır ki, mirasın açılması ilə miras əmlakı təşkil edən maddi dəyərlər vərəsəlik qaydasında miras qoyanın vərəsələrinə keçsə də, yəni həmin əmlak üzərində vərəsələrin, həmçinin məcburi pay sahibi vərəsələrin hüquqları yaranarsa da, bu hələ payların müəyyən edilməsini, mirasın bölüşdürülməsini, payların ayrılıb vərəsələrə verilməsini ifadə etmir.

Buna görə də, məcburi pay hüququ olan şəxslər miras qoyanın vəsiyyəti əsasında qanun üzrə vərəsəlikdən məhrum olarlarsa, mirasın açılması anından onların öz məcburi paylarının verilməsini digər vərəsələrdən tələb etmək hüququ yaranır və bu hüququn pozulması halında onun müdafiəsi qaydası digər vərəsəlik növləri üzrə pozulmuş hüquqların müdafiəsi qaydasından fərqlənmir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1194-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 22 aprel tarixli Qərarında da göstərmişdir ki, miras əmlakdan vərəsələrə çatası pay, o cümlədən məcburi pay miras açıldıqdan sonra müəyyən edildiyinə görə, həmin payı tələb etmək hüququ da miras açıldıqdan sonra həyata keçirilir.

Bununla yanaşı, qanunvericiliyin məcburi payı tələb etmək hüququ olan şəxs qarşısında digər vərəsələrin birgə borclu kimi çıxış etməsinə dair müddəası ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd etməyi vacib hesab edir ki, həmin maddədəki “birgə borclu” anlayışı Mülki Məcəllənin 500-cü maddəsi ilə tənzimlənən birgə borcluluğu özündə ehtiva etmir. Belə ki, Mülki Məcəllənin həmin maddəsinə əsasən, əgər öhdəliyin icrası bir neçə şəxsə onlardan hər birini öhdəliyin tam icrasında iştirak etməyə borclu edən şəkildə həvalə edilirsə, kreditor isə yalnız birdəfəlik icranı tələb etmək hüququna malikdirsə, onlar birgə borclulardır.

Lakin nəzərə alınmalıdır ki, məcburi pay sahibi vərəsələr öz paylarının bütövlükdə və ya pozulmuş hissəsini hər hansı vərəsədən təkbəşinə deyil, digər vərəsələrdən hər birinin payına mütənasib hissədə tələb edə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mirasda məcburi pay haqqı vəsiyyəət üzrə vərəsələr üçün öhdəliyin yaranmasına əsas olan hüquqi institut deyil, məhz miras qoyanın vəsiyyəət sərəncamlarının məhdudlaşdırılmasına yönələn qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz bir hissəsi kimi müəyyən olunmuşdur. Buna görə də Mülki Məcəllənin 1194-cü maddəsində qeyd olunan “birgə borclu” ifadəsi həmin Məcəllənin 500-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş birgə borcluluğu deyil, məhz məcburi payın pozulması halında onun miras qoyanın vəsiyyəti nəticəsində miras əmlak əldə edən bütün vərəsələrin əldə etdiyi əmlak hesabına tamamlanmalı olduğunu ehtiva edir.

Müraciətdə göstərilən mirasda məcburi pay hüququna müddətin şamil edilib-edilməməsi məsələsi ilə bağlı qeyd edilməlidir ki, Mülki Məcəllənin 1202.2-ci maddəsinə əsasən, məcburi payın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması mirasın qəbul edilməsi və ya ondan imtina olunması üçün müəyyənləşdirilmiş vaxt ərzində həyata keçirilməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1246 və 1273-1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin VII hissəsinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı ilə isə Mülki Məcəllənin vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən 1246 və 1273-1-ci maddələri mütənasiblik konstitusiyaya prinsipinə, Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsində təsbit olunmuş vərəsəlik hüququnun təminatına uyğun olmadığından qüvvədən düşmüş hesab edilmişdir.

Həmin Qərada göstərilmişdir ki, Mülki Məcəllədə vərəsəlik hüququnun xüsusi qəbul müddətinə bağlı tutulması mülkiyyəət hüququna müdaxilənin qanuni əsasını təşkil etsə də, bu müdaxilə fərdi azadlığın və bazar iqtisadiyyatının ən əsas elementlərindən olan mülkiyyəət hüququnun konstitusiyaya təminatına, mülki dövriyyə iştirakçılarının maraqlarına zidd olmaqla, hər hansı ictimai maraqlara cavab verməməklə yanaşı, mirasın açılması ilə mülkiyyəət hüququna malik olan vərəsənin bu hüququnu qeyri-mütənasib şəkildə, hər hansı qanuni məqsədə xidmət etmədən məhdudlaşdırır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun yuxarıda qeyd olunan Qərarında ifadə etdiyi mövqelər mirasda məcburi pay hüququna da şamil olunmalı və belə payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətinə tabe olmamalıdır.

Məcburi pay sahibi vərəsələrin onlara çatası payı digər vərəsələrdən tələb etməsinə iddia müddətinin şamil edilib-edilməməsi ilə bağlı qeyd olunmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 372-ci maddəsinə əsasən, başqa şəxsdən hər hansı hərəkəti yerinə yetirməyi və ya yerinə yetirməkdən çəkinməyi tələb etmək hüququna müddət şamil edilir. Hüququ pozulmuş şəxsin iddiası ilə hüququn müdafiəsi və bərpası üçün müddət iddia müddəti sayılır.

Mülki Məcəllənin 373-cü maddəsi ilə iddia müddətlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə yanaşı, həmin Məcəllədə iddia müddətinin şamil edilmədiyi hallar da göstərilmişdir. Qeyd edilən Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə görə, mülkiyyəətçinin və ya digər sahibin onun hüququnun hər cür

pozuntularının aradan qaldırılması haqqında tələblərinə, özü də bu pozuntular sahiblikdən məhrum etmə ilə birləşdirilmiş olmasa belə iddia müddəti şamil edilmir.

Əşya hüquqlarının iddia müddətinə tabe olmaması prinsipi hüququn hamılıqla qəbul edilən ümumi prinsiplərindən biridir və Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin, 60-cı maddəsinin I hissəsinin və 71-ci maddəsinin II hissəsinin müddələrinin təmin edilməsinə xidmət edir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 373.2 və 384.0.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2013-cü il 3 iyun tarixli Qərarı).

Göstərilənlərlə yanaşı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu müraciətdə qeyd edilən məcburi pay hüququ olan şəxslərin miras əmlakda payının müəyyən edilməsinin əmlakda paylı mülkiyyətinin yaranmasına səbəb olması və digər vərəsələrin miras əmlak barəsində sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarını məhdudlaşdırmasına dair bir sıra hüquqtətbiq edən şəxslərin mövqeyinə münasibətdə qeyd edir ki, mirasın bölüşdürülməsi anlayışı və qaydası Mülki Məcəllənin 71-ci fəslə ilə müəyyən edilmişdir. Həmin Məcəllənin 1274-cü maddəsinə müvafiq olaraq, miras onu qəbul edən vərəsələrin razılaşması üzrə onlardan hər birinə qanun və ya vəsiyyətnamə üzrə düşən paya uyğun bölüşdürülür.

Qeyd edilməlidir ki, miras əmlak qarşılıqlı razılıq əsasında, notariat qaydasında və məhkəmə qaydasında bölüşdürülür. Qarşılıqlı razılıq əsasında mirasın bölgüsü ümumi qayda olmaqla vərəsələr arasında mübahisə olmadığı təqdirdə qarşılıqlı razılaşma əsasında birgə sazişə uyğun notariat və ya məhkəmənin iştirakı olmadan miras əmlakın bölüşdürülməsidir.

Miras əmlak vərəsələrin vərəsəlik hüququnu təsdiq edən sənədin (vərəsəlik şəhadətnaməsinin) alınması məcburi olan hallarda isə notarial bölgü yolu ilə bölüşdürülür. Bu bölgüdən yalnız iki şərt olduqda istifadə olunur: vərəsələr arasında miras əmlakın bölüşdürülməsi barədə mübahisə olmamalı, mirasa ehtiva edən əmlak daxil olmalıdır ki, bu əmlakın əldə edilməsi notariat ofisinin vərəsəlik şəhadətnaməsi olmadan qeyri-mümkün olsun.

Miras əmlakın məhkəmənin iştirakı ilə iddia icraatı qaydası əsasında bölünməsindən o halda istifadə olunur ki, miras şərikləri arasında mirasın bölüşdürülməsi haqqında ixtilaf olmasın. Yəni miras əmlakın bölüşdürülməsi barədə vərəsələr arasında razılıq olmadığı hallarda, bölgü məhkəmə qaydasında aparılır. Bu qayda mülki qanunvericilikdə birbaşa nəzərdə tutulmuşdur (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1291 və 1321.1-ci maddələrinin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 24.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 26 iyul tarixli Qərarı).

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, mirasda məcburi pay sahibi vərəsəliyin qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsi olması qanunvericiliyin miras əmlakın bölüşdürülməsi ilə bağlı normalarının məcburi pay hüququ olan şəxslərə münasibətdə də tətbiq edilməsinə əsas verir. Məcburi pay hüququna malik vərəsələr öz məcburi paylarının həcminə mütənasib olaraq mirasa daxil olan bu və ya digər əmlakın onlara verilməsi, yaxud əmlakın bir miras şərikinə verilib, digərlərinə kompensasiya ödənilməsi və s. ilə bağlı digər vərəsələrlə qarşılıqlı razılıq əldə edərək, belə razılıq olmadıqda isə miras əmlakın qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq bölüşdürülməsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

Belə ki, Mülki Məcəllənin 1291-ci maddəsinə görə, miras şərikləri arasında mirasın bölüşdürülməsi haqqında ixtilaf olduqda, mübahisəyə məhkəmə baxır. Əmlakın bölüşdürülməsi zamanı məhkəmə bölüşdürülməli əmlakın xarakterini, miras şəriklərindən hər birinin fəaliyyətini və digər konkret halları nəzərə almalıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu onu da qeyd etməyi vacib hesab edir ki, hazırkı Qərarın təcrübədə vərəsəlik münasibətlərinin tənzimlənməsində dəyişikliklərə səbəb olacağını nəzərə alaraq, mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması məqsədi ilə bu Qərar qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə şamil olunmalıdır.

Digər tərəfdən, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətinə səbəb olmuş mülki iş üzrə mübahisənin yekunlaşmadığını, eləcə də müraciətə baxılan zaman digər məhkəmələrin icraatında olan oxşar mübahisələr üzrə işlərin də dayandırıldığını nəzərə alaraq hesab edir ki, bu Qərar onun qüvvəyə minməsinədək məhkəmələrin icraatında olan mübahisələrə də tətbiq olunmalıdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 17-ci maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Mülki Məcəllənin 1193-cü maddəsi ilə müəyyən edilən mirasda məcburi pay qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsini təşkil etməklə vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının (ərinin) məcburi miras payıdır;

- vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən Mülki Məcəllənin 1246 və 1273-1-ci maddələri Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı əsasında qüvvədən düşmüş hesab edildiyindən və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətindən asılı deyildir;

- Mülki Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payı tələb etmək hüququna iddia müddəti şamil edilmir;

- Mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması baxımından bu Qərar, qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə və hazırda məhkəmələrin icraatında olan mübahisələr üzrə işlərə şamil edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin I hissəsinin, 29-cu maddəsinin I və VII hissələrinin hüquqi mahiyyəti və təyinatı baxımından Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsi ilə müəyyən edilən mirasda məcburi pay qanun üzrə vərəsəliyin toxunulmaz hissəsini təşkil etməklə vəsiyyətnamənin məzmunundan asılı olmayaraq vəsiyyət edənin uşaqlarının, valideynlərinin və arvadının (ərinin) məcburi miras payıdır.

2. Vərəsəlik hüququ üçün xüsusi qəbul şərtini və müddətini müəyyən edən Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1246 və 1273-1-ci maddələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 26 dekabr tarixli Qərarı əsasında qüvvədən düşmüş hesab edildiyindən və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payın qəbulu hər hansı xüsusi qəbul müddətindən asılı deyildir.

3. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 384.0.4-cü maddəsinə və bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq məcburi payı tələb etmək hüququna iddia müddəti şamil edilmir.

4. Mülki dövriyyənin sabitliyinin təmin olunması baxımından bu Qərar qüvvəyə mindikdən sonra yaranacaq vərəsəlik münasibətlərinə və hazırda məhkəmələrin icraatında olan mübahisələr üzrə işlərə şamil edilsin.

5. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

6. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

7. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair

25 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin müraciəti əsasında xüsusi konstitusiyaya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim C.Qaracayevin məruzəsini, maraqlı subyektlər Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət prosesi kafedrasının müdiri, professor, hüquq elmləri doktoru F.Abbasovanın rəyini və hüquq elmləri doktoru R.Qaraqurbanlının mülahizəsini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəlləsi) 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Astara Rayon Polis Şöbəsində (bundan sonra – Astara Rayon Polis Şöbəsi) İ.Hüseynovun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 234.4.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işinin istintaqının aparıldığı dövrdə onun müdafiəçisi şikayət ərizəsi ilə Astara Rayon Prokurorluğuna müraciət edərək İ.Hüseynovun Astara Rayon Polis Şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən qanunsuzluğa məruz qaldığını bildirmiş və həmin əməllərə yol vermiş şəxslər barəsində qanuni tədbirlərin görülməsini xahiş etmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunda 21 sentyabr 2023-cü il tarixində cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 2 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə Astara Rayon Prokurorluğunun həmin qərarından məhkəmə nəzarəti qaydasında verilən şikayət təmin edilməmiş, prokurorluğun qərarı qanuni hesab edilmişdir.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 28 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə apellyasiya şikayəti təmin edilərək, birinci instansiya məhkəməsinin qərarı və cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə qərar ləğv edilmiş və material yenidən tam və hərtərəfli araşdırma aparılması üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən Astara Rayon Prokuroruna göndərilmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunun 18 dekabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə toplanmış material üzrə cinayət hadisəsi müəyyən edilmədiyindən cinayət işinin başlanılmasına dair tələb rədd edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarı ilə müdafiəçinin Astara Rayon Prokurorluğunun həmin qərarından verdiyi şikayəti təmin edilməmişdir.

Müdafiəçi apellyasiya şikayəti verərək Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarın ləğv edilməsini və məhkəmə nəzarəti qaydasında verdiyi şikayətin təmin edilməsini xahiş etmişdir.

Apellyasiya baxışı zamanı müəyyən edilmişdir ki, Astara Rayon Prokurorluğunun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə 21 sentyabr 2023-cü il tarixli qərarından məhkəməyə şikayət verilən vaxt İ.Hüseynovun təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi Astara Rayon Polis Şöbəsinin istintaq bölməsinin icraatında olmuş, materiala məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəmələrdə baxıldığı vaxt, yəni 23 sentyabr 2023-cü il tarixində isə cinayət işi mahiyyəti üzrə baxılması üçün Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Müraciətdənin qənaətinə görə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442-454-cü maddələri ilə nəzərdə tutulan məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat cinayət işlərinin ibtidai istintaqı dövrünü əhatə edir və yalnız bu dövrdə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından şikayətlərə baxıla bilər.

Müraciətdə qeyd edilir ki, məhkəmə nəzarətinin predmetini təşkil edən hərəkət və ya qərarlardan ibtidai araşdırma mərhələsi ilə yanaşı məhkəmə icraatı dövründə də şikayətlərə baxılaraq qərar qəbul edilməsinin qanuniliyi, həmçinin məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilən qərarın işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmə üçün preyardisial əhəmiyyət kəsb etməsi, bununla da məhkəməni sübutların araşdırılmasından məhrum etməsi ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsi məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinin təmin olunması baxımından qeyd olunan məsələlərə aydınlıq gətirilməsi, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması, qanunvericiliyin eyni qaydada tətbiq edilməsi və bununla da hüquqi müəyyənlik prinsipinin təmin edilməsi məqsədilə Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmək qərarına gəlmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu, ilk növbədə, məhkəmə nəzarəti qaydasında müraciət etmək hüququnun cinayət mühakimə icraatının hər hansı mərhələsi ilə məhdudlaşdırılması məsələsinə aydınlıq gətirilməsi üçün aşağıdakıların qeyd edilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I və IV hissələrinə əsasən, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının inzibati qaydada və məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilir. Hər kəs dövlət orqanlarının, vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən və hərəkətsizliyindən inzibati qaydada və məhkəməyə şikayət edə bilər.

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin I hissəsində Konstitusiyada təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının borcu kimi müəyyən edilmişdir. Həmin maddənin VII hissəsinə uyğun olaraq, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmələr həll edir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyi ona yönəlmişdir ki, cinayət törətməkdə təqsiri olmayan heç kəsi cinayət prosesini həyata keçirən orqanların vəzifəli şəxslərinin və ya hakimlərin özbaşına hərəkətləri ilə qanunsuz şübhə altına almaq, ittiham və ya məhkum etmək mümkün olmasın, heç kəs qanunsuz və ya zərurət olmadan prosessual məcburiyyət tədbirlərinə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının digər məhdudiyyətlərinə məruz qalmasın.

Həmin Məcəllənin 10-36-cı maddələrində göstərilmiş cinayət mühakimə icraatının əsas

prinsipləri və şərtləri cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil edən qaydaları müəyyən etməklə, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qanunsuz məhdudlaşdırılması hallarından onun müdafiəsi, hər bir cinayət təqibinin qanuniliyini və əsaslılığını müəyyən edir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiyaya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 9.1 və 12.1-ci maddələri).

Göstərilənlərə əsasən, qanunverici məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından cinayət prosesinin iştirakçıları, habelə həmin Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən şikayət vermək hüququnu müəyyən etmişdir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 122.1-ci maddəsi).

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 122.2.3-cü maddəsinə uyğun olaraq, həmin Məcəllənin 449.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş təhqiqatçının, müstəntiqin və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti funksiyasını həyata keçirən məhkəməyə şikayət verilir.

Həmin Məcəllənin 442-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə nəzarəti istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi və ya ibtidai araşdırmanın aparıldığı yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu bir sıra qərarlarında məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı cinayət-prosessual qanunvericiliyin müvafiq normalarını ətraflı təhlil edərək bu institutun mahiyyəti, təyinatı və vəzifələri barədə hüquqi mövqelər formalaşdırmışdır.

Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə dair icraat (442-454-cü maddələr) hüquq və azadlıqların pozulmasına dair məlumatlar olduğu halda cinayət təqibini həyata keçirən (əməliyyat-axtarış, təhqiqat, istintaq, prokurorluq) orqanların vəzifəli şəxslərinin hərəkət və qərarlarının qanuniliyi üzərində məhkəmə nəzarətini işə salır. Məhkəmə nəzarəti icraatında məhkəmə əsasən iki vəzifə icra edir: cinayət təqibi üzrə müvəkkil edilmiş orqanlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən edilən ayrı-ayrı hərəkətlərin və qəbul olunan qərarların qanuniliyinin təmin olunması; cinayət prosesi iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının qorunması (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.2.3-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2009-cu il 5 avqust tarixli Qərarı).

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 137 və 445.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2015-ci il 12 fevral tarixli Qərarında qeyd olunmuşdur ki, məhkəmə nəzarəti insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına qanunsuz müdaxilələrin qarşısını almağa, pozulmuş hüquqların bərpasına xidmət edən məhkəmə fəaliyyətinin müstəqil növüdür. Belə ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanuniliyinin məhkəmələr tərəfindən həll edilməsi məhz Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VII hissəsindən irəli gəlir. Göstərilənlərə əsasən, məhkəmə nəzarəti əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanuniliyi, əsaslılığı, mütənasibliyi, məqsədəməvafiqliyi və təxirəsalınmazlığının yoxlanılması funksiyasını daşıyır.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyində məhkəmə nəzarəti qaydasında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının cinayət prosesinin hər hansı mərhələsi ilə məhdudlaşdıran norma mövcud deyildir.

Məhkəmə nəzarəti, bir qayda olaraq, məhkəməyədək icraat mərhələsində işə düşsə də, cinayət prosesi iştirakçılarının mübahisələndirilməsi mümkün olan prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verilməsi məhkəməyədək icraatla məhdudlaşdırılmamışdır. Belə məhdudlaşdırma pozulmuş hüquqların bərpasına istiqamətlənmiş bu icraat növünün məqsədi və təyinatı ilə uyğunlaşmayaraq, məhkəmə nəzarətinin səmərəliliyini şübhə altına alardı.

Nəzərə alınmalıdır ki, tərəflərin hüquq və mənafelərinə toxunan, mübahisələndirilməsi mümkün olan qərarlar proses iştirakçılarına vaxtında təqdim olunmaya və ya şəxsin hüququnu pozan hərəkətlərə

cinayət mühakimə icraatının son mərhələlərində yol verilə bilər. Nəticədə həmin şəxslərin sonradan, məhkəmə icraatı zamanı tanış olduqları qərarı və ya yol verilmiş hərəkəti mübahisələndirmək imkanı olur.

Həmçinin təqsirləndirilən şəxsin ibtidai araşdırma zamanı psixoloji durumu nəzərə alınaraq, sonradan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verməsi də mümkündür.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinin cinayət prosesinin bu və ya digər mərhələsi ilə məhdudlaşdırılması cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin yoxlanılmasının təmin edilməsi və cinayət prosesi iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından yolverilməzdir.

Əks yanaşma, yəni məhkəməyə müraciət etmək hüququnun əsassız məhdudlaşdırılması və ya nəzərdə tutulmaması son nəticədə Konstitusiyada müdafiəsinə təminat verilən hüquqların bəyanedici xarakter daşdığına dəlalət etmiş olur (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 71.1-ci maddəsinin şərh edilməsi haqqında” 2010-cu il 13 dekabr tarixli Qərarı).

Oxşar mövqe “Məhkəmə hökmü haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 24 dekabr tarixli qərarında ifadə olunmuşdur. Həmin Qərarın 25-ci bəndində göstərilmişdir ki, təqsirləndirilən şəxs məhkəməyədək icraat dövründə verdiyi ifadələrini məhkəmə iclasında dəyişdirdikdə məhkəmə bunun səbəblərini araşdırmalı, o cümlədən müdafiə tərəfi ifadələrin dəyişdirilməsini məhkəməyədək icraatda ifadələrin fiziki və ya psixi zorakılığın təsiri altında alınması ilə əlaqələndirdikdə onu nəzərə almalıdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.1, 449.1.1, 449.1.4, 449.2.1, 449.3.3 və 449.3.4-cü maddələrinin ümumi məzmununa görə, təqsirləndirilən (şübhəli) şəxs və onun müdafiəçisi cinayət prosesini həyata keçirən orqanın, o cümlədən təhqiqatçının (onun səlahiyyətlərini həyata keçirən şəxs) və müstəntiqin prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından, eləcə də işgəncə verilməsi və ya digər amansız rəftar edilməsi daxil olmaqla tutulmuş və həbs edilmiş şəxsin hüquqlarının pozulması barədə şikayətlə məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə müraciət edə bilər. Odur ki, cinayət prosesi tərəflərinin məhkəməyədək icraatda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin ifadəsinin fiziki və ya psixi zorakılığın təsiri ilə alınmasına dair məhkəmədə irəli sürdükləri dəlillərinə qiymət verilərkən bu məsələnin təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi, digər şəxslər tərəfindən məhkəməyədək icraatı aparan orqan qarşısında qaldırılıb-qaldırılmaması, qaldırıldığı halda səlahiyyətli orqan tərəfindən yoxlanılıb-yoxlanılmaması, belə iddialar üzrə araşdırma aparılaraq fiziki və psixi zorakılığın tətbiq edilməsini inkar edən, məsələn, bəraətverici əsaslarla cinayət işinin başlanılmasının rədd edilməsinə dair qərar qəbul edilmişdirsə, təqsirləndirilən şəxs və yaxud onun müdafiəçisinin həmin qərardan məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayət verib-verməməsi, məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəmə tərəfindən baxılan məsələ üzrə hansı qərarın qəbul edildiyi nəzərə alınmalıdır.

Məhkəmə nəzarəti qaydasında qəbul edilən qərarın işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmənin fəaliyyətinə təsir etməsi (müdaxilə etməsi) ilə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, hər iki icraat predmet, məqsəd və vəzifələrinə görə fərqlənərək müstəqil icraat növləri kimi çıxış edirlər.

Belə ki, cinayət işinə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmənin əsas funksiyası ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi çərçivəsində təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittiham üzrə onun təqsirli və ya təqsirsiz olmasının müəyyən edilməsindən ibarətdir.

Məhkəmə nəzarəti funksiyasının həyata keçirilməsinə dair materiallara baxan məhkəmə isə xüsusi icraat qaydasında məhkəməyə müraciət etmiş şəxsin gətirdiyi dəlillər əsasında müvafiq araşdırma nəticəsində təhqiqatçı, müstəntiq və ya ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyini yoxlayır.

Belə ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 212.4.2-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə nəzarəti funksiyalarını həyata keçirən məhkəmə təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokurorun cinayət işinin başlanılmasının rədd edilməsi haqqında qərarını ləğv edir və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun diqqətini Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 207, 209 və 210-cu maddələrinin tələblərinin pozulmasına cəlb etməklə bu tələblərin yerinə yetirilməsinin təmin

edilməsi barədə qərar qəbul edir, yaxud cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında çıxarılmış qərarı dəyişdirilmədən saxlayır.

Cinayət mühakimə icraatında isə məhkəmənin belə bir səlahiyyəti nəzərdə tutulmamışdır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmənin yalnız Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tələblərinin kobud surətdə pozulmasına yol vermiş şəxslər barəsində xüsusi qərarın çıxarılması nəzərdə tutulmuşdur (Məcəllənin 28, 65.5 və 318-ci maddələri).

Göstərilənlərlə yanaşı, məhkəmə baxışı zamanı ibtidai araşdırma mərhələsində hər hansı qanunsuz prosessual hərəkətlər və ya qərarlar barəsində məlumat verildikdə, məhkəmənin cinayət işinin başlanması haqqında qərar qəbul etməsi istisna edilsə də, bu barədə irəli sürülən sübutlar, həm də icraat zamanı əldə edilmiş digər sübutlar cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq araşdırılmalı və qiymətləndirilməlidir. Məhkəmə cinayətin törədilməsi haqqında məlumatda cinayət əlamətlərini müəyyən etdiyi halda isə bütün məlumatları dərhal baxılması üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidir (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 207.6-cı maddəsi).

Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, cinayət işinə mahiyyəti üzrə baxılarkən Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 449.3.1-449.3.7-ci maddələrində sadalanan prosessual hərəkətlərin icrası və ya qərarların qəbulu zamanı hüquq pozuntularına yol verilməsi barədə təqdim edilən dəlillərin yoxlanılması nəticəsindən asılı olaraq, xüsusi qərarın qəbulu, yaxud bütün məlumatların dərhal baxılması üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi xeyli vaxt çəke bilər.

Halbuki, məhkəmə təminatı hüququ bir tərəfdən hər kəsin pozulmuş hüquqlarının və azadlıqlarının bərpası məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, digər tərəfdən isə məhkəmələrin həmin müraciətlərə ağılabatan müddətdə baxmaq və onlara dair ədalətli qərar qəbul edərək, onların vaxtında icra edilməsi vəzifəsini müəyyən edir (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun V.Ozerovun şikayəti üzrə 2011-ci il 15 aprel, C.İsmayılzadənin şikayəti üzrə 2014-cü il 6 iyun və “Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 231.4-cü maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2014-cü il 4 iyul tarixli Qərarları).

Odur ki, cinayət təqibi üzrə müvəkkil edilmiş orqanların ayrı-ayrı prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyinin, pozulmuş hüquqların tez vaxtda bərpasının təmin edilməsi məqsədilə məhkəmə nəzarəti qaydasında icraatın prosessual müddətlərinin qısa olmasını nəzərə alaraq belə şikayətlərə xüsusi icraat qaydasında baxılması labüd hesab edilməlidir.

Habelə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual qərarının qanuniliyi və əsaslılığı üzərində məhkəmə nəzarəti nəticəsində məhkəmənin qəbul etdiyi qərar ilə cinayət təqibi üzrə mühüm əhəmiyyət kəsb edən faktlar müəyyən edildikdə müvafiq cinayət təqibi üzrə məhkəmənin hökm və ya qərarının yeni açılmış hallar üzrə araşdırma nəticəsində ləğv olunması da mümkündür.

Belə ki, cinayət işi, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraatın materialları və ya xüsusi ittiham qaydasında şikayət üzrə icraat zamanı təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və ya hakimnin məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökm və ya qərarı ilə müəyyən edilmiş sui-istifadələrinin düzgün olmayan (səhv) hökm və ya qərarın çıxarılmasına səbəb olması məhkəmənin hökm və ya qərarlarına yeni açılmış hallar üzrə baxılması üçün əsasdır (Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 461.0.2-ci maddəsi).

Prosessual qərarların preyudisial əhəmiyyəti ilə bağlı isə qeyd edilməlidir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsinə görə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, şəxsin cinayət təqibini istisna edən qərarlardan başqa, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının çıxarılması ilə əlaqədar məcburi qüvvəyə malik deyildir. Həmin Məcəllənin 141.1.3-cü maddəsinə əsasən, məhkəmə üçün preyudisial qaydada məcburi qüvvəyə malik qərarla müəyyən edilmiş hallar cinayət təqibi üzrə icraatın materiallarından istifadə edilmədən sübut edilmiş hesab olunur.

Preyudisiya, daha əvvəl baxılan iş üzrə sübut etmə predmetinə aid olan və qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmü ilə müəyyənləşdirilən halların bir daha sübuta yetirilməsi zərurətindən azad

olunmanı nəzərdə tutur. Qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə hökmünün preyudisiallığı, həmin hökmün çıxarıldığı şəxslərin dairəsi ilə məhdudlaşır (Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 142-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 8 yanvar tarixli Qərarı).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, cinayət mühakimə icraatı və məhkəmə nəzarəti icraatı müstəqil icraat növləri kimi çıxış edərək, tərəflərin və sübut etmə predmetlərinin fərqli olması ilə səciyyələnir.

Göstərilənlərə əsasən, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərinin və ya qərarlarının qanuniliyi üzərində məhkəmə nəzarəti nəticəsində qəbul olunan qərar digər cinayət işi və ya cinayət təqibi ilə bağlı material üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar məcburi qüvvəyə malik deyildir. Həmin –qərar yalnız eyni hallar üzrə təkrarən məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini istisna edir. Bununla bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu öz hüquqi mövqeyini “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 453.10-cu maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 31 avqust tarixli Qərarında da ifadə etmişdir.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 90.9 və 91.7-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 14 oktyabr tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, qanunverici, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi əsaslarını və qaydasını müəyyən edərək işin qanuni, əsaslı və ədalətli həlli naminə cinayət prosesinin bütün mərhələlərində tələb olunan qaydalara riayət olunmasını təmin edən mexanizm nəzərdə tutmuşdur. Burada məqsəd cinayət hadisəsinə dair bütün halların müəyyən edilməsindən, onların düzgün hüquqi qiymətləndirilməsindən, cəmiyyətə və ayrı-ayrı şəxslərə dəymiş zərərin və şəxsin təqsirinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. Buna isə aidlik, mümkünlük və etibarlılıq şərtlərinə cavab verən sübutların yoxlanılması və dəyərləndirilməsi əsasında nail olunur. Yalnız belə halda məhkəmə, təqsirləndirilən şəxsin törədilməsində ittiham olunduğu əməlin həqiqətən baş verib-verməməsini, əməlin cinayət olub-olmamasını, təqsirləndirilən şəxs tərəfindən törədilib-törədilməməsini və cinayət qanununun hansı norması ilə nəzərdə tutulmasını müəyyən edə bilər.

Konstitusiyasının 129-cu maddəsinə uyğun olaraq, məhkəmənin qəbul etdiyi qərar qanuna və sübutlara əsaslanmalıdır.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 145.1-ci maddəsinə əsasən, hər bir sübut mənsubiyyəti, mümkünlüyü, mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir.

Hüquq ədəbiyyatında sübutun mənsubiyyəti onunla cinayət mühakimə icraatında araşdırma predmeti olmuş fakt arasındakı məntiqi əlaqənin mövcud olmasını şərtləndirir. Sübutun mümkünlüyü onun bir sıra digər xüsusiyyətlərinə (həqiqiliyinə, yaranma mənbəyinə, əldə edilmə hallarına) dair şübhələrin olmamasını nəzərdə tutur. Mənsubiyyət meyarı sübutun məzmununa yönəlsə, sübutun mümkünlüyü meyarı daha çox prosessual formaya yönəlmiş tələb kimi çıxış edir. İstər əldə edilməsi, istər rəsmiləşdirilməsi və ya təqdim edilməsi zamanı ciddi pozuntulara yol verilmiş sübut artıq mümkünlük tələbinə cavab verən hesab oluna bilməz. Sübutun mötəbərliyi isə daha çox onun həqiqətə uyğunluğu kimi izah olunur.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 145.2-ci maddəsinə əsasən, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə sübutları qiymətləndirirlər.

Odur ki, cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəmə sübutların mənsubiyyəti, mümkünlüyü və mötəbərliyinin qiymətləndirilməsində daxili inamına görə qərar qəbul edir.

Həmçinin məhkəmə nəzarəti qaydasında işə baxan məhkəmə tərəfindən cinayət mühakimə icraatı qaydasında müvafiq işə baxan məhkəmənin bu barədə məlumatlandırılması məqsədmüvafiqdir.

Cinayət mühakimə icraatı qaydasında işə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmə də daxili inamının formalaşmasında cinayət təqibi orqanlarının hər hansı hərəkət və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında verilmiş şikayət səbəbindən şübhə yaranarsa, ağlabatan müddət çərçivəsində məhkəmə baxışını təxirə salmaqda haqlıdır.

Qeyd olunanlara əsasən Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından məhkəmə nəzarəti cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəməyədək icraat mərhələsi ilə məhdudlaşmayaraq, cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxılması Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442-454-ci maddələri üzrə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsini istisna etmir;

- məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat və cinayət mühakimə icraatı fərqli və müstəqil icraat növləri olduğundan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayətin verilməsi müvafiq cinayət mühakimə icraatına müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilməz.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından məhkəmə nəzarəti cinayət mühakimə icraatı üzrə məhkəməyədək icraat mərhələsi ilə məhdudlaşmayaraq, cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxılması Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442-454-ci maddələri üzrə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəməyə şikayət verilməsini istisna etmir.

2. Məhkəmə nəzarəti qaydasında icraat və cinayət mühakimə icraatı fərqli və müstəqil icraat növləri olduğundan cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosessual hərəkətlərindən və ya qərarlarından məhkəmə nəzarəti qaydasında şikayətin verilməsi müvafiq cinayət mühakimə icraatına müdaxilə kimi qiymətləndirilə bilməz.

3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

4. Qərar rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsinin I hissəsi və 71-ci maddəsi baxımından Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 442, 443, 444, 445, 447 və 449-cu maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunmasına dair 25 iyun 2024-cü il tarixli Qərarından hakim İ.Nəcəfovun (“Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 64-cü maddəsinə əsasən)

Xüsusi rəyi

27 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenum qərarına hörmətlə yanaşaraq, qərardakı bəzi mühakimələrə öz mövqeyimi bildirməyi vacib sayıram.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin müraciətində qeyd olunmuşdur ki, Astara Rayon Polis Şöbəsində İ.Hüseynovun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.3-cü maddəsi ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işinin istintaqının aparıldığı dövrdə onun müdafiəçisi A.Abbasov şikayət ərizəsi ilə Astara Rayon Prokurorluğuna müraciət edərək İ.Hüseynovun Astara RPŞ-də zorakılığa məruz qaldığını, habelə ona qarşı qeyri-qanuni əməllər törədildiyini bildirib və bu əməllərə yol vermiş şəxslər barəsində qanuni tədbirlərin görülməsini xahiş etmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunun müstəntiqinin 21 sentyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə vəkilin şikayəti üzrə cinayət işinin başlanması rədd edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 2 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə Astara Rayon Prokurorluğunun 21.09.2023-cü il tarixli qərarından müdafiəçi tərəfindən verilmiş şikayət təmin edilməmiş, prokurorluğun həmin qərarı qanuni hesab edilmişdir.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 28 noyabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə müdafiəçinin apellyasiya şikayəti təmin edilərək, birinci instansiya məhkəməsinin 02.11.2023-cü il tarixli və bununla bağlı Astara rayon prokurorluğunun 21.09.2023-cü il tarixli qərarı ləğv edilmiş və material yenidən araşdırması üçün Astara Rayon Prokuroruna göndərilmişdir. Birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələri bu qərarı qəbul etdiyi vaxt, yəni 23.09.2023-cü il tarixdə cinayət işi artıq baxılması üçün Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Astara Rayon Prokurorluğunun 18 dekabr 2023-cü il tarixli qərarı ilə həmin şikayət üzrə cinayət işinin başlanması yenidən rədd edilmişdir.

Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarı ilə müdafiəçinin Astara Rayon Prokurorluğunun həmin qərarından verdiyi şikayəti təmin edilməmişdir.

Müdafiəçi apellyasiya şikayəti verərək Astara Rayon Məhkəməsinin 25 aprel 2024-cü il tarixli qərarının ləğv edilməsini və məhkəmə nəzarəti qaydasında verdiyi şikayətin təmin edilməsini məhkəmə kollegiyasından xahiş etmişdir.

Apellyasiya baxışı zamanı müəyyən edilmişdir ki, Astara Rayon Prokurorluğunun cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi barədə 21 sentyabr 2023-cü il tarixli qərarından məhkəməyə şikayət verilən vaxt cinayət işi Astara Rayon Polis Şöbəsinin istintaq bölməsinin icraatında olmuş, materiala məhkəmə nəzarəti qaydasında məhkəmələrdə baxıldığı vaxt, yəni 23 sentyabr 2023-cü il tarixində isə cinayət işi mahiyyəti üzrə baxılması üçün Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Müraciətdən və Konstitusiyaya Məhkəməsinin 21.06.2024-cü il tarixində keçirilən Plenumunda iştirak edən Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin nümayəndəsi E.Xasməmmədovun çıxışından görünür ki, nəinki ibtidai araşdırma mərhələsində qəbul edilmiş prosessual qərar və hərəkətlərdən, eləcə də, cinayət mühakimə icraatı zamanı da həmin qərar və hərəkətlərdən verilən şikayət və vəsatətlərə məhkəmə nəzarəti qaydasında baxılıb, qərar qəbul edilməsi də zəruridir.

Hər bir dövlətin, cəmiyyətin inkişafı nəinki onun qanunlarının kamilliyindən, eləcə də, o qanunlara vətəndaşlar və hüquqi şəxslər tərəfindən dönmədən və dürüst əməl edilməsindən asılıdır.

Buna da yalnız o halda nail olmaq olar ki, qanunların icrası üzərində güclü nəzarət olsun.

“Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun 92-ci maddəsinə əsasən normativ hüquqi aktların icrasına nəzarət və yoxlanılması normayaratma orqanları (vəzifəli şəxslər) və müvafiq normativ hüquqi aktlarla nəzərdə tutulmuş xüsusi orqanlar (şəxslər) tərəfindən həyata keçirilir.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 54-cü maddəsinə əsasən, prokuror inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat zamanı baş vermiş qanun pozuntusunu aradan qaldırmaq üçün vaxtında tədbirlər görür və inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın aparılmasında Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və qanunlarının tətbiqinə və icrasına prokuror nəzarətini həyata keçirir.

Məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsinə dair ümumi müddəalar isə Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 442-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Həmin maddəyə əsasən, vəsatət, təqdimat və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın prosesual hərəkətlərinə və ya qərarlarına dair şikayətlərə məhkəmə nəzarəti istintaq hərəkətlərinin məcburi aparıldığı, prosesual məcburiyyət tədbirinin tətbiq edildiyi, əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirildiyi və ya ibtidai araşdırmanın aparıldığı yer üzrə səlahiyyəti daxilində müvafiq birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilir.

Müraciətdən görünür ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4-cü maddəsi ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işi baxılması üçün 23.09.2023-cü il tarixində Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilmişdir.

Belə hesab edirik ki, təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisinin şikayəti üzrə apellyasiya məhkəməsinin yeni qərarı baxılması üçün Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsinə göndərilməlidir.

Ona görə ki:

1) Müraciətə qoşulan sənədlərdən görünür ki, təqsirləndirilən şəxs ona qarşı edilən qeyri-qanuni zorakılıqdan sonra cinayət törətməsini etiraf etmişdir. Hər iki hüquqi fakt, “zorakılıq və etiraf” vahid niyyətlə bir-biri ilə bağlıdır.

2) Lənkəran Ağır Cinayətlər Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsidir. Həmçinin, şərait və ictimai mühitə görə Astara rayon məhkəməsindən daha müstəqildir. Çünki o bölgə məhkəməsidir.

3) Cinayət Prosesual Məcəlləsində belə bir hərəkətin, yəni apellyasiya məhkəməsinin ikinci dəfədən sonra qərarının icrasını başqa məhkəməyə göndərilməsinə qadağan edən norma yoxdur.

4) Təqsirləndirilən şəxsə istinad edilən cinayətin onun tərəfindən törədilib törədilməməsi faktının sübut edilməsi prosesində bu halın cinayət mühakimə icraatında aparılması qaçılmazdır, zəruridir.

Çünki təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi müdafiə etdiyi şəxsin hüquqlarının təmin etmək üçün CPM-in 92.9.6-cı maddəsinə əsasən etiraz etmək və vəsatətlər vermək hüququndan dəfələrlə istifadə edə bilər. Məhkəmələr cinayət işlərinə və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallara məhkəmə iclaslarında yalnız bu Məcəlləyə müvafiq surətdə müəyyən edilmiş hüquqi prosedurlara uyğun faktlar əsasında, qərəzsiz və ədalətlə baxmalıdırlar. (CPM 28.1-ci mad). Hakimlər cinayət işlərini və ya cinayət təqibi ilə bağlı digər materialları məhkəmə iclasında cinayət prosesi tərəflərinin təqdim etdikləri sübutların tədqiqinə əsaslanan öz daxili inamı və hüquq düşüncəsi ilə həll edirlər. (CPM 24.3-cü mad).

Respublikamızın CPM-si struktur quruluşuna, bir prosesual hərəkətin, bir-neçə hərəkətdən sonra həyata keçirilməsinin mümkünlüyünü, mürəkkəbliyini, tətbiqində çətinliklərlə üzləşilməsini, həddindən artıq əlavələr və düzəlişlərə məruz qalmasını nəzərə alaraq CPM-si yenidən tərtib və qəbul edilməlidir.

Yeni CPM-si qəbul edilənədək CPM-nin 52-ci fəslində rəyə müvafiq əlavə və ya düzəlişlər aparılmalıdır.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

“Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair

27 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev (məruzəçi-hakim), Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin,

sorğuverən orqanın nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının Qanunvericilik və hüquq siyasəti şöbəsinin Hüquq siyasəti məsələləri sektorunun müdiri Rüstəm Qasimov və həmin şöbənin Qanunvericiliyin inkişafı sektorunun müdiri Araz Poladovun,

cavabverən orqanın nümayəndəsi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının rəhbəri Fərid Hacıyevin,

ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Nəsim Şükürovun iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sorğusu əsasında konstitusiyaya məhkəmə icraatı qaydasında “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərarının və bu Qərar əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılmasının və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim Ceyhun Qaracayevin məruzəsini, tərəflərin nümayəndələrinin çıxışlarını və ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu ilə müraciət edərək “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli 1174-VIQR nömrəli Qərarı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılmasının və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə uyğunluğuna dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin mövqeyinin öyrənilməsinə zəruri hesab etmişdir.

Sorğuda göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatlarının 105 səs çoxluğu ilə qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin

edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərara əsasən Azərbaycan Respublikasının Prezidentindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə uyğun olaraq buraxılması və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi xahiş edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Qərarında qeyd olunmuşdur ki, həm parlament seçkilərinin, həm də ölkədə keçiriləcək bir sıra mötəbər beynəlxalq tədbirlərin eyni zaman kəsiyinə təsadüf etməsi nəzərə alınaraq seçkilərin seçki qanunvericiliyinin tələblərinə uyğun keçirilməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü və 95-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələrinin tam icra edə bilməsinin, o cümlədən həmin dövrdə normayaratma fəaliyyətinin fasiləsizliyinin təmin edilməsi üçün növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sorğusunda qaldırılan məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bəzi normalarının nəzərdən keçirilməsini vacib hesab edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 81-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasında qanunvericilik hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 82-ci maddəsinə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 125 deputatdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müəyyən etdiyi ümumi qaydaların, habelə həll etdiyi məsələlərin dairəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü və 95-ci maddələrində təsbit edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin eyni çağırışı bir il ərzində iki dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə etimadsızlıq göstərdikdə və ya Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı İdarə Heyətinin kollegial fəaliyyəti üçün zəruri olan sayda üzvlüyə namizədləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən iki dəfə təqdim edildikdən sonra, qanunla müəyyən edilmiş müddətdə təyin etmədikdə, habelə bu Konstitusiyanın 94-cü və 95-ci maddələrində, 96-cı maddəsinin II, III, IV və V hissələrində, 97-ci maddəsində göstərilən vəzifələrini aradan qaldırıla bilməyən səbəblər üzündən icra etmədikdə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisini buraxır.

Növbədənənar seçkilərdə seçilən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin çağırışının səlahiyyət müddəti beş ildən az ola bilər. Bu halda Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbəti seçkilər növbədənənar seçkilərdə seçilən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin çağırışının səlahiyyət müddətinin beşinci ilinin noyabr ayının birinci bazar günü keçirilir.

Qeyd edilməlidir ki, hakimiyyətin bölünməsi prinsipinə əsasən ölkədə qanunvericilik fəaliyyətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi xalq hakimiyyətinin təzahürü olmaqla ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında sərbəst, gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə təşkil olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında göstərmişdir ki, müasir demokratik cəmiyyət üçün parlamentin fəallığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qabaqcıl və mütərəqqi hüquqi aktların qəbul edilməsi ölkədə ictimai münasibətlərin ədalət və hüququn aliliyi əsasında tənzimlənməsini təmin edir.

Məlum olduğu kimi, 2024-cü ilin noyabr ayında öz kütləvililiyi və əhəmiyyəti ilə seçilən mötəbər beynəlxalq tədbirlərdən olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyası (COP29), Kioto Protokolunun Tərəflər Görüşünün 19-cu sessiyası və Paris Sazişinin Tərəflər Görüşünün 6-cı sessiyası Azərbaycan Respublikasında keçiriləcəkdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərarında qeyd olunur ki, ölkədə gözlənilən beynəlxalq tədbirlər zamanı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü və 95-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifələrini tam icra edə bilməsinin və həmin dövrdə normayaratma fəaliyyətinin fasiləsizliyinin təmin edilməsinin məqsədmüvafiqliyi nəzərə alınaraq növbədənənar parlament seçkilərinin keçirilməsi zəruridir.

Nəzərə alınmalıdır ki, seçkilər vətəndaşların iradəsini ifadə etməsinin əvəzsiz hüquqi vasitəsi kimi çıxış etməklə, seçkidə iştirakın əlçatanlığının təmin edilməsi, namizədlərin seçicilərlə təmasının, öz siyasi platformalarını təqdim etmələri məqsədilə zəruri və əlverişli şəraitin yaradılması baxımından dövlət üçün müvafiq öhdəlik yaradır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 56-cı maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dövlət orqanlarına seçmək və seçilmək, habelə referendumda iştirak etmək hüququ vardır.

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin Preambulasında qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət hakimiyyətinin əsasını Azərbaycan xalqının iradəsi təşkil edir. Azərbaycan xalqının iradəsi ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə azad və mütəmadi keçirilən seçkilərdə, habelə ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə keçirilən ümumxalq səsverməsində — referendumda öz təzahürünü tapır. Azərbaycan dövləti Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının iradəsinin azad ifadə edilməsinə seçki hüququnun prinsip və normalarının müdafiə edilməsi yolu ilə təminat verir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun adı çəkilən 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə ona verilmiş səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyətini obyektiv qiymətləndirməklə öz işini davam etdirib-etdirməməsinin mümkünlüyünə dair qərar qəbul edə bilər.

Həmin Qərada həmçinin göstərilir ki, deputatların mütləq əksəriyyətinin parlamentin öz səlahiyyətlərini artıq həyata keçirə bilməməsi barədə qəti mövqeyinin formalaşması Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması üçün Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsası yaradır.

Hazırkı halda da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının mütləq əksəriyyətinin mövqeyi ondan ibarətdir ki, ölkədə beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı aparılacaq işlər Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin seçki qanunvericiliyinə uyğun keçirilməsinə və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü və 95-ci maddələrində göstərilmiş səlahiyyətlərinin tam icra edilməsinə maneə törədəcəkdir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əvvəlki Qərarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyə əsasən hesab edir ki, “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli Qərarı və bu Qərar əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə uyğundur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu həmçinin qeyd edir ki, “Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2019-cu il 2 dekabr tarixli Qərarının Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2019-cu il 4 dekabr tarixli Qərarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyə uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin yeni çağırışı fəaliyyətə başlayanadək müstəsna olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 111 və 112-ci maddələrində, 95-ci maddəsinin I hissəsinin 16-cı və 17-ci bəndlərində nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərin, habelə beynəlxalq təşkilatlarda təmsilçilik funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün VI çağırış Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin müvafiq səlahiyyətlərinin saxlanılması zəruridir.

Göstərilənlərə əsasən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

- “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli 1174-VIQR nömrəli Qərarı və bu Qərar əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə uyğun hesab edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin III hissəsinin 1-ci bəndini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 52, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə müraciət edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 2024-cü il 21 iyun tarixli 1174-VIQR nömrəli Qərarı və bu Qərar əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin buraxılması və növbədənənar seçkilərin təyin edilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 98¹-ci maddəsinə uyğun hesab edilsin.

2. Qərar elan edildiyi andan qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair

28 iyun 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Humay Əfəndiyeva, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze (məruzəçi-hakim), İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Bakı şəhəri Sabunçu Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.Qvaladzenin məruzəsini, maraqlı subyektlər Bakı şəhəri Sabunçu Rayon Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor Ş.Səmədovanın rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Bakı şəhəri Sabunçu Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müraciət edərək Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət Məcəlləsi) 99-6.4-cü maddəsinin həmin Məcəllənin 96-6.2 və 96-6.3-cü maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, məhkəmənin icraatında olan “Əkbər 2022” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin (bundan sonra – “Əkbər 2022” MMC) Cinayət Məcəlləsinin 308.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə dair cinayət işi üzrə həmin hüquqi şəxsin hər hansı daşınar və ya daşınmaz əmlakının, o cümlədən bank hesabında vəsaitinin olmadığı müəyyən edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 99-6.2-ci maddəsinə görə isə cinayət-hüquqi tədbir kimi nəzərdə tutulan cərimə həmin Məcəllənin 99-6.3, 99-6.4 və 99-8.3-cü maddələrində göstərilən hallar və hüquqi şəxsin maliyyə-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alınmaqla müəyyən olunur.

Məcəllənin 99-6.3-cü maddəsində cinayətin təsnifatından asılı olaraq hüquqi şəxslərə cərimə növündə təyin edilən cinayət-hüquqi tədbirin hədləri göstərilmiş, 99-6.4-cü maddəsi ilə isə hüquqi şəxsə tətbiq edilən cərimənin onun əmlakının dəyərini yarımından çox hissəsini təşkil edə bilməməsi təsbit edilmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, əmlakı olmayan hüquqi şəxsə münasibətdə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsində qeyri-müəyyənlik yaranmışdır.

Belə ki, cinayət qanunvericiliyinin tələblərinə görə, hüquqi şəxsə əsas cinayət-hüquqi tədbir kimi cərimə və hüquqi şəxsi ləğv etmə tətbiq edilir. Lakin hüquqi şəxsi ləğv etmə Cinayət Məcəlləsinin 99-8.2-ci maddəsinə əsasən, həmin hüquqi şəxs mütəmadi olaraq cinayətlərin törədilməsində və ya cinayətin izlərinin, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın gizlədilməsində istifadə edildikdə və ya onun əmlakının yarısından çox hissəsi bu Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsinə əsasən müsadirə edilməli əmlakdan ibarət olduqda tətbiq olunur.

Beləliklə, müraciətdən göründüyü kimi, məhkəmənin icraatında olan iş üzrə hüquqi şəxs barəsində yeganə tətbiq edilməli olan cinayət-hüquqi tədbir cərimədir. Məhkəmənin qənaətinə görə, məsuliyyətə cəlb edilən hüquqi şəxsin əmlakı olmadığı halda ona münasibətdə cərimənin tətbiq edilməsi Cinayət Məcəlləsinin 99-6.4-cü maddəsinin tələblərinin pozulması ilə nəticələnə bilər.

Müraciətlə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin yeni institut olmasını nəzərə alaraq, ilk növbədə, qeyd edir ki, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsi hüquqi şəxslərin maraqları üçün fiziki şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlərin sayının və miqyasının artması ilə əlaqədar olub, cəmiyyətdə korrupsiya, mütəşəkkil cinayətkarlıq, pul vəsaitlərinin yuyulması hallarının qarşısının alınmasına xidmət edir.

Buna görə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasında, Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında”, “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Konvensiyalarında, habelə digər beynəlxalq-hüquqi aktlarda Tərəf Dövlətlərin hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqinin milli qanunvericiliyə daxil edilməli olduğu müəyyən olunmuşdur.

Belə ki, Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının 19-cu maddəsinin 2-ci bəndi hüquqi şəxslərə qarşı maliyyə sanksiyalarının tətbiq edilməsinin məcburi olduğunu göstərir. Həmin bəndə əsasən, hər bir Tərəf təmin edir ki, məsuliyyətə cəlb edilmiş hüquqi şəxslər barəsində səmərəli, mütənasib və çəkindirici cinayət və ya qeyri-cinayət xarakterli sanksiyalar, o cümlədən maliyyə sanksiyaları tətbiq edilsin.

Konvensiyanın izahlı hesabatında da göstərilmişdir ki, 2-ci bənd Razılığa gələn Tərəfləri korrupsiya cinayətinə görə məsuliyyətə cəlb olunan hüquqi şəxslərə müəyyən səviyyədə pul sanksiyalarının tətbiq edilməsinin mümkünlüyünü təmin etməyə məcbur edir.

Azərbaycan Respublikası həmin beynəlxalq aktlara qoşularaq, cinayət qanunvericiliyində hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqini nəzərdə tutmuş və belə tədbirlər Cinayət Məcəlləsinin 15-2-ci fəslinə daxil edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, cinayət qanunvericiliyi cinayətin yeganə subyekti kimi fiziki şəxsləri tanıdığından, yalnız bu şəxslər tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə cinayət törədildikdə hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması mümkündür. Bu səbəbdəndir ki, Cinayət Məcəlləsində hüquqi şəxs cinayətin subyekti kimi deyil, cinayət məsuliyyətinin subyekti kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Qanunverici hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilə bilməsini istisnasız olaraq Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1-ci maddəsində göstərilən fiziki şəxslərin törətdiyi cinayətlərlə əlaqələndirmişdir. Həmin maddənin tələblərinə əsasən, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlər onun xeyrinə və ya maraqlarının qorunması üçün aşağıdakı fiziki şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlərə görə tətbiq edilir:

- hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- hüquqi şəxsin adından qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- hüquqi şəxsin fəaliyyətinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- yuxarıda göstərilən vəzifəli şəxslər tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməməsi nəticəsində hüquqi şəxsin işçisi.

Maddədə göstərilən səlahiyyətlərin üçü hüquqi şəxsin yalnız vəzifəli şəxsinə məxsus ola bilər və hüquq nəzəriyyəsində, məhkəmə təcrübəsində belə vəzifəli şəxslər sırasına hüquqi şəxsin təkbəşinə rəhbəri (direktor, müdir, sədr və s.), kollegial rəhbər orqanın üzvləri (direktorlar şurasının üzvləri, nəzarət-təftiş komissiyalarının üzvləri və s.), hüquqi şəxsin digər rəhbər işçiləri (direktor müavini, baş

mühəndis və s.) aid edilmişdir. Hüquqi şəxsin vəzifəli şəxsi yuxarıda göstərilən səlahiyyətlərin birini və ya bir neçəsini eyni zamanda həyata keçirə bilər.

Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1.4-cü maddəsinə əsasən, hüquqi şəxsin xeyrinə və onun maraqlarının qorunması üçün cinayət əməlini törədən fiziki şəxslər vəzifəli şəxs olmaya da bilər. Belə ki, bu maddəyə görə hüquqi şəxsin hər hansı işçisi Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1.1 – 99-4.1.3-cü maddələrində göstərilən vəzifəli şəxslər tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməməsindən istifadə edərək hüquqi şəxsin xeyrinə cinayət qanunvericiliyində göstərilmiş cinayəti törətdikdə hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin mühüm əlaməti cinayətin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqları naminə törədilməsidir. Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1-ci maddəsinin mahiyyətinə uyğun olaraq, hüquqi şəxsin rəhbərinin qərarı hüquqi şəxsin qərarı kimi dəyərləndirilməli, çünki bu qərar sadəcə hüquqi şəxsin adından deyil, həm də onun xeyrinə və ya maraqları naminə qəbul edilmişdir. Əgər cinayət hüquqi şəxsin maraqları üçün törədilməyibsə, bu, hüquqi şəxsin deyil, məhz fiziki şəxsin törətdiyi cinayət kimi qəbul olunmalı və buna görə yalnız o, cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər.

Hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi siyahısı Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində verilmiş cinayətlərin törədilməsi halında mümkündür (Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsi).

Beləliklə, yalnız aşağıdakı şərtlərin mövcud olduğu halda hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirin tətbiq edilməsi mümkün hesab edilə bilər:

- cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlər üzrə törədildikdə;

- cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin 99-4.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş fiziki şəxslər tərəfindən törədildikdə;

- cinayət əməli hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün törədildikdə.

Cinayət Məcəlləsinin 99-4.2-ci maddəsinə görə, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi həmin əməli törətmiş və ya onun törədilməsində hər hansı bir şəkildə iştirak etmiş fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətini istisna etmir. Maddənin tələblərinə uyğun olaraq, hüquqi şəxsə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiqi fiziki şəxsin cinayət əməlinin törədilməsindəki rolundan – təşkilatçı, təhrikçi, icraçı və s. (hər hansı bir şəkildə iştirakından) asılı olmayaraq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına təsir etmir.

Belə ki, fiziki və hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin muxtariyyəti prinsipinə (*principle of autonomus liability*) əsasən, fiziki şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsi hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını istisna etmir. Bu prinsip əyani olaraq öz əksini Cinayət Məcəlləsinin 99-4.3-cü maddəsində göstərmişdir. Həmin maddəyə görə, cinayətin bilavasitə icraçısı olan fiziki şəxs barəsində qanunla müəyyən olunmuş hallarda cinayət təqibinə xitam verilməsi hüquqi şəxsə qarşı cinayət-hüquqi tədbirinin tətbiqinə mane olmur.

Fiziki şəxs barəsində cinayət təqibinə xitam verilməsinin əsasları və nəticələri isə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra – Cinayət-Prosessual Məcəllə) 487-6.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, fiziki şəxs barəsində cinayət işinə bu Məcəllənin 39.1.5-ci maddəsində (şəxs əməli törətdikdən sonra öldükdə); 39.1.10-cu maddəsində (şəxs əməli anlaşıq vəziyyətdə törətdikdə); 39.1.11-ci maddəsində (şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar olduqda); 39.1.12-ci maddəsində (amnistiya aktına əsasən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilməli olduqda) nəzərdə tutulmuş hallarda xitam verildikdə, müstəntiq hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə işin məhkəməyə göndərilməsi haqqında qərar qəbul edilir.

Bununla belə, qanunvericilik müəyyən edir ki, hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün cinayət törətmiş fiziki şəxs Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad edildikdə, hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilməz (Cinayət Məcəlləsinin 99-9-cu maddəsi).

Burada həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 99-9-cu maddəsində göstərilməyə də, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 487-6.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, fiziki şəxs barəsində cinayət işinə bəraətverici və həmin maddədə göstərilən digər əsaslarla xitam verildikdə hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edilir.

Göstərməlidir ki, bir sıra ölkələrdə hüquqi şəxslərə tətbiq olunan sanksiyaların heç də hamısı cinayət cəzası kimi nəzərdə tutulmur, onların bir qismi qanunverici tərəfindən hüquqi şəxslərə münasibətdə tətbiq olunan digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər - təhlükəsizlik tədbirləri, müdafiə tədbirləri, hüquqi şəxsin məhkum edilməsinin nəticələri, təmin tədbirləri və s. olaraq qəbul edilir.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində də hüquqi şəxslərə qarşı tətbiq edilə bilən cinayət-hüquqi tədbirlər (sanksiyalar) məhkəmə qərarı ilə tətbiq olunmaqla cinayət-hüquqi təsiri tədbirləri sisteminə daxil olsa da cəza hesab olunmurlar.

Həmçinin fiziki şəxslərdən fərqli olaraq, hüquqi şəxslər barəsində tətbiq olunan cinayət-hüquqi tədbirlər Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmamışdır. Həmin Məcəllənin Ümumi hissəsinin 99-5-ci maddəsi ilə hüquqi şəxslərə tətbiq edilə bilən cinayət-hüquqi tədbirlərə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- cərimə;
- xüsusi müsadirə;
- hüquqi şəxsin müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə;
- hüquqi şəxsi ləğv etmə.

Cinayət qanunvericiliyi hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirləri əsas və əlavə tədbirlərə bölərək, onlardan hüquqi şəxsi ləğv etmə cinayət-hüquqi tədbirini yalnız əsas, cəriməni əsas və əlavə, hüquqi şəxsi müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə və xüsusi müsadirəni isə yalnız əlavə cinayət-hüquqi tədbirlərə aid etmişdir (Cinayət Məcəlləsinin 99-5.3-cü maddəsi). Müvafiq olaraq, hüquqi şəxsi ləğv etmə cinayət-hüquqi tədbir yalnız müstəqil, digər tədbirlərə əlavə edilmədən, cərimə əsas tədbir kimi müstəqil və ya hüquqi şəxsi ləğv etmə tədbirinə əlavə edilməklə, xüsusi müsadirə və hüquqi şəxsi müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cinayət-hüquqi tədbirlər isə əsas tədbirlərə - hüquqi şəxsi ləğv etmə və cəriməyə əlavə edilməklə tətbiq olunur.

Müraciətdə göstərilən iş üzrə hüquqi şəxs barəsində yalnız cərimənin tətbiq edilməli olduğunu nəzərə alaraq qeyd edilməlidir ki, cinayət-hüquqi tədbir qismində cərimə cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş hallarda və məbləğdə məhkəmə tərəfindən təyin edilən və dövlət nəfinə keçirilən məcburi pul tutulmasından ibarətdir (Cinayət Məcəlləsinin 99-6.1-ci maddəsi).

Cərimə əsas cinayət-hüquqi tədbir qismində Cinayət Məcəlləsinin 99-4.5-ci maddəsində sadalanan cinayətlərin hər hansı birinə və ya bir neçəsinə görə təyin edilə bilər.

Əlavə cinayət-hüquqi tədbir qismində isə cərimə yalnız hüquqi şəxsə ləğv etmə cinayət-hüquqi tədbir tətbiq edildikdə mütləq təyin edilməlidir (Cinayət Məcəlləsinin 99-8-ci maddəsi). Bu, qanunun imperativ tələbidir və belə cərimə iki yüz min manat miqdarında müəyyən edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 99-6.2-ci maddəsində cərimənin təyin edildiyi zaman nəzərə alınmalı olan hallar göstərilmiş və bu hallara cinayətin ağırlıq dərəcəsinə görə növü və hüquqi şəxsin əmlakının dəyəri aid edilmişdir.

Cinayət Məcəlləsinin 99-6.3-cü maddəsində təyin oluna biləcək cərimənin cinayətin ağırlıq dərəcəsinə görə (böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlər) yuxarı və aşağı həddi müəyyən olunmuş, həmin Məcəllənin 99-6.4-cü maddəsində isə nəzərdə tutulmuşdur ki, hüquqi şəxsə tətbiq edilən cərimə onun əmlakının dəyərinin yarısından çox hissəsini təşkil edə bilməz.

Həmin hallar və hüquqi şəxsin maliyyə-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alınmaqla cərimə əlli min manatdan iki yüz min manatadək miqdarında və ya cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir misindən beş mislinədək miqdarında müəyyən olunur (Cinayət Məcəlləsinin 99-6.2-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, cərimə məbləğinin iki qaydada – konkret pul məbləği və ya vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) konkret misli miqdarında müəyyən edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Cinayət Məcəlləsinin 99-6.2-ci maddəsinin məzmunu və mahiyyətinə uyğun olaraq hesab edir ki, cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) miqdarı müəyyən edilə bildiyi halda cərimə ziyanın (gəlirin) konkret misli miqdarında, ziyan vurulmadıqda və ya gəlir əldə edilmədikdə, həmçinin belə ziyanın və ya gəlirin miqdarı dəqiq müəyyən edilə bilmədikdə hüquqi şəxs barəsində konkret pul məbləğində təyin edilə bilər.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu əmlakı olmayan hüquqi şəxsə münasibətdə cərimə cinayət-hüquqi tədbirinin hansı qaydada tətbiq edilməsinə dair müraciətdə qaldırılan məsələ ilə bağlı, ilk növbədə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya), Cinayət və Cinayət-Prosessual qanunvericiliyinin bəzi müddələrinin, habelə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bir sıra qərarlarındakı hüquqi mövqelərinin nəzərdən keçirilməsini vacib hesab edir.

Konstitusiyanın 127-ci maddəsinin II hissəsinə görə, hakim işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə əsasən və qanuna müvafiq baxır.

Konstitusiyanın bu normasına əsaslanan Cinayət Məcəlləsinin 4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, bu Məcəllə qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, təqsirə görə məsuliyyət, ədalət və humanizm prinsipinə əsaslanır.

Cinayət Məcəlləsinin qanunçuluq prinsipini nəzərdə tutan 5-ci maddəsinə müvafiq olaraq, əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir.

Qanunçuluq prinsipinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan cəzanın qaçılmazlığı prinsipinə görə, cinayət törətmiş şəxs qanunla müəyyən edilmiş sanksiyalara müvafiq olaraq mütləq cəzalandırılmalıdır. Bu, hüquqpozanlara qarşı sanksiyaların tətbiq ediləcəyinə, onların məsuliyyətə cəlb olunacağına zəmanət verir.

Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, qanunçuluq və cəzanın qaçılmazlığı prinsipi ədalət prinsipinə əsaslanır və bu prinsipə uyğun olaraq cinayət törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən cəza və ya digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər ədalətli olmalıdır, yəni cinayətin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, onun törədilməsi hallarına və cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsin şəxsiyyətinə uyğun olmalıdır (Cinayət Məcəlləsinin 8.1-ci maddəsi).

Qeyd edilməlidir ki, əvvəlki cinayət qanunundan fərqli olaraq qüvvədə olan cinayət qanunu ilə cəza anlayışına bir sıra yeni elementlər daxil edilərək cəzanın cinayətə görə sitəm olması deyil, sosial ədalətin bərpası məqsədinə xidmət etdiyi nəzərdə tutulmuşdur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 64-cü maddəsi və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 8-ci maddəsi baxımından həmin Məcəllənin 18-ci maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 27.1-ci maddəsinə münasibətdə həmin Məcəllənin 234.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2020-ci il 18 sentyabr tarixli Qərarında göstərmişdir ki, ədalətli cəzanın təyin edilməsi, ilk növbədə, cəzanın məqsədinə, yəni sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah edilməsi, həm məhkum, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlərin törədilməsinin qarşısının alınmasına nail olmaq sahəsində mühüm vasitədir.

Ədalət prinsipi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər üçün də keçərlidir.

Əvvəldə də göstərildiyi kimi, Avropa Şurasının “Korrupsiya ilə əlaqədar cinayət məsuliyyəti haqqında” Konvensiyasının 19-cu maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərinə uyğun olaraq, tətbiq edilən cinayət və qeyri-cinayət xarakterli sanksiyalar, o cümlədən maliyyə sanksiyaları səmərəli, mütənasib və çəkindirici olmalıdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsində hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirlər hüquqi şəxsin fəaliyyətini sonlandırmaq deyil, onların fəaliyyətinin qanuna uyğun həyata keçirilməsini təmin etmək, həmin və digər hüquqi şəxsləri hüquq pozuntularından çəkindirmək və yeni pozuntuların qarşısını almaq məqsədini daşıyır.

Məhz məsuliyyətə cəlb olunan hüquqi şəxsin iqtisadi stabilliyi baxımından Cinayət Məcəlləsinin 99-6.4-cü maddəsində müəyyən edilmişdir ki, cərimə hüquqi şəxsin əmlakının dəyərinin yarısından çox hissəsini təşkil edə bilməz və bu hal hüquqi şəxsin maliyyə-iqtisadi vəziyyəti və s. ilə birlikdə cərimə təyin olunarkən nəzərə alınmalıdır.

Qanunun göstərilən tələblərindən irəli gələrək, məhkəmələr cərimə növündə cinayət-hüquqi tədbirin tətbiq edilməsi qənaətinə gələrkən bir sıra halları, o cümlədən məhkəmə aktının icrasına təsir edəcək halları (məsələn, hüquqi şəxsin maliyyə vəziyyətini və s.) mütləq müəyyən etməlidir.

Bu qaydalara riayət edilməməsi cərimə cinayət-hüquqi tədbirini onu ödəyə bilmək qabiliyyətində olmayan hüquqi şəxsin iqtisadi fəaliyyətini sarsıdan mexanizmə çevrilə bilər.

Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin I hissəsinə əsasən, məhkəmənin qəbul etdiyi qərarlar dövlət adından çıxarılır və onların icrası məcburidir.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş hüquqi şəxsin maliyyə-iqtisadi vəziyyəti ilə uyğunlaşmayan və realizəsi mümkün olmayan cinayət-hüquqi tədbirin tətbiqi barədə məhkəmə aktı isə sonda Konstitusiyanın 129-cu maddəsinin I hissəsinin pozulmasına səbəb olmaqla yanaşı Cinayət Məcəlləsinin 41-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cəzanın məqsədlərinə nail olunmasını da mümkünsüz edir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, hazırkı müraciətə səbəb olan işdə olduğu kimi bəzi hallarda hüquqi şəxs barəsində tətbiq oluna biləcək yeganə cinayət-hüquqi tədbir olaraq cərimə çıxış edir. Lakin cinayət-hüquqi məsuliyyətə cəlb edilmiş hüquqi şəxsin hər hansı əmlakı olmadığından, cərimənin tətbiqi barədə məhkəmə qərarının icrası aşkar şəkildə mümkünsüz olur.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, hüquqi şəxslərə münasibətdə tətbiq edilə biləcək sanksiyalarla bağlı qanunvericilik normalarının təkmilləşdirilməsi hüquqi şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması məqsədinə nail olunmasına, ədalət prinsipinin təmin edilməsinə imkan verərdi.

Qanunvericiliyin belə təkmilləşdirilməsi həyata keçirilərkən xarici ölkələrin təcrübəsi də nəzərə alınmalıdır. Belə ki, hüquqi şəxslərə tətbiq olunan sanksiyaların müxtəlifliyi onların məqsədinə daha səmərəli çatmağa imkan verir.

Xarici ölkələrin qanunvericiliyinə nəzər yetirdikdə hüquqi şəxslər barəsində tətbiq edilə bilən sanksiyalar sırasında hökmün dərc edilməsi, sahibkarlıq və ya sair fəaliyyətin həyata keçirilməsinin qadağan edilməsi, dövlət tenderlərində iştirakın qadağan edilməsi, hüquqi şəxsin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması, o cümlədən şöbə (nüməyəndəlik) və ya filialın bağlanması, hüquqi şəxsin fəaliyyətinin müvəqqəti dayandırılması kimi sanksiyalara rast gəlinir (Serbiya, Çexiya, Belçika, Albaniya, İspaniya, Litva və s.).

Qeyd edilməlidir ki, cinayət qanunvericiliyi sahəsində hüquqi müəyyənlik prinsipi Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin VIII hissəsindən və “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 7-ci maddəsindən irəli gəlməklə göstərilən normalarda əks olunmuş qanunçuluq prinsipi cinayət və cəzanın qanuna əsaslanmasını tələb etməklə yanaşı (*nullum crimen sine lege* və *nulla poena sine lege* prinsipləri), cinayət qanununun genişləndirici təfsirinin qadağan edilməsi (*lex stricta*) və cinayət qanunvericiliyinin aydın və müəyyən olmasını da (*lex certa*) tələb edir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

Bu Qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndinə əsasən, hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirləri nəzərdə tutan Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci maddəsinin və bununla bağlı müvafiq normaların təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərarının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks olunmuş hüquqi mövqelərə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndinə əsasən, hüquqi şəxslərə tətbiq edilən cinayət-hüquqi tədbirləri nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 99-5-ci

maddəsinin və bununla bağlı müvafiq normaların təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə edilsin.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiqinə dair

21 sentyabr 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Rövşən İsmayılov (məruzəçi-hakim), Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Fikrət Məmmədov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən (məruzəçi-hakim) ibarət tərkibdə,

məhkəmə katibləri Fəraid Əliyev və Vüqar Zeynalovun,

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının sədri Məzahir Pənahov, sədr müavini Rövzət Qasimov, katibləri Arifə Muxtarova və Mikayıl Rəhimov, üzvləri Şaitdin Əliyev, Ramiz İbrahimov, Validə Kazımova, Hüseyin Paşayev, İlham Məmmədov, Nizami Nadirxanlı, Qabil Orucov, Bəxşeyiş Əsgərov, Nailə Əsgərova, Tofiq Həsənov, Almas Qəhrəmanlı, Etibar Quliyev və İlkin Şahbazovun,

ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Nəsim Şükürov və həmin kafedranın müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Gülşən Cəbinin,

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin əməkdaşları Fərid Əhmədov və Sevil Allahverdiyevanın iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 86-cı maddəsinə və 130-cu maddəsinin VIII hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasından daxil olmuş materiallar üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş növbədənənar seçkilərin nəticələrinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

Hakimlər K.Şəfiyev və R.İsmayılovun məruzələrini, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının sədri M.Pənahovun çıxışını, ekspertlər N.Şükürov və G.Cəbinin, F.Əhmədov və S.Allahverdiyevanın rəylərini dinləyib müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 98¹-ci maddəsinin I hissəsinə və 109-cu maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 28 iyun tarixli Sərəncamı ilə altıncı çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi (bundan sonra – Milli Məclis) buraxılmış, Milli Məclisə növbədənənar seçkilər 2024-cü il sentyabrın 1-nə təyin edilmiş və həmin gün seçkilər keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin (bundan sonra – Seçki Məcəlləsi) 171.2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Seçki Komissiyası (bundan sonra – Mərkəzi Seçki Komissiyası) səsvermə günündən ən gec 20 gün keçənədək dairə seçki komissiyalarının protokollarını (bu Məcəlləyə uyğun olaraq onlara əlavə edilən sənədlərlə birlikdə) yoxlayır, 24 saat

müddətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyə Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiyə Məhkəməsi) təqdim edir.

Konstitusiyənin 86-cı maddəsinə görə, Milli Məclis deputatlarının seçkilərinin nəticələrinin düzgünlüyünü qanunla müəyyən olunmuş qaydada Konstitusiyə Məhkəməsi yoxlayır və təsdiq edir. “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Konstitusiyə Məhkəməsi haqqında” Qanun) 54.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, Milli Məclis deputatlarının seçkilərinin nəticələrinin yoxlanılması və təsdiq edilməsi qaydaları Seçki Məcəlləsi ilə müəyyən edilir. Bu qaydalara uyğun olaraq Konstitusiyə Məhkəməsi Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən təqdim olunmuş sənədləri aldıqdan sonra 10 gün müddətində müvafiq mütəxəssisləri cəlb etməklə həmin sənədlərin Seçki Məcəlləsinə uyğunluğunu yoxlayır (Seçki Məcəlləsinin 171.3-cü maddəsi).

Qanunvericiliyin yuxarıda göstərilən tələblərinə müvafiq olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyası 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Milli Məclisə seçkilərin yekunlarının yoxlanılması və təsdiq edilməsi məsələsinə baxılması üçün səsvermənin ümumi yekunları haqqında protokolunu və dairə seçki komissiyalarının protokollarını onlara əlavə edilmiş sənədlərlə birlikdə Konstitusiyə Məhkəməsinə təqdim etmişdir.

2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Milli Məclisə seçkilərin ümumi yekunlarına dair Mərkəzi Seçki Komissiyasının protokoluna əsasən:

1. Seçki siyahılarına daxil edilmiş seçicilərin ümumi sayı – 6 433 184 (altı milyon dörd yüz otuz üç min yüz səksən dörd);
2. Səsvermədə iştirak edən seçicilərin sayı – 2 395 510 (iki milyon üç yüz doxsan beş min beş yüz on);
3. Dairə seçki komissiyalarının sayı – 125 (bir yüz iyirmi beş);
4. Dairə seçki komissiyaları tərəfindən təqdim edilmiş protokolların sayı – 125 (bir yüz iyirmi beş);
5. Mərkəzi Seçki Komissiyası protokolunun tərtib edilməsi üçün əsas götürülmüş dairə seçki komissiyaları protokollarının sayı – 125 (bir yüz iyirmi beş);
6. Səsvermənin nəticələri etibarsız hesab edilmiş seçki dairələrinin sayı – 0 (sıfır);
7. Səsvermənin baş tutmadığı seçki dairələrinin sayı – 0 (sıfır);
8. Səsvermənin nəticələri etibarsız hesab edilmiş seçki məntəqələrinin sayı – 46 (qırx altı) olmuşdur.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının səsvermənin ümumi yekunlarına dair 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokoluna əsasən 125 seçki dairəsindən bütün dairələr üzrə səsvermənin nəticələri etibarlı hesab edilmiş və həmin seçki dairələri üzrə deputat seçilmiş namizədlər müəyyən olunmuşdur.

Konstitusiyə Məhkəməsinə təqdim edilmiş materiallardan göründüyü kimi, Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən qanun pozuntuları ilə bağlı daxil olmuş şikayət və müraciətlər üzrə araşdırmalar aparılmış, müxtəlif məlumat mənbələri, o cümlədən veb-kamera görüntüləri və digər materiallar əsasında 46 seçki məntəqəsində seçki qanunvericiliyinin tələblərinin pozulması müəyyən edilmiş və həmin məntəqələr üzrə səsvermənin nəticələri etibarsız hesab edilmişdir.

Materiallardan həmçinin görünür ki, 2024-cü il sentyabrın 1-də Milli Məclisə seçkilərin hazırlanması, keçirilməsi və nəticələrinin müəyyən olunması zamanı fəaliyyətlərində yol verdikləri nöqsanlar səbəbindən ümumilikdə 35 seçki məntəqəsinin məntəqə seçki komissiyaları buraxılmışdır.

Seçki Məcəlləsinin 100.12-ci maddəsinə əsasən, seçki komissiyasının protokolu seçki komissiyasının həlledici səs hüquqlu üzvləri tərəfindən tərtib edilir və seçki komissiyasının həlledici səs hüquqlu üzvlərinin ümumi sayının ən azı 2/3-si tərəfindən imzalanır.

Həmin Məcəllənin 28.2-ci maddəsinə görə isə Mərkəzi Seçki Komissiyasının qərarları açıq səsvermə yolu ilə Mərkəzi Seçki Komissiyasının iclasında komissiya üzvlərinin 17-si və ya 18-i iştirak edərsə — azı 12 üzvün səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Konstitusiyə Məhkəməsinə təqdim edilmiş səsvermənin ümumi yekunlarına dair Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokolu Mərkəzi Seçki Komissiyasının 18 həlledici səs hüquqlu üzvlərindən 18-i tərəfindən imzalanmışdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsi Seçki Məcəlləsinin 171.3-cü və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Qanunun 54.4-cü maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyası tərəfindən təqdim edilmiş sənədlərin Seçki Məcəlləsinə uyğunluğunun yoxlanılması üçün ekspert və mütəxəssisləri cəlb etmiş, Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Şirvan, Şəki apellyasiya məhkəmələrindən, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məhkəməsindən, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsindən və Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğundan seçki hüquqlarının müdafiəsi və seçki qanunvericiliyinin pozulması ilə əlaqədar baxılmış şikayət və ərizələr haqqında məlumatları tələb etmişdir.

Ekspertlər qismində cəlb edilmiş Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının dosenti N.Şükürov və həmin kafedranın müəllimi G.Cəbinin rəyinə müvafiq olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyasının yekun protokoluna əlavə edilmiş dairə seçki komissiyalarının protokollarına Seçki Məcəlləsinin 100.2, 107.2 və 107.3-cü maddələrində göstərilmiş bütün məlumatlar daxil edilmiş, Mərkəzi Seçki Komissiyasının yekun protokolu isə Seçki Məcəlləsinin 108.2-ci maddəsinə uyğun olaraq dairə seçki komissiyalarının protokollarında olan bütün məlumatların ümumiləşdirilməsi əsasında tərtib edilmişdir.

Həmin ekspertlərin rəyinə əsasən, 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Milli Məclisə seçkilərin nəticələrinə dair Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokolu və ona əlavə olunmuş sənədlər Seçki Məcəlləsinin 100.2, 100.12, 107.2, 107.3 və 108.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğundur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin əməkdaşları F.Əhmədov və S.Allahverdiyevanın rəyinə əsasən, Mərkəzi Seçki Komissiyasının səsvermənin ümumi yekunlarına dair 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokolu və ona əlavə edilmiş 125 dairə seçki komissiyasının protokolları Seçki Məcəlləsinin 100.2, 107.2, 107.3 və 108.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun tərtib edilmişdir.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 3-6/2-662/2024 sayılı, 2024-cü il 20 sentyabr tarixli 3-6/2-669/2024 sayılı və 2024-cü il 21 sentyabr tarixli 3-6/2-671/2024 sayılı məktublarından görüldüyü kimi, seçkilərlə bağlı Bakı Apellyasiya Məhkəməsinə cəmi 22 ərizə daxil olmuş, onlardan 16 iş üzrə iddia təmin edilməmiş, 4 iş aidiyyəti üzrə baxılması üçün digər apellyasiya məhkəmələrinə göndərilmiş, 2 iş üzrə isə iddia mümkün sayılmamışdır.

Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 3-8/1-4111/2024 sayılı və 2024-cü il 20 sentyabr tarixli 3-8/1-4111/2024 sayılı məktublarında göstərilmişdir ki, həmin məhkəməyə Milli Məclisə növbədənənar seçkilərlə bağlı 8 ərizə daxil olmuşdur. Bunlardan 3 iş üzrə iddia təmin edilməmiş, 3 iş üzrə iddia mümkün sayılmamış və 2 iş üzrə iddia ərizəsinin geri götürülməsi ilə əlaqədar icraata xitam verilmişdir.

Gəncə Apellyasiya Məhkəməsinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 30-188/2024 sayılı məktubuna əsasən məhkəmənin icraatına 1 ərizə daxil olmuş və təmin edilməmişdir.

Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 3-9/2-549/2024 sayılı və 2024-cü il 20 sentyabr tarixli 3-9/2-554/2024 sayılı məktublarından məlum olduğu kimi, bu məhkəmədə seçki hüquqlarının müdafiəsinə dair 10 ərizəyə baxılmış, onlardan 9 iş üzrə ərizə rədd edilmiş, 1 iş üzrə isə ərizə mümkün sayılmamışdır.

Şəki Apellyasiya Məhkəməsinin 2024-cü il 17 sentyabr tarixli 3-10/2-357/2024 sayılı və 2024-cü il 20 sentyabr tarixli 3-10/2-361/2024 sayılı məktublarından görüldüyü kimi, həmin məhkəməyə Milli Məclisə seçkilərlə bağlı 5 ərizə daxil olmuş, 2 iş üzrə iddia təmin edilməmiş, 3 iş üzrə iddia mümkün sayılmamışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 3-1/2-378/2024 sayılı məktubuna əsasən, həmin məhkəməyə Milli Məclisə 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş seçkilərlə bağlı 1 ərizə daxil olmuş, iddia təmin edilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 2024-cü il 18 sentyabr tarixli 1-8-11/2-1804/2024 sayılı və 2024-cü il 21 sentyabr tarixli 1-8-11/2-1845/2024 sayılı məktublarından görünür ki, həmin məhkəmə tərəfindən Milli Məclisə növbədənənar seçkilərlə bağlı apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin aktlarından verilmiş kassasiya şikayətlərinə əsasən 16 işə baxılmış, onlardan 12 iş üzrə apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin qərarları dəyişdirilmədən saxlanılmış, 1 iş üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qərarı ləğv edilərək iş təkrar baxılması üçün həmin

məhkəməyə qaytarılmış (apellyasiya instansiyası məhkəməsinin 18 sentyabr 2024-cü il tarixli qərarı ilə ərizə təmin edilməmiş, qərardan kassasiya şikayəti verilməmişdir), 3 iş üzrə kassasiya şikayətləri mümkün sayılmayaraq icraata qəbulundan imtina olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun 2024-cü il 19 sentyabr tarixli 2-2-040/2-132444/2024 sayılı məktubundan göründüyü kimi, Milli Məclisə növbədənənar seçkilər üzrə namizədlərin qeydiyyatına alınması və təbliğat-təşviqat zamanı Prokurorluğa 13 müraciət və məlumat daxil olmuşdur. Həmin müraciətlərdən 6-sı üzrə araşdırma aparılaraq Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 39.1.1 və 39.1.2-ci maddələrinə əsasən cinayət işinin başlanması rədd edilmiş, digər müraciətlər aidiyyəti üzrə baxılması üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına göndərilmişdir. Seçkilərin keçirildiyi 2024-cü il sentyabrın 1-i tarixində prokurorluq orqanlarına 14 müraciət edilmiş, 4 müraciət üzrə seçki qanunvericiliyinin tələblərinin, eləcə də insan hüquq və azadlıqlarının pozulması faktı aşkar edilmədiyindən cinayət işinin başlanması rədd edilmiş, 10 müraciət isə aidiyyəti üzrə baxılması üçün Mərkəzi Seçki Komissiyasına göndərilmişdir.

Beləliklə, təqdim olunmuş məlumatlara əsasən, ərizə və müraciətlər üzrə məhkəmələrdə baxılmış işlər və prokurorluq tərəfindən aparılmış araşdırmalar 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Milli Məclisə seçkilərin ümumi yekunlarına dair Mərkəzi Seçki Komissiyasının protokoluna heç bir təsir göstərməmişdir.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Milli Məclisə seçkilərin ümumi yekunlarına dair Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokolu və ona əlavə edilmiş sənədlər Seçki Məcəlləsinin 100.2, 100.12, 107.2, 107.3 və 108.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun hesab edilməli və seçkilərin nəticələri təsdiq edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 86-cı maddəsini və 130-cu maddəsinin VIII, IX hissələrini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 54, 62, 63, 65, 67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə növbədənənar seçkilərin nəticələrinə dair Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2024-cü il 16 sentyabr tarixli protokolu və ona əlavə edilmiş sənədlər Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin 100.2, 100.12, 107.2, 107.3 və 108.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun hesab edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə 2024-cü il sentyabrın 1-də keçirilmiş

- 1 sayılı Şərur-Sədərək,
- 2 sayılı Şərur-Kəngərli,
- 3 sayılı Babək-Şahbuz-Kəngərli,
- 4 sayılı Naxçıvan şəhər,
- 5 sayılı Babək-Naxçıvan-Culfa,
- 6 sayılı Ordubad-Culfa,
- 7 sayılı Səbail,
- 8 sayılı Binəqədi birinci,
- 9 sayılı Binəqədi ikinci,
- 10 sayılı Binəqədi üçüncü,
- 11 sayılı Binəqədi-Qaradağ,
- 12 sayılı Xəzər birinci,
- 13 sayılı Xəzər ikinci,
- 14 sayılı Xəzər-Pirallahı,
- 15 sayılı Yasamal birinci,
- 16 sayılı Yasamal ikinci,

- 17 saylı Yasamal üçüncü,
- 18 saylı Nərimanov-Nizami-Binəqədi,
- 19 saylı Nərimanov birinci,
- 20 saylı Nərimanov ikinci,
- 21 saylı Nəsimi-Binəqədi,
- 22 saylı Nəsimi-Yasamal,
- 23 saylı Nəsimi-Səbail,
- 24 saylı Nizami birinci,
- 25 saylı Nizami ikinci,
- 26 saylı Sabunçu birinci,
- 27 saylı Sabunçu ikinci,
- 28 saylı Sabunçu üçüncü,
- 29 saylı Sabunçu dördüncü,
- 30 saylı Suraxanı birinci,
- 31 saylı Suraxanı ikinci,
- 32 saylı Suraxanı üçüncü,
- 33 saylı Xətai birinci,
- 34 saylı Xətai ikinci,
- 35 saylı Xətai üçüncü,
- 36 saylı Xətai-Suraxanı,
- 37 saylı Qaradağ,
- 38 saylı Gəncə birinci,
- 39 saylı Gəncə ikinci,
- 40 saylı Gəncə üçüncü,
- 41 saylı Gəncə-Samux-Göranboy,
- 42 saylı Sumqayıt birinci,
- 43 saylı Sumqayıt ikinci,
- 44 saylı Sumqayıt üçüncü,
- 45 saylı Sumqayıt dördüncü,
- 46 saylı Sumqayıt beşinci,
- 47 saylı Sumqayıt-Abşeron-Qaradağ,
- 48 saylı Abşeron birinci,
- 49 saylı Abşeron ikinci,
- 50 saylı Abşeron üçüncü,
- 51 saylı Şirvan,
- 52 saylı Yevlax,
- 53 saylı Yevlax-Mingəçevir,
- 54 saylı Mingəçevir,
- 55 saylı Siyəzən-Quba-Xızı,
- 56 saylı Şabran-Xaçmaz,
- 57 saylı Xaçmaz şəhər,
- 58 saylı Xaçmaz kənd,
- 59 saylı Quba,
- 60 saylı Quba-Qusar,
- 61 saylı Qusar,
- 62 saylı Kürdəmir,
- 63 saylı Hacıqabul-Kürdəmir,
- 64 saylı Salyan,
- 65 saylı Salyan-Biləsuvar-Neftçala,

- 66 saylı Saatlı,
- 67 saylı Sabirabad,
- 68 saylı Sabirabad-Şirvan,
- 69 saylı Biləsuvar,
- 70 saylı Neftçala,
- 71 saylı Cəlilabad şəhər,
- 72 saylı Cəlilabad kənd,
- 73 saylı Masallı-Cəlilabad,
- 74 saylı Masallı,
- 75 saylı Yardımlı-Masallı,
- 76 saylı Lənkəran-Masallı,
- 77 saylı Lənkəran şəhər,
- 78 saylı Lənkəran kənd,
- 79 saylı Astara,
- 80 saylı Lerik-Astara,
- 81 saylı İmişli,
- 82 saylı İmişli-Saatlı,
- 83 saylı Beyləqan,
- 84 saylı Füzuli,
- 85 saylı Füzuli-Ağcabədi,
- 86 saylı Ağcabədi,
- 87 saylı Qobustan-Şamaxı-İsmayilli,
- 88 saylı Şamaxı,
- 89 saylı İsmayilli,
- 90 saylı Ağsu,
- 91 saylı Göyçay,
- 92 saylı Göyçay-Ağdaş,
- 93 saylı Ağdaş,
- 94 saylı Ucar,
- 95 saylı Zərdəb-Kürdəmir-Ucar,
- 96 saylı Goranboy-Naftalan,
- 97 saylı Tərtər-Ağdərə-Goranboy,
- 98 saylı Bərdə-Tərtər,
- 99 saylı Bərdə,
- 100 saylı Göygöl-Daşkəsən-Kəlbəcər,
- 101 saylı Samux-Şəmkir
- 102 saylı Şəmkir şəhər,
- 103 saylı Şəmkir kənd,
- 104 saylı Gədəbəy,
- 105 saylı Tovuz-Gədəbəy,
- 106 saylı Tovuz,
- 107 saylı Tovuz-Qazax-Ağstafa,
- 108 saylı Ağstafa,
- 109 saylı Qazax,
- 110 saylı Balakən,
- 111 saylı Zaqatala-Balakən,
- 112 saylı Zaqatala,
- 113 saylı Qax-Şəki,
- 114 saylı Şəki şəhər,

115 saylı Şəki kənd,
116 saylı Qəbələ,
117 saylı Oğuz-Qəbələ-Şəki,
118 saylı Ağdam-Xocalı,
119 saylı Ağdam,
120 saylı Cəbrayıl-Qubadlı,
121 saylı Laçın,
122 saylı Xankəndi,
123 saylı Kəlbəcər,
124 saylı Şuşa-Ağdam-Xocavənd,
125 saylı Zəngilan-Qubadlı

seçki dairələri üzrə seçkilərin nəticələri təsdiq edilsin.

3. Qərar elan olunduğu andan qüvvəyə minir.

4. Qərar Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir oluna bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARDADI

*Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsinin
“Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-
rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın
4.3.2-1-ci yarımbəndi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair*

30 sentyabr 2024-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Fikrət Məmmədov, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Humay Əfəndiyeva (məruzəçi-hakim) və İsa Nəcəfovdan ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin iştirakı ilə,

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 27.2 və 33-cü maddələrinə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Daxili Nizamnaməsinin 39-cu maddəsinə müvafiq olaraq, xüsusi konstitusiyaya icraatının yazılı prosedur qaydasında keçirilən məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsinin “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.2-1-ci yarımbəndi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair Şəki Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim H.Əfəndiyevanın məruzəsini, maraqlı subyektlər Şəki Rayon Məhkəməsinin və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının mülahizələrini, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin, Sumqayıt Apellyasiya Məhkəməsinin, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının mütəxəssis mülahizələrini, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Konstitusiyaya hüququ kafedrasının professoru, hüquq elmləri doktoru S.Əliyevin və həmin kafedranın müəllimi L.Məmmədlinin rəyini və iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Şəki Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət edərək Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsinin və Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 28 noyabr 2016-cı il tarixli 45/1 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3-cü yarımbəndinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 59 və 79-cu maddələri ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə xahiş etmişdir.

Müraciətdə qeyd olunur ki, məhkəmənin icraatında olan inzibati xəta haqqında iş materiallarına

görə Mərkəzi Bank “Şəki Şərab” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti barəsində İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi ilə 16 may 2024-cü il tarixli inzibati xəta haqqında protokol tərtib edərək baxılması üçün Şəki Rayon Məhkəməsinə göndərmişdir.

Protokolda inzibati məsuliyyətə cəlb etmə səbəbi kimi göstərilmişdir ki, “Şəki Şərab” MMC 46 300,50 avro məbləğində vəsaiti 25 aprel 2022-ci il tarixində xaricə köçürmüş və 2 il müddət keçsə də, həmin vəsait hesabına alınan malları (xidməti) ölkəyə idxal etməmiş, valyuta vəsaitini geri qaytarmamışdır.

Müraciətdən qeyd edir ki, inzibati xəta haqqında işin hallarından göründüyü kimi, 10 mart 2022-ci il tarixində “Şəki Şərab” MMC və Rusiya Federasiyasında qeydiyyatdan keçmiş “Loza” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti arasında müqavilə imzalanmışdır.

Həmin müqavilənin 1 sayılı Əlavə Razılaşmasında qeyd edilmişdir ki, “Şəki Şərab” MMC “Loza” MMC-nin ticarət agentı olaraq fəaliyyət göstərəcək və müqavilə üzrə birinciyə ödənilən pul vəsaiti “Loza” MMC-nin mülkiyyətidir və “Şəki Şərab” MMC tərəfindən müqavilə və bu Razılaşma üzrə nəzərdə tutulmuş məqsədlər üçün istifadə ediləcəkdir. Əlavənin 1-ci maddəsinə əsasən, “Şəki Şərab” MMC “Loza” MMC-nin tapşırığına görə müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş malların alınması üçün satıcıları müəyyən edərək onlarla sonuncunun adından və onun hesabına müqavilələri bağlamağı, “Loza” MMC isə müqavilə üzrə müəyyən edilmiş ödənişləri vaxtında həyata keçirməyi və əlavə olaraq mizd ödəməyi öhdəsinə götürmüşdür.

Müqavilə çərçivəsində malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilməsi nəzərdə tutulmamışdır.

Bundan başqa, “Şəki Şərab” MMC ilə Portuqaliya şirkəti olan “Amorim Corc S.A.” arasında 10 mart 2022-ci il tarixində müqavilə imzalanmışdır. Müqavilənin 6.1-ci maddəsində xidmətin təhvil məntəqəsi olaraq Türkiyə Respublikasının İstanbul şəhəri göstərilmişdir. Müqavilə əsasında “Şəki Şərab” MMC tərəfindən 22 aprel 2022-ci il tarixində “Amorim Corc S.A.”-nin Portuqaliyadakı müvafiq bank hesabına 46 300,50 avro məbləğində avans ödənişi həyata keçirilmişdir.

Müraciətdənin fikrinə görə, “Şəki Şərab” MMC tərəfindən imzalanmış müvafiq müqavilələrin icrasının bilavasitə bağlılığı, ikinci müqavilənin birincinin icrasına xidmət etdiyi aydın görünür və məhz həmin müqavilənin icra olunması üçün “Loza” MMC tərəfindən 20 aprel 2022-ci il tarixində “Şəki Şərab” MMC-nin Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Şəki Filialındakı hesabına 46 804,50 avro məbləğində ödəniş həyata keçirilmişdir (həmin məbləğin əvvəlcədən köçürülmüş ödəniş olduğu kredit haqqında bank bildirişindən aydın olur).

Müraciətdənin qənaətinə əsasən, hər iki müqavilənin predmeti eyni olmaqla bir-biri ilə tam əlaqəlidir. Müqavilələr üzrə əməliyyatlar aparılarkən “Şəki Şərab” MMC öz vəsaitini sərf etməmiş, alınan malları ölkəyə idxal etmək öhdəliyi götürməmiş, başqasının vəsaiti hesabına malların tranzit yolu ilə alınıb-satılmasında vasitəçi olmuşdur.

Şəki Rayon Məhkəməsi hesab edir ki, təcrübədə belə hallarda Qaydaların 4.3.1.3- cü və ya 4.3.2-1-ci yarımbəndinin tətbiq edilməli olmasına dair fərqli yanaşmalar mövcuddur və iş üzrə maddi hüquq normalarının tələblərinin düzgün təfsir və tətbiq edilməməsi şəxsin Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit olunmuş hüquq və azadlıqların məhkəmə təminatının mühüm elementlərindən biri olan müstəqil məhkəmə tərəfindən ədalətli məhkəmə araşdırılması əsasında hüquqların səmərəli bərpası edilməsi prinsipinin pozulmasına yol açır.

Müraciətlə bağlı Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir.

Konstitusiyanın 59-cu maddəsinə görə, hər kəs öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbəşinə və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər. Dövlət sahibkarlıq sahəsində yalnız dövlət maraqlarının, insan həyatının və sağlamlığının müdafiəsi ilə bağlı tənziqləməni həyata keçirir.

Qeyd edilən maddə hər bir fərdin sahibkarlıq fəaliyyətini onun şəxsi azadlığının iqtisadi sahədə təzahürü kimi qəbul edir və iqtisadi fəaliyyət azadlığı prinsipini inkişaf etdirir. Azad sahibkarlıq fəaliyyətinin təminatı olaraq Azərbaycan Respublikasında hər bir fiziki və hüquqi şəxs ona məxsus daşınar və daşınmaz əmlakı, o cümlədən milli valyutayı, xarici valyuta sərvətlərini və s. sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət sahələrinə sərbəst yönəldə bilər, habelə bunlardan öz mülahizələrinə görə istifadə edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 13-cü maddəsinə uyğun olaraq, sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, malların istehsalından və (və ya) satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət (fərdi sahibkarlar tərəfindən gəlir) götürülməsi olan fəaliyyətdir.

Konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarla yanaşı, onlardan irəli gələn vəzifələri də müəyyən edir və hüquqların həyata keçirilməsinə mümkün qanuni və əsaslı müdaxilələri istisna etmir. Lakin hər hansı hüquqa, o cümlədən mülkiyyət hüququna qanuni müdaxilə mütənasib olmalı, cəmiyyətin və ya dövlətin ümumi maraqları ilə fərdin konstitusiyaya hüquqlarının qorunması arasında ədalətli tarazlığa nail olunmaqla həyata keçirilməlidir (Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Sosial sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin birinci hissəsinin yeddinci abzasının şərh edilməsinə dair” 2010-cu il 29 oktyabr, “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 107- 2.1 və 107-5.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2011 -ci il 16 dekabr tarixli Qərarları və s.).

Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsinə və “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3-cü yarımbəndinə dair” 2020-ci il 28 fevral tarixli Qərarında ifadə etdiyi hüquqi mövqeyinə əsasən, digər konstitusiyaya hüquqları kimi azad sahibkarlıq hüququ da mütləq hüquq deyil. Dövlətin və cəmiyyətin ümumi maraqlarına müvafiq olaraq qanunvericilik normaları əsasında vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsinə təmin etmək və s. üçün azad sahibkarlıq hüququnun məhdudlaşdırılmasına yol verilir.

“Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun sahibkarlıq həddlərinin nizamlanması əsaslarını müəyyən edən 5-ci maddəsinə görə, yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda sahibkarlıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına yol verilir. Dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə orqanlarına mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olaraq bu və ya digər sahibkarlıq növünə imtiyazlar verən qərarlar çıxarmaq qadağan olunur. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə dövlət orqanlarının, həmkarlar təşkilatlarının sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxiləsi qadağandır.

Beləliklə, hüquqi dövlətdə iqtisadi fəaliyyət sahəsində münasibətlərin tənzimlənməsi mülki dövryyə iştirakçıları üçün ədalətli və əlverişli iqtisadi və sosial şəraitin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilməli, subyektlərin hüquq və vəzifələrinin, hüquqların mümkün məhdudlaşdırma şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi tarazlıq və mütənasiblik meyarlarının gözlənilməsi prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

Konstitusiyanın 79-cü maddəsi ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və ya qanunlarına zidd vəzifələrin icrasına məcbur edilə bilmə qadağan edilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, iqtisadi fəaliyyət ticarət, maliyyə, istehsal və investisiya xidmətlərinin təsir etdiyi mürəkkəb bir sistem kimi səciyyəli və bu sistemdə xarici iqtisadi fəaliyyət sahibkarlıq fəallığına xüsusilə təkan verir, iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsinə müsbət təsir edir, müasir texnologiyaların, istehsalın təşkili və idarə edilməsinə yeni fikirlərin gətirilməsinə səbəb olur. Müasir dövrdə fəaliyyətin bu növü beynəlxalq müqavilələrin bağlanması yolu ilə həyata keçirilir və bura, ilk növbədə, malların mübadiləsi (malların idxal və ixracı üzrə sazişlərin bağlanması) aid edilir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət zamanı valyuta əməliyyatları ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində əsas qanunvericilik aktlarından olan “Valyuta tənzimi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsinin 4-cü hissəsi və 10-cu maddəsi ilə rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında müvəkkil banklarda xarici valyuta hesabları üzrə əməliyyatların aparılması qaydasının müəyyənləşdirilməsi Mərkəzi Bankın səlahiyyətlərinə aid edilmişdir.

Həmin Qanunun 8-ci maddəsinə əsasən, hüquqi şəxs olan rezidentlər valyuta sərvətlərini köçürmə yolu ilə Azərbaycan Respublikasına gətirmək və Azərbaycan Respublikasından çıxarmaq, habelə gömrük prosedurlarına əməl etməklə nağd şəkildə ölkəyə gətirmək və ölkədən çıxarmaq hüququna malikdirlər.

Hüquqi şəxs olan rezidentlər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına köçürülməsi və nağd şəkildə gətirilməsi, habelə Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi və nağd şəkildə çıxarılması qaydalarını Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı müəyyən edir.

Göstərilənlərlə əlaqədar olaraq, ölkənin tədiyə balansında valyuta kəsinin azaldılması və valyuta nəzarətinin effektivliyinin artırılması məqsədi ilə ölkədə maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə yönəlmiş kompleks tədbirlərdən biri kimi Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin 2016-cı il 28 noyabr tarixli Qərarı ilə Qaydalar qəbul edilmiş və həmin Qaydaların 4.3.1.3-cü yarımbəndi ilə Azərbaycan Respublikasına idxal olunan malların və xidmətlərin ödənilməsi üzrə rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən həyata keçirilən köçürmələr, o cümlədən qabaqcadan ödənilən vəsaitlər (avans) üzrə əməliyyatlar zamanı malların ölkəyə idxalını (xidmətlərin göstərilməsini) təsdiq edən gömrük bəyannaməsinin (xidmətlərin göstərilməsini təsdiq edən sənədin) təqdim edilməsi öhdəliyi və bu öhdəliyin icrası ilə bağlı dəqiq müddət məhdudiyəti müəyyənləşdirilərək qeyd edilən valyuta əməliyyatlarına xüsusi nəzarət rejimi tətbiq edilmişdir.

İnzibati Xətlər Məcəlləsinin valyuta əməliyyatlarına nəzarətin effektivliyinin artırılması, beynəlxalq cinayətkarlığın maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması məqsədinə xidmət edən 430.4-cü maddəsi ilə isə avans yolu ilə ödənilmiş valyuta vəsaitinin müqabilində müəyyən edilmiş müddətlərdə müvafiq malların idxal edilməməsi, işlərin görülməməsi və ya xidmətlərin göstərilməməsi halında ödənilmiş valyuta vəsaitinin xaricdən geri qaytarılmaması inzibati xəta kimi müəyyən edilərək həmin əməli təqsirli olaraq törədən şəxslər üçün inzibati hüquqi məsuliyyət müəyyən edilmişdir (Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi və “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri-rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3-cü yarımbəndinə dair” 2020-ci il 28 fevral tarixli Qərarı).

Bununla yanaşı, Qaydaların 4.3.2-1-ci maddəsi ilə malların respublikanın gömrük ərazisinə gətirilmədən üçüncü tərəfə təqdim edilməsi üzrə rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin vasitəçilik fəaliyyəti ilə bağlı maliyyə köçürmələri tənzimlənməmişdir. Belə ki, bu köçürmələrin məbləği vasitəçinin müvəkkil bankdakı hesabına mal alan tərəfindən əvvəlcədən köçürülən məbləğdən artıq olmamalı və vasitəçilik fəaliyyətini təsdiq edən müvafiq müqavilə (müqavilələr) banka təqdim edilməlidir. Vasitəçilik fəaliyyəti ilə bağlı köçürmələr vasitəçinin vəsaiti hesabına avans yolu ilə həyata keçirildikdə, belə köçürmələr əlavə olaraq mal alan tərəfindən qabaqcadan ödənilmiş məbləğ həcmində vasitəçinin xeyrinə açılan geri çağırılmayan akkreditiv və (və ya) geri götürülməyən, qüvvədə olma müddəti öhdəliklərin icra müddətindən ən azı 30 (otuz) bank günü çox olan bank qərantiyası təqdim edilməklə aparılmalıdır. Qabaqcadan ödənilmiş məbləğ ödənişin aparıldığı gündən ən gec 180 (yüz səksən) gün müddətində geri qaytarılmadıqda, bank tərəfindən qabaqcadan ödəniş əməliyyatına dair bütün sənədlər 5 (beş) iş günü ərzində Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına təqdim edilməlidir.

Beləliklə, bu yarımbənd məhz vasitəçiliklə bağlı maliyyə əməliyyatlarının aparılması

qaydalarını, köçürülən məbləğlərə dair müvafiq məhdudiyyətləri, lazımı sənədləri və müəyyən şərtlərə əməl edilmədikdə atılmalı olan addımları müəyyən edir.

Vasitəçilik mülki dövriyyə subyekti tərəfindən kontragentlə münasibətlərin üçüncü şəxsin (vasitəçinin) iştirakı ilə qurulmasını nəzərdə tutur. Vasitəçilik münasibətləri müxtəlif müqavilələrlə (ticarət agenti, konsessiya, komissiya, broker müqavilələri) rəsmiləşdirilir. Belə müqavilələr əsasında bir tərəf muzzd (haqq) müqabilində digər tərəf qarşısında malların alınması və ya satılması sahəsində, habelə malların müəyyən bazarda yerləşdirilməsinə yönələn öhdəlikləri öz üzərinə götürür.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasına idxal olunan malların və xidmətlərin ödənilməsi üzrə rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən vəsaitin xaricə köçürülməsi ilə bağlı məsələlər Qaydaların 4.3.1.3-cü yarımbəndi ilə tənzimləndiyi halda, kommersiya fəaliyyətində müqavilə üzrə öhdəlik vasitəçilik fəaliyyəti ilə bağlı olduqda, yəni əvvəlcədən ödənişi edən vəsaiti hesabına və ya əvvəlcədən bank qarantiyası ilə təmin etməklə və ya geri çağırılmayan akkreditiv açmaqla vasitəçinin vəsaiti hesabına malın alınması və ölkəyə daxil edilmədən tranzit ötürülməsi ilə bağlı köçürmələr həmin Qaydaların 4.3.2-1-ci yarımbəndi ilə tənzimlənir. Vasitəçilik fəaliyyəti ilə əlaqədar köçürmələr zamanı alınan malın ölkənin gömrük ərazisinə daxil edilməsi nəzərdə tutulmadığından vasitəçinin malların ölkəyə idxalını təsdiqləyən gömrük bəyannaməsini (xidmətlərin göstərilməsini təsdiqləyən sənədi) təqdim etmək öhdəliyi də mövcud olmur.

İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi ilə məsuliyyətin yaranması şəxsin malların ölkə ərazisinə idxalını təsdiqləyən gömrük bəyannaməsini (xidmətlərin göstərilməsini təsdiq edən sənədi) təqdim etmək öhdəliyini pozması ilə şərtləndirilir. Bu baxımdan şəxsin fəaliyyəti vasitəçiliklə deyil, müqavilə predmetini təşkil edən malların ölkə ərazisinə idxal edilməsi və ya xidmətlərin göstərilməsi ilə əlaqədar olmalıdır.

Məcəllənin 3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətanın törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur.

Odur ki, bu qəbildən olan işlərə baxılarkən inzibati xətaya görə məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin valyuta vəsaitləri ilə həyata keçirdiyi hərəkətlərin və göndərişlərin kimin adından və kimin vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi məhkəmələr tərəfindən müəyyənləşdirilməli, müqavilə tərəfləri arasında real vasitəçilik münasibətlərinin olub- olmaması, müqavilənin görüntü üçün bağlanıb-bağlanmaması, vasitəçilik haqqında müqavilələrin qabaqcadan banka təhvil verilib-verilməməsi, geri çağırılmayan akkreditiv və bank qarantiyasının olub-olmaması araşdırılmalıdır.

Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan inzibati xətalara münasibətdə həmin Məcəllənin 38.1-ci maddəsinin inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətləri baxımından şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 19 dekabr tarixli Qərarında qeyd etmişdir ki, məhkəmələr səlahiyyətli orqan tərəfindən barəsində protokol tərtib edilən şəxsin İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş xətanın törədilməsində təqsirini dəqiq müəyyən etməli, işin hallarını hərtərəfli tam və obyektiv araşdırmalıdır. Habelə, apellyasiya instansiyaları məhkəmələri birinci instansiya məhkəməsinin faktları nöqtəy-nəzərindən qanuni və əsaslı, mahiyyət üzrə düzgün olan qərarını yalnız formal mülahizələrə görə ləğv etməkdən çəkinməlidirlər.

Beləliklə, Qaydaların 4.3.1.3 və ya 4.3.2-1-ci yarımbəndinin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi işin hallarından asılı olaraq iqtisadi münasibətlərin subyektinin fəaliyyətinin konkret müqavilə üzrə vasitəçiliklə bağlı olub-olmamasının, müqavilə tərəflərinin əsl hüquqi niyyətlərinin və iradə ifadələrinin müəyyən edilməsinə əsasən həll olunmalıdır.

Əks yanaşma mülki dövriyyə iştirakçılarının hüquqi əsas olmadan inzibati məsuliyyətə cəlb

edilməsi və nəticədə onların maliyyə vəziyyətlərinin pisləşməsi, habelə Konstitusiyanın 59-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş sahibkarlıq hüquqlarının pozulmasına səbəb ola bilər.

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə nəticəyə gəlir ki, Şəki Rayon Məhkəməsinin müraciətində qaldırılan hüquqi məsələlərin həll edilməsinə dair Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun hüquqi mövqelərinin mövcud olması, eləcə də bu Qərardadla yaranan mübahisəyə aydınlıq gətirilməsi nəzərə alınaraq, hazırkı vəziyyətdə müraciət üzrə Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun ayrıca Qərarının qəbul edilməsinə ehtiyac duyulmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsini, “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 49, 60, 62, 68 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadında və “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan inzibati xətalara münasibətdə həmin Məcəllənin 38.1-ci maddəsinin inzibati məsuliyyətə cəlb etmə müddətləri baxımından şərh edilməsinə dair” 2019-cu il 19 dekabr, “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 430.4-cü maddəsinə və “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri- rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3-cü yarımbəndinə dair” 2020-ci il 28 fevral tarixli Qərarlarında göstərilən hüquqi mövqelər nəzərə alınsın.

2. “Azərbaycan Respublikasının rezidentlərinin xarici valyutada, habelə qeyri- rezidentlərin milli və xarici valyutada əməliyyatlarının aparılması Qaydaları”nın 4.3.1.3 və ya 4.3.2-1-ci yarımbəndinin tətbiqinin mümkünlüyü məsələsi məhkəmələr tərəfindən işin hallarından asılı olaraq iqtisadi münasibətlərin subyektinin fəaliyyətinin konkret müqavilə üzrə vasitəçiliklə bağlı olub-olmamasının, müqavilə tərəflərinin əsl hüquqi niyyətlərinin və iradə ifadələrinin müəyyən edilməsinə əsasən həll olunmalıdır.

3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun bu Qərardadının təsviri-əsaslandırıcı hissəsində göstərilən əsaslara görə, Şəki Rayon Məhkəməsinin müraciəti üzrə ayrıca Qərar qəbul edilməsinə ehtiyac olmadığından konstitusiyaya işinin icraatına xitam verilsin.

4. Qərardadın surəti 7 gün müddətində Şəki Rayon Məhkəməsinə göndərilsin.

5. Qərardad “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin

6. Məlumatı”nda dərc edilsin, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin rəsmi internet saytında yerləşdirilsin.

Sədr

Fərhad Abdullayev

Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi ilə bağlı mübahisələrdə qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

“ 12 ” mart 2024-cü il

№ 1/2024

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 7-ci fəslə ər-arvadın əmlakının qanuni rejimini tənzimləməklə, bu əmlakın bölünməsinə dair mübahisələr üzrə əsas normativ hüquqi mənbələrdən biri kimi çıxış edir. Oxşar tənzimləmə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 225-ci maddəsində də mövcuddur.

Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi ilə əlaqədar mübahisələrə baxılarkən məhkəmələr tərəfindən qeyd olunan normativ hüquqi aktların tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən ümumiləşdirmə aparılmışdır.

Ümumiləşdirmə nəticəsində bu kateqoriya işlər üzrə məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin təmin olunması zərurəti müəyyən edilmişdir.

Bu baxımdan ər-arvad arasında ümumi əmlakın bölünməsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələrin həlli zamanı qanunvericiliyin düzgün tətbiq edilməsi, habelə bu kateqoriya işlər üzrə hüquqi yanaşmanın sabitliyinin təmin olunması və vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşdırılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinin I hissəsini, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79, 79-1 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq

QƏRARA ALDI:

ƏSAS ANLAYIŞLAR

1.1. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsinə dair mübahisənin tərəfləri ər-arvad statusu qazanmış şəxslər ola bilərlər. Ər-arvad dedikdə, ailə qurmaq məqsədilə nikahları müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydə alınan kişi ilə qadın başa düşülür. Ailə münasibətlərinə daxil olan şəxslərin ər-arvad statusu nikahın bağlanması dövlət qeydiyyatı günündən yaranır, nikahın pozulduğu gün başa çatır (Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi (bundan sonra – Ailə Məcəlləsi), 2.3, 9.4 və 23.1-ci maddələr).

1.2. Ailə Məcəlləsinin 1.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, nikahları müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydə alınmamış şəxslər ər-arvad hesab edilmirlər.

1.3. Əmlak şəxs(lər)ə məxsus, iqtisadi dəyəri olan bütün hüquq və öhdəliklərin məcmusudur. Bu baxımdan ər-arvadın ümumi əmlakı dedikdə, ailə birliyində əldə edilmiş və pulla qiymətləndirilə bilən bütün aktivlər və passivlər nəzərdə tutulur. Aktivlərə daşınar və ya daşınmaz əşyalar üzərindəki mülkiyyət və digər əşya hüquqları, müqavilədən və ya qanundan irəli gələn tələb

hüquqları, hüquqi şəxsdə iştirak payları, əqli mülkiyyət hüquqları, gəlirlər və s. predmetlər, passivlərə isə ümumi öhdəliklər aiddir.

1.4. Əmlakın ümumiliyi dedikdə isə ailə ittifaqından irəli gələn ortaqlıq nəzərdə tutulur. Bu ortaqlıq ər-arvadın könüllü iradələri olan nikah əsasında meydana gəlir və ailə birliyində əldə olunan əmlaka münasibətdə şəriklik vəziyyəti yaradır. Ona görə də, nikah müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, ər-arvadın ümumi əmlakı qanuni rejimə tabe olan ümumi birgə mülkiyyət sayılır (Ailə Məcəlləsinin 31.1 və 31.2-ci maddələri).

1.5. Belə əmlakın bölünməsi qeyd olunan ümumiliyə xitam verilməsi məqsədilə ərin və ya arvadın tələbi əsasında onların əmlaka münasibətdə ortaqlıqdan çıxarılması və fərdi mülkiyyətçi vəziyyətinə keçirilmələridir. Bu, ümumi əmlak üzərində ər-arvadın payını müəyyən etməklə, əmlakın aktivinə və passivinə daxil olan konkret predmetləri (əmlak dəyərlərini) onlar arasında pay nisbətlərinə uyğun bölüşdürülərək, hər birinin ayrıca mülkiyyətinə verilməsi ilə təmin olunur.

1.6. Azərbaycan Respublikasının ailə qanunvericiliyi ər-arvadın əmlakının rejiminin iki növünü müəyyən etmişdir: qanuni rejim və müqavilə rejimi.

ƏR-ARVADIN ƏMLAKININ QANUNİ REJİMİ

2. Ümumi müddəalar

2.1. Ər-arvad arasında nikah müqaviləsi bağlanmayıbsa, yaxud belə müqavilədə ər-arvadın mülkiyyətinin rejimi müəyyən edilməyibsə, ər-arvadın əmlakının qanuni rejimi qüvvədə olur.

2.2. Ər-arvadın ümumi əmlakının qanuni rejimi, o cümlədən bu rejimə əsasən birgə mülkiyyət hesab edilən əmlak bu əmlak üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququnun ər-arvadın hər birinin əmlakı, ayrıca əmlakın birgə mülkiyyət sayılması üçün əsaslar, ümumi əmlakın bölünməsi və bu zaman payların müəyyən edilməsi Ailə Məcəlləsinin 7-ci fəslə ilə tənzimlənir (31-37-ci maddələr).

2.3. Etibarsız hesab edilmiş nikah onun bağlandığı gündən etibarsız sayıldığı üçün (Ailə Məcəlləsinin 25.4-cü maddəsi) belə nikah ər-arvadın ümumi əmlakının qanuni rejimindən irəli gələn qarşılıqlı hüquq və vəzifələr yaratmır. Ailə Məcəlləsinin 28.2-ci maddəsinə əsasən nikahı etibarsız sayılmış şəxslərin birgə əldə etdikləri əmlaka Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) ümumi paylı mülkiyyət haqqında müddəaları tətbiq edilir.

2.4. Bununla yanaşı, ailə qanunvericiliyi konkret mübahisənin hallarından irəli gələrək etibarsız nikah nəticəsində hüquqları pozulmuş ərin (arvadın) tələbi əsasında mübahisələrə baxılarkən nikah etibarsız sayılan vaxtadək həmin şəxslərin birlikdə əldə etdikləri əmlakın bölgüsü zamanı Ailə Məcəlləsinin 32, 36 və 37-ci maddələrinin məhkəmə tərəfindən tətbiq olunmasını da mümkün hesab edir (Ailə Məcəlləsinin 28.5- ci maddəsi).

3. Ər-arvadın birgə mülkiyyətinin anlayışı, prezumpsiya və sübutetmə yükü

3.1. Azərbaycan Respublikasında ər-arvadın əmlakının qanuni rejimini tənzimləyən Mülki Məcəllənin 225-ci maddəsinə və Ailə Məcəlləsinin 7-ci fəslinə (31- 37-ci maddələr) əsasən ər-arvadın nikah dövründə əldə etdikləri əmlak (əgər nikah müqaviləsində və ya onlar arasındakı digər razılaşmada ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa) onların ümumi birgə mülkiyyəti sayılır.

3.2. Nəzərə alınmalıdır ki, ailə birliyi ümumi təsərrüfatı özündə ehtiva etdiyi üçün nikah müddətində əldə edilmiş əmlakın ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına qazanıldığı ehtimal olunur. Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin mənasına görə, əmlakın ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına qazanılması yalnız pul və digər əşya qarşılığında deyil, həmçinin nikah dövründə birlikdə və ayrılıqda çəkilmiş zəhmət, əmək və başqa səylər nəticəsində əldə olunmasını nəzərdə tutur. Bu səbəbdən Ailə Məcəllənin 32.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, nikah dövründə ev təsərrüfatı ilə, uşaqlara qulluq etməklə məşğul olduğundan və ya digər üzrlü səbəblərə görə müstəqil qazancı olmayan ər (arvad) da ümumi əmlak üzərində hüquqa malikdir.

3.3. Beləliklə, Mülki Məcəllənin 225.1 və Ailə Məcəlləsinin 32.1-ci maddələri nikah dövründə əldə olunmuş (qazanılmış) əmlakın ər-arvadın birgə mülkiyyəti sayılmasına dair qanuni prezumpsiyanı ehtiva edir.

3.4. Prezumpsiya dedikdə, əksi sübut edilənədək həqiqi sayılan ehtimal başa düşülür. Qeyd edilən ehtimala əsas verən hər hansı hüquqi faktın və ya hadisənin mövcudluğuna istinad edilərək, bəlli olmayan digər bir hal (prezumpsiyanın nəticəsi) təsbit olunur. Bu halda şəxs prezumpsiyanın nəticəsini deyil, onun təməlini təşkil edən halı sübut etməklə prezumpsiyanın nəticəsini ayrıca sübut etmək yükündən azad olur.

3.5. Prezumpsiyanın qanuni (hüquqi) və faktiki növləri fərqləndirilir. Əgər qanuni prezumpsiya birbaşa normativ hüquqi aktın məzmununda əks olunursa, bundan fərqli olaraq faktiki prezumpsiya hüquq normalarında əks olunmur. Bu ehtimal bir qayda olaraq həyatın təbii axarına, əqlabətən mühakiməyə və ya formalaşmış təcrübəyə söykənir.

3.6. Odur ki, əmlakın nikah dövründə əldə olunmasının (prezumpsiyanın təməli) sübuta yetirilməsi həmin əmlakın ümumi birgə mülkiyyət kimi qəbul olunması (prezumpsiyanın nəticəsi) üçün yetərlidir. Başqa sözlə, əksi sübuta yetirilənədək nikah müddətində ər və ya arvad tərəfindən əldə edilmiş əmlak ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyəti sayılır.

3.7. Əmlak üzərində birgə mülkiyyət hüququnun tanınmasını tələb edən ər (arvad) həmin əmlakın nikah dövründə əldə edildiyini sübut etməlidir. Bu halın sübuta yetirilməsi ərə (arvada) birgə mülkiyyət prezumpsiyasının yaratdığı hüquqi vəziyyətdən istifadə imkanı verir. Yəni ər (arvad) əlavə olaraq əmlakın birgə gəlirlər hesabına, əvəzli olaraq əldə olunmasını və bu səbəbdən özünün də mülkiyyətçi olduğunu sübuta yetirmək vəzifəsi daşımır.

3.8. Bununla belə, qeyd edildiyi kimi, prezumpsiya əksi sübut edilə bilən bir ehtimaldır. Həmin ehtimalın əksini iddia edən şəxs müvafiq sübutlar təqdim etməklə prezumpsiyanı aradan qaldıra bilər.

3.9. Ər-arvadın birgə mülkiyyəti prezumpsiyasını aradan qaldıran hallar Ailə Məcəlləsinin 34-cü maddəsində göstərilmişdir. Həmin normaya görə, nikaha daxil olanadək ər-arvada məxsus olan əmlak, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdikləri əmlak, eləcə də fərdi istifadə şeyləri (geyim, ayaqqabı və s.) onların hər birinin ayrıca (fərdi) mülkiyyətindədir. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Prosesual Məcəllə) 77.1-ci maddəsinə əsasən həmin halları sübut etmək yükü bunu iddia edən və ya iddiaya etiraz edən tərəfin üzərinə düşür.

3.10. Belə ki, prosesual qanunvericilik sübutetmə yükünün tələb edən tərəfin üzərində olduğu barədə ümumi prinsipi əks etdirsə də, mübahisəyə tətbiq edilməli olan maddi hüquq normalarında tərəflərdən hansının işin hansı hallarını sübut etməli olması barədə fərqli qaydalar müəyyən oluna bilər. Əgər sübutetmə yükü qanunla başqa tərəfin üzərinə qoyulubsa, yaxud şəxs qanuni və ya faktiki prezumpsiyaya istinad etdirsə, fərqli qayda tətbiq edilir.

3.11. Ümumi mülkiyyət prezumpsiyasının əksini iddia edən ər (arvad) mübahisəli əmlakı birgə təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsi olaraq deyil, nikahdan əvvəlki əmlakı hesabına və ya bağışlama, vərəsəlik, yaxud digər əvəzsiz əqd əsasında əldə etdiyini sübuta yetirməlidir.

3.12. Konkret işin hallarından asılı olaraq mübahisəli əmlakın ərin və ya arvadın ayrıca əmlakı hesabına (onun satışından əldə olunan vəsaitlə, yaxud dəyişdirmə ilə) və ya sadalanan əvəzsiz əqdlər nəticəsində əldə edildiyi ər (arvad) tərəfindən sübuta yetirildiyi halda, birgə mülkiyyət prezumpsiyası aradan qalxır və sonuncunun əmlak üzərində fərdi mülkiyyət hüququnun tanınması üçün əsas yaranır. Yəni mövcud ayrıca əmlakın qarşılığında yeni əmlak əldə edildikdə özgəninkiləşdirilən əmlakın mülkiyyət rejimi (fərdi mülkiyyət) əldə edilən aktivə münasibətdə eyni şəkildə davam edir.

3.13. Əgər işin halları ilə ərə (arvada) ayrıca məxsus olan əmlakın əvəzli özgəninkiləşdirilməsi nəticəsində yeni əmlakın əldə edildiyi müəyyən edilərsə, məhkəmələr özgəninkiləşdirilən predmetlə əldə olunan əmlak arasında qiymət fərqi də nəzərə almalıdır. Belə ki,

əgər özgəninkiləşdirilən əmlakın dəyəri əldə edilən əmlakın dəyərində bərabər və ya ondan artıqdırsa, əldə olunan predmet ərin (arvadın) ayrıca əmlakı kimi qiymətləndirilə bilər. Lakin özgəninkiləşdirilən əmlakın dəyəri əldə edilən əmlakın dəyərindən azdırsa və məhkəmə onu ər-arvadın ümumi mülkiyyəti kimi qəbul edərsə, həmin əmlak üzərində tərəflərin payları əşyanın əldə olunduğu anda sərf olunmuş ayrıca vəsaitə və ər-arvadın ümumi vəsaitinə mütənasib olaraq müəyyən edilməlidir.

3.14. Ümumi əmlak aktivindən fərqli olaraq birgə nikah dövründə ərin və ya arvadın götürdüyü öhdəliyin ümumi öhdəlik olması barədə qanuni prezumpsiya tətbiq edilmir. Əgər öhdəliyin tərəfi yalnız ər-arvaddan birdirsə, ağlabatan mühakimə baxımından, yaranmış borc o zaman ümumi hesab olunur ki, öhdəliyin tərəfi olan ər (arvad) öhdəlik üzrə əldə edilənlərin ailənin ehtiyacları üçün sərf olunduğunu sübut etsin, yaxud bu fakt işin mübahisə olunmayan halı olsun.

3.15. Qeyd edilən faktiki prezumpsiya ilk növbədə ondan irəli gəlir ki, borclu ər (arvad) və öhdəliyin iştirakçısı olmayan arvad (ər) əldə olunmuş vəsaitin nəyə xərcləndiyini sübut etmək üçün tamamilə fərqli imkanlara malik olurlar. Bir qayda olaraq, belə vəsaitin xərclənməsində borclu ər (arvad) bilavasitə iştirak etdiyindən həmin əmlakın ailə ehtiyaclarına sərf olunmasını sübut etmək üçün dəlillər əldə etmək imkanı da ona məxsus olur. Arvad (ər) isə borcun olmasından xəbərdar olmaya bilər, bu səbəbdən onun ərinin (arvadının) həmin vəsaiti şəxsi ehtiyacları üçün sərf etdiyini sübut etmək imkanları məhduddur, bir çox hallarda isə qeyri-mümkündür.

3.16. Sözügedən məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu (bundan sonra – Konstitusiyası Məhkəməsi) 2021-ci il 23 iyul tarixli Qərarında belə nəticəyə gəlmişdir ki, Mülki Məcəllənin 225-ci, Ailə Məcəlləsinin 32 və 41.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, nikah dövründə ərin və ya arvadın ailə ehtiyaclarının təmin edilməsi məqsədi ilə üzərinə götürdüyü öhdəliklər ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olmaqla hər ikisi üçün vəzifələr yaradır. Konstitusiyası Məhkəməsi həmin qərarında vurğulamışdır ki, hər hansı daşınar və ya daşınmaz əşya üzərində mülkiyyət və s. əşya hüquqlarının, tələb hüquqlarının, habelə mövcud öhdəliklərin ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olub-olmaması məsələsi həll edilərkən məhkəmələr formal mülahizələrdən çıxış etməməli, ər-arvadın rəsmi nikah münasibətlərində olsalar da, ailə münasibətlərinə xitam verib-verməməsi, birgə təsərrüfat aparıb-aparmaması, götürülmüş borcun ailə məqsədləri üçün istifadə olunub-olunmaması kimi işin əhəmiyyətli hallarını araşdırmalıdır.

3.17. Məhkəmə təcrübəsində ər-arvadın ümumi əmlakdakı paylarına süni təsir etmək üçün uydurma borc müqaviləsinin bağlanması, bununla bağlı məhkəmədə qaldırılmış iddianın və ya iddiaçının əsaslandığı faktların etiraf edilməsi hallarına rast gəlinir. Belə mübahisələrə baxılarkən ər-arvadın hüquq və vəzifələrinə dair məsələ onların hüquqlarının pozulması ilə nəticələnə bilərsə, məhkəmə Mülki Prosessual Məcəllənin 57.1-ci maddəsinə əsasən həmin şəxsləri müstəqil tələb irəli sürməyən üçüncü şəxslər kimi işdə iştirak etməyə cəlb edə bilər.

3.18. Qeyd olunan işlər üzrə cavabdeh olan ər (arvad) tərəfindən iddia və ya iddiaçının tələblərini əsaslandığı faktlar etiraf edildikdə, habelə kreditorla (kreditorlarla) borcalan arasında barışıq sazişi bağlandıqda məhkəmələr Mülki Prosessual Məcəllənin 52.5-ci maddəsinə əsasən iddianın cavabdeh tərəfindən etiraf edilməsinin və tərəflərin barışıq sazişinin qanuna zidd olub-olmadığına, hər hansı bir şəxsin hüquqlarını və qanunla qorunan mənafeyini pozub-pozmadığına, yaxud Mülki Prosessual Məcəllənin 106.4-cü maddəsinə əsasən faktın işin hallarının gizlədilməsi məqsədi ilə etiraf olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Bu cür halların mövcudluğu müəyyən edilərsə, belə hərəkətlər qəbul olunmamaqla, mübahisəyə mahiyyəti üzrə baxılması davam etdirilməli və ya həmin faktlar ümumi qaydada sübut edilməlidir.

3.19. Nəzərə alınmalıdır ki, qeyd olunan mübahisələr üzrə iddianın predmeti borc müqaviləsi üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı olduğundan, alınmış vəsaitin ailənin ümumi ehtiyaclarına sərf edilib-edilməməsi üzrə araşdırmanın aparılması tələb olunmur. Bu baxımdan həmin iş üzrə qəbul edilmiş məhkəmə aktında bununla bağlı hal müəyyən edilməməlidir, edildiyi halda isə ər-arvad arasında ümumi əmlak bölgüsünə dair mübahisələrdə hər hansı preyardisial əhəmiyyətə malik olmadığı nəzərə alınmalıdır.

4. Ümumi əmlaka daxil olan aktivlər

4.1. Aktiv dedikdə, pulla qiymətləndirilə bilən bütün iqtisadi dəyərlər (əşyalar, hüquqlar və s.) nəzərdə tutulur. Ailə Məcəlləsinin 32.1-ci maddəsinin məqsədinə görə əldə etmə dedikdə, aktivlər üzərində əmlak hüquqlarının qazanılması başa düşülür.

4.2. Ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətinə daxil olan aktivlərin siyahısı Ailə Məcəlləsinin 32.2-ci maddəsində göstərilmişdir: onların hər birinin əmək, sahibkarlıq və intellektual fəaliyyəti nəticəsində əldə etdikləri gəlirlər, aldıkları pensiya və müavinətlər, eləcə də xüsusi təyinatı olmayan digər pul ödəmələri (xəsarət, sağlamlığın bu və ya digər formada pozulması nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə ödənilən məbləğ, maddi yardımın məbləği və s.); ər-arvadın ümumi gəlirləri hesabına əldə edilən daşınar və daşınmaz əşyalar, qiymətli kağızlar, kredit təşkilatlarına və s. kommersiya təşkilatlarına qoyulmuş paylar, əmanətlər, kapitaldan olan paylar və əmlakın ər- arvadın kimin adına əldə olunmasından, yaxud əmanətin kimin adına və ya kim tərəfindən qoyulmasından asılı olmayaraq, nikah dövründə ər-arvadın qazandığı hər hansı sair əmlak.

4.3. Nəzərə alınmalıdır ki, bu siyahı məhdudlaşdırıcı deyil, sadalayıcı mahiyətdədir və konkret işin hallarından asılı olaraq qanunda nəzərdə tutulan şərtlərə cavab verən digər aktivlər də ər-arvadın ümumi birgə əmlakı sayıla bilər.

4.4. Qanunverici ər-arvadın hər birinin əmlakının onların ümumi mülkiyyəti hesab edilməsi ilə bağlı xüsusi qayda da müəyyən etmişdir. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 35-ci maddəsinə əsasən, ərə (arvada) ayrıca məxsus olan əmlaka nikahda olduqları dövrdə onların ümumi əmlakı və ya hər birinin əmlakı, yaxud da ər-arvadın hansınınsa əməyi hesabına onun dəyərini xeyli artıran vəsaitin qoyulması (əsaslı təmir, yenidən quraşdırma, avadanlığı dəyişdirmə və s.) müəyyən edilərsə, həmin əmlak onların birgə mülkiyyəti sayıla bilər. Bu məsələni tənzimləyən analogi norma Mülki Məcəllənin 225.4- cü maddəsidir.

4.5. Ərin - arvadın hər birinin əmlakına istənilən yaxşılaşdırma deyil, yalnız onun dəyərini xeyli (əhəmiyyətli dərəcədə) artıran yaxşılaşdırmanın edilməsi və bu yaxşılaşdırmanın məhz nikah dövründə onların ümumi əmlakı və ya digər tərəfin ayrıca əmlakı hesabına həyata keçirilməsi müəyyən edilərsə, bu maddənin tətbiqi mümkündür. Mübahisəli əmlakın dəyərini artıran vəsait nikah dövründə qoyulsa belə, ər-arvadın ümumi əmlakı və ya onların ayrıca əmlakı hesabına deyil, əmlakın məxsus olduğu tərəfin şəxsi vəsaiti hesabına həyata keçirildiyi müəyyən edilərsə, Ailə Məcəlləsinin 35-ci maddəsi mübahisəyə tətbiq edilə bilməz.

4.6. Mülki Məcəllənin 225.4-cü və Ailə Məcəlləsinin 35-ci maddəsinin dispozişiyaya şərtləri baxımından nəzərə alınmalıdır ki, ərin (arvadın) ayrıca əmlakının onların ümumi mülkiyyəti sayılması üçün əsas şərt qoyulan vəsaitin həcmi olmayıb, məhz qoyulmuş bu vəsait hesabına ər-arvadın hər birinin əmlakının dəyərini xeyli və yaxud əhəmiyyətli dərəcədə artmasıdır. Bununla yanaşı, Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsinə əsasən, bu cür əmlakda tərəflərin payları ərin (arvadın) diqqətəlayiq mənafeyi nəzərə alınaraq, fərqli şəkildə müəyyən edilə bilər. Belə ki, həmin mübahisələrə baxan məhkəmələr ayrıca əmlakın ümumi əmlak sayılmasını tələb edən tərəfin payını ərə (arvada) ayrıca məxsus olan əmlakın dəyərini artıran vəsaitin qoyulduğu dövrdə həcmi və həmin vəsaitdə mübahisə edən tərəfin iştirak dərəcəsini nəzərə alaraq (buna mütənasib olaraq) müəyyən etməlidir.

4.7. Mülki Məcəllənin 739.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, borc müqaviləsinə görə, iştirakçılardan biri (borc verən) pula və ya digər əvəz edilən əşyalara mülkiyyət hüququnu digər iştirakçıya (borc alana) keçirməyi öhdəsinə götürdüyündən, ailənin ehtiyacları üçün alınmış pul vəsaiti ərin (arvadın) sahibliyinə verildiyi andan onların ümumi əmlakının aktivinə çevrilmiş olur. Bu səbəbdən birgə nikah dövründə ər-arvadın hansının adına rəsmiləşdirilməsindən asılı olmayaraq, onlar üçün ümumi öhdəliklər yaradan borc vəsaiti hesabına əldə olunmuş dəyərlər (o cümlədən müvafiq reyestrədə qeydə alınmış əşyalar, ipoteka kreditləri hesabına əldə edilmiş yaşayış sahələri və sair) ər-arvadın ümumi əmlakını təşkil edir və onlar arasında bölünür.

4.8. Birgə nikah dövründə xidməti və sair fəaliyyətinə görə qulluq illəri və/və ya ailə üzvlərinin sayı nəzərə alınmaqla ər-arvada verilən əmlak da (məsələn, müəyyən müddət ərzində qüsursuz xidmətlərinə görə hərbiçilərə dövlət tərəfindən verilən yaşayış sahələri) ümumi birgə mülkiyyət hesab edilə bilər. Belə ki, həmin əmlak ərə (arvada) pul vəsaiti qarşılığında verilməsə də, birgə nikah dövründə onun çəkdiyi zəhmət, əmək və digər səylərin əvəzi kimi təqdim edilir. Odur ki, müəyyən nailiyyətlərinə, o cümlədən uzun illər qüsursuz fəaliyyətinə görə işçilərə (dövlət qulluqçularına, hərbi qulluqçulara və sair) verilən əmlak (əşya, hüquq, vəsait) bağışlama kimi qəbul oluna bilməz. Çünki Mülki Məcəllənin 666.1-ci maddəsinə əsasən hədiyyə verənin öz əmlakının bir hissəsini bağışlamaqla hədiyyə alanı zənginləşdirdiyi əqd hədiyyə alan tərəfindən heç bir cavab xidməti ilə şərtləndirilməməlidir. Lakin sözügedən halda əmlak ərə (arvada) əsasən onların uzun müddətli səmərəli xidməti qarşılığında verilir. Başqa sözlə, bu vəziyyətdə söhbət bağışlamadan deyil, əmək (qulluq) fəaliyyəti qarşılığında verilən əmlakla bağlı olduğundan Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin təsir dairəsinə düşür. Bununla yanaşı, hər bir işin hallarından, o cümlədən ərə (arvada) müvafiq güzəştə əldə etmək üçün tələb olunan dövrün hansı hissəsinin birgə nikaha düşdüyü, əmlakın verilməsinin məqsədləri və təyinatı, əmlak verilərəkən ailə vəziyyətinin (ailə üzvlərinin sayının) nəzərə alınıb- alınmamasından asılı olaraq, belə əmlak ər-arvadın ümumi mülkiyyəti hesab edilsə də, tərəflərin həmin əmlak üzərində payları bərabər müəyyən olunmaya bilər.

4.9. Birgə nikah dövründə şansa əsaslanan oyunlarda, mərcələrdə və lotoreyalarda iştirak etmək üçün ödəniş edilmişdirsə, sərf olunmuş vəsaitin ailənin ümumi təsərrüfatından xərcləndiyi barədə prezumpsiyanın qüvvədə olması baxımından belə fəaliyyət nəticəsində əldə edilmiş aktivlər də ər-arvadın birgə mülkiyyəti hesab olunur.

4.10. Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə əsasən ərin (arvadın) intellektual fəaliyyəti nəticəsində, habelə nikah dövründə birlikdə və ayrılıqda çəkilmiş zəhmət, əmək və digər səylər nəticəsində əldə etdiyi gəlirlər ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olduğundan müxtəlif oyunlar, müsabiqələr, yarışmalar və sair oxşar tədbirlərdən əldə olunmuş aktivlər də ər-arvadın birgə mülkiyyəti hesab olunur.

4.11. Mülki Məcəllənin 180.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, özbaşına tikinti aparmış şəxs ona mülkiyyət hüququ əldə etmədiyi üçün həmin tikili müstəqil daşınmaz əşya kimi ər-arvad arasında bölgünün predmeti ola bilməz. Bununla yanaşı, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi barədə mübahisə həll edilənə qədər özbaşına tikinti sökülməyibsə, o, fiziki obyekt olaraq özündə ər-arvadın əməyinin və xərclərinin nəticəsini ifadə edən maddi dəyərdir. Odur ki, mübahisə olduğu halda, məhkəmə obyektiv səbəblərdən özbaşına tikintinin faydalı xassələrindən istifadə etmək imkanlarından məhrum olan ərin (arvadın) iddiası əsasında onların ümumi əmlakı hesabına inşa edilməsinə və ya faktiki əldə olunmasına sərf olunmuş ümumi vəsaitin əmlakdakı payına mütənasib olan hissəsini arvaddan (ərdən) tutmaqda haqlıdır.

4.12. Mülki Məcəllənin 147.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, torpaq sahəsi (üzərindəki tikilmiş və ya tikintisi başa çatmayan tikinti obyektləri də daxil olmaqla) ilə bağlı hər hansı hüququn əldə edilməsinə yönəlmiş tələbləri təmin etmək məqsədilə daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində torpaq sahəsi barədə təminat qeydi aparıla bilər. Bu səbəbdən həm müqavilədən irəli gələn, həm də dövlət reyestrində aparılmış təminat qeydinə dair hüquqlar ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olan aktivdir.

4.13. Bundan əlavə, Mənzil Məcəlləsinin 112.1-ci maddəsinə əsasən, mənzil-tikinti kooperativinin üzvü pay haqqını tam ödədikdə, yaşayış sahəsinə mülkiyyət hüququ əldə etdiyi üçün həmin sahə də ər-arvad arasındakı bölgünün predmeti olur.

4.14. Mülki Məcəllənin 178.8-ci maddəsinə uyğun olaraq podrat müqaviləsi üzrə inşa edilən çoxmənzilli yaşayış binalarının dövlət reyestrində ilkin qeydiyyatla alınmamış müstəqil tərkib hissələri (mənzil və ya qeyri-yaşayış sahələri) üzərində mülkiyyət hüququ əmələ gəlmədiyi üçün ər-arvadın ümumi mülkiyyəti sayıla və bölünə bilməz.

4.15. Bununla yanaşı, birgə nikah dövründə ər-arvadın ümumi əmlakı hesabına çoxmənzilli yaşayış binalarında yerləşən, lakin dövlət reyestrində ilkin qeydiyyatla alınmamış mənzil və qeyri-yaşayış

sahələrinə dair bağlanmış müqavilələr həmin sahələrə dair belə müqavilələrdən irəli gələn, habelə gələcəkdə mülkiyyət hüququnun tanınması da daxil olmaqla bir sıra hüquqlar əmələ gətirir. Belə mənzil və qeyri-yaşayış sahələrinə hüquqlar da ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olduğundan bu hüquqda tərəflərin payları müəyyən edilə bilər. Məsələn, ərin (arvadın) iddiası əsasında məhkəmə qət edə bilər ki, konkret tarixli və nömrəli müqavilədən əmələ gəlmiş hüquqda ər-arvadın hər birinin payı müəyyən edilsin. Bu hüquq gələcəkdə ər-arvaddan birinin adına daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatla alınarsa, digər tərəfin də hüququ qətnamədə müəyyən edilmiş paya mütənasib olaraq tanınmalıdır.

4.16. Özbaşına tikililər və tikintisi başa çatmayan binanın tərkib hissələrinə dair yuxarıda qeyd olunanlar Ailə Məcəlləsinin 7-ci fəslinin normalarının mənasına əsaslanır, sözügedən tikililər məhkəmə qərarı ilə əşya hüquqlarının tanınması hesab olunmur və dövlət orqanının üzərinə onlara dair qeydiyyat aparmaq vəzifəsi qoymur. Həmin predmetlərin daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyatı qanunla müəyyən olunmuş qaydada aparılmalıdır.

4.17. Birgə nikah dövründə ər-arvadın ümumi əmlakı hesabına dəyəri ödənilmiş, lakin nikah pozulduqdan sonra ərin (arvadın) sahibliyinə verilmiş, yaxud dövlət reyestrində onlardan birinin adına qeydə alınmış əmlak ər-arvadın ümumi əmlakı hesab edilməlidir. Məsələn, birgə nikahda olduqları dövrdə onların əmlakı hesabına dəyəri tam ödənilmiş yaşayış və ya qeyri-yaşayış sahəsi nikah pozulduqdan sonra ərin (arvadın) adına daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınsa da, bu ümumi əmlak hesab edilir.

4.18. Məhkəmə təcrübəsində bəzən ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi qaydasında birgə nikah dövründə müxtəlif ehtiyaclar üçün xərclənmiş (məsələn, səyahətə çıxma, istirahət mərkəzlərində dincəlmə və sair) pul vəsaitinin bir hissəsinin tutulması barədə iddiaların təmin edilməsi hallarına rast gəlinir. Lakin birgə nikah dövründə xərclənmiş vəsait artıq ər-arvadın aktivindən çıxdığı üçün onlar arasında bölgünün predmeti ola bilməz.

5. Ər-arvadın hər birinin mülkiyyəti

5.1. Ər-arvadın hər birinin mülkiyyətində olan əmlakın ümumi siyahısı Ailə Məcəlləsinin 34.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur: nikaha daxil olanadək onlara məxsus olan; nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdikləri əmlak.

5.2. Ailə Məcəlləsinin 32.2.2-ci maddəsinin mənası baxımından ərin və ya arvadın şəxsi vəsaiti hesabına əldə edilmiş əmlak ərin və ya arvadın ayrıca əmlakı hesab edilir. Məsələn, ərin (arvadın) ayrıca əmlakı hesabına nikaha daxil olanadək dəyəri tam ödənilmiş yaşayış və ya qeyri-yaşayış sahəsi birgə nikah dövründə ərin (arvadın) adına daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınsa da, ümumi əmlak hesab edilmir.

5.3. Məhkəmə təcrübəsində tez-tez rast gəlinən mübahisəli əşya alınan ərəfədə ərin (arvadın) yaxın qohumunun özünə məxsus olan əmlakı satması faktı özü-özlüyündə nikah dövründə əldə olunmuş əmlakla dair ər-arvadın mülkiyyət prezumpsiyasını aradan qaldıran fakt kimi qəbul edilə bilməz. Başqa sözlə, qohumun öz əmlakını satması, ərin (arvadın) əmlak alması və bu əməliyyatların tarix etibarilə bir-birinə yaxın olması faktları hüquqi baxımdan həmin qənaətə gəlmək üçün yetərli deyil. Bunun üçün işdəki mötəbər və kifayətedici sübutlarla mübahisə predmeti olan əmlakın ərin (arvadın) şəxsi vəsaiti (ona edilmiş hədiyyə) hesabına əldə olunduğuna dair birmənalı nəticəyə gəlinməlidir. Bu zaman məhkəmə öz qənaətini iş üzrə müəyyən edilmiş hallara və tərəflərin qarşılıqlı münasibətinə dair mötəbər sübutlara istinad etməklə əsaslandırmalıdır.

5.4. E.Salmanlının şikayəti üzrə 2023-cü il 28 dekabr tarixli Qərarında Konstitusiyaya Məhkəməsi belə nəticəyə gəlmişdir ki, Mülki Məcəllənin 225.2 və Ailə Məcəlləsinin 34.1- ci maddələri üzrə əvəzsiz əqd (bağışlama müqaviləsi) əsasında əldə olunmuş əşyanın ərin və ya arvadın ayrıca əmlakı hesab edilməsi üçün belə əqdin yazılı forması sübut etmə şərti kimi qəbul edilməlidir. Həmin qərarla ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə əsasən, pul vəsaitinin bağışlanması ilə bağlı müqavilənin yazılı forması ilə bağlı qanunvericilikdə imperativ tələb olmasa da, nikah dövründə əldə edilmiş əmlakın məhz tərəflərdən birinə bağışlanmış pul vəsaiti hesabına əldə edilməsi əsası ilə ər-

arvadın ümumi birgə deyil, ərin və ya arvadın şəxsi əmlakı kimi qiymətləndirilməsi və bununla da onların əmlakının qanuni rejimindən kənara çıxılması üçün, ilk növbədə, bağışlamanın ailəyə deyil, məhz tərəflərdən birinə edilməsini, habelə həmin vəsait hesabına mübahisəli əşyanın əldə edilməsini təsdiqləyəcək mötəbər, o cümlədən əyani sübutların (yazılı müqavilə və s.) mövcud olması zəruridir.

5.5. Nəzərə alınmalıdır ki, hər hansı müqavilə üzrə sübutetmə şərti olaraq yazılı forma tələbi heç də həmin əqdin mütləq şəkildə “müqavilə” adlanan sənədlə rəsmiləşdirilməli olmasını deyil, belə əqd üzrə iddianın sübuta yetirilməsi, habelə bu əqddən irəli gələn nəticələrin tətbiqi tələbinin təmin edilməsi üçün həmin əqdin mövcudluğunun müxtəlif sənədlər, o cümlədən bank hesabına köçürməni əks etdirən bank sənədləri, yazışmalar və s. əyani sübutlarla, habelə tərəflərin izahatları əsasında işin mübahisəsiz halı kimi təsdiq edilməli olduğunu ehtiva edir. Qeyd olunan əyani sübutlar (yazılı sənədlər və s.) işin digər halları ilə birlikdə araşdırılaraq məsələyə hüquqi qiymət verilməlidir.

5.6. Əmlakın bağışlama nəticəsində və ya hədiyyə edilmiş vəsait hesabına əldə olunması barədə ərin (arvadın) dəlillərinə (sübutlarına) qiymət verərkən, əmlakı bağışladığı iddia edilən şəxslərin iradə ifadəsinin nədən ibarət olduğu (əmlakı məhz kimə bağışladığı – ər-arvaddan birinə, yaxud bütün ailəyə), ər-arvadın nikahda olduğu müddət və digər diqqətəlayiq hallar nəzərə alınmalıdır.

5.7. Ər-arvad arasındakı nikah pozulduqdan sonra onlardan birinin yaxın qohumunun onun mənafeyi baxımından çıxış etməsi, yəni mübahisə halında sözügedən bağışlamayı məhz qohumuna etdiyini bildirməsi və hətta geri tarixə buna dair yazılı əqd tərtib etməsinə şübhələr olduqda, sübutun mötəbərliyinə digər sübutlarla yanaşı qiymət verilməlidir. Bu zaman bağışlamayı etmiş qohumun artıq nikah pozulduqdan sonra verdiyi məlumat deyil, bağışlama zamanı ortaya qoyduğu niyyət – o zamankı həqiqi iradəsi nəzərə alınmalıdır. Bu isə hər bir işin konkret hallarından asılı olaraq müəyyən edilməlidir. Məsələn, valideynin nikahdan qısa müddət sonra oğlunun (qızının) doğum günündə verdiyi hədiyyənin məhz övladına edilmiş bağışlama sayılması daha ağlabatan göründüyü halda, illərlə birgə və mehriban ailə kimi yaşamış, uşaqların doğulması ilə ailə bağları daha da sıxlaşmış, oğlu (qızı) ilə yanaşı, gəlinini (kürəkənini) də öz övladı kimi qəbul etmiş qayınananın (qayınatanın) mənzil şəraitinin daha da yaxşılaşdırılması və s. məqsədlə etdiyi bağışlama bütövlükdə ailəyə verilmiş hədiyyə kimi qəbul oluna bilər. Birinci halda bağışlanan əmlak fərdi mülkiyyət, ikinci halda isə ümumi mülkiyyət kimi qiymətləndirilə bilər.

5.8. Ailə qanunvericiliyi birgə nikah dövründə ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilsə də, ər-arvadın ümumi mülkiyyəti sayılmayan əşyaların da dairəsini müəyyən etmişdir. Ailə Məcəlləsinin 34.2-ci maddəsinə əsasən zinət əşyaları istisna olmaqla, fərdi istifadə şeyləri (geyim, ayaqqabı və s.) nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilsə də, ər-arvaddan kimin istifadəsində olubsa, ona məxsusdur. Nəzərə alınmalıdır ki, Ailə Məcəlləsinin 36.6-cı maddəsinə müvafiq olaraq yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların tələbatını ödəmək üçün əldə olunan şeylər (geyim, paltar, ayaqqabı, məktəbli və idman ləvazimatları, musiqi alətləri, uşaq kitabxanası və s.) də bölünmür və əvəzi ödənilmədən uşaqları ilə birgə yaşayan valideynə verilir. Həmin Məcəllənin 36.7-ci maddəsinə müvafiq olaraq isə ər-arvadın ümumi əmlakı hesabına yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqların adına qoyulmuş əmanətlər həmin uşaqlara məxsus hesab edilir və ümumi əmlakın bölünməsi zamanı nəzərə alınmır. Göründüyü kimi, bu maddə zinət əşyalarını qeyd olunan qaydadan istisna etmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, zinət əşyaları yalnız qiymətli metallardan və ya daşlardan hazırlanmış əşyaları deyil, digər qiymətli bəzək, süs, yaraşlıq əşyalarını (məsələn, qol saatlarını, geyim aksesuarlarını və sair) da ehtiva edir.

5.9. İstehlak təyinatına görə ər-arvadın hər birinin istifadəsində ola bilən fərdi əşyaların (məsələn, mobil telefon, planşet, noutbuk və sair) ər-arvadın ümumi əmlakı hesab edilib-edilməməsi barədə mübahisə məhkəmələr tərəfindən nikah dövründə həmin əşyaların, ərin (arvadın) fərdi, yaxud ailənin ümumi istifadəsində olması nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

5.10. Nikaha daxil olanadək və nikah dövründə keçirilən mərasimlərdə (elçilik, nişan, toy və sair) tərəflərdən birinə hədiyyə verilən zinət əşyaları onların ayrıca əmlakı sayılır və Ailə Məcəlləsinin 34.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş istisnanın təsir dairəsinə düşmür.

5.11. Birgə nikah dövründə ərin (arvadın) ümumi və ya ayrıca əmlakı arvadın (ərin) sahibliyinə verməsi və ya adına rəsmiləşdirməsi faktı özü-özlüyündə həmin əmlakın (və ya özünə məxsus olan payın) bağışlanması kimi qəbul edilməməlidir. Birgə ailə həyatı çərçivəsində bir çox hallarda bunun səbəbi qarşılıqlı etimad, sədaqət, vaxt çatışmazlığı, məsafə fərqi, fiziki imkansızlıq və sair ola bilər. Yalnız bağışlama niyyəti güdən davranış və iradə ifadəsi mötəbər sübutlarla təsdiq olunduğu hallarda (məsələn, bağışlama müqaviləsi, doğum günü hədiyyəsi barədə iradə bəyanını təsdiq edən foto və videolar, şahid ifadələri və sair) bu cür zənginləşdirmələr işə baxılarkən bağışlama müqaviləsinin əhəmiyyətsiz olduğunun təsbit olunduğu və ya mübahisələndirmə nəticəsində etibarsızlığının müəyyən edildiyi hallar istisna olmaqla, hədiyyə kimi qiymətləndirilə bilər.

5.12. Birgə nikah dövründə ərin (arvadın) hansının sahibliyində olmasından və ya adına qeydə alınmasından asılı olmayaraq, mübahisə halında həmin əmlakın ayrıca əmlak olduğu və ya ayrıca əmlak hesabına əldə edildiyi sübuta yetirilərsə, ərin (arvadın) tələbi ilə geri qaytarılmalıdır. Daşınar əşyalara münasibətdə bu cür mübahisələr üzrə iddia tələblərinin qanuni əsasını əmlakın qanunsuz sahiblikdən geri tələb olunması (Mülki Məcəllənin 157.2-ci maddəsi), rəsmi reyestrə qeydə alınmalı olan daşınar əşyalara və danışmaz əşyalara münasibətdə dövlət reyestrindəki qeydə düzəlişin aparılması (“Daşınar əmlakın rəsmi reyestrləri, onların tərtib edilməsi və aparılması” Qaydalarının 4.2-ci bəndi, Mülki Məcəllənin 141-ci maddəsi) təşkil edəcəkdir.

5.13. Qanunvericilik həmçinin rəsmi nikahda olsalar da, onların birgə təsərrüfat aparmadığı dövrdə hər birinin qazandığı əmlakı ümumi əmlaka aid etmir. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 36.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq, məhkəmə ər-arvadın ailə münasibətlərinə xitam verdiyi və ayrı yaşadığı dövrdə hər birinin qazandığı əmlakı onların hər birinin mülkiyyəti hesab edə bilər. Bu baxımdan birgə nikah dövründə əldə olunmuş əmlakın bölgüsü zamanı faktiki nikah münasibətlərinə xitam verildiyi və birgə təsərrüfatın başa çatdığı tarixin müəyyən olunması işin düzgün həlli baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tərəflərin izahatları əsasında həmin anı mübahisəsiz qaydada müəyyən etmək mümkün deyildirsə mülki işin məhkəmə baxışına hazırlanması mərhələsində məhkəmə Mülki Prosesual Məcəllənin 14.1-ci və 167.1-ci maddələrinə əsasən bu məsələni tərəflərlə müzakirə etməli, 77.3-cü maddəsinə əsasən sübut etmə yükünə uyğun olaraq tərəflərə müvafiq sübutları təqdim etməyi təklif etməlidir.

5.14. İş materiallarında tərəflərin nikahına rəsmi qaydada xitam verildiyi tarixdən əvvəl onların faktiki nikah münasibətlərinin pozulması barədə kifayət qədər sübut yoxdursa, Ailə Məcəlləsinin 23.1-ci maddəsinin müddəaları rəhbər tutulmalıdır. Həmin maddəyə əsasən, nikah müvafiq icra hakimiyyəti orqanında pozulduqda pozulmanın dövlət qeydiyyatına alındığı gündən, məhkəmə qaydasında pozulduqda isə bu barədə məhkəmənin qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gündən nikaha xitam verilmiş sayılır.

5.15. Eyni zamanda oxşar mübahisələrin həlli zamanı məhkəmələr tərəflərin birgə nikahda olduqları dövrdəki gəlirlərini, hansı müddət ərzində faktiki ayrı yaşadıklarını, qazanılmış əmlakın dəyərini və işin digər diqqətəlayiq hallarını nəzərə alaraq, onların faktiki birgə təsərrüfat aparmadıqları dövrdə ərin (arvadın) əldə etdiyi əmlakı onların birgə mülkiyyəti hesab edə bilərlər.

6. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölgüsü

Ümumi əmlakın bölünməsi

6.1. Ailə Məcəlləsinin 36.1-ci maddəsinə əsasən, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi həm nikah dövründə, həm də nikah pozulduqdan sonra aparıla bilər.

6.2. Nikah davam etdiyi müddətdə bölünmənin predmeti daha əvvəl ər-arvadın bölüşdürmədiyi ümumi əmlak ola bilər. Çünki tərəflər hansısa predmetləri öz aralarında bölüşdürdükləri andan həmin əmlak üzərində birgə mülkiyyət halı aradan qalxmış olur. Bu baxımdan nikah dövründə üzərində ümumi mülkiyyət olan əmlak bölüşdürülür, bununla da həmin predmetlərə münasibətdə birgəlik aradan qalxır. Nikah dövründə bölüşdürülməmiş və nikahın davam etdiyi müddətdə əldə edilən digər əmlaka ümumi qaydada qanuni rejim tətbiq olunur. Bu səbəbdən, Ailə

Məcəlləsinin 36.8-ci maddəsində göstərilmişdir ki, ər-arvadın ümumi əmlakı bölündükdə, nikah dövründə həmin əmlakın bölünməmiş hissəsi, eləcə də nikah dövründə sonradan qazanılmış əmlak onların birgə mülkiyyətini təşkil edir.

6.3. Nikah pozulduqdan sonra isə bir qayda olaraq, qanuni rejimə daxil olan aktivlər və passivlər nəzərə alınmaqla, bütün əmlakın bölgüsü aparılır. Bununla belə, ər-arvad hansısa predmetləri bölgüyə daxil etmədən mövcud hüquqi rejimdə saxlaya bilər, yaxud konkret əmlak dəyər(lər)i üzərində paylarını müəyyən etməklə paylı mülkiyyətçi vəziyyətinə keçə bilərlər. Bunun üçün hər iki tərəfin (ərin-arvadın) razılığı tələb olunur. Onlardan birinin razılığı olmadıqda ümumi əmlaka daxil olan hər bir aktiv (passiv) bölünmənin predmeti olur.

6.4. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi onlardan birinin (və ya hər ikisinin), eləcə də ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakında onlardan birinin payına yönəltmək istəyən kreditorun (kreditorların) tələbi ilə həyata keçirilə bilər (Ailə Məcəlləsi, 36.1-ci maddə).

6.5. Qanunverici bölgünün aparılmasını əvvəlcə ər-arvadın öz iradələrinə buraxmışdır. Ailə Məcəlləsinin 36.2-ci maddəsinə əsasən, ər-arvadın ümumi əmlakı onların sazişi əsasında bölünə bilər. Belə saziş əmlakın bölünməsinə dair ikitərəfli əqddir və müqavilə hüququnun ümumi qaydalarına tabedir.

6.6. Bölgü barədə saziş üçün qanunda xüsusi forma nəzərdə tutulmamışdır. Tərəflər onu şifahi, sadə yazılı və ya notarial qaydada bağlaya bilərlər. Bununla belə, bəzi müqavilə növləri üçün qanunla müəyyən edilmiş məcburi forma tələblərinə riayət olunmalıdır. Məsələn, daşınmaz əmlakın dövlət reyestri obyektlərinə dair sərəncam verilməsi haqqında müqavilələr notariat qaydasında təsdiqlənməlidir (Mülki Məcəllənin 144.1-ci maddəsi).

6.7. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsinə dair saziş onlar üçün icrası məcburi olan mülki hüquq və vəzifələr meydana gətirir. O da nəzərə alınmalıdır ki, həmin sazişin bağlanması bölünmənin başa çatması hesab olunmur. Bunun üçün hər iki tərəf müqavilə ilə üzərlərinə götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirməlidir. Başqa sözlə, ümumi əmlaka daxil olan ayrı-ayrı predmetlərin onların hər birinin fərdi mülkiyyətinə keçməsi üçün ər və arvad müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq lazımi hərəkətləri etməlidirlər. Məsələn, daşınar əşyanı digərinin sahibliyinə verməli, daşınmaz əşyanın dövlət reyestrindəki qeydinin dəyişdirilməsini təmin etməlidir. Bu hərəkətlər nəticəsində ümumi əmlakda olan predmetlər ərin (arvadın) fərdi mülkiyyətinə keçdikdə bölünmə tamamlanmış sayılır.

6.8. Qeyd olunan sazişin şərtlərinin yerinə yetirilməməsindən yaranan mübahisə məhkəmə qaydasında həll olunur. Belə mübahisə ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi barədə yox, müqavilə öhdəliklərinin icra edilməməsi barədə ixtilaf hesab edilir. Çünki saziş qüvvəyə mindiyi andan tərəflər ona bağlı olurlar. Onlardan biri öhdəliyini yerinə yetirmədikdə digər tərəf müqavilə öhdəliklərinin icrasına məcbur etmə barədə iddia qaldıra bilər. Ona görə də, məhkəmələr bu xarakterli mübahisələri ailə qanunvericiliyi ilə deyil, mülki qanunvericiliyin öhdəlik hüququna dair normaları əsasında həll etməlidirlər.

6.9. Ər-arvad ümumi əmlakın bölünməsi ilə bağlı mediasiya prosesində əldə edilmiş barışıq sazişinə də bağlı sayılırlar. Tərəflərdən biri sazişin şərtlərinin könüllü icrasından imtina etdikdə digər tərəf məcburi icranı təmin etmək məqsədilə sazişin təsdiq edilməsi barədə xüsusi icraat qaydasında məhkəməyə müraciət edə bilər (Mülki Prosessual Məcəllə, 40-7-ci fəsil).

6.10. Ailə Məcəlləsinin 36.3-cü maddəsinə əsasən, mübahisə olduqda, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi, eləcə də bu əmlakda ər-arvadın paylarının müəyyən olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir.

6.11. Ümumi qayda ondan ibarətdir ki, mübahisə halında bütün əmlakın məhkəmə tərəfindən bölünməsi, ər-arvadın əmlakının qanuni rejiminin məcburi şəkildə ləğv edilməsidir. Yəni ər-arvadın əmlakı üzərində ümumilik məhkəmə qərarı ilə aradan qalxır və onların hər biri paylarına uyğun şəkildə aldıkları predmetlərə münasibətdə fərdi mülkiyyətçi vəziyyətinə keçirlər. Bununla belə, aşağıdakı istisna hallar məhkəmə tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

6.12. Birincisi, ümumi əmlaka daxil olan predmetlərin bəziləri ər-arvad arasında mübahisəli deyilsə və ya öz razılıqları ilə artıq bölünmüşsə, məhkəmə həmin predmetləri tərəflərin iradəsi ziddinə bölə bilməz.

6.13. İkincisi, tərəflər bölünmə deyil, yalnız paylarının müəyyən olunmasını tələb etdikdə bölgü aparılmır. Diqqət yetirilməlidir ki, bu tələb, ümumiyyətlə, ər-arvadın əmlakının bölünməsi haqqında deyil, mübahisəli əmlak üzərindəki hüquqi vəziyyətin (məsələn, əşyanın birgə mülkiyyət olması) və pay nisbətinin təsbit edilməsi, beləliklə tərəflərin birgə mülkiyyətdən (qanuni rejimdən) paylı mülkiyyətə keçmələri barədə iddia sayılır. Belə iddia tərəflərdən biri bölgü tələb etmədiyi halda əhəmiyyət kəsb edir. Çünki ər (arvad) mübahisəli əmlakda yalnız payının tanınmasını tələb edərkən, arvad (ər) qarşılıqlı iddia irəli sürərək əmlakın bölünməsinə tələb etdikdə, əmlakın paylı mülkiyyət rejiminə keçirilməsi yolverilməzdir. Bu halda qarşılıqlı iddia əsasında tərəflərin payları müəyyən edilməklə, qarşılıqlı iddia əsasında müvafiq bölgü aparılmalıdır.

6.14. Təcrübədən görünür ki, ər-arvadın ümumi əmlakının bölgüsünə dair iddia tələbləri bir qayda olaraq, konkret predmet(lər) üzərində iddiaçının (və ya tərəflərin) müvafiq pay(lar)ının tanınması formasında ifadə edilir. Halbuki tələbin bu şəkildə qeyd olunması bir çox halda tərəflərin həqiqi arzusunu əks etdirmir. Boşanmış (ailə ittifaqı pozulmuş) şəxs bir qayda olaraq, əmlak münasibətlərində də ortaqlıqdan ayrılmaq və payına düşən predmetlərin fərdi mülkiyyətçisi olmaq istəyir, məhkəməyə də bu səbəbdən müraciət edir.

6.15. Belə olan halda, mübahisə predmetləri üzərində yalnız payların tanınması tərəflərin çatmaq istədikləri hüquqi mənafeləri təmin etmir. Bu səbəbdən eyni şəxslər sonradan paylarının ayrılması və ya əşyanın bölünməsi barədə mülki qanunvericiliyə əsaslanan ayrıca tələblərlə məhkəmədə iddia qaldırmaq məcburiyyətində qalırlar.

6.16. Ona görə də, ər-arvadın ümumi əmlakda payının müəyyən olunması barədə iddia tələbi bütün hallarda təsbit iddiası kimi qəbul edilməməli, tərəflər arasındakı mübahisənin mahiyyəti aydınlaşdırılmalı, onların çatmaq istədikləri hüquqi nəticə müzakirə edilməklə iddianın təsbit, yoxsa bölünmə barədə olması, həmin tələblərin bütün ümumi əmlakı, yoxsa onun tərkibinə daxil olan ayrı-ayrı predmetləri əhatə etməsi, əmlakın aktivi ilə yanaşı, passivinin də mübahisəli olub-olmadığı, tələbin yönəldiyi hər bir predmet dəqiqləşdirilməlidir. Bu məqsədlə hakim işi məhkəmədə baxılmağa hazırlayarkən qeyd edilən halları Mülki Prosesual Məcəllənin 14.1-ci və 167.1-ci maddələrinə uyğun qaydada tərəflərlə müzakirə etməli, dəqiqləşdirmənin nəticələri məhkəmənin iclas protokolunda aydın şəkildə əks etdirilməlidir.

6.17. Müzakirə nəticəsində iddiaçı iddianın əsasını və ya predmetini dəyişmək, iddia tələbinin həcmi artırmaq və ya azaltmaq istədikdə Mülki Prosesual Məcəllənin 53-cü maddəsinə uyğun olaraq yazılı ərizə ilə məhkəməyə müraciət etməlidir.

Payların müəyyən edilməsi

6.18. Məhkəmə bölünməli əmlakın dairəsini aydınlaşdırır və ər-arvadın hər birinin mübahisəli əmlak üzərindəki payını təsbit edir. Pay ərin və ya arvadın ümumi əmlak üzərində hansı həcmdə hüquq və öhdəliklərə sahib olduqlarını müəyyən edir və bölgü həmin pay nisbətinə uyğun aparılır. Ər-arvad arasındakı müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, onların ümumi əmlakının bölünməsi zamanı bu əmlakdakı payları bərabər hesab olunur. Ümumi əmlak bölünərkən ər-arvadın ümumi borcları onların payına uyğun olaraq müəyyən edilir (Ailə Məcəlləsinin 37.1 və 37.3-cü maddələri).

6.19. Paylar müəyyən edildikdən sonra ümumi əmlakda yer alan ayrı-ayrı predmetlər pay nisbətlərinə uyğun şəkildə ər-arvad arasında bölüşdürülməlidir. Yəni əmlaka daxil olan hər predmet ərin və ya arvadın payına təxsis edilməklə, onların hər birinin fərdi mülkiyyətinə veriləcək şəkildə paylaşdırılır. Bu, Ailə Məcəlləsinin 36.4-cü maddəsinin məhkəmə tərəfindən ər-arvadın ümumi əmlakı bölünərkən onların tələbi ilə hər birinə çatacaq əmlakın müəyyən edilməsi tələbindən irəli gəlir.

6.20. Bölüşdürmə aparılması üçün əvvəlcə ümumi əmlaka daxil olan bütün aktivlərin və passivlərin dəyəri müəyyən edilir (məsələn, hər biri 100.000 manat olan iki mənzil, 50.000 manat qiyməti olan torpaq sahəsi, 50.000 manatlıq avtomobil və ərin adına olan 60.000 manat bank əmanətindən ibarət aktivin ümumi dəyəri - 360.000 manat, ərin adına rəsmiləşmiş kredit borcu isə 60.000 manat), həmin dəyər paylara müvafiq bölünür (məsələn, hər birinə $\frac{1}{2}$ payla 180.000 manat aktiv, 30.000 manat passiv düşür), buna uyğun olaraq ayrı-ayrı predmetlər ərin və arvadın paylarına, daxil edilməklə onların ayrıca (fərdi) mülkiyyətinə verilir.

6.21. Bölüşdürmə zamanı konkret predmetlərin kimə verilməsi ilə bağlı əvvəlcə tərəflərin öz aralarında razılıq olub-olmadığı aydınlaşdırılmalı, belə razılıq olduqda paylaşdırma onların istəyinə uyğun aparılmalı, razılıq olmadıqda isə bölgü hər birinə eyni xarakterli predmetlər, bu da mümkün olmadıqda eyni dəyərdə müxtəlif predmetlər verilməklə həyata keçirilməlidir. Məsələn, yuxarıda göstərilən eyni dəyərdə olan mənzillərdən birinin, avtomobilin, habelə 30.000 manat əmanətin ərin, digər mənzilin, torpaq sahəsinin və 30.000 manat əmanətin isə arvadın mülkiyyətinə verilməsi, banka olan borca tərəflərin bərabər öhdəliyini tanımaqla bölgünün tamamlanması mümkündür.

6.22. Konkret predmetlər paylara daxil edilərkən tərəflərin diqqətəlayiq mənafeləri də (cinsi, yaşı, peşəsi, iş yeri, yanında qalan uşaqların mənafeyi və s.) mümkün qədər nəzərə alınmalıdır. Məsələn, ərə verilən mənzil onun iş yerinə yaxındırsa, arvad isə çalışdığı yerdən uzaqda yaşamaqla himayəsində qalan uşaqları dərəcə aparıb-gətirirsə, eyni dəyərdə olan avtomobil arvada, torpaq sahəsi isə ərə verilə bilər.

6.23. Təcrübədə bölüşdürülən predmetlərin dəyərləri hər zaman pay nisbətləri ilə üst-üstə düşür. Bu səbəbdən qanunda nəzərdə tutulmuşdur ki, ər-arvaddan birinə dəyəri ona çatması payın dəyərini aşan əmlak verildikdə, bunun əvəzində digərinə müvafiq məbləğdə pul verilə və ya başqa şəkildə kompensasiya edilə bilər (Ailə Məcəlləsi, 36.4- cü maddə, ikinci cümlə).

6.24. Bundan əlavə, məhkəmə bölgü zamanı aktiv və passivlər üzrə ər-arvad arasında əvəzləşdirmə də apara bilər. Məsələn, yuxarıdakı misalda məhkəmə arvadın bank əmanəti üzrə 30.000 manat ərdən alacağını, arvadın ərin adına rəsmiləşmiş kredit borcuna görə 30.000 manat öhdəliyi ilə əvəzləşdirməklə, 60.000 manat əmanətin və eyni məbləğdə kredit borcunun tam olaraq ərə aid olmasına, qalan predmetlərin isə yuxarıda göstərilən qaydalara uyğun bölüşdürülməsinə qərar verə bilər.

6.25. Ailə qanunvericiliyi ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi zamanı bu payları bərabər hesab etməklə yanaşı, payların qeyri-bərabər bölünməsinə əsas verən halları da müəyyən etmişdir. Belə ki, məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyini və (və ya) ərin (arvadın) diqqətəlayiq mənafeyini, o cümlədən ər-arvaddan birinin üzrsüz səbəbdən gəlir əldə etmədiyini və ya birgə mülkiyyəti ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf etdiyini nəzərə alıb onların birgə mülkiyyətinin bölünməsi zamanı payları bərabər bölməyə bilər (Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsi).

6.26. İstinad olunan maddənin mənası baxımından sadəcə yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların ayrı yaşayan valideynlərdən birinin himayəsində qalması məhkəmələr tərəfindən bu normadan çıxış edərək, ümumi əmlakın qeyri-bərabər bölünməsi üçün əsas ola bilməz. Ümumi əmlakın bölünməsi zamanı birbaşa və ya dolayısı ilə məhz yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyinə xidmət edən xüsusi hallar nəzərə alınmalı və bu əsasla ümumi əmlakdakı payların qeyri-bərabər bölünməsi zamanı hər bir halda yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyinin bunu tələb etdiyi məhkəmə tərəfindən əsaslandırılmalıdır.

6.27. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, ər-arvadın əmlakının qeyri-bərabər bölünməsinə imkan verən uşaqların mənafeləri sırasına əsasən uşaqların sağlamlıq vəziyyətindən doğan, xüsusi qabiliyyətlərinin həyata keçirilməsinə təsir edən və ya qanunvericiliyə əsasən çoxuşaqlı ailələr üçün verilən sosial təminatlardan istifadə edən ailələrdə uşaqların həyat şəraitinin, məişət rejiminin, sosial-iqtisadi mühitin qorunub saxlanması zərurəti kimi müstəsna hallar aid edilir.

6.28. Bu baxımdan misal üçün, tərəflərin ümumi əmlakı iki mənzildən ibarətdirsə, ümumi əmlakın bölünməsi zamanı məhkəmə valideynlərdən birinin əmlakdakı payını himayəsində saxlanılan

uşaqların mənafeyini nəzərə alaraq, daha artıq müəyyən edə və həmin paya mütənasib olaraq sahəsi nisbətən daha geniş olan və ya otaqlarının sayı çox olan mənzili həmin tərəfə, sahəsi və ya otaqlarının sayı daha az olan mənzili qarşı tərəfə verə bilər. Yaxud ümumi əmlak iki avtomobildən ibarətdirsə, məhkəmə çoxuşaqlı ailədə ər-arvadın paylarını qeyri-bərabər bölə və həmin paya uyğun olaraq, daha çox oturacaq yeri olan avtomobili uşaqlar yanında saxlanılan tərəfə verə bilər.

6.29. Bölgü zamanı hər bir halda mütənasiblik nəzərə alınmalı, bu cür bölgünün məqsədinin ərin (arvadın) daha çox əmlak əldə etməsi deyil, uşaqların üstün mənafeələrinin təmin edilməsi olduğu daim diqqətdə saxlanılmalıdır. Tərəflərin ümumi mülkiyyətində daha artıq sayda əmlak varsa, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların ayrı yaşayan valideynlərdən birinin himayəsində qalmasına istinadla ümumi əmlak üzərində tərəflərin paylarının qeyri-bərabər müəyyən edilməsi Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsinin yuxarıda ifadə edilmiş məqsədlərinə xidmət etmir.

6.30. Qanunverici ümumi əmlakın qeyri-bərabər bölünməsinə əsas ola biləcək ərin (arvadın) diqqətəlayiq mənafeələrinin dairəsini konkret müəyyən etməmiş, hansı xüsusiyyətlər bu kateqoriyaya aid edilməsinin mümkünlüyünü hər bir konkret işin hallarından asılı olaraq məhkəmənin mülahizəsinə buraxmışdır. Bununla belə həmin əsaslar sırasında ər-arvaddan birinin üzrsüz səbəbdən gəlir əldə etmədiyi və ya birgə mülkiyyəti ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf etdiyi halları xüsusi vurğulanmışdır.

6.31. Ailə Məcəlləsinin ər-arvadın hüquq, vəzifə və ailədə davranış qaydalarını müəyyən edən normalarına görə, ailə qanunvericiliyi ailənin möhkəmləndirilməsi zərurətindən, ailə münasibətlərinin qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hissləri əsasında qurulmasından, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyindən, ailə üzvlərinin ailə qarşısında qarşılıqlı yardım və məsuliyyətindən, onların hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunmasından və bu hüquqların məhkəmədə müdafiəsi imkanlarından irəli gəlir. Ailə qanunvericiliyi ailə hüquq münasibətlərinə uyğun olaraq şəxsin üzərinə qoyulmuş vəzifələrin dairəsini ümumi şəkildə müəyyən etmişdir. Belə ki, ailə münasibətlərinin bütün ailə üzvlərinin maddi mülahizələrdən azad olan qarşılıqlı məhəbbəti, dostluğu və hörmət hissləri əsasında qurulması, ailə münasibətlərində zərərli adətlərin aradan qaldırılması Ailə Məcəlləsinin vəzifələri sırasındadır. Ailənin bir üzvü öz hüquqlarını həyata keçirərkən və vəzifələrini yerinə yetirərkən ailənin başqa üzvlərinin və digər vətəndaşların hüquqlarını, azadlıqlarını və qanuni mənafeələrini pozmamalı, ər- arvad ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yardım və hörmət hissi əsasında qurmaları, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməlidir (Ailə Məcəlləsinin 1.3, 3.0.2, 3.0.5, 6.2 və 29.4-cü maddələri).

6.32. Məhkəmələr ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi zamanı onlardan birinin üzrsüz səbəbdən gəlir əldə etməməsi və ya birgə mülkiyyəti ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf etməsi hallarına, ailə qanunvericiliyinin istinad olunan məqsədlərindən çıxış edərək, hüquqi qiymət verməlidir.

6.33. Nəzərə alınmalıdır ki, ər-arvaddan birinin gəlir əldə etməməsi o halda əmlakın qeyri-bərabər bölünməsinə əsas verə bilər ki, ər və ya arvad heç bir üzrlü səbəb olmadan ailənin rifahı üçün birgə fəaliyyətdə iştirak etməkdən yayınmış olsun. Ailə Məcəlləsinin 32.3-cü maddəsinə əsasən nikah dövründə gəlir gətirən hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmasa da, ev təsərrüfatı ilə, uşaqlara qulluq etməklə məşğul olan, yaxud müstəqil qazancının olmaması digər üzrlü səbəblərlə (o cümlədən sağlamlıq vəziyyəti ilə) bağlı olan ər (arvad) da ümumi əmlak üzərində bərabər pay hüququna malikdir.

6.34. Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsində ər-arvadın ümumi əmlakının qeyri- bərabər bölünməsinin digər əsası kimi birgə mülkiyyətin ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf edilməsi halı nəzərdə tutulmuşdur. Ərin (arvadın) ümumi əmlakı birbaşa və ya dolayısı ilə ailə ehtiyaclarına aid olmayan şəxsi məqsədlərinə, zərərli vərdislərə sərf etməklə və ya ailə qanunvericiliyində müəyyən edilmiş vəzifə və ailədə davranış qaydalarına zidd davranaraq, ümumi əmlakın digər şəkildə əhəmiyyətli azalmasına səbəb olması birgə mülkiyyətinin bölünməsi zamanı payların qeyri-bərabər müəyyən olunması üçün əsas ola bilər.

Passivlərin bölünməsi

6.35. Ailə Məcəlləsinin 37.3-cü maddəsinə əsasən, ümumi əmlak bölünərkən ər- arvadın ümumi borcları onların paylarına uyğun olaraq müəyyən edilir. Ailə Məcəlləsinin 41.2-ci maddəsinin tələbinə görə, ər-arvadın ümumi öhdəlikləri üzrə, habelə ər-arvaddan birinin öhdəlikləri üzrə alınmış vəsaitin ailə ehtiyacları üçün istifadə olunduğu məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə, həmin ərin (arvadın) öhdəlikləri üzrə ödəmə onların ümumi əmlakına yönəldilir. Bu əmlak kifayət olmadıqda, həmin öhdəliklər üzrə ər-arvad onların hər birinin əmlakı ilə birgə məsuliyyət daşıyırlar.

6.36. Konstitusiya Məhkəməsinin 2021-ci il 23 iyul tarixli Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə əsasən, Mülki Məcəllənin 225-ci, Ailə Məcəlləsinin 32 və 41.2-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq, nikah dövründə ərin və ya arvadın ailə ehtiyaclarının təmin edilməsi məqsədi ilə üzərinə götürdüyü öhdəliklər ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olmaqla hər ikisi üçün vəzifələr yaradır. Ailə Məcəlləsinin 36-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ər-arvadın ümumi əmlakının bölgüsü müddəası onların mülkiyyət paylarının, iqtisadi dəyərə malik olan tələb hüquqlarının və yerinə yetirilməli olan öhdəliklərinin bölünməsinə ehtiva edir. Şəxsi xarakterli öhdəliklərin icrası üçün ərin (arvadın) şəxsi əmlakı kifayət etmədikdə kreditor (kreditorlar) ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakında müvafiq tərəfin payına yönəltmək üçün ümumi əmlakın bölünməsi tələbi barədə ərizə verə bilər. Ailə Məcəlləsinin 37.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, ər-arvadın bir-birinə qarşı əmlak bölgüsü haqqında iddiasına baxılarkən ümumi öhdəliklər üzrə borclar ər-arvadın hər birinin mülkiyyət payına mütənəşib olaraq bölünür. Lakin bu bölgü kreditor (kreditorlar) qarşısında ər-arvadın birgə borclu olması halını aradan qaldırmır.

6.37. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, ümumi öhdəlikdə payların müəyyən olunması zamanı borclunun əvəz edilməsi həyata keçirilmir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 522-ci maddəsinə (öhdəliklərin verilməsi əsasları və qaydası) müvafiq olaraq, öhdəlik üçüncü şəxsə yalnız kreditorla (kreditorlar) müqaviləyə əsasən verilə bilər. Əgər borclu ilə öhdəliyin üçüncü şəxsə veriləcəyi barədə razılaşma əldə edilərsə, bu, yalnız kreditorun (kreditorların) icazəsi ilə etibarlı olur. Digər tərəfdən kredit təşkilatları məhz borcalan qismində müraciət etmiş şəxsin şəxsiyyətini, maddi imkanlarını, ödəmə qabiliyyətini nəzərə alaraq, həmin şəxslə kredit hüquq münasibətlərinə daxil olduğundan kreditorun iradəsinə zidd olaraq borclunun dəyişdirilməsi kreditorun (kreditorların) mənafeləri uyğun olmamaqla, onun öz risklərini idarə etmək imkanlarına ciddi təsir edə bilər.

6.38. Bu baxımdan oxşar mübahisələr üzrə ər-arvadın üçüncü şəxslər qarşısında ümumi öhdəliklərinin müəyyən edilməsi heç bir halda kreditorun (kreditorların) razılığı olmadan kredit müqavilələrinin şərtlərinin, o cümlədən kredit müqaviləsi üzrə borcluların və ya onların öhdəliklərinin dəyişməsi kimi başa düşülməməli və mübahisələr bu qaydada həll edilməməlidir.

6.39. Ər-arvadın ümumi öhdəliklərinin bölünməsi qaydalarına istinadla kredit müqaviləsi üzrə tərəf olan ərin (arvadın) kreditor (kreditorlar) qarşısında icra edilməmiş öhdəliyinin arvaddan (ərdən) alınaraq, ona verilməsinin qanuni və müqavilə əsası yoxdur. Lakin kredit müqaviləsi üzrə tərəf olan ərin (arvadın) nikah münasibətlərinə faktiki xitam verildikdən və ya nikah rəsmi pozulduqdan sonra kredit müqaviləsi üzrə öhdəliklərin qalan hissəsini ayrıca vəsaiti hesabına tam və ya qismən ödədiyi müəyyən edilərsə, məhkəmə ödənilmiş məbləğin ümumi öhdəlikdəki paya uyğun hissəsinin ərdən (arvaddan) tutularaq, qarşı tərəfə ödənilməsi barədə iddianı təmin edə bilər. Tərəflərin ümumi əmlak üzərində payları daha əvvəl müəyyən edilmədiyi halda, işə baxan məhkəmə öhdəliklərdəki payları bərabər bölməli, iş üzrə Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsində sadalanan şərtlər mövcud olduqda isə kredit müqaviləsi üzrə tərəf olan ərin (arvadın) icra etdiyi öhdəliklər üzrə tərəflərin paylarını qeyri-bərabər bölə bilər.

6.40. Ər-arvaddan birinin bağladığı müqavilə ilə alınmış vəsait ailə ehtiyacları üçün istifadə olunduqda onların hər ikisi kreditor (kreditorlar) qarşısında birgə borclu kimi çıxış edirlər. Bu halda borc müqaviləsinin tərəfi olan ərin (arvadın) öhdəliyi əqddən, müqavilədə tərəf kimi göstərilməyən ərin (arvadın) kreditor (kreditorlar) qarşısında öhdəliyi isə qanundan irəli gəlir. Belə ki, birgə öhdəliyin müqaviləyə, qanuna və ya öhdəlik predmetinin bölünməzliyinə əsasən əmələ gəlməsi mümkündür

(Mülki Məcəllənin 500.2- ci maddəsi). Bu səbəbdən Ailə Məcəlləsinin 41.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, ər-arvadın ümumi öhdəlikləri üzrə, habelə ər-arvaddan birinin öhdəlikləri üzrə alınmış vəsaitin ailə ehtiyacları üçün istifadə olunduğu məhkəmə tərəfindən müəyyən edildikdə, həmin ərin (arvadın) öhdəlikləri üzrə ödəmə ilk növbədə onların ümumi əmlakına yönəldilir. Bu əmlak kifayət etmədikdə isə, həmin öhdəliklər üzrə ər-arvad onların hər birinin əmlakı ilə birgə məsuliyyət daşıyırlar.

6.41. O da nəzərə alınmalıdır ki, borca münasibətdə payların müəyyən olunması ərin və arvadın bir-birlərinə qarşı tələblərinin həcmi (daxili münasibət) baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Pay nisbəti birgə borcluların kreditor (kreditorlar) qarşısındakı məsuliyyətinin (xarici münasibətin) həcmi müəyyənləşdirmir. Bu səbəbdən ər (arvad) icra etdiyi öhdəliyin ərin (arvadın) payına düşən hissəsini ondan tələb edə biləcəyi halda, kreditor pay nisbətindən asılı olmayaraq bütün borcu ərdən (arvaddan) həm birlikdə, həm də ayrı-ayrılıqda tələb edə bilər. Çünki birgə borcluluqda kreditor (kreditorlar) öz arzusu ilə istənilən borcludan həm tam, həm də hissə-hissə icranı tələb edə bilər və öhdəlik tam icra ediləndə birgə borcluların öhdəlikləri qüvvədə qalır (Mülki Məcəllənin 500.1-ci maddəsi).

6.42. Ərin (arvadın) ayrıca öhdəliyi ilə bağlı tutma isə yalnız onun başqa əmlakı borcun ödənilməsinə kifayət etmədikdə ərin (arvadın) ümumi əmlakda olan payına yönəldilə bilər. Bu cür yönəltmə kreditorun (kreditorların) tələbi əsasında Mülki Məcəllənin 224-cü maddəsində müəyyən edilmiş qaydaya və ardıcılığa riayət edilməklə həyata keçirilməlidir. Həmin qaydalara (ardıcılığa) riayət edilmədən ümumi əmlakın birbaşa açıq hərracdan satılması qanunsuzdur.

6.43. Eyni qaydaya ərin (arvadın) ayrıca öhdəliyi ilə bağlı tutmanın icra icraatı çərçivəsində ərin (arvadın) ümumi əmlakda olan payına yönəldilməsi zamanı da riayət edilməlidir. Belə ki, “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 45.8-ci maddəsinə əsasən borclunun ümumi mülkiyyətdə əmlakı olduqda, tələb Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə uyğun olaraq onun ümumi mülkiyyətdə olan payına yönəldilir.

7. Ümumi əmlaka sərəncam verilməsi, razılıq, əqdlərin etibarsızlığı, vicdanlılıq

7.1. Ailə Məcəlləsinə əsasən, ər-arvadın ümumi əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququ onların qarşılıqlı razılığı əsasında həyata keçirilir (maddə 33.1).

7.2. Bununla belə, Ailə Məcəlləsinin 33.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq ər-arvadın rəsmi reyestrə qeydə alınmalı olmayan ümumi daşınar əmlakı üzərində sərəncam əqdini onlardan biri həyata keçirirsə, bu halda güman edilir ki, o, digərinin razılığı ilə hərəkət edir. Göründüyü kimi, qanunverici əmlaka sərəncam verilərkən əqdin tərəfi olmayan ərin (arvadın) razılığının alındığı barədə qanuni prezumpsiyanı yalnız reyestrə qeydə alınmalı olmayan daşınar əşyalara aid edir. Maddənin əks mənasına görə, daşınmaz əşyalara və reyestrə qeydə alınmalı olan daşınar əşyalara münasibətdə belə bir prezumpsiya mövcud deyil.

7.3. Beləliklə, reyestrə qeydə alınmalı olmayan daşınar əşyalara sərəncam verilməsi barədə əqdi ər-arvaddan hansının bağlamasından asılı olmayaraq, digərinin razılığı ehtimal edilir. Mübahisə halında razılığın alınmadığını sübuta yetirmək vəzifəsi əqdi mübahisələndirən ərin (arvadın) üzərinə düşür.

7.4. Reyestrə qeydə alınmalı olan daşınar əşyalara münasibətdə sərəncam əqdi bağlanarkən əqdin tərəfi olmayan ərin (arvadın) razılığına dair qanuni ehtimal nəzərdə tutulmadığı üçün mübahisə halında razılığın olduğunu sübut etmə vəzifəsi belə razılığın olduğu əsas ilə iddiaya etiraz edən tərəfin üzərinə düşür. Ailə Məcəlləsinin 33-cü maddəsində razılığın verilməsi üçün məcburi forma nəzərdə tutulmamışdır. Eyni zamanda Mülki Məcəllənin 355.2-ci maddəsinə əsasən, razılıq üçün müəyyənləşdirilmiş əqd formasına riayət edilməsi tələb olunmur. Odur ki, ərin (arvadın) bağladığı müqavilədə tərəf olmayan ərin (arvadın) razılığı istənilən formada (şifahi, sadə yazılı, notarial, konkret konkludent hərəkətlərdə və s.) ifadə oluna bilər.

7.5. Ailə Məcəlləsinin 33.4-cü maddəsi ər-arvadın ümumi daşınmaz əmlakı üzərində onlardan birinin sərəncam verməsi üçün digər tərəfin razılığı ilə bağlı xüsusi forma şərti – notarial qaydada təsdiq edilmiş razılıq nəzərdə tutmuşdur.

Ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətində olan əşyaya sərəncam verilməsi barədə əqdlərin bağlanması zamanı müvafiq razılığın alınmamasının nəticələri və vicdanlılıq

7.6. Ər-arvaddan birinin ümumi birgə mülkiyyətdə olan əşyaya sərəncam əqdini digərinin razılığı olmadan bağlaması, əşyanın daşınar və daşınmaz olmasından asılı olaraq mülki və ailə qanunvericiliyində müəyyən edilmiş şərtlərlə tələb olunan razılığın alınmaması əsaslı ilə etibarsız sayıla bilər.

7.7. Reyestrə qeydə alınmalı olub-olmamasından asılı olmayaraq, daşınar əşyalara sərəncam verilməkdə əqdin tərəfi olmayan ərin (arvadın) razılığının alınmaması o halda əqdin etibarsızlığına səbəb olur ki, əldə edən üçüncü şəxs vicdanlı olmasın. Belə ki, ər-arvaddan biri digərinin razılığı olmadan onların ümumi əmlakı üzərində sərəncam əqdi bağlamışsa və əqdin iştirakçısı olan digər tərəf bu cür razılığın olmadığını bilirdisə və ya bilməli idisə, əqd bağlanmasına razılığı olmayan ər (arvad) tərəfindən mübahisələndirilə bilər (Ailə Məcəlləsinin 33.3-cü və Mülki Məcəllənin 222.3-cü maddələri). Əldə edən müvafiq razılığın alınmadığını bildiyi və ya bilməli olduğunu sübuta yetirmək vəzifəsi isə bunu iddia edən tərəfin üzərinə düşür. Bu qayda daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınmış əşya hüquqları istisna olmaqla, ər-arvadın ümumi əmlakına daxil olan digər hüquqlara (yaşayış binasının tərkib hissəsi üzərində pay hüququ, icarə hüququ və s.) onlardan birinin razılığı olmadan sərəncam verilməsi ilə bağlı mübahisələrə eynilə tətbiq olunur.

7.8. Ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan daşınmaz əşyalara sərəncam verilməsi zamanı müvafiq qaydada razılığın alınmaması Mülki Məcəllənin 225.6-cı maddəsinə əsasən, heç bir əlavə şərtədən asılı olmadan əqdin etibarsızlığına səbəb olur və bu qayda əldə edən vicdanlı olduğu hallara da şamil edilir. O da qeyd olunmalıdır ki, daşınmaz əşyaya hüquq əldə edən vicdanlı şəxslərin qorunması yalnız əşya hüquqları (mülkiyyət, tikintiyə vərəsəlik, ipoteka və digər) baxımından keçərli olduğundan reyestrə qeydə alınmış tələb hüquqlarına (məsələn, icarə) sərəncam verilməsi ilə bağlı mübahisələrə Mülki Məcəllənin 225.6-cı maddəsi tətbiq oluna bilməz.

7.9. Bəzən məhkəmə təcrübəsində ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətində olan daşınmaz əşyaya sərəncam verilməsi barədə onlardan biri tərəfindən bağlanmış əqdlərdə vicdanlılığı istisna edən qayda əldə edən tərəfindən sonrakı əvəzli özgəninkiləşdirmə əqdlərinə də tətbiq edilir və əşyaya dair bağlanmış sonrakı bütün əqdlər etibarsız hesab edilərək, əşya ər-arvadın birgə mülkiyyətinə qaytarılır. Halbuki Mülki Məcəllənin 225.6-cı maddəsi ər-arvaddan birinin razılığı olmadan sərəncam əqdi bağlandığı halda, əldə edən vicdanlılığını istisna edir. Əgər bu əqd əsasında üçüncü şəxsin adına daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydiyyat aparılmışsa və sonradan onun tərəfindən əşyaya dair yeni sərəncam əqdi bağlanmışsa, sonuncu əqd üzrə əldə edən vicdanlılığı qorunur. Çünki bu halda sərəncam əqdinin tərəfləri ər-arvaddan biri deyil, reyestrdəki mülkiyyətçi və qeydə etimad edən digər subyektlərdir.

7.10. Məhkəmələr bəzi hallarda Mülki Məcəllənin 650-ci maddəsinin tələblərindən çıxış edərək, Mülki Məcəllənin 225.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydanı ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan reyestrə qeydə alınmalı daşınar əşyalara, habelə daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alınmamış hüquqlara (məsələn, yaşayış binasının tərkib hissəsi üzərində pay hüququna) da tətbiq edirlər. Lakin Mülki Məcəllənin 650-ci maddəsi öhdəlik münasibətlərini tənzimlədiyi üçün həmin normanın əşya-hüquq münasibətlərinə tətbiqi hüquqi baxımdan yolverilməzdir.

7.11. Eyni zamanda Mülki Məcəllənin daşınmaz əşyalarla bağlı 225.6-cı maddəsində vicdanlı şəxsin hüquqlarının qorunmaması barədə müddəa mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş ümumi qaydadan istisna olduğu üçün həmin normanın geniş təfsir olunması, eləcə də analogiya üzrə tətbiqi yolverilməzdir (Mülki Məcəllə, maddə 11.4).

7.12. Nikah münasibətlərinə xitam verildikdən sonra ər-arvaddan biri onların ümumi əmlakı hesabına yeni əmlak əldə etdikdə (məsələn, pul vəsaiti hesabına avtomobil alındıqda və s.) tərəflər nikahda olmadıqları üçün əldə edilən əşya ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyəti sayılmır. Bu halda tələb

ərin (arvadın) əmlakının birgə qanuni rejimindən irəli gəldiyindən, iddiaçı ər (arvad) mülkiyyətindən çıxmış əmlak predmetinin dəyərini cavabdeh arvaddan (ərdən) tələb etməkdə haqlıdır.

Ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətində olan əşyaya sərəncam verilməsi barədə əqdlərin bəyənilməsi

7.13. Ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan əşyaya sərəncam verilməsi barədə əqdin etibarsızlığına dair işlərə baxarkən məhkəmələr xidməti vəzifəsinə görə işin əqdin bəyənilməsinə dəlalət edən mübahisəsiz və ya müəyyən edilmiş hallarına qiymət verməlidirlər. Belə ki, ərin və ya arvadın müqaviləni bəyənməsi nəticəsində əqd etibarlı hala gəlmiş olur (Mülki Məcəllənin 357-ci maddəsi).

7.14. Oxşar mübahisələrlə bağlı F.Nəcəfovanın şikayəti üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin 2023-cü il 3 mart tarixli Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə əsasən, əqdin bağlanması zahirən razılığı olmayan ümumi mülkiyyət sahibinin bu əqddən xəbərdar olması və bəyəndiyini göstərən hərəkət və rəftarı işin hallarından bariz məlum olduğu təqdirdə, işin halları tam və hərtərəfli araşdırılıb bunlara hüquqi qiymət verilmədən birgə mülkiyyətçilərdən hər hansı birinin imzasının olmamasına görə onun bu əqdə razılığının olmadığı qənaətinə gəlinməsi mülki hüququn vicdanlılıq və hüquqdan sui-istifadənin yolverilməzliyi prinsiplərinə zidd nəticənin yaranmasına səbəb olar.

7.15. Konstitusiya Məhkəməsi həmin qərarında qeyd etmişdir ki, müqavilənin imzalanmaması (ona razılıq verilməməsi) və ya forma tələbinə riayət edilməməsi əsasları ilə hüquqi qüvvəsinin olmaması barədə iddialara baxarkən məhkəmələr formal mülahizələrdən çıxış etməməli, tərəflərin vicdanlılığının və davranışlarının ardıcılığının müəyyən edilməsi üçün işin bütün hallarını hərtərəfli araşdırmalı, yaranacaq nəticənin ədalətlik və vicdanlılıq prinsiplərinə uyğunluğunu müəyyən etməli və yalnız bundan sonra müvafiq qərar qəbul etməlidirlər.

7.16. Beləliklə, ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətində olan əşyalara dair sərəncam əqdlərinin mübahisələndirilməsi ilə bağlı işlərə baxarkən məhkəmələr Konstitusiya Məhkəməsinin yuxarıda qeyd olunan qərarlarında ifadə edilmiş hüquqi mövqeləri, həmçinin ər-arvadın əqdin bağlanmasından sonra ailə birliyi içərisində yaşadığı dövrü, əqdin bağlanmasından sonra keçən müddəti, bu zaman ərzində razılığı alınmayan tərəfin əşyaya münasibətini və işin diqqətəlayiq digər hallarını nəzərə almaqla, əgər müzakimə əsasında əqdin bəyənilib-bəyənilmədiyi barədə əsaslandırılmış qənaət formalaşdırmalıdırlar.

7.17. Ümumi əmlaka daxil olan predmetin (məsələn, avtomobilin) ərin (arvadın) bağladığı müqavilə əsasında üçüncü şəxsin adına qeydə alındığı halda ərin (arvadın) həmin müqavilənin etibarsız sayılması və (və ya) əşyanın ümumi mülkiyyətə qaytarılmaqla, bölünməsinə dair əqdin hər iki tərəfinə (sərəncam verən ərə (arvada) və əldə edən üçüncü şəxsə) qarşı iddia qaldırmaq hüququ vardır. Həmin şəxslərə qarşı göstərilən tələblərdən hər hansı birinin irəli sürülməsi iddiaya baxılması üçün kifayət edir. Belə ki, müqavilənin etibarsız sayılması barədə iddia qaldırıldıqda, etibarsızlığın nəticəsi (Mülki Məcəllənin 337.5-ci maddəsi) kimi üçüncü şəxsin adına olan reyestr qeydinə düzəliş edilməsi (Mülki Məcəllənin 141-ci maddəsi); etibarsız əqd əsasında verilmiş əşyanın qaytarılması tələbi (Mülki Məcəllənin 157.2-ci maddəsi) üzrə isə qeydin əsasında duran müqavilənin etibarlılığının yoxlanılması məhkəmənin qanundan irəli gələn xidməti vəzifəsidir və tələbdən kənara çıxma kimi qiymətləndirilə bilməz. Sözügedən tələblərə baxılarkən əşyanın üçüncü şəxsin adına rəsmiləşməsinə əsas olmuş əqd etibarsız sayıldıqda müvafiq reyestr qeydi ləğv olunur və əşya ər-arvadın birgə əmlakı kimi bölünür.

7.18. Mübahisə predmetinin üçüncü şəxsin vicdanlı əldə edən olması səbəbindən geri qaytarılması və bölüşdürülməsi mümkün olmadıqda, məhkəmə həmin əşyanın özgəninkiləşdirildiyi halda, bazar dəyərindən iddiaçının payına uyğun olan hissəsinin eyni əsaslarla pul şəklində cavabdehdən tutulmasına iddiaçının razılığı ilə qərar verə bilər. Məsələnin bu qaydada həll edilməsi iddia tələbindən kənara çıxma sayılır. Çünki ər- arvadın əmlakının qanuni rejiminə söykənən iddianın obyektinin (avtomobil, pul) dəyişməsi, iddianın predmetinin (əmlak bölgüsünün) dəyişməsi hesab edilmir.

7.19. İddiaçı ər (arvad) cavabdeh arvadın (ərin) bağladığı etibarsız əqd əsasında üçüncü şəxsin adına rəsmiləşdirilmiş əşyanın özünü deyil, onun payına düşən dəyərini arvaddan (ərdən) tələb etdikdə isə üçüncü şəxsə qarşı yönəlmiş iddia tələbi olmadığından məhkəmə öz təşəbbüsü ilə əqdin etibarsızlığını nəzərə alaraq, əşyanın iddiaçıya verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Çünki üçüncü şəxsə qarşı mülki

prosesual qanunvericiliyə uyğun qaydada irəli sürülmüş tələb olmadan onun əşya hüquqlarına dair məsələnin məhkəmə tərəfindən yoxlanılması və həll edilməsi yolverilməzdir. Bu halda üçüncü şəxs adına rəsmiləşdirilmiş predmetin bazar dəyərinin iddiaçının payına uyğun olan hissəsinin pul şəklində cavabdeh ərdən (arvaddan) tutulması mümkündür. Çünki həmin pul vəsaitinə olan hüquq da ərin (arvadın) əmlakının qanuni rejimindən irəli gəli r. Məhkəmənin cavabdeh ərə (arvada) qarşı yönəlmiş pul tələbini göstərilən əsasla təmin etməsi ümumi əmlaka olan hüququn pul şəklində kompensasiyasıdır.

7.20. Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, iddiaçı ər (arvad), özünün razılığı olmadan üçüncü şəxslə bağlanmış müqaviləni sonradan bəyəndiyi üçün həmin müqavilə etibarlı hala gəlmişsə, predmetin bazar dəyərinin deyil, müqavilədəki dəyərinin payına uyğun hissəsini pul şəklində cavabdeh ərdən (arvaddan) tələb edə bilər. Belə mübahisələrə baxılarkən əqd əhəmiyyətsiz olduqda (müqavilənin mühüm şərtləri göstərilmədikdə, formaya riayət edilmədikdə və s.) isə belə müqavilə heç bir hüquqi nəticə yaratmadığı üçün əşyanın mülkiyyəti əldə edənə keçmiş sayılmır, yaxud sonuncunun adına aparılmış reyestr qeydiyyatı əsassız olur. Bu halda pul tələbinin təmin edilməsi mümkün olmadığına görə iddiaçıya əşyanın qaytarılması barədə iddia qaldırmaq hüququ izah edilməlidir. Bununla belə, əşya məhv olduqda və ya vicdanlı üçüncü şəxs tərəfindən əldə edildikdə hüquq pozulmuş ərin (arvadın) düşdüyü zərərin əvəzini tələb etmək hüququ vardır.

7.21. Ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan əşyaya sərəncam verilməsi barədə əqdin müvafiq razılığın alınmaması əsası ilə etibarsızlığı barədə iddia cavabdeh qismində əqdin hər iki tərəfi (həm əşyanın digər birgə mülkiyyətçisi olan ər və ya arvad, həm də əqd üzrə əşyanı əldə edən şəxs) cəlb edilmədiyi halda təmin oluna bilməz. Çünki Mülki Prosesual Məcəllənin 50.3-cü maddəsinə əsasən iddia tələbinin yönəldiyi fiziki və hüquqi şəxslər cavabdeh hesab olunduğundan və əqdlərin etibarsızlığı tələbinə cavab verməklə bağlı müvafiq hüquqi mükəlləfiyyətə həmin müqavilənin bütün tərəfləri malik olduğundan bu cür tələbin əsl cavabdehi müvafiq əqdin tərəfləri birlikdə ola bilərlər. Əks halda, işə baxan məhkəmə, Mülki Prosesual Məcəllənin 51.3 və 54-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq, iddiaçının yazılı razılığı ilə cavabdehi əsl cavabdehlə əvəz etməli və ya başqa cavabdehi işə cəlb etməli, iddiaçı razı olmadıqda isə məhkəmə işə irəli sürülmüş tələblər üzrə baxaraq əsl olmayan cavabdehə qarşı qaldırılmış iddiaya dair qaydaları tətbiq etməlidir.

Müvafiq razılığın olmamasına görə ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətində olan əşyaya sərəncam verilməsi ilə bağlı əqdlərin etibarsızlığına dair müddətlər

7.22. Müvafiq razılıq alınmadan bağlanmış əqd hər hansı əlavə qayda və ya şərtədən, yəni müddətin keçməsindən, mübahisələndirilməsindən və ya müvafiq məhkəmə qərarından asılı olmayaraq, sonradan bəyənmə halı istisna olmaqla, bağlandığı andan etibarsızdır.

7.23. Maraqlı tərəflər arasında əqdin etibarsızlığı və ya onun nəticələri ilə bağlı yaranan mübahisələrə dair məhkəmə tərəfindən verilən qərar əqdin etibarsızlığı faktının mövcud olub-olmadığını təsdiq etməklə tərəflər arasındakı hüquqi mübahisəni həll edir.

7.24. Mülki Məcəllənin 354.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan tələb əqdin əhəmiyyətsiz sayılması barədə deyil, əhəmiyyətsiz əqdin etibarsızlığı nəticələrinin tətbiqi haqqında iddiadır və həmin normada göstərilən müddət iddia müddətidir. Əhəmiyyətsiz əqdlərin nəticələrinin tətbiqi ilə bağlı tələb irəli sürüldükdə isə bu müddət “Mülki Məcəllənin 337, 339.6, 346.1 və 354-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2021-ci il 2 aprel tarixli Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə uyğun şəkildə tətbiq olunur. Həmçinin Mülki Məcəllənin 354.2-ci maddəsində göstərilən müddət yalnız həmin maddədə sadalanan mübahisələndirilən əqdlərə dair kəsici müddət olduğu üçün müvafiq razılığın alınmamasına görə etibarsızlıq tələblərinə tətbiq edilə bilməz.

ƏR-ARVADIN MÜLKİYYƏTİNİN MÜQAVİLƏ REJİMİ

8.1. Ailə Məcəlləsinin 38.1-ci maddəsinə əsasən nikaha daxil olan şəxslər öz aralarında nikah dövründə və (və ya) nikah pozulduqda əmlak hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən edən saziş – nikah müqaviləsi bağlaya bilərlər. Bu halda onların ayrıca və ümumi əmlakının rejimi həmin

müqaviləyə uyğun olaraq müəyyən edilir. Nikah müqavilələri mülki-hüquqi əqd olmaqla mülki qanunvericiliyin əqdlərin bağlanması, ləğvi və etibarsız hesab edilməsi barədə qaydalarına tabedir.

8.2. Nikah müqaviləsi ilə ər-arvad ümumi əmlakın rejimi ilə bağlı qanuna zidd olmayan istənilən razılığa gələ, o cümlədən mövcud və gələcəkdə əldə edəcəkləri birgə əmlakın qanunla müəyyən olunmuş rejimini dəyişə, ümumi əmlaka, onun ayrı-ayrı növlərinə və ya ər-arvadın hər birinin əmlakına birgə, paylı və ya ayrıca mülkiyyət rejimi tətbiq edə bilərlər (Ailə Məcəlləsinin 38.2 və 38.3-cü maddələri).

8.3. Öz aralarında nikah müqaviləsi bağlayan şəxslərin müqavilə azadlığı mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş ümumi şərtlərlə yanaşı, Ailə Məcəlləsinin 38.6-cı maddəsində sadalanan hallarla məhdudlaşır, həmin tələbləri pozan müqavilə və ya şərtlər əhəmiyyətsizdir və bağlandığı andan etibarsız hesab edilir (Ailə Məcəlləsinin 40.6-cı maddəsi).

8.4. Nikah müqaviləsi istər nikahadək, istərsə də nikah dövründə bağlana bilər. Müqavilə yazılı formada tərtib olunmalı və notariat qaydada təsdiq edilməlidir. Belə müqavilə nikahadək bağlanmışsa, onun qüvvəyə minməsi nikahın dövlət qeydiyyatına alınmasından asılıdır (tamamlayıcı ünsür). Bu şərtlərə cavab verməyən nikah müqaviləsi Mülki Məcəllənin 329.1-ci maddəsinə əsasən etibarsız (əhəmiyyətsiz) olduğu üçün ər- arvadın ümumi əmlakının bölünməsi zamanı hüquqi əsas kimi çıxış edə bilməz.

8.5. Ailə Məcəlləsinin 42.1-ci maddəsi nikah müqaviləsinin bağlanması, dəyişdirilməsi və pozulması barədə ərin (arvadın) üzərinə öz kreditoruna (kreditorlarına) məlumat vermək vəzifəsi qoyur və bu vəzifəni yerinə yetirməyən ər (arvad) nikah müqaviləsinin məzmunundan asılı olmayaraq öz öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşıyır. Bu normanın tələbinə əsasən nikah müqaviləsinin bağlanmasından məlumatsız olmuş kreditor (kreditorlar) ər-arvadın əmlakının rejiminin həmin müqavilə ilə dəyişdirilməsinə bağlı deyil və nikah müqaviləsi əsasında borclunun ərinin (arvadının) ayrıca mülkiyyətinə keçmiş əmlaka tutma yönəldilməsini tələb edə bilər.

8.6. Kreditor (kreditorlar), həmçinin mülki qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq nikah müqaviləsinin şərtlərinin dəyişdirilməsini və ya onun pozulmasını tələb etmək hüququna malikdir (Ailə Məcəlləsinin 42.2-ci maddəsi).

8.7. Nikah etibarsız sayıldıqda ər və arvad arasında bağlanmış nikah müqaviləsi də Ailə Məcəllənin 38 və 39-cu maddələrinə əsasən etibarsız sayılır (Ailə Məcəlləsi, 28.3-cü maddə). Bununla yanaşı, ailə qanunvericiliyi konkret mübahisənin hallarına əsasən etibarsız nikah nəticəsində hüquqları pozulmuş ərin (arvadın) hüquqlarını nəzərə alaraq, nikah müqaviləsinə tamamilə və ya qismən etibarlı hesab edə bilər (Ailə Məcəlləsi, 28.5-cü maddə).

İDDİA MÜDDƏTİ

9.1. Ailə qanunvericiliyi pozulmuş hüquqların müdafiəsi üçün Ailə Məcəlləsində müəyyən olunmuş müddətlər istisna olmaqla, ailə münasibətlərindən irəli gələn tələblərə iddia müddətinin şamil edilmədiyi barədə qayda nəzərdə tutur (8.1-ci maddə). Məcəllə ailə münasibətlərindən irəli gələn yalnız ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi tələblərinə iddia müddətinin tətbiqini mümkün sayır və Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinə əsasən bu müddət 3 il təşkil edir. İddia müddətini müəyyən edən bu norma Mülki Məcəllədə nəzərdə tutulmuş qaydalara əsasən tətbiq edilir (Ailə Məcəlləsinin 8.2-ci maddəsi).

9.2. Məhkəmə təcrübəsində ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi zamanı yaranan əsas sual iddia müddətinin axımının başlanması anı (tarixi) ilə bağlıdır.

9.3. “Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 36.9-cu maddəsinin Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377.1-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2019-cu il 29 iyul tarixli Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərə görə qanunverici iddia müddətinin axımının başlamasını subyektiv hüququn pozulması ilə əlaqələndirdiyindən, ər-arvadın nikah dövründə əldə etdikləri ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımı nikah pozulduğu andan deyil, tərəfin həmin əmlakla bağlı hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu gündən hesablanmalıdır.

9.4. Konstitusiya Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, məhkəmələr ər-arvadın ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddialara baxarkən müvafiq tərəfin ümumi əmlakla bağlı hüquqlarının pozulduğunu bildiyi və ya bilməli olduğu günü müəyyən etmək üçün işin konkret hallarını ətraflı araşdıraraq, müvafiq nəticəyə gəlməlidirlər. Məsələn, başqa cür yanaşma, yəni nikah dövründə ər-arvadın əldə etdiyi ümumi əmlakdakı paylarının bölünməsi tələbinə dair iddia müddətinin axımının nikah pozulduğu andan hesablanması ər-arvadın ümumi əmlakla bağlı mülkiyyət hüquqlarının realizə imkanlarının qeyri-mütənasib və qanunvericiliyin mahiyyətinə zidd məhdudlaşdırılmasına səbəb olardı.

9.5. Beləliklə, ər-arvadın əmlak bölgüsünə dair mübahisələrə baxarkən məhkəmələr nəzərə almalıdır ki belə mübahisələr üzrə hər bir halda nikahın pozulması ilə iddia müddətinin axımı başlanmır. Məsələn, nikah pozulduqdan sonra keçmiş ər-arvad ümumi əmlakdan birlikdə istifadə etməyə davam edirlərsə, yaxud ər (arvad) ümumi əmlakın mövcudluğu barədə məlumatlıdırsa, iddia müddəti ər-arvaddan biri tərəfindən digərinə mübahisəli əmlaka münasibətdə öz hüquqlarını həyata keçirməyə maneə yaratdığı gündən hesablanmalıdır.

9.6. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, Mülki Məcəllənin 379.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq nikahın mövcud olduğu dövrdə ərlə arvad arasındakı tələblər üzrə iddia müddətinin axımı dayandırıldığı üçün ər-arvadın əmlak bölgüsünə dair tələblər üzrə iddia müddətinin axımının başlanması üçün hər bir halda tərəflər arasında bağlanmış nikah pozulmuş olmalıdır.

9.7. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsinə dair iddia baxılmamış saxlanıldığı halda, Mülki Məcəllənin 381.1-ci maddəsində müəyyən edilən nəticə yaranır və iddia irəli sürülənədək başlanmış iddia müddətinin axımı ümumi qaydada davam edir. Yəni həmin iddianın irəli sürülməsi artıq iddia müddətinin axımının kəsilməsinə səbəb olmur və iddia irəli sürüldüyü gündən baxılmamış saxlanıldığı gündə olan müddət başlanmış iddia müddətindən çıxılmaz.

9.8. Birgə nikaha daxil olarkən arvada verilmiş cehiz əşyaları, habelə birgə nikaha daxil olanadək və ya nikah dövründə onlardan birinə üçüncü şəxslərin hədiyyə etdiyi əşyalar ər-arvadın ayrıca əmlakı (mülkiyyəti) olduğundan, Mülki Məcəllənin 384.0.4-cü maddəsinə əsasən həmin əşyaların başqasının, o cümlədən ərin (arvadın) qanunsuz sahibliyindən geri tələb olunması barədə iddialara iddia müddəti tətbiq oluna bilməz.

PROSESSUAL MƏSƏLƏLƏR

İlkin mediasiya sessiyasında iştirak və iddianın mümkünlük şərtləri

10.1. “Mediasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – “Mediasiya haqqında” Qanun) 3.2-ci və Mülki Prosesual Məcəllənin 4.6-cı maddələri ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə tərəflərin məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirakını tələb edir. Bu qaydaya əməl olunmaması Mülki Prosesual Məcəllənin 152.1.6-1-ci maddəsinə əsasən iddia ərizəsinin və ona əlavə edilmiş sənədlərin geri qaytarılması, əgər iddia ərizəsi icraata qəbul edilmişsə, həmin Məcəllənin 259.0.13-cü maddəsinə əsasən iddianın baxılmamış saxlanması üçün əsasdır.

10.2. Ailə Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsinə əsasən ər-arvad arasında yaranan əmlak münasibətləri həmin Məcəllə ilə tənzimləndiyi üçün onların ümumi əmlakının bölünməsi ilə bağlı itxilaflar da ailə mübahisəsi hesab olunur.

10.3. Üzərində ər-arvadın ümumi mülkiyyət hüququ yaranmış əmlakın nikahın davam etdiyi, ailə münasibətlərinin faktiki aradan qalxdığı, yaxud nikah pozulduqdan sonra başqa bir əmlak dəyərində çevrilməsi (əşyanın satılması, dəyişdirilməsi və s.) nəticəsində əldə olunmuş predmetlərə (pul vəsaitinə və ya digər əmlaka hüququn tanınması, onların qaytarılması və s.), o cümlədən ər-arvad arasında bağlanmış nikah müqavilələrinin və onların ümumi əmlakı üzərində sərəncam verən əqdlərin etibarsızlığına dair tələblərin də kökündə ər-arvadın mülkiyyətinin qanuni və ya müqavilə rejimi durduğundan bu xarakterli mübahisələr ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr sayılır.

10.4. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi barədə öz aralarında bağladıkları sazişdən, habelə mediasiya prosesində əldə edilmiş barışıq sazişindən irəli gələn öhdəliklərin icrasına məcburetmə barədə, eləcə də həmin sazişlərin ləğv edilməsi və ya etibarsız sayılması barədə iddialar ailə hüququna deyil, müqavilə hüququna əsaslandığı üçün belə mübahisələr üzrə tərəflərin məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirakı tələb edilmir.

10.5. Ər-arvad statusunda olmayan şəxslər arasında yaranmış oxşar mübahisələr ər-arvadın mülkiyyətinin qanuni və ya müqavilə rejimi ilə deyil, mülki qanunvericiliyin ümumi əmlakın əldə edilməsi və istifadəsi, ona sərəncam verilməsi və bölünməsinə dair qaydaları ilə tənzimləndiyindən ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr sayılmır və belə iddialar üzrə tərəflərin məhkəməyə müraciət etməmişdən əvvəl ilkin mediasiya sessiyasında iştirakı tələb olunmur.

10.6. Ümumi əmlakın bölünməsinə dair mübahisələr üzrə qarşılıqlı iddia ərizələrinin mümkünlüyü barədə məsələnin müzakirəsi zamanı məhkəmələr nəzərə almalıdır ki, Konstitusiya Məhkəməsi 2022-ci il 14 dekabr tarixli Qərarında Konstitusiyanın 60-cı maddəsinin I hissəsində təsbit edilmiş məhkəmə müdafiəsi hüququnun təmin edilməsi məqsədi ilə belə nəticəyə gəlmişdir ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 155.1-ci maddəsinə uyğun olaraq ilk iddia ilə birlikdə baxılmaq üçün qarşılıqlı iddia verən cavabdehdən həmin Məcəllənin 4.3-4.6-cı maddələrinə əsasən ailə münasibətlərindən irəli gələn mübahisələr üzrə də məhkəməyə qədər nizamlama qaydalarına (pretenziya və mediasiya) riayət edilməsi tələb olunmur.

10.7. Ər-arvad arasında ümumi əmlakın bölünməsi ilə bağlı mediasiya prosesi nəticəsində əldə edilmiş barışıq sazişi varsa, bölgü həmin razılaşmaya uyğun aparılmalıdır. Buna baxmayaraq tərəflərdən biri eyni əmlakın məhkəmə tərəfindən bölünməsinə dair iddia qaldırdıqda hakim bağlanmış sazişin qüvvədə olub-olmadığını aydınlaşdırmalıdır. Saziş qüvvədə olmadığı halda, ər-arvadın əmlakının bölünməsi barədə tələbə ümumi qaydada ailə qanunvericiliyi əsasında baxılır.

10.8. Belə hallar aşkar edilmədikdə razılaşmanın yerinə yetirilməsini istəyən şəxsin tələbi saziş şərtlərinin icrasına məcburetmə barədə iddia kimi qiymətləndirilir və məhkəmə mübahisəni mülki qanunvericiliyə və tərəflərin bağlı olduqları sazişin şərtlərinə uyğun həll edir.

10.9. Mediasiya prosesi nəticəsində əldə edilən barışıq sazişi “Mediasiya haqqında” Qanunda müəyyən edilmiş müddət ərzində könüllü qaydada icra edilmədikdə və ya barışıq sazişinin könüllü icrasından imtina olunduqda, tərəflərdən biri sazişin məcburi icrası üçün onun təsdiq edilməsi barədə məhkəməyə müraciət edə bilər. Mülki Prosesual Məcəllənin 355-25.3-cü maddəsinə əsasən barışıq sazişi məhkəmə tərəfindən təsdiq edildiyi halda, bölünmə sazişin şərtlərinə uyğun məcburi qaydada aparılır. Saziş məhkəmə tərəfindən təsdiq edildikdən sonra Mülki Prosesual Məcəllənin 153.2.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, eyni tərəflər arasında eyni predmet barədə eyni əsaslarla verilmiş iddianın icraata qəbulundan onun yolverilməzliyinə görə imtina edilməlidir.

10.10. Ailə Məcəlləsinin 22.2-ci maddəsinə əsasən ər-arvad arasında saziş olmadıqda ər-arvadın (onlardan birinin) tələbi ilə birgə mülkiyyətdə olan əmlakın bölgüsünün aparılması nikah pozularkən məhkəmənin həll etməli olduğu məsələlər sırasında olduğu üçün əmlak bölgüsü tələbi nikahın pozulması tələbi ilə birləşdirildikdə iddia ərizəsi Mülki Prosesual Məcəlləsinin 152.1.7-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsasla (bir-biri ilə əlaqədar olmayan bir neçə tələb birləşdirildikdə) geri qaytarıla bilməz. Eyni zamanda, nikahın pozulması tələbi ilə birləşdirilmiş əmlak bölgüsü tələbi üçüncü şəxsin mənafeyinə toxunarsa (Ailə Məcəlləsi, 22.3-cü maddə), yaxud hakim digər əsaslarla (qısaltdılmış müddətlərdə baxılmalı olan tələblərlə birləşdirildikdə, uşaqların mənafeyi tələb etdikdə, prosesual qənaət prinsipinə riayət olunması zərurəti yarandıqda) tələblərə ayrıca baxılmasını məqsədamüvafiq hesab edərsə (Mülki Prosesual Məcəllə, 169.1-ci maddə), əmlak bölgüsü haqqında tələb sonradan ayrıca icraata ayrıla bilər. Bu məsələ ilə bağlı qəbul edilmiş qərardad Mülki Prosesual Məcəllənin 264.0.5-ci maddəsinə uyğun əsaslandırılmalıdır.

10.11. Mülki-Prosessual Məcəllənin 149.2.3-cü maddəsinə əsasən iddia ərizəsində həmçinin iddiaçının və ya ərizəçinin tələbləri, onların öz tələblərinin əsası kimi istinad etdiyi fakt və hallar, onları təsdiq edən sübutların siyahısı, iddia bir neçə cavabdehə verildikdə isə onların hər birinə qarşı

yönələn tələb göstərilməlidir. İddia ərizəsində cavabdeh kimi qeyd olunmuş şəxsə münasibətdə sadalanan tələblərə riayət edilmədikdə, o cümlədən cavabdeh qismində dövlət orqanları və ya qanunla mübahisə tərəfi hesab edilməyən şəxslər qoyulduqda və onlara qarşı mülki məhkəmə icraatı qaydasında yol verilən konkret tələblər irəli sürülmədikdə iddia ərizəsi Mülki Prosesual Məcəllənin 149.2.3-cü maddəsinin şərtlərinə cavab verməməsi əsası ilə həmin Məcəllənin 152.1.1-ci maddəsinə uyğun olaraq geri qaytarılmalıdır.

Məhkəmə aidiyyəti

10.12. “İşlərin ümumi və yaxud kommersion məhkəmələrinə aidiyyətinin müəyyən edilməsi, məhkəmə aidiyyəti ilə bağlı mübahisələrə və məhkəmələr arasında yaranan fikir ayrılıqlarına baxılmasının xüsusiyyətlərinə dair” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2020-ci il 18 sentyabr tarixli 10 nömrəli Qərarında məhkəmələrə izah edilmişdir ki, ailə-nikah, mənzil, əmək, vərəsəlik, renta, istehlak münasibətlərindən, habelə müəllifliklə bağlı qeyri-əmlak hüquqlarının həyata keçirilməsi, oyun və mərcələrin keçirilməsindən irəli gələn mübahisələrin xüsusiyyəti tərəflərin sahibkarlıq fəaliyyətindən irəli gəlməsini istisna etməklə, onları müstəsna qaydada ümumi məhkəməyə aid edir (bənd 18).

10.13. Bu baxımdan, ailə-nikah münasibətlərindən irəli gələn, o cümlədən ər- arvadın ümumi mülkiyyətinin bölünməsi ilə əlaqədar olan mübahisələr istisnasız olaraq ümumi məhkəməyə aid olduğundan işdə iştirak edən şəxslərin subyektiv tərkibindən asılı olmayaraq ümumi məhkəmələrdə baxılmalıdır. Xüsusən də hüquqi şəxslərdə ər-arvadın payının müəyyən edilməsi, dəyişdirilməsi və ya sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlərinin ər-arvad arasında bölünməsi zamanı hüquqi şəxsin işdə iştirak edən şəxs olması, mübahisə tərəfi olan ərin (arvadın) və ya onların hər ikisinin hüquqi şəxsin iştirakçısı olması, yaxud işdə iştirak edən ərin (arvadın) və ya onların hər ikisinin fərdi sahibkar olması belə mübahisələrin məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi üçün əsas ola bilməz.

Ərazi aidiyyəti

10.14. Mülki Prosesual Məcəllənin işlərin ərazi aidiyyətini tənzimləyən 4-cü fəslində ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsinə dair tələblər üzrə iddiaçının seçiminə görə aidiyyət qaydası nəzərdə tutulmadığı üçün belə mübahisələrə bir qayda olaraq, həmin Məcəllənin 35.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, cavabdehin rəsmi qeydə alındığı yerin məhkəməsində baxılmalıdır (ümumi aidiyyət).

10.15. Konstitusiya Məhkəməsinin “Mülki Prosesual Məcəllənin 35.1, 35.3 və 39.1-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 2 iyun tarixli Qərarında ifadə edilmiş hüquqi mövqelərdən də görünür ki, ər-arvadın ümumi əmlakda hər birinin payının müəyyən edilməsi onların mülkiyyət hüquqlarının tanınması hesab edilmədiyi üçün daşınmaz əşyalarla bağlı verilmiş belə tələblərə ümumi aidiyyət qaydasında baxılmalıdır.

10.16. Ər-arvad Mülki-Prosesual Məcəllənin 40.2-ci maddəsinə uyğun olaraq öz aralarında bağladıkları yazılı sazişlə ümumi əmlakın bölünməsi ilə bağlı mübahisənin ərazi aidiyyətini dəyişdirməkdə sərbəstdirlər. Belə saziş olduqda məhkəmələr ümumi aidiyyəti deyil, müqavilə aidiyyətini rəhbər tutmalıdırlar.

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

İnam Kərimov

“Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında”

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun

Q Ə R A R I

“ 14 ” iyun 2024-cü il

№ 8

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” 2017-ci il 10 fevral tarixli 2668 nömrəli Sərəncamı və “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” 2019-cu il 3 aprel tarixli 604 nömrəli Fərmanı ilə yeni mərhələyə qaldırılan məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin bir çox normaları ilə yanaşı, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə görə məsuliyyət müəyyən edən normalarına da çoxsaylı dəyişikliklər edilmişdir.

Bu dəyişikliklər, eyni zamanda “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2011-ci il 4 mart tarixli 2 nömrəli Qərarının qəbul edilməsindən sonra narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair işlərə məhkəmələrdə baxılması zamanı meydana gələn yeni suallar, bir sıra məsələlər üzrə, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş materialların cinayət prosesində sübut kimi qəbul edilənliyi məsələlərinə münasibətdə fərqli yanaşmaların olması yeni Plenum qərarının qəbul edilməsini, hüquqtətbiqetmə təcrübəsində yaranan suallar üzrə düzgün hüquqi mövqelərin və vahid yanaşmanın formalaşdırılmasını zəruri etmişdir.

Qeyd olunanlara əsasən, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 131-ci maddəsinin I hissəsini, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 79, 79-1 və 80-ci maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumu aşağıdakı qərarı qəbul edir:

1. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə aid olmayan güclü təsir edən və zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməllərin aşkar edilməsi, cinayət təqibinin aparılması, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti və ibtidai istintaq üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, cinayət işlərinə məhkəmədə baxılması zamanı Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin tələblərinə ciddi əməl olunması, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəni və müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktların düzgün tətbiq edilməsi, hər bir cinayət işi üzrə ittihamın həllində əhəmiyyətli olan bütün halların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılması,

məhkəmə baxışının qanuni, əsaslı və ədalətli yekun qərarların çıxarılması ilə nəticələnməsi üçün məhkəmə fəaliyyətinin cinayət mühakimə icraatının əsas prinsiplərinə, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra - CPM) digər müddəalarına uyğun olaraq təşkil olunması və həyata keçirilməsi təmin edilməlidir.

2. Bu kateqoriyadan olan işlərə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə dair əməlləri təsbit edən CM-in 26-cı fəslində yer alan cinayət hüquqi normalar əsasən blanket quruluşa malik olmaqla əməlin cinayət xarakterli olduğunu göstərmək üçün onunla müvafiq normativ hüquqi aktların müddələrinin müqayisə edilməsini, bu müddəalar nəzərə alınmaqla əməlin hüquqi qiymətləndirilməsinin aparılmasını tələb edir.

O, cümlədən, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərin araşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir sıra cinayət-hüquqi kateqoriyalara dair izahların “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2005-ci il 28 iyun tarixli 959-IIQ nömrəli Qanununun (bundan sonra – Qanun) 1-ci maddəsində təsbit edildiyi nəzərə alınaraq, həmin izahlar, eləcə də baxılan ittihamın qanuni həlli üçün əhəmiyyətli olan Qanunun digər müddəaları rəhbər tutulmalı, düzgün təfsir olunaraq tətbiq edilməlidir.

3. Şəxsin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-240-cı maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi və təqsirli bilinməsi məsələsi həll edilərkən cinayətin predmetinin narkotik vasitə, psixotrop maddə, prekursor, narkotik vasitələrə və ya psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddə olmasının, onların tibbi məqsədlər üçün istifadəyə yararlı olub-olmamasının, bitkilərin tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər olmasının aydınlaşdırılması üçün xüsusi biliklər tələb edildiyindən, həmin məsələlər üzrə müvafiq ekspertizanın keçirilməsi zəruridir. Predmetin məhz narkotik vasitə və ya yuxarıda göstərilən hər hansı maddə olması, bitkinin tərkibində isə narkotik maddələr olması, habelə onların miqdarı dəqiq müəyyən edilmədikdə (bu barədə ekspert rəyi olmadıqda) şəxs bunlar barədə yalnız ehtimallar əsasında CM-in yuxarıda göstərilən maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.

Lakin təqsirkar etibardan sui-istifadə etməklə və ya aldatmaqla narkotik vasitə və ya psixotrop maddə, habelə güclü təsir edən və ya zəhərli maddə adı altında bu vasitələrə (maddələrə) aid olmayan predmeti (məsələn, un və s. bu kimi məmulatı) satdıqda, o, qeyd olunan vasitələrin (maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətə görə deyil, dələduzluq cinayətini törətməyə görə CM-in 178-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalı, bu predmetləri əldə edən şəxsin əməli isə (nə qədər ki, əməl cinayətə cəhd mərhələsində onun iradəsindən asılı olmayan səbəbdən başa çatdırılmır) işin konkret hallarından asılı olaraq narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni və yaxud güclü təsir edən və ya zəhərli maddəni əldə etmə cinayətinə cəhd kimi, müvafiq olaraq CM-in 29, 234-cü maddələri və ya CM-in 29,240-cı maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

4. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının qanunsuz əldə edilməsinin izahı Qanunun 1.0.9-cü maddəsində verilmişdir. Həmin maddənin mənasına görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozaraq hər hansı üsulla narkotik vasitələrə, psixotrop maddələrə və onların prekursorlarına yiyələnməyə yönəldilmiş hərəkətlər, məsələn, həmin vasitələrin (maddələrin) satın alınması, başqa əmlakla və əşya ilə dəyişdirilməsi, borc və ya bəxşiş kimi alınması, borc əvəzinə qəbul edilməsi, tapılmış narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun) mənimsənilməsi, çətənə (kannabis) bitkisinin, xaşxaşın və ya onların müəyyən hissələrinin, eləcə də məhsul yığımı başa çatdıqdan sonra mühafizə olunmayan əkin sahələrindən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin yığılması narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının əldə edilməsi kimi təfsir edilməlidir.

Narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satmaq məqsədi olmadıqda törədilmiş cinayət əməlinin CM-in 234.1-ci maddəsi ilə tövsif olunması yalnız təqsirkarın bu cinayətin predmetini xeyli miqdarda əldə etməsi, saxlaması, hazırlaması, emal etməsi və daşması müəyyən edildikdə mümkündür.

Qanunun 21.1-ci maddəsinə görə narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının miqdarı təmiz və qarışıq vəziyyətlərində ayrılıqda müəyyənləşdirilir.

Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli miqdarı “Şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əsas verən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarına görə siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2005-ci il 28 iyun tarixli 961-IIQ nömrəli Qanunu (bundan sonra – 961-IIQ nömrəli Qanun) ilə müəyyən olunmuşdur.

5. Qanunun 1.0.10-cu maddəsində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz saxlanmasının izahı verilmişdir. Həmin maddənin mənasına görə narkotik vasitələri və psixotrop maddələri saxlama, bu maddələrin saxlanması yerindən və müddətindən asılı olmayaraq, onlara qanunsuz surətdə faktiki malik olma deməkdir.

Təqsirli şəxsin narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri öz ixtiyarında (məsələn, üstündə, gizli saxlanma yerlərində, binalarda və s.) saxlaması ilə əlaqədar olan hər hansı qəsdən edilən hərəkətləri saxlama kimi başa düşülməlidir.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz olaraq başqa şəxsdən əmanət kimi saxlamaq üçün qəbul etmiş şəxs də bu maddələri saxlamağa görə məsuliyyət daşmalıdır.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz olaraq saxlama uzanan cinayət olmaqla şəxs özü əməllərinə son verdiyi (məsələn, könüllü gəlib təqsirini boynuna aldığı) və yaxud onun iradəsindən asılı olmayaraq əmələ son verildiyi, məsələn, qeyd olunan əməllə əlaqədar keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində yaxalandığı andan cinayət başa çatmış hesab edilir. Odur ki, bu əməl üzrə istintaq və məhkəmə aidiyyəti məsələsi həmin hallar, yəni o cümlədən cinayətin əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şəxsin saxlanılıb müvəkkil edilmiş şəxsin nəzarəti altına keçməsi anında və yerində başa çatmış olması nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

Qanunun 1.0.10-cu maddəsində prekursorlar birbaşa qeyd olunmasa da, yuxarıdakı narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) saxlanmasına dair izahları eynilə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin prekursorlarına da şamil etmək mümkündür.

6. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz daşınması və ya göndərilməsinə dair izah Qanunun 1.0.8-ci maddəsində təsbit edilmişdir.

Qanunun 1.0.8-ci maddəsində prekursorlar birbaşa qeyd olunmasa da, normanın mənasına görə istər narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin, istərsə də prekursorların şəxsin özündə, o cümlədən bilavasitə üzərində (çantasında, paltarında, daxilində gizlətməklə və s.) nəqliyyat vasitələri ilə və ya nəqliyyat vasitələrinə aid olmayan digər daşıma vasitələrindən istifadə etməklə yerinin dəyişdirilməsi üzrə hərəkətlər onların daşınması kimi, belə vasitələrin (maddələrin, prekursorların) göndərən şəxsin özünün bilavasitə iştirakı olmadan yerinin dəyişdirilməsi üzrə hərəkətlər isə, məsələn, poçtla, baqajla, predmetin narkotik vasitələr və ya psixotrop maddələr, onların prekursoru olması haqqında məlumatı olmayan şəxsin vasitəsilə təyinat yerinə aparılması onların göndərilməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu cinayətin subyektı təkcə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə onların prekursorlarının sahibi və ya onları müvəqqəti saxlayan şəxs deyil, həm də digər şəxslər ola bilərlər.

Narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) göndərən şəxsin əməli, vasitənin (maddənin) təyinat yerinə çatdırılıb-çatdırılmamasından asılı olmayaraq, aparılması üçün (məsələn, poçt şöbəsinə, yükdaşıma fəaliyyətini həyata keçirən subyektə, cinayətdən xəbərsiz olan şəxsə) təhvil verildiyi andan başqa çatmış cinayət hesab edilir.

Üzərində aşkar olunmuş narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor) ilə əlaqədar şəxsin əməlinin həmin predmetlərin qanunsuz saxlanması və yaxud qanunsuz daşınması kimi tövsif edilməsi üzrə məsələ həll olunarkən, işin əhəmiyyət kəsb edən digər halları, o cümlədən narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun) şəxsin özünə məxsus olub-olmaması, onların miqdarı, əməlin törədildiyi məkan və s. obyektiv hallarla yanaşı, şəxsin narkotik vasitənin saxlanıldığı yeri dəyişmək

və yaxud əldə olunma yerindən saxlanılma yerinə və ya saxlanılma yerindən alıcıya çatdırmaq məqsədi ilə və ya belə məqsədlər olmadan hərəkət edib-etməməsi aydınlaşdırılmalı və bu məsələlər üzrə müəyyən edilmiş halların məcmusundan asılı olaraq təqsirkarın qeyd olunan alternativ cinayət tərkiblərindən hansını törətməsi müəyyən edilərək istər irəli sürülmüş ittihamda, istərsə də məhkəmə hökmündə cinayət əməli təsvir edilərkən aydınlığı ilə əks etdirilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə onların prekursorlarının qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən daşınmaqla və ya göndərməklə keçirilməsinin, həm də qaçaqmalçılıq cinayətinin tərkibini yaratdığı müəyyən edildikdə, təqsirkarın əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında, yəni həm narkotik vasitələri (psixotrop maddələri, prekursorları) qanunsuz daşımağa və ya göndərməyə görə, həm də CM-in 206.2-ci maddəsində xüsusilə göstərilmiş həmin predmetlərin qaçaqmalçılığına görə tövsiyə olunmalıdır.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin (onların prekursorlarının) qaçaqmalçılığı cinayətini törətməkdə CM-in 206.2, 206.3 və 206.4-cü maddələri ilə təqsirləndirilən şəxslər barədə cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən nəzərə almaq lazımdır ki, istər irəli sürülmüş ittiham, istərsə də şəxsin həmin ittiham üzrə təqsirli bilinməsinə dair məhkəmə hökmü ehtimallara əsaslanma bilməz və CPM-in 7.0.20, 223.3 və 353.2.1-ci maddələri tələb etdiyi kimi şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş konkret əməli törətməsini, yəni, o cümlədən cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədilmə üsulu, cinayət iştirakçılıqla törədildikdə iştirakçıların rollarının nədən ibarət olması və s. zəruri məlumatlar göstərilməklə sübuta yetirilmiş hesab edilən ittihamın mahiyyətini əks etdirməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 206.2-ci maddəsinin dispozisiyasında bu normada göstərilən predmetlərin, o cümlədən narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının) gömrük sərhədindən “gömrük nəzarətindən kənar”, “gömrük nəzarətindən gizli”, “sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə”, “bəyan etməməklə” keçirilməsi qaçaqmalçılıq cinayətinin törədilməsinin alternativ və bu səbəbdən fərqli faktiki məzmunu malik olan üsulları kimi göstərilmişdir. Məsələn, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar keçirilməsi barədə ittihamın faktiki məzmununu narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük nəzarətinin həyata keçirildiyi xüsusi yerlərdən kənar (sərhəd-gömrük məntəqələrinin olmadığı yerlərdən) və yaxud gömrük nəzarəti məntəqələrindən, lakin onların fəaliyyət göstərmədiyi vaxtda keçirilməsi kimi hərəkətlər təşkil etdiyi halda, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən gizli keçirilməsi barədə ittiham bunların gömrük məntəqələrindən, lakin gömrük nəzarətindən yayındırılmaqla keçirilməsində ifadə olunan hərəkətləri ehtiva edir.

Bu səbəbdən şəxsə qarşı irəli sürülmüş narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) qaçaqmalçılığı cinayətini törətməsi barədə ittihamın və bu ittiham üzrə şəxsin təqsirli bilinməsinə dair məhkəmə hökmünün CPM-in 7.0.20, 223.3.2 və 353.2.1- ci maddələrinin tələblərinə cavab verən məzmununda olması üçün ittihamın (ittiham üzrə məhkəmə qənaətinin) konkret olması, cinayətin hansı üsulla törədilməsini, məkan və zaman barədə məlumatlar da daxil olmaqla müvafiq üsulu təşkil edən hərəkətləri və bu faktiki halların sübuta yetirilmiş hesab edilməsi barədə nəticə ilə uzlaşan sübutları əks etdirməsi tələb olunur.

Narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının) gömrük sərhədindən keçirilməsi ilə əlaqədar olan işlərə baxılan zaman irəli sürülən, bu hərəkətin tibbi məqsədlərlə (narkotik vasitənin aşkarlandığı şəxsin müalicəsində istifadə etməkdən ötrü) törədilməsinə dair dəlillər araşdırılarkən, onu nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların) əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və onlarla bağlı digər hərəkətlərin edilməsi müvafiq normativ hüquqi aktlarla xüsusilə tənzimləndiyindən (yəni həyata keçirilən anda hərəkətlərin qanunauyğun olması tələb olunduğundan), CM-in 234-cü maddəsi isə blanket norma olmaqla burada cinayət məsuliyyəti narkotik vasitələrlə (psixotrop maddələrlə, prekursorlarla) bağlı əməllərin məhz qanunsuz olmasına görə müəyyən edildiyindən (əməlin ictimai təhlükəli xarakteri narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, prekursorların əldə edilməsi, saxlanması, daşınması üzrə və s. hərəkətlər yerinə

yetirilərkən bunların müvafiq normativ hüquqi aktın tələblərinə cavab verməməsindən irəli gəldiyindən), şəxsin tibbi göstəricilərə görə bu və ya digər narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə ehtiyacının olması, hətta sonradan (məsələn, hərəkətlər edilən anda deyil, cinayət prosesinin ibtidai istintaq və ya məhkəmə icraatı mərhələsində) bunun xarici dövletdə verilmiş müvafiq tibbi sənədlə, o cümlədən reseptlə təsdiq olunması, əgər yerinə yetirildiyi anda hərəkətlər müvafiq normativ hüquqi aktın tələblərinə uyğun olmamışdırsa, eləcə də şəxsin hərəkətlərində CM-in 206.2-ci maddəsinin dispozişiyasında təsbit edilən əlamətlər olmuşdursa, özü-özlüyündə şəxsin istər CM-in 234-cü, istərsə də 206.2-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətini istisna edən hal kimi nəzərdən keçirilə bilməz.

Həmçinin onu nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 1 iyul tarixli 163 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstənin müalicə məqsədilə narkotik vasitələr və psixotrop maddələr aparması Qaydası və onlardan istifadə miqdarı həddi” ilə (bundan sonra - “Qayda”) Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstələrə münasibətdə müalicə məqsədi ilə həmin normativ hüquqi aktda göstərilən növdə və həddə, eyni zamanda bu normativ hüquqi aktın digər müddəalarına əməl etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə aparmalarına (gömrük sərhədindən keçirmələrinə, daşımalarına və saxlamalarına) yol verilir.

Qaydanın nəzərdə tutduğu tələblər isə həm də ondan ibarətdir ki, “Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstə Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olarkən müalicə məqsədilə keçirdiyi hər bir narkotik vasitə və ya psixotrop maddəni yazılı qaydada bəyan etməli, bununla yanaşı, özündə olan narkotik vasitə və ya psixotrop maddə ilə birlikdə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tətbiqini (onların adları, miqdarı, dərman forması, qəbul qaydası və istifadə müddəti göstərilməklə) tələb edən xəstəliyin olması haqqında yaşadığı ölkənin aidiyyəti səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilmiş tibbi sənədi, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanuni yolla əldə edildiyini təsdiq edən sənədi (reseptin surətini) gömrük orqanlarına təqdim etməlidir” (Qaydanın 3-cü bəndi).

Odur ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçən xəstə belə bu normaya əməl etmədikdə, yəni gömrük sərhədindən keçərkən narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni bəyan etmədikdə, eləcə də Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvafiq hərəkətləri yerinə yetirdiyi (narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni saxladığı, daşdığı) anda Qaydanın 3-cü bəndində göstərilən tibbi sənədləri olmadıqda (gömrük orqanına təqdim etmədikdə), cinayət tərkibinin digər zəruri əlamətləri də müəyyən edildikdə onun CM-in 206 və 234-cü maddələri ilə cinayət məsuliyyəti daşması üçün əsas yaranır.

7. Qanunda narkotik vasitələrin emalı və istehsal edilməsi anlayışlarına ayrıca izah verilməmiş, onların emalı və istehsalı ilə bağlı hərəkətlər həmin Qanunun narkotik vasitələrin hazırlanması anlayışına daxil edilmişdir.

Bununla əlaqədar izah olunsun ki, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə prekursorların qanunsuz hazırlanması dedikdə – həyata keçirilməsi üsulundan asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərdən, dərmanlardan, kimyəvi və digər maddələrdən istehlaka yarayan və ya yaramayan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının alınmasına (bilavasitə hazırlanmasına) qəsdən yönəldilmiş hərəkətlər, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehsalı dedikdə, onların davamlı şəkildə qanunsuz hazırlanmasına qəsdən yönəlmiş hərəkətlər (xüsusi avadanlıqlardan istifadə etməklə, belə maddələrin bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulmuş istehsalat sahəsində və qablaşdırılmış şəkildə hazırlanması), narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin emalı dedikdə isə onların saflaşdırılmasına və ya bir narkotik vasitənin, yaxud psixotrop maddənin digər narkotik vasitəyə və ya psixotrop maddəyə çevrilməsi yolu ilə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin alınmasına, yaxud onların təsirinin gücləndirilməsinə qəsdən yönəldilmiş hərəkətlər başa düşülməlidir.

Xaşxaş bitkisinin qozalarından südə bənzər şirənin alınması da narkotik vasitələri qanunsuz hazırlama hesab olunur.

Şəxsə qarşı narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri qanunsuz hazırlamağa və ya emal etməyə görə ittiham irəli sürülərkən hazırlanmış və ya emal olunmuş narkotik vasitələrin və psixotrop

maddələrin siyahısına daxil edilib-edilməməsi, onun istehlak və istifadə üçün hazır olub-olmaması, kənar qatışıqlardan təmizləndikdən sonra preparatda narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin hansı qatılıqda olması müəyyənləşdirilməlidir.

8. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz satılması əməlinə Qanunun 1.0.11-ci maddəsində “miqdarından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin əvəzli və ya qazanc əldə etmək, yaxud digər şəxsi maraq məqsədilə yayılmasına yönəldilmiş hərəkətlər” şəklində izah verilmişdir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, Qanunun həmin maddəsində “digər şəxsi maraq” dedikdə, şəxsin özünün və ya yaxınlarının maddi xarakterli müəyyən öhdəliklərdən azad olunmasına nail olunması, qeyri-əmlak xarakterli mənfəət əldə etmə və yaxud şəxsi narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin yayılmasına yönələn qanunsuz əməllər törətməyə sövq edən sair maraq başa düşülür.

Narkotik vasitələri əldə edən üçün vasitəçilik edib narkotik vasitə almış şəxsin bunu edərkən özünün də narkotiki istehlak etmək məqsədi olması halı şəxsi maraq kimi qiymətləndirilə bilməz.

Şəxsin bəxşiş şəklində narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri başqasına verməsi də onların qanunsuz yayılmasına yönələn (başqası tərəfindən qanunsuz olaraq əldə edilməsini təmin edən) ictimai zərərli maraqla şərtləndirildiyindən, belə motivasiya Qanunun 1.0.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “digər şəxsi maraq”, törədilmiş əməl isə narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satılması kimi qiymətləndirilməlidir.

9. CM-in 234.2-ci maddəsinin dispoziyasına görə narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri tək-cə satma deyil, həm də bu maddələri satış məqsədilə qanunsuz olaraq əldə etmə və ya saxlama, hazırlama, istehsal etmə, emal etmə, daşıma, göndərmə həmin maddə ilə cinayət məsuliyyətini yaratdığı üçün bu hərəkətlərin narkotik vasitələri (psixotrop maddələri) məhz satmaq məqsədilə törədilməsinin müəyyən olunması bu qəbildən olan işlərin düzgün həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Təqsirkarın narkotik vasitələri (psixotrop maddələri) satmaq niyyətində olması müəyyən edilərkən başqa sübutlarla və narkotik vasitələrin miqdarı ilə yanaşı, istehlakçı ilə əvvəlcədən razılıq əldə edilməsi, narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) çəkilib xırda bağlamalara bükülməsi, onların hazırlanması üçün avadanlığın olması və işin digər halları nəzərə alınmalıdır.

10. CM-in 234.3-cü maddəsinin dispoziyasına əsasən, prekursorları satma, yaxud prekursorları xeyli miqdarda hazırlama, əldə etmə, saxlama, göndərmə və ya daşıma hərəkətlərinə görə məsuliyyət yalnız o vaxt yaranır ki, bu hərəkətlər narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında həmin prekursorların istifadə edilməsi məqsədilə törədilsin. Bu səbəbdən də həmin hərəkətləri etmiş şəxsin məqsədi dəqiq müəyyən edilməlidir. Şəxsin yuxarıda göstərilən hərəkətləri digər məqsədlə etməsi müəyyən olunduqda və ya həmin maddədə göstərilən məqsədin olduğu sübuta yetirilmədikdə CM-in 234.3-cü maddəsi ilə məsuliyyət yaranmır.

Eyni zamanda izah edilsin ki, CM-in 234.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayətin tərkibinin yaranması üçün prekursorları hazırlamış, əldə etmiş, saxlamış, göndərmiş və ya daşımış şəxsin tamah niyyətinin və ya sair marağının olub-olmaması əhəmiyyət kəsb etmir.

Şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədilə narkotik vasitə və ya psixotrop maddələri hazırlaması və ya emal etməsi bu maddələrin miqdarından asılı olaraq CM-in müvafiq olaraq 234.2, 234.4.3 və 234.4-1-ci maddələrinin tərkibi ilə əhatə olunduğundan həmin maddələrlə tövsif edilməli və belə əməllərin cinayətlərin məcmusu qaydasında əlavə olaraq CM-in 234.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

Eynilə, şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədi olmadan narkotik vasitə və ya psixotrop maddələri hazırlaması və ya emal etməsi bu halda prekursorlarla bağlı əməl daha ağır məsuliyyətə səbəb olan cinayətin tərkib elementi (hazırlıq mərhələsi) kimi çıxış etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə külli miqdarda olduqda - CM-in 234.1-1-ci maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdarda olduqda isə CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tam əhatə olunduğundan yalnız həmin maddələr ilə tövsif olunmalıdır.

Lakin şəxsin özünün hazırladığı, əldə etdiyi, saxladığı, göndərdiyi və ya daşdığı prekursorlardan istifadə etməklə satış məqsədi olmadan xeyli miqdarda narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlaması və ya emal etməsi istər CM-in 234.3-cü maddəsi (dispozisiya baxımından), istərsə də CM-in 234.1-ci maddəsi (sanksiya baxımından) əməlləri tam şəkildə əhatə etmədiyindən bu əməllər cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 234.1-ci maddəsi ilə yanaşı, həm də CM-in 234.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

11. CM-in 234.3-1-ci maddəsində yetkinlik yaşına çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma, habelə bu Məcəllənin 234.2 və 234.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməlləri təhsil və ya tibb müəssisələrində, eləcə də cəzaçəkmə müəssisələrində, yaxud həbs yerlərində törətməyə görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Nəzərə alınmalıdır ki, həmin maddədə nəzərdə tutulan “yetkinlik yaşına çatmayanlara qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma” tövsifedici əlaməti təqsirkara narkotik vasitəni satdığı şəxsin yetkinlik yaşına çatmaması məlum olduğu halda yaranır.

Təqsirkarın ondan narkotik vasitəni əldə edən şəxsin yetkinlik yaşına çatmasından məlumatlı olması sonuncunun zahiri əlamətləri, onların arasında qohumluq, tanışlıq münasibətlərinin olması, əməlin törədildiyi yerin orta məktəb və yaxud əsasən yeniyetmələrin getməyə üstünlük verdikləri digər yerdə törədilməsi və s. bu kimi obyektiv hallara görə də müəyyən edilə bilər.

12. CM-in 234.4-cü maddəsində əməlin tövsifedici əlamətləri kimi CM-in 234.2,

234.3 və 234.3-1-ci maddələrində sadalanan əməllərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi, təkrar törədilməsi, külli miqdarda törədilməsi, habelə mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayətin qeyd olunan tövsifedici əlamətlərlə törədilib-törədilməməsi məsələsi həll olunarkən “cinayətin təkrar törədilməsi”, “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” və “mütəşəkkil dəstə” anlayışlarını təsbit edən CM-in 16, 34.2 və 34.3-cü maddələri ilə yanaşı, həmin cinayət-hüquqi kateqoriyaların, habelə cinayətin mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi əlamətinin təfsirinə həsr olunmuş, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) müvafiq olaraq “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 25 yanvar tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il 15 mart tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2022-ci il

6 may tarixli, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 1999-cu il 20 aprel tarixli və “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.4 və 236-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 428.10-cu maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 14 iyul tarixli qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqelər rəhbər tutulmalıdır.

Qeyd olunan cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi dedikdə, bu cinayətdə onu birlikdə törətmək haqqında qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin qəsdən birgə iştirak etməsi başa düşülməlidir.

CM-in 34.2-ci maddəsinin mənasına görə, CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətlərin törədilməsinə yönəlmiş hərəkətlər edilənədək, yəni cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin icra edilməsinə başlanılana qədər cinayətin iştirakçıları arasında qabaqcadan əlbirlik olması, cinayətkar niyyətin həyata keçirilməsi üçün razılıq əldə edilməsi müəyyən edildikdə əməl cinayətlərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən yuxarıda göstərilən cinayətin törədilməsi həm də o zaman yaranır ki, iştirakçılar arasında razılışmaya əsasən həmin maddələrdə (CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində) göstərilən hərəkətləri onlardan biri həyata keçirsin.

Əgər qabaqcadan əldə olunmuş razılıq CM-in 234.2-ci və ya 234.3-cü və ya 234.3- 1-ci maddəsində göstərilən əməllərin birgə yerinə yetirilməsini, məsələn, narkotik vasitənin əldə olunmasını, saxlanması, daşınmasını deyil, müstəsna olaraq bunların törədilməsində icraçıya (icraçılara) köməkliyin göstərilməsini (məsələn, narkotik vasitənin qoyulduğu yeri tapmaq üçün icraçıya bələdçiliyin edilməsini) nəzərdə tutursa və kömək edən şəxs tərəfindən CM-in 234.2 və 234.3-cü maddələrində göstərilən hərəkətlərdən hər hansı biri faktiki olaraq yerinə yetirilmirsə, həmin şəxsin əməli yuxarıda qeyd olunan Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 6 may tarixli Qərarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyə görə cinayətin icraçısının (icraçıların) əməllərinin hüquqi tövsifindən asılı olaraq, həmin cinayətdə köməkçi qismində iştirak etmə kimi CM-in 32.5-ci maddəsinə istinad olunmaqla tövsif edilməlidir.

Cinayətin gedişində cinayətə qoşulmaqla (cinayətin digər iştirakçıları ilə qabaqcadan cinayətin törədilməsi məqsədilə əlbir olmadan) cinayətdə iştirak etmiş və ya digər cinayət törətmiş şəxsin hərəkətləri cinayətin iştirakçıları (icraçıları) ilə qabaqcadan cinayət əlaqəsinə girməklə cinayəti əlbir olan qrup şəkildə törətməsi kimi qiymətləndirilməməli və həmin şəxs özünün törəttdiyi konkret hərəkətlərə görə məsuliyyət daşmalıdır.

Narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satan şəxsin və həmin narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) ondan əldə edən şəxsin hərəkətləri (hətta aralarında buna dair əvvəlcədən razılışma olduğu hallarda belə), eyni bir cinayətin birgə törədilməsi kimi qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs üçün səciyyəvi olan əlamət mövcud olmadığından, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən cinayət kimi qiymətləndirilə bilməz və onlardan birincisi narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satışına, digəri isə narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) əldə etməyə (yəni, müxtəlif əməllərə) görə və CPM- in 49.1-ci maddəsinin tələbi nəzərə alınaraq ayrı-ayrı icraatlarda aparılmalı olan cinayət təqibinin gedişində məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar.

Yalnız CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində göstərilən hərəkətlərin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi CM-in 234.4.1-ci maddəsinin tərkibini yaratdığı üçün təqsirkar şəxsin narkotik vasitəni satanla və ya satış məqsədi olmadan əldə edənə qabaqcadan əlbir olmasının dəqiq müəyyən edilməsi əməlin düzgün tövsifi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, digər şəxsin xahişi ilə (sonuncu üçün) və ya birgə istifadə üçün təqsirkarın (vasitəçinin) narkotik vasitə və ya psixotrop maddə, yaxud prekursoru alması əməli qiymətləndirilərkən təqsirkarın bu hərəkətləri kimin mənafeyinə (həmin maddələri satanın və ya alanın) uyğun etdiyi, həmin maddələri satan şəxslə onların satışı barədə əvvəlcədən razılığa gəlib-gəlməməsi, özünün bu maddələrin satışından mənfəət əldə edib-etməməsi araşdırılmalıdır. Belə razılığın və ya mənfəətin əldə edilməsi təsdiq edilmədiyi halda, digər şəxsin xahişi ilə və ya sonuncu ilə birlikdə satış məqsədi olmadan narkotik vasitə almış təqsirkarın əməli narkotiki satanla qabaqcadan əlbir olma və ya narkotik vasitəni satma kimi deyil, satış məqsədi olmadan narkotik vasitə əldə etmə kimi qiymətləndirilməlidir.

Narkotik vasitə və ya psixotrop maddə ilə əlaqədar qanunsuz hərəkətlər satış məqsədi olmadan, lakin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə əməlin CM-in 234.4.1-ci maddəsində göstərilən əlamət üzrə tövsif edilməsi istisna olunsa da, CM-in 61.1.3-cü maddəsi həmin xüsusatın (cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsinin) cəzanı ağırlaşdıran hal qismində nəzərə alınmasını tələb edir.

Prekursorları göndərən və ya satan şəxsin və yaxud həmin prekursorları alıb onlardan istifadə etməklə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlayan, istehsal edən və ya emal edən şəxsin əməli istər prekursorlara, istərsə də narkotik vasitələrə (psixotrop maddələrə) münasibətdə qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş əməl kimi qiymətləndirilə bilməz (əgər prekursorları göndərən şəxslə onları alan şəxs arasında qabaqcadan birgə narkotik vasitələr və ya psixotrop maddələr hazırlamaq və ya istehsal etmək barədə razılıq olmamışdırsa). Qabaqcadan narkotik vasitələri və ya

psixotrop maddələri birgə hazırlamaq barədə razılışma olmadığı halda, prekursorları göndərən və ya satan şəxsin əməli prekursorun miqdarından asılı olaraq CM-in 234.3-cü və ya 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə, prekursorları alıb onlardan istifadə etməklə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni satış məqsədilə hazırlayan, emal və ya istehsal edən şəxsin əməli isə narkotik vasitənin və psixotrop maddənin miqdarından və digər əlamətlərdən asılı olaraq CM-in 234.2-ci və ya 234.3-1-ci və ya 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

13. Təsvir olunan cinayət əməllərinin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi bu dəstənin bütün iştirakçılarının, onların hər birinin narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin, habelə prekursorların qanunsuz dövriyyəsində yerinə yetirdiyi roldan asılı olmayaraq, birgə icraçılar tərəfindən törədilməsini ehtiva edir.

Dəstənin mütəşəkkil olması bir qrup şəxsin ediləcək cinayəti əvvəlcədən planlaşdırması, cinayətkar qəsdin həyata keçirilməsi üçün vasitələrin hazırlanması, cinayətin iştirakçılarının seçilməsi və dəstəyə cəlb edilməsi, dəstəyə cəlb olunanların arasında rolların bölünməsi, cinayətin gizlədilməsini təmin edən tədbirlərin görülməsi və sair əlamətlərlə xarakterizə oluna bilər.

Cinayətin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilib-törədilməməsi məsələsi həll olunarkən CM-in 34.3-cü maddəsində təsbit edilən, eləcə də "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan "mütəşəkkil dəstə" anlayışının şərh edilməsi haqqında" Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 1999-cu il 20 aprel tarixli Qərarında şərh edilən əlamətlərin mövcudluğu nəzərə alınmalıdır.

14. CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin təkrar törədilməsi dedikdə, onların hər hansı birinin iki dəfə və ya daha çox törədilməsi başa düşülməlidir.

Əvvəllər törətdiyi cinayətə görə məhkum olunmuş, məhkumluğu götürülmüş və ya ödənilmiş, yaxud cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxs tərəfindən qeyd olunan cinayətlərin yenidən törədilməsi təkrarlıq əlamətini yaratmır. Təkrarlıq əlamətinin təfsiri zamanı CM-in 16-cı maddəsinin qeyd olunan müddəaları ilə yanaşı, o da nəzərə alınmalıdır ki, "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 15 mart tarixli Qərarına əsasən CM-in 16 və 75-ci maddələrinin tələbləri baxımından hər bir cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti müstəqil hesablandığından, eyni və yaxud həmcins cinayətlərin təkrar törədilməsi zamanı əvvəlki əmələ görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçdiyi halda, ikinci əməl təkrarlıq yarada bilməz.

Şəxsin qanunsuz olaraq satış məqsədi ilə əldə edib saxladığı narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni vahid qəsdlə (məsələn, bütöv məbləğ təşkil edən müəyyən miqdarda pul əldə etmək üçün) bir şəxsə bir neçə dəfəyə (müxtəlif vaxtlarda) hissə-hissə və yaxud eyni vaxtda eyni bir hərəkətlə müxtəlif şəxslərə satması, burada narkotik vasitələrin (psixotrop maddənin) satış məqsədi ilə əldə edilməsi və daha sonra satılması, eləcə də satmanı təşkil edən ayrı-ayrı epizodlar cinayətlərin çoxluğunu yaratmadığından və vahid cinayətin tərkib elementləri kimi çıxış etdiyindən, əməl cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilməz. Lakin şəxsin satış məqsədi ilə əldə edib saxladığı narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin müəyyən hissələrini müxtəlif vaxtlarda müxtəlif şəxslərə və yaxud vahid qəsdlə əhatə olunmadığı halda, bir şəxsə müxtəlif vaxtlarda satması, eyni bir dispoziyada alternativ cinayət tərkibləri kimi təsbit olunmasına baxmayaraq, narkotik vasitəni satış məqsədi ilə əldə etmə və saxlama ilə müqayisədə narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) təkrar satma ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan əməl kimi çıxış etdiyindən və narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satışı obyektiv olaraq da yenidən törədilməklə həmin cinayətin çoxluğu kimi vəziyyət meydana gəldiyindən, narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) satış məqsədi ilə əldə edilməsi və saxlanması əlaməti narkotik vasitənin təkrar satışını əhatə edən əlamət kimi nəzərdən keçirilə bilməz və belə hallarda əməl CM-in 234.2-ci və ya 234.3-1-ci maddəsi ilə deyil, narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) satma cinayətinin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə - CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə həmin Məcəllənin məhz 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin təkrar törədilməsinə görə məsuliyyət müəyyən edildiyindən, yəni narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq təkrar əldə etmə və ya

saxlama tövsifedici əlamət kimi CM-in 234-cü maddəsində nəzərdə tutulmadığından, əvvəllər CM-in 234.1 və ya 234.1-1-ci maddəsində göstərilən cinayəti törətmiş şəxs tərəfindən eyni əməllərin törədilməsi CM-in 234.4.2-ci maddəsi ilə tövsif oluna bilməz. Belə hallarda satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri xeyli miqdarda və ya külli miqdarda və ya xüsusilə külli miqdarda bir neçə dəfə əldə etmə, saxlama, daşıma, emal etmə, hazırlama əməli hər bir əməldə narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) miqdarı xeyli miqdar olduqda - CM-in 234.1-ci maddəsi, külli miqdar olduqda – CM-in 234.1-1-ci maddəsi, xüsusilə külli miqdar olduqda – CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif olunmalı, CM-in 234.1-ci və ya 234.1-1-ci və ya 234.4-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin təkrar törədilməsi isə CM-in 61.1.1-ci maddəsinə əsasən cəzanı ağırlaşdıran hal kimi nəzərə alınmalıdır.

Prekursorlar hazırlamış, əldə etmiş, saxlamış, göndərmiş və ya daşımış şəxsin sonradan həmin prekursorları istifadə etməklə ilk dəfə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlaması, istehsal etməsi və ya emal etməsi hərəkətləri həmin cinayəti təkrar törətməsi kimi qiymətləndirilə bilməz (nə qədər ki, prekursorlar məhz narkotik vasitə hazırlamaq, istehsal etmək və ya emal etmək məqsədilə hazırlanmış, əldə edilmiş, saxlanılmış, göndərilmiş və daşınmışdır). CM-in 234.3-cü maddəsində göstərilən hərəkətlərin bu maddədə qeyd olunan məqsədlə dəfələrlə edilməsi və ya ilk dəfə həmin hərəkətlər edilməsinə baxmayaraq, hazırlanmış, əldə edilmiş, saxlanılmış, göndərilmiş və daşınmış prekursorlardan istifadə edilməklə dəfələrlə satış məqsədilə narkotik vasitə hazırlama, istehsal etmə və ya emal etmə CM-in 234.4.2-ci maddəsinin tərkibini (təkrarlıq) yaradır.

Əvvəllər CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə cinayət törətmiş şəxs tərəfindən təkrarən bu maddələrlə nəzərdə tutulan cinayət və ya CM-in 234.4.1-ci və ya 234.4.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətlərin hər hansı biri törədildikdə, şəxsin hərəkətlərinin hamısı CM-in 234.4.2-ci maddəsi və ya CM-in 234.4.1-ci, 234.4.2-ci və ya 234.4.3-cü, 234.4.2-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir. Belə hallarda əməlin əlavə olaraq CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyac yoxdur (bu maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlər başqa ardıcılıqla törədildikdə də əməllər yuxarıda göstərilən qaydada tövsif edilməlidir).

15. CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində sadalanan əməllərin mediadan, o cümlədən internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya- telekommunikasiya şəbəkələrindən istifadə etməklə törədilməsi əlaməti üzrə tövsif edilməsi üçün əsasların olub-olmaması məsələsi həll edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.4.4 və 236-cı maddələrinin Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 428.10-cu maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 2023-cü il 14 iyul tarixli Qərarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyə görə CM-in 234.4.4-cü maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməllərin internet informasiya ehtiyatlarından və ya informasiya-telekommunikasiya şəbəkələrindən yalnız satıcı ilə alıcı arasındakı fərdi rabitə əlaqəsi kimi istifadə edilməklə törədilməsi kütləvilik əlamətini ehtiva etmədiyindən, həmin maddədə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibini deyil, işin hallarından asılı olaraq CM-in 234.2, 234.3, 234.3-1, 234.4.1, 234.4.2 və ya 234.4.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin tərkibini yaradır.

16. CM-in 234.1-1-ci maddəsində bu Məcəllənin 234.1-ci maddəsində göstərilən əməllərin, 234.4.3-cü maddəsində CM-in 234.2, 234.3 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin külli miqdarda törədilməsinə, CM-in 234.4-1-ci maddəsində isə həmin Məcəllənin 234.1-234.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin xüsusilə külli miqdarda törədilməsinə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.

Odur ki, CM-in 234.1-ci maddəsində və ya 234.2 və 234.3-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllərin külli miqdarda və ya xüsusilə külli miqdarda törədilib- törədilməməsi məsələsi 961-IIQ nömrəli Qanun ilə təsdiq edilmiş müvafiq miqdarları özündə əks etdirən siyahılara uyğun (I və II siyahılar) olaraq həll olunmalıdır.

Bir neçə növ narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satış məqsədilə əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, istehsal edilməsi, emal edilməsi, daşınması və göndərilməsi və ya satış məqsədi olmadan əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, emal edilməsi, daşınması müəyyən edildikdə, külli miqdar və ya xüsusilə külli miqdar əlamətinin olub-olmaması məsələsi həll edilərkən hər bir növ narkotik vasitənin miqdarı müəyyən edilib ittihamda ayrıca göstərilməli, lakin əməl miqdarı daha böyük olan narkotik vasitəyə görə (daha ciddi məsuliyyətə səbəb olan miqdar üzrə) tövsif olunmalıdır. Yəni aşkar edilmiş müxtəlif növ narkotik vasitələrdən (psixotrop maddələrdən) hər hansı birinin miqdarı yuxarıda qeyd edilən siyahılarda külli miqdar kimi göstərilmiş miqdarı təşkil etdikdə əməl CM-in 234.1-1-ci və ya 234.4.3-cü maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdar kimi göstərilmiş miqdarı təşkil etdikdə satış məqsədinin olub-olmamasından asılı olmayaraq CM-in 234.4-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməli, aşkar olunmuş narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin heç biri külli miqdar təşkil etmədikdə isə satış məqsədilə törədilən əməl (miqdarın xeyli miqdar təşkil edib-etməməsindən asılı olmayaraq) CM-in 234.2-ci maddəsi ilə, belə məqsəd olmadan törədilən əməl isə (narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı xeyli miqdar təşkil etdikdə) CM-in 234.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Satış məqsədi olmadan müxtəlif növdə narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri əldə etmə, saxlama, hazırlama, emal etmə, daşıma əməllərinə görə məsuliyyət məsələsi həll edilərkən o da nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 234.1-ci maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün aşkar olunmuş narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) heç olmasa bir növünün miqdarının adı çəkilən siyahılarda bu növ vasitə (maddə) üçün müəyyən edilmiş xeyli miqdarı təşkil etməsi tələb olunur və bu zaman müxtəlif növ narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) miqdarlarının toplanmasına yol verilmir. Narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) tərkibini bir neçə növ narkotik vasitə (psixotrop maddə) təşkil etdikdə də narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) miqdarı eyni qaydada müəyyən edilməli, maddənin tərkibində olan narkotik vasitə sayılmayan maddələrin çəkisi isə nəzərə alınmamalıdır. Bu səbəbdən, bir neçə növ narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) miqdarlarının cəmi hər hansı növ vasitə (maddə) üçün həmin siyahılarda göstərilən xeyli miqdardan çox olduqda belə, onların əldə edilməsi, saxlanması və s. üzrə hərəkətlər cinayət məsuliyyəti yaratmayan hərəkətlər kimi qiymətləndirilməlidir. Həmçinin satış məqsədi olmadan törədilən əməllər üzrə xeyli miqdardan az olan narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin növlərinin ittihamda və ya hökmdə şəxsə təqsirli bilindiği cinayət əməli təsvir edilərkən göstərilməsinə yol verilməməlidir.

Şəxs satış məqsədi olmadan müxtəlif vaxtlarda (ayrıca əməllər kimi) həm CM-in 234.1-ci, həm 234.1-1-ci, həm də 234.4-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməlləri törətməsinə, məsələn, xeyli miqdarda qurudulmuş marixuana əldə edib saxlaması cinayətini başa çatdırdıqdan sonra külli miqdarda həmin və yaxud başqa növ narkotik vasitəni əldə edib saxlamasına (cinayətlərin real məcmusuna) görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunduqda, onun əməlləri bu cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir. CM-in 234.3-cü maddəsi ilə müəyyən edilən prekursorların xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarları "Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında prekursorlardan istifadə məqsədilə törədilən əməllərlə əlaqədar həmin prekursorların xeyli, külli və xüsusilə külli miqdarlarının Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" 2017-ci il 17 noyabr tarixli 877-VQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həll olunmalıdır.

17. Cəzaçəkmə müəssisələrində və ya həbs yerlərində saxlanılan şəxslər tərəfindən xeyli, külli, xüsusilə külli miqdarlarda narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin satış məqsədi olmadan əldə edilməsi, saxlanması, hazırlanması, emal edilməsi, daşınması müvafiq olaraq CM-in 234.1-ci və ya 234.1-1-ci və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə, əməllər satış məqsədilə, lakin külli miqdar əlaməti olmadan törədildikdə CM- in 234.3-1-ci maddəsi, külli miqdar və ya xüsusilə külli miqdar əlaməti ilə törədildikdə isə müvafiq olaraq CM-in 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi ilə əhatə olunduğundan həmin maddələrlə tövsif edilməli və bu əməllərin əlavə olaraq CM-in 317-2-ci maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

Cəzaçəkmə müəssisələrində və ya həbs yerlərində saxlanılan şəxsin satış məqsədi olmadan xeyli miqdardan az miqdarda narkotik vasitə və ya psixotrop maddə hazırlaması, saxlaması, gəzdirməsi yalnız

CM-in 317-2-ci maddəsi ilə, belə şəxslərə narkotik vasitə və ya psixotrop maddəni bilavasitə və yaxud cinayətdən xəbərsiz olan şəxs vasitəsi ilə ötürən şəxsin əməli isə bütün hallarda narkotik vasitənin yayılmasına yönəlməklə ictimai-zərərli məzmun daşıyan şəxsi maraqla şərtləndirildiyindən, CM-in 317-1-ci maddəsi ilə yanaşı, narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı külli və xüsusilə külli miqdar təşkil etmədikdə CM-in 234.3-1-ci maddəsi ilə, külli və ya xüsusilə külli miqdar təşkil etdikdə isə müvafiq olaraq CM-in 234.4.3-cü və ya 234.4-1-ci maddəsi, habelə CM-in 317-1-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Təqsirkar özü bilavasitə deyil, qabaqcadan əlbir olduğu digər şəxs vasitəsi ilə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni cəzaçəkmə müəssisəsində və ya həbs yerində saxlanılan şəxsə ötürdükdə, onun əməli narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin miqdarı külli miqdar təşkil etmədikdə CM-in 234.4.1 və 317-1-ci maddələri ilə, külli miqdar təşkil etdikdə CM-in 234.4.3 və 317-1-ci maddələri ilə yanaşı, CM-in 234.4.1-ci maddəsi ilə, xüsusilə külli miqdar təşkil etdikdə isə CM-in 234.4-1-ci maddəsi əməlin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi əlamətini də əhatə etdiyindən, həmin maddə və CM-in 317-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

18. Nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 234.5-ci maddəsinin dispozisiyasına görə bu cinayətin subyekti həmin maddədə göstərilən qaydalara vəzifəsinə və ya rəsmi qaydada ona tapşırılmış işə görə riayət etməli olan şəxsdir. Qaydalara riayət edilməsi müvafiq xidməti təlimat, əmr və ya sərəncamla tapşırıla bilər. Belə qaydalara riayət etməli olmayan şəxslər həmin maddədə göstərilən hərəkətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilməzlər.

Bu cinayəti törətmiş şəxs vəzifəli şəxs olduqda və bu əməllə yanaşı, həm də qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlərin tərkibini yaradan başqa hərəkətlərə (hərəkətsizliyə) yol verdikdə və yaxud onun CM-in 234.5-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törəməsi bu maddə ilə əhatə olunmayan, lakin qulluq mənafeyi əleyhinə cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən cinayət-hüquqi normalarla ehtiva olunan ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olduqda təqsirkarın hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında CM- in 234.5-ci və CM-in 33-cü fəslinin müvafiq maddələri ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 234.5-ci maddəsində qeyd olunan predmetlərlə davranma qaydaları pozulduğu andan həmin cinayət başa çatmış hesab edilir və bunun üçün ictimai təhlükəli nəticələrin (narkotik vasitələrin oğurlanması, itirilməsi və sair) baş verməsi tələb olunmur.

Əməlin həmin maddə ilə tövsif edilməsi məsələsi həll edilərkən qəsdən törədilən hərəkətlərin motivi (tamah məqsədinin və ya sair şəxsi marağın olmaması, yaxud hər hansı bir şəxsə rəhm göstərməklə törədilməsi) əhəmiyyət kəsb etmir. Eyni zamanda nəzərə alınmalıdır ki, qaydalara riayət etməli olan şəxs bu qaydaları narkotik vasitələri talama məqsədilə pozursa, onun əməli CM-in 235-ci maddəsi ilə tam əhatə olunduğundan həmin maddə ilə tövsif edilməli və belə əməlin həm də CM-in 234.5-ci maddəsi ilə tövsif olunmasına ehtiyac yoxdur.

19. Narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları talama dedikdə, bu maddələrin oğurluq, soyğunçuluq, quldurluq, dələduzluq, mənimsəmə və israf etmə yolu ilə qanuni və ya qanunsuz olaraq onlara sahiblik edən fiziki və ya hüquqi şəxsin və ya hüquqi şəxs olmayan hər hansı bir digər qurumun sahibliyindən çıxarılaraq təqsirkarın və ya mənafeyi üçün hərəkət etdiyi digər şəxsin sahibliyinə keçirilməsi başa düşülməlidir.

Narkotik tərkibli bitkilərin və onların hissələrinin bu bitkilərin təsərrüfat məqsədilə əkilib-becərilən və mühafizə olunan ərazilərdən yığılması da talama kimi qiymətləndirilməlidir.

Tərkibində narkotik maddələr olan bitkiləri və ya onların hissələrini bu bitkilərin təsərrüfat məqsədilə əkilmədiyi və mühafizə olunmayan ərazilərdən yığılması məqsədindən asılı olaraq CM-in 234.1-ci (234.1-1-ci), yaxud da 234.2-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və ya prekursorları hədə-qorxu ilə tələb etmə dedikdə, zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumlarının şəxsiyyəti üzərində zor göstərmə, onların haqqında rüsvayedicə məlumatları yayma və ya onların əmlakını tələf etmə hədəsi ilə adı çəkilən predmetləri tələb etmə başa düşülməlidir.

Prekursorları talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə onlardan məhz narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanmasında və emalında istifadə etmək məqsədilə törədildikdə

CM-in 235.2-ci maddəsi ilə məsuliyyətə səbəb olur. Belə məqsəd olmadan prekursorların talanması və ya hədə-qorxu ilə tələb edilməsi digər zəruri əlamətlər olduğu halda, CM-in 23-cü fəslinin müvafiq maddəsi ilə mülkiyyət əleyhinə olan cinayət kimi tövsif olunmalıdır.

Narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri, habelə prekursorları talama cinayətinin tərkibi ilə həmin predmetlərin qanunsuz olaraq əldə edilməsi tamamilə əhatə olunduğundan eyni bir əməlin talama və əldə etmə cinayətlərinin məcmusu kimi CM-in 235 və 234-cü maddələri ilə tövsif edilməsi istisna olunur.

Lakin şəxsin talamaqla və ya hədə-qorxu ilə tələb etməklə ələ keçirdiyi narkotik vasitəni, psixotrop maddəni və ya prekursoru istər satış məqsədi olmadan saxlaması, emal etməsi, daşması, istərsə də satış məqsədi ilə eyni əməlləri törətməsi, eləcə də həmin predmetləri göndərməsi və ya satması CM-in 235-ci maddəsində, habelə satış məqsədinin olub-olmamasından asılı olaraq CM-in 234.1-ci (234.1.-1-ci) və ya 234.2-ci (prekursorlara münasibətdə isə 234.3-cü) maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif olunmalıdır.

CM-in 235.3.4-cü maddəsində təsbit edilmiş “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə” əlaməti, habelə CM-in 235.4.3-cü maddəsində təsbit edilmiş “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə” əlaməti fərqləndirilərkən, “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2005-ci il 3 mart tarixli 1 nömrəli Qərarının 23- cü bəndində verilmiş, CM-in 180.2.4-cü maddəsində göstərilən soyğunçuluq cinayətinə və CM-in 181.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş quldurluq cinayətinin əsas tərkibinə həsr olunmuş izahlar nəzərə alınmalı və zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır, az ağır, sağlamlığının qısa müddətə pozulmasına və ya ümumi əmək qabiliyyətinin cüzi itirilməsinə səbəb olmuş yüngül zərər vurma və belə zərər vurma ilə hədələmə CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunan hallar kimi, bu cür nəticələrə səbəb olmayan döymə, fiziki ağrı yetirmə, əl-qolunu bağlama və ya başqa şəkildə azadlığını məhdudlaşdırma və s. bu kimi zor tətbiq etmə və belə xarakterli zorakılıqla hədələmə isə CM-in 235.3.4-cü maddəsi ilə əhatə olunan hallar kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Narkotik vasitələrlə (psixotrop maddələrlə, prekursorlarla) əlaqədar olaraq CM-in

235.3.4 və 235.4.3-cü maddələrində göstərilən cinayətlərin törədilməsi işin konkret hallarından asılı olaraq soyğunçuluq, quldurluq, həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan və belə təhlükə kəsb etməyən zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət edilən hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayətlərinin xüsusi halları kimi çıxış etdiyindən, xüsusi norma ilə ümumi normanın rəqabəti halında əməlin xüsusi norma ilə tövsif olunmasını tələb edən CM-in 17.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq əməllərin cinayətlərin məcmusu üzrə həm də CM-in 180, 181 və 182-ci maddələri ilə tövsif olunması istisna edilir.

Eynilə, quldurluq cinayətinin tövsifi zamanı, hətta əməl sağlamlığa ağır zərər vurma ilə nəticələndikdə (yəni ictimai təhlükəli nəticə həyat üçün təhlükəli olan zərər vurmanın növlərindən biri olan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma şəklində təzahür etdikdə) belə əməlin həm quldurluq, həm də sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərinin məcmusu üzrə tövsif edilməsi tələb olunmadığı kimi (istisna - əməlin ehtiyatsızlıqdan CM- in 126.3-cü maddəsində göstərilən nəticəyə səbəb olması), CM- in 235.4.3-cü maddəsində göstərilən həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla müşayiət edilən cinayət, əgər qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələnməyibsə, qeyd olunan və qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərinin məcmusu kimi tövsif olunmamalıdır. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə, yəni CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunmayan ictimai təhlükəli nəticə ilə nəticələndikdə isə əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

CM-in 235.4.3-cü maddəsinin CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən haldan başqa yuxarıda göstərilən, o cümlədən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın qalan bütün hallarını əhatə etməsi haqqında nəticə həm də ondan irəli gəlir ki, quldurluq cinayətinin CM-in 181-ci maddəsində həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla (bu xarakterli hədə ilə) müşayiət edilən cinayət kimi təsbit edilməsinə baxmayaraq qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə nəticələnmiş quldurluğun CM-in

181.3.3-cü maddəsində ayrıca olaraq - xüsusilə ağır cinayət kimi göstərilməsi qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın CM-in 181.1-ci maddəsində işlədilən “həyat üçün təhlükəli olan zorakılıq” ifadəsi ilə ehtiva olunmayan ictimai təhlükəli nəticə olması anlamına gəlmir. Çünki CM-in 126.1-ci maddəsində qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma dedikdə, ilk növbədə məhz həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığa zərər vurmanın nəzərdə tutulduğu aydınlığı ilə təsbit edilmişdir. Sadəcə qanunverici qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma halını CM-in 181.1- ci maddəsində göstərilən həyat üçün təhlükəli olan zorakılıq hallarının içərisindən seçərək, onu bu xarakterə malik digər hallarla müqayisədə ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan və bu səbəbdən daha sərt cəzalandırılması tələb olunan xüsusilə ağır cinayət kimi CM-in 181.3.3-cü maddəsində ayrıca olaraq təsbit etmişdir.

Belə ki, CM-in 181.1-ci maddəsində özgə əmlakını ələ keçirmək məqsədi ilə törədilən, həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə müşayiət edilən basqına görə dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulduğu halda, CM-in 181.3.3-cü maddəsində “zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmaqla” törədilən quldurluğa görə on ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası müəyyən edilmişdir.

CM-in 235.4.3-cü maddəsində göstərilən cinayətə görə müəyyən edilmiş sanksiyaya baxdıqda isə görünür ki, bu cinayət də eynilə CM-in 181.3.3-cü maddəsində göstərilən cinayət kimi xüsusilə ağır cinayət olaraq təsnif edilmiş və həmin maddənin dispozisiyasının “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə və belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə törədildikdə” şəklində ifadə olunmasına baxmayaraq, onun sanksiyası (səkkiz ildən on beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) CM-in 181.1- ci maddəsinin sanksiyasından əhəmiyyətli dərəcədə ağır olmaqla məhz CM-in 181.3.3- cü maddəsinin sanksiyası ilə müqayisəyə gələn ağırlıqda müəyyən edilmişdir.

Eyni zamanda CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyası CM-in 126-cı maddəsində təsbit edilən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin bütün hallarına, hətta ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə nəticələnmiş qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmaya görə müəyyən edilmiş sanksiyalardan (məsələn, CM-in 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş doqquz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmədən) əhəmiyyətli dərəcədə ağırdır.

Bunlardan, xüsusilə də CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasının CM-in 181.1- ci maddəsinin deyil, məhz 181.3.3-cü maddəsinin sanksiyası ilə müqayisəyə gəlməsindən, CM-in 181.1-ci maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126-cı maddəsinin sanksiyalarından da əhəmiyyətli dərəcədə ağır olmasından görünür ki, qanunverici CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasını müəyyən edərkən bu maddə ilə ehtiva olunan cinayətin ictimai təhlükəliliyinin qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin ictimai təhlükəliliyindən daha yüksək olmasından (qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqli olaraq cinayət qanunu ilə qorunan iki obyektə zərər vurmasından) çıxış edərək həm cinayətin özünəməxsusluğunu (o cümlədən qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmada fərqliliyini) nəzərə almış, həm də (CM-in 235.4.3-cü maddəsinin sanksiyasını CM-in 181.1-ci maddəsi ilə deyil, CM-in 181.3.3-cü maddəsi ilə təxminən eyni ağırlıqda müəyyən etməklə) həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq edilməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət olunan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin (prekursorların) talama və hədə-qorxu ilə tələb etmə hallarının hamısının bir maddədə eyni bir sanksiya altında nəzərdə tutulmasını məqsədəuyğun sayaraq qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma ilə müşayiət edilən cinayətin ayrıca olaraq (fərqli dispozisiyada və fərqli sanksiya altında) təsbit edilməsinə zərurət görməmişdir.

Odur ki, CM-in 235.4.3-cü maddəsi istər dispozisiyanın məzmunu, istərsə də sanksiya baxımından qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma kimi ictimai təhlükəli nəticə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə müşayiət edilən halları əhatə etməyən norma kimi təfsir edilə bilməz. Əməli CM-in 235.4.3-cü maddəsi ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif etmək zərurəti isə ondan irəli gəlir ki, “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor” əlaməti mənaca fiziki zorakılığı, o cümlədən ağır (həyat üçün təhlükəli olan) xəsarətlərin yetirilməsini ehtiva etsə də, zorakılığın ölümlə (həyatdan məhrum olma ilə) nəticələndiyi halı əhatə etmir.

Ümumiyyətlə, istər CM-in 26-cı fəsilində nəzərdə tutulmuş, istərsə də CM-in digər fəsilərində yer alan cinayətlərlə əlaqədar “zor tətbiq etməklə” “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etməklə” “həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə” əlamətlərinin sağlamlığa hansı ağırlıqda zərər vurmağı əhatə edib-etməməsi, əməlin cinayətlərin məcmusu qaydasında müvafiq maddə ilə yanaşı, həm də CM-in qəsdən sağlamlığa bu və ya digər ağırlıqda zərər vurmaya görə məsuliyyət müəyyən edən 126, 127 və 128-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyacın olub-olmaması məsələsi həll edilərkən Konstitusiya Məhkəməsi “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsinin həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan “zor tətbiq etmə” və “həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etmə” müddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 17 mart tarixli Qərardadından irəli gələn yanaşma tətbiq edilməli, sözügedən məsələ təhlil edilməli olduğu hər bir halda baxılan cinayətin xüsusiyyətləri, o cümlədən qanunverici tərəfindən bu cinayətin ictimai təhlükəliliyinin nə cür müəyyən edildiyi, əsas tərkibi təsbit edən maddənin, cinayəti ağırlaşdıran və xüsusilə ağırlaşdıran əlamətləri nəzərdə tutan maddələrin dispoziyalarının hansı məzmununda olması və sanksiyalarının hansı cəzaları əks etdirməsi nəzərdən keçirilməli, bunlar bir-biri ilə, eləcə də müqayisə üçün düzgün seçilmiş CM-in əlaqəli normalarının dispoziyaları və sanksiyaları ilə müqayisə edilməli və ətraflı təhlil əsasında qeyd edilən suallar cavablandırılmalı, şəxsin əməlinə şamil edilən CM-in maddələrindən biri, o cümlədən xüsusi norma onun törətdiyi əməli tam şəkildə əhatə etdiyi halda, əməlin cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməsinə yol verilməməlidir.

Banda tərəfindən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların talanması CM-in 235 və 217-ci maddələrində göstərilən cinayətlərin məcmusu üzrə tövsif olunmalıdır.

20. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakı və istehlakına təhrik etmə anlayışlarına Qanunun 1.0.14 və 1.0.10-cu maddələrində izah verilmişdir.

Qanunun mənasına görə diləutma, təklif etmə, məsləhət vermə, aldatma və sair üsullarla narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələrdən istifadə həvəsini yaratmağa yönəldilmiş hər hansı qəsdən edilmiş hərəkətlər narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz istehlakına təhrik etmə kimi başa düşülməlidir.

Təqsirkarın müxtəlif şəxsləri (hətta eyni bir şəxsi), lakin müxtəlif vaxtlarda (yeni hərəkətlə) narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etməsi bu cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 236.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Əgər təqsirkar eyni bir hərəkətlə iki və ya daha çox şəxsi narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) istehlakına təhrik edirsə (yəni məhz iki və ya da çox şəxsə narkotik vasitədən və ya psixotrop maddədən istifadə etmək həvəsinin yaradılması onun vahid qəsdilə əhatə olunduqda), hətta təhrik olunanlar müxtəlif vaxtlarda narkotik vasitələri istehlak etdikdə belə, təqsirkarın hərəkəti cinayətin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə deyil, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə - iki və ya daha çox şəxsin barəsində törədilən cinayət kimi tövsif olunmalıdır.

Bu hərəkətlər o vaxt yetkinlik yaşına çatmayanlar barədə edilmiş hesab olunur ki, həmin şəxsin yetkinlik yaşına çatmaması təqsirkar şəxsə məlum olsun. Təqsirkarın həmin hal barədə məlumatlı olub-olmaması üzrə məsələ həll edilərkən bu Qərarın 11-ci bəndinin 2-ci abzasında verilmiş izah nəzərə alınmalıdır. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmə törədilmə üsuluna görə zorakı və qeyri-zorakı formada ola bilər.

CM-in 236.1-ci maddəsi yalnız qeyri-zorakı üsulları (məsələn, dilə tutma, vəd vermə, təklif etmə, məsləhət vermə və s.) nəzərdə tutur.

CM-in 236.2.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti ağırlaşdıran əlamət isə zərərçəkmiş şəxsi narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmək məqsədilə fiziki zorun tətbiq edilməsini və ya belə zor tətbiq etmək hədəsini ehtiva edir. Qeyd edilən tövsifedici əlamət təfsir edilərkən CM-in 236.2-ci maddəsinin dispoziyası (cinayətin xüsusiyyətləri, o cümlədən oxşar tövsifedici əlamətləri əks etdirən CM-in 235- ci maddəsi və qəsdən sağlamlığa zərər vurma cinayətlərini təsbit edən CM-in 126-128-ci maddələri ilə müqayisədə ictimai təhlükəlilik dərəcəsi) və

sanksiyası (qeyd edilən maddələrin və CM-in 236.3-cü maddəsinin sanksiyaları ilə müqayisədə) ilə yanaşı, cinayətin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya başqa ağır nəticələrə səbəb olmasının CM-in 236.3-cü maddəsində əməli xüsusilə ağırlaşdıran əlamət kimi təsbit edilməsi, yəni “başqa ağır nəticələr” dedikdə, hər bir halda CM-in 236.2-ci maddəsinin nəzərdə tutduğu zorakılıqla, yəni həm də ondan törəyən ictimai təhlükəli nəticələrlə müqayisədə daha ağır olan nəticələrin ehtiva olunması nəzərə alınmalıdır.

Bundan və Konstitusiyaya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsinin həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan “zor tətbiq etmə” və “həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etmə” müddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 2023-cü il 17 mart tarixli Qərardadından irəli gələn yanaşmadan çıxış etməklə CM-in 235-ci və 236-cı maddələrində göstərilən cinayətlərin əsas tərkiblərinə görə müəyyən edilmiş sanksiyaları müqayisə etdikdə görünür ki, CM-in 235-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş narkotik vasitələri (psixotrop maddələri, prekursorları) talama və ya hədə-qorxu ilə tələb etmə cinayəti özlüyündə narkotik vasitələrin istehlakına təhrik etmə cinayətindən ictimai təhlükəliliyi daha yüksək olan cinayət kimi nəzərdə tutulmuş və məhz buna görədir ki, CM-in 235.3.4-cü maddəsində həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə ilə müşayiət edilən talamaya görə belə CM-in 236.2.4-cü maddəsinin sanksiyası (beş ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) ilə müqayisəyə gələ bilən, hətta bir qədər ağır cəza (altı ildən on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə) müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən CM-in 236.2.4-cü maddəsində təsbit edilən “zor tətbiq etmə və belə zor tətbiq etmək hədəsi” dedikdə, CM-in 235.3.4-cü maddəsində göstəriləyi kimi, yalnız həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə və ya belə zorakılığın tətbiq edilməsi ilə hədələmə başa düşülməməli, CM-in 236.2.4-cü maddəsində göstərilən zor tətbiq etmənin sağlamlığa hansı ağırlıqda zərərin vurulmasını əhatə etməsi (əməlin bu və qəsdən sağlamlığa zərər vurma cinayətlərinin ideal məcmusu kimi tövsif edilməsinə zərurətin olub-olmaması) məsələsi CM-in 126, 127 və 128-ci maddələrinin sanksiyaları ilə müqayisə edilməklə və təhrik etmə əməlinin ağır nəticələrə səbəb olmasının CM-in 236.3-cü maddəsində cinayəti xüsusilə ağırlaşdıran, yeddi ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılan əlamət qismində təsbit edilməsi nəzərə alınmaqla həll edilməlidir.

Qeyd edilən maddələrin sanksiyaları ilə müqayisə aparıldıqda, eyni zamanda qanunvericinin CM-in 236-cı maddəsində sağlamlıq üçün təhlükəli olan və yaxud sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor tətbiq etmə hallarını ayırmadan onların bir maddədə “zor tətbiq etmə” ifadəsi və vahid (həm də kifayət qədər geniş və ağır) sanksiya altında nəzərdə tutulmasını mümkün sayması, onların sırasından isə yalnız ağır nəticələrə səbəb olan halların ayrılıb CM-in 236.3-cü maddəsində xüsusilə təsbit olunmasını məqsədəuyğun hesab etməsi nəzərə alındıqda, CM-in 236.2.4-cü maddəsi CM-in 127 və 128-ci maddələrinin sanksiyalarından əhəmiyyətli dərəcədə ağır olduğundan, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma isə özlüyündə ağır nəticə olmaqla CM-in 236.2.4-cü maddəsi ilə deyil, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə ehtiva olunan ictimai təhlükəli nəticə kimi çıxış etdiyindən, CM-in 236.2.4-cü maddəsi döymə, fiziki ağrı yetirmə, əl-qolunu bağlama və ya başqa şəkildə zərərçəkmiş şəxsin azadlığını məhdudlaşdırma və s. bu kimi sağlamlığa zərərin vurulması ilə nəticələnməyən hallarla yanaşı, qəsdən sağlamlığa yüngül və az ağır zərər vurma hallarını tam şəkildə əhatə edən və əməlin əlavə olaraq CM-in 127 və ya 128-ci maddəsi ilə tövsif edilməsini tələb etməyən norma kimi, CM-in 236.3-cü maddəsi isə (nə qədər ki, bu maddənin sanksiyası CM-in 126.3-cü maddəsinin sanksiyasından daha yüngüldür) zorakılıqla müşayiət edilməyən narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) istehlakına təhrik etmənin nəticəsində ehtiyatsızlıqdan meydana gələn zərərçəkmiş şəxsin ölümü ilə yanaşı, CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən hal istisna olmaqla digər qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma hallarını əhatə edən və əməlin əlavə olaraq CM-in 126-cı maddəsi ilə tövsif edilməsini tələb etməyən norma kimi təfsir olunmalı, CM-in 126.3-cü maddəsində göstərilən nəticə baş verdikdə isə əməl CM-in 236.3 və 126.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmək hədəsi ilə təhrik etmə nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin narkomaniya və ya toksikomaniya ilə xəstələnməsi qəsdən sağlamlığa zərər vurma kimi qiymətləndirilə bilməz.

Təqsirkarın CM-in 236.3-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünün və ya digər ağır nəticələrin məhz narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmənin, o cümlədən təhrik etmə məqsədilə tətbiq edilən zorakılığın və ya təhrikə görə narkotik vasitədən və ya psixotrop maddədən istifadə etmənin nəticəsi olması, yəni nəzərdən keçirilən əməllə zərərçəkmişin ölümü və digər ağır nəticələr arasında səbəbli əlaqənin olması müəyyən edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakına təhrik etmə ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin ölümünə səbəb olduqda, bu əməl CM-in 236.3-cü maddəsi ilə tam əhatə olunduğu üçün CM-in 124-cü maddəsi ilə əlavə tövsifə ehtiyac qalmır.

Zərərçəkmiş şəxsin ölümünə münasibətdə təqsirkarın qəsdən hərəkət etməsi müəyyən olunarsa, burada narkotik vasitədən (psixotrop maddədən) istifadə etməyə təhrik etmə ilə əlaqədar zərərçəkmiş şəxsin həmin vasitədən (maddədən) istifadə etməsi adam öldürmənin üsulu kimi çıxış etdiyindən, əməl qəsdən adam öldürmə kimi qiymətləndirilməli, CM-in 236.3-cü maddəsi ilə deyil, CM-in 120.1 və ya 120.2-ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

CM-in 236.3-cü maddəsinin nəzərdə tutduğu mənada başqa ağır nəticələr dedikdə, yuxarıda göstərilən ictimai təhlükəli nəticələrdən başqa, zərərçəkmiş şəxsin intihar etməsi və ya özünü öldürməyə cəhd etməsi, ruhi xəstəliyə tutulması, zöhrəvi və sair xəstəliklərə yoluxması, o cümlədən onda narkotik vasitələrdən asılılığın yaranması başa düşülür.

21. CM-in 237-ci maddəsində işlədilən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin qanunsuz kultivasiyası anlayışının izahı Qanunun 1.0.6-cı maddəsində verilmişdir.

CM-in 237.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin predmeti xeyli miqdarda əkilməsi və yetişdirilməsi qadağan edilən, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilər və ya onların hissələridir. Belə bitkilərin siyahısı, xeyli, külli və ya xüsusilə külli miqdarı (habelə hissələrinin xeyli, külli və ya xüsusilə külli miqdarı) 961-IIQ nömrəli Qanun ilə (III siyahı) müəyyən edilmişdir.

Əkmə dedikdə, qanunsuz olaraq tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin toxumunu və ya şitillərini hər hansı torpaq sahəsində əkmə başa düşülməlidir. Bu zaman cinayət həmin bitkilərin yetişdirilməsi üçün nəzərdə tutulan torpaq sahələrinə toxum və ya şitilin əkildiyi andan onların yetişdirilməsindən və sonrakı inkişafından asılı olmayaraq başa çatmış sayılır.

Yetişdirmə dedikdə, tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin əkildiyi və ya təbii şəkildə bitdiyi torpaq sahələrinə və burada böyüyən bitkilərə qulluq etmə başa düşülməlidir. Tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin yetişdirilməsi cinayəti qulluq etmənin başladığı andan başa çatmış hesab olunur.

Nəzərə alınmalıdır ki, “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 237-ci maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2013-cü il 25 fevral tarixli Qərarı ilə müəyyən edilən hüquqi mövqeyə əsasən CM-in 237.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan çətənə (kannabis), xaşxaş növlərinin və ya tərkibində narkotik maddələr olan digər bitkilərin kultivasiyası yabani şəkildə bitən və tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərin (onların hissələrinin) toplanmasını ehtiva etmir.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234-cü maddəsinin həmin Məcəllənin 237-ci maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 6 iyul tarixli Qərarı ilə müəyyən edilən hüquqi mövqeyə əsasən, toplanılan narkotik tərkibli bitkilərdən və ya onların hissələrindən satış məqsədi olmadan xeyli miqdardan artıq miqdarda və yaxud satış məqsədilə istənilən miqdarda narkotik vasitənin hazırlanması və bundan sonra onun saxlanması, daşınması, göndərilməsi, emal edilməsi, yaxud satılması kimi cinayət əməlləri CM-in 17.1-ci maddəsinin tələblərinə müvafiq olaraq həmin Məcəllənin 234 və 237-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir.

22. CM-in 238-ci maddəsində təsbit edilmiş cinayətlərin obyektiv cəhətini tiyəkxanaların təşkil edilməsində, saxlanılmasında, habelə tiyəkxanaların təşkil edilməsi və saxlanılması üçün binaların verilməsində ifadə olunan qəsdən törədilən hərəkətlər təşkil edir.

“Tiryəxana” dedikdə, narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin mütəmadi istehlakı üçün nəzərdə tutulmuş yaşayış (məsələn, mənzil, fərdi ev, bağ evi və s.) və yaxud qeyri-yaşayış sahəsi (anbar, qaraj, zirzəmi və s.) başa düşülür.

Tiryəxananın təşkili və saxlanması məqsədilə binanın verilməsi də konstruktiv təyinatından asılı olmayaraq istənilən tikilinin və yaxud onun bir hissəsinin həmin məqsədlər üçün başqa şəxsin (tiryəxananı təşkil edən, saxlayanın) istifadəsinə verilməsini ehtiva edir.

Tiryəxana üçün yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin əldə edilməsi, icarəyə, əvəzsiz olaraq istifadəyə və ya sahibliyə götürülməsi, təmir olunması, yenidən qurulması, xüsusi avadanlıqlarla təchiz edilməsi və sair bu kimi hərəkətlər tiryəxananın təşkil edilməsi kimi təfsir olunmalıdır.

Tiryəxananı saxlama dedikdə isə artıq şəxsin özü və yaxud başqası tərəfindən təşkil olunmuş tiryəxananın fəaliyyətinin davam etdirilməsinə yönələn hərəkətlər, məsələn, tiryəxananın yerləşdiyi yaşayış və yaxud qeyri-yaşayış sahələrinin istismarı ilə bağlı maliyyə xərclərinin çəkilməsi, onların mühafizəsinin təşkil edilməsi, tiryəxanadan istifadəni nizamlamaq üçün tədbirlərin görülməsi başa düşülməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 238-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlər formal tərkiblikdir. Bu cinayətlər tiryəxanada narkotik vasitələrdən və ya psixotrop maddələrdən faktiki olaraq istifadə edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, tiryəxanaların təşkil edilməsini, saxlanmasını, habelə tiryəxanaların təşkil edilməsi və saxlanması üçün binaların verilməsini ifadə edən hərəkətlər törədildiyi andan bitmiş hesab olunur.

CM-in 238.1.1 və 238.2.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tövsifedici əlamətlərlə törədilmiş cinayətlərə dair işlərə baxılarkən “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs”, “mütəşəkkil dəstə”, “cinayətlərin təkrar törədilməsi” haqqında CM-in müvafiq olaraq 34.2,

34.3 və 16-cı maddələri, habelə bu Qərarın 12-ci bəndində qeyd olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun müvafiq qərarlarında əksini tapmış hüquqi mövqelər rəhbər tutulmalıdır.

Eyni əməllərin təkrar törədilməsi dedikdə (CM-in 238.2.2-ci maddəsi), məhz CM- in 238.1-ci maddəsində təsvir olunmuş kriminal hərəkətlərin, yəni tiryəxananın təşkil edilməsinin və saxlanmasının, eləcə də tiryəxananın təşkil edilməsi və saxlanması məqsədilə binanın verilməsinin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi başa düşülür.

Nəzərə almaq lazımdır ki, tiryəxananı təşkil edən və saxlayan şəxs tiryəxananın istifadəçilərini narkotik vasitələrlə və ya psixotrop maddələrlə təmin etdikdə və yaxud onları həmin maddələrin və ya vasitələrin istehlakına təhrik etdikdə, onun hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 238-ci maddəsi ilə yanaşı, müvafiq olaraq CM- in 234.2, 234.3-1 (234.4, 234.4-1) və 236-cı maddələri ilə tövsif olunmalıdır.

23. CM-in 239-cu maddəsinin dispozişiyasına əsasən narkotik vasitələri və psixotrop maddələri əldə etmək hüququ verən reseptləri tibbi göstəricilər olmadan qanunsuz vermə cinayətinə görə məsuliyyət o vaxt yaranır ki, resept belə sənəd vermə səlahiyyəti olan şəxs tərəfindən verilsin (xüsusi subyekti) və buna tibbi göstəricilər olmasın.

Resept verilməsinə tibbi göstəricilərin olub-olmaması ekspert rəyi ilə müəyyənləşdirilməlidir.

Resept dedikdə, həkimin dərmanların hazırlanması və buraxılması, habelə onların istifadə olunması haqqında aptekə təqdim olunmaq üçün verdiyi yazılı tövsiyə başa düşülür.

Reseptləri saxtalaşdırma dedikdə, əsl sənədə (blanka) bilə-bilə yalan məlumatlar yazma, yaxud əsl reseptə oxşayan tam saxta sənəd düzəltmə və ya reseptin məzmununu burada yazılanları təhrif etməklə (məsələn, ayrı-ayrı sözləri, rəqəmləri müxtəlif üsul və vasitələrlə pozub onların əvəzinə başqa məlumatlar yazma) dəyişdirmə başa düşülür.

Həmin cinayət narkotik vasitələri və psixotrop maddələri əldə etmək hüququ verən reseptlər qanunsuz olaraq verildiyi və ya saxtalaşdırıldığı andan bitmiş hesab edilir. Belə resept əsasında şəxsin narkotik vasitə və ya psixotrop maddə əldə etməyə müvəffəq olub-olmaması CM-in 239-cu maddəsi üzrə məsuliyyət məsələsinin həlli üçün əhəmiyyət daşıyır.

Şəxs özü saxtalaşdırdığı reseptlə narkotik vasitə və ya psixotrop maddə əldə etdikdə, onun əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 239-cu maddəsi ilə yanaşı, narkotik vasitəni (psixotrop maddəni) əldə etməsinin məqsədindən və vasitənin (maddənin) miqdarından asılı olaraq CM-in 234-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

Reseptin saxtalaşdırılması əməlinin həm də CM-in 320-ci maddəsi ilə tövsif edilməsinə ehtiyac yoxdur.

24. CM-in 240-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin satış məqsədi ilə qanunsuz dövriyyəsi üzrə cinayətlərin tərkibinin olub-olmaması müəyyən edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, CM-in 240.1-ci maddəsində və ya 240.1-1-ci maddəsində təsbit edilən müvafiq olaraq narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən maddələri və narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan zəhərli maddələri qanunsuz hazırlama, emal etmə, əldə etmə, saxlama, daşıma, göndərməyə görə cinayət məsuliyyəti yalnız həmin əməllər satış məqsədi ilə törədildikdə və ya şəxs həmin maddələri, yaxud onları hazırlamaq, emal etmək üçün avadanlığı qanunsuz satdıqda yaranır.

Odur ki, qeyd olunan cinayətlərə dair işlərə baxılarkən, sübutetmə predmetini təşkil edən digər məsələlərlə yanaşı, maddələrin güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrə aid edilib-edilməməsi, şəxsdə bu maddələri satmaq məqsədinin olub-olmaması, avadanlığın belə maddələr hazırlamaq, emal etmək üçün nəzərdə tutulub-tutulmaması araşdırılmalıdır. Maddələrin güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrə aid olması barədə nəticə müvafiq ekspert rəyinə əsaslanmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, “Güclü təsir edən maddələr və onların külli və xüsusilə külli miqdarlarının Siyahısı” və “Zəhərli maddələrin siyahısı” 2016-cı il 18 mart tarixli 180-VQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

CM-in 240.2 və 240.3-cü maddələrində nəzərdə tutulan tövsifedici əlamətlər təfsir edilərkən bu Qərarın narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətlərə həsr olunmuş bəndlərində eyni tövsifedici əlamətlərə dair verilmiş izahlar nəzərə alınmalıdır.

CM-in 240.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əmələ görə cinayət məsuliyyətinin yaranması (əməllərin kriminallaşdırılması) bu maddənin dispozisiyasında təsbit edilmiş ehtiyatsızlıqdan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin talanması, başqa mühüm ziyanın vurulması kimi ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi ilə şərtləndirildiyindən və həmin predmetlərin istehsalı, əldə edilməsi, uçotu, saxlanması, buraxılması, daşınması və ya göndərilməsi qaydalarının pozulması özü-özlüyündə (ehtiyatsızlıqdan törəyən ictimai təhlükəli nəticələr baş vermədiyi halda) cinayət məsuliyyəti yaratmadığından, bu cinayət əməli CM-in 240-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş digər cinayət əməllərindən fərqli olaraq maddi tərkibli və ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayət kimi xarakterizə olunur.

CM-in 240.4-cü maddəsində təsbit edilən ehtiyatsızlıqdan başqa mühüm ziyan vurulması əlaməti qaydaların pozulması səbəbindən güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin itirilməsi və ya məhv edilməsi ilə qanuni sahibinə əhəmiyyətli maddi zərərin vurulmasında, şəxsin uzun sürən xəstəliyə tutulmasında, ətraf mühitin zəhərli maddələrlə çirkləndirilməsində, istehsalat prosesinin uzun müddətə dayandırılmasında, sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmada və sair bu kimi ehtiyatsızlıqdan meydana gələn nəticələrdə ifadə oluna bilər.

Bu hərəkətlər ehtiyatsızlıqdan adam ölümünə səbəb olduqda həmin hərəkətlər cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 240.4-cü maddəsi və CM-in 124.1 və ya 124.2- ci maddəsi ilə tövsif olunmalıdır.

25. Məhkəmələrə izah olunsun ki, CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndində narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları, habelə 240-cı maddəsinin qeydinin 2-ci bəndində narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələri könüllü surətdə təhvil vermə dedikdə, həmin vasitələrə (maddələrə) real surətdə istədiyi kimi sərəncam vermə imkanına malik olan şəxsin bu vasitələri (maddələri) hakimiyyət nümayəndəsinə hər hansı motivlə olursa-olsun, lakin öz iradəsinə uyğun olaraq təhvil verməsi başa düşülməlidir.

Şəxsin tutulan zaman, habelə narkotik vasitənin və psixotrop maddənin aşkar edilib götürülməsi məqsədilə istintaq hərəkətləri aparılarkən bu hərəkətləri aparan müvafiq vəzifəli şəxsin təklifi ilə və

artıq bu hərəkətlərlə əlaqədar narkotik vasitələrə sərəncam vermək imkanının olmadığını dərk etməsi nəticəsində özündə olan və ya istintaq hərəkətinin aparıldığı məkanda saxlanılan narkotik vasitəni (psixotrop maddəni, prekursoru, narkotik vasitələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddəni) təhvil verməsi təqsirkarın barəsində CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin və ya CM- in 240-cı maddəsinin qeydinin 2-ci bəndinin tətbiq edilməsinə əsas vermir.

Lakin şəxsin hər hansı bir əmələ görə, hətta narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin (güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar olan cinayət əməlinin törədilməsində şübhəli olduğuna görə tutulması və yaxud ona münasibətdə bu və ya digər istintaq hərəkətinin aparılması faktı özü-özlüyündə CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin və ya 240-cı maddəsinin qeydinin 2-ci bəndinin tətbiqini istisna edən hallar kimi nəzərdən keçirilməməlidir. Məsələn, xuliqanlıq etməsi ilə əlaqədar tutulmuş şəxsin evində, başqa məkanda narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor, güclü təsir edən və ya zəhərli maddə) saxlaması barədə məlumat verib səlahiyyətli şəxsə həmin vasitəni (maddəni) təqdim etməsi və ya narkotik vasitənin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətdə şübhəli bilindiyinə görə tutulmuş və ya belə şübhə ilə əlaqədar evində və ona aid həyətyanı sahədə axtarış aparılan şəxsin öz təşəbbüsü ilə və ya sorğu-sual zamanı üstündə və ya yaşadığı (müvəqqəti qaldığı) yerdə aşkar olunan narkotik vasitələrdən başqa cinayət təqibini həyata keçirən orqana məlum olmayan (yalnız şübhəliyə bəlli olan) digər məkanda (meşədə, bağqalarına məxsus və ya sahibsiz tikililərdə, inşaat sahələrində, ona aid olmayan boş ərazilərdə və s. bu kimi yerlərdə) narkotik vasitə (psixotrop maddə, prekursor, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələri) saxladığını bildirib həmin predmetləri təhqiqatın, ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş və ya digər səlahiyyətli şəxsə təqdim etməsi, bu hərəkətlər də şəxsin öz əməllərinə tənqidi münasibətini əks etdirdiyindən, eyni zamanda cinayət təqibini həyata keçirən orqanın aşkar etmək ehtimalı olmayan (lakin tutulmuş olsa da, həmin şəxsin sərəncamında qalmaqla onun tərəfindən müəyyən yollarla və yaxud azad edildikdən sonra idarə edilməsi imkanı itirilməyən) narkotik vasitənin (psixotrop maddənin, prekursorun, güclü təsir edən və ya zəhərli maddənin) qanunsuz dövriyyədən çıxarılmasını təmin edən davranış olduğundan, CM-in 234 və 240-cı maddələrinin qeydlərində nəzərdə tutulmuş stimullaşdırıcı normaların təsiri altına düşən hallar kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Belə hallarda, habelə narkotik vasitənin və ya psixotrop maddənin (onların prekursorlarının), eləcə də narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin bir hissəsini satdığı, qalan hissəsini isə qeydlərə uyğun qaydada könüllü təhvil verdiyi halda, şəxs tamamilə deyil, müstəsna olaraq könüllü təqdim etdiyi narkotik vasitəyə (psixotrop maddəyə, prekursora, güclü təsir edən və ya zəhərli maddəyə) görə cinayət məsuliyyətindən azad olunmalıdır.

CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 1-ci bəndinin mənasına görə narkotik vasitəni və ya psixotrop maddəni, onların prekursorlarını könüllü təhvil vermiş və yaxud bu predmetlərlə əlaqədar olan cinayətlərin açılmasında və ya qarşısının alınmasında, onları törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmiş şəxs müvafiq əməlləri narkotik vasitəni (psixotrop maddəni, prekursoru) satmaq məqsədi ilə və ya belə məqsəd olmadan törətməsindən asılı olmayaraq cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Qeyd olunan cinayətləri törətmiş şəxslərin aşkar edilməsində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın tapılmasında fəal iştirak etmə dedikdə, təkcə cinayətin törədilməsində iştirak etmiş digər şəxslər bu cinayətin predmetlərinin saxlandığı, hazırlandığı və satıldığı yer haqqında deyil, onların qanunsuz dövriyyəsinə əldə edilən əmlakın olduğu yer haqqında da hüquq mühafizə orqanlarına məlumat vermə başa düşülməlidir.

26. CM-in 234-cü maddəsinin qeydinin 2-ci bəndində istinad edilən qanunda (siyahılarda) müəyyən olunmayan maddənin (o cümlədən narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin analoglarının) əldə edilməsi və ya saxlanması cinayət məsuliyyəti yaratmır.

27. Məhkəmələr narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, habelə narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar cinayətləri törətmiş şəxslərə cəza təyin edərkən

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanununun prinsiplərini, CM-in 58-ci maddəsində göstərilmiş cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsaslarını və cəzanın təyini məsələlərini tənzimləyən digər cinayət-hüquqi normaların tələblərini rəhbər tutmalı, hər bir halda seçilən cəza növünün, cəzanın həddinin CM-in 41.2-ci maddəsində təsbit edilmiş cəzanın məqsədlərinin təmin edilməsi baxımından məqsədəuyğun və yetərli olub-olmamasını nəzərdən keçirməli, bu məsələ üzrə hüquq tətbiq etmə təcrübəsinin “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” Ali Məhkəmənin Plenumunun 2003-cü il 25 iyun tarixli 4 nömrəli Qərarının müddəalarına uyğun şəkildə formalaşmasını təmin etməlidirlər.

Cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, işin digər xüsusiyyətləri cəzanın müəyyən edilməsi aspektindən qiymətləndirilərkən cinayətin törədilmə şəraiti və halları, o cümlədən narkotik vasitənin (psixotrop maddənin) növü, miqdarı, cinayətin törədildiyi yerin hərbi hissə, iş yeri, tədris, mədəniyyət müəssisəsi və ya digər ictimai əhəmiyyətli obyekt, yüksək təhlükə mənbəyi olan qurğuların, nəqliyyat vasitələrinin idarə edilməsi ilə bağlı olub-olmaması, cinayətin törədilməsinə digər, xüsusilə də yetkinlik yaşına çatmayanların, psixi, fiziki qüsurları olan şəxslərin cəlb edilib- edilməməsi və ya belə şəxslərə qarşı yönəlib-yönəlməməsi, əməllərin nə kimi zərərli nəticələrə səbəb olması, cinayətin onun açılmasını çətinləşdirən mürəkkəb üsullardan və vasitələrdən istifadə etməklə və ya mütəşəkkil dəstələrin tərkibində törədilib- törədilməməsi və yaxud transmilli xarakterə malik olub-olmaması, bu cinayətlərin törədilməsini asanlaşdırmaq üçün və yaxud qanunsuz olaraq əldə edilmiş narkotik vasitələrdən, psixotrop maddələrdən, onlara aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrdən istifadə etməklə CM-in Xüsusi hissəsinin digər fəsilələrində nəzərdə tutulmuş başqa cinayətlərin də törədilib-törədilməməsi nəzərə alınmalıdır.

Təqsirkarın şəxsiyyəti, onun islah olunmasına və ailəsinin həyat şəraitinə təsiri baxımından cəzanın qanuniliyini və əsaslılığını təmin etmək üçün isə tələb olunur ki, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar düzgün müəyyən edilsin, təqsirləndiriləni səciyyələndirən və ailəsinin həyat şəraitini aşkarlayan məlumatlar, o cümlədən onun iş, təhsil, yaşayış yerində nə cür xarakterizə olunması, əvvəllər məhkum olunub-olunmaması (məhkumluq ödənilmədiyi və ya götürülmədiyi halda), əvvəlki məhkumluğun narkotik vasitələrin (psixotrop maddələrin, prekursorların, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin) qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olub-olmaması, təqsirkarın maddi rifahının təmin edilməsində cinayətkar fəaliyyətin rolu, onun əmək fəaliyyəti, hərbi xidmət, təhsil almaq və s. bu kimi ictimai-faydalı fəaliyyətlə məşğul olub-olmaması, cinayətin törədilməsindən sonrakı dövrdə əməlinə tənqidi münasibətin formalaşub- formalaşmaması, CM-in müvafiq maddələrinin dispozişiyalarında nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli nəticələrə və yaxud hər hansı bir digər zərərli nəticəyə səbəb olmuş cinayətlər üzrə ziyanın ödənilməsi, aradan qaldırılması, azaldılması üçün hərəkət edib- etməməsi, yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, evli, himayəsində uşaqlarının olub-olmaması və s. bu kimi, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında” 1988-ci il 20 dekabr tarixdə Vyana şəhərində imzalanmış beynəlxalq konvensiyanın müddəalarından irəli gələn hallar nəzərə alınsın.

Həmçinin işlərə baxılarkən CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müsadirə edilməli əmlakın olub-olmaması araşdırılmalı və bu araşdırmanın nəticələrindən irəli gələn məsələlər həll edilməlidir.

Narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əldə edilmiş əmlakın müsadirəsini təmin etmək məqsədilə istintaq orqanı tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin müvafiq əmlakı, o cümlədən bank əmanətləri üzərinə həbs qoyulmadığı hallarda məhkəmələr baxılan işin halları əsas verdikdə xüsusi qərar çıxarmaqla buna münasibət bildirməli və həmin tədbirin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

28. Məhkəmələr narkomaniya xəstəliyinə düşər olmuş təqsirli şəxslər barədə cəza təyin edərkən onların cəza çəkdikləri müddətdə narkomaniyadan məcburi qaydada müalicə olunmaları məsələsini həll etməlidirlər (belə müalicənin tətbiq edilməli olub- olmaması barədə müvafiq ekspertiza rəyi alınmalıdır). Bu halda məcburi müalicənin müddəti məhkəmələr tərəfindən hökmdə göstərilməməlidir.

Narkomaniyadan məcburi müalicənin belə şəxslərə zərərli təsir göstərməsi həkim rəyində qeyd olunduğu halda və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı il 9 fevral tarixli 39 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi qaydası və şərtləri, habelə narkomanlıq xəstəliyinə düçar olan şəxslər barəsində tibbi tədbirlərin tətbiq edilməsi Qaydası”nın 3- cü bəndində nəzərdə tutulan digər hallarda məhkəmə hökmündə CM-in 93-1-ci maddəsinin tətbiq edilməməsinin səbəblərini əsaslandırılmalı, belə şəxslərin ərazi narkoloji dispanserində qeydiyyatı götürülməsi təmin edilməlidir.

29. İstintaq orqanı CPM-in 211-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin əldə etmə mənbələri barədə cinayət işi əvəzinə, material ayırdıqda müvafiq işə baxan məhkəmə tərəfindən bu qanun pozuntusuna münasibət bildirilməlidir.

30. Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətlərin qarşısının alınması, belə cinayətləri törətmiş, törədilməsini hazırlayan şəxslərin müəyyən olunması üzrə dövlət orqanlarının fəaliyyətində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusi yer tutduğunu, o cümlədən belə cinayətlərə dair ittihamların əsaslandırılmasında əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuş materiallardan geniş istifadə olunduğunu nəzərə alaraq əməliyyat-axtarış fəaliyyəti üzərində məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi, eləcə də bu qəbildən olan cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə olunmuş sübutların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi zamanı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Məhkəmə hökmü haqqında” 2021-ci il 24 dekabr tarixli 15 nömrəli Qərarında bu məsələyə həsr olunmuş izahlarla yanaşı, CPM-in 137-ci maddəsindən və digər normalarından, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” 1999-cu il 28 oktyabr tarixli 728-IQ nömrəli Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – 728-IQ nömrəli Qanun) müddəalarından irəli gələn, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin xüsusiyyətləri, onun gedişatının və nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi, əldə olunmuş materialların cinayət təqibi orqanlarına təqdim edilməsi və cinayət prosesində sübut kimi istifadə olunması, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şübhəli şəxsin tutulması, müvəkkil edilmiş şəxslərdən başqa digər şəxslərin əməliyyat-axtarış tədbirində iştirakı, hansı əməliyyat-axtarış tədbirləri barədə məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməli olması və s. məsələlərlə əlaqədar aşağıdakı hüquqi mövqelər nəzərə alınmalıdır.

31. CPM-in 137-ci maddəsinə əsasən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar 728-IQ nömrəli Qanuna uyğun əldə olunduqda və CPM-in tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlanıldıqda, cinayət təqibi üzrə sübut kimi qəbul edilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin I hissəsinin 1-18-ci bəndlərində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin bütün növləri qapalı siyahı şəklində təsbit edilmişdir.

Məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilən əməliyyat-axtarış tədbirləri isə CPM- in 445.1-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin III hissəsinə əsasən həmin maddənin I hissəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulmuş “telefon danışıqlarına qulaqasma”, 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş “poçt, teleqraf və digər göndərişlərin yoxlanılması”, 5-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanın çıxarılması”, 8-ci bəndində nəzərdə tutulmuş “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə”, 9-cu bəndində nəzərdə tutulmuş müstəsna olaraq texniki vasitələrdən istifadə etməklə və ya səsyzan, video, foto, kino və digər çəkiliş cihazlarının quraşdırılması yolu ilə həyata keçirildiyi halda, “yaşayış yerlərinin müşahidəsi”, habelə 10-cu bəndində nəzərdə tutulmuş “insanların güdülməsi” tədbirləridir.

CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinə əsasən şəxsiyyət əleyhinə olan ağır cinayətlərin və ya xüsusi təhlükəli dövlət cinayətlərinin qarşısının alınması üçün telefon danışıqlarına qulaqasma, poçt, teleqraf və digər göndərişləri yoxlama, texniki rabitə kanallarından və digər texniki vasitələrdən informasiyanı çıxarma, habelə insanları güdmə kimi əməliyyat-axtarış tədbirləri; cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün isə

binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış keçirmə əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin V hissəsinə əsasən həmin maddənin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan həyata keçirildikdə, onun keçirilməsindən sonra

48 saat ərzində əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektini (səlahiyyətli şəxs) həyata keçirilmiş tədbirlər barədə əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən orqanın yerləşdiyi yer üzrə məhkəmə nəzarətini həyata keçirən məhkəməyə və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora əsaslandırılmış qərarı təqdim etməlidir (eyni bir əməliyyat-axtarış tədbirinə məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə dair qərarın bir neçə məhkəməyə – tədbirin faktiki olaraq baş tutduğu yer üzrə və tədbirin keçirilməsinə qərar vermiş orqanın yerləşdiyi yer üzrə məhkəməyə göndərilməsinə yol verilməməlidir).

İstinad edilən CPM-in və 728-IQ nömrəli Qanunun müddəalarından, eləcə də CPM-in məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini tənzimləyən LII fəslinin digər normalarından görüldüyü kimi, məhkəmə nəzarəti yalnız CPM-in 445.1-ci maddəsində və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin III hissəsində dəqiq müəyyən olunmuş əməliyyat-axtarış tədbirlərinə münasibətdə, məhz bu tədbirlərin keçirilməsi üçün məhkəmə qərarının alınmasına dair əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin (səlahiyyətli şəxsin) vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında vəsatətin təmin edilməsi üçün əsasların müəyyən edilməsindən asılı olaraq - müvafiq tədbirin keçirilməsinə və yaxud bundan imtina edilməsinə dair məhkəmə qərarı çıxarılaqla, əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qərarı olmadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirildikdə - həmin qərarın və keçirilmiş tədbirin qanunauyğunluğunun sonradan yoxlanılması yolu ilə həyata keçirilməlidir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində təsbit edilən digər əməliyyat-axtarış tədbirlərinə münasibətdə CPM-in LII fəslində nəzərdə tutulmuş prosedurdə məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməməli, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektləri və prokurorlar tərəfindən belə tədbirlərlə əlaqədar vəsatət və təqdimatlar verilməməli və yaxud bu cür tədbirlərin keçirilməsindən sonra onların keçirilməsinə dair qərar və əlaqəli materiallar məhkəməyə göndərilməməli, məhkəmələr isə daxil olmuş belə materiallar üzrə məhkəmələrin səlahiyyətləri daxilində işlərə, digər materiallara baxmalı olduqlarını müəyyən edən cinayət mühakimə icraatının ümumi prinsiplərinə, o cümlədən CPM-in 23.1-ci maddəsinə və digər əlaqəli normalarına əsaslanmaqla onların baxılmadan geri qaytarılması haqqında qərar qəbul etməlidirlər.

Cinayət işlərinə mahiyyəti üzrə baxan məhkəmələr isə məhkəmə nəzarətinin bu bənddə əksini tapmış hüquqi mövqelərə uyğun şəkildə həyata keçirilib-keçirilmədiyinə diqqət yetirməli, məhkəmə nəzarəti lazımınca həyata keçirilmədiyini hallarda müvafiq sübutların mümkünlüyü məsələsini xüsusi səylə araşdırmalı, lakin heç bir halda əməliyyat-axtarış tədbiri ilə əlaqədar məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi faktına (müvafiq məhkəmə qərarının olmasına) özü-özlüyündə əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində əldə olunaraq cinayət təqibi orqanı tərəfindən sübut kimi qiymətləndirilmiş materialın CPM-in 125-ci maddəsinin və digər normalarının tələbləri baxımından yolverilən olmasına dəlalət edən, məhkəməni hər bir sübutu aidiyyəti, mümkünlüyü və mötəbərliyi üzrə qiymətləndirmək vəzifəsindən azad edən əsas kimi istinad etməməlidirlər.

32. CPM-in və 728-IQ nömrəli Qanunun yuxarıda istinad olunan və digər normaları (məsələn, Qanunun 11 və 12-ci maddələri, 13-cü maddəsinin 1-ci hissəsi və s.) əməliyyat-axtarış tədbirinin, o cümlədən barəsində məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməli olan əməliyyat-axtarış tədbirinin məhkəmə qərarı olmadan keçirilməsinə dair əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarının əsaslandırılmış olmasını, qərarında 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində təsbit edilmiş əməliyyat-axtarış tədbirlərindən hansının keçiriləcəyinin və onu zəruri edən halların dəqiqliklə göstərilməsini, əməliyyat-axtarış tədbiri barəsində məhkəmə nəzarəti həyata

keçirilməli olan tədbirlər dairəsinə aiddirsə, bunun, eləcə də məhkəmə qərarı alınmadan tədbirin keçirilməsinə hansı halın əsas olduğunun əks etdirilməsini tələb edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, 728-IQ nömrəli Qanunun 12-ci maddəsinin III hissəsinin 6-cı bəndi məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməli olduğu tədbirlər sırasına aid edilən, lakin məhkəmə qərarı olmadan keçirilən əməliyyat-axtarış tədbiri üzrə səlahiyyətli şəxsin qərarında “tədbir keçirməsi ilə əlaqədar əldə edilə bilən nəticə”nin göstərilməli olduğunu təsbit etdiyi kimi, CPM-in 446.2.9-cu maddəsi də onu tələb edir ki, məhkəməyə daxil olan əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi haqqında vəsətətdə “əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və həmin nəticənin hansı üsullarla rəsmiləşdiriləcəyi” öz əksini tapsın.

728-IQ nömrəli Qanunun 15-ci maddəsi əməliyyat-axtarış tədbiri keçirilməli olduqda həmin Qanunun 11-ci maddəsinin III hissəsində nəzərdə tutulmuş qərarlar, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında əməliyyat-qeydiyyat işinin başlanılmasını, bu işin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekt tərəfindən mütləq qeydiyyata alınmasını, əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin əməliyyat-qeydiyyat işində əks etdirilməli və sistemləşdirilməli olduğunu təsbit etsə də, bu maddə, eləcə də 728-IQ nömrəli Qanunun əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin istifadə edilməsinə həsr olunmuş 16-cı maddəsi və yaxud digər norması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatına və nəticələrinə dair məlumatların hansı formada rəsmiləşdirilə (hansı forma və məzmununda olan sənədlərdə əks etdirilə) biləcəyini tənzimləmir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatının və nəticələrinin nə cür rəsmiləşdirilməli olması 728-IQ nömrəli Qanunda dəqiqliklə tənzimlənmədiyindən, CPM- in 446.2.9-cu maddəsi isə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatında əldə edilən nəticələrin rəsmiləşdirilməsi üsullarının seçilməsini əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə zərurət görən (vəsətət qaldıran) əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsinin vəzifələrinə (onun səlahiyyət dairəsinə) aid etdiyindən, əməliyyat-axtarış tədbiri məhkəmə qarşısında vəsətət qaldırılmadan birbaşa əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirildiyi halda da həmin qərarla əməliyyat-axtarış tədbirinin həyata keçirilməsində hansı nəticələrin əldə edilməsinin güman edildiyi və bu nəticələrin hansı üsullarla rəsmiləşdiriləcəyi, başqa sözlə, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatına və nəticələrinə dair məlumatların müvafiq sirr təşkil edən məlumatların məxfiliyinin qorunması şərti ilə hansı sənəd şəklində ifadə olunacağı öz əksini tapmalıdır.

Məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə dair qərar qəbul etmiş əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin səlahiyyətli şəxsi qərarında nəzərdə tuta bilər ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatı və nəticələri əməliyyat-axtarış tədbirinə rəhbərlik etmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməli olan ətraflı raportda və yaxud əməliyyat-axtarış tədbirinə rəhbərlik etmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməli və onun, eləcə də əməliyyat-axtarış tədbirində iştirak etmiş digər əməkdaşlar tərəfindən imzalanmalı olan, məzmunca bu və ya digər istintaq hərəkətlərinin protokoluna bənzərən protokol şəklində rəsmiləşdirilsin.

Burada başlıca məqsəd o olmalıdır ki, seçilən rəsmiləşdirilmə üsulu (raport, protokol və yaxud başqa sənəd şəklində olmasından asılı olmayaraq) əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatının və əldə olunan nəticələrin ətraflı və dəqiq əks etdirilməsini təmin edə bilsin, bu məsələlər üzrə məlumatların həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşılmasını, o cümlədən əldə olunan materiallara kənar müdaxilələri, onların məhv edilmə, zədələnmə, dəyişdirilmə, təhrif edilmə imkanlarını istisna etsin, nəticə etibarlı ilə tərtib edilən sənəd və əldə edilən materiallar təhqiqatçıya, müstəntiqə CPM-in tələblərinə müvafiq surətdə təqdim edildikdə, müvafiq yoxlamadan sonra cinayət prosesində sübut kimi qəbul edilə bilsin. Əməliyyat-axtarış tədbiri zamanı sübut əhəmiyyəti ola biləcək materialların götürülməsinin fasiləsiz videoçəkiliş ilə aparılması, götürülmüş predmetlərin qablaşdırılması, raportda və yaxud protokolda onların mümkün qədər ətraflı və dəqiq təsvir edilməsi qeyd olunan məqsədin realizə edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində tutulmuş (yaxalanmış) şəxsin üstünün yoxlanılması və ondan bu və ya digər predmetlərin, o cümlədən sübut əhəmiyyəti ola biləcək

materialların götürülməsi zamanı əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən bu hərəkətlərin fasiləsiz videoçəkilişi aparılmalı və həmin videoyazı elektron daşıyıcıda əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişini və nəticələrini əks etdirən raportun və yaxud protokolun tərkib hissəsi kimi sənədə əlavə edilməlidir.

33. Əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində materialların əldə olunması məsələsinin tənzimləmə mexanizmindən (əsasən 728-IQ nömrəli Qanunun tənzimləmə sferasına aid edilməsindən) fərqli olaraq CPM-in 137-ci maddəsi əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş materialların məhz CPM-in tələblərinə uyğun olaraq cinayət təqibi orqanına (məsələn, təhqiqatçıya, müstəntiqə) təqdim edilməsini və həmin materialların ittihamın əsaslandırılmasında sübut kimi istifadə edilməsindən əvvəl yoxlanılmasını tələb edir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş məlumatlar (tədbirin gedişatını və nəticələrini, o cümlədən sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin götürülməsini əks etdirən sənəd, məsələn, ətraflı raport və yaxud “Əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsinə və şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılmasına dair protokol”) onlara əlavə olunmuş videoyazının saxlanıldığı elektron daşıyıcı və götürülmüş əşyalarla birlikdə məlumatların mənbəyini və əldə edilmə üsullarını yaymadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekti tərəfindən cinayət təqibi orqanına (təhqiqatın və ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxsə) göndərilməli və yaxud bilavasitə təqdim edilməli, təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs isə əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən təqdim edilən predmetlərin götürülməsi qaydasında CPM-in 236-cı maddəsinin müvafiq tələblərinə uyğun olaraq, o cümlədən təqdim edilmiş əşyaların baxışını apardıqdan sonra əşyaları təqdim edən şəxs haqqında məlumatları, əşyaların sayını, ölçüsünü, çəkisini, fərdi əlamətlərini və digər xüsusiyyətlərini əks etdirən “əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxs tərəfindən təqdim edilən əşyalara baxış keçirilməsi və onların götürülməsi” protokolunu tərtib etməklə götürməlidir.

Həmin materiallar (məsələn, raport və yaxud protokol, eləcə də əşyalar) onların əldə edilməsinin qanunauyğunluğu (mənbəyinin mötəbərliyi) yoxlanıldıqdan və CPM-in 125-ci maddəsinin, habelə digər normalarının tələbləri baxımından sübut kimi yolverilən olması müəyyən edildikdən sonra cinayət prosesində istifadə edilə bilən sübut növü (məsələn, raport və yaxud protokol - CPM-in 135-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş sənəd, əşya isə CPM-in 128-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maddi sübut) kimi ibtidai araşdırma üzrə icraatın materiallarına əlavə edilə bilər.

Qeyd olunanlardan çıxış edərək, məhkəmələr cinayət işlərinə baxarkən əməliyyat-axtarış tədbirlərinin gedişatının və nəticələrinin əldə edilən məlumatların sübut kimi qəbul edilə bilməsini təmin edəcək dərəcədə etibarlı şəkildə rəsmiləşdirilib- rəsmiləşdirilməməsinə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyekti tərəfindən təhqiqatçıya, müstəntiqə təqdim edilən materialların sübut kimi yolverilənliyinin onlar tərəfindən lazımınca yoxlanılıb-yoxlanılmamasına xüsusi diqqət yetirməli, materiallar əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrinin yolverilənliyi yoxlanılmadan və qanuni əsas olmadan cinayət prosesində sübut kimi qəbul edildikdə, cinayət təqibini həyata keçirmiş vəzifəli şəxslərin fəaliyyətsizliyinə və onlar tərəfindən cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına xüsusi qərar çıxarmaqla münasibət bildirməlidirlər.

34. Nəzərə almaq lazımdır ki, CPM, 728-IQ nömrəli Qanun və yaxud hər hansı bir digər normativ hüquqi akt narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı əməliyyat-axtarış tədbirləri keçirildikdə götürülməsinə zərurət yaranan, cinayət prosesində maddi sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək bu və ya digər əşyanın (məsələn, narkotik vasitənin, psixotrop maddənin, prekursorun) bilavasitə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində deyil, müstəsna olaraq şübhə edilən şəxs saxlanılıb polis qurumunda təhqiqatçıya təhvil verildikdən və təhqiqatçı tərəfindən şübhəli şəxs qismində tutulma protokolu tərtib edildikdən sonra istintaq hərəkəti (məsələn, şəxsi axtarış və götürmə) vasitəsi ilə əldə edilməsini nəinki tələb etmir, hətta bunun əksini, yəni bilavasitə əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin, o cümlədən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya prekursorların götürülməsini və bunun əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələrini

rəsmiləşdirən sənəddə (məsələn, raportda və ya protokolda) CPM-in 245.8 və 247.1.9-cu maddələrində nəzərdə tutulanlara analoji şəkildə - götürülən predmetin miqdarı, çəkisi, nə cür qablaşdırıldığı və digər xüsusi əlamətləri göstərilməklə əks etdirilməsini, habelə CPM-in 148.2-ci maddəsində təsbit edilən əsaslar olduqda, yəni şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən (məsələn, şəxsin güdülməsi kimi əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində onun narkotik vasitəni əldə etməsi, daşması, başqasına satması və ya əməliyyat-axtarış tədbiri qismində yaşayış sahəsinə baxış keçirilərkən onun narkotik vasitəni saxlaması müşahidə edildikdə) və yaxud bilavasitə əməlin törədilməsindən sonra yaxalandıqda; hadisəni görən şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə; şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən edildikdə şəxsin şübhəli şəxs qismində tutma protokolunu tərtib etmək səlahiyyətində olan (təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş) şəxsə təqdim edilməsi üçün təhqiqat orqanının əməkdaşı hesab edilən müvafiq əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən şəxs tərəfindən tutulub-saxlanılmasını (bu məqsədin təmin edilməsi üçün zəruri olan müddəti aşmamaq şərti ilə azadlığının faktiki məhdudlaşdırıla bilməsini) ehtiva edir. Belə ki, CPM-in 148.2-ci maddəsi ilə yanaşı, 86.8-ci maddəsi də təhqiqat orqanının əməkdaşına “cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlləri törədən şəxsləri və şübhəli şəxsləri” tutmaq səlahiyyəti verir (maddə 86.8.2), CPM-in 86.8.3-cü maddəsi isə təhqiqat orqanının əməkdaşının məhz tutduğu yerdə tutulan şəxsin üstünü yoxlamaq səlahiyyətini nəzərdə tutur.

“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin III hissəsinə görə də polis əməkdaşı tərəfindən məhkəmənin (hakimin) qərarı olmadan hər hansı şəxsin təxirə salınmadan tutulmasına şəxs cinayət törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda, hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin şəxsin cinayət törətdiyini göstərdikdə, şübhə edilən şəxsə və ya onun paltarında, ona məxsus digər əşyalarda və ya yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayətin izləri tapıldıqda yol verilə bilər.

Təsadüfi deyil ki, CPM-in 90.11.2-ci maddəsi tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalmağı şübhəli şəxsin vəzifəsi kimi göstərir, yəni qanunverici şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması faktını məhkəmə qərarının əvvəlcədən alınmasını və yaxud həmin prosessual hərəkətlər keçirildikdən sonra onların məhkəmə nəzarəti qaydasında yoxlanılmasını tələb etməyən, özü-özlüyündə baxışın və ya şəxsi axtarışın keçirilməsini şərtləndirən hal kimi nəzərdən keçirir.

O da təsadüfi deyil ki, CPM-in 149.1.1 və 149.1.2-ci maddələri, hətta hadisəni görən kənar şəxsə belə cinayət baş verdikdə və ya cinayət baş verdikdən sonra onu törətmiş şəxs gizlənməyə cəhd göstərdikdə həmin şəxsin əl-ayağını bağlamaq, onun üstündə silah və ya başqa təhlükəli alətin, yaxud cinayət işi üzrə əhəmiyyət kəsb edən digər əşyaların olması ehtimal edildikdə, onun üstünü yoxlamaq və bu əşyaları cinayət təqibi orqanına təqdim etmək üçün götürmək imkanını tanıyır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi də bir sıra qərarlarında ibtidai araşdırma zamanı yol verilmiş digər nöqsanlarla yanaşı sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək (cinayət təqibi gedişində ittihamın əsaslandırılmasında istifadə edilən) predmetlərin şəxsin tutulduğu yerdə götürülməməsinə sübutun əldə edilməsi şəraitinin ciddi qüsuru kimi baxaraq belə sübutun mötəbərliyini şübhə altına alan, beləliklə də “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın (bundan sonra – Konvensiya) 6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun pozuntusunu yaradan hal kimi istinad etmişdir. Əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək predmetlərin götürülməsinə zərurət yarandıqda, o cümlədən şəxs şübhəli şəxs qismində tutulduqda onun faktiki tutulduğu (yaxalandığı) yerdə üstü yoxlanılmalı, sübut əhəmiyyətli ola biləcək əşyalar aşkarlandıqda onlar götürülməli, o, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən polis qurumuna və yaxud digər orqana gətirilməli və əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişatını və sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların götürülməsini əks etdirən sənəd, məsələn, ətraflı raport və yaxud məzmunca CPM-in 247-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş protokola analoji surətdə tərtib edilmiş “Əməliyyat-axtarış tədbiri, şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması və əşyaların götürülməsi haqqında protokol” (həmin sənədlər obyektiv səbəblərdən şübhəlinin

faktiki tutulduğu yerdə tərtib edilməyibsə, bunun səbəbləri göstərilməklə) şübhəli şəxs müvafiq orqana gətirildikdən dərhal sonra əməliyyat-axtarış tədbirini keçirmiş şəxs tərəfindən tərtib edilməlidir.

Azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı yerdə şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması və ondan müəyyən əşyaların götürülməsi o, polis orqanına və ya digər hüquq mühafizə orqanına gətirildikdən sonra təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən CPM-in 246.2.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq onun barəsində CPM-in tələblərinə və bu Qərarın müddəalarına uyğun olaraq şəxsi axtarış istintaq hərəkətinin aparılmasını və aşkarlanan digər əşyaların götürülməsini istisna etmir.

35. Nəzərə alınmalıdır ki, şərh edilən vəziyyətdə şəxsin tutulması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində baş verdiyi üçün, yəni o, faktiki olaraq cinayət başında və yaxud cinayət törətdikdən dərhal sonra yaxalandığına görə, onun barəsində şübhəli şəxs qismində tutulması haqqında qərarın çıxarılması tələb olunmur.

CPM-də bir növ hadisələrin təsadüfi axarında şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması ilə öncədən məlum olan hallara görə şübhəli şəxsin tutulmasını fərqləndirərək yalnız ikinciyə aid edilə biləcək vəziyyətdə şübhəli şəxsin tutulmasını cinayət təqibi orqanı tərəfindən əvvəlcədən buna dair qərarın çıxarılması ilə şərtləndirmişdir.

Belə ki, CPM-in 147.1.1-147.1.3, 147.2.1-147.2.3, 148 və 149-cu maddələrinin əlaqəli şərhini onu deməyə əsas verir ki, CPM-in 148-ci maddəsində göstərilən hallarda cinayət törətməsinə şübhə yaranması ilə əlaqədar şəxs əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən şəxs tərəfindən və yaxud CPM-in 149-cu maddəsində göstərilən halda hadisəni görən kənar şəxs tərəfindən yaxalandıqda, şəxsin şübhəli şəxs qismində tutulması hər hansı bir qərara əsasən deyil, CPM-in 148 və ya 149-cu maddəsində göstərilən faktların meydana gəlməsinə görə baş vermiş olur və bu halda artıq baş vermiş (hər hansı bir qərar olmadan həyata keçirilmiş) tutma faktının rəsmiləşdirilməsi tələb olunur ki, bu da CPM-in 148.5-ci maddəsində təsbit edildiyi kimi, cinayət prosesini həyata keçirən orqan (məsələn, təhqiqatçı və ya müstəntiq) tərəfindən tutma protokolunun tərtib edilməsi yolu ilə realizə edilməlidir.

Odur ki, əməliyyat-axtarış tədbirinin keçirilməsi zamanı CPM-in 148.2-ci maddəsində (“Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 21-ci maddəsinin III hissəsində) göstərilən, tutulmanın dərhal tətbiq edilməsinə əsas verən halların olması ilə əlaqədar şübhəli şəxs yaxalandıqda əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tərtib edilən əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişini və nəticələrini əks etdirən raportda və ya protokolda şəxsin azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı yer, tarix, vaxt və saxlanılmanın səbəbi də göstərilməklə zəruri məlumatlar əks etdirilməli, şübhəli şəxs qismində tutulmanın prosessual məcburiyyət tədbiri olaraq rəsmiləşdirilməsi isə (müvafiq əsaslar olduğu halda) şübhəli şəxs təqdim edildikdən dərhal sonra cinayət təqibini həyata keçirən orqan (təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs) tərəfindən CPM-in 147.5-ci maddəsinə müvafiq surətdə tərtib edilmiş tutma protokolu tərtib edilməklə, o cümlədən protokolda şübhəli şəxs qismində tutulmanın əvvəli kimi onun azadlığının faktiki məhdudlaşdırıldığı vaxt xüsusilə qeyd edilməklə həyata keçirilməlidir.

36. Nəzərə almaq lazımdır ki, 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin 8-ci bəndində təsbit edilmiş “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə daxil olma və baxış keçirmə” kimi əməliyyat-axtarış tədbiri həmin maddənin IV hissəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, məhkəmənin (hakimin) qərarı əsasında həyata keçirilir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 2-ci bəndinə əsasən müstəsna olaraq “cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış və gizlənən şəxslərin yaxalanması, yanğın, partlayış və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən və ya qəsd edə biləcək halların aradan qaldırılması üçün” həmin əməliyyat-axtarış tədbiri əvvəlcədən məhkəmə qərarı alınmadan əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçən orqanın səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun qeyd olunan və digər müddəalarından göründüyü kimi, (ümumiyyətlə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətinə görə) bütün hallarda baxış məcburi xarakter daşıyır və qanunvericilik binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və

torpaq sahələrinə baxışın barəsində əməliyyat-axtarış tədbiri keçirilən şəxsin və yaxud hər hansı şəkildə baxışın keçirildiyi yerə aidiyyəti olan şəxsin (məsələn, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin və yaxud orada yaşayan şəxslərin) razılığı ilə keçirilməsini ehtiva etmir.

Əməliyyat-axtarış tədbiri qismində baxışı CPM-in 177.3.1-ci maddəsində göstərilən “yaşayış yerinə, xidməti, istehsalat binalarına baxış” istintaq hərəkətlərindən fərqləndirən mühüm cəhətlərdən biri də məhz odur ki, istintaq hərəkəti qismində baxış CPM-in 177.1 və 177.6-cı maddələrinə əsasən məcburi qaydada və ya “yaşayış, xidməti və ya istehsalat yerində müvafiq olaraq yaşayan, işləyən və ya həmin yerin sahibi olan şəxsin dəvəti, yaxud onun icazəsi ilə” aparıla bildiyi və CPM-in 442.1 və 443-cü maddələrinə əsasən müstəsna olaraq həmin istintaq hərəkəti məcburi aparıldıqda bu istintaq hərəkətinə münasibətdə məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməli olduğu halda, əməliyyat-axtarış tədbiri qismində baxış bütün hallarda məcburi xarakterli tədbir kimi çıxış edir və CPM-in 445.1.4 və 445.2-ci maddələrinə əsasən istər məhkəmə qərarı, istərsə də əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin səlahiyyətli şəxsinin qərarı əsasında keçirilsin - birinci halda öncədən, ikinci halda isə sonradan məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsini labüd edir.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin IV hissəsinin 2-ci bəndinin məzmununa görə həmin maddədə göstərilən əsaslar olduqda narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətlər üzrə də əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanın səlahiyyətli şəxsinin əsaslandırılmış qərarı ilə baxışın keçirilməsi istisna edilmir. Belə əməliyyat-axtarış tədbirləri üzrə məhkəmə nəzarətinin səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün isə CPM-in 445.2-ci maddəsinə və 728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsinin V hissəsinə əsasən tədbir aparıldıqdan sonra məhz 48 saat müddətində həmin qərarın məhkəməyə təqdim edilməsi və məhkəmənin əməliyyat-axtarış tədbirinin qanuniliyinin yoxlanılması üçün zəruri hesab etdiyi digər materialların ona verilməsi tələb olunur.

İstintaq hərəkəti kimi yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış isə (CPM-in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin dəvəti və ya icazəsi olmadıqda) CPM-in 177.4.1-ci maddəsinə əsasən təxirə salına bilinməyən hallarda müvafiq məhkəmə qərarı olmadan müstəntiqin (CPM-in 86.4.2-ci maddəsinə görə həm də təhqiqatçının) əsaslandırılmış qərarı əsasında müstəsna olaraq CPM-in 243.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslar və hallar olduqda aparıla bilər ki, qeyd olunan əsaslar və hallar narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, eləcə də həmin predmetlərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi məqsədilə təxirəsalınmaz qaydada baxışın keçirilməsini ehtiva etmir.

Belə ki, CPM-in 243.3-cü maddəsinə əsasən axtarış və götürməyə münasibətdə müəyyən olunduğu kimi, təxirə salına bilinməyən hallarda yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış müstəntiqin (eləcə də təhqiqatçının) əsaslandırılmış, yəni, o cümlədən baxışın zəruriliyinə və təxirə salınmadan keçirilməli olmasına dair izahı əks etdirən qərarı əsasında aşağıdakıları güman etməyə əsas verən dəqiq məlumatlar olduqda aparıla bilər:

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayətin törədilməsinə və ya həmin cinayətin törədilməsinə hazırlığın aparılmasına dəlalət edən əşya və ya sənədlərin yaşayış yerində gizlədilməsini;

- şəxsiyyət və ya dövlət hakimiyyəti əleyhinə cinayəti hazırlayan, törədən, törətmiş, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerlərindən, yaxud mühafizə altından qaçmış şəxsin yaşayış yerində gizləndiyini;

- yaşayış yerində insan meyitinin (meyit hissələrinin) olmasını;

- yaşayış yerində insanın həyat və ya səhhəti üçün real təhlükə olduğunu.

Odur ki, əgər CPM-in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin dəvəti və ya icazəsi yoxdursa, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, eləcə də həmin predmetlərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi məqsədilə “yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış” istintaq hərəkəti müstəsna olaraq məhkəmə nəzarəti qaydasında çıxarılmış məhkəmə qərarı əsasında məcburi keçirilə bilər.

728-IQ nömrəli Qanunun 10-cu maddəsində göstərilən əməliyyat-axtarış tədbirləri sırasında axtarış, ümumiyyətlə, nəzərdə tutulmadığından, istintaq hərəkəti kimi axtarış isə CPM-də “yaşayış yerində, xidməti və ya istehsalat binalarında baxış”dan fərqləndirildiyindən, baxış istər məcburi qaydada, istərsə də istintaq hərəkəti kimi CPM- in 177.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərin razılığı ilə aparıldıqda baxışın əvəzinə axtarışın keçirilməsinə yol verilməməli, bu cür hal məhkəmə nəzarətinin həyata keçirilməsi üzrə icraatda müəyyən edildikdə müvafiq qərarın (onun əsasında keçirilmiş əməliyyat-axtarış tədbirinin və ya istintaq hərəkətinin) qanuniliyinin qiymətləndirilməsi, cinayət işi üzrə məhkəmə baxışında isə həm də əməliyyat-axtarış tədbiri və ya istintaq hərəkəti nəticəsində əldə olunmuş sübutun mümkünlüyünün dəyərləndirilməsi zamanı nəzərə alınmalıdır. Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində tutulmuş şübhəli şəxsin üstünün yoxlanılması ətraflı raportla və yaxud şəxsi axtarış və götürmə istintaq hərəkətinə dair CPM-in 247-ci maddəsində təsbit edilən protokola analoji surətdə tərtib edilən protokolla rəsmiləşdirilə bildiyi kimi, əməliyyat-axtarış tədbiri qismində “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış”ın gedişatı və nəticələri də (o cümlədən sübut əhəmiyyəti ola biləcək predmetlərin götürülməsi) əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirmiş şəxs tərəfindən baxışın keçirildiyi yerdə və ya obyektiv səbəblərə görə bu mümkün olmadıqda baxışdan dərhal sonra müvafiq polis qurumunda və ya əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirmiş digər orqanda müvafiq qərarla göstərilən rəsmiləşdirilmə üsuluna uyğun olaraq, o cümlədən raportla və yaxud məzmunca CPM-in 236-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş baxış istintaq hərəkətinə dair protokolla analoji surətdə tərtib edilən protokolla rəsmiləşdirilə bilər.

37. Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində şübhəli şəxsin tutulduğu yerdə üstünün yoxlanılmasının və sübut əhəmiyyətli ola biləcək əşyaların ondan götürülməsinin rəsmiləşdirilməsinin mümkün qədər CPM-in 246-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi axtarış və götürmə kimi istintaq hərəkətinə, “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış” əməliyyat-axtarış tədbirinin isə mümkün qədər CPM-in 236-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş “baxış” istintaq hərəkətinə uyğunlaşdırılması o demək deyil ki, istintaq hərəkətində hal şahidlərinin və yaxud müdafiəçisinin iştirak etməsinə dair CPM-in müddəaları əməliyyat-axtarış tədbirinə də şamil olunmalıdır.

Əksinə, əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, o cümlədən bir çox hallarda gizli, konspirativ üsullarla həyata keçirilməsi, tətbiq edilən üsulların, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla əməkdaşlıq edən şəxslərin, məlumat mənbələrinin məxfiliyini qorumaq zərurəti hal şahidlərinin, müdafiəçilərin əməliyyat-axtarış tədbirlərində iştirak etmələrini istisna edir və həmin şəxslərin əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlar tərəfindən bu və ya digər əməliyyat-axtarış tədbirinə, məsələn, əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində saxlanılan şəxsin üstünün yoxlanılmasına və yaxud “binalara, o cümlədən yaşayış yerlərinə, hasarlanmış tikinti obyektlərinə, qurğulara və torpaq sahələrinə baxış” əməliyyat-axtarış tədbirinə cəlb edilməsi əməliyyat-axtarış tədbiri nəticəsində əldə olunmuş sübutların mötəbərliyinə (sübut əhəmiyyətli ola biləcək predmetin əldə edilməsi şəraitinin qüsurluluğuna görə) şübhə salan hal kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən halların meydana gəlməsinə görə şübhəli şəxsin tutulması (azadlığının məhdudlaşdırılması) faktı da tutulma anında şübhəli şəxsin yanında müdafiəçisinin olmasını şərtləndirən və bu səbəbdən əməliyyat-axtarış tədbirini həyata keçirən səlahiyyətli şəxs üçün həmin yerdə və yaxud müvafiq polis qurumuna və yaxud əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən digər orqana gətirildikdən sonra müdafiəçinin iştirakını təmin etmək vəzifəsi yaradan hal deyildir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, eləcə də CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən şübhəli şəxs qismində tutulmanı şərtləndirən halların bir növ hadisələrin təsadüfi axarında meydana gələn hallar xarakterində olması əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişində müdafiəçinin iştirakını istisna etdiyi kimi, əməliyyat-axtarış tədbiri gedişində tutulma faktiki olaraq tətbiq edildikdə (həmin anda) şübhəli şəxsin yanında müdafiəçisinin olması (əməliyyatçı tərəfindən ona müdafiəçinin təqdim edilməsi) istisna olunur.

Təsadüfi deyil ki, CPM-in 90.7 və 90.7.5-ci maddələri tutulmuş şübhəli şəxsin hüquqlarının həyata keçirilməsini tutulma anı, yəni artıq baş vermiş şübhəli şəxs qismində tutulma faktı ilə əlaqələndirmişdir. Şəxsin CPM-in 148.2-ci maddəsində göstərilən hallarda faktiki tutulub-saxlanması (yaxalanması) və bununla əlaqədar cinayət təqibini həyata keçirilən orqana gətirildikdən dərhal sonra təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən tutulmanı rəsmiləşdirən protokolun tərtib edilməsi isə səlahiyyətli şəxslərin şübhəli şəxs qismində tutulmanın tətbiqi üzrə bütöv fəaliyyətin elementləri olduğundan bir-birindən ayrılı və tutma dedikdə, müstəsna olaraq faktiki tutulma ehtiva oluna (protokolun tərtib edilməsi isə “şübhəli şəxs qismində tutulma” anlayışından xaric edilə) bilməz.

O da təsadüfi deyil ki, CPM-in 86.8-ci maddəsi təhqiqat orqanının əməkdaşının (yəni, o cümlədən əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsinin) səlahiyyətləri sırasında şübhəli şəxsi tuta bilməsini (yəni yaxalaya, azadlığının faktiki məhdudlaşdırma bilməsini) təsbit etməklə yanaşı, həmin maddənin digər müddələri şübhəli şəxsi tutulma prosesində müdafiəçi ilə təmin etmək vəzifəsini deyil, “tutulan şəxsə onun hüquqlarını”, yəni, o cümlədən tutulan andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququnu izah etmək vəzifəsini nəzərdə tutmuşdur (CPM maddə 86.8.4).

CPM-in 86.2.2 və 86.2.3-cü, habelə 85.2.2 və 85.2.3-cü maddələrində də müvafiq olaraq təhqiqatçının və müstəntiqin vəzifələri sırasında şübhəli şəxs tutulduğu andan ona hüquqlarını izah etmək; tutulduğu andan müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququnu təmin etmək vəzifələri müəyyən edilmişdir.

O da nəzərə alınmalıdır ki, CPM-in 153.2-ci maddəsində cinayət prosesini həyata keçirən orqanın (yəni əməliyyat-axtarış tədbirini keçirməyə müvəkkil edilmiş şəxslərin deyil, təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxslərin) və tutulmuş şəxsin yerləşdirildiyi müvəqqəti saxlama yerlərinin əməkdaşlarının tutulmuş şübhəli şəxsə münasibətdə digərləri ilə yanaşı, aşağıdakı vəzifələri də nəzərdə tutulmuşdur:

- tutulmadan dərhal sonra şəxsə tutulmanın əsaslarını bildirmək, özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadə verməmək, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüquqlarını izah etmək (maddə 153.2.1);
- şəxsə tutulduğu andan öz vəkili və qanuni nümayəndəsi ilə ləyaqətli şəraitdə və nəzarət altında təklildə görüşmək və konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı yaratmaq (maddə 153.2.5);
- tutulmuş şəxsin öz vəkili olmadıqda, ona müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarında fəaliyyət göstərən vəkillərin siyahısını təqdim etmək, seçilmiş vəkillə əlaqə saxlamaq və onunla görüşmək imkanı yaratmaq (maddə 153.2.6);
- tutulmuş şəxsin maddi vəziyyəti öz hesabına vəkil tutmağa imkan vermədikdə, ona dövlət hesabına müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarına daxil olan növbətçi vəkillə görüşmək imkanı yaratmaq (maddə 153.2.7).

Qeyd olunan normaların bir-biri ilə, eləcə də CPM-in vəkilin şübhəli şəxsin müdafiəsi üçün cinayət prosesində iştirak etməsini tənzimləyən 92.3.9, 92.4.1, 92.4.2 və 92.4.6-cı maddələri ilə müqayisəli şəkildə təhlili onu deməyə əsas verir ki, cinayət- prosesual qanunvericilik tutulmuş şübhəli şəxsin müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun realizə edilməsini bir qayda olaraq tutulmanın prosesual məcburiyyət tədbiri kimi artıq tətbiq edilmiş (mövcud) olması ilə şərtləndirməklə, bu hüququ təmin etmək vəzifəsini müvafiq təhqiqat və ibtidai istintaq orqanının üzərinə qoymuşdur.

Başqa sözlə, şəxsin cinayət törətməsinə şübhə yaranması ilə əlaqədar (CPM-in 148-ci maddəsində göstərilən hallarda) tutulduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququ deyil, hüquqları barədə, o cümlədən tutulduqdan dərhal sonra müdafiəçiyə malik olmaq hüququna dair məlumat və izah almaq hüququ yaranır. Odur ki, şübhəli şəxs əməliyyat- axtarış tədbirinin keçirilməsi ilə əlaqədar əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tutulub- saxlanıldıqda (yaxalandıqda) faktiki tutulma anında ona digər hüquqları ilə yanaşı, müdafiəçinin hüquqi yardımından istifadə etmək hüququ izah olunmalı, CPM-in 153.2.2 və 153.2.3-cü maddələrində nəzərdə tutulduğu kimi, şübhəli şəxs tutulduqdan dərhal sonra polis orqanına və yaxud digər təhqiqat orqanına gətirilib tutulmanın rəsmiləşdirilməsi başa çatdırıldıqdan (o cümlədən təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs tərəfindən tutma protokolu tərtib edildikdən və şübhəli şəxs

həmin protokolla tanış edildikdən) dərhal sonra artıq təhqiqatçı və yaxud müstəntiq şübhəli şəxsin müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun realizə edilməsi üçün CPM-in 153.2.5-153.2.8-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq tədbirlər görməli, hər bir halda şübhəli şəxs qismində ilk dindirilməyədək şübhəli şəxsin müdafiəçisinin, öz müdafiəçisi olmadıqda isə müdafiəçi qismində dəvət edilən vəkilin cinayət prosesində iştirak etmək, o cümlədən onların konfidensial ünsiyyət saxlamaq imkanı təmin edilməlidir.

Lakin faktiki tutulmuş şəxsin müdafiəçisi olduqda və ya cinayət prosesində müdafiəçinin mütləq iştirakını müəyyən edən CPM-in 92.3-cü maddəsində göstərilən hallardan biri olduqda, o cümlədən faktiki tutulub-saxlanılma anında şübhəli şəxs müdafiəçi ilə təmin olunmasını tələb etdikdə, şübhəli şəxsin tutulduğu andan, yəni azadlığının faktiki məhdudlaşdırılmasından dərhal sonra müdafiəçiyə malik olmaq hüququnu nəzərdə tutan CPM-in 90.7.2 və 90.7.5-ci maddələrinə, habelə tutulma haqqında protokolun şəxsə müdafiəçi qismində təqdim edilməsi üçün dəvət edilmiş vəkil tərəfindən imzalanmasını təsbit edən CPM-in 147.6-cı maddəsinə, eləcə də bu Qərarın yuxarıda təsvir edilmiş müddəalarına əsasən şübhəli şəxsi tutub-saxlamış (azadlığını faktiki məhdudlaşdırmış) əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektinin müvəkkil edilmiş şəxsi tərəfindən tərtib edilən (əməliyyat-axtarış tədbirinin gedişinə və nəticələrinə dair) raportda və ya protokolda tutulub-saxlanılmış şəxsə tutulduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququnun izah edilməsinə dair məlumatla yanaşı, həmin şəxsin müdafiəçisinin olub- olmaması, müdafiəçi ilə təmin edilməsini tələb edib-etməməsi barədə məlumatlar da əks etdirilməli, cinayət təqibi üzrə təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxs isə şübhəli şəxsin tutulmasının tutulma haqqında protokol ilə rəsmiləşdirilməsində müdafiəçinin və ya müdafiəçi qismində təqdim edilməsi üçün dəvət olunmuş vəkilin iştirakını təmin etməlidir. Şübhəli şəxsin tutularkən baxışa və şəxsi axtarışa məruz qalması CPM-in 90.11.2-ci maddəsində hər bir tutulma halını müşayiət edən şübhəli şəxsin daşdığı vəzifə olaraq təsbit edildiyindən, müdafiəçinin tutulmanın rəsmiləşdirilməsində iştirak etməsi onun bundan sonra həyata keçirilən (tutulma üzrə prosedurun tərkib elementi kimi çıxış edən, bir növ onun davamı olan) şəxsi axtarışda da iştirakını qaçılmaz edir.

Odur ki, cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən şübhəli şəxs qismində tutulmaya dair protokolun tərtib edilməsi zamanı iştirak etmiş (protokolu imzalamış) müdafiəçinin hər hansı səbəbdən, o cümlədən təhqiqatın və ya ibtidai istintaqın aparılması həvalə edilmiş şəxsin şübhəli şəxsdən aldığı yazılı razılıq əsasında şəxsi axtarışda iştirak etməməsi kimi hallar müəyyən edildikdə, məhkəmələr bunu şübhəli şəxsin müdafiə hüququnun və müvafiq istintaq hərəkətinin aparılması qaydalarının pozuntusu kimi qiymətləndirməli və bundan irəli gələrək CPM-də nəzərdə tutulmuş hüquqi vasitələrlə (məsələn, vəkilin bu şəkildə şübhəli şəxsin müdafiəsindən imtina etməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasını məlumatlandırmaqla, icraatı aparan təhqiqatçı, müstəntiq barədə xüsusi qərar çıxarmaqla) həmin pozuntuya münasibətini bildirməlidirlər.

Faktiki tutulub saxlanılmış şübhəli şəxsin müdafiəçisi olduqda və yaxud CPM-in 92.3-cü maddəsində göstərilən əsasların olmasına görə ona təqdim edilmək üçün vəkil dəvət olunduqda, yalnız CPM-in 92.12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada şübhəli şəxsin müdafiəçidən və yaxud müdafiəçi qismində təqdim olunması üçün dəvət olunmuş vəkildən imtina etməsi və bu imtinanın qəbul edilməsi halında şübhəli şəxsin tutulmasının tutulma protokolu ilə rəsmiləşdirilməsində, müvafiq olaraq da şübhəli şəxsin barəsində keçirilən şəxsi axtarışda və şübhəli şəxs qismində ilk dindirmədə müdafiəçinin iştirak etməməsinə yol verilir.

Cinayət işlərinə məhkəmədə baxılarkən o da nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, CPM- in 232 və 234-cü maddələri şübhəli şəxsin tutulmasından (şübhəli şəxs qismində tutulma barədə protokolun tərtib edilməsindən) dərhal sonra ondan izahatın alınmasını deyil, həmin normalarda nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq onun şübhəli şəxs qismində dindirilməsini (ifadənin alınmasını) və bunun şübhəli şəxsin dindirilməsi protokolu ilə rəsmiləşdirilməsini tələb edir.

38. Cinayət işlərinə baxılarkən fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətinə səbəb olmayan hərəkət və ya hərəkətsizliyinin, dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətindəki çatışmazlıqların və ya səhvlərin bu kateqoriyadan olan cinayətlərin baş verməsinə səbəb olduğu və şərait yaratdığı müəyyən

edildikdə, məhkəmələr CPM-in 355-ci maddəsinə əsasən xüsusi qərar çıxarmaqla və dövlət orqanının vəzifəli şəxsi barədə çıxarılmış xüsusi qərarı 30 gün müddətində çatışmazlıqlara və səhvlərə yol vermiş şəxslərin məsuliyyət məsələsinin həll edilməsi üçün təcili qaydasında müvafiq yuxarı dövlət orqanına göndərməklə aidiyyəti qurumların diqqətini cinayətlərin baş verməsinə səbəb olan və şərait yaradan halların aradan qaldırılmasının zərurilinə cəlb etməlidirlər.

39. Narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və onların prekursorları ilə bağlı, o cümlədən güclü təsir edən və zəhərli maddələr üzrə cinayət işlərində maddi sübutların məsələsi həll edilərkən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 6 oktyabr tarixli 181 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının məhv edilməsi Qaydası”na və “Qanunsuz dövriyyədən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş, lakin dərman preparatları şəklində olduğuna və tibbi məqsədlərlə istifadə oluna biləcəyinə görə məhv edilməsi məqsədəuyğun olmayan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi üçün təhvil verilməsi Qaydası”na uyğun olaraq məhkəmələr onların məhv edilməsini və ya tibbi məqsədlər üçün istifadəyə yararlı olan narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinə verilməsini hökmdə mütləq göstərməlidirlər və bu işlər üzrə hökmlərin icrası haqqında sənədlərin işə əlavə olunması təmin edilməlidir.

Cinayət prosesinin məhkəməyədək icraat mərhələsində isə müvafiq əsaslar olduğu halda, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının, eləcə də güclü təsir edən maddələrin məhkəmə qərarı əsasında məhv edilməsi və ya tibbi məqsədlərlə istifadə edilməsi üçün təhvil verilməsi CPM-in 131-1-ci maddəsinə və LII fəslinin müvafiq normalarına, habelə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2023- cü il 11 fevral tarixli 44 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Cinayət təqibi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı qanunsuz dövriyyədən çıxarılmqla maddi sübut kimi götürülmüş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların prekursorlarının və güclü təsir edən maddələrin cinayət təqibi üzrə icraat başa çatanaədək məhv edilməsi və ya tibbi məqsədlərlə istifadə üçün təhvil verilməsi Qaydası”na uyğun olaraq həyata keçirilməlidir.

40. Bu Qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2011-ci il 4 mart tarixli 2 nömrəli Qərarı qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

İnam Kərimov

Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası

2024-cü ildə (may – sentyabr ayları)

1. Vəkillər Kollegiyası sədrinin "CareerLaw" layihəsi çərçivəsində BDU-nun Hüquq fakültəsinin tələbələri ilə ilk görüşü keçirilib.

Cari ilin mayın 20-də Bakı Dövlət Universitetində (BDU) Hüquq fakültəsi Tələbə Gənclər Təşkilatının (TGT) təşəbbüsü ilə "CareerLaw" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağirovun "Müasir Azərbaycanda vəkillik institutu: yeni çağırışlar" mövzusunda BDU-nun hüquqşünaslıq ixtisası üzrə təhsil alan bakalavr və magistrlarla ilk görüşü keçirilib. Görüşü giriş sözü ilə açan BDU-nun Hüquq fakültəsinin dekani Zaur Əliyev tədbirin əhəmiyyətini vurğulayıb, fakültənin ARVK ilə əməkdaşlığının, Kollegiyanın peşəkar hüquqşünas kadrların formalaşmasına yardımçı olduğunu bildirib.

Mərasimdə çıxış edən ARVK-nın sədri Anar Bağirov iştirakçıları salamlayaraq onlara uğurlar arzulayıb, tələbələrlə təcrübələrini bölüşüb, o cümlədən rəhbərlik etdiyi qurumun tarixi, fəaliyyəti, son illər görülmən işlər barədə ətraflı məlumat verib. Son dövrlər BDU da daxil olmaqla Kollegiya ilə hüquq fakültələri olan bütün universitetlər arasında memorandumların imzalandığını söyləyən sədr xeyli faydalı əməkdaşlıqların əldə olunduğunu dilə gətirib. Anar Bağirov ARVK tərəfindən bir çox faydalı layihələrin həyata keçirildiyini, son illərdə vəkilliyə üz tutan hüquqşünasların əsasən gənclərdən ibarət olduğunu, onların vəkilliyə yeni nəfəs gətirdiklərini və bu istiqamətdə gənclərlə əməkdaşlığa çox böyük önəm verildiyini diqqətə çatdırıb. Vəkillər Kollegiyasının Akademiyasının təsis edildiyinə toxunan sədr burada kifayət qədər hüquq alimlərinin fəaliyyət göstərdiyini, Akademiyanın hüquqşünas tələbələrin hazırlanmasında ali təhsil müəssisələrinə yardımçı ola biləcəyinə ümid etdiyini vurğulayıb. Eyni zamanda Anar Bağirov, ARVK-nın hüquqşünas tələbələrə ən çox dəstək göstərən hüquq təsisatı olduğunu, Kollegiyanın dəstəyi ilə hər il təşkil edilən yay və qış hüquq məktəblərinə 300-dən çox tələbənin qatıldığını, yüzlərlə tələbənin vəkil qurumlarında təcrübə keçdiyini, o cümlədən tələbələrə fərdi təqaüdlərin verildiyini və hüquq fakültələrinin layihələrinə sponsorluq edildiyini bildirib, habelə hüquqşünas tələbə təşkilatları ilə uğurlu əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasından danışdı.

Sonra BDU-nun Cinayət prosesi kafedrasının müdiri, Kollegiyanın üzvü, hüquq elmləri doktoru (h.e.d.), professor Firuzə Abbasova, BDU-nun Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının müdiri, ARVK-nın üzvü, h.e.d., professor Alish Qasimov, BDU-nun İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının müdiri, Vəkillərin İxtisas Komissiyasının sədri, h.e.d. Turqay Hüseynov çıxış edərək son illər Kollegiyanın fəaliyyətindən, getdikcə artan nüfuzundan, qarşılıqlı əməkdaşlığın perspektivlərindən, cəmiyyətdə vəkilliyin rolundan, onların yenilənməsindən, gəncləşməsindən, müasirləşməsindən və təkmilləşməsindən danışdı, habelə vəkillik sahəsində aparılan islahatları yüksək qiymətləndirdiklərini ifadə ediblər. Həmçinin görüşdə BDU-nun Hüquq fakültəsi TGT-nin sədri Veysəl Mirzəzadə çıxışında "Career law" layihəsinin ilkin buraxılışına göstərdiyi dəstək üçün ARVK-nın sədri Anar Bağirova minnətdarlığını bildirib, tədbir iştirakçılarını layihə barədə məlumatlandıraraq, habelə layihənin məqsədləri və gələcək fəaliyyət istiqamətləri barədə fikirlərini bölüşüb. "Career Law" layihəsinin hüquq sferasında peşəkar hüquqşünaslarla tələbələr arasında əlaqələrin gücləndirmək olduğunu deyən TGT sədri onlara gələcək karyeralarında dəstək göstərmək məqsədi daşmasını vurğulayıb.

Daha sonra Anar Bağirov Hüquq fakültəsinə tədris auditoriyasında istifadə üçün tribuna, TGT-nin sədrinə isə ARVK-nın fəaliyyətinə aid nəşrlər və vəkilliyin rəmzini əks etdirən xatirə lövhəsini hədiyyə edib. Eyni zamanda Kollegiyanın sədri Anar Bağirov BDU-nun Hüquq fakültəsinin təşkilatçılığı ilə keçirilən "Respublika Hüquq Olimpiyadası"na və "Career Law" layihəsinə dəstəyinə görə təşəkkürnamə ilə təltif olunub.

Sonda tələbələri maraqlandıran suallar cavablandırılıb, bir sıra təkliflər irəli sürülüb.

Tələbələr bu cür tədbirlərin onların nəzəri biliklərinin və praktiki bacarıqlarının artırılmasına mühüm töhfə olduğunu ifadə ediblər.

Daha ətraflı məlumat üçün:

2. Vəkilliyə qəbulla bağlı test imtahanında uğur qazanan namizədlər barəsində məlumat

Cari ilin mayın 26-da Dövlət İmtahan Mərkəzinin (DİM) Elektron İmtahanlar Korpusunda Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) və DİM ilə birgə ARVK-ya və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Vəkillər Kollegiyasına (NMRVK) vəkilliyə qəbul üzrə yazılı test imtahanı keçirilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamına əsasən, ixtisas imtahanlarının müntəzəm keçirilməsini təşkil etməklə, yeni üzvlərin, xüsusən gənc hüquqşünasların qəbul edilməsi üçün şərait yaradılması barədə tövsiyəsi rəhbər tutularaq, daimi əsaslarla aparılan sənəd qəbulu nəticəsində 600 nəfər vəkilliyə namizədin sənədləri qəbul edilib. Belə ki, 3 saat davam edən vəkilliyə qəbulla bağlı test imtahanında ümumilikdə 555 nəfər iştirak edib. ARVK-ya qəbulla bağlı test imtahanında iştirak edən 530 namizəddən 132 nəfəri, NMRVK-ya sənəd verən 25 namizəddən isə 7 nəfəri uğur qazanıb.

Şəffaf şəraitdə keçirilən imtahanda bir çox yerli və beynəlxalq, dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarından müşahidəçilər, televiziya və mətbuat nümayəndələri iştirak edib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

3. Vəkillər Kollegiyası nümayəndə heyətinin Türkiyə səfəri

Cari ilin may ayının 23-24-də Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağirovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Türkiyədə rəsmi səfərdə olub.

Səfərin ilk günü, mərasimdən əvvəl nümayəndə heyətləri Türkiyə Respublikasının banisi Mustafa Kamal Atatürkün dəfn olunduğu məqbərəni - Anıtqəbiri ziyarət ediblər, məzarı önünə əklil qoyublar. Türk dünyasının böyük oğlunun əziz xatirəsi yad olunub. Eyni zamanda, qardaş ölkənin paytaxtı Ankara şəhərində Türkiyə Barolar Birliyinin (TBB) və ARVK-nın birgə təşkilatçılığı ilə Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının zirvə görüşü keçirilib. Toplantıda Türkiyə və Azərbaycanla yanaşı, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin Vəkillər kollegiyalarının rəhbərliyi və nümayəndə heyətləri iştirak edib. Görüşün məqsədi Türk dünyası Vəkillər kollegiyalarının rəhbərləri arasında fikir mübadiləsi aparmaq və mümkün əməkdaşlığın qiymətləndirilməsi, onun qurulması yollarının müzakirə edilməsindən ibarət olub.

Tədbiri giriş sözü ilə açan TBB-nin başqanı Erinç Sağkan qonaqları salamlayaraq görüşün əhəmiyyəti barədə məlumat verib, qanunun aliliyinin təmin edilməsinə, vətəndaşların hüquqlarının qorunmasına mühüm töhfə verən hüquq sahəsində sıx dialoqun əhəmiyyətini qeyd edib.

ARVK-nın sədri Anar Bağirov çıxış edərək iştirakçıları salamlayıb, görüşün işinə uğurlar arzulayıb, Türk dünyası Vəkillər kollegiyalarının vəkilləri arasında sıx əməkdaşlığın, təcrübə mübadiləsinin, vəkillər üçün beynəlxalq təlimlərin, konfransların keçirilməsinin vacibliyini vurğulayıb. Azərbaycan və Türkiyə dostluğundan, qardaşlığından danışan sədr keçirilən toplantını tarixi gün adlandıraraq, gələcəkdə bu mühüm hadisənin xoş xatirə kimi xatırlanacağını ifadə edib. Anar Bağirov çıxışının davamında türk dövlətlərinin vəkillərinin əməkdaşlığı üzrə yeni təşkilatın yaradılmasına ümidvar olduğunu bildirib və bütün vəkilləri bu təşəbbüsü dəstəkləməyə çağırıb. Həmçinin mərasimdə Qazaxıstan Milli VK-nın sədri Aidyn Bikebayev, Qırğızıstan Vəkillər Şurasının sədri Meyil Begilerova, Şimali Kipr Türk Cümhuriyyətinin VK-nın sədri Hasan Esendağlı, Özbəkistan VK-nın sədri Shulhrat Sadikov və Türkmənistanın Aşqabad VK-nın sədri Bestyr Eyvanova çıxış edib, görüşün əhəmiyyətindən danışdılar. Daha sonra fikir mübadiləsi aparılıb və mümkün əməkdaşlıq qiymətləndirilib. Mərasimdə Türk dünyası Vəkillər kollegiyalarının rəhbərləri niyyət bəyannaməsi imzalayıb. Bəyannamədə türk dövlətlərinin Vəkillər kollegiyaları birliyinin yaradılması, nizamnaməsinin hazırlanması, o cümlədən növbəti mərhələlərdə zirvə görüşlərinin keçirilməsi nəzərdə tutulub.

Görüş çərçivəsində ARVK-nın sədri Anar Bağirov TBB-nin prezidenti Erinç Sağkanı "Azərbaycan vəkilliyinin 100 illiyi" yubiley döş nişanı ilə təltif edib. Eyni zamanda, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının sədri Vüsal Həsənov Erinç Sağkana Naxçıvan MR ilə bağlı xatirə hədiyyəsini təqdim edib və xatirə şəkili çəkdirilib. Sonda tədbir iştirakçıları üçün rəsmi ziyafət təşkil edilib.

Səfər çərçivəsində Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının rəhbərliyi və nümayəndə heyətləri Türkiyənin Ədliyyə Nazirliyinin inzibati binasını ziyarət edib.

Açılış nitqi ilə çıxış edən ədliyyə naziri Yılmaz Tunç görüşdən məmnunluğunu ifadə edərək Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) tarixindən danışaraq, ilk dəfə 1992-ci ildə Ankara şəhərində Türk Dili Danışan Ölkələr Zirvəsinin keçirildiyini və bununla da TDT-nin təməlinin qoyulduğunu vurğulayıb. Eyni zamanda nazir diqqətə çatdırıb ki, tək vəkillikdə deyil, ədliyyə, Hakimler və Prokurorlar Şurası, notariat, mediatorluq və digər sahələrdə də belə birliklər yaradılıb və yaradılmaqda davam edir. Yaxın zamanlarda türkdilli dövlətlərə səfər edəcəyini söyləyən Yılmaz Tunç səfər çərçivəsində həmin ölkələrin Vəkillər kollegiyalarını ziyarət edəcəyini deyib. O, Türk dünyası Vəkillər kollegiyalarının əməkdaşlığının sürətlə inkişaf etdiyini, hüquq sahəsində bunun vacibliyini ifadə edib. Həmçinin görüşdə ARVK-nın sədri Anar Bağirov və digər Kollegiya rəhbərləri çıxış edərək əməkdaşlığın vacibliyini vurğulayıb, görüşün məqsədi və əhəmiyyəti barədə ətraflı məlumat verib, habelə fikir mübadiləsi aparılıb və bir sıra məsələlər müzakirə olunub.

Yekunda ARVK-nın sədri Anar Bağirovla nazir Yılmaz Tunç bir-birilərinə xatirə hədiyyəsi təqdim edib.

Səfərin ikinci günü, nümayəndə heyətimiz Ankaradakı Heydər Əliyev Parkını ziyarət edib, Azərbaycan xalqının Ümummilli Liderinin burada ucaldılan abidəsinin önünə əklil qoyub, xatirəsinin dərin ehtiram və hörmətlə yad ediblər.

Sonra Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının rəhbərliyi və nümayəndə heyətləri Türkiyənin Ali Məhkəməsinin sədri Ömər Kerkezi, Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini Basri Bağcıni və Danıştay (Ali-İnzibati Məhkəmə) sədri Zeki Yiğiti ziyarət edib, görüşlər keçiriblər və Ali Məhkəmənin, Konstitusiya Məhkəməsinin bina kompleksi, muzey, iclas zalları ilə tanış olublar, Danıştayın bütün ölkə üzrə fəaliyyət və strukturu barədə nümayiş edilən təqdimatla ətraflı məlumatlandırılıblar. Görüşlər zamanı ARVK-nın sədri Anar Bağirov və digər Kollegiya rəhbərləri çıxış edərək türk dünyasının məhkəmə-hüquq və vəkillik sahəsindəki təcrübələri barədə danışdılar, aparılan islahatlar müzakirə olunub, vəkillər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsinin vacibliyi vurğulandı. Eyni zamanda görüşlərin məqsədi və əhəmiyyəti barədə ətraflı məlumatlar verilib, habelə fikir mübadiləsi aparılıb. Həmçinin Türk dünyası Vəkillər kollegiyaları rəhbərliyinin keçirilən zirvə görüşünə, imzalanan niyyət bəyannaməsinə toxunulub. Bu tarixi olay Türkiyənin məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının rəhbər şəxsləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilib, hadisənin türkdilli ölkələr arasında hüquq sahəsində əməkdaşlığın inkişafına mühüm töhfə verəcəyi qeyd edilib. Bundan başqa,

Anar Bağirov Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının rəhbərləri ilə ikitərəfli görüşlər keçirib, fikir mübadiləsi aparıb. Daha sonra qarşılıqlı hədiyyələr təqdim edilib, xatirə şəkli çəkilib.

Eyni zamanda ARVK-nın nümayəndə heyəti “Azaflı Hukuk ve Danışmanlık Bürosu”-nün müdiri, Ankara Vəkillər Kollegiyasının üzvü Arzuman Azaflı ilə görüşüblər. Görüşdə vəkillik fəaliyyətinə dair məsələlər müzakirə olunub.

Bununla da ARVK-nın Türkiyəyə rəsmi səfəri başa çatıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

4. Vəkillər Kollegiyasının sədri vəkilliyə namizədlərlə görüşüb.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycanda vəkillərin sayının artırılması ilə bağlı tövsiyələri çərçivəsində Vəkillər Kollegiyası üzvlüyünə qəbul üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi davam etdirilməkdədir. Bu məqsədlə hazırda tam şəffaf, obyektiv şəkildə ixtisas imtahanları keçirilməkdədir.

Hazırda yazılı və şifahi imtahanlarda müvəffəqiyyət qazanmış 45 vəkilliyə namizədlə Ədliyyə Akademiyasında icbari təlim davam etdirilir.

Cari ilin may ayının 27-də isə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağirovun vəkilliyə namizədlərlə görüşü keçirilib.

Tədbirdə açılış nitqi ilə çıxış edən sədr namizədlərə uğurlar arzulayıb, təlim zamanı vəkillərin lazımı biliyə və peşə hazırlığına yiyələnmələrinə, habelə beynəlxalq təcrübəni öyrənmələrinə xüsusi diqqət yetirildiyini dilə gətirib. İnsan haqlarının qorunması, vəkil etikasını və digər aktual məsələlərə dair mövzuların nüfuzlu ekspertlərin iştirakı ilə tədris edildiyini söyləyən Anar Bağirov icbari təlimdə 45 vəkilliyə namizəddən 21 nəfər qadının, 24 nəfər isə kişinin iştirak etdiyini və habelə onlardan 89 faizinin 40 yaşadək olduğunu deyib. Vəkillərin ilkin icbari və davamlı tədrisinin əhəmiyyəti barədə danışan sədr son dövrlər Azərbaycan vəkilliyində aparılan islahatlardan, vəkillərin sayının artırılması istiqamətində görülən işlərdən, o cümlədən onların yenilənməsindən, cavanlaşmasından, müasirləşməsindən və təkmilləşməsindən söz açıb. Anar Bağirov son illər tədris prosesində dəyişikliklərin edildiyini, bu istiqamətdə müəyyən islahatların aparıldığını, bütün işlərin Ədliyyə Akademiyası ilə birgə həyata keçirildiyini, əvvəlki illərdən fərqli olaraq, daha təkmil, səmərəli və effektiv proqramın mövcud olduğunu diqqətə çatdırıb. Eyni zamanda sədr ötən həftə başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin Türkiyədə rəsmi səfərdə olduğunu, Türkiyə Barolar Birliyinin və ARVK-nın birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən Türk dünyası Vəkillər Kollegiyalarının zirvə toplantısını, imzalanan niyyət bəyannaməsini, o cümlədən iştirak etdikləri bir sıra mühüm görüşləri xatırladaraq bu istiqamətdə vəkillər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsinin vacibliyi vurğulanıb. Həmçinin Anar Bağirov Kollegiyanın son illər bir çox beynəlxalq təşkilatlara üzv olmağından, o cümlədən yerli dövlət qurumları ilə işgüzar əməkdaşlıqlardan danışib, vəkillikdən irəli gələn təşəbbüsün dövlət tərəfindən tam dəstəkləndiyini qeyd edib. Sədr xüsusi ilə nəzərə çatdırıb ki, vəkillər öz peşə borcunu layiqincə yerinə yetirməli, qanunlarla və həmçinin etik davranış kodeksi ilə üzərlərinə qoyulan vəzifələri icra etməli, vətəndaşlara keyfiyyətli hüquqi yardım göstərməli, qeyri-qanuni hərəkətlərə və qeyri-prosessual münasibətlərə yol verməməlidirlər. Anar Bağirov vəkillik institutunun inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlər və gələcək planlar, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Sərəncamının bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb etməsi, bu çərçivədə ölkədə fəaliyyət göstərən vəkillərin sayının savadlı və peşəkar hüquqşünaslar hesabına artırılmasının önəmi barədə vurğulanıb.

O, bu Sərəncamın ilk dəfə olaraq vəkillik sahəsində aparılacaq islahatların konturlarını, istiqamətlərini müəyyən etdiyini, müasir Azərbaycan vəkilliyinin inkişafının faktorlarından biri olduğunu bildirib.

Daha sonra ARVK sədrinin "Müasir məhkəmə-hüquq islahatları çərçivəsində vəkillik" mövzusunda mühazirəsi dinlənilib, namizədləri maraqlandıran suallar cavablandırılıb, bir sıra təkliflər irəli sürülüb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

5. Vəkillər Kollegiyasının sədri Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransda çıxış edib.

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi və Baş Prokurorluğu tərəfindən Türk Ədliyyə Təlim Şəbəkəsinin fəaliyyəti çərçivəsində "Türk Dövlətlərinin hüquq tətbiqetmə fəaliyyətlərində rəqəmsallaşma və inteqrasiya" mövzusunda beynəlxalq konfrans başlayıb.

Konfransın açılış mərasimində ədliyyə naziri Fərid Əhmədov, Baş prokuror Kamran Əliyev, Ali Məhkəmənin və Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri İnam Kərimov, Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) Rəyasət Heyətinin sədri Anar Bağırov, Türk Akademiyasının prezidenti Şahin Mustafayev və Türk Dövlətləri Təşkilatının Baş katibinin müavini Sədi Cəfərov iştirak edib.

04-05 iyun tarixlərində Bakı şəhərində keçirilən konfransda Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Şimali Kipr Türk Respublikasından 30-a yaxın nümayəndə iştirak edir. Konfrans müasir dünyanın çağırışlarına və "Türk Dünyasına Baxış 2040" sənədinin məqsədlərinə uyğun olaraq türk dövlətlərində müasir informasiya texnologiyalarının hüquqi sahədə tətbiqi və istifadəsinin genişləndirilməsi imkanlarının müzakirə edilməsinə yönəlib. Türk dövlətləri arasında əməkdaşlığın miqyasının genişlənməsi, gələcək inteqrasiya hədəfləri üzrə fəaliyyətlərin güclənməsi, xüsusilə də ölkələrin iqtisadi və mülki qanunvericilik sistemlərinin yaxınlaşdırılması məqsədilə Türkiyə Ədliyyə Akademiyası və Qazaxıstan Respublikası Ali Məhkəməsi yanında Ədliyyə Akademiyasının rektorlarının, Özbəkistan Respublikasının Məhkəmə-Hüquq Şurası yanında Ali Hakimler Məktəbinin direktorunun da iştirakı ilə keçirilən konfrans, Türk dövlətlərinin ədliyyə işçilərinin, hakimlərin və prokurorların təlimi ilə məşğul olan qurumların nümayəndələrini, praktiki hüquqşünasları, hüquqşünas alimləri və elm müəssisələrini bir araya gətirib.

İki gün davam edəcək konfransda Türk dövlətlərində məhkəmə, eləcə də prokurorluq sistemlərində elektron informasiya texnologiyalarından istifadə, ölkələrin mülki qanunvericiliyinin təhlili və yaxşılaşdırılması, hakim və prokurorların tədrisində elmi tədqiqatların və tədrisin təşkil olunmasında elektron texnologiyaların rolu mövzularında panel sessiyalar və müzakirələr keçirilir.

Tədbirdə çıxış edən ARVK-nın sədri Anar Bağırov 8 aprel 2016-cı ildə Türkdilli və Əqrəba Ölkələrin Vəkillik Təşkilatları Birliyi TÜRK-AV-ın təsis edildiyini, bu çərçivədə hüquq tətbiqetmə sahəsində bir sıra işlərin görüldüyünü və müəyyən tədbirlərin keçirildiyini bildirib. Sədr ötən ay başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin Türkiyədə rəsmi səfərdə olduğunu, Türkiyə Barolar Birliyinin və ARVK-nın birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən Türk dünyası Vəkillər kollegiyalarının zirvə toplantısını, imzalanan niyyət bəyannaməsini vurğulayıb, o cümlədən iştirak etdikləri bir sıra mühüm görüşlər barədə danışıb. Nəzərə çatdırıb ki, hüquq tətbiqetmə orqanlarının rəqəmsallaşması, bu orqanların daha şəffaf, sürətli və effektiv fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi nəticəsində hüquqi prosedurların elektronlaşdırılması, elektron sənəd dövriyyəsi və məlumat bazalarının inteqrasiyası mümkündür ki, bu da öz növbəsində, korrupsiyaya qarşı mübarizəni gücləndirir, vətəndaşların hüquqlarını daha yaxşı qoruyur və işin keyfiyyətini artırır. Bildirib ki, bu istiqamətdə, türk dövlətləri arasında inteqrasiya xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, ölkələrimizin hüquq təsisatları arasında məlumat və təcrübə mübadiləsi, informasiya texnologiyaları sahəsində ortaq platformaların yaradılması, onların tətbiqi bu sahədəki əməkdaşlığımızı

yeni mərhələyə yüksəlmişdir. Son illər Kollegiya ilə Ədliyyə Nazirliyinin birgə əməkdaşlıq çərçivəsində gördüyü işlərə toxunan Anar Bağirov platforma çərçivəsində ən mühüm hadisələrdən birinin “Elektron vəkil orderi”nin istifadəyə verilməsi olduğunu, o cümlədən sözügedən layihənin davamı kimi hazırda “Elektron vəkil sorğusu” layihəsi üzərində yekun işlərinin aparıldığını qeyd edib.

Qeyd edək ki, Türk Ədliyyə Təlimi Şəbəkəsi 12 dekabr 2022-ci il tarixli İstanbul Anlaşma Memorandumu əsasında Türk Dövlətləri Təşkilatına daxil olan ölkələri təmsil edən 11 ixtisaslaşmış tədris qurumu tərəfindən təsis edilib. Şəbəkənin ilk həmsədrliyi 2023-cü ildə Türkiyə Ədliyyə Akademiyası olub. Ötən ilin 28 dekabr tarixində növbəti il üçün həmsədrliyin Azərbaycana verilməsi barədə qərar yekdilliklə qəbul olunub. Hal-hazırda Ədliyyə Akademiyası və Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi Şəbəkənin 2024-cü il üzrə həmsədrliyi.

Daha ətraflı məlumat üçün:

6. Vəkillər Kollegiyası və Penitensiar xidmətin rəhbərliyi arasında görüş keçirilib.

Ədliyyə Nazirliyi Penitensiar xidmətin rəhbərliyi ilə Vəkillər Kollegiyasının (VK) rəhbər heyəti arasında birgə fəaliyyətin təşkili ilə bağlı görüş keçirilib.

Görüşdə ədliyyə nazirinin müavini - Penitensiar xidmətin rəisi Mirsaleh Seyidov qonaqları salamlayaraq, ədliyyə naziri Fərid Əhmədovun tapşırığına əsasən həbs edilmiş şəxslərin və məhkumların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində Vəkillər Kollegiyası ilə sıx əməkdaşlığın həyata keçirildiyini qeyd edib. VK-nın hər zaman məhkumların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi istiqamətində əməli addımlar atıldığını bildirən nazir müavini həbs edilmiş şəxs və məhkumlara peşəkar hüquqi yardımın göstərildiyini, hüquqi maarifləndirmə istiqamətində müxtəlif cəzaçəkmə müəssisələrində mütəmadi tədbirlərin həyata keçirildiyini, təşkil edilən hüquqi yardım tədbirləri zamanı məhkumlara mülki və cinayət qanunvericiliyinin müddəalarının ətraflı izah edildiyini bildirib.

Qəbula görə ədliyyə naziri Fərid Əhmədova və nazir müavini Mirsaleh Seyidova minnətdarlığını ifadə edən VK-nın sədri Anar Bağirov hər iki qurum arasında ilk dəfə bu cür səmərəli görüşün keçirildiyini vurğulayıb, son dövrlər Kollegiyada görülən işlərdən söz açıb, hüquqşünasların vəkilliyə marağının artdığını, o cümlədən Penitensiar xidmətdə aparılan mühüm islahatları xüsusi qeyd edib. Vəkillərin əsas vəzifəsinin insanlara keyfiyyətli hüquqi yardım göstərməkdən ibarət olduğunu diqqətə çatdıran Anar Bağirov məhkumların qarşılaşdığı hüquqi problemlərin həlli istiqamətində bundan sonra da zəruri tədbirlərin görülməyini bildirib. Görüşdə gələcək əməkdaşlıq perspektivləri müzakirə olunub, mövcud imkanlar qiymətləndirilib. Tərəflər arasında növbəti illərdə məhkumlara ödənişsiz hüquqi yardımın göstərilməsi, eyni zamanda, Kollegiyanın Qadın Vəkillər Alyansı ilə qadın məhkumların saxlanıldığı 4 saylı cəzaçəkmə müəssisəsi arasında birgə tədbirlərin təşkili məsələləri müzakirə edilib.

Sonda qonaqlar Penitensiar xidmətin Baş idarəsinin inzibati binası ilə, eləcə də muzeydə Ulu Öndər Heydər Əliyev və Zəfər şəhidlərinin xatirə guşələri ilə tanış olublar.

Daha ətraflı məlumat üçün:

7. Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi beynəlxalq tədbirdə Azərbaycanla vəkillik institutunun islahatı təcrübəsindən danışib.

Qazaxıstan Respublikasında "Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məsələləri: Vəkillik və hüquqi yardım" mövzusunda beynəlxalq dəyirmi masa keçirilib.

Dəyirmi masada Qazaxıstan Parlamentinin deputatları, yerli məhkəmə hakimləri və vəkilləri, o cümlədən bir sıra ölkələrin Vəkillər kollegiyalarının sədrləri iştirak edib.

Hibrit formatında təşkil edilən tədbirə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının sədri, Məhkəmə-Hüquq Şurasının üzvü Anar Bağirov və onun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti qoşulub.

Tədbirdə iştirakçıları salamlayan sədr Anar Bağirov "Azərbaycanda vəkillik institutunun islahatı təcrübəsinin unikallığı nədir?" mövzusunda çıxış edib. O, son illərdə ölkəmizdə vəkillik institutunun nüfuzunun artırılması istiqamətində aparılan uğurlu islahatlar, bunun nəticəsində ARVK-nın maliyyə müstəqilliyinin tam təmin edilməsi, nümayəndəlik institutunun məhdudlaşdırılması, vəkillik institutunun gücləndirilməsi barədə danışib. Eyni zamanda sədr vətəndaşlara keyfiyyətli hüquqi yardımın göstərilməsi, Kollegiyanın Hüquqi Yardım Mərkəzinin təcrübəsi, habelə ARVK tərəfindən görülən çoxşaxəli işlər barədə iştirakçıların diqqətinə çatdırıb, o cümlədən vəkillik təsisatının institusional müstəqilliyinin demokratik hüquqi dövlət quruculuğunda çox önəmli olduğunu vurğulayıb.

Daha sonra bir sıra məsələlər müzakirə edilərək fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

8. Vəkilliyə namizədlərin təntənəli andiçmə mərasimi olub, habelə bir qrup jurnalist təltif edilib.

Cari ilin iyunun 21-də "Badamdar Estates" mehmanxanasında "İnsan hüquqları ayılığ" ilə bağlı Azərbaycanın İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsman), Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) Rəyasət Heyətinin üzvləri, vəkil qurumlarının rəhbərləri, habelə KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə Rəyasət Heyətinin geniştərkibli iclası və vəkilliyə namizədlərin təntənəli andiçmə mərasimi keçirilib.

Tədbir Azərbaycanın müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçmiş şəhidlərin əziz xatirəsinin bir dəqiqəlik sükutla yad edilməsi, Dövlət Himni və Vəkil Marşının səsləndirilməsi ilə başlayıb.

Mərasimdə Kollegiya sədri Anar Bağirov çıxış edərək Azərbaycanda vəkilliyin tarixindən, inkişafından və getdikcə daha da yüksələn nüfuzundan danışib, əsas Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş müstəqil Azərbaycan vəkilliyinin bu gün daha da böyüdüyünü, gücləndiyini və vətəndaşların hüquqi yardıma çatımlılığının tam təmin edildiyini vurğulayıb. Sədr Prezident cənab İlham Əliyevin tövsiyəsinə uyğun olaraq vəkillərin sayının artdığını, dövlət başçısının ölkədə vəkillik fəaliyyətinin gücləndirilməsinə çox böyük dəstək göstərdiyini bildirib, ARVK-nın beynəlxalq əlaqələrinin qurulmasından, çoxsaylı nüfuzlu təşkilatlara üzv qəbul edilməsindən, "İnsan hüquqları ayılığ" çərçivəsində vəkillərin fəal iştirakından söz açıb, habelə digər məsələlər barədə tədbir iştirakçılarına məlumat verib. Bildirilib ki, müxtəlif bayramlar və o cümlədən "İnsan hüquqları ayılığ" çərçivəsində 1500-ə yaxın vətəndaşa pulsuz hüquqi yardım göstərilib. Həmçinin Anar Bağirov son dövrlər vəkillikdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə böyük üstünlük verildiyini bildirib, Kollegiya tərəfindən yaradılan "Elektron vəkil orderi" sisteminin hazırkı fəaliyyətindən danışib, o cümlədən bu sistem vasitə ilə 47 Vəkil Bürosunda və fərdi qaydada fəaliyyət göstərən 20 vəkil tərəfindən indiyədək ümumilikdə 1300-ə

yaxın müqavilə imzalanıldığını vurğulayıb. Diqqətə çatdırılıb ki, 2018-ci ildən indiyədək ARVK üzvlüyünə qəbulla bağlı 13 yazılı test imtahanı keçirilib. Bu imtahanlarda iştirak edən 5488 namizəddən 1627 nəfər ixtisas imtahanlarında uğur qazanıb, icbari təlimi müvəffəqiyyətlə başa vuraraq vəkil andı içib. Bu gün vəkilliyə qəbulla bağlı ixtisas imtahanlarını və icbari təlimi uğurla başa vuran ümumilikdə 51 namizəd vəkil andı içərək Kollegiyaya qəbul olunublar. Eyni zamanda bildirilib ki, namizədlər sırasında əvvəllər hakim işləmiş 6, vəkilik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş 6 nəfər qanunvericiliyə uyğun olaraq şifahi müsahibədə uğur qazanaraq icbari təlimə cəlb olunmadan andiçmə mərasiminə buraxılıb. O cümlədən 3 hüquq elmləri doktoru vəkilliyə qəbulla bağlı andiçmə mərasimində iştirak edib. Beləliklə, vəkillərin sayı 2502 nəfərə çatıb. Hazırda andiçmə mərasimində iştirak edən vəkillərdən 32 nəfəri kişi, 19 nəfəri isə qadındır. Bununla da qadın vəkillərin sayı 503 nəfər olmaqla ümumi vəkillərin 18%-ni təşkil etməkdədir.

Sonra tədbirdə Ombudsman Səbinə Əliyeva çıxış edərək vəkillərin məsuliyyətli fəaliyyətlərində uğurlar arzulayıb, vəkillik institutunun insan, vətəndaş hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin vacib təminatı kimi çıxış etdiyini qeyd edib. Bu baxımdan keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququnun həyata keçirilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsi və ədalət mühakiməsinin səmərəli fəaliyyətinin təmini üçün güclü və nüfuzlu vəkillik institutunun mövcudluğu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Səbinə Əliyeva nəzərə çatdırıb ki, Azərbaycanda müstəqil vəkillik institutunun yaradılması və inkişaf etdirilməsi Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun rəhbərliyi altında Azərbaycan post-sovet məkanında vəkillik institutuna müstəqillik verən ilk dövlətlərdən biri oldu, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilib və bununla da ölkəmizdə vəkillik müstəqil peşə kimi tanınıb. Vəkillik institutunun inkişafı və nüfuzunun artırılması, vəkillik fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğun şəkildə təşkili istiqamətində tədbirlər Azərbaycanın Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən davamlı olaraq həyata keçirilməkdədir. Məhkəmə-hüquq sisteminin təkmilləşdirilməsi sahəsində görülən işlər çərçivəsində ölkə Prezidenti tərəfindən imzalanmış “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” müvafiq Sərəncamı Vəkillər Kollegiyasının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, regionlarda vəkillik fəaliyyətinin stimullaşdırılması, vəkillərin peşə hazırlığının və ixtisasının artırılması, dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardıma görə müəyyən edilmiş məbləğin artırılması, hüquqi məsləhətə ehtiyacı olan aztəminatlı şəxslər üçün pulsuz hüquqi xidmətlərin təşkili baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bildirilib ki, Ombudsman təsisatı olaraq əhalinin peşəkar hüquqi yardımla təmin edilməsi və bununla da hüquq və azadlıqların daha etibarlı müdafiəsi, müvafiq sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və maarifləndirmə işinin təşkili istiqamətində Vəkillər Kollegiyası ilə əməkdaşlıq davam etdirilir. Xüsusi ilə vurğulanmalıdır ki, Ombudsman “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun, habelə vəkillik fəaliyyəti ilə bağlı digər normativ-hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi prosesində yaxından iştirak edir.

Daha sonra ARVK Rəyasət Heyətinin qərarına əsasən, Kollegiya ilə Ombudsman təsisatının birgə əməkdaşlığında verdiyi xüsusi töhfəyə görə Səbinə Əliyeva “Azərbaycan vəkilliyinin 100 illiyi” yubiley döş nişanı ilə təltif edilib, ona gələcək fəaliyyətində uğurlar arzulanıb.

Həmçinin mərasimdə vəkilliyə qəbul üzrə ixtisas imtahanlarından müvəffəqiyyətlə keçən, icbari təlimi başa vuran və şifahi müsahibədə uğur qazanan namizədlər Azərbaycanın Dövlət Bayrağı önündə and içib, onlara vəsiqələr təqdim edilib. Tədbirdə vəkilliyə namizədlər çıxış edib, vəkil peşəsinə yiyələndikləri üçün məmnun olduqlarını, vəkilliyə qəbul üzrə ixtisas imtahanlarının intensiv olaraq keçirilməsi üçün ARVK-nın Rəyasət Heyətinə minnətdar olduqlarını bildiriblər.

Mərasimin ikinci hissəsində fəaliyyətləri dövrlərində fərqlənən və yubileylərini qeyd edən Kollegiyanın bir sıra üzvləri, həmçinin “İnsan hüquqları ayılığı” ilə bağlı olaraq və ARVK ilə informasiya təminatında sıx əməkdaşlıq da nəzərə alınmaqla bir qrup jurnalist təltif olunub.

Daha ətraflı məlumat üçün:

9. Vəkillər Kollegiyasının nümayəndəsi EYBA-nın Audit Komitəsinə üzv seçilib.

Cari ilin 20-23 iyun tarixlərində Danimarkanın paytaxtı Kopenhagen şəhərində Avropa Gənc Vəkillər Assosiasiyasının (EYBA) “Yeni Hüquqi Dünya Nizamı” (A New Legal World Order) mövzusunda həsr edilən növbəti beynəlxalq konfransı və EYBA-nın İllik Ümumi Yığıncağı keçirilib.

Tədbir Danimarka Vəkillər Kollegiyası (DVK), “Djof” hüquq şirkəti və EYBA-nın birgə təşkilatçılığı ilə baş tutub.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) üzvü, Kollegiyanın “Gənc Vəkillər” Komitəsinin həmsədri, ARVK-nın EYBA-dakı səlahiyyətli nümayəndəsi, Yunis Nəsibov, Kollegiyanın üzvü Nurəngiz Qarayeva sözügedən konfransa və Yığıncağa qatılıb, o cümlədən tədbirdə Türkiyə, ABŞ, İngiltərə, İtaliya, Portuqaliya, İspaniya, Norveç, habelə Avropanın bir çox ölkələrinin nümayəndə heyətləri iştirak ediblər. Konfransın gündəliyinə uyğun olaraq DVK-nın və “Djof” hüquq şirkətinin nümayəndəsi Kasper Moth, EYBA-nın prezidenti Sergiy Barbashyn açılış nitqləri ilə çıxış ediblər.

Sonra Danimarkanın NATO-dakı keçmiş daimi nümayəndəsi və Protokol rəisi Michael Zilmer-John, Karnov Group, AB şirkətinin qrup rəhbəri Anne Norvang Hansen, MAERSK şirkətinin hüquq üzrə rəhbəri Casper Munch, “Carlsberg” şirkətinin hüquq üzrə direktoru Ulrik Andersen və Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti və Rəqabət məsələləri üzrə Avropa komissarı Margrethe Vestager mövzu ilə bağlı çıxış edərək öz təcrübələrini paylaşdılar. Konfrans çərçivəsində hüquq sahəsində texnologiyanın tətbiq edilməsi, kibertəhlükəsizlik, gənc vəkillərin üzləşdiyi qlobal problemlər, süni intellektin hüquq sahəsindəki rolu, rəqəmsal dövrdə hüququn əsas problemləri və s. mövzular ətrafında müzakirələr aparılıb.

Tədbirin növbəti günü EYBA-nın İllik Ümumi Yığıncağı keçirilib, növbəti bir il üçün İcra Komitəsinin və Audit Komitəsinin üzvlərinin seçkisi olub. Eyni zamanda, Yunis Nəsibov EYBA-nın Audit Komitəsinə üzv seçilib. Bununla yanaşı, Yığıncaqda hazırda davam edən layihələr, gələcək planlar, təşkilati xərclər və qurumun idarəçiliyi ilə bağlı digər məsələlər müzakirə olunub. Konfrans çərçivəsində gələcək əməkdaşlığının gücləndirilməsi məqsədilə ARVK-nın üzvləri - Yunis Nəsibov, Nurəngiz Qarayeva ilə beynəlxalq təşkilatların, habelə Avropanın bir sıra ölkələrinin gənc vəkillər komitələrinin nümayəndələri ilə görüşlər keçirilib, o cümlədən təcrübə mübadiləsi və yeni əməkdaşlıqların perspektivləri barədə müzakirələr aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

10. Vəkillər Kollegiyasının sədrinin rəhbərliyi ilə ali təhsil müəssisələrində magistr dissertasiyalarının müdafiəsi keçirilib.

Məlum olduğu kimi, Vəkillər Kollegiyasının (VK) sədri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Anar Bağirov Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası və Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) Hüquq fakültəsinin Magistr Dissertasiya Şuralarında sədrdir.

Cari ilin iyun ayının 28-də hər iki ali təhsil müəssisəsində Anar Bağirovun sədrliyi ilə magistr dissertasiyalarının müdafiəsi keçirilib. Hüquqşünas alimlərin iştirakı ilə keçirilən müdafiə prosesində magistrantların dissertasiya işləri yüksək qiymətləndirilib və müdafiələr müvəffəqiyyətlə başa çatıb.

Qeyd edək ki, VK ilə respublikamızdakı Hüquq fakültələri olan bütün universitetlər arasında Memorandum imzalanmışdır. Memorandum çərçivəsində universitetlərlə birgə konfranslar, seminarlar təşkil edilir, həmçinin hüquqşünas tələbələr vəkil bürolarında istehsalat təcrübəsi keçirlər.

Daha ətraflı məlumat üçün:

11. Vəkillər Kollegiyasının sədri Gömrük Akademiyası tələbələrinin “Məzun günü”ndə çıxış edib.

Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası 2023/2024-cü tədris ili üzrə “Məzun günü” keçirib.

Tədbir ölkəmizin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi uğrunda şəhidlik zirvəsinə ucalan qəhrəmanlarımızın əziz xatirəsinin bir dəqiqəlik sükutla yad edilməsi və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himninin səsləndirilməsi ilə başlayıb.

Tədbirdə çıxış edən Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri, gömrük xidməti general-leytenantı Şahin Bağirov ölkəmizdə elm və təhsil sahəsinə göstərilən dövlət qayğısından, 2014-cü ildə fəaliyyətə başlayan Akademiyada müasir dövrün tələblərinə cavab verən yüksək ixtisaslı kadr hazırlığından və tələbələr üçün yaradılan imkanlardan söz açıb. Bildirilib ki, müstəqil Azərbaycanın memarı, Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən bütün sahələrdə olduğu kimi, gömrük sisteminin qurulması və inkişafı məqsədilə müəyyənləşdirilən strateji hədəflər, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin bu istiqamətdə reallaşdırdığı düşünülmüş, məqsədyönlü siyasət gömrük orqanlarının ölkəmizin milli və iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasında əhəmiyyətli rola malik olan mühüm dövlət təsisatlarından biri kimi formalaşmasına şərait yaratdı.

Sonda vətənpərvər övladlar yetişdirən bütün şəhid anaları başda olmaqla, Akademiyanın professor-müəllim heyətinə, məzunların valideynlərinə təşəkkür ifadə olunub, məzun adını qazanmış bütün tələbələrə gələcək fəaliyyətlərində uğurlar arzulanıb.

Sonra Dövlət Gömrük Akademiyasının rəisi Qulu Novruzov çıxış edib.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov çıxışında ölkəmizdə təhsilə göstərilən hərtərəfli dövlət qayğısından bəhs edib, Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyasında yaradılan şəraitin, əldə olunan nəticələrin də bunun bariz nümunəsi olduğunu vurğulayıb və məzunlara gələcək fəaliyyətlərində müvəffəqiyyətlər arzu edib. Həmçinin Anar Bağirov çıxışında söyləyib ki, Kollegiya ölkədə Hüquq fakültələri olan bütün universitetlər ilə sıx əməkdaşlıq edir, Gömrük Akademiyası da bu sırada xüsusi bir yer tutur. Vəkillər Kollegiyasının dəstəyi ilə hər il təşkil edilən yay və qış hüquq məktəblərinə Gömrük Akademiyasından da tələbələrinin qatıldığını xatırladan sədr sıx əməkdaşlığın gələcəkdə də davam etdiriləcəyini ifadə edib.

Tədbirdə çıxış edən Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı şəhid mayor Elçin Mansurovun anası Məleykə Məcidova məzunları təbrik edərək daim qazi və şəhid ailələrinin yanında olan Akademiya kollektivinə təşəkkürünü bildirib.

Müəllimlər, valideynlər və məzunlar da çıxış edərək Gömrük Akademiyasında müasir təhsil metodları əsasında hərtərəfli biliklərə yiyələnən mütəxəssislərin hazırlandığını, bu təhsil ocağının ölkəmizin təhsil sisteminə mühüm töhfələr verdiyini bildiriblər.

Daha sonra Kollegiyanın sədri Anar Bağirov Akademiyanı bitirən tələbələrə məzun və rəqəmlərini təqdim edib. Eyni zamanda yüksək akademik göstəricilərinə görə məzunlardan ixtisas və Akademiya birinciləri təltif olunub.

Qeyd edək ki, 2023/2024-cü tədris ili üzrə Akademiyanı bakalavriat səviyyəsi üzrə 146, magistratura üzrə 9 nəfər bitirib.

Sonda məzunların hazırladığı musiqili kompozisiya nümayiş etdirilib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

12. Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi I Milli Rəqabət Forumunda iştirak edib.

Azərbaycanda I Milli Rəqabət Forumu keçirilib.

Tədbirdə rəqabət sahəsində təkmilləşdirilən qanunvericilik aktları və institusional islahatlar barədə məlumat verilib, rəqabət problemlərinə dair effektiv tənzimləmə üsulları və hüquqi alətlər ətrafında müzakirələr aparılıb. İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin təşəbbüsü ilə ölkədə ilk dəfə Milli Rəqabət Forumu keçirilib. Tədbirdə Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov, sədr müavini Şahmar Məmmədov, millət vəkilləri, məhkəmə orqanlarının nümayəndələri, dövlət qurumları, biznes assosiasiyaları və özəl sektorun təmsilçiləri, ali təhsil müəssisələrinin nümayəndələri və digər maraqlı tərəflər iştirak ediblər. Forum ölkədə rəqabət sahəsində təkmilləşdirilən qanunvericilik aktları və institusional islahatlar, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın inkişafı, o cümlədən rəqabət problemlərinə dair effektiv tənzimləmə üsulları və hüquqi alətlər ətrafında müzakirələrin aparılması məqsədilə təşkil olunub.

Tədbirin açılışında Milli Məclisin İqtisadi siyasət, sənaye və sahibkarlıq komitəsinin sədri Tahir Mirkişili, Ali Məhkəmənin sədr müavini Çingiz Əsgərov, iqtisadiyyat nazirinin müavini Anar Axundov, Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidmətinin rəisi Məmməd Abbasbəyli və “Deloitte Azərbaycan”ın idarəedici partnyoru Nuran Kərimovun çıxışları dinlənilib. Forum çərçivəsində ölkə başçısının sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"də öz əksini tapan dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının əsas istiqamətlərdən biri kimi müəyyən olunması diqqətə çatdırılıb. Bu xüsusda, cari ilin 1 iyul tarixindən qüvvəyə minmiş Rəqabət Məcəlləsinin ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinin reallaşmasına xidmət edən islahatlar sırasında xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi vurğulanıb. Rəqabət və istehlakçı hüquqlarının müdafiəsi sahələrində istehlakçıların və bazar subyektlərinin müraciətlərinin qəbulu, emalı və çevik sənəd mübadiləsinin elektron qaydada əlçatanlığını təmin etmək üçün yaxın gələcəkdə yaradılması nəzərdə tutulan Elektron Rəqabət İnformasiya Sisteminin önəmi qeyd olunub.

Forum panel müzakirələri ilə davam etdirilib. “Rəqabət siyasətinin iqtisadiyyata təsiri” mövzusunda paneldə moderatorluğu Dövlət Xidmətinin rəis müavini Cəfər Babayev edib. Milli Məclisin deputatı Vüqar Bayramov, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin rektoru Ədalət Muradov, Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutunun direktoru Nazim İmanov, “PAŞA” Holdinqin aparat rəhbəri Dəyanət Sədullayev və Azərbaycan Respublikası Sahibkarlar (İşəgötürənlər) Təşkilatları Milli Konfederasiyası prezidentinin müşaviri Ziya Hacılinin iştirakı ilə panel müzakirələri keçirilib.

Daha sonra Dövlət Xidmətinin aparat rəhbəri Tural İsmayılovun moderatorluğu ilə keçirilən “Məhkəmə-hüquq sisteminin rəqabət siyasətinin icrasında rolu” panelində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin İnzibati Kollegiyasının sədri Xəqani Məmmədov, Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Təşəbbüsləri Mərkəzinin icraçı direktoru Samir Mahmudov, Azərbaycan

Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının sədr müavini Şahmar Məmmədov və “Dentons” beynəlxalq hüquq şirkətinin Bakı İdarəsinin tərəfdaşı Kamil Vəliyevin çıxışları dinlənilib.

Vəkillər Kollegiyasının sədr müavini Şahmar Məmmədov çıxışında iştirakçıları Kollegiyanın sədri Anar Bağirovun adından salamlayıb, Forumun işinə uğurlar arzulayıb. Nəzərə çatdırıb ki, Rəqabət qanunvericiliyini əhatə edən Forumun keçirilməsi bütün cəmiyyət üçün əhəmiyyətlidir. Burada sahibkarların hüquq və vəzifələrinə, bazar iqtisadiyyatı, o cümlədən istehlakçıların mənafeyinə toxunan məsələlər öz əksini tapıb. Vəkillər Kollegiyası tərəfindən vəkillərin daim öz üzərində nəzəri və təcrübi biliklərinin artırılması ilə bağlı vaxtaşırı təlimlər, tədbirlər və konfranslar keçirilir. Burada Rəqabət qanunvericiliyini ilə bağlı keçirilən təlim və tədbirləri də qeyd etmək olar. Eyni zamanda Vəkillər Kollegiyası Akademiyası tərəfindən də bu cür tədbirlər təşkil etdirilir və gələcəkdə də geniş sürətdə inkişaf etdiriləcək. Həmçinin Kollegiyanın Biznes Hüququ Komitəsində də biznes və kommersiya sahəsində kifayət qədər təcrübə toplamış vəkillər əhatə olunub. Həmin vəkillər də Rəqabət qanunvericiliyi ilə bağlı tədbirlərin keçirilməsində iştirak edirlər. Antiinhisar və İstehlak Bazarlarına Nəzarət Dövlət Xidməti ilə səmərəli əməkdaşlığa toxunan sədr müavini qeyd edib ki, hər iki qurum birgə təlim, tədbir, konfranslar keçirib, paytaxt və regionlarda pulsuz hüquqi yardım aksiyaları təşkil edib. Rəqabət Məcəlləsini yüksək qiymətləndirdiyini deyən Şahmar Məmmədov qeyd edib ki, bu istiqamətdə sahibkarlar və iş adamları mütləq qaydada peşəkar hüquqi yardımdan yararlanmalıdırlar. Bu, öncə sahibkarların mənafeyinə xidmət etməklə, bazar iqtisadiyyatının inkişafına, o cümlədən Rəqabət və məhkəmə orqanlarının iş yükünün azalmasına xidmət edir. Həmçinin sədr müavini peşəkar hüquqi yardımdan istifadə olunduğu təqdirdə, həmin şəxslərin gələcəkdə lüzumsuz cərimələrdən, sanksiyalardan kənar qalmasına xidmət etdiyini vurğulayıb.

Panel müzakirələri zamanı rəqabət siyasətinin iqtisadi inkişafa töhfəsi, rəqabət mədəniyyətinin formalaşması, rəqabət orqanının müasir çağırışlar fonunda rolu, işgaldan azad edilmiş ərazilərdə rəqabət siyasətinin tətbiqi xüsusiyyətləri, bazar subyektlərinin Rəqabət Məcəlləsinin tətbiqindən gözləntiləri, yeni rəqabət qanunvericiliyin sahibkarlara verdiyi imkanlar, vəkillərin sahibkarların hüquqlarının qorunması istiqamətində atdığı addımlar, elm və təhsil müəssisələrinin rəqabət siyasətinin icrasında rolu və rəqabət qanunvericiliyinə əməl edilməsinə nəzarət tədbirləri ətrafında fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

13. “Yüksəliş” müsabiqəsinin idarəçi rəhbərindən olan Anar Bağirov final mərhələsinə mentor qismində qatılıb.

"Yüksəliş" müsabiqəsinin idarəçi rəhbərindən olan Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov final mərhələsinə mentor qismində qatılıb. Final mərhələsinin ən yaddaqalan keyslərindən biri olan "Mentor keysi"ndə müsabiqənin mentorları iştirak ediblər.

Maraqlı keysin sonunda isə mentorlar tərəfindən seçilən finalçılar əlavə 1 bal qazandılar.

Daha ətraflı məlumat üçün:

14. Vəkillər Kollegiyasında ATƏT-in Seçki Müşahidə Missiyasının nümayəndəsi ilə görüş keçirilib.

Milli Məclisə cari ilin sentyabrın 1-də keçiriləcək növbədənənar seçkilərlə bağlı ölkəmizdə səfərdə olan ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun (DTİHB) Seçki Müşahidə Missiyasının (SMM) nümayəndəsi - həmin qurumun hüquqi təhlilçisi Branislav Soloviç ilə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasında (ARVK) görüş keçirilib.

Qonaqları salamlayan Kollegiyanın sədri Anar Bağırov ARVK-nın son illərdəki fəaliyyəti, görülən işlər barədə ətraflı məlumat verib, müxtəlif yerli və beynəlxalq təşkilatlarla birgə həyata keçirilən layihələrdən söz açıb, bu istiqamətdə xeyli faydalı əməkdaşlıqların əldə olunduğunu bildirib.

Görüşdə ARVK-nın Baş katibi Orxan Babayev təqdimatla çıxış edərək Kollegiyada görülən işlərin dövrlər üzrə hesabatını təqdim edib, ARVK-nın vəkillərin davamlı tədrisə cəlb edilməsində rolu, həssas əhali qruplarına göstərilən pulsuz hüquqi yardım, tələbələrə dəstək, habelə beynəlxalq və yerli tədbirlər haqqında danışıb.

Daha sonra SMM-in hüquqi təhlilçisi Branislav Soloviç Missiyasının məqsədi, fəaliyyəti barədə məlumat verib, Azərbaycana səfərlərinin və keçirilən görüşlərin əhəmiyyətini vurğulayıb.

Eyni zamanda görüşdə qarşılıqlı maraq doğuran bir sıra digər məsələlər müzakirə olunub, qonağı maraqlandıran mövzulara aydınlıq gətirilib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

15. Vəkillərin İntizam Komissiyasının yeni ofisinin açılışı olub.

Cari ilin sentyabrın 5-də Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası (ARVK) Vəkillərin İntizam Komissiyasının yeni ofisinin açılış mərasimi olub.

Açılışda ARVK-nın rəhbərliyi və Vəkillərin İntizam Komissiyasının üzvləri iştirak ediblər və ofisdə yaradılmış şəraitlə tanış olublar.

Mərasimdə Vəkillərin İntizam Komissiyasının sədri Cavid Aliyev Nəsimi rayonu, Füzuli küçəsi 49 ünvanında yerləşən ofisdə görülən işlər barədə məlumat verib, burada lazımi şəraitin yaradıldığını qeyd edib, Komissiyanın fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına, habelə işlərə daha operativ şəkildə baxılmasına böyük töhfə olacağını vurğulayıb, göstərilən yüksək diqqət və qayğıya görə Kollegiya rəhbərliyinə minnətdarlığını bildirib.

Tədbirdə ARVK-nın sədri Anar Bağırov çıxış edərək tədbir iştirakçılarını salamlayıb, Komissiya üzvlərinə uğurlar arzulayıb, son illər Kollegiyada görülən işlərdən, vəkillikdə aparılan islahatlardan söz açıb, ofisdə yaradılan şəraiti yüksək qiymətləndirib. Sədr diqqətə çatdırıb ki, Kollegiya Vəkillərin İntizam Komissiyasının iş şəraitinə xüsusi diqqət yetirir. Burada Komissiyanın müstəqilliyinin qorunması və konfidensiallığın pozulmaması vacib şərt kimi çıxış edir. Həmçinin Komissiya üzvlərinin səmərəli fəaliyyəti, o cümlədən iclaslarda işlərə vəkillərin və şikayətçilərin iştirakları ilə baxılarkən münbit iş şəraitinin yaradılması xüsusi rol oynayır. Bütün bunlara görə də qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün Komissiyanın işi ən yüksək səviyyədə təşkil olunmalıdır. Eyni zamanda Anar Bağırov respublika ərazisində fəaliyyət göstərən bütün vəkil qurumlarının maddi-texniki vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində geniş işlər aparıldığını, bu məsələyə Kollegiya tərəfindən xüsusi önəm verildiyini söyləyib.

Sonra Vəkillərin İntizam Komissiyası üzvlərinin iştirakı ilə görüş keçirilib, daxil olmuş şikayət və müraciətlər üzrə intizam icraatlarının icra vəziyyəti, intizam işlərinə baxılması ilə əlaqədar

Komissiya ilə Rəyasət Heyətinin qarşılıqlı əlaqəsi, habelə gələcəkdə intizam işləri ilə bağlı yaranan problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində atılacaq mühüm addımların vacibliyi vurğulanıb.

İclasın davamında Komissiyanın fəaliyyəti ilə bağlı mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər məsələlər müzakirə olunaraq fikir mübadiləsi aparılıb.

Daha ətraflı məlumat üçün:

16. Vəkillər Kollegiyasının sədri Bakıda keçirilən “Law and climate” adlı beynəlxalq konfransda çıxış edib.

2024-cü il sentyabrın 6-da Bakıda Azərbaycan Hakimlər İttifaqı və Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin birgə təşkilatçılığı ilə “Law and climate” adlı beynəlxalq konfrans keçirilib.

Tədbirdə Azərbaycan Hakimlər İttifaqının sədri Ramiz Rzayev, COP29-un müəyyən edilmiş prezidenti, ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev, Ali Məhkəmənin və Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri İnam Kərimov, Beynəlxalq Hakimlər İttifaqının prezidenti Duro Sessa, Azərbaycanın İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili Səbinə Əliyeva, Türkiyənin Konstitusiya Məhkəməsinin sədr müavini Basri Bağcı, Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov, hakimlər, vəkillər, hüquqşünas alimlər və beynəlxalq ekspertlər iştirak ediblər.

Konfransı giriş nitqi ilə açan Azərbaycan Hakimlər İttifaqının sədri Ramiz Rzayev bildirib ki, iqlim dəyişikliyi dünya üçün ciddi bir sınaqdır. Bu dəyişikliklər insanların hüquqlarına, həyat tərzinə və ümumi rifahına böyük təsir edir. Qeyd edilib ki, Azərbaycan da iqlim dəyişikliyinə qarşısının alınmasında beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərinə ciddi yanaşır. Azərbaycan Respublikası bu il COP29 kimi mötəbər bir beynəlxalq tədbirə ev sahibliyi edir və cənab Prezident İlham Əliyevin sərəncamına əsasən Azərbaycan Respublikasında 2024-cü il “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan olunub. Diqqətə çatdırılıb ki, bugünkü beynəlxalq konfransın da əsas məqsədi Azərbaycanın və dünya ictimaiyyətinin diqqətinə iqlim dəyişikliyi ilə bağlı proseslərə cəlb edilməsi, bu sahədə mövcud beynəlxalq və milli hüquqi tənzimləmə alətləri barədə məlumatlılığın artırılmasından ibarətdir.

COP29-un müəyyən edilmiş prezidenti, ekologiya və təbii sərvətlər naziri Muxtar Babayev çıxışında qeyd edib ki, hazırda ölkəmizdə yeni iqlim strategiyasının hazırlanması istiqamətində işlər aparılır. Azərbaycanın iqlim strategiyası həm qlobal öhdəliklərə uyğunlaşmanı, həm də milli prioritetlərin icrasını özündə birləşdirir. Yeni strategiya bütün iqtisadi sektorları əhatə edərək, aşağı karbonlu inkişafı hədəfləyəcək. Bildirilib ki, Azərbaycanın milli iqlim qanunvericiliyi bəzi sahələrdə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılsa da, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizənin daha təsirli olması üçün əlavə islahatlara ehtiyac var. Qanunvericilikdə iqlim dəyişikliyinə qarşı daha aydın və konkret mexanizmləri tətbiq etməklə, həm qlobal iqlim öhdəliklərimizin icrasında, həm də iqlim hüquqpozmalarının qarşısının alınmasında daha güclü hüquqi əsaslar yaradıla bilər.

Ali Məhkəmənin sədri İnam Kərimov isə bildirib ki, iqlim dəyişikliyi təkcə ekoloji, sosial-iqtisadi məsələ deyil, həm də hüquqi məsələdir. Bu proseslər insan hüquqlarının pozulmasına, məhkəmə çəkişmələrinin yaranmasına, məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqinə, məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına da səbəb olur. Vurğulanıb ki, baş verən iqlim dəyişikliyi əsasən insan davranışlarının və fəaliyyətinin nəticəsidir. Bu səbəbdən də hüquq təkcə iqlim dəyişikliklərinin fəsadlarına məruz qalan deyil, eyni zamanda onu tənzimləyən və bu proseslərdə preventiv xarakter daşıyan bir vasitədir. Hüquq iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə təbiətin, ətraf mühitin qayğısına qalan, onu qoruyan əsas tənzimləyici və effektiv bir alətdir. Diqqətə çatdırılıb ki, hüququn yaranması hüquqşünasların fəaliyyətindən asılı olduğu kimi, onun tətbiqində də hüquq peşəsinin nümayəndələrinin rolu əsasdır. Bu prosesdə vəkillərin, prokurorların, hakimlərin, ədliyyə işçilərinin, hüquq müdafiəçilərinin, elm

xadimlərinin və digər hüquq peşə sahiblərinin əlaqəli fəaliyyəti qəbul edilmiş hüququ səmərəli edir. Bugünkü konfransın da iqlim dəyişikliyi ilə bağlı Azərbaycanın bu sahədə təşəbbüslərinə və dünyada gedən proseslərə hüquq ictimaiyyətinin diqqətini çəkməklə effektiv hüquqi müzakirələrə yol açacağı və bu sahədə görülən işlərə öz töhfəsini verəcəyi xüsusi vurğulanıb.

Sonra çıxış edən Beynəlxalq Hakimler İttifaqının prezidenti Duro Sessa Bakıda təşkil olunan konfransı yüksək qiymətləndirərək bildirib ki, bu cür tədbirlərin təşkili ətraf mühitin mühafizəsi, iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində konkret addımların atılmasına imkan yaradır. Təmiz ətraf mühit hüququnun milli deyil, beynəlxalq məsələ olduğu, bu istiqamətdə birgə səy göstərməyin vacibliyi diqqətə çatdırılıb.

Türkiyənin Konstitusiyası Məhkəməsinin sədr müavini Basri Bağcı qeyd edib ki, hüquq iqlim və ətraf mühitlə bağlı məsələlərdə ən vacib vasitələrdən biridir. Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsi iqlim və ətraf mühit mövzularında qərarlar qəbul edib. Bildirilib ki, noyabr ayında Bakıda COP29-un keçiriləcəyi ərəfədə belə bir konfransın təşkili təqdirəlayiq haldır.

İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil Səbinə Əliyeva çıxışında sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququnun vətəndaşların sosial mövcudluğu baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bildirib. Qeyd edilib ki, son illər dünyada gedən ictimai-siyasi proseslər, informasiya texnologiyaları sahəsində inqilab cəmiyyətlə təbiət arasında ziddiyyətlərin pik həddə çatmasına səbəb olub. Ekoloji problemlər müharibə problemindən sonra dünyada birinci sırada dayanır. Ekologiyanın qorunub saxlanması vacib şərt olaraq bəşəriyyət qarşısında həllini gözləyən vəzifələrdən biridir.

Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağırov isə çıxışında vurğulayıb ki, hüquq ekosistemi iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə əsas rol oynamalıdır. Çünki iqlim dəyişikliyi müasir dövrün ən ciddi global problemlərdən biridir. Bu problem təkcə ətraf mühitin və təbiət resurslarının qorunması ilə bağlı deyil, həm də insan hüquqları, iqtisadiyyat və sosial ədalət məsələlərini də əhatə edir. İqlim dəyişikliyi nəticəsində baş verən təbii fəlakətlər, əkin sahələrinin azalması, su qıtlığı və sair problemlər bir çox ölkələrdə insan hüquqlarının pozulmasına səbəb olur. Bu mənada, hüququn iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizədə rolu əvəzolunmazdır. Sədr diqqətə çatdırıb ki, hüquqi alətlər və qanunvericilik bu sahədə vacib bir mövqedədir və biz, hüquqçular olaraq, iqlim ədalətinin təmin edilməsi üçün səylərimizi daha da artırmalıyıq. Bu, yalnız milli səviyyədə deyil, eyni zamanda beynəlxalq səviyyədə də əməkdaşlıq və hüquqi çərçivələrin gücləndirilməsi ilə mümkündür. Azərbaycan bu məsələdə global səylərə qoşulub, beynəlxalq iqlim razılaşmalarını dəstəkləyib və davamlı inkişaf hədəflərinə sadıqlığını nümayiş etdirib. Sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ, insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsidir.

İki sessiyadan ibarət olan konfransda daha sonra “İqlim dəyişikliyi ilə beynəlxalq hüquqi baza: BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası və Paris Sazişinin əsas tələbləri”, “İqlim Dəyişikliyi üzrə məhkəmə mübahisələri: beynəlxalq və milli müstəvidə mövcud olan tendensiyalar və uğurlu nümunələr”, “İqlim dəyişikliyi və ekoloji cinayətlər, global tələblər və müasir çağırışlar”, “Azərbaycanın ev sahibliyi etdiyi COP29 üzrə planlar və gözləntilər”, “Beynəlxalq Hakimler İttifaqının ətraf mühitin hüququ sahəsində rolu” və s. mövzularda çıxışlar dinlənilib.

Eyni zamanda Vəkillər Kollegiyasının Biznes Hüququ Komitəsinin üzvü Pərvanə Qasımova “Ətraf mühitin mühafizəsi: vəzifələr və müdafiə tədbirləri” mövzusunda çıxış edib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

17. “Elektron order” layihəsi üzrə avqustda keçirilən təlimlərdə 900-ə yaxın vəkil iştirak edib – HESABAT

Vəkillər Kollegiyası Akademiyasının təşkilatçılığı ilə “Elektron order” layihəsi üzrə avqust-oktyabr ayları aralığında təşkil olunması planlaşdırılmış təlimlər uğurla davam edir. Belə ki, artıq avqust ayı ərzində layihə istiqamətində keçirilən hibrid formalı təlimlərdə 234 vəkil əyani, 655 vəkil distant qaydada olmaqla, ümumilikdə 889 vəkil iştirak edib.

Keçirilən təlimlərdə təlimçi qismində çıxış etmiş “Elektron vəkillik” Komitəsinin sədri, “HGNS” Vəkil Bürosunun müdiri Nihad Əliyev, həmin Komitənin üzvü, “Fortiori” Vəkil Bürosunun müdiri Sənan Şirinov, Vəkillər Kollegiyasının və “Elektron vəkillik” Komitəsinin üzvü Həmid Əhmədov, Kollegiyanın üzvləri - Anar Əsədov, Fərid Rzabəyli, Lalə Namazova, Coşqun Şahverdiyev, Zinyət Ağamalyeva elektron müqavilə və orderin bağlanması, dəyişdirilməsi və ləğvi, elektron orderin əldə edilməsi və s. texniki məsələlər barədə vəkilləri məlumatlandırıb, o cümlədən müvafiq sahə üzrə iştirakçıları maraqlandıran sualları cavablandıırıblar.

Daha ətraflı məlumat üçün:

18. Vəkillər Kollegiyasının sədri işə yeni qəbul edilən vəkil köməkçiləri ilə görüşüb.

Cari ilin sentyabrın 26-da Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının (ARVK) sədri Anar Bağırov işə yeni qəbul edilən vəkil köməkçiləri ilə görüş keçirib.

Görüşdə Kollegiya sədri çıxış edərək vəkil köməkçilərini salamlayıb, onların gələcək fəaliyyətində uğurlar arzulayıb. Sonra Anar Bağırov vəkil köməkçilərinin vəkillik fəaliyyətində rolu və əhəmiyyətindən, o cümlədən savadlı vəkil köməkçilərinin peşəkar hüquqşünaslar hesabına artırılmasının önəmi barədə danışmış. Sədr nəzərə çatdırıb ki, hazırda ARVK-da 400-dən çox vəkil köməkçisi fəaliyyət göstərir, Kollegiya hər zaman onların fəaliyyətinə, peşə hazırlığının artırılmasına xüsusi diqqət yetirir. Həmçinin tövsiyələrini çatdıran Anar Bağırov onların vəkil köməkçisi kimi fəaliyyətlərinin təcrübə biliyə yiyələnməsində faydalı olacağını vurğulayıb.

Sonda vəkil köməkçilərinə vəsiqələr təqdim edilib.

Daha ətraflı məlumat üçün:

